ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ

«Мектеп пен университет: ғылыми ынтымақтастық көкжиегі» атты ғылыми-практикалық конференциясының МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции «Школа и университет: грани научного сотрудничества»

MATERIALS
of the scientific-practical conference “School and University: the brink of scientific cooperation”

Кокшетау, 2020

УДК 371 (063)
ББК 74.204
Ш 67

Материалы научно-практической конференции «Школа и университет: грани научного сотрудничества». - Кокшетау, 2020

ISBN 978-601-261-158-8

Бұл басылымға 2020 жылдың 13 мамыр күні өткен Көкшетау қаласы мен Ақмола облысы мектептерінің 7-11 сынып оқушыларының ғылыми-практикалық конференциясының материалдары кірді. Конференция Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің XII ғылым апталығы аясында өтті.

В настоящее издание вошли материалы научно-практической конференции учащихся 7-11 классов школ г.Кокшетау и Акмолинской области. Конференция проведена 13 мая 2020 г. в рамках XII недели науки Кокшетауского государственного университета им.Ш.Уалиханова.

УДК 371 (063)
ББК 74.204

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Председатель: Жакупова А.Д. – проректор по научной работе и международным связям, д.ф.н., профессор
Члены редакционной коллегии: Бексеитова А.Т., к.и.н., доцент; Жапарова С.Б., к.т.н., доцент; Искаков А.Ж., д.э.н., доцент; Исмагулова А.Е., к.ф.н.; Муратбекова С.К., д.м.н., профессор; Хамитова А.С., к.х.н., доцент

ISBN 978-601-261-158-8

© Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау мемлекеттік университеті, 2020

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

«БИОЛОГИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «БИОЛОГИЯ»

ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ БАЛАЛАР ДЕНСАУЛЫҒЫ

Егіндікөл ауданы, №1 ОМ, 9 сынып оқушысы
Айтбай Дильназ Абылайқызы
Егіндікөл ауданы , №1 ОМ, биология мұғалімі
Залучуд Айнагул
aynazal@mail.ru

Соңғы жылдары дүниежүзінде экологиялық жағдайлар шиеленісе түсуде. Оның көптеген себептері бар. Негізгі факторлар көбінесе адамның - іс әрекетінен туындап отыр.Оның үстіне, XX ғасырда адам ғылым мен техниканы игеру жағынан да бұрын – соңды болмаған жетістіктерге жетіп отыр. Әсіресе ғылыми – техникалық прогрестің дамуы қоршаған орта жағдайын нашарлатып, адамдардың денсаулығына орасан зор зиян келтіруде. Халықтың денсаулығы сол елдің экономикалық даму деңгейімен және қоршаған орта жағдайымен тығыз байланысты.

Денсаулықты сақтауға қажетті негізгі шаралар таза ауа, таза ауыз су және жоғары сапалы азық – түлік, тағамдар, сондай – ақ қоршаған ортаның табиғат жағдайлары болып табылады.

Қазіргі кезде экологиялық мәселелер басты проблеманың біріне айналып отыр. Жыл – жыл сайын еліміздің экологиясы нашарлап жатқандығын естіп те, көріп те отырмыз. Әсіресе ірі қалалы жерлер, өндіріс орындары көптеп жұмыс жасайтын мекендер көп зиян шегуде.

Адамдар ерте кезден бастап табиғат байлықтарын өз керегіне жаратып келген.Ол кезде табиғат байлықтары мол, ал оны пайдалану аз болғандықтан адамдар олардың орын толтыруға, қайта қалпына келтіруге мән бермеген.Адамдардың осындай іс – әрекеттері салдарынан миллиондаған жылдар бойы қалыптасқан теңсіздікті бұзып, қоршаған ортаны аздырып, өз өмірлеріне қауіпті бола бастады. Дүние жүзінде әрбір 14 – 15 жылда өндірістік өнім шығару екі есе өсіп отырады. Ол үшін қажетті шикі затпен өнімді , құрылыс материалдарын, азық – түлікті табиғаттан алады. Сан ғасырлар бойы қожалық етіп, өз биліктерін, білгендерін жүргізген адамдар табиғат байлықтарын есепсіз , қисапсыз жұмсап қазіргі күнге немесе экологиялық дағдарысқа әкелді.Өмір сүру үшін табиғаттың қажет екендігін енді түсіне бастады.

Қалалардың саны мен тұрғындардың саны тез өсуіне байланысты экологиялық жүйеге түсетін ауыртпалық үнемі күшейтіліп келеді.Адамға күнделікті демалатын ауаның , күнделікті пайдаланатын ауыз судың , тамақтанатын тағамның құрамы, сапасы таза болуының маңызы ерекше. Алайда , өкінішке орай қазіргі кезде қоршаған ортаның ластануына , қорлардың азаюына және басқа да себеп – салдардан болып адам денсаулығына аса зор зиянды жағдайлар орын алуда. Экологияның бұзылу салдарынан бүгінгі таңда небір ауру түрлері көбейіп жатқандығы баршаға мәлім. Алайда осы экологияның бұзылуына, себепші адамдар өздеріміз екендігін ұмытып кетеміз. Осындай жағдайда адамдардың ойланбай жасаған кейбір іс – әрекеттерінің салдарынан қоршаған орта бұзылуда. Қоршаған орта бұзылуына негіз болатын факторлар өте көп. Атап айтар болсам, әрине үлкен қалаларда жол ашатын басты факторлар олар өндіріс , зауыт қалдықтары, радиация және ірі зауыттардан шығатын улы түтіндер , сонымен қатар қазіргі заманда көлік, автомобильдердің санының көп болуы сияқты мысалдар келтіруге болады.Қазіргі уақытта атмосфераның ластануының негізгі көзі автокөлік болып табылады. Қазақстанның көпшілік қалаларында автокөліктің үлесі 60 – 80 % , ал Алматы

қаласында – 90 % құрайды.Қазіргі кезде атмосфераны ластайтын 500 – ден астам зиянды заттар бар және олардың мөлшері жыл өткен сайын артып келеді. Улы заттардың ағзаға көп мөлшерде түсуінен адамдардың есінен тануы, тез улануы, тіпті өліп кетуі де мүмкін. Созылмалы уланудың белгілері: мінез – құлық өзгереді, тез шаршағыш келеді, ұйқышылдық басады, ұйқы жоғалады, зейін төмендейді, ұмытшақтық пайда болады, көңіл – күйі өзгереді. Ал аудан немесе ауылдық жерлерде тіршілік ететін адамдардың денсаулығына тұрмыстық және мал шаруашылығы қалдықтары және де пеш мұржаларынан шығатын көмір түтіндері, көліктерден шығатын түтіндер, улы газдар себеп болады деп айта аламын.Әсіресе ауылдық жерлерде мал шаруашылығы қалдықтарын тастайтын немесе арнайы қазылған шұңқырлар немесе жою сияқты орындар болмағандықтан адам денсаулығына өте зиянды заттар ауаға бөлінеді. Мысалы мал өлекселерінен шығатын жаман иістер кейбір кезде кездесіп жатады. Бұл дегеніңіз бірден - бір тыныс жолы ауруларын тудыратындығы белгілі.Ауыл үйден шыққан небір қоқыстар шашылып айлап жатады және де шығарылатын қоқыстардың полиэтилен дорбаларға салынып тасталынуы да осы адам денсаулығына зиян келтіретін себептердің бірегейі болып табылады. Өйткені полиэтилен пакеті өте берік, қалың ,одан су, жел өтпейтіндіктен ол неше жылдар бойына қоқыс аумағында жата береді. Міне, мұның барлығы адам қолымен жасалатын тікелей қоршаған ортаны ластайтын факторлар болып табылады. Осындай қалдықтар ауаны, су және топырақты ластап, қоршаған ортаға зиян келтіреді.

Мені алаңдататыны - әсіресе бүгінгі таңда балалар ауруының және балалар өлімінің көбеюі болып табылады. Менің осы мақаланы жазуыма түрткі болған мәселе ол балалардың дүние есігін аша салып немесе ана құрсағында жатқанда – ақ ауру болып туылуы .Оның себебі неде ?- деген сұрақ мені жиі мазалайды. Сондықтанда осы тақырыпта ғылыми мақаламды жазуды жөн деп шештім.Экологияның балалар денсаулығына қалай әсер ететіндігін ғалымдардың зерттеулерінен көруге болады. Генетикалық жүктің ауыртпалығын көтерген әлемдегі адамдар саны миллиондап артуда. Статистикалық мәліметтер бойынша, 1980 жылдан бастап бұрынғы Кеңес Одағында жыл сайын 200 мыңнан астам балалар генетикалық кемістікпен дүниеге келген, олардың 30 мыңға жуығы өлі туылған. Қоршаған ортаның ластануы адамның жүйке – жүйесіне әсер етеді. Ресейде тұрғандардың 10 % - ында психикасы бұзылған, 0,8 млн , балалардың ақыл – ойы кем болып туған.

Жыл сайын шамамен 5 млн – ға жуық кемтар балалар дүниеге келеді. Соңғы жылдары рак және жүрек қыспасымен ауыратындар көбейіп кетті. Тұмау, шамалдану және басқа да вирус тектегі аурулар кең таралды .

Балалар сыртқы ортаны ластаушыларға – ксенобиотиктерге өте сезімтал келеді, ксенобиотиктер жасушалық және молекулалық деңгейде иммунитетті төмендетеді. Арал маңының 150 баласына зерттеу жүргізілген. Олардың 12 % - ның дамуында ақаулар анықталып, иммунологиялық дәрежесі сау балаларға қарағанда әлдеқайда ауытқыған. Балаларда қорғаныш тапшылығы , депрессия, ағзаның бейімделушілік қабілеті өте төмендегені байқалады. Экологиялық дағдарысқа ұшыраған аймақта жыл сайын туа пайда болған даму кемістіктері бар балалардың дүниеге келуі артып келеді. Жүректің дамуындағы ақаулар тірек- қимыл және орталық жүйке жүйесі ақауларынан кейінгі үшінші орында тұр. Республикада жыл сайын 3500 бала туа пайда болған жүрек ақауымен дүниеге келеді, олардың 60 % - ы алғашқы 2 жылда өледі. Арал маңының 447 баласын зерттеудің мәліметі бойынша 85 % баланың гастродуоденальдық бөлігінің , ұйқы безінің , бауыры мен ішегінің аурулары анықталған. Теміртапшылық анемия бүкіл мүшелердің және жүйелердің ауруын туғызады, оның өзі бейімделушілік қабілетінің төмендеп, ауырудың асқынуына әкеледі.

Семей полигоны аймағында иондаушы радиацияның аз және созылмалы мөлшерінен аурулардың мөлшерінің күрт өсуі байқалады. Өлген жас нәрестелер арасында зәр шығару мүшелердің ақаулықтары өте жиі кездеседі. Тірі қалғандар арасында сүйек – бұлшықет жүйесі , Дауна ауруы бірінші орында тұр. Ядролық полигонның 1740 тұрғындарын зерттегенде 578 адамда ТТА анықталған (33,7 % гемотологиялық ауру) .ТТА тұрғындардың денсаулығына кері әсер етеді, жұмыс істеу қабілеттілігі төмендейді, босануы қиындайды, анемиямен ауыратын аналардан туған балалардың өсуі мен дамуы баяулайды. Семей облысы

дәрігерлерінің бақылаулары нәтижесінде сәуле алған ата – аналардан дүниеге келген балаларда қорғаныш тапшылық, жаңа туған балалар патологиясы жиі кездеседі, дене және жыныс мүшелерінің дамуы төменгі дәрежеде болатыны анықталды.

ШҚО Серебрянск ауданының тұрғындары арасынан 450 балалар мен ересектерді зерттеп , талдау жасағанда , олардың қаны мен зәрінде улы заттардың бар екені анықталды (Pb, Zn, Cu, Cd, As, Ni, Ta, Hg, Be, Se). Әсіресе, Pb,Cd, Ni, Та қосылыстарының көрсеткіші жоғары болған. Феклистовка және Первороссийск кентінің тұрғындары мен балалары улы металдардың зардабына көбірек ұшыраған.

Балалар денсаулығына әсер ететін факторлардың тағы бірі ол- табиғатта кездесетін ауыр металдар болып табылады.Аймақтағы белгілі бір элементтің жеткіліксіздігі немесе көп болуы адамның денсаулығының бұзылуына негізгі себпші болады.

Атап айтар болсам, қорғасын қосылыстары ағзаға тері, кілегейлі қабықшалар , тыныс жолдары, тағам арқылы түседі. Қорғасыннан уланған кезде миға зақым келеді. Оқушылардың шаштарының құрамындағы қорғасын мен кадмийдің деңгейі оларды ақыл – ойының дамуына әсер ететіндігі анықталған. Сынап және оның қосылыстары ағзаға тыныс алған кезде, тері арқылы, тамақпен түсуі мүмкін. Сынап қосылыстары қағанақ арқылы ұрыққа тез өтеді немесе ана сүті арқылы беріледі. Сондықтан емшектегі бала үшін қауіпті.

Ауыз судағы алюминий мөлшері орталық жүйке жүйесі және балалардың иммундық жүйесінің жұмысын әлсіретеді. Ал судағы фтордың шамадан артық концентрациясы тісте дақтардың пайда болуына әкеледі.

Судың азот және хлорорганикалық қосылыстармен ластануы созылмалы нефрит, гепатит ауруларының мүмкіндігін арттырады, өлі сәбилер көп туылады және жүкті кезіндегі токсикоз, туа пайда болған дамудың ақаулары көбейеді.

Магний жетіспеген суды пайдаланған кезде жүрек – қан тамырлары аурулары пайда болатындығында ғалымдар өз зерттеулерінде анықтаған.

Ақтөбе облысы аймағындағы жүкті әйелдерде ұрықтың жатыр ішіндегі дамуына зерттеу жүргізген. Ол аймақ хроммен ластанғандықтан әйелдердің 54 % - да ұрықтың жүрек ауруы анықталған. Сонымен қатар, жылма – жыл әйелдер мен балалардың өлімі көбейіп келеді.

Өздеріңіз көргендей экологияның әр түрлі себеп – салдары бала денсаулығына орасан зор ықпал әкелетіндігін байқадыңыздар. Сондықтанда әрбір адам келешек ұрпағының дүниеге сау болып туылуына, оның денсаулығының мықты болуына өз үлесін қосу керек деп ойлаймын.

Аталған мәселелерді шешу, ең алдымен,Мемлекеттің өркениетті , кемел экономикалық жағдайына байланысты болса, екіншіден қоғам мен қоршаған ортаның үйлесімді іс – әрекетіне тікелей тәуелді. Әрбір адамзат табиғатқа жанашырлық пен жақсы көзқараспен , аяушылықпен қарау керек. Менің ойымша өз тұрған жерлеріне ағаштар көптеп отырғызса, көркейту, көгалдандыру жұмыстарын үнемі жүргізіп отырса және де табиғат байлықтарын үнемдеп пайдалану, қоқыстардан тазартып отырса деген ұсыныс айтқым келеді.Ол үшін қоғамның әрбір мүшесі өз елін, жерін сүйетін көзі ашық, көңілі сергек, салауатты өмір салтын сақтайтын, білімді азамат болуы тиіс.

Олай болса осы мақаламды қорытындылай келе «Еліміздің болашағы , ертеңгі балалар екендігін ұмытпайық» дегім келеді.

Жоғары да айтып өткенімдей бала денсаулығына әсер ететін себеп –салдарды ары қарай болдырмас үшін халық болып, Мемлекет болып күресуіміз қажет деп ойлаймын.

Қолданылған әдебиеттер:

1.Ж. Шілдебаев, Ж. Қожантаева, Л. Аманжолова. Биология , жалпы білім беретін мектептің
9 – сыныбына арналған оқулық. Алматы « Мектеп» 2013
2.Алимбетова Г.Е, Әбшенова Л.Y, Хобина Н.В. Денсаулық және өмірлік дағдылар 10-сынып .Алматы , 2007

ЗЕЛЕНЬ – ИСТОЧНИК ВИТАМИНОВ

Очеретянюк Александра Евгеньевна,
Соловьева Наталья Викторовна
Ученицы 7 класса, АСШ №2, с.Астраханка
Черноволова Вера Петровна
Учитель биологии, АСШ №2, с.Астраханка
dantist-866@mail.ru

Зелень - это не только приправа и украшение блюд, а источник полезных веществ, которые необходимы организму.

Веществ, требующихся нашему организму для активной жизни и деятельности, в свежей зелени намного больше, чем в других продуктах, которые мы считаем необходимыми.

Зелень — это первый и главный источник витаминов и минеральных веществ, включая протеины.

В зелени отсутствуют лишь три элемента из всего списка витаминов — это витамин K2, D2, B12. При этом в зелени есть один элемент, который присутствует только в зелени и больше нигде в природе не встречается, это K1.Этот витамин участвует в формировании хрящевой ткани нашего организма (это наши уши, нос, носовая перегородка и хрящики в наших суставах). Поэтому недостаток K1 в организме способствует развитию различных болезней, связанных с суставами. Недостаток витамина K1 в организме будущей мамы может стать причиной рождения лопоухих детей. А также возможны различные инсульты, инфаркты, аневризмы, т.к. витамин K1 активно участвует в кроветворении, разжижает кровь.

Имея почти все витамины и минералы, зелень в питании человека стоит на первом месте, ведь она несет максимальную пользу организму!

Зелень – единственный вид пищи, содержащий абсолютно все питательные вещества, необходимые человеку.Чтобы получить эти питательные вещества, необходимо разорвать прочные стенки клеток зелени (тщательным пережевыванием в кашу или хотя бы измельчением в блендере).

Зелень – это отдельная от овощей категория пищи, причем единственная, которую можно сочетать с любой едой (не нарушая принципов «раздельного питания»).

Зелень очень богата белком. Все зелёные растения имеют в своем составе 9 главных (незаменимых) аминокислот. Зелёные растения содержат белок в форме отдельных аминокислот, причём нашему организму такие аминокислоты использовать легче, чем сложные животные белки (созданные организмом животного, из той же зелени, причем для своих нужд, а не для наших). В отличие от животных протеинов, белки зелени не приводят к возникновению рака.

Зелень в большом количестве содержит нерастворимую клетчатку, которая впитывает токсины толстого кишечника как губка. Без нее полное очищение кишечника почти невозможно, если возможно вообще. Как следствие, недостаточное потребление клетчатки является одной из главных причин преждевременного старения людей.

Будучи источником всех необходимых человеку питательных веществ, зелень как нельзя лучше питает эндокринную систему и таким образом способствует регуляции гомеостаза.

Регулярное употребление зелёных коктейлей оказывает ощутимое оздоровительное влияние, нормализуя концентрацию соляной кислоты желудочного сока.

Нехватка витаминов и ослабление иммунитета делает организм уязвимым для инфекций и способствует обострению хронических заболеваний. Оптимальным выходом из ситуации является употребление в пищу зелени, которая обладает множеством полезных свойств.

Диетологи советуют отдавать предпочтение зелени, растущей в наших широтах. Петрушка, укроп, лук и листовой салат привычны нашему организму, поэтому способны дать ему больше жизненно необходимых веществ, чем экзотические фрукты и овощи.

Ценность зелени, конечно, зависит от ее свежести. 70% витаминов срезанная зелень теряет уже через несколько часов после сбора. Поэтому старайтесь покупать зелень с корешками и в специальных горшочках или же выращивайте самостоятельно.

Состав и свойства свежей зелени.

Петрушка — одна из самых распространенных в мире пряных трав. Она одинаково распространена в африканской, американской, европейской и восточной кухнях. Конечно, используют ее и в славянских блюдах. Петрушка сочетается с овощами, мясом и рыбой. Среди ее основных достоинств — трава не теряет своих качеств при тепловой обработке, а вкус ее при этом только усиливается. Петрушка богата витаминами А, С, К, В1, В2, РР и Е. Кстати, витамина С в ней в пять раз больше, чем в лимонах. В пучке петрушки содержится суточная норма минеральных солей калия, магния и фосфора. Петрушка помогает при заболеваниях почек, гастрите, язвенной болезни. Она способствует заживлению при любых воспалительных процессах, полезна при ослабленном зрении. Зелень петрушки укрепляет десны и отбеливает зубы.

Укроп тоже довольно распространенная приправа в кухне славянских народов. Его добавляют в салаты, супы, соусы, сочетается он с картофелем и рыбой. Его зелень содержит витамин С, А, В, никотиновую и фолиевую кислоты, соли кальция, калий, железо и фосфор. Укроп благотворно влияет на работу желудочно-кишечного тракта, понижает давление и нормализует сердечную деятельность. Его зелень облегчает симптомы цистита и почечных заболеваний. Широко применяется он и как мочегонное и желчегонное средство, снимает головную боль и помогает при бессоннице.

Листовой салат богат органическими кислотами, витаминами С, В1, В2, Р, К и Е, также он содержит необходимые микроэлементы. Салат улучшает пищеварение, ускоряет обмен веществ, нормализует давление, помогает от отложения солей и снижает уровень холестерина. Салат помогает снять нервное напряжение и улучшает сон.

В **зеленом луке** содержатся витамины группы В, витамины С и Е, йод, органические кислоты и минеральные соли. Лук укрепляет иммунитет, нормализует давление, снижает количество сахара и холестерина в крови. К тому же он облагает выраженным желчегонным действием.

Шпинат содержит железо, а также витамины-антиоксиданты А и С, витамин Е, который очищает артерии, витамин В12, который усиливает иммунитет. Поэтому шпинат помогает избежать инфаркта, а также это очень серьезный помощник в предотвращении раковых заболеваний. Диетологи рекомендуют шпинат употреблять в пищу 2-3 раза в неделю. Французы называют шпинат "метлой для желудка". Это связано с тем, что свежая зелень шпината усиливает перистальтику кишечника, слегка слабит. Шпинат может способствовать выведению из организма шлаков и токсинов. Полезен шпинат также и при гастрите. Шпинат не следует есть при мочекаменной болезни, подагре, нефритах, колитах, заболеваниях печени, желчного пузыря и поджелудочной железы. Нельзя есть шпинат после его цветения.

Щавель благодаря своему богатому химическому составу улучшает функцию печени и желчного пузыря, он используется как противоцинготное, противовоспалительное, ранозаживляющее средство, а также при малокровии и сердечнососудистых заболеваниях. Но он противопоказан при почечнокаменной и желчнокаменной болезнях.

Сельдерей — превосходный источник витамина А, К, С и бета-каротина, диетической клетчатки, рибофлавина и хлорофилла, минеральных веществ, таких как калий, цинк, кальций, железо, фосфор, магний, натрий. Сельдерей полезен при болезнях желудка, при ревматизме, ожирении, заболеваниях мочевого пузыря. Также он очищает организм от токсинов. Сельдерей благотворно влияет на нервную систему. Содержащиеся в нем эфирные масла успокаивают и снимают напряжение, расслабляют мышцы и уменьшают уровень гормонов стресса. Также сельдерей помогает выводить из организма токсины, нейтрализует канцерогены, содержащиеся в табачном и сигаретном дыме. Сок сельдерея прекрасно очищает кровь, лечит заболевания кожи. Сок сельдерея со столовой ложкой меда перед едой подавляет аппетит, улучшает пищеварение и укрепляет иммунную систему. А если выпить хотя бы чайную ложку

свежеотжатого сока сельдерея, то этого достаточно, чтобы не страдать от жары, особенно в условиях влажного климата.

Сельдерей — прекрасный продукт для диеты. Он содержит большое количество воды, поэтому насыщение происходит, несмотря на его низкую калорийность. Кроме того, высокое содержание в нем клетчатки предотвращает чувство голода. Несмотря на растительное происхождение, сельдерей содержит незначительное количество углеводов, поэтому прекрасно подходит для диетического питания диабетиков. Сто граммов сырого сельдерея содержат всего 16 калорий.

Базилик — пряная трава, широко используемая в итальянской и французской кухне, так как добавление этой специи в пищу добавляет вкус и аромат любому блюду. Базилик повышает общий тонус организма, стимулирует пищеварение, возбуждает аппетит, полезен при метеоризме. Он обладает бактерицидным действием, усиливает деятельность сердца, но при этом успокаивающе действует на нервную систему.

Кинза (кориандр) — богатый источник витаминов А, С, группы В, а также кальция, магния, фосфора. Она полезна при сердечнососудистых заболеваниях и для профилактики рака. Настой кориандра рекомендуют при желудочно-кишечных заболеваниях, как средство от метеоризма, а также в качестве мочегонного и желчегонного средства.

Полезных видов огородной зелени много, и рассказывать о них можно долго, но здесь мы не смогли описать даже десятую часть их полезных свойств.

Хороши в качестве приправ и в салатах базилик, фенхель, любисток, мелисса, зеленый салат, зеленый лук и чеснок, ботва редиса, моркови, репы, свеклы, а также дикорастущие виды — пастушья сумка, мокрец, лист лесной малины, мята перечная и др.

Ешьте зелень – будьте здоровы!

Литература:

1. https://ria.ru/20130830/952241027.html
2. https://bublik.delfi.ee/news/varia/vsya-pravda-o-polze-zeleni-kladez-vitaminov-i-neobhodimyh-mineralov?id=66123718
3. Власенко Е.А. Зелень и салаты. Секреты чудо-урожая. 2014.

ВЛИЯНИЕ ДЕРМАТОГЛИФИКИ НА ХАРАКТЕР ЧЕЛОВЕКА

Палажина Марина Ивановна
ученица 10 класса,
КГУ «Средняя школа № 1 города Атбасар отдела образования Атбасарского района»,
г. Атбасар
Руководитель: Даржанова А.О.
учитель биологии,
КГУ «Средняя школа № 1 города Атбасар отдела образования Атбасарского района»,
г. Атбасар
Darzhanova1974@mail.ru

Цель и задачи исследования - изучить влияние науки дерматоглифики на выбор профессии по характеристике отпечатков пальцев.

Объект исследования – учащиеся девятых классов, взрослые в возрасте от 30 до 65 лет.

Гипотеза – если ознакомить выпускников школ с их характеристиками по отпечаткам пальцев, то это поможет им выбрать профессию в будущем.

Актуальность проекта заключается в использование дерматоглифики в современной жизни.

Новизна темы и уровень самостоятельности исследования – новизна заключается в том, что при наборе штатных сотрудников в организации поможет определить вид умственных способностей, образ деятельности сотрудников.

Результаты работы и выводы – является составление брошюры «Узнай себя по отпечаткам пальцев», представление презентации, распространение информационного материала.

Использование результатов в практике – применение и распространение данного материала позволит выпускникам, руководителям организации в определении сферы деятельности.

Всех нас в детстве спрашивают: «А кем ты хочешь стать, когда вырастешь? Наверное, лётчиком или певицей?» И малыши, радостно кивая головой, подтверждают: «Да, летчиком! Или… певицей…» Дети растут, их кругозор расширяется, определяются интересы, пристрастия, склонности. И примерно классу к 8-9 вопрос «Кем быть?» становится весьма актуальным. Ведь уже к концу 9 класса нужно выбрать профильные предметы, согласно которым в старшей школе они станут важными и нужными для поступления в вуз или колледж.

Конечно, есть счастливчики, которые с детства знают, на каком поприще они хотят себя реализовать. Ходят на дополнительные занятия, в секции, кружки, учатся в специализированных школах. А как быть остальным? Послушать совета родителей или других взрослых? Выбрать престижную специальность, которая в будущем обеспечит тебе материальное благополучие? Или всё же прислушаться к себе и выбрать профессию по душе?

Поэтому я решила хоть немного помочь подросткам с выбором будущей профессией. Исследуя отпечатки пальцев моих сверстников, помочь им в нахождении какой-то определенной области деятельности.

Чтобы работалось в организации слаженно, руководителям фирмы, организации необходимо знать о своих сотрудниках, об их способностях, характере. Каждый человек выбирает себе профессию, которая одним служит – материальным капиталом, другим – «работа по душе», а третьим – время провождения.

Дактилоскопия — способ опознания человека по следам пальцев рук основанный на неповторимости рисунка кожи. Этот прием широко применяется в криминалистике.

Дерматоглифика — способ тестирования организма человека, основанный на изучении признаков узоров на коже ладонной стороны кистей и стоп.

Исследуя множество отпечатков людей, ученые пришли к выводу, что папиллярные узоры на ногтевых фалангах пальцев рук делятся на три основных типа – дуговые, петлевые, завитковые. Все пальцы одного типа завитков не могут быть одинаковыми, редко встречаются – особенные люди, у которых на всех пальцах одной руки может быть одинаковый узор.

Во многих школа есть дети, которые ещё не определились с выбором профессии. Наша школа не исключение. Выбор профессии довольно сложная тема, ведь нам предстоит выбрать и продолжить жизнь в какой-то определенной области деятельности. Беседуя со сверстниками, я столкнулась с тем, что не все мои одноклассники определись с профильными предметами, а значит, не знают, куда будут поступать в будущем. Поэтому мне захотелось узнать, как помочь себе и выпускникам с биологической точки зрения – что «заложено» в отпечатках пальцах. Заинтересовалась литературой, приобрела чернильную жидкость, которая помогла мне разглядеть отпечатки пальцев, не только моих одноклассников, но и старших по возрасту. Сняв отпечатки пальцев у людей, которые уже работают в определенных сферах деятельности, помогло мне сравнить, на сколько, совпадают мои предположения с проведенной анкетированием и характеристики узоров пальцев. Моя помощь заключается в нахождении какой-то определенной области деятельности с помощью отпечатков пальцев.

Если у вас имеются на пальцах больше дуговых узоров, то обычно такие люди обладают спокойным характером, уживчивым нрав и уравновешенной психикой. «Крепкий середнячок» про таких в школе говорят. К высотам не стремятся, но и в сомнительные авантюры не ввязываются, легко находят общий язык с людьми, но не являются «душой компании», поддерживают спокойные отношения с друзьями и коллегами, больше интересуются своей семьей. Среди таких людей с данными «волнами» как преимущественного узора больше всего, выбравших профессию из сферы услуг: стилист-парикмахер, визажист, личный помощник, кондитер, флорист, художник-иллюстратор, дизайнер интерьеров.

Если имеются больше петлевых узоров на отпечатках, то обычно это довольно открытые, уверенные в себе и карьероориентированные люди, они способны к саморазвитию и самовыражению. Преобладание данного узора на подушечках пальцев нужно подчеркнуть развитый интеллект и склонность к умственному труду. Людей с петлевым узором больше всего в самых амбициозных проектах, именно они способны рискнуть, участвуя в компаниях, с короткой историей или даже организуя его, умело открывают собственный бизнес, начинают с младших ассистентов и проходят путь до генеральных директоров. Это очень энергичные, работоспособные, креативные люди.

Если у вас имеются больше завитковых узоров, то обычно такие люди расчетливы и прагматичны. Они способны из всего извлекать выгоду. Такие люди обладают нестандартным и креативным мышлением. Способны очень легко и оригинально излагать свои мысли и с легкостью генерировать идеи. Быть всегда экспертом или специалистом высокого класса, из-за выраженной потребности быть неоходимым обществу и окружающим людям. Быть ответственным, амбициозным и уверенным в себе. Умеют ставить великие цели и стараются достигать их. Новаторы, экспериментаторы в полном слове и стремятся ко всему оригинальному и современному. Они долго обдумывают различные идеи, возвращаться к ним вновь и вновь. Не любят подчинение и не переносят давление на себя. Быть хозяином самому себе, а не слушаться начальство. Ярко выражено огромное стремление к независимости и свободе. Из-за чего склоны к работе по собственной инициативе, причем более склонны к руководству, чем другие люди. Это тип руководителя одиночки, несколько отстраненного от коллектива и руководящего, который смотрит с высока на своих работников. Эти люди уперты и практически трудно поддаются чужому мнению. Их называют творческими людьми с постоянным поиском знаний. Они легко и быстро усваивают новый материал, однако из-за постоянного стремления к новому, тут же теряют интерес к изученному.

В себе в помощь я нашла одну анкету, но при этом и сама составила свои анкеты, чтобы подтвердить, сравнить результаты ранее взятых отпечатков пальцев. В процессе я решила провести анкетирование не только у детей, но и у людей, которые уже давно окончили школу, уже определись с профессией. Анализируя отпечатки пальцев и результаты анкет, я заметила, что у участников проведенного опыта больше завитковых узоров, что говорит о том, что они более склонны к математическому мышлению. Так же я заметила, что довольно много пунктов в результатах первой анкеты совпадают с характеристикой по отпечаткам пальцев, что говорит о том, что наши отпечатки пальцев и вправду могут что-то рассказать.

Анализируя отпечатки одного реципиента – взрослого, работающего в ТД-20, машинистом, нарядчиком, инженером по технике безопасности. Можно заметить, что у него больше завитков, что говорит о высокоразвитом логическом мышлении, способности к анализу. Он легко и быстро усваивают новый материал, однако из-за постоянного стремления к новому, тут же теряют интерес к изученному. А если проанализировать результаты первой анкеты, можно заметить, что характеристика папиллярного узора и результаты анкеты также совпадают, что говорит о том, что исследовательская работа подтвердилась.

Анализируя отпечатки следующего реципиента-выпускника, желающего после учебы стать архитектором, у которого преобладают больше завитки. А преобладание завитков говорит о высокоразвитом логическом мышлении, способности к анализу, хороших лингвистических и математических способностях. А в выбранной её сфере деятельности, математическое мышление главное.

Рассматривая отпечатки реципиента-взрослого, работающего в школьной деятельности учителя изобразительного искусства, у которого преобладают дуговые узоры. Преобладание дуг является развитым творческих интеллектом, как уже было написано ранее, люди, преобладающие большим количеством дуг чаще, выбирают высокотворческие профессии. А так как наш учителя-предметник владеет творческими предметом, то можно сказать, что моя теория подтверждается.

Проделав работу в классе с одноклассниками и с взрослыми, я выяснила то, что действительно отпечатки пальцев могут дать характеристику человека, выделить особенности характера. Данная процедура помогла не только в сфере деятельности, но и поможет выбрать вид профессии, определиться с профильными предметами.

Проведенное анкетирование и результаты узоров пальцев вместе определили способности человека. Выделение большинство определенного вида папиллярных линий на пальцах рук подчеркивает уровень способностей человека. Подтверждено результатами выбора профессии и отпечатков пальцев у взрослых людей, работающих уже в настоящее время.

Литература:

1. Андрианова, В. А. Средства и методы выявления, фиксации и изъятия следов рук / В. А. Андрианова, В. Е. Капитонов. – М., 1985.
2. Выявление латентных следов папиллярных узоров. – М., 1988.
3. Дерматоглифика при идентификации личности. В. Л. Попов, Г. И. Заславский, А. П. Божченко.
4.Дерматоглифика в современном научном познании человека. Л. И. Тегако.
5.https://moeobrazovanie.ru/testy_na_vybor_professii/opredelenie_tipa_budushhej_professii_metodika_klimova.html
6. https://russian7.ru/post/chto-ot-nas-skryvayut-uzory-na-palcakh/
7. http://hit-plus.ru/psych/otpechatki-i-harakter.html

ТУҒАН ЖЕРДІҢ ТАБИҒАТЫН АЯЛАЙЫҚ!

«Қарабұлақ селолық орта мектебінің» КММ
7 «А » сынып оқушысы
Тоқтамыс Айбану
«Қарабұлақ селолық орта мектебінің» КММ
биология пәнінін мұғалімі
Зияданова Любовь Саменкановна
mahabat_1968@mail.ru, ajbanutoktamys@gmail.com

«Табиғатты аялайық! Табиғатты сүйе білмеген туған жерін, туған елін де сүйе алмайды».

Менің өз мектебімде 2010 жылдан бастап «Ақ қайың» атты балалар экологиялық тобымыз ауылымыздың табиғатын көркейтуге үлесін қосуда. Атап айтсақ «Бұлақ көрсен көзін аш» деген даналар сөзін бойына сіңірген топ мүшелері ауылдын маңайындағы бұлақтардың көзін ашты,орман ішін тазалады. Ауылымыздың орман шаруашылығының қызметкерлері Жакиянов Ж, Досымбеков С, т.б.көмегімен құмырсқа илесіне қоршаулар жасадық.. Тобымызда 20 оқушы. Тазалық пен реттілік бар жер де береке бар. Сондықтан жаз бойы да іс-тәжірибелік жұмыс кезінде тазарту, абаттандыру жұмыстары толастамады. Мектеп оқушылары кезекпен келіп тазарту істерін кідіртпеді.

Оқушылардың осы ұйымдағы істеген еңбектері өте көп. 2010-2019 ж. ж. соның нәтижесі: 2010ж. 27-28 қазан айында Ақмола облысы мектеп орманшылықтарының II слётіне қатысып I- ші орынға ие болды. 31.10.2014ж. Ақмола облысына «Ауылдың гүлденуі-Қазақстанның гүлденуі» атты марафоннан II- орын ноутбук алдық. Қалалық мектеп аралығында I- орын сыйлыққа компютер алдық. «Ақ қайың» атты топ мүшелеріне де сыйлықтар тапсырылды. Олар: Зияданов Тлеген- I орын, Габдуллин Асқар- II орын, Тулегенов Дастан III орын. 18.11.2014ж. Астана қаласына осы топ мүшелерімен саяхатқа барды. Қарабулақ мектебі осындай көп жетістіктерге қол жеткізді. «Ақ қайың» орман шарушылығының жетекшісі менің мұғалімім Зияданова Любовь Саменкановна .

Мектебімізде «Таза жағалау», «Таза орман» сияқты жұмыстар жүргізіледі. Сондай-ақ мектеп ауласына ағаштар мен гүлдер отырғызып, жаз бойы суарып күтеміз. Табиғаттың таңғажайыбын тану, білу жолында адамзаттың атқарған еңбегі шексіз. Табиғатты сүю, оған бас иіп әрі қорғай білу керек. Жер-ананы күтіп-баптай білу, оның қойнауынан қазба байлықтарын игере білу, табиғатты, қоршаған ортаны гүлдендіре түсу өз қолымызда. Ал су мен жер туралы ой-адамның өзі туралы ой экологиялық түйткілдер ең маңызды өмірлі мәселелердің бірі. Өйткені бұл біздің өмір сүретін ортамыз, әрі болашақ ұрпақтың келешегі. Ендеше, табиғатты қорғау экология мәселесі бүгінгі күннің басты өзегі.

Табиғат-бүкіл тіршілік атаулының, құтты қонысы мекені,алтын ұя бесігі. Ал адам үшін табиғат ең қасиеті де қастерлі ұғым.Қазақ халқының бар өмірі табиғатпен тікелей байланыста өтіп келеді. Қарабұлақ ауылымның табиғаты өте әсем, жан-жағын қарағайлы-қайың аралас орман қоршап тұр, орманда құстар көп, сондай-ақ жеміс жидектерге толы. Ауылымыздың табиғатың көркейтуге мен де үлесімді қосудамын. Адам баласы жаратылысынан табиғатпен етене жақын өмір сүріп келеді.Адам өзіне қажеттінің бәрін табиғаттан алады. Табиғат-адам үшін жайлы мекен,барлық игіліктердің бастауы. Адамзаттың әлемде алатын орны зор. Сондықтан адамзат ғылым мен техниканы пайдаланудың жаңа, тиімді стратегиясын жасамаса, өзін-өзі құртып алуы мүмкін. «Табиғат тазалығы-адамзат амандығы» екенін естен шығармау керек. Адамзаттың басты міндеті-табиғи қуат көздерін орнымен пайдалану,оның әсемдігін сақтау,қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүру, мейірімділік нұрын шашу. Табиғат обырлықты, озбырлықты көтермейді. Оны мәпелеп баптап, мейіріммен аялау арқылы ғана қажетті үлесінді үзбей ала аласын. Табиғат қазынасын қастерлеген адам ғана ұлы мұратқа жетеді. [1, б. 184],

Айналамыздағы таңғажайып көріністерге кей кезде қарап тамсанамын. Бізді қоршап тұрған жасыл желектен өзге сан түрлі тылсым дүниелер қызықтырады. Әрбір адам бойына қуат береді. Ол сұлулық пен әсемдікті шашатын ғажайып құбылыс. Ырыс пен қазынаның қайнар көзі болғандықтан, халқымыз «Табиғат- адамзаттың өмір нәрі, қажетінің табылар содан бәрі»- деп бекер айтпаған. Табиғат-адам бойына адамгершілік абзал қасиеттерді қалыптастыратын ұлағатты ұстаз, тәлімі мол тәрбиеші.

Адам-табиғаттың ең сенімді, айнымас досы, қамқоры.қорғаушысы.Туған жеріміздің баға жетпес қазынасын ысырап етпей,еселеп арттыра беру жолында армай-талмай, жалықпай еңбек ету-барлық үлкен-кішінің абыройлы борышы,мүлтіксіз атқаратын міндеті.

Табиғатта болып жатқан сан түрлі құбылыстарды біз өзімізбен байланыстырамыз. Оның таза ауасын рахаттана жұтамыз. Мұның өзі адам баласының табиғатпен тығыз байланыста екендігін білдіріп тұр емес пе?. «Табиғат-тал бесігім» деп айтқандай, ғажайып жаратылысының мына жарық әлемге өз нұрын шашады. Мөлдір таза тұнық бұлақтардың сыбдырын, құстардың әсем үнін, әлемнің нұр сыйлаған жарық күнін естіп-көріп жатамыз. Тылсым табиғаттың құпия сырларына үңіле түссек, өміріміз шаттыққа тола бермек. Табиғаттың адамға берер пайдасы мол және жер анамызға табынамыз.

Ол-еліміздің болашағы, халықтың байлығы . Бесінші маусым-Қоршаған ортаны қорғаудың дүниежүзілік күні. Оның негізгі мақсаты-табиғатты қорғау мәселесіне журтшылықты шақыру. Ол мереке ретінде табиғатты қорғауға арналған. Ол күні әр түрлі ойын-сауық, ағаш отырғызу, саябақтарды тазалау сияқты жұмыстар өткізіледі. Әрбір отырғызылған ағаш, тазаланған бұлақ сол табиғаттың бір бөлшегі екенін ұмытпаған жөн. Келер ұрпаққа жасыл орман, мөлдір де таза өзен-көл мен таза ауа қалдыру- біздің борышымыз.

Табиғат дегеніміз- бұл біздің санамыздан тыс, бізге бағынбайтын, біздің өмірімізге тірек болып тұрған болмыс, әсем дүние. Табиғат адам өмірінің барлық қажетін толық өтей алу үшін ол міндетті түрде ештеңемен былғанып уланбаған болуы тиіс. Бұны біз табиғат тазалығы дейміз. Табиғаттың тазалығын сақтайтын да, оны былғап улайтын да адам. Адам өзінің де, табиғаттың да досы, санасыз іс-әрекет жасаса, жауы бола алады. Табиғат байлығының бір тобы-жер бетінің сәулеті, еліміздің дәулеті жасыл әлемнің адам өміріндегі маңызы зор. Ол-әр түрлі тамақтың, өнімдердің, техникалық және дәрілік шикізаттың көзі. Халқымыз өсімдікті өмір өзегі деп аялап, одан қамқорлығын ешуақытта аямаған. « Әкеңнен мал қалғанша, тал қалсын» деген өрнекті сөз-соның айғағы. Табиғат пен Жер Ананы сүйе білу, оны аялау-адамның азаматтық борышы. [2, 24 б,35б.].

Адам таза ауамен демалады. Адам демінен шыққан ауа қайта жұтуға жарамсыз. Ал таза ауа қайдан келеді деп ойлайсыңдар?

Таза ауа ешқайдан келмейді. Айналамыздағы ағаштар жарамсыз ауаны жұтып отырады. Өзі үшін қажетті иісті ұстап қалып,онымен қоректенеді де,ауаны тазартады.Үйлердің айналасында, көшеде, аулада өсіп тұрған ағаш көп болса,ауа да таза болады.Таза ауамен дем алған адамның дені сау,көңілі хош болып,ұзақ өмір сүреді.Сол себептен бабаларымыз:«Өмір жасынды ұзартқын келсе,ағаш ек» деп айтқан.Өмірде табиғат пен адам өте тығыз байланыста.Себебі:адам шыр етіп дүниеге келгеннен бастап оның табиғатта алатын орны бар.Адам табиғаттын перзенті.Сондықтан да адам туған жерінің табиғатына оның байлықтарына қамқорлық жасап,сүюі қажет.Табиғатқа қамқорлық жасау әрбір адамзаттың абыройлы міндеті,әрі парасатты парызы.Өзім айтып отырғанымдай әрқайсымыз,ондағы әсемдік әлем біздің жанымызды байыта түсіреді, сезімімізге қанат бітіреді.

Қазіргі уақытта қоршаған ортаның ластанғаны,жоғалып-құру жағдайында екендігі жиі айтылады.Әйтсе де мұны жою немесе түзету оңай шаруа емес екендігі де белгілі.Егер ғылымда табиғатты тазалауға арналған құрал ойлап табылса да, мұның өзі сыртқы тазалықты сақтау болып қалмақ.Ал адамдарды улап жатқан газ,түтін, улы заттар адамзаттың рухани әлеміне де өз кесірін тигізуде. Адамдардың көпшілігі түрлі ауруға ұшырауда, бұл тек ауа,су,тамақтың ластануынан ғана болып жатқан жоқ.Егер адам баласының рухани әлемі мұншама ластанбаған болса, адамдар барлық сыртқы уларды жоя алатын еді. Бірақ ауру ішкі ластанудан, яғни ойдың,

сөздің, істің ластануынан басталады. Осы ішкі ластану сырттай көрініс табады. Нағыз сыртқы өзгеріс ішкі өзгерістен соң пайда болады. Демек, сыртқы әлем рухани әлемнің нақты және материалдық бейнесі.Сондықтан ауырмай,таза болу үшін адам ішкі тазалығына мән беруі керек, яғни ойы,сезімі,тілегі, мұраты таза болғанда ғана сыртқы әлеммен үйлесімділік болады. [3. 285 б,].

Тұған жер табиғаты-халқымыздың ұлттық мақтанышы. Сондықтан оны аялап қорғауға, оның байлығын арттыруға үлес қосу-менің азаматтық борышым. Соңғы жылдары Жер шарында экологиялық апаттар қаупі күшеюде. Табиғатымызды одан әрі көркейту, жайқалту бәріміздің қолымыздан келеді. Сондықтан бәріміздің міндетіміз- табиғатты қорғау, аялау.

Табиғат - адам баласының құтты қонысы, жайлы мекені, ырыс - дәулеті, денсаулығының сенімді сақшысы. Сондықтан халық оны аялайды, қадір тұтады, күтіп - баптайды. "Адамның екі анасы бар: бірі - туған анасы, екіншісі - табиғат. Сондықтан табиғатты аялай білейік.

Мен өзім айтып кеткендей экология қазір «тар жол, тайғақ, кешеуден» өтуде.«Экология тағдыры-біздің алақанымызда» екенін ұмытпассың, ағайын !

Олай болса, бұл мәселе тек үлкендерді ғана ойландырып қоймай, оқушы жастарды да толғандырады. «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні» демекші **қорыта айтарым** тіршілік көзі табиғатты аялап, қорғау -баршамыздың міндеттіміз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әлімқұлова Р., Сәтімбетов Р. Қызықты биология. . Жүйелік топтары. - Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2011. – [1, б. 184],
2. Биология: Жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық/Әлімқұлова Р., Әметов Ә., Қожантаева Ж., Қайым Қ., Жұмағұлова Қ. 4-бас., өнд. – Алматы: Атамұра, 2015. – 224 бет.
3. Өсімдіктер әлемі Әлімқұлова Р. –Алматы: « Таймас» 2011, [2, 24 б,35б.].
4.Арыстанғалиев С.А., Рамазанов Е.Р. Қазақстан өсімдіктері. «Ғылым» баспасы, Алматы, 1977. - [3. 285 б,].
5. Әлімқұлова Р.Ә., Тартенова М.А. Өсімдік – табиғат қазынасы. Алматы, «Қайнар», 1984-57 б

«ЛЮБОВЬ И ГОРМОНЫ»

Филатова Дарья Дмитриевна
Ученица 11 класса, Гуманитарно-технического лицея-школы
Кулина О.В
Учитель биологии, Гуманитарно-технического лицея-школы
lumki.i.limon@gmail.com

Добрый день! Сегодня я бы хотела поговорить на тему, которая была, есть и будет актуальна во все времена- «Любовь и гормоны». В XXI веке человек сталкивается с кучей проблем: депрессия, апатия, неразделенная любовь, отчаяние- всё это мы относим к особенностям нашего мышления или же все складываем на плечи превратностей судьбы. А вы хоть раз задумывались, почему мы грустим без причины или же наоборот, чувствуем огромный прилив сил, почему, когда мы влюбляемся-в одно время мы чувствуем себя прекрасно и в то же время хотим забиться в угол от тоски? Сейчас я расскажу, что стоит за этим всем!

Гормоны оказывают колоссальное влияние на наш организм, поведение, а также психологическое состояние. В первую очередь я бы хотела рассказать о природе гормонов.

Гормоны- это биологически активные органические вещества, которые различны по своей химической природе.

Различают:

- белковые (инсулин, глюкагон, соматотропин, пролактин и др.);
- производные аминокислот (адреналин, норадреналин, тироксин);
- стероидные (гормоны половых желез и коры надпочечников).

Также есть и специализированные железы, которые выделяют гормоны: эндокринные железы или железы внутренней секреции.

К ним относят:

- гипоталамус (рилизинг-гормоны);
- гипофиз (соматотропин, гонадотропин, тиреотропин, вазопрессин, окситоцин);
- надпочечники (адреналин, норадреналин, андрогены, эстрогены, прогестерон, кортизон и т.д.);
- щитовидная железа (тироксин, трийодтиронин, тиреокальцитонин);
- паращитовидные железы (паратиреоидин);
- вилочковая железа (тимозин);
- поджелудочная железа (инсулин, глюкагон);
- семенники и яичники (тестостерон, эстроген);
- шишковая железа (мелатонин, серотонин);

При недостатке или избытке какого-либо из гормонов, при гипо-/гиперфункциях, наступают определенные болезни.

Сейчас бы я хотела рассказать о тех гормонах, которые отличают от всех выше изложенных. Они играют особую роль.

Поговорим о замечательном чувстве влюбленности и самой любви.

Когда возникает чувство влюбленности, в нашем теле начинают происходить значительные изменения. Это происходит не только в мозгу, но и в крови, буквально на химическом уровне — меняется даже ее состав. И главным образом на наши ощущения влияют определенные гормоны.

Во время влюбленности, думаю, каждый замечал за собой обострённость своих эмоций и чувств. Но какой бы красивой и романтичной ни казалась нам любовь, в основном, ею управляют физиологические изменения в нашем теле, а именно — повышение уровня некоторых гормонов. В процессе влюбленности активизируются несколько основных гормонов.

Гормоны любви:

- дофамин;
- серотонин;
- эндорфины;
- окситоцин и вазопрессин;
- адреналин;

1)**Дофамин**.

Дофамин отвечает за нашу сосредоточенность, концентрацию и целеустремленность. Как это связано с влюбленностью? Очень просто: именно дофамин заставляет нас добиваться своего избранника, искать с ним встреч, подстраивать «случайности», словом, добиваться цели любыми способами. Интересные исследования были проведены учеными из канадского Института-нейронаук. Они выявили, что если в период влюбленности человек все же добивается своей цели, добивается обладания избранником, то в последующих подобных ситуациях уровень дофамина будет на порядок выше. Если же цели добиться не удалось и любовь осталась неразделенной, в будущем, при появлении очередной влюбленности, уровень дофамина будет на порядок ниже.

2) **Серотонин.**

Это — один из главных гормонов удовольствия, который заставляет нас буквально испытывать эйфорию. Но что удивительно, так это то, что один из главных гормонов влюбленности на начальном уровне ее возникновения резко снижается. Именно поэтому у нас так часто меняется настроение — от возбуждения до апатии, от чувства счастья и удовлетворенности до чувства страдания и тревоги. Наверное, поэтому любовь так часто ассоциируется со страданиями. Серотонин обеспечивает нормализацию познавательного процесса, повышение мышечного тонуса и улучшение двигательной функции. При повышении в крови уровня серотонина поднимается настроение и возникает чувство «всемогущества». А если его уровень длительное время находится на низкой отметке, может развиться депрессия.

3) **Эндорфины.**

Эти гормоны тоже считаются гормонами счастья, но они отличаются по своему воздействию по сравнению с серотонином. Они будут вызывать не подъем, а наоборот, успокоение, удовлетворение, чувство покоя. Наибольшее количество эндорфинов выделяется при физическом взаимодействии с объектом нашей влюбленности. Даже простое прикосновение под воздействием эндорфинов будет вызывать не «электрический ток», а ощущение защищенности, гармонии, благополучия. Как правило, уровень эндорфинов повышается достаточно резко, держится на максимальной отметке недолго. Но если вы находитесь на первом этапе влюбленности и много времени проводите рядом с избранником, эндорфины будут «на высоте» длительное время. Это приводит к тому, что увеличивается сила, энергия и желание идти к прогрессу.

4) **Адреналин.**

А вот адреналин уж никак не назовешь гормоном удовольствия. Это — самый настоящий гормон стресса, который вырабатывается в экстремальных ситуациях. А наш организм состояние влюбленности будет распознавать именно как экстремальное, так как эмоции будут сменять друг друга, мозг — работать на повышенных оборотах, а настроение — меняться постоянно. Чем не стрессовая ситуация? Именно так оно и есть. Адреналин называют гормоном «бей или беги» — его выработка способна мгновенно повысить показатели силы и выносливости, улучшить реакцию и внимание, участить сердцебиение и дыхание. Именно благодаря адреналину мы испытываем то самое чувство «бабочек в животе», когда случайно видим своего избранника, — дыхание учащается, пульс зашкаливает, к лицу приливает краска. И адреналин, так же, как и серотонин, может вызвать чувство вдохновения и желание «свернуть горы» ради своей цели.

5) **Окситоцин и вазопрессин.**

Оба считаются гормонами привязанности. Вырабатываются они практически одновременно, а их уровень повышается тогда, когда первый этап влюбленности переходит во взаимную привязанность. Окситоцин и вазопрессин вызывают некоторую зависимость от своего партнера и желание находиться с ним вместе постоянно. Это — именно та фаза отношений, когда «голубков» не оторвать друг от друга. Но пылкой страсти тут уже будет меньше, в силу вступает нежная привязанность. Окситоцин, кстати, важен не только для отношений между двумя людьми, но и для социализации вообще, для понятия таких ценностей, как семья, родные люди, друзья, общность. Под его влиянием люди становятся отзывчивее друг к другу, у них возникает готовность помогать и поддерживать других.

В дополнении, я бы хотела предложить список продуктов, которые будут способствовать балансу гормонов счастья:

- апельсины;
- клубника;
- ананасы;
- смородина;
- шоколад;

Что же может подавить гормоны счастья?

- стресс;
- никотин;

- алкоголь;
- антидепрессанты;

Теперь мы много знаем о гормонах и о том, что они действительно оказывают большое влияние на нас и наши чувства. Ведь любовь- это состояние эмоционального и психического комфорта. Любовь бывает разная: любовь матери отличается от любви к любимому человеку или любви к Родине. Но самое важное- любовь выступает одной из трех главных добродетелей наряду с верой и надеждой! Любите и будьте любимы! Берегите себя и следите за своим здоровьем!

Литература:

1) Учебное пособие по биологии Н.А.Лемезев, Л.В.Камлюк, Н.Д.Лисов.
2) Большой справочник по биологии А. С. Батуев, М. А. Гуленкова, А. Г. Еленевский.
3) Биологическая химия Б. И. Збарский, И.И. Иванов, С. Р. Мардашев.

«ЭКОЛОГИЯ. ТУРИЗМ. ГЕОГРАФИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ЭКОЛОГИЯ. ТУРИЗМ. ГЕОГРАФИЯ»

ИЗМЕНЕНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ КАЗАХСТАНА ВО ВРЕМЕНИ

Баймагамбетова Ф.Ж, Кусаинова А.К.,
учащиеся 9 класса
КГУ «Средняя школа-гимназия №1» г. Кокшетау
Бейсенбаева М.Б.,
учитель географии,
КГУ «Средняя школа-гимназия №1» г. Кокшетау
beismadina@mail.ru

Первый президент Казахстана Нурсултан Назарбаев на встречах с представителями деловых кругов различных стран мира неоднократно заявлял о преимуществах географического положения республики, её транзитном потенциале: «Казахстан является членом Евразийского Экономического Союза с населением более 180 млн. человек, где не существует таможенных границ. Через территорию Казахстана проходит 5 железнодорожных и 6 автомобильных международных маршрутов, которые связывают Китай и другие страны Азии с Европой через Россию, Каспийское и Черное моря, а также Иран и Турцию. Это позволяет доставлять грузы в Европу из Китая через Казахстан и обратно за 15 дней, тогда как доставка морским путем занимает в 2-3 раза больше времени».[1]

Самостоятельное развитие Казахстана в годы Независимости характеризуется глубокими и масштабными преобразованиями не только социально-экономической системы, но и географического положения страны. Мы решили подробно изучить данный вопрос в школьном научном проекте «Изменение географического положения Казахстана во времени».

Географическое положение - это положение любого географического объекта (природного или созданного человеком) относительно поверхности Земли и по отношению к другим объектам, с которыми он взаимодействует. Казахстан – одна из стран с большой площадью. Он занимает девятое место по площади во всем мире. О Республике Казахстан можно писать множество проектов. В нашем проекте мы описали виды географического положения.

Данная тема актуальна для нас и моих одноклассников, так как на уроках географии мы изучаем Казахстан и его географическое положение. С течением времени географическое

положение может изменяться. Оценка географического положения рассматривается учеными как оценка важнейшего фактора развития хозяйственного комплекса страны.

Для работы над проектом мы использовали следующие методы исследования: изучение опубликованных материалов и их анализ, сравнительно - сопоставительный анализ, метод количественной обработки данных и анкетирование.

Определили следующие задачи: более подробно изучить понятие «географическое положение», его виды, рассмотреть возможности сотрудничества Казахстана с другими странами, а также представить результаты изученного материала для защиты проекта.

В начале XX века экономико-географическое положение страны было невыгодным, а хозяйство отсталым. Отсутствие в тот период связующих с развитыми странами дорог существенно препятствовало расширению торгово-экономических отношений и развитию производства.

Наша страна сегодня является мостом между Европой, обладающей развитыми технологиями, и Азией, богатой природными ресурсами, что способствует созданию единой системы транспортных и коммуникационных связей в евразийском пространстве.

Физико-географическое положение – это положение страны относительно природных объектов (материков, океанов, гор и др.).

Математико-географическое положение - расположение объекта относительно крайних точек региона, пограничных с соседями.

Экономико-географическое положение - хозяйственные связи с другими странами, определяет их уровень и перспективы развития. Чем больше у страны соседей, тем лучше для ее развития, т. к. это позволяет устанавливать разнообразные социально-экономические связи.

Транспортно-географическое положение - транспортные связи с другими странами, внутри страны и их разновидности.

Историко-географическое положение - признаки территории, определяющие ее природные условия, физико- и экономико-географическое положение, хозяйственную деятельность, уровень социально-экономического развития, а также историю и культуру народов которые ее населяют.

Этнокультурное положение - историческое развитие народов Казахстана и его окружающего мира.

Эколого-географическое положение - экологическая опасность и ее уровень со стороны соседних стран. Например, вредные выбросы производства соседних стран могут попадать на территорию других стран.

Геополитическое положение — это уровень взаимоотношения с другими странами. Описание геополитического положения отвечает на вопрос, являются ли отношения с другими странами дружескими или вражескими. [2]

При описании какого-либо вида **географического положения** частично может описываться и другой, так как они влияют друг на друга. Например, физико-географическое положение непосредственно влияет на экономико-географическое. Поэтому при описании экономико-географического положения частично описывается и физико-географическое.

Географическое положение страны не бывает постоянным. Страны изменяются и развиваются. Следовательно, меняется их географическое положение.

Елбасы Нурсултан Назарбаев в статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» подчеркнул, что «одним из главных условий модернизации общественного сознания является сохранение собственного национального культурно-генетического кода, фундаментальная основа которого - патриотизм.

Соединяясь с ценностями и нравственными ориентирами, патриотизм приобретает национальную идею. В этой связи патриотизм рассматривается как часть национальной стратегии государства, и одна из его основ закладывается в любви к своей малой родине, родной земле – Туған жер.

Главной целью Программы «Туған жер» является воспитание у казахстанцев чувства истинного патриотизма, который выражается в любви, гордости и преданности своему аулу,

городу, краю, его истории, культуре, традициям и быту, нравственном долге перед Родиной». [3]

Мы также решили внести свою небольшую лепту в изучение своей Родины, углубить и закрепить знания по видам географического положения Республики Казахстан.

В своем проекте мы представили не только собранный нами теоретический материал, но и практическую часть по изучению географического положения Казахстана, и, исходя из этого, пришли к следующим выводам:

1. В начале XX века экономико-географическое положение страны было невыгодным, а хозяйство отсталым. Отсутствие в тот период связующих с развитыми странами дорог существенно препятствовало расширению торгово-экономических отношений и развитию производства.

2. Казахстан расположен на стыке Европы и Азии, является своеобразным мостом между Европой, обладающей развитыми технологиями, и Азией, богатой природными ресурсами, что способствует созданию единой системы транспортных и коммуникационных связей в евразийском пространстве.

3. Через территорию Казахстана в древности проходил легендарный Великий Шелковый путь. В связи с этим многие страны мира проявляют заинтересованность в установлении и развитии разносторонних связей с Казахстаном. Главный интерес – это природные богатства, огромные запасы полезных ископаемых.

Таким образом, географическое положение можно рассматривать как основной ресурс страны, оказывающий большое влияние на формирование хозяйства страны, как во времени, так и в пространстве. Оценка географического положения важна не только для правильного определения возможного потенциала страны, а также и для прогнозирования усложняющихся условий для формирования и развития хозяйства страны.

Оценка ряда видов географического положения страны не является постоянной. Страна изменяется, развивается. Следовательно, меняется её географическое положение.

Литература:

1. Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев. Хроника деятельности. 2016 год. – Астана: Деловой Мир Астана, 2017.–368с.
2. Экономическая и социальная география Казахстана: Учебник для 9 кл. общеобразоват. шк. / Е.А.Ахметов, Н.Н.Карменова, Ш.Ш. Карбаева, Б.К. Асубаев.- Алматы: Мектеп, 2013.- 328 с., ил.
3. Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» / www.akorda.kz / от 12 апреля 2017 года.

ПАНДЕМИЯНЫҢ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Қоянды ауылы,
Қоянды ОМ, 7 сынып оқушысы
Бисембаев Мадияр Серікұлы
Қоянды ауылы, Қоянды ОМ, география мұғалімі
Амангелди Озерке
amangeldy.ozerke@mail.ru

Әлеуметтік-экономикалық даму қоғамда болып жатқан барлық өзгерістерді қамтиты. Әлем елдері экономикалық және әлеуметтік дамудың әртүрлі сатысында тұр. Ұзақ жылдар бойы материалдық байлық қоғамдағы басты құндылық ретінде саналды. Ал экономикалық өсу қоғам

дамуының негізгі көрсеткішінің бірі деп есептелінетін. Экономикалық өсуге қол жеткізу қоғам дамуына ықпал етіп, жан басына шақандағы ЖІӨ көлемінің артуы халықтың әл-ауқатын арттырады деген сенім болды. Сол себепті экономикалық өрлеу дамуды қамтамасыз ету құралы ғана емес, дамудың мақсатына айналды [1]. Экономикалық өрлеуді дамытамыз деп жүргенде ағымдағы жылдың 11-ші наурызында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы коронавирустың таралуын ресми түрде пандемия деп жариялады [2].

Пандемия деген не?

Пандемия – жаңа ауру түрінің жаһандық ауқымда таралуы. Гректің "пандемос" деген сөзінен шыққан. Қазақшасы – "барлық адамға тиесілі". Мамандар бұл терминді ауру әлемнің түкпір-түкпіріне таралған жағдайда қолданады.

Пандемия сөзінен қорқудың қажеті жоқ: бұл аурудың қауіптілігінен бұрын оның таралу ауқымын білдіреді және жұқпалы ауруларда ғана қолданылады. Аурудың таралу ауқымы мен жұқтырғандар саны арта түссе, эпидемия пандемияға айналады. Ал қазіргі дүниежүзін шарпыған пандемия ол - Covid-2019 – жұқпалы жолмен тарайтын коронавирустың жаңа түрі. Індет ошағы – Қытайдың Ухань қаласы [3].

Қазақстанда коронавирус індетіне байланысты төтенше жағдай режимі президенттің жарлығымен 16 наурызда бір айға ғана енгізілген еді, ал енді төтенше жағдай 11 мамырға дейін ұзартылғанымен, біздің ел бұл күні қалыпты өмірге оралады дегенді білдірмейді. Себебі, бұл дерт әлі де жұғу динамикасы құлдырауға бармады.

Қазақстан экономикасына әлемнің дамыған елдерінің экономикасы сияқты короновирус зардаптары тимеуі мүмкін. Себебі, біздің экономика соншалықты күрделі емес, дамыған және өзара байланысты емес. Ол көбінесе өзін-өзі қамтамасыз етеді. Әрине, елдің өзін өзі азық-түлікпен, дәрі-дәрмекпен қамтуы соншалықты бытыраңқы болғандықтан, өнімнің көптеген түрлеріне арналған ұлттық нарық жоқ. Қоқыс салмай, облыстың бір бөлігін аймақтан әкелу мағынасында, қажет болған жағдайда, оны көптеген импортталған құрамдас бөліктермен шығаруға болады. Шынында да, Қазақстанда көптеген азық-түлік өнімдерінің, атап айтқанда сол ет етінің ұлттық нарықтары жоқ. Негізінен, азық-түліктің де едәуір бөлігі, мысалы сол аумақта өсіріледі, өңделеді және сатылады. Бұл жағдайда тіпті аудан емес, ауылдық округтің өзі өзін-өзі азық-түлікпен қамтып отырған жайы бар. Тағы бір себебінің бірі жоғары төлемдер, қабілетті сұраныс және осындай бизнестің орташа орташа кірістілігі. Екінші тезис - бұл жай ғана өзін-өзі қамтамасыз ету. Себебі бұл айқын көрініс. Сонымен қатар, бұл тақырып құзырлы мемлекеттік органдардың қатысуымен бірнеше рет талқыланды, олар қазақстандықтарды аштық қауіп төндірмейді деп сендірді және сендірді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығына қарамастан, қазақстандық экономика дамыған елдердің экономикасынан бірнеше есе аз болса да, пандемиядан зардап шегеді. Оның соңғысынан тезірек қалпына келуі мүмкін емес. Ең бастысы, халықтың жұмыспен қамтылу деңгейі мен кірісін қалпына келтіруді қамтамасыз ету. Өйткені, бір жағынан, отандық бизнес корпусы батыстық әріптестерге қарағанда осындай қиын жағдайларға әлдеқайда дайын. Ол сексенінші және тоқсаныншы жылдардың аяғында қирандылықты бастан өткергендіктен. Сондай-ақ екі мың сегіз және екі мың он төртінші жылы болған дағдарыстар. Бірақ, екінші жағынан, Қазақстанда төлем талап етілуі мүмкін емес және оны қысқа мерзімде қалпына келтіру перспективасы көрінбейді. Ия, бүгінде мемлекет пен қазақстандықтардың ең гүлденген бөлігі - оң жақтың мүшелері немесе бұл олардың қоршаған ортасы, сондай-ақ салыстырмалы түрде жоғары кірісі бар адамдар да үлкен жинақталған. Бірақ бұл адамдар қорқынышты көңіл-күйге түсіп, жинақтарын жұмсай бастаса да, олар міндетті түрде екі есе көп тамақтанады, шаштараз қызметін алып, серуендейді. Осылайша, мемлекеттің қолдауы Қазақстандағы төлемді көтерудің бірден-бір нақты тәсілі болады, сонымен қатар қалыпты экономикалық белсенділікті қалпына келтіру көбіне халықтың қолдауы бизнеске, дәлірек айтқанда отандық кәсіпкерлерге байланысты болмайды. Жаңа жағдайларға төтеп беретін ірі экспорттық бизнес өндіріс пен ұсынысты қысқартып, кірісті жоғалтып, ішкі үнемдеуді бастайтыны анық, яғни ол 20 жыл ішінде екі рет жасай алатын және істейтін болады. Сондай-ақ, орта бизнес баяу қалпына келіп, әрең шыдауы мүмкін. Шағын және жеке бизнеспен бұл не болатынын нақты білмейді, тұтастай

алғанда, шағын бизнес өмір сүріп қана қоймай, тиімді, бірақ бүгінде және кез-келген жерде төлем қабілетті тұтынушылық сұранысты қажет етеді. Егер ол болмаса, онда тарихта болған оқиғалар қайталануы мүмкін. Сексенінші жылдардың аяғы мен тоқсаныншы жылдардың басында көптеген адамдарға аман қалуға көмектескен тікелей зат алмасу. Айтпақшы, бұл посткеңестік кеңістіктегі мемлекеттердің, оның ішінде Қазақстанның дамыған мемлекеттерден гөрі басты артықшылығы, біз ең қиын жағдайларда да, мемлекеттің көмегіне қарамастан, тіпті одан кейін де өмір сүре аламыз, өйткені біз бұрыннан осындай өмір сүріп келеміз [4].

Коронавирустың әсері әлемдік экономиканың өмірлік маңызды жүйелеріне әсер етеді. ХВҚ сарапшылары оны Ұлы депрессиямен салыстыратын "Ұлы Карантин" туралы айтады. Олардың айтуынша, 170 елде жан басына шаққандағы кіріс азаяды. Әлсіз экономикалар көп зардап шегеді. Сарапшылар осы тоқсанда пандемия мен қатар экономикалық дағдарыстың шыңы. Осы Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі өнеркәсіптік өндірістің терең құлдырауы болады деп күтілуде. Жақын болашақта әлемнің барлық мемлекеттері қиын сынақтарға душар болатынын және Қазақстан да осыдан тыс қалмайды. 20 сәуірде тарихта тұңғыш рет мұнай бағасы жағымсыз болды. Әлемдік нарықтар теңгерімсіз. Жаһандық қаржы дағдарысы пандемияға және өндірістің жалпы құлдырауына ұласады деп күтілуде. Келесі кезең жаһандық азық-түлік дағдарысы болуы мүмкін. Бұл шиеленістер мен қақтығыстарға әкеледі. Қауіпсіздік Кеңесінің Төрағасы бүгінгі таңда Қазақстанның уақытылы және тексерілген іс-әрекеттері қиын кезеңді сәтті еңсеру үшін маңызды болады. Мемлекет басшысы және Премьер-Министр дағдарысқа қарсы барлық қажетті шешімдерді қабылдады. Төтенше жағдай енгізілді, карантин режимі енгізілді. Мен азаматтарды төтенше жағдайдағы барлық талаптарды сақтауға шақырамын. Дағдарыс біздің тарихымызда бірнеше рет болған. Бірақ бұл ерекше. Біз әрбір қазақстандық мемлекеттік қолдауды сезіну үшін мүмкін болатыннын бәрін жасап жатырмыз. Сонымен қатар бірнеше қадам алға көз салу қажет. Әлем бұрынғыдай болмайды [5].

Карантин мерзімі ұзарған сайын, азық-түліктің бағасыда шарықтауда. Наурыз айының қорытындысы бойынша 2017 жылдан бергі ең жоғарғы көрсеткіш тіркелген. Күнделікті тұтынатын тауарлардың бұлай қымбаттауы бірінші кезекте қарапайым халыққа қиын, әрине. Біз айтпасақ, шектеуде отырған шеттегі саудагерледің қалай құныққанын білмей, үйдің жанындағы дүкеннен басқа бағаларды көргенде ғана таң қалады. Бірақ, тым кеш. Өйткені, баға деген - балық сияқты, кері қарай жүзе алмайды, бір көтерілсе түсе алмайды. "Сауда - сақал сипағанша" дегендей нарықтағы бағаны қуып жету тұрғындарға мүмкін болмай отыр. Жиі ауысатын сандар қайда бара жатқаны белгісіз. Карантин мерзімінде баспанаға тығылып, сыртқа тек азық-түлік алу үшін шығатын жұртшылық уақыт өткен сайын белгілі бір соммадағы қаражатқа алатын тауарлардың мөлшеріде азайып бара жатыр деп дабыл қағуда. Баға күнде көтерілуде. Тіпті, 10 теңге, 25 теңге қосылды деп жазып қояды. Бірақ баға тым шарықтап кеткен. Халық амалсыздан негізгі, керек тауарларды ғана алуға мәжбүр.

Халықтың мұндай бай-баламы орынды. Өйткені, наурыз айының қорытындысы бойынша: қант - 8,5%-ға, көкөністер мен жеміс жидектер - 5,1%-ға, қара бұрыш жармасы - 2,5%-ға қымбаттаған екен, осылайша тауарлардың айлық инфлиякциясы 2017 жылдан бері ең жоғарғы 1,7%-ға дейін көтеріліпті. Сонымен қатар ұлттық банк төрағасы 2020 жылғы инфлиякция 4,6% деп белгіленген. Қазіргі уақытта нысаналы дәлізден асып, 6,4%-ға дейін жеткендігін хабарлады. Ал көкөністердің өсуіне карантиннен бөлек маусымдық қымбаттауда әсер етті дейді. ҚР Ұлттық банкінің төрағасы Ерболат Досаев та, инфлияцияға негізгі үлесі азық-түлік тауарларының қымбаттауы қосылғанын, ал екінші жағынан карантиннің еңгізілуіне байланысты тосын сұраныс туындағанын растап отыр.

Шарықтаған бағаның қайда барып тоқтайтыны белгісіз. Әзіргі жұрт базарлар мен дүкендердегі сандармен санасуға мәжбүр. Тіпті, саудагерлердің өздері де тауарды тым қымбат бағада алып жатқандарын жасырмайды. Өз кезегінде сарапшылар бұл жағдайдың алдын алу үшін өзімізде қосымша тауар өндіруді қолға алу керек дейді.

Қазіргі уақытта дендеген дерттің салдарынан тауар бағаның шарықтатып жіберген 100-ден аса кәсіпкер анықталған. Тұрақтылықты сақтау үшін мамандар күн сайын тексеру жүргізуде. Сонымен қатар азық-түліктің тоғыз түріне шекті бағада еңгізілген. Қойылған талаптарға мойынсұнғысы келмеген кәсіпкерлерге жарты миллион теңгеге жуық айыппұл салынады [6].

Қорыта айтқанда, бағалардың бәрі бір өсе беретіні анық, оны тоқтатудың бір ғана жолы бар: бұл - нақты экономиканың секторын таныту; қосымша тауар өндіру процесін жүзеге асыру. Сол кезде ғана жаңа зауыт-фабрикалары іске қосылып, жаңа тауарлар Қазақстанда өндіріле бастаса, осы біздегі бағаның өсуі тежеленетін болады. Мұндай өндіріс және өнеркәсіп орындары жаппай ашыла бастаса, инфрақұрылым да дамиды, яғни жұмыс орындар көбейеді. Егер де, елімізде бұрыннан бері жеңіл өнеркәсіптері көптеп ашылып, өнімін беріп жүрген болса, бәлкім пандемия кезінде Қазақстанның ішкі экономикасына әсері болмас еді. Экономикалық барлық салалалары мен үкімет халықтың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыру жолында жұмыс істеуі қажет [7].

Қолданылған әдебиет:

1. Каймулдинова К., Әбілмәжінова С. // География, 10 сынып. – Алматы: Мектеп, 2019. - 219 б.
2. Қожагелді Б. //factheck.kz
3. Абидулла Н. //informБЮРО
4. https://youtu.be/qHfZTLFeegg
5. https://www.instagram.com/p/B_XOrT4nVYD/?igshid=knu7sbe7jrxo
6. https://youtu.be/m3_bcEloFmc
7. Қаратабанов Р.Ә., Байметова Ж.Р. //География, 7 сынып, 2 бөлім. – Алматы: Атамұра, 2017. -131 б.

ИЗУЧЕНИЕ ФАКТОРОВ ИЗМЕНЕНИЯ ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО СРЕДСТВАМ ГРАФИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

Бокшан И.М.
Ученик 10 класса, КГУ «Новобратской СШ», с. Новобратское
Саратова Е.А.
Учитель географии КГУ «Новобратской СШ», с. Новобратское
e.karpova_1991@mail.ru

Изменения численности населения в стране всегда интересует статистов, а в частности в отдельной области стало интересно изучить в данной работе. Тем более что за последние 10 лет динамика изменений численности то растет вверх, то снова начинает понижаться. На фоне общего повышения численности населения в Казахстане, интересует с какими факторами могла бы быть связана данная динамика в отдельной области. Так как такая демографическая проблема может напрямую сказаться на экономическую неустойчивость по области, из-за того, что население - это основа трудовых ресурсов.

Основные факторы изменения численности населения в области, на которые обращено внимание в данной работе – это естественный прирост и сальдо миграции, а также социально-

экономические факторы (рынок труда, количество школ, высших учебных заведений и число лечебных организаций).

Для наглядного отражения динамики численности населения и факторов, влияющих на данную динамику, составлено ряд диаграмм и тематических карт.

Изучая статистические данные о численности населения Акмолинской области, явно прослеживаются перепады в динамики населения. Данная динамика населения Акмолинской области отражена на рисунке 1 «График изменения численности населения Акмолинской области за 2010-2019 года».

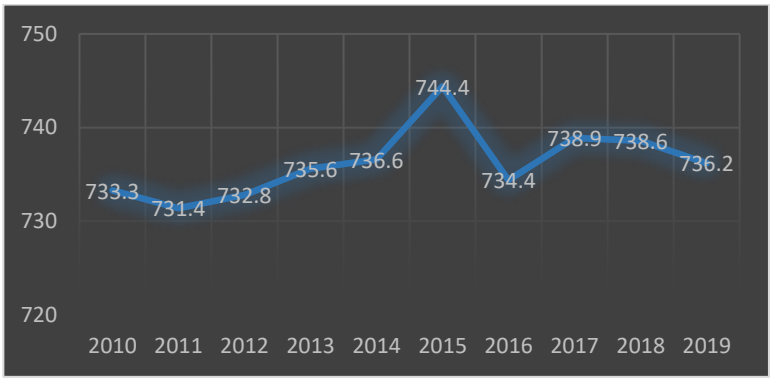

Рисунок 1. График изменения численности населения Акмолинской области за 2010 -2019 года (тыс. человек)

Проследив за динамикой численности населения Акмолинской области, стало интересно узнать и графически отобразить, какие факторы влияют на данные изменения. Во-первых, изучены естественный прирост населения области за 10 лет и сальдо миграции, во-вторых, социально-экономические факторы: рынок труда, изменение количества школ, высших учебных заведений и число лечебных организаций за 9 лет (2010-2018 года).

Опираясь на статистические данные естественного прироста Акмолинской области, была составлена диаграмма, на которой видна вся динамика за выбранный период. (Рисунок 2). Анализируя данную диаграмму, видно, что с 2010 по 2014 года, показатель естественного прироста увеличивался с каждым годом, с 2014 по 2019 год прослеживаются незначительные колебания, направленные на убыль показателей естественного прироста.

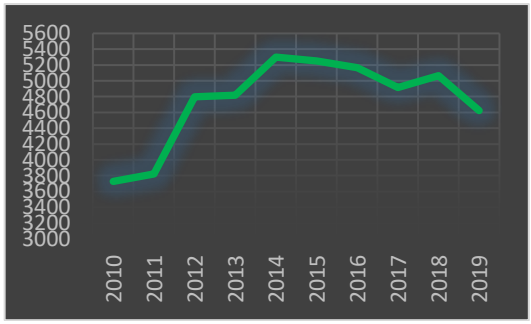

Рисунок 2. Показатели естественного прироста населения Акмолинской области за 2010-2019 года

Рисунок 3. Сравнение коэффициентов рождаемости и смертности по Акмолинской области за 2010-2018 года

Что мы знаем о показатели естественный прирост население, что он находится по формуле ЕП=Р-С (где, ЕП – естественный прирост, Р- число родившихся либо коэффициент родившихся, С- число смертности либо коэффициент смертности). Опираясь, опять же на статистические данные коэффициента рождаемости и смертности (на 1000 человек), составлена диаграмма, из которой видно, показатели велики, но важно отметить при сравнении коэффициентов слишком

большой показатель смертности, что отрицательно влияет на общий естественный прирост. (Рисунок 3.)

Следующий фактор, который был изучен – это показатель сальдо миграции. Опять же основываясь на статистических данных была составлена диаграмма «Показатели сальдо миграции по Акмолинской области за 2010-2019 года». Рисунок 4.

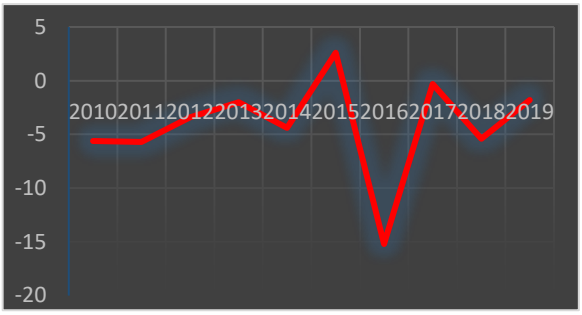

Рисунок 4. Показатели сальдо миграции по Акмолинской области за 2010-2019 года

Рисунок 5. Показатели сальдо внешней и внутренней миграции

Для того, чтобы проследить куда происходит миграция населения Акмолинской области, построена следующая диаграмма, которая отражает числовые показатели внутренней и внешней миграции. Из рисунка 5 видно, что сальдо миграции в основном отрицательное, за исключением в 2015 и 2017 годах, что повлияло на общее увеличение численности населения в области в эти годы.

А какие же факторы в свою очередь влияют на миграцию? Жизненно важными обстоятельствами, которые могут вызвать миграцию населения, на мой взгляд, являются наличие либо отсутствие школ, высших учебных заведений, рынок труда и число лечебных заведений. На основе показателей при изучении данных обстоятельств, были составлены диаграммы, которые наглядно отображают сложившуюся «картину». Рисунок 6,7, 8.

Рисунок 6. Изменение количества ВУЗов и лечебных организаций за 2010-2018 года

Рисунок 7. Изменение количества школ и численности учащихся в Акмолинской области за 2010-2018 года

Рисунок 8. Показатели рынка труда Акмолинской области за 2010-2018 года (тыс. человек)

На рисунке 6 показано сокращение числа лечебных заведений и ВУЗов по области, из чего можно прийти к выводу, что это может послужить причиной миграции населения Акмолинской области. На рисунке 7 отображено сокращение числа школ по области и увеличению числа учащихся, что на мой взгляд является немаловажной причиной миграции особенно из населенных пунктов.На рисунке 8 представлена зависимость трудоспособного населения, занятого населения и число безработных по Акмолинской области. Число безработных по области колеблется от 20 тысяч до 23 тысяч человек, даже если предположить, что хотя бы 50% этих людей будут каждый год мигрировать в поисках работы, это будет значительно влиять на динамику населения области.

Из результатов всей работы можно сделать вывод, что графический и картографический материал помогает проследить динамику демографических изменений по отдельным районам и области.

Литература:

1. https://studbooks.net/53057/statistika/statisticheskie_grafiki статистические графики
2.Харченко Л.П. Демография. – Москва.Омега-Л,2006 – 350с.
3. https:// old.stat.gov.kz Статистические сборники за 2010-2018 года

ЭКОЛОГИЯ В ИСКУССТВЕ

Бублик О., Дракина Д.
ученицы 7 класса, КГУ «СШ села имени А. Курманова ОО Атбасарского района»
Сатемирова Б.К.
учитель биологии, высшей категории,
КГУ «СШ села имени А. Курманова ОО Атбасарского района»
Bsatemirova@mail.ru

Земля – это живой и высокоорганизованный организм. О том, что Земля - живая сущность писал еще 6 тысяч лет тому назад великий Гермес Трисмегист в дошедшей до нас "Изумрудной скрижали":

"...С самых отдаленных высот неба нисходит беспрерывно всемирный Дух, неиссякаемый источник света и огня, который, пройдя все сферы небесные и оказавшись постепенно конденсированным, постоянно притекает к Земле. Это - вдыхание. Точно такое же воздействие центра огня земного Солнца. От Земли поднимается постоянно эманация, стремящаяся очистить ее от скопившихся нечистот. Это - выдыхание".

В современное время научных Центрах земной планетологии в ряде стран мира проводились и проводятся исследования в различных направлениях, преследуя одну цель – доказать, что Земля является единым живым организмом.

Чтобы определиться с ответом на вопрос, насколько правомерно планету рассматривать как живой организм, уточним свойства присущие живой материи. Биологи относят к живым системам те, которые обладают упорядоченным обменом веществ, способны к росту, развитию, изменчивости, движению, саморегуляции, питанию, дыханию, выделению, клеточному строению, размножению, раздражимости. При таком подходе к определению жизни, можно рассматривать Землю как живой организм, обладающий рядом очевидных признаков, свойственные живой материи.

Земля, словно Мать кормит, поит, одевает, лечит, принимает и оберегает своих детей, а взамен лишь хочет малой частички – любви. Но человечество с ранних времен привыкло брать у природы и ничего не отдавать ей взамен. Из-за плохого влияния человека на естественную природу, уже сегодня многие виды растений и животных вымерли или находятся на грани вымирания, отравлен воздух, замусорены реки, отравлена химией почва! Слишком уж часто человек в погоне за материальными ценностями и праздности жизни не задумывался о том, какой вред наносит природе. *И, словно устав от черной неблагодарности нерадивых детей, Земля- матушка* уже не так терпима к нам, ее детям. И она, как и свойственно живому организму, реагирует на раздражитель в лице человека, посылает ему предупреждения в виде природных катаклизм и климатических изменений.

Небрежное отношение к нашей Земле необходимо остановить. Сможет ли человечество любоваться лесами, полями, слушать пение птиц, искупаться в чистых водах и дышать чистым воздухом. Уже сейчас мы должны задуматься о том, что останется нашим потомкам.

Охрану природы и правила поведения в ней изучает целая наука – экология. У писателя Антуана де Сент- Экзюпери главный герой произведения «Маленький принц» напоминает жителям планеты: «Есть такое твердое правило. Встал поутру, умылся, привел себя в порядок - и сразу же приведи в порядок свою планету.

Огненный ад в Австралии- это предупреждение (Декабрь, 2019 год)

ИнсталляцияТающие люди»

Привлекать внимание общественности к проблемам экологии можно не только демонстрациями, митингами, протестами, форумами и собраниями, но и посредством искусства, которые громче многих флешмобов заявляют о состоянии окружающей среды. Движение экологического искусства — эко-арт — зародилось в конце 60-70-х годов, но только в последние десятилетия по очевидным причинам приобрело масштаб глобальной тенденции. Сегодня забота о «зеленых легких» планеты, воздухе, водных ресурсах перешла из гринписовской терминологии в приоритеты художественной среды, ее способ эмоционального высказывания.

Экологическое искусство – это жанр в области современного искусства, который представляет собой художественную деятельность, которая началась в ответ на глобальный экологический кризис. Это искусство объединяет эстетическое, информативное и образовательное искусство, которое стремится содействовать осознанию экологии и участию сообщества в восстановлении окружающей среды в природе. Считается, что экологическое искусство произошло от наскальных рисунков эпохи палеолита – в то время аборигены изображали на стенах пещер животных, людей, деревья и другие природные аспекты. Современное направление подпитывается пейзажной живописью: воспевает связь художника с природой посредством экологических материалов и направлено на улучшение наших отношений с природой.

Экологическое искусство выражается в различных художественных методах, таких как скульптура, живопись, фотография, видеоарт, сборка, экологическая установка, экологическая скульптура, поэзия, кино, многие другие. Все эти методы порой более действенны, учитывая

увеличение информационного потока в связи с активным развитием технологического процесса и потребность в новой, актуальной информации, а также максимальной скорости её получения.

Рассмотрим примеры экологического искусства, которые заставляют задуматься не только о настоящем и грядущем будущем, но и об истинных ценностях жизни.

Большой поклонник Уолта Диснея иллюстратор Джефф Хонг пошел от обратного, взяв присказку «жили они долго и счастливо». В проекте «Disney Unhappily Ever After» известные герои мультфильмов становятся жертвами экологических реалий: Золушка бежит по грязному переулку, олененок Бэмби оказывается трофеем охотника, рыбка Немо плавает среди погибших рифов, Маугли заглядывает в ручей на свалке, а русалочка Ариэль выползает из моря, залитого нефтью. Мулан вынуждена закрывать своё красивое лицо маской, гуляя по тёмным улицам современного Китая. Китчевыми коллажами художник призвал общественность задуматься об экологической обстановке на планете, потому что иначе мечты не сбудутся и хеппи-энд не наступит. Тысячи тающих человечков – фигурки мужчин и женщин высотой 20 см представлены в инсталляции бразильской художницы и скульптора Неле Азеведо Неле Азеведо колесит по миру уже не первый год, привлекая внимание публики к проблеме глобального потепления и к трагическим страницам истории, а также ценности жизни. Воистину, «Monumento Mínimo» — монументально и минимально. Каждая инсталляция поражает масштабами, занимая центральную площадь города или лестницу перед величественным зданием, и любая малая деталь его важна. Человечки тают по-разному, они постепенно исчезают на глазах у сочувствующей публики. Порой кто-то даже уносит фигурку, чтобы спасти ее дома, в морозилке. Инсталляция завершается, когда растает последняя фигурка. Специалисты рассмотрели эмоциональные реакции посетителей выставки, отслеживая движения глаз при осмотре экспозиции и оценивая заполненные анкеты. Результаты были противоречивыми: некоторые уделяли больше внимания обстановке, а не объектам. Но у каждого посетителя была та или иная реакция на выставку, а значит, появлялся повод задуматься. Канадская художница Аврора Робсон – мультимедийная активистка создаёт скульптуры из отходов. Робсон любит превращать бытовой мусор в экологически чистые произведения искусства, чтобы напомнить публике, сколько отходов мы производим. Её замысловатые арт-объекты напоминают абстрактные организмы, которые является инструментом для повышения осведомлённости реалий и о перспективах будущего, которые ждут человечество, если мы не изменим своё отношение к окружающей среде

Рабочий инструмент другой художницы Марины Дебрис – пляжный мусор. Из выброшенных на берег трофеев дизайнер создаёт наряды, украшения и декор для дома, тем самым привлекая внимание к загрязнению моря и береговых линий.

Очень часто современные художники создают общие проекты с учеными, инженерами, биологами и архитекторами. Самые масштабные акции привлекают средства массовой информации, жителей и политиков. Например, немецкий перформансист Йозеф Бойс в 1982 году на выставке запустил проект «Семь тысяч дубов». По задумке автора, деревья надо было высадить через всю Европу — от Германии до России. Последний дуб был посажен пять лет спустя, уже после смерти автора. Бойс надеялся, что акцию подхватят другие страны, тем самым создав массовое движение озеленения. Целью проекта было объяснить, как просто посадить дерево и как усилия одного человека способны повлиять на мир, если таких людей много.

Среди российских последователей экологического искусства можно назвать Сергея Урываева и его проект «Помойка человеческих выражений». Он задается вопросом, почему городские урны такие невзрачные? По мнению художника, если бы урны были более заметными, их бы легче было обнаружить, и мусор с меньшей вероятностью попадал бы на тротуар.

Экологическое искусство дает нам понять грандиозную мощь и хрупкость природы. Искусство, которое оказывает расширяющее сознание и позволяющее открыть в себе любовь к окружающему миру, поэтому очень важно развитие экологического воспитания и культуры, а вместе с этим глубокого понимания человеком себя как части природы, ощущение единства всего живого на Земле. Без воспитания чувства уважения к Земле, её целесообразности,

мудрости и красоты невозможно формирование осознанной культуры человека. Наша любовь к живописи, способствует также передачи информации об экологической ситуации. Через рисунки и фотографии на школьных выставках, которые мы организовываем время от времени, все чаще наблюдаем, а в дальнейшем находим и подтверждение в небезразличном отношении к природе у учащихся нашей школы. Кроме как методов арт-экологии через живопись, хотим поделится простыми знаниями привития любви к окружающему миру, которые способствует развитию добродетелей и творческих способностей: делать кормушки из пластика, сортировать мусор, утилизировать отходы, собирать и сдавать макулатуру, пользоваться многоразовой сумкой для покупок, использовать многоразовую бутылку для воды, участвовать и организовывать субботники, проводить уроки экологии на природе, сажать деревья и цветы, играть экологические игры, кормить животных, конечно, данный список можно продолжать, но самое главное , что все это не остается просто на бумаге в качестве рекомендаций.

Человек -дитя природы. Точно к истинной матери прибегает к земле человек во всякую пору своей жизни. Образ Матери-сырой земли широко представлен в большинстве жанров фольклора и современной литературе. В былинах, как и в духовных стихах, последовательно развивалась мысль об изначальной святости родной земли, которая подчеркивается устойчивым эпитетом «святая». *А помните в сказках? Припадет богатырь к сырой земле – и преисполнит новых силушек, ударит в землю копьем – и она поглотит черную, ядовитую змееву кровь, воротив жизнь загубленным жизням.*

Самое уникальное в жизни на планете Земля, это то, что она еще жива. И у нас есть все шансы продлить жизнь своей матушке -Земле.

Экологическое искусство– это не украшение мира, а принятие ответственности.

В заключении хотим отметить, что можно посетить музей и насладиться картинами, можно найти время, пойти на концерт и послушать хорошую музыку… но стоит выглянуть за окно... видите? Искусство — уже там, за окном. Часто его называют «работа Земли» или «искусство Земли». Как выглядит наша планета сегодня и какой будет завтра, зависит от человечества в целом и от каждого человека в отдельности.

Литература:

1. Энциклопедия для детей. Главный редактор В. А. Володин. – Издательство «Аванта+», 2001. Экология. – 448 с
2. Джаред Даймонд. Коллапс «Что делает общество, чтобы умереть или преуспеть» - М., 2008.
3. В.Р. Дольник. Непослушное дитя биосферы. 1994.
4. Интернет - ресурсы

РЕАЛИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ЧЕРЕЗ ПРОЕКТНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Громова Мария Васильевна
ученица 9 класса, СШ № 3, г. Атбасар
Ломакина Светлана Сергеевна
учитель географии, СШ № 3, г. Атбасар
Svetik.lighting@mail.ru

Школа является одним из самых главных источников знаний. Через призму отдельных учебных дисциплин мы познаем мир. Так, изучая географию, мы постоянно сталкиваемся с различными экологическими понятиями. К сожалению, экологическая ситуация в Атбасарском районе, а также состояние окружающей среды в стране целом, требует постоянного

мониторинга за отдельными показателями. Внимание к экологическим проблемам и вопросам сегодня поможет нам исправить ситуацию в будущем.

География как учебная дисциплина представляет собой единственный школьный предмет мировоззренческого характера. Она вместе с другими естественными науками формирует у школьников понятия «географическая оболочка», «жизненная среда», «биосфера», «ноосфера». На сегодняшний день в программе среднего образования произошли существенные изменения. Снижение учебной нагрузки на ученика проявилось в сокращение часов отдельных предметов, в частности географии. Если в 7 и 8 классе ученики посещали данный урок дважды в неделю, то в этом году – всего один раз. Несомненно, география является одним из важнейших предметов, который уделяет значительное внимание состоянию окружающей среды. Практически все темы учебного курса, особенно касающиеся изучения природных условий Земли и хозяйственной деятельности человека, можно рассматривать с точки зрения экологии. Однако, для формирования высокой экологической культуры школьника необходим постоянный поиск дополнительных методов и способов для его вовлечения в исследовательский процесс, который сопровождает любой экологический вопрос. Для успешной реализации экологического подходу на уроках географии, и не только, в нашей школе активно используется проектная деятельность учеников совместно с учителями. При этом, мини-исследования проводятся как непосредственно на уроках, в учебном процессе (индивидуальные, парные, групповые), так и во внеурочное время.

Примечательно, что в программе школьного образования на уроках географии, в учебниках уже есть задания различного характера, которые направлены на реализацию экологического подхода именно через проектную деятельность. Например:

1) Дайте оценку водным ресурсам своей местности [1, с.141];

2) Выявите экологические проблемы, связанные с деятельностью внутренних вод [1, с.145];

3) Выделите на карте территории, которые можно взять под охрану. Обоснуйте свою точку зрения [1, с.160].

Проектной деятельностью ученики нашей школы занимаются с начальных классов. В среднем звене научные и исследовательские работы приобретают краеведческий или экологический характер, т.к. устойчивая антропогенная деятельность в условиях постоянного экономического развития аграрного района вносит существенные коррективы в естественное функционирование природных экосистем. Кроме того, проекты, которые мы делаем, помогают разносторонне развиваться, узнавать новое о своём крае. В процессе работы над исследованием учащиеся также могу поделиться информацией, которую узнали, с другими.

За последние годы в процессе изучения географии нами были обнаружены некоторые проблемы экологического характера, к которым необходимо привлекать внимание не только взрослых, но и школьников. Так, один из проектов, носящий название «Великая Атбасарская степь» направлен на привлечение внимания общественности к уникальности сохранения нашего природного разнообразия степного ландшафта. По итогам работы, была разработана интерактивная карта Атбасарского района, на которой нашли отражение ряд волнующих меня проблем: последствия распашки земельного фонда в годы освоения Целины, сохранение редких видов тюльпана, произрастающих на нашей территории. Конечному результаты предшествовали отдельные исследования, представленные мной на уроках географии в качестве дополнительных сообщений по тематике урока. Таким образом, проектная деятельность вне уроков стала отличным дополнительным источником знаний для моих одноклассников и других учеников.

Не менее важной является работа над проектом по разработке макета питомника для собак и кошек из вторичных материалов, которые в избытке находятся у нас в городе и способствуют загрязнению окружающей среды.

На сегодняшний день, проводится исследование в рамках проекта «Загрязненность речной воды и ее влияние на человека», где в контексте поставленных целей и задач мы рассматриваем некоторые проблемы нашей реки Жабай. В результате работы над данным вопросом нами выявлены превышения отдельных предельно-допустимых концентраций загрязняющих

веществ, оказывающих прямое воздействие на качество жизни человека. Стоит отметить, что данный проект является продолжением отдельных мини-проектов, которые мы готовили на уроках географии.

Проектная деятельность помогает не только раскрыть ораторские таланты, ведь любое исследование требует презентации результатов. За время работы ученики научились правильно мыслить, ставить цель и задачи исследования, делать выводы, отстаивать свою точку зрения, и, одно из самых важных, подбирать необходимые научные методы для достижения цели. Экологические исследования позволяют использовать огромный арсенал различных методов, а также требуют анализа различных источников информации. В эко-проектах мы прежде всего опираемся на современные статистические данные из официальных источников, архивные данные (для сравнения), а также результаты наблюдений. Также, одним из самых интересных методов именно для меня является метод интервью, или метод опроса. Работая с респондентами можно получить наиболее полную картину, в частности, относительно осведомленности населения о той или иной проблеме.

Таким образом, проектная деятельность на уроках географии позволяет взглянуть на одну и ту же проблему с совершенно разных углов. А в самом процессе работы над проектом развиваются не только предметные, но и общеучебные знания и умения. Более того, проводя исследования экологического характера формируется собственное мировоззрение, направленное на охрану окружающей среды и рациональное использование природных богатств, что является залогом устойчивого развития нашей Родины – Республики Казахстан.

Литература:

1. География Казахстана. Учебник для 9 класса общеобразовательной школы. – Часть 1 / Ш. Т. Толыбекова, Г. Е. Головина и др. – Алматы: Мектеп, 2019. – 192 с.

ТУҒАН ЖЕР ТҰҒЫРЫМ

«№1 Егіндікөл орта мектебінің
8 сынып оқушысы
Жәдігерқызы Ұлжан
№1 Егіндікөл орта мектебінің
География пәнінің мұғалімі:
Галамхан Жупаргуль
galamkhan82@mail.ru

«Туған жер»
Кеңісін дала
Туған ана
Көйлегің кең көк ала
Жан беретін
Тән беретін
Мейірімді ана сен ғана

С. Сейфуллин.

Туған - жер адам өмірінде киелі орын алады. Елбасымыз Н.Назарбаевтің тарихи құжатқа айналған «Болашақ бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында : «...Туған жер әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп, қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмір бақи тұратын өлкесі. Оны қайда жүрседе жүрегіміз әлдилеп өтпейтін жан баласы болмайды» - деп туған жердің қасиетіне ерекше тоқталады. [1]

Әрбір адамның табан тірер туған жері болады. Туған елге, жерге деген сүйіспеншілік адамды алға жетелеп отырады. Дана халқымыз айтқандай «Әркімнің туған жері-Мысыршаһары» -деп бекер айтпаған. Сондықтан мен өзімнің туған жерім Егіндікөл ауылы туралы осы мақалада сыр шерткім келеді. Егіндікөл ауылы кішкентай ғана ауыл болғанымен, ауылымыз негізінен егін шаруашылығымен айналысады. Географиялық орнына келетін болсақ аудан орталығы - Егіндікөл ауылы. Егіндікөл ауданы Сарыарқаның орталығы, бөлігінде Есіл өзен мен Теңіз – Қорғалжын ойысы аралығында орналасқан. Жер бедері негізінде жазық, климатты тым континентті қысы суық, жазы ыстық, құрақ болып келеді. Республика бойынша сапасы өте жоғары бидай өседі. Елордамыз Нұрсұлтанан 170 шақырым жерде орналасқан.

Туған өлкемнің тұнып тұрған әсем көрінісі бойыма еріксіз мақтаныш сезімін ұялатады.. Дән теңізіне шалынған жазық даласы, төрт түлік малға төсін ашқан құтты жайлау қырлары, көк жасыл желекке бөленген ауыл үйлері, еліме деген махаббат сезіміне бөлейді. Қасиетті, туған жер! Бойымдағы бар жақсы қасиеттерім үшін мен саған қарыздармын, қажырлық пен қайсарлықтыда мына ашылмаған құпияға толы, шыдамдылық пен байсалдықты шетсіз де шексіз даланнан үйрендім. Осынша сұлулыққа бөленуіне қандай себеп, әсер етуші қандай күш деп толғанамын, ойлана келіп жазық далада әрбір бұтаның, егістегі дән сабағының, жайлаудағы әрбір шалдың, ауылдағы әрбір жеміс ағашының бойында адамның жұмсаған күші-жігерін, төгілген тері – еңбектен жазылған шежіресі барлығын ұғамын. Туған жерім – алтын бесігім деп туған елді көркейтуде аянбай тер төккен еліміздің перзенттерінің еңбегіне сүйеніп, өзім де солардың қатарында болғым келеді. [2]

Туған жерімнің киелі жерлеріне келетін болсам Жалманқұлақ ауылындағы Бес әуленің бірі – Сопы кесенесі жайлы сыр шертемін. Жалманқұлақ ауылынан оңтүстік батысқа қарай 26 шақырым жерде, Қоскөл шатқалындағы төбешікте ескі некрополь аумағында орналасқан.

Негізі Сопы кесенесі сонау ғасырлардан бері біздің кең байтақ жерімізде киелі 5 әуленің бірі болып саналады. Сопы кесенесі қызғалдақтың отаны,Ұлы Жібек жолының негізі.

Сонау XIX-ғасырдан бері келе жатқан қасиетті кесене өте ерекше болып келеді. Қалып қамыры осы өңірге тән ұсақ таспен, қылмен,өсімдік тамырларымен толтырылған шикі кірпіштен салынған.

Осы неліктен бұл кесене- Сопы деп аталады ? деген сұрақ көпшілікті мазалайды. Осыған жауап ретінде ғылыми жобаны бастадым.

Сопы деген сөздің таратушы деген мағынада айтылған. Ал, терең мағынасы білімді, оқутушы әуле деген мағынаны береді. Осы Қоскөл шатқалындағы төбешіктен өтіп бара жатқан адамдардың бәрі тоқтап, өзінің құрметін білдіреді.

Айтып кеткендей, Суфу кесенесі өзінің тарихымен ерекше, сондай ақ географиялық орныда ерекше болып келеді. Мысалы: Жалманқұлақ ауылы өте киелі жер, өзінің тарихымен ерекше. Негізгі аты- Қожакөл деп аталады. Ал негізг і мағынасы- емдік шөпті білдіреді. Өзі осы Суфу кесенесіне киелі жер болғандықтан, жусанның 18 түрі өседі. Мүмкін сондықтан мағынасы емдік шөп деген мағына береді. Ал тарихына үңілсек: бір жылдары бір қарияның жалғыз ғана баласы болған, сол баласы қатты науқастанып, ауырып қалғанда, сол қария емдік шөпті тапқанша, жалғыз бір ғана баласы дүниеден өтіп, қария сол Жалманқұлақ шөбін өлең жолдарымен жырлайды:

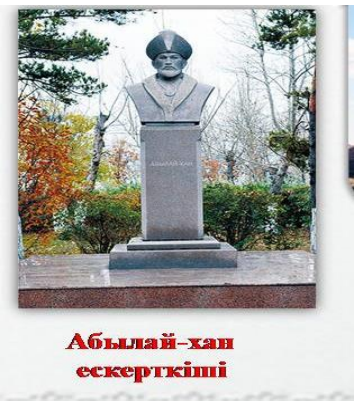

Жалманқұлақты таба алмай, Жалғызымнан айырылдым – деген тамаша сөздермен аяқтайды. Егіндікөл ауданындағы орталығында Абылайхан ескерткіші

орналасқан.Бұл ескерткішті «Қоржынкөл –А» шаруа қожалығының бас директоры Ошақбаев Абылқайыр 2013 жылы Абылайханның 300 жылдығына арнап, өзінің жеке қаражатына (7000000 жеті миллион) ауданның орталық алаңына ескерткіш орнатты. Осындай елін сүйген азаматтар көбейе берсін.

Жер Ана ескерткіші бар. 9 мамыр Ұлы Жеңіс күніне арналған еске алу шеруі өтіп, гүл шоқтары қойылады. Ауданның Мәдениет үйінің алдында жастар аллеясы ашылған. Бұл жерде көбінесе жаз айларында жастарға арналған барлық іс –шаралар өтіліп, жастар дем алатын жерге айналған. Расында сонау ел басына күн туған зар заманда ата –бабаларымыз туған жердің топырағын бір искеу үшін айшылық жерден ат артып келген. Сондықтан өз туған жерімді Райхан Амангелдінің «Егіндікөл» өлең жолымен сипаттағым келеді:

Тұғыры биік, туған елім,
Қырыңда қиял, қуған елім.
Кір жуып, кіндік кескен жерім,
Асыр сап, ойнап, өскен жерім.

Алтындай дәні, жайқалған жерім,
Жан –жағы байлық, шалқыған егін.
Құт қонып, ырыс дарыған елім,
Алыстан аңсап, сағынған жерім.

Аңызға толы, киелі жерім,
Қымбатсың маған, сүйемін елім.
Бір жағы қорық, Қоржынкөл, Жұлдыз,
Жалманқұлақ пенен Жаңақоныс.

Алакөл, Көркем, Ұзынкөлімен,
Абайдай ауыл, көлі бар Теңіз.
Кесенесі бар, Бектемір сопы,
Аңызға толы, тарихы осы.
Киелі өлке, бақ қонған елім,

Бұл менің туған тұғырлы өлкем - Егіндікөлім. Осылай мен өз туған жерімді сипаттадым. [3] Егіндікөлдің жанында «Абай» деген ауылда теңіз көл Қазақстанның ең үлкен бір Нұра өзені келіп құяды. Арқадағы ең үлкен көл. Теңіз көлдің сазының емдік қасиеті қандай десеңші. Бұл жерлер зерттелмеген. Жыл сайын жазда шілде тамыз айларында, алыс-жақын жерлерден адамдар келіп, ақысыз емделіп кетеді.Шіркін –ай, осы жерден саз-балшықпен емдейтін санатории ашса деп армандаймын. «Полтавски» ауылында құс шаруашылығы бар жыл сайын адамдар күзде көктемде келіп қаз бен үйрек атады. Ауданымыздағы емдік-сауықтыру туризмді дамытуға өзіндік орны бар жер. Алдағы уақытта емдік сауықтыру ресурстарын зерттеу, талдау мәселелері қолға алынса, нұр үстіне нұр болар еді. Осындай киелі жерлерімді болашақта жақсы туристер көптеп келетін, адамдар дем алатын және саяхаттайтын жерлерге айналдырса деген үміттемін. Сонымен қатар «Алтын ұяң Отаның қымбат, туып өскен елің қымбат, кіндік кескен жерің қымбат»- деп туған жердің қасиетін қазақ халқы ерекше бағалаған. Сондықтан, әрқайсымыз Отанымызды ардақ тұтып, оның, тарихын жете білуіміз керек. Жас ұрпақтың бойына ел тарихын, шежіресін сіңіру аға ұрпақтың басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Қорытындылай келе мен өзімнің туған жерімді, еліме деген сүйіспеншілігімді жақсы оқып, осындай сайыстарға қатысып, туған жерім туралы сыр шертуге әрқашан дайынмын. Әр

адамға өзінің туып өскен жері қымбат, туған жерімнің табиғаты мен киелі жерлерін болашақта туристер келетін жерге айналса емдік бар теңіз көлімізге қарттарымыз осындай жерлерге келіп демалып емделіп қайтса деймін. Егіндікөл ауданында туризм саласы дамып, адамдар саяхаттауға, емдік-сауықтыру және аңшылықпен айналысып, дем алыс орнындары салынса, қандай тамаша болар еді. Туризм қоршаған ортаның едәуір жақсаруына әсерін тизізетіні сөзсіз. Туған жеріме деген ыстық ықыласымды мынадай өлең жолдарымен аяқтаймын:

О Туған жер, кең пейіл құшағың кең,
Саған көңіл бұлқынар күш ағынымен.
Сағынышымды қанат қып, саған қарай,
Балапандай талпынып ұшамын мен.

Қолданылған әдебиеттер:

1.muftyat.kz
2. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd» ЖШС, 2005. – 656 б.
3. Райхан Амангелді оқу ісінің меңгерушісі “Егіндікөл» өленінің авторы

ВЕТРОЭНЕРГЕТИКА - ЭНЕРГИЯ БУДУЩЕГО

Изотова Татьяна Ивановна
ученица 9А класса, КГУ Областной специализированной
школы-интерната для одаренных детей № 4 «Болашак», г. Степногорск
Касенова Рысжан Майкеновна
учитель географии КГУ Областной специализированной
школы-интерната для одаренных детей № 4 «Болашак», г. Степногорск
tizotova645@mail.ru
kasenova_ryszhan@mail.ru

Актуальность проблемы:

Альтернативная энергетика — совокупность перспективных способов получения, передачи и использования энергии, которые распространены не так широко, как традиционные, однако представляют интерес из-за выгодности их использования при, как правило, низком риске причинения вреда окружающей среде.

Цель: Доказать преимущества использования альтернативных источников энергии как, ветровые электростанции.

Гипотеза: Если использовать альтернативные источники энергии, то это приведёт к сохранению и возобновлению природы.

Объект исследования: *альтернативные источники энергии* - ветровая электростанция(ВЭС)

Предмет исследования: *актуальность альтернативной энергетики*

Современная ветроэнергетика – это зрелая, проверенная десятилетиями технология, успешно конкурирующая с традиционными способами получения электричества. Данный факт подтвержден ведущими странами мира, где ветроэнергетическая технология получила широкое развитие. К их числу также относится республика Казахстан. Данный ресурс становится все более популярным и на остальной территории СНГ: эффективными с точки зрения производства электроэнергии за счет местного энергоресурса – ветра – и перспективным в плане создания новых рабочих мест.

История использования энергии ветра в пользу человечества уходит далеко в прошлое. Первой лопастной машиной, преобразующей энергию ветра в движение, был парус. Ему уже почти 6000 лет (под парусом ходили еще древние египтяне), но до сих пор это древнее изобретение обладает наивысшим коэффициентом полезного действия среди всех известных ветроагрегатов. Первым известным механизмом, работающим с помощью **ветряного колеса**, стал музыкальный инструмент **орган** древнегреческого инженера Герона, сконструированный в первом веке н.э. Еще один пример – **молитвенные мельницы**, использующиеся в древнем Тибете и Китае уже в 4 веке. Позже появились ветряные мельницы, которые служили человечеству несколько столетий, вплоть до середины прошлого века. Они качали воду, поднимали камни, вращали мукомольные жернова. Пришедшие им на смену ветродвигатели выполняют не только механическую работу, например, оснащенные электрогенератором ветроэнергетические станции (ВЭС) вырабатывают электрическую энергию.

Страны лидеры по использованию ВЭС:

1.Китай
2.США
3.Германия
4.Испания
5.Индия
6.Великобритания

Теперь строительство ВЭС дошло и до нашей страны. Данная отрасль развивается в Казахстане благодаря огромной финансовой и технической поддержке государства. Так всего за два года (2012-2014) здесь произошел огромный скачок в массовом строительстве ветроэлектростанций. Кроме того, в Казахстане стали строить ветропарки. Доля ВИЭ в мировом производстве электроэнергии в 2014 году равнялась всего 1%, но к 2020 году прирост дошёл до 3%.

В августе текущего года исполняется ровно три года как была введена в эксплуатацию первая в Казахстане ветровая электростанция (ВЭС) промышленного типа. Она расположена близ г. Ерейментау в Акмолинской области.

Прежде чем строить объект был изучен потенциал данной местности, выбрана площадка. Не просто проходила адаптация оборудования к климатическим условиям. Круглый год осуществлялось строительство. В итоге бесперебойно функционируют все 22 ветроэнергетические установки мощностью 2,05 МВт и своя собственная подстанция 220/35 кВ. В горах Ерейментау, на подстанции, окруженной ветроэнергетическими установками 85-метровой высоты (17-этажного здания), каждая из которых приводится в действие вращением массивных лопастей с размахом в диаметре 93 м. Как всем известно скорость ветра возрастает с высотой, поэтому ветряным электростанциям необходимо быть высокими. По этой же причине ветровые электростанции строят на вершинах холмов или возвышенностей, а генераторы устанавливают на башнях высотой 30—60 метров. Принимаются во внимание предметы, способные влиять на ветер: деревья, крупные здания и т. д.

Данные станции были размещены именно на территории города Ерейментау, благодаря его уникальным ландшафтам: Ерейментауские горы. Они тянутся на протяжении 100 км с северо-востока на юго-запад. Ерейментауские горы – одно из самых благоприятных мест для развития экологического туризма. Местность, где построены ветряные электростанции представляет собой впадину, окруженную горами, поэтому сильный ветер – частый гость в нашем районе. Также здесь преобладает ветер с направлением Север-Юг.

Энергия, поступаемая с наших станций, передается прямиком в столицу г.Нур-Султан через высоковольтные провода.

Проект, стоимостью 18,9 млрд тенге, был осуществлен с участием АО «Самрук-Энерго» и компании «Ветропарки Украины». На «ВЭС Ерейментау-1», которая снабжает «зеленой» электроэнергией объекты, прошедшей в Нур-Султане международной выставки «EXPO-2017», побывала украинская делегация.

Работа ВЭС Ерейментау 45 МВт вносит существенный вклад в улучшение энергобаланса Акмолинской области и защиту окружающей среды. ВЭС Ерейментау 45 МВт с момента начала эксплуатации (август 2015г.) обеспечила выработку зеленой электроэнергии в объеме 330 млн. кВтч, что предотвратило выброс в атмосферу свыше 300 тысяч тонн CO2. Использование ветрового потенциала позволяет ежегодно сохранить от сжигания более 100 тысяч тонн угля.

ВЭС Ерейментау вырабатывает 45МВт в общем количестве, каждая установка мощностью 2.05 МВт. ВЭС Ерейментау расположена на территории Акмолинской области, в 160 км от Астаны. Ветропарк занимает территорию площадью 60га, представляя комплекс из 22 ветроэнергетических установок. Максимальная рабочая скорость ветра для работы турбин - до 25 м/с. Производимая электроэнергия поступает в Национальную электрическую сеть (НЭС) Казахстана.

Эксплуатацию ветропарка обеспечивают 29 специалистов, из них 12 человек из числа жителей г. Ерейментау. Проект строительства ВЭС Ерейментау 45 МВт реализован в 2015 году ТОО "Первая ветровая электрическая станция" при поддержке АО «Самрук-Энерго».

В перспективе планируется поэтапное увеличение мощности ветропарка Ерейментау до 300 МВт. На данный момент строится еще один ветропарк с ветряными установками компании «Vesta».

Этот проект обеспечивает снижение дефицита электроэнергии в Акмолинской области, играет важную роль в экономическом развитии Ерейментауского района. ВЭС является основным донором местного бюджета.

Выбор мест размещения ВЭУ должен производиться в районах с благоприятными ветровыми условиями, обеспечивающими экономическую целесообразность использования энергии ветра. В районах со среднегодовыми скоростями ветра от 6 м/с и выше использование ВЭУ становится выгодным для ВЭУ любого назначения в широком диапазоне мощностей. Проектирование ветроэнергетических систем для районов со среднегодовыми скоростями ветра ниже 6 м/с требует дополнительного обоснования с расчетом ожидаемой выработки энергии и ее сопоставления с данными потребности и оценки приемлемости полученных результатов по экономическим показателям для конкретных потребителей.

Площадь строительства: Если вероятность направления скорости **ветра** (**«роза ветров»**) примерно одинакова по всем румбам, то строительство ВЭУ должны располагаться на расстоянии друг от друга равном 10 диаметрам ротора, который для принятых в примере ВЭУ равен 40 м. В этом случае площадь под строительство **ВЭС** будет равна (400x9)x(400x9) = 12 960 000 м3 или 1296 га.

Ветровая энергетика обладает рядом значимых преимуществ, таких как:

1.Общедоступность. Ветер – возобновляемое «сырьё». Он будет существовать, пока есть солнце. Безопасность для природы и человека. Как и все альтернативные источники энергии, ветер экологически безопасен.

2.Оборудование, преобразующее ветряную энергию, не создаёт выбросов в атмосферу, не является источником вредного излучения. Пути накопления, передачи и использования энергии ветра – экологичны. Производственная техника безопасна для человека, пока он использует её по прямому назначению, соблюдая при этом все правила безопасности.

3.Успешная конкурентоспособность. Ветряная энергия – хорошая альтернатива атомной. Эти отрасли борются за первенство в возобновляемой энергетике. Но АЭС несут серьёзную угрозу для человечества. В то же время ещё не зарегистрирован ни один случай неисправности ветряного энергокомплекса, сопровождающийся массовой смертностью рабочих и простых жителей.

4.Обеспечение людей большим количеством рабочих мест. Статистика зафиксировала, что уже в 2015 году отрасль обслуживает 1 млн человек. Развитие ветроэнергетики всё ещё продолжается, поэтому данная сфера народного хозяйства ежегодно предоставляет людям тысячи рабочих мест по всему миру. Это повышает процент занятости населения и благотворно влияет на экономику отдельного региона, всей страны и целого мира.

5.Лёгкость в работе и управлении. Оборудование требует лишь периодических ТО. Ремонт турбин или их замена – задача средней сложности. Хорошо обученные специалисты без труда обеспечивают работу ветрогенераторов, их исправность. Для этого нужны лишь базовые навыки.

6.Перспективность. Ветроэнергетика находится только на середине своего пути. Потенциал данной отрасли не раскрыт на все 100%, а значит – всё ещё впереди. Современные научно-технические открытия позволят повысить эффективность ветровой энергетики, сделать ее более прибыльной.

7.Экономическая выгода. Любое предприятие в начале своей работы требует больших вложений. И в отрасли ветроэнергетики расходы на оборудование стабильны, в то время как цены на электроэнергию увеличиваются. Следовательно, доходы производства постоянно растут.

Все эти характеристики способствуют развитию и глобализации ветроэнергетики.

Для обеспечения устойчивого экономического развития государства сегодня важно соблюдать оптимальный баланс традиционной, возобновляемой и альтернативной энергетики без ущерба стабильности экономики. Данный вид электроэнергии считается экологически безвредным для человечества и окружающей среды.

На сегодняшний день эта тема считается актуальной, так как использование ветровых электроустановок становится масштабнее. Объекты не загрязняют окружающую среду. Выработка и накопление электроэнергии в генераторах спасает населенные пункты от неожиданных отключений электроэнергии во время природных катаклизмов.

Я горжусь тем, что живу в Ерейментауском районе г. Ерейментау. В районе, где построена ВЭС. Используя энергию ветра, мы вносим свой небольшой вклад в деле охраны окружающей среды. В будущем хочу связать свою жизнь с профессией эколога.

Литература:

1. www.samruk-energy.kz, apgazeta.kz, energycraft.org, studwood.ru, altergia.ru, www.solarhome.ru, ecoenergia.ru, специальный выпуск журнала «KAZENERGY»
2. Википедия «Ветроэнергетика»
3. Германович В. , Турилин А. «Альтернативные источники энергии и энергосбережение. Практические конструкции по использованию энергии ветра, солнца, воды, земли, биомассы», СПб: Наука и Техника, 2014.

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ РОДНИКОВ ГОРОДА ЩУЧИНСКА

Исламов Ильдар Кенжебекович
ученик 8 «А» класса, ШГ №8, город Щучинск
Губченко Наталия Анатольевна
учитель биологии-географии ШГ №8, город Щучинск
ildarkaislamov@gmail.com
n-gybchenko@mail.ru

Знания о подземных водах появились две три тысячи лет до нашей эры, но более пристальное внимание подземные воды привлекли к себе тогда, когда стали появляется города и развиваться поливное земледелие.

В нашей стране разведано 623 месторождения подземных вод. Среди разведанных запасов пресные воды составляют 81% от их общего количества. Сегодня подземными водами обеспечены только г. Алматы, около 200 районных центров, 3500 промышленных и

сельскохозяйственных предприятий, а также созданы условия для орошения 100 млн. га пастбищ и 50 тыс. га пахотных земель.

Несмотря на то, что запасы подземных вод велики, их состояние, на сегодняшний день, во многих регионах, оценивается как критическое. При этом данное состояние имеет опасную тенденцию к дальнейшему ухудшению. Планомерное обеспечение пресными подземными водами населения республики - важная социальная проблема.

Город Щучинск основан в 1870 году на берегу озера Щучье, входит в состав Акмолинской области, расположенной в северной части Республики на границе Западносибирской равнины и Казахского мелкосопочника.

Водные ресурсы на территории города, состоит из многочисленных временных водотоков и запасов воды в озерах, а также из подземных вод, которые повсеместно содержатся в трещиноватой зоне различных стратиграфических комплексов горных пород.

Характерная особенность подземных вод города - это большие запасы подземных вод, которые располагаются на глубине от 2 до 20 метров. И естественными выходами подземных вод являются многочисленные родники, расположенные в разных частях города и природного парка.

Продолжительное время хозяйственно-питьевые, производственно-технические и другие потребители воды, расположенных в пределах курортной зоны города, обеспечивались за счет эксплуатации подземных вод с помощью одиночных или групп водозаборных скважин и колодцев, а также путем отбора воды из озера Щучье и Боровое, что привело к значительному нарушению экологического равновесия природных условий.

Ежегодно отмечается непрерывное снижение уровня вод не только в озере Щучье, но Большое Чабачье, Майбалык, Малое Чебачье со скоростью 15 - 20 сантиметров в год. С 1974 года уровни воды снизились: в озерах Щучье на 4 метра, в озере Большое Чебачье на 3 метра, в Малом Чебачье на 2 метра, а в озере Катырколь на 1,5 метра. Следовательно, снижение уровня воды в озерах Щучинско-Боровской группы связанно с интенсивной эксплуатацией водных ресурсов.

В санитарном отношении территория города и расположенных в его окрестностях домов отдыхов также находится не в лучшем состоянии. Наряду с истощением водных ресурсов не менее остро стоит вопрос загрязнения подземных и поверхностных вод. Это связно с тем, что подземные воды города характеризуются весьма слабой степенью защищенности или же практически незащищены от техногенного загрязнения вследствие отсутствия централизованной системы канализации. Вследствие этого отходы практически всех предприятий и хозяйств, расположенных на данной территории, и виде неочищенных сточных вод поступают в расположенные озера города - Боровое, Щучье, Большое и Малое Чебачье, и на не защищенных участках проникают в водоносные горизонты, от этого загрязняются не только поверхностные воды, но и подземные воды.

В связи с возникшей проблемой мы провели оценку экологического состояния родников, расположенных на территории города.

По результатам наблюдения и социологического опроса было установлено, что наиболее посещаемыми родниками являются родники, расположенные в районе станции, кадетского корпуса и районе карьера.

Далее определи вид родников: родник № 1 - район станции - луговой (речной), родник № 2 -район карьера - лесной и родник № 3 - в районе Военной Академии - луговой (речной).

Для установления причин расположения источников, определили элемент рельефа, на котором зафиксированы выходы источников, отметили состав горных пород и глубину залегания водоносного слоя.

В ходе проведенного исследования установлено, что все родники формируют постоянные источники, однако ручьи родников станции и Военной академии впадают в реку Кылшыкты, а ручей района карьера сливается с другими источниками.

Методом наблюдения определили характер источника, полученные данные показывают, что у источников района карьера и Военной академии отсутствует напор воды,

соответственно вода изливается только за счет силы тяжести. Вода источника района станции фонтанирует, соответственно вода данного источника заключена между водоупорными слоями и располагается на большей глубине.

Для установления зависимости подземных вод от времени года и атмосферных осадков проводили измерения мощности в разное время года, полученные результаты показывают, что мощность всех родников зависит от времени года и атмосферных осадков. Все источники имеют разную мощность, самая высокая мощность у родника района станции - 3,3 л/с.

Дальнейшее исследование показало, что температура воды - это наиболее устойчивый показатель, но отмечается небольшое ее колебание в течение года. Все родники относятся к холодным источникам, вода не замерзает, самая низкая температура воды у источника, расположенного в районе карьера + $1,6^0$ С. Данный источник расположен между гранитными массивами, покрытыми осадочными породами, что и объясняет его низкую температуру.

Одновременно с температурой определяли плотность воды. Из полученных данных наименьшую плотность имеют воды источников района карьера и района Военной Академии и составляет 0,009г/л.

Органолептические характеристики воды показали, что вода у всех источников прозрачная, чистая, бесцветная, только, что набранная вода не имеет запаха, однако вода из источников в районе станции и Военной академии при нагревании до 60°С приобретает характерный запах, при чем не все участники экспертной группы смогли его обнаружить.

На основе данных по оценке вкуса, установили, что вода из источников района карьера и Военной Академии, имеет сладковатый вкус, а вода из источника района станции имеет горьковатый вкус.

При нагревании воды из источника в районе станции до 20°С проявляется характерный привкус, но несмотря на это, вода всех источников может долго храниться и ее свойства не утрачиваются продолжительное время.

Исследования кислотности данных источников показали, что кислотность источников различна. Вода района станции и Военной Академии имеет кислотность равную pH=7, чуть меньше кислотность у воды района карьера, это доказывает, что вода данных источников не содержит свободных кислот и щелочей.

Определение количества взвешенных примесей в воде показало, что наименьшее их количество содержится в воде источника района карьера.

Полученная величина общей минерализации в исследуемых источниках не превышает 5 г/л, Это говорит о том, что выходы подземных вод пресного характера.

В ходе проведенного качественного анализа было установлено, что по химическим показателям самая лучшая вода в городе в карьере. В целом же вода источниках, расположенных в районе карьера и Военной Академии признана питьевой по СанПин №209 и ее употребление безопасно для здоровья. При этом вода источника района Военной Академии содержится небольшое количество гидрокарбонатов, что не ухудшает качество воды. Вода из источника района станции в своем составе содержит сульфаты, гидрокарбонаты, а также ионы железа.

Для определения содержания нитратов мы обратились к специалистам СЭС Бурабайского района, которые показали нам, что по содержанию нитратов вода источников Военной Академии и Карьера не превышает норму. Однако вода источника района ж/д станции по содержанию нитратов превышает норму в 1,5 раза, особенно их содержание увеличатся в весенний период в 3 раза. Что делает воду данного источника опасной для употребления. Причина, по которой в скважине в районе ж/д станции превышены нитраты — это ее расположение. Источник находится в низине по отношению к городу, в непосредственной близости домов частного сектора, большинство которых не имеет канализационной системы.

Для поиска ответа на вопрос: что растет близи родников? было установлено, что растительность вокруг источников зависит от типа родника. Так в районе станции вследствие сильного антропогенного воздействия населения данного района, растительность отсутствует. Лишь в русле ручья встречается травянистая растительность болотного типа - осока. Лесной

родник в районе карьера окружен древесной и кустарниковой растительностью. Лес в основном сосновый без подлеска, с нагромождениями скал. Вдоль ручья тянутся заросли березы, почва покрыта разнотравьем. Родник, расположенный в районе военной Академии располагается не далеко от лесных колков смешанного леса, в 20 метрах от него располагается посадка из сосны и березы. Встречается акация, рябина и заросли шиповника. Вдоль ручья растет ковыль, полынь, заросли лесной клубники.

Изучение следов животных, птиц и результатов их деятельности показало, что на территории исследуемых родников обитают: лягушка, ящерица, заяц, мыши-полевки, ежи, белки, голуби, из насекомых - бабочки, такие как желто-черный махаон.

Территория всех источников благоустроена, у родников района военной Академии и Района станции установлены защитные навесы. Все источники каптированы. Состояние родников удовлетворительное.

Данные источники имеют большое значение в природе, являясь важными источниками питания рек и озер, растворяют различные вещества в породах и переносят их, снабжают растения влагой и растворенными в них питательными элементами. Они обеспечивают производственные процессы, используются для орошения полей, а также служат источником обеспечения населения города качественной питьевой водой. Кроме этого они являются элементами пейзажа, представляющими значительный интерес, как рекреационные ресурсы Щучинско-Боровской курортной зоны.

Однако они стали испытывать все возрастающее антропогенное воздействие, связанное, прежде всего, с увеличением численности населения города, деятельность которого приводит к захламлению водосборной территории, следствием чего станет ухудшение качества подземных вод.

Литература:

1. Бейсенова А., Карпеков К. Физическая география Казахстана: Учебник для 8 кл.,общеобразоват.шк.- 2-е изд., перераб.- Алматы: Атамұра, 2008.-272с., ил., карты
2. Беклемишев Н.Д. Курорт Боровое.-Алма-ата: Академия наук Казахстана, 1958.-160 с.
3. Веселов А.И. Щучинск.- Целиноград, 1989. - 31

ЕРЕЙМЕНТАУ КӨЛДЕРІНІҢ ЖАСЫРҒАН ҚҰПИЯЛАРЫ

Ақмола облысы Ерейментау қаласы Н. Смағулов атындағы
№2 орта мектеп–лицейі» КММ, 10 сынып оқушысы
Кайруллова Дана Жасулановна
Ақмола облысы Ерейментау қаласы Н. Смағулов атындағы
«№2 орта мектеп–лицейі» КММ, география және тарих пәні мұғалімі
Туленова Алмагуль Боташевна
t.almagul00@mail.ru, di_da_2020@mail.ru

Көбейтұз бен Үштаған көлдерінің суы мен тұзына жалпы сипаттама

Көбейтұз – Теңіз көлінің шығысындағы тұзды тұйық көл. Географиялық орны - Ақмола облысы Ерейментау ауданы Ерейментау қаласының солтүстік-шығысында 25 км жерде орналасқан. Өлеңті өзені алабында. Теңіз деңгейінен 253 м биіктікте жатыр.

Гидрографикасы - аумағы 6,9 км^2, ұзындығы 3,5 км, енді жері 3,1 км, жағалау бойының ұзындығы 11 км. Жағалауы құмды, саздақты ойлы жазық. Жағасы күрделі пішінді, су көп жылдары пішінін жиі өзгертіп тұрады. Қараша – сәуір айлары аралығында суы

қатып жатады. Суы тұзды. Жауын-шашын және жер асты суларымен толысады. Көл айдынында жыл бойы су болады. Мал суарылады, жағалауы шабындық.

Үштаған – ауданы 800 га. Ерейментау қаласынан 40 км, Өленті ауылынан 8 км жерде орналасқан. Тұзы тұрмыста пайдалануға және малға беруге де келеді. Жергілікті тұрғындар Үштаған тұзын ауданға әкеліп сатады.

Гидрографикасы - аумағы 800 га, ұзындығы 2,1 км, енді жері 3,8 км, жағалау бойының ұзындығы 9,2 км. Суының ең терең жері 1,5 м. Жағалауы 0,5 метрден аспайды. Жағалауы құмды, саздақты ойлы жазық. Жағасы күрделі пішінді, су көп жылдары пішінін жиі өзгертіп тұрады. Қараша – сәуір айлары аралығында суы қатып жатады. Суы тұзды. Жауын-шашын және жер асты сулары мен толысады. Көл айдынында жыл бойы су болады. Мал суарылады, жағалауы шабындық.

Туристерді баураған көл

Көбейтұз көлі түсін өзгерткеннен бері осы маңға көптеген туристер келе бастады. Көлдің керемет келбеті келген адамдарды таң қалдырып, шабытын ашады.

« Бұл көлдің сулы ерітіндісі – тұзбен қаныққан . Осыған ұқсас мысал – Өлі теңіз. Күн ыстық және жауын – шашын аз кез, экстремофильді микроорганизмдердің дамуына қолайлы жағдай. Олар осындай жылдары жақсы өседі, бактериялардың саны өте көп болғандықтан қаныққан қызғылт түс пайда болады. Келесі жылы бұл құбылыстың болмауы мүмкін. Бұл біздің елімізде өзіндік сұлулығымен ерекшеленетін орындардың бар екенін көрсетеді.», - деді Мирас Шекенов.

«Экстремофилдердің ғылыми атауы бар – Dunaliella salina (Dunaliella salina) біржасушалы микробалдырлар класына жатады », - деп жазды депутат Мирас Шекенов өзінің фейсбук парақшасында.

«Озеро Кобейтуз очень насыщено солью. В нем невозможно утонуть, вода хорошо держит, как будто сидишь в воде. Окрашивание обусловлено благоприятными особенностями летнего периода и развитием популяции дуналиелла солоноводная, одноклеточной микроводорослью, которая и окрашивает водоем в розово-красный цвет один раз в несколько лет»,

— говорит депутат.

Зертханалық экпериментер жасау

Жоғарыда көрсетілген мақсаттарға сүйеніп Көбейтұз бен Үштаған көлдерінің суы мен тұзы зертханалық тәжірибие үшін алынды. Алдымен екі көлдің суы зерттелінді:

100 грамм суды темір ыдысқа құйып қайнаттық. 1 мин.3 сек.– та қайнады. Қайнау барысында көбіктенді және атқылады. Тұз түрі: ұнтақ тәріздес. 100 грамм суда 52 грамм тұз бар екендегін анықтадық. 1 литр суда 520 грамм тұз бар. Темір ыдыспен қоса есептегенде массасы 653 грамм болып шықты.	100 грамм суды темір ыдысқа құйып қайнаттық. 1 мин – та қайнады. Қайнау барысында тұз ортаға жиналды. Тұз түрі: түйіршікті. 100 грамм суда 42 грамм тұз бар екендігін анықтадық. 1 литр суда 420 грамм тұз бар. Темір ыдыспен қоса есептегенде массасы 412 грамм болып шықты.

Салыстыру кестесі

Су атауы	Қызыл теңіз	Өлі теңіз	Көбейтұз	Үштаған
Тұздылығы	41,5%0	260-270%0	520%0	420%0
Ауданы	438 000 км²	810 км²	6,9 км²	800 гектар
Су көлемі	233 000 км³	147 бастапқы 325 км³	3,5 × 3,1 км= 10,85км³	
Зерттеу нәтижесі: Тұздылықтың салыстыру деңгейі	-	-	Өлі теңізден 2 есе тұзды Қызыл теңізден 12,5 есе тұзды	Өлі теңізден 1,6 есе тұзды Қызыл теңізден 10 есе тұзды

Гипотеза:
- Тұз жанбайды
-Тұз қыздырған кезде атқылайды
-Тұздың күлінде дәм жоқ
-Тұздың өзіне от тартатын қасиеті бар

Қорытынды

Көбейтұз және Үштаған көлдері - Арқаның інжу-маржаны, саялы Сарыарқаның даласында жатқан Ерейментау ауданында орналасқан ірі көлдер. Бұл көлдерді бірінші рет көргенде ежелгі заман суретшілерінің картинасы дерсің... Негізінен бұл көлдің батпағы мен тұзы дертке шипа екені бұрыннан белгілі. Емдік қасиетінен бөлек, жұртты таңғалдыратын жайт – көлдің бірнеше жылда бір рет реңін өзгертіп, қызғылт түске боянатындығы. Бұның сыры, бұл тұзды суда тіршілік ететін дуналиелла галофил бактерияларының көбеюіне байланысты.

Жұмыс барысында Көбейтұз бен Үштаған көлдерінің суы мен тұзы қайнату, өлшеу, қыздыру, жағу, салыстыру зерттеулерінен өтті. Әлеуметтік желілердің, интернет сайттарының ақпараттары жиналып, сарапталды. Жасалған жұмыс нәтижесінде тұздың жанбайтындығы, тұздан жарылғыш зат жасауға болатындығы, тұздың күлінде дәм жоқ екендігі, тұздың өзіне от тартатын қасиеті бар екендігіне көз жеткізілді. Үштаған көлі мен Көбейтұз көлінің ұқсастығы анықталды, Үштаған көлінің де суы өз түсін өзгертетіні туралы мәлімет жиналды. Аталған көлдердің тұзы ауыл шаруашылығында, үй тұрмысында, қару – жарақ жасау зауыттарында қолдануға болады. Ерейментау ауданының туризм саласын дамытуға Көбейтұз да, Үштаған да үлкен үлес қосар еді. Бұл көлдердің жағасында демалыс орындарын ғана ашып қоймай, емдік шаралар қабылдайтын шипажайлар ашуға болады. Қосымша жұмыс орындары ашылып, инфрақұрылымның дамуына игі әсерін тигізеді. Бұл ауданымыздың экономикасын дамытып, халықтың да әлеуметтік жағдайын көтереді.

Бұл көлдердің осы жазда кенеттен танымал болуына әлеуметтік желілер бірден-бір себепкер. Инстаграм желісіне бірінен бірі қалмай сурет жүктеген адамдардың оқырмандары астанамыздың маңында мұндай сұлу жер бар екенін білмегендерін жазған болатын. Бар! Бізде осындай байлық бар! Өзім бұл көлге бірінші рет барғанымда, өз көзіме өзім сенбей, көлді өзімнен өзім қызғандым, өзім үшін әлемнің сегізінші кереметін ашқандай болдым. Австралия, Сенегал, Испания, Канада деп алысқа бармай-ақ, қызғылт түсті судың, ақ қардай, тура аспаннан түскен бұлттай тұздың мына тұрған Ерейменде болғаны – ғажап құбылыс. Мен билік басында болсам, тек көлдің қойнауындағы ем-дом үшін емес, онымен байланысты бар

сұлулықты қорғау үшін барымды салар едім. Себебі, бұл көп елге бұйырмаған бақыт. Қадіріне жетсек игі.

Қолданылған әдебиет:

1. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия сегізінші том
2. Ерментау. Г. Ф. Прядко Алма-Ата «Кайнар» 1987.
3. Ереймен газеті 2019ж. 02 қыркүйек
4. Инстаграмм желісі: @miras_shekenov, @farizazhaan, @seitworld, @ainur_tour
5. www.cosmetik.ua
6. www.shalom-alejhum.ru
7. www.wikipedia.org

«СТРАНЫ, СТРАДАЮЩИЕ ОТ ВУЛКАНОВ»

Кусаинова Даяна
Ученица 10 класса, Кызылжарская средняя школа
Беликова Галина Михайловна
Учитель географии, Кызылжарская средняя школа
10_kusainova.dayana_04@mail.ru
galina.belikova1968@mail.ru

Вся поверхность Земли покрыта вулканами. Их можно назвать своеобразными клапанами, через которые наша планета выбрасывает свою энергию. На сегодняшний день насчитывается около 1532 вулкана, но существует мнение, что на океанском дне находится около ¾ всех вулканов планеты, то есть их общее количество может достигать 6000. При извержении вулкана выделяется огромное количество лавы, которая может похоронить под собой целый город. Кроме того, вулканы опасны своими побочными эффектами, например, выделением смертоносных газов, угрозой возникновения цунами, климатическими аномалиями локального характера.

Самые опасные действующие вулканы в мире.

Вулкан Мерапи, Индонезия

Крупнейший и активнейший в Индонезии вулкан. Мерапи извергается один раз за два года. Дым над Мерапи виден практически постоянно, и местные жители живут в постоянном ожидании извержения. В одиннадцатом веке извержение Мерапи едва не уничтожило целое государство – Матарам. Тем не менее, индонезийцы выстроили неподалеку от вулкана крупный город – Джокьякарту, население которого составляет 400 000 человек.

Сакурадзима, Япония

Япония – страна, больше других страдающая от землетрясений и вулканической деятельности. Один из самых опасных вулканов в регионе – Сакурадзима. Сакурадзима регулярно извергается с 1955 года, последнее извержение датировано 2009 годом. До начала двадцатого века вулкан находился на своем собственном, отдельном острове, однако за годы лавовые потоки достигли полуострова Осуми. Остров стал частью материка. Активность Сакурадзимы угрожает городу Кагосиме. Японцы относятся к вулканической угрозе с буддийским спокойствием и всегда готовы спрятаться в отлично оборудованных убежищах.

Вулкан Асо, Япония

Вулкан Асо в последний раз извергался в 2011 году. Гигантское облако вулканического пепла накрыло территорию в сто километров. За три года японскими сейсмологическими службами было зафиксировано свыше 2,5 тысяч подземных колебаний, свидетельствующих о том, что Асо активен и готов к извержению. Неподалеку от вулкана располагается несколько деревень с общей

численностью населения в 50 000 человек. В зимнюю пору склоны вулкана используются для катания на санях и лыжах.

Попокатепетль, Мексика

Вулкан с забавным названием Попокатепетль отнюдь не смешон для двадцати миллионов жителей Мехико. Жители мексиканской столицы постоянно готовы к эвакуации в связи с извержением. Кроме Мехико, рядом с Попокатепетлем находятся крупные города Тласкала-де-Хикотентакль и Пуэбла. Вулкан дает о себе знать ежемесячно, выбрасывая в воздух тучи серы, газа и пыли. За последнее десятилетие вулкан извергался дважды – в 2005 и 2012 годах. На Попокатепетль стремятся взойти альпинисты. В 1955 году эту вершину покорил знаменитый революционер Че Гевара.

Этна, Италия

Сицилийский вулкан, имеющий не только основную горловину, но и несколько небольших горловин на склонах. Небольшие извержения вулкана Этна происходят регулярно, но это не мешает местным жителям заселять его склоны. Дело в том, что почва на склонах чрезвычайно плодородная. В Италии нет вулкана, крупнее Этны. Знаменитый Везувий в 2,5 раза меньше.

Везувий, Италия

Везувия – третий, помимо Этны и Стромболи, действующий вулканИталии. В семьдесят девятом году нашей эры Везувий уничтожил античный город Помпеи. Жители оказались погребены под толстым слоем лавы. Трагедией закончилось извержение 1944 года, когда погибло свыше шестидесяти человек и были уничтожены города Массаи Сан-Себастьяно. Везувий – настоящий «специалист» в области уничтожения близлежащих городов. Ученые подсчитали, что на совести этого вулкана свыше восьмидесяти населенных пунктов. В материковой части Европы Везувий – единственный действующий вулкан. Все остальные находятся на островах. Территория вулкана считается национальным парком.

Колима, Мексика

Вулканическая гора Колима в Мексике имеет сразу два пика-жерла. Правда, один пик давно потух и покрыт снегом, а вот второй – активен до сих пор. С шестнадцатого века Колима извергался свыше сорока раз. Сильнейшее извержение произошло в 2005 году – властям мексиканской провинции пришлось провести экстренную эвакуацию расположенных рядом с вулканом населенных пунктов. Столб пепла из жерла вулкана поднялся на высоту в пять километров.

Мауна-Лоа, Гавайи, Соединенные Штаты

За вулканом Мауна-Лоа американские ученые пристально следят с начала двадцатого века. На склоне горы находится сейсмологическая станция и солнечная обсерватория. В последний раз вулкан извергался в пятидесятом году двадцатого века. Затем Мауна-Лоа «уснул» на пятьдесят с лишним лет, чтобы в 2002 году снова проснуться.

Галерас, Колумбия

Галерас – мощнейший вулкан в Колумбии. Диаметр основания этого монстра составляет двадцать километров, ширина кратера – 320 метров. Вулкан чрезвычайно опасен – население расположенного неподалеку города Пасто приходится эвакуировать раз в пять лет. Последнюю эвакуацию проводили в 2010 году – в убежища были направлены около девяти тысяч человек.

Ньирагонго, Конго

Ньирагонго – самый опасный вулкан в Африке. С девятнадцатого века Ньирагонго извергался тридцать два раза. Лава вулкана имеет необычный химико-геологический состав, и течет чрезвычайно быстро. Скорость низвергающейся с горы лавы превышает сто километров в час. В 2002 году мощнейшее извержение Ньирагонго стало причиной гибели 147 человек, разрушения четырнадцати тысяч зданий и небывалых бедствий жителей близлежащих территорий.

Вполне возможно, что на Земле существуют десятки, а то и сотни тысяч других вулканов, которые проявляли активность в разные периоды истории нашей планеты. Впоследствии они потухли и были стерты с лица земли, поэтому на текущий момент не поддаются подсчету.

Литература:

1. Интернетресурсы: esgeo.ru
Vuikania.ru
https//iz.ru
2. Энциклопедия: Большая российская энциклопедия С. Осипов 2004
Детская энциклопедия планеты Земля Дж. Пайп и Пем Робсон.
3. Учебник географии 6 класс Т.П. Герасимов, Н.П.Неклюкова

«НҰРСҰЛТАН ҚАЛАСЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭКОТУРИЗМ ОРТАЛЫҒЫ»

« Жалтыр№ 4» орта мектебі 7 а сынып
Қайрат Бауыржан Ерболұлы
тарих-география пәнінің мұғалімі
Искакова Гулдана Бекбулатовна
iskakova.guldana80@mail.ru

Мазмұны

1. Кіріспе
1.1. Қазақстандағы туризмнің даму бағыттары
1.2 Қазақстандық туризмнің даму тарихы
2. Негізгі бөлім
2.1. Қазақстандағы туристік ресурстар
2.2. Туризм және оның түрлері
2.3. Астаналық туризм келбеті
3. Қорытынды
3.1. Еліміздің дамуындағы туризмнің перспективалық бағыттары

Зерттеу тақырыбы «Нұрсұлтан қаласы экотуризм орталығы»

Мақсаты: Туризм және оның қалыптасу тарихымен танысу, Қазақстанның туристік ресурстарын анықтау, ұлттық туризмнің салыстырмалы сипатын беру және еліміз үшін бәсекеге қабілетті ұлттық туризм индустриясын құру, қазіргі экономикалық дағдарыстағы туризм индустриясының келбеті мен Астаналық туризм туралы мәліметтер жинақтау.

Міндеттері:

- туризм туралы материалдармен танысу;
- Қазақстанның туристік ресурстарын анықтау;
- бәсекеге қабілетті туристік индустрия құру бағдарламаларымен танысу ;
- еліміздің дамуындағы туризмнің перспективалық бағытын анықтау;

Нәтижесінде: Қазақстанның туризмін дамыту арқылы – ұлттық туристік өнімнің тартымдылығын арттыруға, Қазақстанның әлемдік туристік нарық жүйесіне кіруіне жәрдем етіп, мемлекет экономикасының шикізаттық емес секторы ішіндегі кірісті саласына айналуға мүмкіндігі бар, дамыған бәсекеге қабілетті туристік индустрия құрылатын болады. Бұл ретте республикада ҚазақстанныңОрталық Азия өңірінің орталығына айналуына нақты жағдайлар мен мүмкіндіктер жасалады. Туристік қызметтерде қазақстандық және шетелдік азаматтардың сұраныстарын қанағаттандыру үшін кең мүмкіндікті қамтамасыз ететін заманауи, тиімділігі жоғары және бәсекеге қабілетті туристік кешен құру, тартымды туристік нысан ретінде Қазақстанның беделін қалыптастыруға, ұлттық туристік жоба әзірлеуге және оның сапасын әлемдік стандарттарға сәйкес қамтамасыз етуге бағытталған сырттан келушілер туризмі және ішкі туризм көлемін арттыру есебінен мемлекет пен халық кірісінің тұрақты өсуін, халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету үшін бәсекеге қабілетті туристік индустрия құрылады.

Туризмнің еліміз экономикасының дамуындағы рөлін анықтап, қазіргі экономикалық дағдарыстағы туризм индустриясының келбетін зерттеп, ұлттық туризм жобасын ұсыну.

Зерттеудің көкейкестілігі

Өсіп келе жатқан жас ұрпаққа терең біліммен бірге өзінің атақонысының табиғатын, өзен, көлін, тауы мен сахарасын танып білуде туризмнің атқарар рөлі ерекше. Табиғат – ананы жақсы білген баланың бойында еліне, жеріне деген сүйіспеншілік молынан қалыптасып, отаншылдық рухы жоғары болады. Мен осыны басшылыққа ала отырып тағылым алар бастама негізі - ұлттық туризм екенін дәлелдегім келеді.

«Нұр-Астана» мешіті

Монумент түнде керемет жарқырайды. Айналасына келсек, бір жағында Қорғаныс министрлігі ғимараты, ал екінші жағында – Сыртқы істер министрлігі ғимараты орналасқан. Монументтің осы ғимараттар арасында орналасуы қарулы күштің диалогке ауысуын білдіреді. Осы жерден біз өте қызық соғылған биік темірлі сүмбіден жасалған – Зерттеу орталығын, екінші жағынан, архивы бар ұлттық кітапхананы көруге болады

Бейбітшілік және Келісім Сарайы

Барлығы атайтындай, әлемнің сегізінші таңғажайыбы, биіктігі 62 метр және негізіндегі ені де сондай түзу пирамида пошымында салынған. Ғимарат өзі жасанды 15 метрлік үйінді үстінде орналасқан.

«Қазақстан картасы «Атамекен»

2001 жылы 8 қыркүйекте Президент Нұрсұлтан Назарбаевтің туындамасы бойынша «Қазақстан картасы «Атамекен» ҚККП этно-мемориалды кешені ашылды. Мұнда ауданы 1,7 га жерде елімізді қол алақанындай көруге және оның сәулетті-ландшафті тарихымен танысуға болады.

Кеңесары хан ескерткіші

Жағалаумен серуендеп отырып, біз қоладан жасалған, граниттік тас үстіндегі атты сарбазға тап боламыз. Бұл ескерткіш қазақ мемлекетінің атынан Кеңесары хан ескерткіші болып табылады.

С. Сейфуллин ескерткіші

Астананың тыныш ескі орталығында ескерткіш орналасқан. Костюм киген көрікті зиялы адам орындық ұшында отырған, сыртқы киімі арқасында жайылып тұр... Жазалайтын ХІІК машинасы соқпай тұрып, ол замандастары естерінде қалдырған күйінде болды.

«Отан қорғаушылар» монументі

«Отан қорғаушылар» монументі – еліміздегі ең әдемі қатарына жатады. Төртбұрышты көтерілген гранит құймасында қола қалпы орналасқан. Монументтің орталық тұлғасы - әйел бейнесі. Ол қолына алтын кесе ұстаған – ол әлем мен көркемдеудің бейнесі.

Жасыл-сулы бульвары/Дөңгелек алаң

Мұнда біздің алдымызда көптеген фонтандар, гүлдер саяжолдары және керемет ұлттық мүсіндер көрініс табады. Жасыл-сулы бульварының әрбір фонтаны фонтан соғу жолындағы ең жетістіктермен жасалған жеке архитектуралық бейне мен ерекше техникалық шешімдер көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің мемлекеттік және қоғамдық жұмыстарға байланысты архивті құжаттары, ғылыми еңбегі, сыйлықтар жиынтығы, марапаттар және басқа да заттар мұражайда сақталуда.

Күләш Байсейітова атындағы опера және балет театры

Астанаға кірген бойда жолаушы, вокзал маңы алаңы жанынан өте бере, батасын алып, өзінің астанамен қызықты танысуын бастайды. Бірінші болып оны негізгі кіру есігінде мерекелік колоннадасы бар және интерьерлері бай жапсырмалы ордерлік жүйедегі классикалық үлгі негізінде салынған үш қабатты кірпіш ғимарат қарсы алады.

Триумф Астана ғимараты

Сәулетті бейне ғимараты жинақы монументалды және ұлы астаналық керемет сәулетін көрсететін 480 бөлмеден тұратын тұрғын үй комплексінен құралған. Бұл ғимарат жаңа ұмытылмас астана нұсқасы иесі болып табылды. Комплекстің жалпы ауданы – 112000 шаршы м, биіктігі – 142,5 м.

«Астана-Бәйтерек» монументі

«Астана-Бәйтерек» монументі – Астананың нағыз символы, оның танымал карточкасы. Қазақша аудармасы «бәйтерек» дегенді білдіреді. Монумент ұзын темірлі құрылымдардан, ең шыңынды шишадан керемет үлкен шардан тұрады. Құрылым биіктігі 105 метрді құрайды.Салмағы 1000 т асып, 500 қалқаға тіреледі.

«Хан шатыр» - елорда символы

Астана күніне арналған мерекелік шаралардың бірі – көптен күткен жаңалық – «Хан Шатыр» сауда ойын-сауық орталығының ашылуы болатын. Бұл елордадағы ең биік, ал Орталық Азиядағы ең үлкен және әлемдегі шатыр іспетті ең биік ғимарат. Бір сөзбен айтқанда, бұл Астанадағы «ең, ең, ең» деген атқа лайықты елорданың жаңа символына айналуға ұмтылған бірегей нысан. Парижде Эйфель мұнарасы, Лондонда Биг Бен, Мәскеуде Кремль, Астанада «Хан Шатыр» - міне, осының бәрі үйлесіп-ақ тұр. Осынай ғимараттың ашылуы салтанатына елбасы Нұрсұлтан Назарбаев пен онға жуық шет мемлекет басшылары қатысты. Әлем жұлдыздары да мерекелік шараның көрігін қыздырды. Осылайша сәулетті Астана асқақтай түсті.

Мемлекеттік туризмді дамыту бағдарламасының іске асырылуы ұлттық туристік өнімнің тартымдылығын арттыруға және Қазақстанның әлемдік туристік нарық жүйесіне кіруіне жәрдем ететін болады. Мемлекет экономикасының шикізаттық емес секторы ішіндегі біршама кірісті саласына айналуға мүмкіндігі бар, дамыған бәсекеге қабілетті туристік индустрия құрылатын болады және Қазақстанның Орталық Азия өңірінің туризм орталығына айналуына нақты жағдайлар мен мүмкіндіктер жасалады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2010 жыл.
2. «Туристік саланы дамытудың 2010 - 2015 жылдарға арналған бағдарламасы»
3. «География және табиғат» ғылыми - әдістемелік журналы. №2 ,4, 6 2013жыл. №1, 3, 5 2010 жыл. №1, 2 2016 жыл.
4. Қазақстандағы туризм жәрмеңкесі. Интернет желісі материалдарынан.

НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ ҚОҚЫС ПОЛИГОНДАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қоянды ауылы, Қоянды ОМ, 8 сынып
Құрмет Айкүміс
Қоянды ауылы, Қоянды ОМ, география пәні мұғалімі
Амангелди Озерке
amangeldy.ozerke@mail.ru

Табиғат - адам өмірінің ең маңызды бөлігі. Табиғатты қорғау – табиғатты пайдаланудың экологиялық негізделген регламенті, сондай-ақ қоршаған ортаның биотикалық және абиотикалық компоненттерін сақтау болып табылады. Айналамыздағы қоршаған ортаны қорғау ол экологиялық жағдай, яғни ластану және өзге атропогендік түрткіжайттардың ықпалымен қалыптасатын қоршаған ортаның уақыт пен кеңістіктегі құбылмалы жағдайы. Егер де қандай да бір экологиялық тәуелділік түрткіжайттарының туындауынан халық пен шаруашылыққа

келтіретін іс жүзіндегі және ықтималды шығын болса, онда ол аумақта экологиялық-экономикалық залал болады [1].

Экологиялық-экономикалық залалдардың бірі Нұр-Сұлтан қаласының шеткі аумағындағы полигонда орналасқан. Яғни, Нұр-Сұлтан қаласының барлық қоқысы сол полигонға апарылады, оған күніне 1 мың тонна қоқыс жеткізіледі. Сол аумақтың қасынан өткенде, өте жағымсыз иіс шығады, сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес! Айналасында шие ағашы жайқалып өсіп тұр, ал сол полигон тұрғанын біле тұра отырғызғаны дұрыс па? Егер де басқа жерге ексе, адамдарға , экологияға үлкен пайдасы тиер еді. Жыл сайын 60 млрд қоқыс көміледі. Керексіз зат деп қарамай кәдіге асыруға асығайық! Экологиялық келтірген зиянын азайтумен қатар, экономикалық пайдасын көруге болады.

Күніне 700 тонна қоқыстан, 100 жүк көлігіне тең қайта өңделетін 10 жүк көлік қоқыс шығады. Себебі қоқыс шикізат түрінде жетеді. Жазда мүлдем қоқыс көлемінің асатыны, жұмыс тоқтаусыз істелетіні далелденді [2].

Басынан дұрыс жиналмаған қоқыс қайта өңделетін шикізат ретіндегі құндылығын жояды. Әр мемлекет өз елінің бас қалаларына ерекше көңіл бөледі. Заманауи инфрақұрылым, жаңа ғимараттар мен тұрғын үйлер, балабақшалар мен мектептер, қызмет көрсету және демалыс орындары – бәрі-бәрі шаһардың көркін ашатын, мәртебесін арттыратын нысандар болуы шарт. Халық көп шоғырланған мегополистерде көше, аула, ауа тазалығын сақтау және бір тәулікте тау болып жиналатын қоқыс мәселесі еріксіз алаңдатады. Қоқысты сұрыптау мәселесі Қазіргі таңда қоқысты іріктеуді игере алмай жатқан мемлекеттер – дамушы елдер. Мұның түрлі себебі бар, біріншіден тұрмыс қалдықтарын өңдейтін технологияның жолға қойылмауы, қажетті ресурстардың тапшылығы, күнделікті шығатын қалдықтардың үлкен көлемі, сонымен қатар, адамдардың қоқыстан болатын залалдың, экологияға әкелетін қауіпті толық сезінбеуінде. Күнбе-күн қалдықтарды қоқыс жәшігіне салмас бұрын көпшілігіміз бұның бәрі қайда кетеді деп ойланбаймыз да. Пакеттерге тамақ қалдықтары, жуынды, қағаз, пластик аралас салынып, толассыз тасталып жатыр [3]. Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің дерегінше, елордада қоқыс көлемі тұрғындардың санына сәйкес ұлғайып келеді. 2014 жылы жалпы 570 мың тонна қоқыс (2013 жылы 462,7 мың тонна болған) жиналған. 2015 жылы 604 мың тоннадан артық қалдық жиналды, соның ішінде 353 мың тоннадан астамы қатты тұрмыстық қалдықтар. Астана қаласында жиналған қоқыс көлемі 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 6%-ға артқан. Бұл ретте қатты коммуналдық қалдықтар (ҚТҚ) көлемі аталған кезеңде 22%-ға жуық ұлғайған. Бұл үрдіс 2016 жылы да сақталды. Осылайша, 2016 жылдың бес айында 2015 жылдың сәйкес мерзімімен салыстырғанда 2,6% артық қоқыс жиналған. Астана қаласында «Астана Тазарту» ЖШС және «Таза Әлем-Астана» ЖШС ҚТҚ жинау қызметімен айналысады. Сондай-ақ, 85-тен артық арнайы техника жұмыс істейді. Үйінділерді аршуға жұмысшылар тартылған, сұрыптау жұмыстары жүргізіледі. Қазақстанның «жасыл экономикаға» көшуін ескере отырып, елордада қалдықтарды бөлек жинау бойынша іс-шаралар қолға алынған. 2013 жылдан бастап халықтан құрамында сынап бар энергия үнемдегіш шамдарды жинау және одан әрі пайдаға асыру бойынша жоба жүзеге асырылып жатыр. Жоба аясында құрамында бар энергия үнемдегіш шамдарды жинау үшін 300 арнайы контейнер орнатылды (жоба іске асырылған кезеңде халықтан екі миллионға жуық құрамында сынап бар шам жиналып, пайдаға асырылды); 2015 жылы 150 жаңа контейнер алаңын салу, 294 контейнер алаңын қайта жөндеу жұмыстары жүргізілді, ҚТҚ жинауға арналған контейнерлер (күл жинауға арналған көлемі 0,75 текше метр – 566; 1,1 текше м – 512; көлемі 0,8 текше метр – 148) сатып алынды. Келесі жылы Нұр-сұлтан қаласы айналысындағы қоқысты азайту мақсатында Ақмола облысында ауылшаруашылық және қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдейтін зауыт салынады. Зауыттың негізгі қызметі – түрлі қалдықтарды қайта өңдеу. Аталған жоба қазақ-герман кәсіпорны ECONEP-тің қолдауымен шетелдік инвестор арқылы жүзеге асырылып жатыр. 2017 жылдан бастап Қазақстанда қоқысты сұрыптап жинау қолға алынады [4].

Әлемдік тәжірибе Дамыған елдердің көбінде тапталып жерде жатқан тұрмыс қалдықтары әжептәуір табыс көзі. Бұл бизнес әрі әлеуметтік жауапты іс. Қоқысты қайта өңдеуден түскен ақша қалта мен қоршаған ортаға бірдей пайда әкеледі. Тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеудің

негізгі бағыттары – қағаз өнімдері, әйнек сынықтары, бөтелкелер, полимерлер, пластик өнімдері, ағаш және темір заттары болып тармақталады. Тіпті, борситын тамақ қалдықтарынан биогаз өндіретін мемлекеттер де бар.

Франция Қоқысты қайтадан кәдеге жаратудан, сұрыптаудан жетекші орында – францияльықтар. Францияда қоқыспен күресуде қоқыс өртейтін кешенді зауыттар салынған. Мәселен, Париж түбіндегі Иври-сюр-Сен зауыты жылына шамамен 600 мың тонна қоқыс өртейді. Қоқыстарды парализ әдісімен өте жоғары температурада күйдіреді, сонда улы заттар жану кезінде толық ыдырап, күл болады, есесіне атмосфераға зиянды газдар бөлінбейді. Франция қоқысты селекциялық жинау әдісімен қоқысты қайта өңдеу арқылы 30% алюминий, 50% әйнек, сонша газет қағазын өндіреді.

Қытай Көршілес Қытайда қоқыс сұрыптау, қайта өңдеу үлкен бизнес саласына айналған. Аспан асты елінің Бейжің іспетті ірі қалаларында қоқысты түрлі әдіспен сұрыптайды, заманауи технологиялар мен адам күші қатар қолданылады. Қоқыс жинаушыларға төлемақы күнбе-күн төленгендіктен, қолма-қол ақшаға мұқтаж жұмысшылар бұл іске үйір. Бір Шанхайдың өзінде мыңдаған қоқыс қабылдау орындарында 2,5 миллионнан астам жұмысшы еңбек етеді.

Жапония Өмір сүрудің өзіне жер таппай отырған жапондықтар қоқысты іріктеу, реттеу жұмыстарына аса үлкен жауапкершілікпен қарайды. Токио мен ірі қалаларда қоқыс контейнерлері қағаз, пластик, әйнек, темір, жанғыш, жанбайтын, қайта өңдірілетін деп іріктеледі. Әр қалдықтың өзіне тиесілі түсті пакеттері болады. Мәселен көк пакетте қағаз қалдықтары болса, жасыл түсті пакетте пластик болады, егер қоқыстарды шатастырып, әлде аралас тасталса, сол үшін «шатасқан» тұрғын қомақты айыппұл төлейді. Супермаркеттерде пакеттердің шамадан тыс қолдануын шектеу мақсатында пакеттер берілмейді. Қоқысты жинау қызметі бір күнді тек бір қоқыс түріне арнайды. Әлемнің көп жерлерінде қоқысты өртеуге тыйым салынған, өйткені тұрмыс қалдықтарынан түрлі улы газдар бөлініп ауаны ластайды. Қалдықтарды өртеу АҚШ пен Жапонияда рұқсат етілген, бұл елдерде плазмалық газдау әдісі қолданылады. Жапондықтар өртелген қоқыс күлін арнайы құрылғылармен тығыздап, құрылыс заттарын өндіреді, ғимараттар тұрғызып, тіпті бүтін жасанды аралдар салып жатыр.

Түркия Түркия астанасы, жалпы қалалары тазалығамен тамсантады. Түрік қоқыс тазалаушысы – беделді әрі жалақысы жоғары мамандық. Қоқыс тазалаушы орта буынды банк менеджеріне қарағанда жақсы табыс табады. Тазалыққа жауапты қызметкерлер үшін әлеуметтік қолдау жолға қойылған: медициналық сақтандыру, жоғары зейнетақы, қолжетімді баспана алуға мүмкіндіктері зор.

Ресей Мәскеуде қоқыс үйінділерін игеру бойынша жағдай мүшкіл. Ресей астанасы ТМД елдері қалаларындағы мәселелерге ұқсас қалдықтарды сұрыптап жинау жүйесі реттелмеген. Үйінділерді сұрыптау үшін арзан жұмыс күші саналатын мигранттар тартылған, күнделікті шайлығын табуға мұқтаж жандар осындай лас жұмысқа жалдануға мәжбүр [3].

Қоқыстың айналамызға, жануарларымызға,табиғатымызға, адам денсаулығына алып келер әсері өте көп.

Қазіргі кезде аяқ қолдары дамуы тежелеп, мүшелері жетілмеген сәбилердің туылуы, сирек кездесетің дерттердің жиілеп кетуі, жануарлардың сирек кездесуі себебі ғалымдардың айтуынша, экологиялық ахуалдың нашарлауы. Жыл сайын атмосфераға жайылып жатқан зиянды қалдықтардың көлемі де көбейіп келеді. Ал бұның барлығы басты құндылығымыз - денсаулығымызга кері әсерін беруде. Кей адамдар ауа ластанудың әсерінен көз жұмып жатыр: инцульт; жүрек қан тамырлары, өкпе ісігі, астма өршіген.

Нұр-Сұлтан жеткейінде орналасқан Қоянды ауылында да қоқыс мәселесі көңіл толықтыратындай емес. Иә, бізде арнайы қоқыс жәшіктері орналасқан, ол толғанан кейін оны алып кету біраз уақытқа созылады. Соның кесірінен айналаның барі қоқыс қалдықтарына толады. Кейде Қояндыда да жеке шаралар өткізіледі әрқайсысы өз ауласының маңайын, алдын тазалайды. Мектеп оқушылары да ат салысып, шығып сенбілік жасайды [5].

“Табиғатың таза болса - өмірінің мәні” демекші, дегенмен басқа елдер қоқысты пайдалана біледі . Бізде керісінше пайдаға асыру жағынан кем жақтары әлі де көп. Жылына 60 млн қалдық шығарылса, соның 9%-ы ғана қайта өңделеді. Өңірлердегі 130 кәсіп орынның бар қауқары осы.

Елімізде бүгінге дейін түсірілген қоқыс қалдығы 50 млрд долларға жетіп қалды. Аз емес, шетелдерде қайта өңдейді де, кәдеге аратады. Ал, біз болсақ қоқыс деп қарап, қомақты қаржыны полигондарға көміп жатырмыз.

Шілде айынан бастап 1 миллярд 700 мың қаражат бөлінді. Екі түсті - 6276 қоқыс жәшігі орналастырылды. Қоқысты тапсырып ақша алатын - 9 орын ашылды. Қоқыстың 1 кг құны – 20 тг-ден 100 тг-ге дейін жобаланған. Эко такси - істен шыққан тұрмыстық техниканы үйден алып кетуге көмегіне жүгінсек болады. Сосын кәсіп орынға жеткізіледі, бұнда бөлшектейді, қайтадан өңдейді [4].

Қазіргі кезеңде табиғатты қорғау мен тиімді пайдалану, табиғи ресурстарды қорғау мен сақтау, қоршаған ортаның тұрақты дамуына қатысты мәселелер географияның экологиямен ұштасуы негізіндеқалыптасқан геоэклогия ғылымының үлесіне тиеді. Жұмысымды қортындылай келе, жоғарыда жазылған экологиялық мәселенің шешу жолдарына Жаһанданудың қарқынды сипаты бұл саладағы зерттеулер мен бірлескен әрекеттерді талап етіп отыр. Экологиялық мәселелерді шешуге бағытталған шараларды жүзеге асыру табиғатты пайдалануға жаңа көзқарасты қажетсінеді [6]. Жоғарыда айтылған экологиялық жағдайларға шешу жолдарын ұсынамын:

1. Қоқысты полигонға апарып көнбей, арнайы зауанауи қондырғыларға өртеу - онда атмосфераға зиянды қалдықтар бөлінбейді;
2. Арнайы жәшіктер орналастыру және оларды уакыттылы тазартып жүк көлігімен алып кету;
3. Қоқыс полигондарына тиым салу;
4. Елді-мекен тұрғындарын өз қоқысын сұрыптауға міндеттеу;
5. Қоқыс жайлы ереже қойып, оны бұзған адамға айыппұл төлету.

Қолданылған әдебиет:

1. Қарабатанов Р.Ә., Байметова Ж.Р. // География оқулығы, 7 сынып, 2 бөлім. – Алматы: Алматыкітап, 2017. -185-187 б.
2. Әбуов Қ. Қоқысты қайта өңдеу ісі // https://qazaqstan.tv
3. Кемелбекова Ә. Қоқыс қалауын тапса, кіріс әкеледі // https://atameken.kz
4. http://astana.gov.kz
5. Қоянды онлайн // https://www.instagram.com/p/B-148cElHqe/?igshid=1d8mz8ogq5s6
6. Каймулдинова К., Әбілмәжінова С. // География оқулығы, 10 сынып. – Алматы: Мектеп, 2019. -62б.

ЖЕМЧУЖИНА КАЗАХСТАНА В НАРОДНО-ХУДОЖЕСТЕННЫХ ПРОМЫСЛАХ

Нурпанова Р.К.
ученица 10 класса, ШГ №1, г. Щучинск
Джаркина Ч.З.
учитель географии, ШГ №1, г. Щучинск
Sholpandz@mail.ru

Каждый из нас, проходя мимо торговых рядов, видел большое количество изделий, изготовленные из простых подручных материалов: сувениры, картины, панно с изображением неповторимой природы нашего края. Красота родной природы, особенности быта народа, его всесторонний талант, художественное творчество предстают перед нами живо и непосредственно в произведениях местных мастеров. Это народное декоративно-прикладное искусство открывает перед нами мир красоты и мудрости, раскрывает душу народа, его изобретательность, любовь к природе, труду. Народное искусство глубоко реалистично, так как

черпает свои темы и мотивы из окружающей действительности. Так появилась тема исследования: как создаются эти изделия, кто они мастера?

Практическая значимость состоит в том, что мы живем в Щучинско-Боровской курортной зоне с уникальной природой. В последние годы активно растет число туристов, приезжающих в наш край. И каждый хочет оставить на память, что ни будь о местах, где он побывал. А ведь именно сделанные руками изделия, а не машиной сохраняют частицу живого тепла края. Популярность народных промыслов растет в нашей республике и за рубежом. Поэтому туризм можно считать одним из факторов спроса на изделия народных промыслов. А через эти изделия распространяется информация о нашем крае.

Актуальность: Учитывая тот факт, что в настоящее время особое внимание уделяется развитию туристического бизнеса нашего края, развитие народных промыслов будет переживать новый подъем, а при поддержке официальной власти будет еще эффективнее.

Задачи: собрать информацию о мастерах народно-художественного промысла своего края; выявить особенности декоративно-прикладного искусства.

Целью работы является изучение народно-художественные промыслы, посвященные уникальной природе Борового.

Народные художественные промыслы (народное ремесло) — изделия, изготовленные из простых подручных материалов при помощи несложных инструментов. Этот традиционный вид промысла разнообразен творческими видами деятельности, где вещи создаются собственноручно. Истоки народных промыслов и ремесел казахов уходят вглубь веков. Археологические находки свидетельствуют о развитии ткачества у племен андроновской культуры на территории Казахстана. Казахский народ стал преемником духовной и материальной культуры племен, издавна обитавших на территории Казахстана. На развитие культуры казахского народа большое влияние оказали народы Южной Сибири, Средней Азии. Значительных высот достигли традиционные народные ремесла во второй половине XIX — начале XX в [1].

Исследуя материалы выставок декоративно- прикладного искусства в г. Щучинска можно сделать вывод, что основными направлениями художественных промыслов являются: художественная обработка дерева, резьба по дереву, изделия из бересты и лозы, использование мраморной крошки, живопись, горячая – холодная ковка из металла, производство сувениров. Среди нас живут люди, которые сохраняют и развивают традиции этих народных промыслов. Обработка дерева — одно из первых ремесел, которым овладел человек. Материал этот податлив инструменту, прочен, легок и красив, поэтому изделия из него давно вошли в быт людей, и пользуются их неизменной любовью. Мастер должен обладать чувством пропорций и тем, что называют "чувством дерева". Таким мастером в нашей местности является Кемешев Ерик Нурусланович. В своих работах он использует древесину осины, сосны, березы - деревьев, которые растут в нашем регионе.

Известным фотографом в нашем городе является Иванов Анатолий Алексеевич. С детства он увлекался фотографией, снимал пейзажи, город, одноклассников. Несколько лет назад Анатолий Алексеевич выпустил свою первую книгу «Бурабай – Боровое. Природа. История. Люди», в котором рассказывается о замечательном крае Казахстана – курорте Боровое, о природе, географии, истории, легендах края. И, конечно же, издание прекрасно иллюстрировано фотоработами автора [10, 12]. В настоящее время Иванов А.А. осуществил свою мечту и открыл салон-магазин, где выставлены его работы. Основная тема его фотографий - природа Борового.

Плетение - один из самых древних видов деятельности человека. Плетеные изделия из различных растительных материалов были известны еще в древнем Египте. Лозоплетение старше гончарного дела, принцип плетения лежит в основе ткачества. Может быть, лозоплетение единственное ремесло, дошедшее до наших дней почти без изменений. Этим видом народного промысла в нашем городе занимается Егорова Октябрина Иннокентьевна. Практически всю жизнь она занимается этим делом. Собирают вместе с супругом местную лозу вокруг озер. Светлая лоза - это летняя, поздней осенью лоза становится более темной.

Собранную лозу замачивают в воде, чтобы она стала мягкой. Свои работы Октябрина Иннокентьевна возила на Экспо 2017 в Астану.

Вера Фризер занимается изготовлением изделий из бересты. Изделия, выполненные ею – это короба разных видов: берестяные туеса, хлебницы, конфетницы, шкатулки, корзины. Практически каждое изделие является в своем роде авторским и неповторимым. Но особенно интересные работы – это картины о Боровом. Знаете ли вы, что из бересты можно делать не только различного рода поделки, но и использовать ее в качестве холста для картины? Вера Фризер поделилась с нами секретом, как превратить бересту в красивую картину с пейзажем. Рисование картины на бересте производится с помощью акриловых красок, так как в отличие от гуаши и акварели они более стойкие. Изделия из бересты изготавливаются только вручную. Для того чтобы правдиво написать, — поясняет художник, - я фотографирую пейзаж с разных сторон, затем выбираю из пластин бересты такую кору с наростами, которая точно имитирует рельеф местности. Наросты дают объемные подобия скал, холмов гор, берегов рек и озёр. Поэтому такие картины всегда узнаваемы. Также есть картины Борового, созданные шерстью. Вера Фризер живет в городе Кокшетау, но ее картины можно встретить и в нашем городе.

Одним из видов народного творчества является игольное ковроделие. Суть этого вида ковроткачества состоит в том, что на полотне специальной иглой с цветными нитями выбивается изображение. Техника работы гобеленовой иглой дает мягкую нарядную ворсовую поверхность вышитого изделия. Чтобы поверхность лицевой стороны была ровной, нужно делать петли одинаковой высоты. Изделия, выполненные в технике игольного ковроделия, могут быть, как мелкие бытовые: диванные подушки, карманы для мелочей, декоративные панно, так и крупные вещи: чехлы для диванов и кресел, настенных ковров. Мастер –класс в этом виде искусства нам показала Климова Ольга Олеговна, мастер декоративно-прикладного искусства. Она создает картины, среди которых есть и на тему природы Борового. Своему мастерству Ольга Олеговна обучает детей в ЦУВР «Арман».

Татьяна Савельева является художником-декоратором, создающая картины с использованием мраморной крошки. С этим очень интересным и редким видом декоративно-прикладного искусства мы познакомились на мастер-классе с Татьяной Савельевой. Много лет она работает с мраморной крошкой и создаёт картины нашего Борового. Каменная крошка очень красивый и необычный, к тому же экологически чистый материал, её можно использовать для изготовления украшений дизайна, и конечно же для создания картин.

В ходе исследоанвия, мы познакомились с художником-оформителем Дауреном Сатыбаевым. На тот момент он занимался реконструкцией и оформлением Музея природы в Боровом. По его задумке концепция музея будет начинаться с основания Земли. Создан макет извержения вулкана, гора Синюха, сделанные из пенопласта, гипса и масляной краски. В следующем зале имитация настоящего леса в разные времена года, со всеми животными. Все сделано из подручного материала: кора, шишки, искусственный газон и др. Мы увидели, с каким увлечением и творчеством работает художник над реконструкцией музея природы.

В нашем Бурабайском районе насчитывается 16 мастеров народно-художественного промысла (по данным предоставленные акиматом города Щучинска). В ходе исследования выявлены основные проблемы, препятствующие развитию ремесленничества в районе, реализацией возможностей творить и множество других интересных фактов. Так, с возрождением интереса к национальной культуре покупатели все чаще стали обращаться к изделиям ремесленников Художественные промыслы – это их основная деятельность и основной источник дохода. Есть мастера, чья творческая деятельность носит неформальный характер, то есть они работают в свое удовольствие, изготавливаемая ими продукция – дополнительный заработок. Для них это скорее реализация своего творческого потенциала. К этой категории мастеров относятся преподаватели-прикладники, работающие в сфере профессионального и дополнительного образования. Наряду с этим результаты опроса показали, что ремесленники испытывают множество проблем, препятствующих развитию их деятельности. Нехватка помещений для мастерских и инструментов, недостаток качественного и доступного сырья приводят к дефициту высокохудожественных изделий. Такое положение

тормозит формирование более развитого рынка для отечественных ремесленников, которые живут в условиях информационного вакуума. На ремесленном производстве также негативно сказываются потребность в профессиональном обучении, отсутствие навыков ведения бизнеса и недостаточная поддержка со стороны государства. А также неустойчивый спрос на продукцию народного творчества, сложности сбыта продукции, непостоянство и сезонность.

Результаты исследования: В целом по результатам исследования можно выделить шесть типов ремесленников: 1) мастера-самоучки; 2) профессионалы; 3) бывшие работники фабрик (трикотажных, суконных, керамических, фарфоровых и т.д.); 4) любители; 5) руководители детских кружков, учителя технологии в школах; 6) некоторые оралманы.

97 процентов ремесленников для изготовления своих изделий используют в основном ручной труд. 47 процентов в процессе работы параллельно используют некоторое вспомогательное оборудование и станки. Больше половины (64 процента) мастеров ответили, что имеют опыт участия в различных выставках, ярмарках, конкурсах (в среднем 2-2,5 раза). О том, что есть определенный риск потерять традиции искусства и технологии производства говорит то, что мастера в основном люди пожилого возраста. Также ремесленники говорили о необходимости повышения качества изделий и модернизации дизайна. Высказывались пожелания пройти обучение по современному дизайну.

Положительным фактом можно отметить расширение сети учреждений, где основы мастерства передаются детям и подросткам. Различные кружки декоративно-прикладного творчества работают в ЦУВР «Арман», в школах. Главная задача такой работы – популяризация народных традиций, сохранение и возрождение народных ремесел.

Литература:

1. Аяган Б.Г. Тюркские народы: энциклопедический справочник -Алматы, 2004. - 382 с.
2. «Перспективы сохранения и развития традиционного казахского народного творчества в современных условиях». — Алматы, 2010
3. Иванов А.А. Судьба человека. – « Центрально-Азиатское книжное издательство», 2017.
4. Грибовская А. А. Народное искусство и детское творчество. 2-е изд. М.: Просвещение, 2006 г.
5. Иванов А.А. Бурабай-Боровое. Природа. История. Люди.- Алматы, 1985.

ВЛИЯНИЕ КОРОНАВИРУСА НА ЭКОЛОГИЮ ЗЕМЛИ

Острецов Тимур
Ученик 10 «Б» класса Красноярской СШ №2
Фахруденов Р.Б.
учитель физики Красноярской СШ №2
agrokgu@mail.ru

Экология - это окружающая нас среда, идеальные условия для существования и роста жизни, но ее загрязнение грозит появлением сотен различных заболеваний, нарушением озонового слоя земли, нарушением климата и кислотными дождями...

Уже в конце XVIII века в массиве знаний о технике стали выделять новый раздел, который был назван словом "технология". Казалось бы: что в этом плохого? Технологии включают в себя и вооружение, и продвинутые фабрики, заводы, которые, может и полезны человеку, но никак не приносят пользы общей экологической системе планеты. Именно из-за развития технологий, новых изобретений с каждым годом в атмосферу выбрасывается всё больше вредных веществ, в моря и океаны выливаются вредные химические отходы, что сильно

сказывается на сокращении популяции многих видов животных, а также их вынужденной миграции (рис. 1).

Рисунок 1. Задымление планеты [1]

Загвоздка в том, что никто не предпринимает меры в решении данной проблемы, а ведь учёные всего мира многие годы бьют тревогу по этому поводу и предупреждают о наступлении глобальной экологической катастрофы.

Основными сферами, находящимися под угрозой, являются вода и воздух. Загрязнение воды - одна из самых актуальных проблем на данный момент (рис. 2). Большое содержание в ней ксенобиотиков (чуждых для живого организма веществ, способных нарушать течение биологических процессов, вызывать сильное отравление либо летальный исход) приводит к отравлению водных обитателей, являющихся частью очень длинной пищевой цепи, куда выходим и мы - люди.

Рисунок 2. Мусорное пятно в океане [2]

Проблема загрязнения атмосферы также важна. Почему же загрязнение экологии изменяет сам климат на Земле? Дело в том, что атмосфера является защитной оболочкой нашей планеты, ограждающая её от излучений разного вида, а также определяющая сам климат. Основные источники загрязнения воздуха: автомобильный транспорт и химические заводы, выделяющие огромное количество вредного для всего живого углекислого газа CO_2, серы и азота в атмосферу, последние два из которых являются причиной кислотных дождей (рис. 3). Почему же именно сейчас возникла такая проблема? Почему раньше при наличии тех же заводов дела обстояли не так плохо? Ответ прост: раньше "лёгкие" земли были гораздо объемней, в наше же время каждую секунду вырубается количество деревьев, сравнимое с самым большим футбольным полем.

Рисунок 3. Промышленные трубы с ядовитым дымом, загрязняющим атмосферу [3]

Отсюда вытекает вопрос: а что, если все экологические проблемы, возникшие из-за человека, побудили саму землю, саму природу принять необходимые меры? Внезапно появился стремительно распространяющийся вирус, который получил наименование "COVID-19" или же "Коронавирус". Из-за скорости его распространения люди не выходят на улицы, не собираются в большие компании, заводы на некоторое время перестали функционировать в обычном режиме, границы стран и крупных городов закрыты, что исключает необходимость людей использовать наземный транспорт. Несмотря на то, что самоизоляция длится относительно недолго, произошли существенные изменения экологии в положительную сторону.

Аналитики финского центра исследований GREA установили, что в Китае выбросы CO_2 сократились на 25% по сравнению с уровнем выбросов 2019 года. Европейские спутники после очередного сканирования атмосферы земли вычислили, что в воздухе стало примерно на 25% меньше вредных примесей от стандартных уровней [4]. В пустых каналах Венеции когда-то мутная вода стала абсолютно прозрачной, и в социальных сетях появилось несколько слухов о том, что там начали замечать рыб и лебедей (рис. 4)!

Рисунок 4. Чистая вода в Венеции [5]

В заключении хочется сказать, что земля взяла временную передышку от нас, людей, и это определенно идёт на пользу окружающей среде. Однако, как и всегда, есть одно НО. Все эксперты утверждают, что после "передышки" все улучшения снова вернутся в прежнюю форму. В интервью GNN, сотрудник отделения Greenpeace сказал: "Без системных экологических реформ стремление властей компенсировать потери за месяцы простоя снова приведет к резкому росту загрязнения атмосферы, который с лихвой перекроет все его снижение" [4].

Профессор Университета Лестера Паол Монкс говорил: «Я думаю, что в результате мы осознаем, что существует значительный потенциал для изменения методов работы и образа жизни. Этот опыт заставит нас задуматься в будущем над тем, действительно ли нужно ездить на машине или сжигать топливо для передвижений» [6].

Остаётся лишь согласиться с ним и надеяться на благоразумие и здравомыслие мировой цивилизации в деле сохранения окружающей среды.

Литература:

1. Задымление планеты / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.google.com/search?tbs=sbi:AMhZZislSwL1
2. Мусорное пятно в океане / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.google.com/search?tbs=sbi:AMhZZiuMTW
3. Промышленные трубы с ядовитым дымом, загрязняющим атмосферу / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.bigstockphoto.com/ru/image-273972499/stock-photo-industrial-chimneys-with-heavy-smoke-causing-air-pollution
4. **Глен Питерс, директор по исследованиям, Центр международных исследований климата и окружающей среды - Осло. Эта пандемия может реально помочь нам справиться с изменением климата. Вот как. / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.sciencealert.com/the-pandemic-might-actually-help-us-tackle-climate-change-here-s-how**
5. Чистая вода в Венеции / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://www.google.com/search?tbs=sbi:AMhZZiveOfl85
6. **Как пандемия коронавируса повлияла (и повлияет в будущем) на экологию: 5 вещей, которые нужно знать / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://esquire.ru/articles/165113-kak-pandemiya-koronavirusa-povliyala-i-povliyaet-v-budushchem-na-ekologiyu-5-veshchey-kotorye-nuzhno-znat/**

ПРОРОСТКИ ПОДСОЛНЕЧНИКА ОДНОЛЕТНЕГО *(HELIANTHUS ANNUUS)* КАК ТЕСТ - ОБЪЕКТЫ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОЧВ Г.КОКШЕТАУ

Рудзутакова Дильназ
ученица 9 А класса, СШ-Лицей № 6, г. Кокшетау
Бардадымова Е.И.
учитель– исследователь.
СШ-Лицей № 6, г. Кокшетау

В настоящее время число веществ-загрязнителей в городах превысило миллион наименований. В связи с этим становятся актуальными вопросы использования различных технологий контроля окружающей среды. Одним из таких способов является метод биотестирования [1-2]. Этот метод анализа проводится быстро, доступен и прост при проведении экспериментов, полученные результаты достоверны и экономичны.

Цель работы**:** определить качество почв г.Кокшетау с применением проростков подсолнечника однолетнего (*Helianthus annuus*) в качестве тест – объекта.

Исследования проводились в г.Кокшетау. Отбор почвенных проб проводился в промышленных и селитебных зонах города: северо-западная селитебная зона (мкр. Васильковский); юго-западная промышленная зона (район завода КДА - смешанная), северо-восточная промышленная зона (промзона, Шанхай) и юго-западная селитебная зона (автогородок). В качестве контроля была использована дистилированная вода. Участки с которых отбирали образцы почв находятся на расстоянии 150 метров от ближайших автодорог, по литературным данным такое расстояние исключает попадание загрязнителей из воздуха [3].

Методы исследований. Пробы почв отбирали из поверхностных горизонтов на глубине до 10 см. методом конверта. Для эксперимента использовали семена подсолнечника однолетнего

(*Helianthus annuus*). При проведении эксперимента брали 30 семян по 3 повторности. Фитотоксичность почв определяли по «Методике проведения морфологической оценки проростков» [4]. Данные подвергались статистической обработке с помощью пакета программ Exel.

Фитотоксичность определяли по следующей шкале:

0 – 10 – фитотоксический эффект отсутствует;

10-30 – слабый фитотоксический эффект;

30-50 – средний фитотоксический эффект;

>50 – недопустимая фитотоксичность.

*Результаты исследований и их обсуждение***.** Проростки подсолнечника по-разному реагировали на почвенную вытяжку из различных точек отбора проб (Рисунок 1). Наилучшая всхожесть семян наблюдалась в чашке Петри №1, почва взята в районе завода КДА и составляла 71%, на пятый день. Минимальный показатель всхожести был в пробе №5, почва взята в районе промзоны. В пробах 2 – 4 всхожесть варьировала от 45% до 66%, почвы отобраны соответственно в районах: Шанхай, рынок и м-н Автогородок.

По рисунку мы видим, что фитотоксичность почв в городе варьировала от слабого уровня до недопустимого. В районе КДА проявилась слабая фитотоксичность, в районах рынка, Автогородок и Васильковский наблюдался средний фитотоксичный эффект. Недопустимый уровень фитотоксичности был выявлен в районе Шанхая и Промзоны, вероятно это связано с наличием на этих территориях большого количества промышленных предприятий.

В связи с тем, что почвы, отобранные в районе КДА и промзоны показали, максимальный и минимальный результаты всхожести дальнейшие исследования было решено проводить с пробами из этих точек. Для определения энергии прорастания семян подсолнуха эксперимент повторили, но при этом изучали воздействие почвенного раствора взятого только из двух точек: КДА и промзоны, данные контролировались ежедневно и были введены в формулу для расчетов.

Всхожесть семян подсолнуха выращенной на почвенной вытяжке, взятой в районе промзоны на 3-й день составляла - 23%, на почвенной вытяжке с территории КДА составляла - 40%, в контроле - 70%. На шестой день проведения опыта взошло 40% семян выращенных на почвенной вытяжке с территории промзоны, с территории КДА составило – 74%, контроль - 100% (Рисунок 2). На 11 - й день опыта, всхожесть семян выращенных на почвенной вытяжке взятой в районе промзоны составила - 63%, в эксперименте с вытяжкой с территории КДА – 83%. Энергия прорастания выращенных семян на почвенной вытяжке взятой в районе промзоны составила 63,3%, в районе КДА – 83,3%, в контроле энергия прорастания семян составила 100%.

Таким образом, загрязненность почвы взятой вблизи промышленных предприятий оказывала токсическое действие на всхожесть семян растений. Наиболее загрязнена территория промзоны, где всхожесть и энергия прорастания снижены на 37%, вблизи завода КДА почва менее токсичная, показатели снижены почти на 17%. На территории промзоны антропогенная нагрузка складывается из нескольких факторов: большое количество автотранспорта, три АЗС, выбросы от предприятия «Кокшетау Минводы», также от котельной РК-2. В районе КДА автотранспорта значительно меньше, количество предприятий меньше, больше жилых строений.

Рисунок 1 – Всхожесть семян подсолнечника при воздействии почвенной вытяжки из различных точек отбора проб

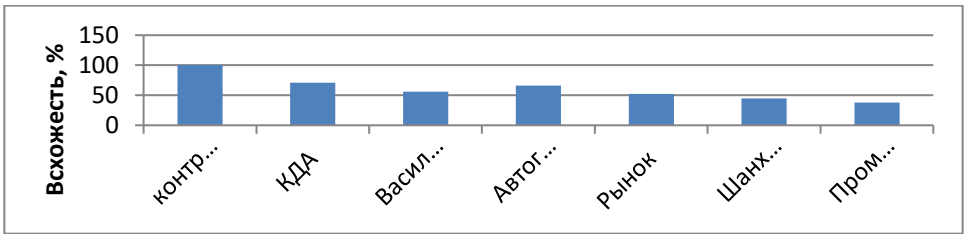

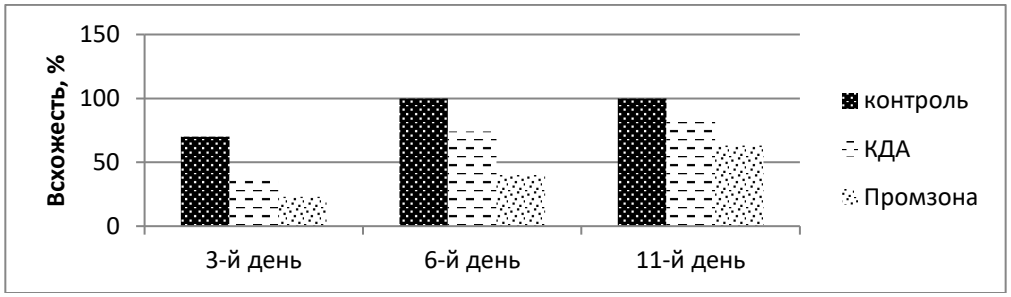

Рисунок 2 - Всхожесть семян подсолнечника на 3-й и 6-й и 11-й дни прорастания после посадки, в %

Таким образом, техногенное влияние которое оказывают промышленные предприятия на прилежащую территорию повышают токсичность почв, что в свою очередь снижает ростовые показатели проростков подсолнечника. Почвы с территории КДА оказывают менее токсичное воздействие на ростовые показатели проростка подсолнуха. Наибольшее воздействие оказывают почвы с территории промзоны. Данная территория имеет высокую антропогенную нагрузку, вследствие чего идет воздействие на растение тормозящее рост корневой системы и побега (Рисунок 3).

Рисунок 3 – Проростки подсолнуха, выращенные на почвенной вытяжке из различных точек отбора на 11 – й день

Выявленная фитотоксичность почв может быть полезна специалистам для прогнозирования последствий техногенного загрязнения окружающей среды и предотвращения вредного воздействия токсикантов на растения, а также местным жителям имеющим свое частное подворье и занимающиеся садоводством и овощеводством.

Литература:

1 Сулеев Д.К., Сагитов С.И., Сагитов П.И., Жумагулов К.К. Экология и природопользование. Концепция перехода к устойчивому развитию. – Алматы, 2004. – 391с
2 ТкаченкоЯ.Д., Поспелова О.А., Степаненко Е.Е. Биотестирование загрязнения промышленных зон г.Ставрополя. – Самара, 2010, с. 1995 - 1999
3 Садовникова Л.К. Экология и охрана окружающей среды при химическом загрязнении. М. Высшая школа, 2006. С. 334
4 Алексейчук Г.Н. Сила роста семян зерновых культур и ее оценка методом ускоренного старения – Мн.: Право и экономика, 2009. – 44

«МЕНІҢ ТУҒАН ӨЛКЕМ»

«Қарабұлақ селолық орта мектебінің» КММ
9 «А » сынып оқушысы
Сатыбай Дарина
«Қарабұлақ селолық орта мектебінің» КММ
География пәнінін мұғалімі
Зияданова Любовь Саменкановна
mahabat_1968@mail.ru, darina.satybay@mail.ru

Маған бүгін керек емес ертегі,
Ертегіні балам өзі шертеді.
Тарих керек –іргетасы қазақтың,
Іргетассыз қаланбайды ертеңі.
Қадыр Мырза Әлі

«Бұлақ көрсең көзін аш» - деп айтқандай ата-бабамыз өз туған жеріне ат қойғанда лайықты етіп атаған. Ауылымыздың «Қарабулақ» деп атауы тегін емес. Ауыл пайда болмай тұрып, төңіректің бәрі тоған-тоған су, мөлдіреп ағып жатқан кішкентай бұлақтар кездескен екен. Сондықтан да «Қарабулақ» деп атауы осыдан болса керек. Степногорск-Астана бағытындағы тас жолдың сол жағында 10 шақырымдай жерде батыс жағында бұлақ көздері бар. Қарабұлақ ауылының тұрғындары бұрында бұл бұлақты ауыз су ретінде пайдаланған. Содан соң бұл бұлақтардың көзі жабылып қалған. Біздің мектебімізде «Ақ қайың» атты балалар экологиялық тобымыз ауылымыздың табиғатын көркейтуге үлесін қосуда. Атап айтсақ, «Бұлақ көрсең көзін аш» деген даналар сөзін бойына сіңірген топ мүшелері 2010 жылдан бері ауылдың маңындағы бұлақтардың көзін ашып,орман ішін қоқыстан тазартуда. Бүгінгі Қарабулақ жаңарған кезеңге жетті. Жаңа Қарабулақтың өзіне жарты ғасыр толып отыр. Осындай құрметке лайықты ауылымыздың абыройы әлі де асқақтап тұр. Ауыл – қазақ ұлтының алтын бесігі, тарихының діңгегі.

Қарабулақ ауылы бұрынғы Қарабулақ совохозының орталық аймағы. Степногорск қаласының әкімшілік орталығынан батысқа қарай 15 шақырым, Астанадан солтүстікке қарай 190 шақырым жерде орналасқан. Қарабұлақ арқылы «Степногорск-Астана» автомобиль жолы өтеді. Ең жақын темір жол станциясы ауылдан 20 шақырым Ақсу ауылында орналасқан. Көлік қарым-қатынасы Степногорск-Аққөл жолы арқылы өтеді. Каксал – Қарабулақ ауылының бір бөлімшесі. Орталықтан 18 шақырым жерде орналасқан.

Қарабулақ ауылының тарихы. 1961 жылы 23 ақпаннан шыққан бұйрықты орындау үшін совхоз директоры Выставкин Николай Дмитриевич өз қызметіне кірісті.

1973ж. Селеті ауданының құрылуына байланысты Қарабулақ ауылы Селеті ауданының әкімшілік қарамағына өтеді.

1977ж. Селеті ауданының таратылуына байланысты Қарабулақ ауылы Алексеевка ауданына өтті. 1988жылы Қарабулақ ауылы Степногорск қаласының әкімшілік қарамағына өтеді.

Бірақ та совхоз тұрғындары өз жағдайларын жақсарту мақсатында аянбай еңбек етті. Қарабулақ селолық округі 24.11.1988ж. Ақмола облысының әкімінің шешімімен құрылған болатын. Оның құрамына Қарабулақ, Қақсал, Первомайка кіріп, олар бірге Степногорск қаласының әкімшілік-территориалдық басқарушы қарамағына өтті. 14.10.1998 жылы Қарабулақ ауылының әкім қызметіне Айтимов Каиргельды Ислямбекович тағайындалды. Қазіргі күнге дейін Қарабулақ ауылынын әкімі болып жұмыс істейді.

Халық саны -1386, ауылда 12 ұлт өкілдері өмір сүріп жатыр.

Менің мектебімнің тарихы.

Дәуешев Еркін Дәуешұлы 1939-шы жылы 6-шы қазанда Ақмола облысы Сталин ауданына қарасты Амангелді ауылында дүниеге келген. Оның мұғалімдік қызметі Аққөл ауданында

өтеді. 1961-ші жылы Қарағанды Мемлекеттік педагогтық жоғарғы оқу орнын бітірген соң, Кеңес орта мектебіне физика, математика пәнінің мұғалімі болып қызметін бастайды. 1966-1970 жылдар аралығында Ивановский орта мектебінде оқу ісі және тәрбие жұмысының орынбасары қызметін атқарады. 1970-1978 жылдар аралығында Қарабулақ орта мектебінің директоры болып қызмет жасайды.

1975 жылы қыркүйек айында Қарабулақ ауылында жаңа типті мектеп ашылды. Жаңа мектепке 209 оқушы қабылданып, сол жылы алғаш бітірген түлектер саны 30 болды. Олар: Айтимов Қайргелді, Койбасова Зина, Койбасова Дина, Дицель Александр, Чехмах Александр, Яковлева Таня, Шебанес Владимир, Дормоен Тамара,Нурабаев Саят, Салиева Бақыт,Салиева Қайша, Карашин Амантай, Зверев Владимир, Кабиев Жанель, Радионов Коля, Ходонович Владимир, Трауд Виктор, Василев Владимир, Касенаев Сабыр, Шунько Владимир, Сауле Кадырова, Юзевович Мария, Котенко Галя т.б.

1978-1987 жылдар аралығында мектеп директоры қызметін Нурмуханов Серик Шавкенович атқарды.

1987-2000 жылдар аралығында Бекжасарова Майра Көшкенбаевна мектеп басшысы болды.

2000-2002 жылдар аралығында мектепті Уахитова Дамежан Арыстановна басқарды.

2002 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін мектеп басшысының қызметін Таурбаева Маруа Балғажановна атқарып келеді. Мектепте 33 мұғалім қызмет жасайды.

2007 жылы Таурбаева Маруа Балғажановнаның басшылығымен мектеп аясында шағын орталығы ашылды. «Балапан» шағын орталығында 50 орындық екі топ: «Айгөлек» тобы қазақ тілінде, «Радуга» тобы орыс тілінде жұмыс жасайды. Қазіргі кезде шағын орталықта әр түрлі жастағы балалардың жалпы саны 40 баланы құрайды.

Қарабұлақта ФАП (фельдшерлі-акушерлік пункт) бар. 1977 жылға дейін ауылда дәрігерлік амбулатория болды, оған терапевт, гинеколог, тіс дәрігері, зертхана, физиомен емдеу кабинеттері кірді. Қарабұлақтың жаңадан қалыптасуына байланысты 1997 жылы дәрігерлік амбулатория жабылды. Қазіргі уақытта ауыл аймағында дәрігерлік амбулатория бар және ол жерде 3 адам қызмет атқарады. Ай сайын қалалық поликлиникадан педиатр және терапевт дәрігерлері келіп тұрады.

Ауыл кітапханасы 1962 жылы ашылды. Қарабулақ селолық округінің негізгі мәдениет ошағына 2007 жылы кітапхана моделінің мәртебесіне ие болған ауыл кітапханасы айналды. Құжаттар қоры – 15348, оқырмандар – 757, кітапханада оқырмандар бөлімшелері – абонемент, оқу залы бар. Кітапхана «Ауыл кітапханасы – тарихи естелік, рухани байлықтың көзі» атты бағдарлама бойынша жұмыс жасайды.

Табиғат және табиғат байлықтары.

Топырағы қара-қоңыр. Қара топырақтары да бар. Ауылдың шығыс жағында ыстыққа шыдамды әр түрлі өсімдіктер: селеу, бетеге, сұқсыр, жусан және т.б. өседі. Түлкі, қоян, борсық, сілеусін, суырлар мекендейді, үйрек, қаз, бөденелер, тырна және т.б. жануарлар бар.

Кіндік қаның тамып, туып - өскен мекеніңді, табаның тиіп тұрған топырақты бәрінен артық көруге хақылысың. Туған жердің бір түйір тасы жаттың ат басындай алтынынан қымбат. Дулығалы ата - бабаларымыз кең даласын, асқар тауын, сарқырап аққан бұлағын қорғап, мақтан еткен, бізге мұраға қалдырған. Қарабулақ ауылымның табиғаты өте әсем, жан-жағын қарағайлы-қайың аралас орман қоршап тұр. Табиғаттың таңғажайыбын тану, білу жолында адамзаттың атқарған еңбегі шексіз. Табиғатты сүю, оған бас иіп әрі қорғай білу керек. Жер-ананы күтіп-баптай білу, оның қойнауынан қазба байлықтарын игере білу, табиғатты, қоршаған ортаны гүлдендіре түсу өз қолымызда

Туған жер. Туған ел. Осы екі ғана сөзде қаншама мағына, қаншама ой жатыр десеңізші?! Туған жердің қадірін әр адам әрқалай түсінетін шығар. Ал мен үшін Туған жер қадірі дүниедегі ең ұлы деген нәрсемен пара-пар. Себебі, ол – менің әлпештеген анам, аялап өсірген әкем, туған-туысым, аға-әпкелерім, мені білім жолына жетелеген ұстаздарым, сол білімге ұмтылу жолындағы тай-құлындай тебіскен жора-жолдастарым дүниеге келген жер. Менің Туған жерім, Отаным – кішкентай болса да, мен үшін аса қымбат әрі киелі Қарабулақ жері. Осы мекенде менің көңілді де шаттыққа толы, уайымсыз да бейкүнә балалық шағым өтті.

Қызыққа толы балалық шағым өткен туған ауылдың ауласын еш уақытта ұмытпақ емеспін. Балабақшадағы күндерім... Мектеп табалдырығын алғаш аттаған күн... Сыныптас достарыммен алғашқы таныстық... Бәрі-бәрі қазіргідей көз алдымда. Қазақстанның түкпір-түкпіріне білім іздеп кете баратынымызды, балалықпен қоштасуым тиіс екенін ойласам бітті – жүрегім атша тулап, қобалжып қоя береді. [2, 156 бет].

Қорыта келе. Туып-өскен жерім туралы толғанып, ой жетегіне берілген шағымда үнемі мына бір шумақтары ойыма оралады да тұрады:

Туған елге, Туған жерге, Туған тілге деген ыстық сезімнің үздік үлгісі осындай болмақ. Отан туралы ой толғасаң, жан толғанысын айтып тауыса алмассың, сірә. Туған жеріне деген шексіз махаббатқа ие жүрегіммен өзімнің сыныптас достарыма алда тұрған үлкен сын – мемлекттік емтиханнан сүрінбей өтіп, өзі сүйген мамандықтың иесі болуын тілей отырып, Туған жердің – қазақ елінің қадірін біле жүрейік дегім келеді. [2, 560 б].

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Ақмола облысы энциклопедия 2010 156 бет
2. Бас редактор Б.Ө. Жақып.-Алматы :
3.« Қазақ энциклопедиясы» ЖШС, 2009 560 бет.
4.Жақып Б.Ө. Алдабергенов М.Н. Ахметжанов Д.А.
5.Ә. Бейсенова Ж. Шілдебаев Экология хрестоматия 2005 бет 91

УТИЛИЗАЦИЯ И ПЕРЕРАБОТКА ШИН

Ситнер Екатерина Андреевна
ученица 9 класса ГУ Многопрофильной гимназии №5 «Тандау»
Бабакова Куляш Бейсембаевна
учитель химии ГУ Многопрофильной гимназии №5 «Тандау»
katyasitnerkatya@gmail.com

Автомобильная техника используется абсолютно на каждом предприятии, и количество предприятий постоянно увеличивается. Также растут и объемы использованной резины, что говорит нам об актуальности вопроса утилизации шин. Это связано прежде всего с тем, что изношенные шины являются источником длительного процесса разложения, что вызывает за собой ряд экологических проблем. На биологическое разрушение этого материала требуется более ста лет. Чаще всего утилизация использованных шин заключается в том, что люди выкидывают их в «удобное» для себя место, не подвергая переработке, что является большой экологической проблемой. Резина становится отличным местом для размножения бактерий, куча резиновых покрышек представляет собой достаточно удобное место для проживания целых колоний грызунов и насекомых, многие из которых являются источником инфекционных заболеваний.

Также актуальность поднимаемого вопроса рассматривается и с экономической стороны. Для понимания этого вопроса нам необходимо разобраться: из чего же создаются шины, использование которых в повседневной жизни-привычка? Автомобильные шины, как и любые представители резиновых материалов производятся из синтетического каучука. Синтетический каучуки(изопреновые каучуки) - синтетические каучуки, получаемые полимеризацией изопрена в присутствии катализаторов - металлического лития, перекисных соединений.

Таким образом, мы видим, что каучук-материал, получаемый из нефти, а использование нефтяной продукции является еще одной актуальной проблемой. Нефть-невозобновляемый природный ресурс. Кроме того, снижение объема добываемой нефти требует максимального использования вторсырья. Экономически гораздо эффективнее покрышки восстановить или

превратить в сырье для повторного использования и производства. Замена складирования и сжигания способом утилизации имеет важное экологическое, а также экономическое значение, так как способствует сохранению природных запасов ценного сырья, стимулирует развитие,дешевых технологий, которые являются ресурсосберегающими а также улучшает экологическую обстановку и исключает утрату больших земельных площадей, которые используются в качестве свалки резиновых отходов.

Для изучения возможных способов утилизации данного продукта, нам необходимо ознакомиться с составом. Изношенные покрышки содержат 4 основных компонента:

- резиновая составляющая - вулканизированная оболочка, имеющая сложную структуру;
- металл в виде бортовых колец и тонкой проволоки армирования;
- синтетические текстильные нитки армирования;
- прочие составляющие (например клей).

Износ шин происходит по различным причинам. Иногда шины становятся непригодными для дальнейшего использования из-за износа, иногда непригодность для использования обусловлена повреждением шины. Причин множество, от состояния шины зависит тип переработки и ее дальнейшее использование.

При правильной переработке, изношенные шины могут являться сырьём для изготовления различной продукции, например:

- новых автомобильных покрышек (до 15—20 %);
- резиновых технических изделий для автомобилей (до 25 %);
- технических пластин (для последующего производства резиновых технических изделий)(до 40 %);
- водоотталкивающих покрытий для крыш (до 40 %);
- подрельсовых прокладок(до 60 %);
- напольных ковриков и подошв для обуви (от 10 до 100 %);
- колёс (шинок) для инвалидных колясок и коек (10—100 %);
- покрытий для дорог (14—15 тонн на 1 км дорожного покрытия);
- бесшовных покрытий из резиновой крошки для спортивных, игровых и детских площадок;
- тротуарной резиновой плитки (основным сырьём для её изготовления является фракционированная резиновая крошка — продукт, получаемый после механической переработки изношенных шин);
- бетона для строительства в качестве добавок

Таким образом, изучив возможность дальнейшего использования утилизированного и переработанного материала, мы видим еще одну актуальую сторону вопроса утилизации.

Сегодня существует множество химических и механических способов утилизации. Но стоит отметить то, что большинство химических способов не являются безопасными в экологическом плане, а сырье, получаемое на выходе, отличается низким качеством. Гораздо продуктивнее является использование механического способа утилизации резиновых покрышек. Это практически безотходное производство, позволяющее вторично использовать переработанное сырье. Самым оптимальным способом утилизации является механическая утилизация. Для понимания механизма данного действия мы разберем этапы.

1)Перед непосредственным измельчением шины помещаются в специальные боксы, внутри которых температура достигает -70. Шины помещают внутрь данных боксов на час, после чего резина теряет свою эластичность и становится твердой. Данный этап необходим для того, чтобы после взрыва получить максимально мелкие кусочки шин. Без заморозки продукт утилизации будет непригоден для дальнейшего использования.

2) Второй этап является непосредственной переработкой шин. На специализированных заводах изделия помещают в цилиндры, куда вместе с шинами добавляется взрывчатка, основным составом которой является аммиачная селитра($NH4NO3$) и вспомогательные вещества. Также добавляется вода, данный компонент используется для погашения огня от взрыва. В результате данного этапа шины измельчаются до крошки, а также 1/3 всего переработанного материала составляет металлическая проволока, которая отбирается с

помощью магнита и отправляется на переплавку, после чего возможно ее повторное использование. Дальнейшее использование полученной крошки многообразно. Часто мы можем столкнуться с продуктом утилизации шин в повседневной жизни. Особо актуальным вариантом использования данного материала является создание резиновой тротуарной плитки, так как основным сырьём для изготовления является именно фракционированная резиновая крошка. Также использовать полученный материал можно в создании дорожных покрытий, добавок в создании бетона, бесшовных покрытий из резиновой крошки для спортивных, игровых площадок.

Данный метод сравнительно недорогой, экологически чистый и не требует большого количества энергии. Утилизация колес, резины данным методом позволяет перерабатывать шины, как от легковых и грузовых автомобилей, так и от сельскохозяйственной техники. Полученное вторичное сырье не теряет свою структуру, характеризуется положительными качествами, поэтому эффективно применяется для дальнейшего производства многих изделий.

В результате в окружающую среду попадает намного меньше вредных отходов Для расширения видов возможности использования утилизированного и переработанного материала стоит рассмотреть еще несколько видов утилизации.

1)Растворение в битуме. Подобная утилизация шин позволяет получить металоллом, а также сырье для изготовления технического углерода.Еще одним продуктом утилизации является материал для строительства автомобильных дорог. Главным недостатком данного способа является большая энергозатратность.

2) Термолиз резиновой крошки в среде углеводородного теплоносителя. В продуктах утилизации данного способа мы получаем товарный углерод, а также дополнение в виде жидкого остатка-синтетическую нефть. Сырье, получаемое в этом способе можно использовать для повторного изготовления продукции.

3) Переработка шин пиролизом при температуре 1000С, в результате образуется газ, который можно использовать как топливо. Главным недостатком данного способа является урон, который наносится на экологию.

Таким образом, изучив проблему утилизации машинных шин, мы смогли найти несколько способов утилизации, которая не оказывает негативного влияния на экологию, а также в ходе которой мы получаем сырье для новой продукции, которая может применяться в различных сферах, от машиностроения, до изготовления дорожного покрытия. Актуальность изучения данного вопроса заключается в том, что исследования показали, что шины, не способные к разложению, влияют не только на природный фактор, но при износе этих резиновых изделий их мельчайшие частицы способны проникать в человеческий организм, вызывая такие заболевания: бронхиальную астму;аллергию;онкологию и др. Урон, наносимый на экологию и на здоровье человека очень велик. Кроме того, каждая шина или покрышка, сдаваемая в утилизацию, снижает нагрузку на добычу нефти. Активное использование и добыча данного ресурса может привести к истощению недр земли, экономическим проблемам, утилизация шин снизит нагрузку на добычу нефти, ведь именно этот природный продукт лежит в основе автопокрышки. Иными словами, даже отработанная, непригодная для поездок шина, сама по себе является ценным материалом. Просто меняется цель ее использования. Таким образом, утилизация шин — это ресурсосберегающая современная технология, которая необходима каждой стране.

Литература:

1. Бермина А.А. Полимерные композиционные материалы: структура, свойства, технология-СПб.: Профессия, 2009.
2. Белозеров Н.В. Технология резины. Производство шин М.: Химия,1993.
3. Электронный ресурс http://msd.com.ua/pererabotka-promyshlennyx-otxodov
4. Электронный ресурс http://www.new-garbage.com
5. Электронный ресурс http://www.business-equipment.ru

6. Дарулис П.В. Каучуки Смоленск. 2010.

"ЖАСЫЛ ПЛАНЕТАҒА ЖАНАШЫР БОЛАЙЫҚ"

Көкшетау қ. №16 ОМ, 8 сынып оқушысы
Тасболат Алтынгүл Серікбайқызы
Көкшетау қ. №16 ОМ, география пәні мұғалімі
Манашева Бахыткул Сериковна
manasheva65@mail.ru

***Бізді қоршаған орта*:** жан-жануарлар мен өсімдіктер, Жер мен Ай, Күн мен алыстағы жұлдыздар - осылардың барлығы да **табиғат** деген ауқымды ұғымды білдіреді.

Адам - табиғаттың ажырамас бөлігі. Сондықтан халқымызда «*Жер-Ана*» деген егіз ұғым қалыптаскан. Жерді өз Анасындай, Анасын Күндей қастерлеу Ата қостаған салтымыз. «Жер шоқтығы - Көкшетау», «Жер жаннаты - Жетісу» деп, бабаларымыз туған жерге, табиғатқа деген ыстық махаббатын білдірген.

Сондықтан орман-тоғайларды сақтап, қоршаған ортаның, өзен мен көлдердің ластанбауына ерекше мән берген.

Табиғатты қорғау - қазіргі кезде өмір сүрушілер ғана емес сондай-ақ, болашақ ұрпақтардың да денсаулығы мен хал-жағдайы дұрыс және өз уақытындағы шешімдерге тәуелді болатын қазіргі кездегі мәселелердің бірі.

Қоршаған орта күннен күнге нашарлап барады. Оны 2019 жылдың статистикасынан көруге болады. Шілдеде ауданы 4 142 006 га болатын орман өрттері болған. Тек қана бұл ғана емес, басқа да фактілер қоршаған ортаның ластанып, бұзылуына әсер етеді. Әр адам өз мойнына жауапкершілік алуы керек. Жауапкершілік ала ғана қоймай, балаларға қоршаған ортаны қорғап, аялауымыз керек екенін түсіндіру біздің борышымыз.Елімізде және бүкіл әлемде болып жатқан жағдайдан соң, машиналар, кейбір зауыттардан шығатын түтін саны азайды. Далада, көшелерде лақтырылатын қоқыс азайды. Бұл қуантады, бірақ барлығы өз қалпына келу қаупі бар. Алдымызда жаз келе жатыр. Шомылу маусымы ашылып, табиғатқа саяхаттаушылар саны көбейеді. Көп адамдар қауіпсіздік ережелерін сақтамай, оларды ескермейді. Үлкендер балаларды қадағаламай, балалары сіреңкемен ойнап немесе ошақты дұрыс сөндірмегеннен соң немесе бөтелкелер мен артынан қалған қоқысты жинамаудың кесірінен ормандар өртеніп, өздеріне де, сол жерде тұратын жануарларға да, бізге де қауіп төнгізеді. Теңіз, көл жағасында және судың ішінде де қоқыстың шашырап жатқанын көруге болады. Су жануарлары бұл проблемадан қатты зардап шегеді. Бірақ қуанта кететін жайт жыл сайын қоршаған ортаны қорғау мақсатында ісшаралар ұйымдастрылады. Ғаламторда көптеген шабыт пен мотивация беретін ақпараттар, бейне материалдар бар. Әр адам өзінің үлесін қосса, біз бұл жаһандық проблеманы шеше аламыз. Бар болғаны қоқысты түрлеріне қарай бөлу керек, күнделікті өмірде пластиктан жасалған нәрселерді азырақ пайдалану, табиғатта жүргенде қоқыс лақтырмай, қауіпсіздік ережесін сақтау және де басқа нәрселер біздің өмірімізді толықтай өзгертуі мүмкін.

Қазіргі таңда статистикаға сүйенсек әлемдегі ең ластанған ел ол – Қытай Халық Республикасы. Бұл ірі қалалардағы өкпе обырымен ауыратындар саны ауылдық жерлерге қарағанда 3 есе көп. Екінші орында Үндістан. Ғалымдар 40 жылдан кейін ауаның ластануынан әлемде бір жылда 3 млн астам адам қайтыс болады дейді. Оның көп бөлігін Қытай мен Үндістан адамдары болады дейді. Басқа да өте ластанған мемлекеттер қатарына Африка елі, Мексика, Индонезия, Жапония, Ливия, Кувейт, Өзбекстан, Ирак және т.б. Әрине әр елдің өз кемшіліктері бар. Бір елде ағаштарды кесу проблемасы болса, кей елдерде судың тапшылығы, политикалық проблемалар. Егер курорттық жерлер сияқты таза ауамен тыныс алып, қоқыссыз көлде шомылғың келсе, өзімізден бастау керек.

Көкшетау қаласында көңіл бөлетін көптеген экологиялық мәселелерге тоқталайық.

Қала ауасын негізінен жылу-энергетика нысандары мен автомобиль көлігі ластауда. Қала аймағында 48 жылу қазандығы бар. Осылардың бесеуі ғана насостық станция режимінде жұмыс істейді. Былтыр осы көздерден ауаға 8,9 мың тонна зиянды заттар шығарылған. Осының 7,7 мың тоннасы жылу қазандықтарынан, 1,2 тоннасы автокөліктерден тараған. Біздің қаламызда ауаны ең ластаушы көз - бұрынғы «Техноконтракт», қазіргі оның орнындағы «Көкшетау – Пауэр» жеке шаруашылық серіктестігі.
Қалада соңғы жылдары май құю станциялары көбейіп кетті. Олардың көбі қаланың ортасында. Бұған тұрғындар орынды өкпе айтады. Мұндай станциялардың саны 43. Қалада 80 мыңнан аса автокөлік бар екен. Осыған есеп қылсақ, небары 14 станция ғана қажет болып шықты.
Қаламыздың радиациялық жағдайы жаман емес. Қаланың біраз көшелері мен алаңдарындағы гамма-фон алаң туғызбайды.

Қала көркі – жасыл желек екені белгілі. Олай болса қала маңындағы табиғат байлығы – орманды алқаптарға жауап беретін «Бұқпа» орманшылығының табиғат қорғау заңдылықтарын сақтау жайына тексеріс жасап отырудың да маңызы зор. Қалада 3 парк, 4 сквер бар. Оларға меншік түрі өзгерген соңғы жерде жағдай нашарлап кеткендей. Иесіздік бей-берекет тозуға, ағаш бұталардың, өскіндердің күтімсіз қалуына апарып соқтырды. Көркейту мен көгалдандырудың үшайлығы кезінде қалада оқушылар, студенттер күшімен біраз іс тындырылды. Алайда әлі ауласы, маңайы ыбырсып, шашылып-төгіліп жатқан кәсіпорындар мен ұйымдар баршылық.

Қала кәсіпорындарының шаруашылық қызметі су қорларына көп байланысты. Қазіргі шағын және орта бизнестің, жеке кәсіпкерліктің тез қаулап өсуі қалада суды бұрынғыдан көп жұмсап, пайдалануды қажет етті. Сондықтан сумен жабдықтау біздің қалада да басты мәселелер қатарында.

Рұқсат етілмеген көң-қоқыс төгетін орындар көп. Рұқсат етілмеген 10 орын бар болып шықты. Шамамен 12 мың тоннадан астам тұрмыстық қатты қалдықтар төгілген жер көлемі 25 гектрадай. Тазартылған жерлерге соңғы кезде қайтадан қоқыс, қалдықтар төгілуде. Мұндай жай «Жайляу» шағын ауданында орын алған. Қаланың орталық полигоны 26,8 га жер көлемін алып жатыр. Жағдайы жақсы деуге келмейді. Полигон шекарасы реттелмеген. Тұрмыстық, өндірістік қалдықтар, қоқыс тәртіппен, ретімен іріктеліп, сұрыпталып төгілмейді. Полигонда орманды қорғаныс жасалмаған. Желді күні ондағы зиянды көң-қоқыс жақын маңдағы елді мекендерге ұшып жатады.

Пайдасы мен зияны көп темір тұлпар

Атмосфералық ауа үшін ең қауіптісі — адам қызметінің нәтижесімен ластау. Ластайтын заттар өндіріс, автокөлік және тұрмыс қалдықтары. Осы ластаушы заттар атмосфералық ауаның төменгі қабатына күнде қосылып отырады. Ауаны ластауда автокөліктердің де үлесі орасан зор. Соңғы жылдары көлік түрлерінің тез дамуына байланысты жүк және жеңіл автокөліктердің, тракторлардың, тепловоздардың және ұшақтардың бөліп шығарған улы заттарынан атмосфераға түсетін қалдықтардың үлесі біршама арта түсті. Ал Соңғы жылдары автокөліктердің санының артуы да ауаның ластануына үлесін қосуда. Өкінішке орай, бұл өсу түтін шығаратын (выхлопной) газдармен және облысқа әкелініп жатқан бензин сапасын қатты бақылау жолы әлі де қамтылмаған. 2010 жылы 49 бензин партияларын тексергенде 12 партиясы норматив талаптарына сай шықпағандығы анықталды. Бұның өзі кәсіпкерлердің адал, таза еместігін, бір күнгі түскен табысы- өзінің балалары мен жақындарынан қымбат екендігін байқаталы. Мұнда бізге тұрғындардың экологиялық мәдениетімен сауаттылығы жолында жұмыс жасауымыз керек.

Тағы да бізді қоршаған тамаша табиғат туралы айтсақ. Биылғы карантин уақытында табиғатта ерекше құбылыстар жүруде. Біріншіден, айналадағы ауаның таза болуы, ол аспан түтінсіз таза! Демалуғада жақсы, көкірегіңді кең жайып демаласың. Екіншіден, табиғаттағы өзгерістер Одесса қаласында теңіз жағалауына дельфиндердің оралуы, Венеция өзендерінде балықтардың пайда болуы, Нұр-Сұлтан қаласындағы Есіл өзеніне аққулардың оралуы, қояндардың қала ішінде емін еркін жүруі , яғни адам баласы табиғатқа өте көп зиян

келтіретіндігін көрсетеді. Бұл көліктің көп болуы, олардан шығатын әр түрлі газдар ауаны ластайды, зауыт, фабрика қалдықтары өзен-көлге құйылатындығын білдіреді. Қазіргі кезде автокөлік саны азайып, өндіріс орындары өз жұмыстарын азайтты, сондықтан ауа, су тазарды.

Қозғалыс көлемінің өсуіне байланысты қоршаған ортада зиянды компоненттер үнемі жинақталып, кері әсері артады. Автомобиль жанармайының жану өнімі жер беті қабатына жинақталып елді мекеннің барлық территориясына таралады және адамдардың тыныс алу ағзасына түседі.

Осы белгіленген жолда 15 минут ішінде неше машина өтетінін санадым.

20 шақты машина өтті , ол осы сәуір айы, ал карантинге дейінгі машинаның саны 60 шақты болған. Яғни бір сағатта кем дегенде 150-200 машина жүреді. Олардан қаншама газ, резинаның иісі ауаға тарайды. Ойланатын жағдай!

Қорыта келе қоршаған ортаны біз өзіміз, улы газдармен улап, өз денсаулығымызды, суды, ауаны ластап, тағыда басқаларға зиян келтірудеміз. Әрқайсымыз қоршаған ортаны сақтайық, көптеп ағаш отырғызып көгалдандырайық .

Қолданылған әдебиеттер:

1. Е.М. Үпішев, С. Мұқаұлы. Табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау. А.: Экономика, 2006. – 472 б.
2. Қазақстан Республикасының Индустриялық-инновациялық дамуының 2003-2015 жылдарға арналған стратегиясы.
3.. Ә.С. Бейсенова, Ж.Б. Шілдбебаева, Г.З. Сауытбаева. Экология. Алматы. «Ғылым» 2001 ж. – 280 б.
4.Арпабеков К.А.Құрастырылған методикалық шығарылымның,зинды заттармен және атмосфералық ауаға шығарылуыдың көрсеткіші.-Алматы: Ғылым,1996.-Б-32
5.https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8B_%D0%B1%D0%B5%D1%82
6. https://theecology.net/

ГЕОГРАФИЯ МЕНІҢ ӨМІРІМДЕГІ

№ 2 Краснояр ОМ 11 «А» сынып оқушысы
Филиппенко Виолетта
№ 2 Краснояр ОМ жоғары санатты физика мұғалімі
Фахруденов Р.Б.
agrokgu@mail.ru

География - бізді қоршаған әлемді танудың тәсілі. Қарапайым адам өмір сүру үшін,оның айналасындағы әлемге дұрыс бағдарлануы керек.Алдымен оны білу және осы білімді қолдана білу керек.Географиялық тәсіл адамдарға кәсіби қызметте де, қарапайым өмірде де шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Мен саяхаттауды ұнатамын және экскурсияларда жиі қатысамын. География үйден шықпай саяхаттауға көмектеседі. Сонымен қатар, осы ғылымның арқасында біз табиғат заңдылықтарын түсіне аламыз. Ақыр соңында, сіз жер бетінің қалай реттелгенін білмей өмір сүре алмайсыз. Географияны зерттеусіз адамдар ешқашан газ, мұнай және басқа пайдалы қазбаларды өндіре алмас еді. Біз торнадо, жанартау атқылауы және цунами сияқты табиғи апаттарды болжай аламыз. Әрине, маған география сабағында әр түрлі экспедициялар, адам қалай батыл және күшті бола алатыны туралы айтқаны ұнайды. Карталардың көмегімен біз олардың адасқан жерлерін көре аламыз және қиялға саяхат жасаймыз.

Бүгінгі таңда біздің үйіміздің - Жер планетасының құрылымы мен тәртібін зерттейтін географиялық ғалымдар климаттың өзгермелігі, мұхиттың тереңдігі, жер қойнауы, адамдар мен жануарлардың көші-қоны, флора мен фаунаның байлығы туралы жауап бере алады.

Географияны білмеу адамды өзінің экономикалық қызметінің құрбанына айналдырады. Бүгін біз өзендерді ағыза алатын немесе жануарлардың бастапқы мекендейтін ортасының нәзік балансын бұзатын соншалықты күшті болсақ та, адам мұның бәрін географияны білмей жасайды. Қысқа мерзімді экономикалық пайда ғылымның дәлелдерінен гөрі жоғары болады деген пікір пайда болады. Біз табиғатпен үйлесімді өмір сүруді әлі үйренген жоқпыз, оны жай ғана пайдаланамыз [1]. Мүмкін, адамға география не үшін керек деген сұраққа өсімдіктер мен жануарлар дүниесімен біздің бейбіт өмір сүру мүмкіндігімізден жауап ізделуі керек шығар?

Мен өзім туралы айта кететін болсам.Мен саяхаттауды ұнатамын. Кез-келген жол маршруттан басталады. Ол үшін таңдалған елге арналған нұсқаулықты оқу жеткіліксіз. Климатты біле отырып, сіз ең қолайлы маусымды таңдай аласыз. Физикалық картаны зерттей отырып, дәміне қарай туристік маршрут салуға болады. Бұл таулы жолдар, су айдындары, қорықтар мен экзотикалық жерлерге бару. Мен бұрын-соңды болмаған жерге бару өте жақсы болды! Мен саяхатта мені күтетін табиғаттың ғажайыптары туралы алдын-ала оқыдым, олардың ерекшеліктерін, шығу тегі мен дәстүрлерін білемін. Бұл сізге таңдана аузынызбен тұруға емес, табиғи ресурстарды барынша пайдалануға мүмкіндік береді.

Мен баратын жердің географиялық ерекшеліктері туралы тағы бір білім, мені табиғи апаттардан, жыртқыштардан, жәндіктерден, достық емес мекендерден қорғайды. Ия, мұның бәрін география зерттейді. Мен сонымен қатар географияның, салт-дәстүрлердің, мәдениеттің экономикалық аспектілерін жол бойындағы жағалауларға қосамын. Мұның географиялық көлемде алатын орны бар. Ғылым қарапайым емес, бірақ өте қызықты. Қолжазбалық шиыршықтардан электронды соққыларға дейін ол зерттеу, сақтау және жердегі өмірді қызықты ету мақсатында жасалған.

География - бұл сүйікті пән деп айтуға болады, мүмкін, бірақ менің мектеп кезімде бұл махаббат менің өмірімді анықтады. Бірден мен географияға ғашық болдым. Негізгі пәндерден география түбегейлі ерекшеленеді. Математикада сандар басым, қазақ тілінде әріптер билік етеді, ал география - үлкен әлем. Әлем қызықты және таңқаларлық, белгісіз және жұмбақ әлем. Уақыт өте келе, географияға деген сүйіспеншілік тағы бір нәрсеге - өмірге деген махаббатқа айналды, бірақ менің жеке өмірім емес, біздің планетамыздың өмірі.

География бізді Жердің әртүрлі жерлеріндегі табиғатпен таныстырады. Біз табиғаттың өміріне қалай әсер ететінін және адамның табиғатқа қалай әсер ететінін білеміз. Егер сіз біздің айналамыздағы табиғатты қорғамасаңыз, онда ол оңай өлуі мүмкін. Менің ойымша, географияны зерттеу маған ғаламшарымызды сүюге және қорғауға үйретеді.

Кейде күнделікті проблемалар мен пайдасыздықтар үшін біз осы әлемнің сұлулығын ұмытып кетеміз, бірақ география үнемі тоқтап, артқа қарап, айналада болып жатқанның бәрінен ләззат алуды үнемі есіме салады. Біздің Жер сияқты әлемнің керемет жаратылысын зерттегеннен артық не болуы мүмкін, ондағы барлық нәрсе кішкентай құмнан басталып, осы ұлылықтың бір бөлігі екенімізді еске салатын кең көлемді процестерге дейін керемет (1 сурет).

Егер біз оны тек саяхаттар емес, идеялар тарихы ретінде қарастыратын болсақ, географияның өткен кезеңі кез-келген басқа ғылымның тарихынан кем емес. География тарихында ұшу және тоқырау кезеңдері, күрт өзгерістер мен дағдарыстар кезектесіп келеді. Бұл оқиға қызу пікірталастарға, өткір идеологиялық күреске, кейде шынайы драмаға толы. Жаңа идеяларды қорғау үшін белгісіз жағалауларға жүзуден гөрі батылдық пен батырлық қажет болды [2].

Болашақта да маған география қажет болатынын нақты білемін, өйткені мен айналамдағы әлемді көруді, әр түрлі елдерді аралап көруді армандаймын және мен бұл ғылымды білместен жасай алмаймын. Үйге қайтып келе жатып, мен әртүрлі туристік шоуларды көргенді ұнатамын және мүмкіндігінше көп кітап оқуға тырысамын.

1 сурет - Географиялық құбылыстар [2]

Жер беті үнемі өзгеріп отырады және болашақта өзгереді - және барлық өзгерістер географиялық ғалымдар тарапынан мұқият қадағаланып, атап өтіледі.

Жер - біздің үйіміз және географияның көмегімен біз оны шынымен көре аламыз. Ия, географияны оқу қиын болып көрінуі мүмкін, бірақ ойлаңыз: егер сіз географияны білсеңіз, айналаңыздағы әлемді білесіз. Бұл мені үнемі ынталандырады және мені жаңа нәрселерді үйренуге шақырады. Қазір мен өз өмірімді географиясыз елестете алмаймын.

Қолданылған әдебиет:

1. География в жизни человека / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://spravochnick.ru/geografiya/rol_geografii_v_zhizni_cheloveka/
2. География в современном мире / Электронный ресурс [Режим доступа]: https://geographyofrussia.com/geografiya-v-sovremennom-mire/

«ФИЗИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ФИЗИКА»

ЖАРЫҚТАНДЫРУ – ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРУ ҚАБІЛЕТІН НАШАРЛАТУ ФАКТОРЫ

Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебінің 11 сынып оқушысы
Айтпаев Арлан Талғатұлы
Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебінің физика мұғалімі
Калиева Саян Сабырбековна
kalievasayan@mail.ru

Жарық адамдар үшін өте маңызды. Тірі ағзалардың өмірлік белсенділігіне жарықтың әсері айқын, осы саладағы ғалымдардың жасалған жаңалықтары да аз емес. Жарық адамдардың айналадағы нәрселерді көруіне мүмкіндік беретін энергияның бір түрі. Көру арқылы адам сырттан 90% ақпарат алады және қоршаған әлемді таниды. Жарық айналамыздағы объектілердің пішіні мен түсін көрудің негізгі элементі болып табылады, ал адамның әл-ауқатының күйі немесе шаршағандық дәрежесі айналасының жарықталуына байланысты екенін ұмытпаған жөн.

Жұмыс орнының нашар жарықтандырылуы жұмыс сапасының төмендеуіне немесе жарақат алуға себепкер болуы мүмкін. Соңымен қатар жарық адамға психологиялық, физиологиялық

және эстетикалық әсер етеді. 10 жас пен 65 жас аралығындағы мыңдаған адамға жүргізілген әлеуметтік тексеруден кейін адамдардың орташа есеппен аптасына компьютер, смартфон, телеэкран қарау уақыты 49 сағатқа жетіп, 80% адамдарда көз ісу, көз ауру, көзден жас ағу, көздің бұлыңғырлануы сияқты белгілер пайда болған.

Қазіргі таңда оқушылардың көру қуаты әлсіздігінің себептері қандай?

Балалардың алысты көре алмау ауруы, көздің шаршауы себептерінің бірі – көзді қалыптан тыс жұмыс істету немесе уақытында демалдырмау болып табылады.

Көз ұзақ уақыт қызмет істегенде, шаршап, көздің бұлыңғырлануы, қышуы сияқты ауру белгілері пайда болады. Кітап оқығанда немесе ғаламтор шолып, телевизор экранына ұзақ уақыт қарап отырғанда, дұрыс отырмау, ұзақ уақыт көзілдірік тағу, жолда немесе көлікте отырғанда смартфон не кітап қарау сияқтылар бұл түрдегі ауруды одан әрі асқындырады.

Соңымен қоса оқу мекемелерінде рационалды түрде жарықтандыруды ұйымдастыру оқушылардың оптималды жұмыс жағдайларын жасау үшін үлкен маңызға ие. Жеткілікті жарықтандыру жұмыс өнімділігі арттырады, шаршағыштық пен көз жарақатын алуды азайтып, психологиялық тұрғыда қолайлы жағдай қамтамасыз етеді. Жарықтандыру жеткіліксіз болған жағдайда оқушы нашар көріп, ортаға қиын бейімделеді.

Жарықтандырылу деңгейі гигиеналық нормаларға сай болу керек. Оны көру жұмыстарының жағдайларын ескеру арқылы орнатады. Қайта бейімделу мен көздің шаршауын болдырмау үшін ғимарат ішінде біркелкі және тұрақты жарықтандырылу деңгейін қамтамасыз ету қажет. Ол үшін жарық көздерін рационалды орналастыру және жарық ағынының пульсациясын болдырмау керек.

Осы мәселе бойынша оқушылардың пікірін зерттеу үшін біз сауалнама жүргіздік. Сауалнама нәтижелерін қорытындылай келе оқушылардың өздері көру қабілеттерінің төмендеуімен келіседі. Осыған әсер ететін факторлар компьютерде көп отыру, оқу бөлмелерінің нашар жарықтануы деп санайды. Сонымен қатар оқушылар кейбір оқу бөлмелерінде жарықтандыруды жақсарту керек деп айта кетті.

Кесте 1.

Сауалнамаға қатысқандар	Мектепке дейін көру қабілеті	Қазіргі уақыттағы көру қабілеті
10Ә	100%	96%
11А	100%	86%

Мектептің медицина қызметкерлері мен көру қабілеті туралы сауаланамаға қатысқан оқушылармен әңгіме-сұхбат жүргізе келесідей қорытынды жасалынды:

- оқушылар арасында көз ауруларының ішінен көбінесе жақыннан көрмеу ауруы кездеседі (1 кестедегі сандар оқушылардың көруі нашарлап бара жатқанын көрсетеді).

Мұндай жағдайдың себептерін қарастыру үшін біз түрлі дереккөздерді, соның ішінде интернетті де зерделедік. Көрудің бұзылуына әкелетін жетекші факторлардың арасында мыналар анықталды:

* Теледидарда немесе компьютерді ұзақ уақыт көру;
* Көру гигиенасының бұзылуы (жатып немесе көлікте оқу, компьютерлік ойындар);
* Толық емес тамақтану (көзге көрінетін пигменттің құрамына кіретін А витамині бар көкөністердің рационында жетіспеуі);
* Жеткіліксіз қозғалыс белсенділігі;
* Жұмыс орнының жарықтандыру режимін бұзу.

Жарықты қабылдау біздің әрекет ету қабілетіміздің маңызды элементі болып табылады, өйткені орналасқан жерді, нысанды және бізді қоршаған заттардың түсін бағалауға мүмкіндік береді. Тіпті мұндай элементтер адамның көңіл-күйін, психикалық жағдайын немесе шаршау дәрежесін, жарықтандыру және айналадағы заттар түсіне тәуелді. Ғимараттарды жарықтандыру үшін табиғи жарық пен жасанды жарықтандыру көздерінің жарығы қолданылады. Осы жарықтандыру көздерінің әсері жайлы төмендегідей жұмыстар жүргізілді.

Табиғи жарықтандыруды есептеу үшін оқу бөлмелерінің терезелері мен еден аудандарын, жарықтың түсу бұрышы мен жарықтану коэффициентін анықталып, орнатылған нормалармен сәйкестендірілді. Есептеулер нәтижелері кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Сыныптардың табиғи жарықтануының деңгейі

Кабинет №	S еден, $м^2$	S терезе, $м^2$	коэффи -циент	Қалыпты жағдай 0.20-0.25	Түсу бұрышы	Норма 27°
208	49.0	11.0	0.23	Қалыпты жағдайға жақын	24	Қалыпты жағдайға жақын
313	52.0	10.0	0.19	Қалыпты жағдайдан төмен	14	Қалыпты жағдайдан төмен

Табиғи жарықтандыруды зерттеу қорытындысы:

- кестеден жарық коэффициенті 208 кабинетте нормаға сай, 313 кабинетте нәтижелер нормаға сәйкес келмеді. Сондықтан бұл кабинетте оқушылардың орнын жиі ауыстыру қажет. Сонымен қоса жарықтандыру деңгейін жақсарту мақсатында терезе әйнектерін таза ұстау керек.

Жасанды жарықтандыру дәрежесін зерттеу үшін сынып бөлмелеріндегі жарықтандыру көрсеткіштері қарастырылды. Кабинеттерде жасанды жарықтандыру мақсатында қуаты 9 Вт люминесцентті лампалар қолданылады. Жарықтандыру шамдары екі қатарға орнатылған. Әр жарықтандыру қондырғысында екі лампадан қарастырылған. Жасанды жарықтандыруды есептеу үшін лампалардың меншікті қуаттылығы мен жасанды жарықтандырудың нақты шамасы есептелді. Шыққан мәндерді гигиеналық нормалармен салыстырылды. Нәтижелер төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте 3. Оқу бөлмелерінің жасанды жарықтандырудың көрсеткіштері.

Оқу бөлмесі №	Ауданы, $м^2$	Лампалар саны	Меншікті қуаттылығы, $Вт/м^2$	Жасанды жарықтандырудың нақты шамасы, Вт	Гигиеналық норма
208	49	20	3,67	180	1225
313	52	20	3,46	180	1300

Жасанды жарықтандыруды зерттеу қорытындысы:

- гигиеналық талаптарға сәйкес люминесцентті лампалар үшін меншікті қуаттылық $1м^2$ ауданға 25 Вт сәйкес келеді. Біздің көрсеткіш нормаға сай емес. Жасанды жарықтандыру кемшіліктері көбінесе күзгі, қысқы периодтарында таңғы және түстен кейінгі уақытта байқалады. Соңымен қатар жасанды жарықтандыру деңгейі жарықтандыру құрылғыларының санитарлық күйіне де тікелей байланысты.

Мектептегі оқу бөлмесінің жарықтандырылуы - оқушылардың оқу қабілеттілігіне, денсаулық жағдайына әсер ететін ортаның маңызды факторларының бірі. Мектептегі оқу бөлмелері гигиеналық нормалар мен ережелерге сай келетін табиғи және жасанды жарықтандырумен қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл ұсыныс оқушылардың көру қабілетін сақтаудың, көздің тез шаршауы мен көру қабілетінің бұзылуының алдын алудың қажетті шарты.

Мектептегі кабинет жарықтандырылуын зерттей отырып, жарықтандырудың жетіспеушілігі оқушылардың көру қабілетінің бұзылуының негізгі себептерінің бірі деген қорытынды жасауға болады.

Қолданылған әдебиет:

1. СанПиН 2.2.1/2.1.1.1278-03 «Гигиенические требования к естественному, искусственному и совмещенному освещению жилых и общественных зданий»;
2. СНиП 23-05-95 « Естественное и искусственное освещение»;
3. Г.А. Тищенко Осветительные установки: Учебник для студентов вузов.–М.: Высш. шк., 1994,–247с.
4. Төрешова Г.О., Керимкулова А.Р., Рысбекова А.Б. Өндіріс қауіпсіздігінің негіздері Оқу құралы, 2015ж.
5. Неменко Б.А. Оспанова Г.К Балалар мен жасөспірімдер гигиенасы(Оқулық).- Алматы 2002.344б.
6. Кучма В.Р. Гигиена детей и подростков., М., Медицина, 2004.,
7. Науменко Ю.В. Здоровьесберегающая деятельность школы: мониторинг эффективности. – М.: «Глобус», 2008.- 124с. Основы экологии.
8. Обухова В.А., В.Б. Сапунова: Учебник для 9 класса средней школы к курсу «Человек и окружающая среда» -СПб: Специальная литература, 1998.
9. Соловьева В.А., Все способы улучшения зрения, Санкт-Петербург,2004г.
10. Хрипкова А.Г., Антропова М.В., Фарбер Д.А. Возрастная физиология и школьная гигиена. – М.: «Просвещение», 1990 .- 320с.

ПАРОВАЯ ТУРБИНА. ИЗГОТОВЛЕНИЕ ДЕЙСТВУЮЩЕЙ МОДЕЛИ

Емельянов Д.С.
ученик 8 класса КГУ «Тельманская средняя школа
отдела образования Атбасарского района» с. Тельмана
Емельянова Л. А.
учитель физики КГУ «Тельманская средняя школа
отдела образования Атбасарского района» с. Тельмана
lida-11041958@mail.ru

Жизнь людей невозможна без использования энергии. Количество потребляемой энергии характеризует уровень развития общества, его благосостояние. Источниками энергии являются различные виды топлива, а также энергия ветра, солнечная энергия, энергия приливов и отливов и др.

Но что означает потреблять энергию? Это значит направлять ее на пользу человека: приводить в действие различные механизмы, облегчать труд, ускорять движение, пользоваться благами цивилизации.

Энергия бывает разных видов – тепловая, электрическая, механическая, ядерная и т.д. С энергией постоянно происходят изменения – превращения из одного вида в другой. Один из способов превращений энергии – это с помощью тепловых двигателей. В тепловых двигателях внутренняя (тепловая) энергия превращается в механическую энергию, а затем и в другие виды [1].

Еще в древние времена человек обратил внимание на то, что струя водяного пара, вырываясь из сосуда, поставленного на огонь, способна сместить препятствие, оказавшееся на ее пути. Это заставило человека задуматься над тем, как можно использовать в качестве

рабочего тела пар. В результате, после множества опытов, появилась паровая машина, а затем и другие тепловые двигатели.

С момента изобретения, тепловые двигатели играют большую роль в жизни человека. Используются на транспорте, сельхозмашинах, бытовых устройствах. Тепловые электростанции являются основными производителями электрической энергии.

К тепловым двигателям относятся: двигатели внутреннего сгорания (ДВС), паровые и газовые турбины, реактивные двигатели.

Паровые турбины по праву заслужили свое место в современной промышленности. Их высокая эффективность определяется рядом существенных преимуществ, благодаря которым они остаются конкурентоспособными и в наши дни. Турбина – это основной двигатель на тепловых (ТЭС) и атомных (АЭС) электростанциях.

Турбины имеют ряд преимуществ по сравнению с другими тепловыми двигателями. Они выгодны и экономичны, поскольку используют в качестве рабочего тела водяной пар, а для его получения возможно применение любого, в том числе достаточно дешевого, топлива. Кроме того, турбины позволяют получать довольно большие мощности, а их КПД составляет 30-60% [2].

Когда в Астане проходила выставка ЭКСПО-2017 , я на ней побывал, увидел и узнал много интересного. Выставка была посвящена «Энергии будущего» - энергии солнца, ветра, Земли и даже космоса. Это альтернативные источники энергии. Они начинают активно внедряться в нашу жизнь. Но, между тем, основной источник электрической энергии в наше время – это все же традиционные электрические станции – гидро, тепловые и атомные. При этом около 86 % мирового производства электроэнергии производится паровыми турбинами, в том числе и в нашей стране. В связи с этим, вопрос использования паровых турбин, остается актуальным.

Поэтому я решил, изучив принцип работы паровой турбины, изготовить ее действующую модель, провести некоторые испытания.

Перед собой я поставил задачи:

а) ознакомиться с историей паровых турбин, их применением;
б) изучить принцип действия паровой турбины;
в) изготовить действующую модель турбины;
в) провести исследование работы турбины.

Методы исследования:

-теоретический - изучение и анализ литературы;
-практический – изготовление действующей модели.

Паровая турбина – это разновидность теплового двигателя. Тепловой двигатель - устройство, совершающее работу за счет использования внутренней энергии топлива, другими словами, превращающее энергию тепла в энергию движения. Для работы теплового двигателя необходимо создать разность давлений по обе стороны поршня двигателя или лопастей турбины. Это возможно при нагревании рабочего тела (пара), который совершает работу за счёт изменения своей внутренней энергии. Повышение и понижение температуры осуществляется, соответственно, нагревателем и охладителем.

Паровая турбина состоит из двух основных частей. Ротор с лопатками — подвижная часть турбины. Статор с соплами - неподвижная часть.

Паровые турбины широко применю на современных тепловых и атомных электростанциях. Тепловые электростанции работают по следующему принципу: топливо сжигается в топке парового котла. Выделяющееся при горении тепло испаряет воду, циркулирующую внутри расположенных в котле труб, и перегревает образовавшийся пар. Пар, расширяясь, вращает турбину, а та, в свою очередь, вал электрического генератора. Затем отработавший пар конденсируется, вода из конденсатора через систему подогревателей возвращается в котел и процесс повторяется.

Основным показателем теплового двигателя, а в данном случае паровой турбины, является коэффициент полезного действия. КПД – это отношение совершенной полезной работы двигателя, к энергии, полученной от нагревателя. Любой тепловой двигатель превращает в механическую энергию только незначительную часть энергии, которая выделяется топливом. Большая часть энергии топлива не используется полезно, а теряется в окружающем пространстве. Очень важно знать, какую часть энергии, выделяемой топливом, тепловой двигатель превращает в полезную работу. Чем больше эта часть энергии, тем двигатель экономичнее.

КПД теплового двигателя определяют по формуле:

$$КПД = \frac{A_п}{Q_1}, \text{ или КПД} = \frac{Q_1 - Q_2}{Q_1} \cdot 100\%$$

где $A_п$ — полезная работа, Q_1 — количество теплоты, полученное от нагревателя, Q_2 — количество теплоты, отданное холодильнику, $Q_1 – Q_2$ — количество теплоты, которое пошло на совершение работы. КПД выражается в процентах.

Повышение КПД - основная задача при конструировании двигателей.

Изготовление действующей модели паровой турбины.

Для изготовления действующей модели турбины, я использовал подручные средства: банку из-под кофе, толстую фольгу, детали от конструктора для крепежа, медную трубку[3].

Этапы выполнение работы:

- из фольги вырезаю два одинаковых диска;
- на одном отмеряю и делаю 8 разрезов, на другом - 16
  (два диска необходимы для исследования параметров работы турбины);
- загибая жесть по разрезам, делаю лопасти для крыльчатки турбины
  (лопасти различаются по площади поверхности);
- к крышке банки прикручиваю стойки;
- между стойками закрепляю первую крыльчатку (8 лопастей);
- продувая на лопасти из трубки, намечаю отверстие на крышке;
- делаю отверстие, вставляю трубку, замазываю холодной сваркой;
- в банку наливаю немного воды, плотно закрываю крышкой;

Модель готова к испытанию.

Испытание действия модели паровой турбины

Действие турбины испытываю на газ плите. После непродолжительного нагревания лопасти турбины начинают вращаться.

Объяснение: вода нагревается, образуется пар. Струя пара вырывается из трубки-сопла, действует на лопасти паровой турбины. Ротор вращается. Турбина действует.

Вывод: С помощью подручных средств можно изготовить действующую модель паровой турбины.

Исследование работы паровой турбины.

1.На трубку надеваю наконечник, имеющий меньший диаметр. Нагреваю турбину. Обращаю внимание на скорость движения лопастей – вращение происходит быстрее. Нахожу объяснение: скорость движения газа по трубам зависит от площади сечения.

2. На турбине заменяю крыльчатку (количество лопастей в 2 раза больше), нагреваю турбину. Вижу, что скорость вращения лопастей увеличивается. Делаю вывод: для диска одинакового размера, чем больше количество лопастей, тем больше скорость вращения. Возможно, что от количества лопастей зависит и коэффициент полезного действия.

Работа, которой я занимался, показалась мне очень интересной. Я много узнал и многому научился. Узнал о тепловых двигателях, их значении, применении, истории изобретения. Изготовил действующую модель паровой турбины, используя подручные средства. Разобрался в принципе работы турбины, убедился в зависимости скорости вращения, а значит и механической энергии, от количества лопастей. Заметил, что для эффективной работы струя пара должна быть достаточно мощной, а это зависит от мощности нагревателя и диаметра сопла.

Я думаю, что данная исследовательская работа имеет практическую значимость, так как расширяет кругозор, знакомит с различными технологическими процессами. Действующая модель способствует лучшему усвоению знаний об устройстве и принципе работы паровой турбины.

Материалы работы могут быть использованы на уроках физики в качестве демонстрационного материала, во внеклассной работе.

Литература:

1. Учебник «Физика 8 класс», Б.М, Дюйсембаев, Г.З.Байжасарова, Алматы «Мектеп»
2. http://teploclass.ru/kotly/parovaya-turbina-printsip-raboty
3. http://cotlix.com›kak-sdelat-parovuyu-turbinu
4. https://ru.wikipedia.org/wiki
5. https://manbw.ru/analitycs/steam-turbines.html

АЛЮМИНИЙ НА КУХНЕ, ПОЛЬЗА ИЛИ ВРЕД?

Жасуланова Дарига Айдарбековна, Лушкина Тамила Евгеньевна
ученицы 8 «В» класса, СШ №2 с. Астраханка
Каримова Алия Хамедулловна
Учитель физики, СШ №2 с. Астраханка
aliya_karimova1965@mail.ru

Основополагающий вопрос:

Алюминиевая посуда вредна для здоровья – очередная ложь или все-таки правда? Правда ль то, что стали люди меж собою говорить: « в алюминиевой посуде ничего нельзя варить»?

Своим исследованием мы хотели бы ответить на следующие вопросы:

1.Опытным путем подтвердить действительно ли использование алюминиевой посуды опасно для Вашего здоровья?

2. Подготовить памятки с рекомендациями «Советы хозяйкам».

Алюминиевая посуда впервые появилась в домашнем хозяйстве в XX веке, утвердив кардинально новые стандарты в отрасли. И хотя с тех пор ее внешний вид сильно изменился, основные характеристики остались прежними. Люди по всему миру отдают предпочтение легким, сравнительно недорогим и удобным в использовании изделиям из алюминия. Между тем не утихают споры о влиянии опасного металла на человеческий организм.

Алюминиевая посуда есть сегодня практически на любой кухне. Просто современные технологии позволяют изготавливать ее с привлекательным внешним видом, за которым потребители не всегда распознают этот металл. А вот «явный алюминий» многие покупать побаиваются из-за устоявшегося мнения о том, что он может быть опасен для нашего здоровья. Насколько на самом деле вредно готовить в алюминиевой посуде?

Наша первоначальная гипотеза такова: Вредна ли посуда из алюминия? Наши мамы и бабушки пользовались такой посудой весьма активно, пока не набрала популярность идея о ее вреде. Чем же такие кастрюли и сковородки так привлекли хозяек? Алюминиевая утварь очень легкая, ее несложно переставить во время готовки, просто удобно складывать для хранения на полки стопками. Такая посуда доступна по цене. Неподвластна коррозии – то есть не заржавеет. Неоспоримая польза алюминия – прекрасная теплопроводность, которая обеспечивает равномерное прогревание продуктов, дает возможность намного быстрее приготовить пищу, не тратя лишнего времени на разогрев самой тары. Главный предрассудок, заставляющий хозяек предпочитать алюминиевой утвари более дорогую, изготовленную из других материалов, - утверждение о том, что алюминий может оказывать вредное влияние на наше здоровье. Так ли это на самом деле? Вовсе нет. А вот почему? Прямой контакт продуктов

с алюминием во время готовки практически исключен из-за наличия тонкого оксидного слоя, который образуется на поверхности металла естественным путем при его контакте с кислородом. Иногда его создают на производстве принудительно, методом анодирования – такой оксидный слой толще и надежнее. Недавно учеными было доказано, что максимальная «порция» металла, которая может попасть в пищу при готовке, не выше 3 мг. А опасный для здоровья людей объем в 10 раз больше. Даже с учетом того, что мы ежедневно получаем какую-то часть алюминия из продуктов и воды, это совершенно безвредное количество. К тому же, Всемирная организация здравоохранения доказала, что алюминий – металл не канцерогенный. Соответственно, все опасения по поводу того, что он может вызывать раковые опухоли, абсолютно беспочвенны. Так что всем, кто был против алюминия на кухне, стоит, как минимум пересмотреть свои взгляды. В чем же все-таки заключается вред? Вредным оказаться может что угодно при одном важном условии: неправильная эксплуатация. Это же относится к алюминиевой посуде. При несоблюдении нескольких важных условий использования происходит разрушение оксидного слоя, и начинается прямой контакт металла с пищей, что уже может плохо повлиять на организм человека (хотя о провокации онкологии все равно речи не идет). Самое страшное, что может произойти – пищевое отравление. Как использовать алюминиевую посуду и что в ней готовить, чтобы не нанести вред здоровью? Да, вред от токсичного металла для организма человека действительно огромен. Но сколько же его попадает к нам именно из посуды? На этот счет мнения ученых разделились, но сходятся они в одном: если правильно использовать алюминиевые кастрюльки и варить в них определенные продукты, никакого вреда от этого не будет. Поскольку алюминий имеет высокую химическую активность, следует избегать веществ, которые легко вступают с ним в реакцию – в основном, это кислые, щелочные и соленые пищевые продукты. Как известно, на поверхности посуды образуется оксидная пленка, которая защищает пищу от проникновения частичек алюминия. Наверняка каждая хозяйка замечала, что после приготовления некоторых блюд – томатные соусы, борщи, компоты, варенье и др. – поверхность внутри кастрюли становилась идеально чистой и блестящей. Это потому что органические кислоты, содержащиеся в помидорах и других овощах, фруктах в процессе готовки разрушили защитную оксидную пленку, и алюминий свободно проник в приготовленную пищу. Итак, вопреки устоявшемуся «железобетонному» стереотипу о страшных заболеваниях, которые вызывает использование алюминиевой посуды, на самом деле ничего страшного или вредного в ней нет. Если, конечно, соблюдать элементарные правила пользования. А они не так уж сложны.

Изучив различные источники, мы пришли к выводам, что несмотря на то, что о вреде алюминиевой посуды говорит немало источников, подобная посуда и пищевая упаковка по-прежнему производятся в промышленных масштабах, используется спросом среди хозяек для использования в быту. Далее мы решили выяснить, почему хозяйки используют алюминиевую посуду: не знают о ее вреде или не считают эту информацию существенной? Для ответа на этот вопрос исследования нами был проведен опрос об использовании посуды в быту.

Социологический опрос об использовании алюминиевой посуды в быту.

1. Какую посуду вы используете дома?
   - алюминиевую
   - чугунную
   - из нержавеющей стали
   - с тефлоновым покрытием
   - эмалированную
2. Знаете ли вы о недостатках алюминиевых кастрюль?
3. Можно ли использовать алюминиевую посуду?
4. Знаете ли вы, какую пищу можно готовить в алюминиевой посуде, без вреда организму человека?
5. Можно ли в алюминиевой посуде готовить молочную кашу?
6. Можно ли в алюминиевой посуде варить морс, компот, борщ?

Выводы по результатам социологического опроса

1. При проведении социологического опроса 50% респондентов ответили, что используют алюминиевую посуду для приготовления пищи.
2. 50% не знает о вреде, который может быть нанесен организму человека, если он использует алюминиевую посуду для приготовления пищи.
3. 50% респондентов не знает, какую пищу можно готовить в алюминиевой посуде, чтобы не нанести вреда здоровью.
4. 20% респондентов думают, что молочную кашу и другие молочные блюда можно готовить в алюминиевой посуде, а 50% считают, что она пригодна для приготовления борща, морсов, киселей.
5. Кроме того 30% респондентов не знают, что алюминиевая посуда запрещена к использованию в детских садах, школах.

На основании социологического опроса видно, что население плохо информировано о вреде, который алюминиевая посуда может нанести здоровью человека при неправильном её использовании. Стремление человека всячески усовершенствовать свою среду обитания ухудшило экологическую обстановку в мире, она оказалась на грани бедствия. Загрязнены воды, почвы, воздух, накоплены свалки мусора, разрушаются экосистемы, и в итоге человек становится опасным не только для других организмов, но и для самого себя.

Атмосфера крупных городов загрязнена выбросами тяжелых металлов. Не очень давно, более 30лет назад, был исследован алюминий, который до того времени считали нетоксичным, и были уверены, что он не является тяжелым. Но оказалось алюминий может губительно влиять на наше здоровье. Сегодня все чаще можно услышать, что посуда из алюминия тоже опасна. Вред ее связан с тем, что ее в бытовых условиях неправильно используют. В результате своего исследования мы разбирались в данной острой проблеме: исследовали возможность попадания ионов алюминия в организм человека через алюминиевую посуду и подтверждали с помощью опытов, что ее нежелательно применять для приготовления и хранения пищи, а также подготовили: «Советы хозяйкам».

Наша изначальная гипотеза: если с помощью химических опытов можно определить наличие ионов Al в блюдах, готовившихся в алюминиевой посуде, то можно утверждать, что ионы алюминия проникают в организм человека с едой. Они опасны для здоровья человека.

Собрав огромную информацию об алюминии на интернет сайтах, мы поставили перед собой цель и определили задачи, записали теоретическую часть и приступили к практике.

Следующим этапом нашего исследования стал опрос населения. Мы стали выяснять, как в домашнем хозяйстве применяют алюминиевую посуду, знают ли люди об опасности такой посуды. Мы опросили пятьдесят человек. Опрос населения показал, что более половины опрошенных, знает о том, что алюминиевая посуда вредна, но продолжают ею пользоваться. Народ мало знает о вредных свойствах алюминиевой посуды, о тех опасностях, которые она несет человеку. 50% людей, принявших участие в опросе, не знают о запрете на использование ее в детских учреждениях. Мы старались немного поправить ситуацию, рассказывали, каким образом алюминий влияет на организм человека, какой вред его ионы наносят здоровью человека, если готовить пищу в алюминиевой посуде. Далее мы посетили детские учреждения. Поскольку в нашем поселке совмещаются три образовательных объекта: детский сад « Алпамыс» и Астраханская школа № 1 и № 2 мы решили исследование провести именно здесь. Кухня строго разделяется, оборудование и посуда у каждого подразделения свои. Оказалось, что в детском саду используют алюминиевую посуду- небольшие кастрюльки для переноса холодной пищи, например, салаты или фрукты. Но ни в коем случае не используют для приготовления пищи. Далее мы приступили к опытам. С помощью опытов мы подтвердили переход ионов алюминия в организм человека из пищи, приготовленной в алюминиевой посуде. Вывод отсюда следующий: кислые и щелочные растворы способствуют переходу ионов алюминия из посуды в пищу. Кислоты и щелочи, присутствующие в пище разрушают защитную оксидную пленку, таким образом, алюминий переходит в еду. Доказали, что такую посуду можно использовать для кипячения воды, поскольку она имеет нейтральную среду. В заключении мы можем сказать, что проделанная нами работа оказалась очень интересной для

нас. Мы выполнили все задачи, которые ставили вначале проекта. Мы рады, что смогли рассказать многим людям о такой проблеме как алюминиевая посуда. На основе проделанной нами работы сделали небольшие памятки. «Советы хозяйкам» об использовании алюминиевой посуды в быту:

1. Кипячение чистой воды в алюминиевой посуде абсолютно не вредит здоровью Вашей семьи.
2. Постоянно использовать алюминиевую посуду для приготовления пищи нежелательно, поскольку ионы алюминия при проникновении в организм будут накапливаться и вызывать различные заболевания.
3. Не готовьте в посуде из алюминия блюда из овощей.
4. Не готовьте в посуде из алюминия молочные каши и не кипятите молоко.
5. Не храните долго крупы, сахар, а также питьевую воду, в алюминиевой таре.
6. Не готовьте еду для детей в алюминиевых кастрюлях.
7. Правильно ухаживайте за алюминиевой посудой. Не используйте металлические щетки.

Литература:

1.Химические элементы в физиологии и экологии Человека (Скальный А. В.)Год издания: 2004 Издатель: Издательский дом «ОНИКС 21 век»

2.Сайт "Страна мам" Статья "Вредная посуда. Эмалированная, нержавейка, алюминиевая". Вредная посуда. Эмалированная, нержавейка, алюминиевая.

3.Инетрнет сайт "Центр здорового питания. Знай что есть!" http://eat-info.ru/references/microelements/alyuminiy/

4.http://zavodfoto.livejournal.com/638887.html Сайт

5. Родионова Е.А. Алюминий на кухне: враг или верный помощник? // Международный школьный научный вестник. – 2017. – № 5-2. – С. 373-380;

ФИЗИКАНЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚУ

№3 Талапкер орта мектебінің 7 «Б» сынып оқушысы
Жұмақан Д.
№3 Талапкер орта мектебінің физика пәні оқытушысы
Калиева А.К.
agua1979@mail.ru

Қарым-қатынас құралдарының дамуымен қашықтықтан оқытудың әртүрлі әдістеріне қызығушылық артты. Оқушыға оқу орнына көшуге уақытты жұмсаудың қажеті жоқ, сабақты өзі үшін ыңғайлы кез-келген уақытта оқып, материалды толық оқуға немесе кейін.

Қазіргі уақытта қашықтықтан оқытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық мүмкіндіктері телекоммуникацияның барлық қызметтері қол жетімді , мысалы, электрондық поштаны, электронды журналдарды, чаттарды, Google disc арқылы Google Docs және т.б. қолдана отырып жүзеге асырады. Енді сіз осындай қызметті ұйымдастыруға арналған көптеген өнімдердің біріне тоқтала кетсек, физиканы қашықтықтан оқу кезінде Google disc, Google Docs арқылы кім болсаңыз да, ең ыңғайлы қосымшалардың бірі: автор, блоггер немесе студент,оқушы. Бұл көптеген мәтіндік редакторлардың кемшіліктерін толтырады және қарапайым қолдануға арналған.

Бағдарламалық өнімдер нарығында қашықтықтан оқытудың көптеген бағдарламалары бар.

Осыған байланысты, белгілі бір критерийлер бойынша және белгілі бір оқу орны үшін бағдарламалық өнімді таңдау мәселесі туындайды. Осы критерийлердің бірі - әкімшінің бағдарламада тез дағдыларды игеру мүмкіндігі.

Мақсаты: Қашықтықтан оқытудың қолданыстағы технологияларын сипаттап, қашықтықтан оқыту оқушыларға арналған кері байланыс сұрақтары бойынша сауалнама құру.

Жұмыста шешілген міндеттер:

1. Зерттеу тақырыбындағы оқулықтарын оқып білу, қашықтықтан оқытудың ең қолайлы жүйесін анықтау.
2. Google Docs арқылы кері байланыс орнату.
3. Бағалармен таныстыру.

Зерттеу нысаны: қашықтықтан оқыту технологиялары.

Оқу пәні: физиканы қашықтықтан оқытумен жұмыс істеуге арналған бағдарлама

Зерттеу барысында шешілген міндеттер келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді: заманауи ақпараттық технологиялар мүмкіндіктерінің айтарлықтай кеңеюі олардың білім беру жүйесіне терең енуіне әкелді.

Бұл тек оқытудың жаңа формаларының пайда болуына ғана емес, сонымен бірге оқытудың жаңа нысаны - қашықтықтан оқытудың (электронды оқыту) пайда болуына ғана емес, сонымен қатар оқыту барысында қолданылатын ақпараттық технологияларды (тренажерлер, тренажерлер, электронды тестілеу жүйелері және т.б.) қолдану арқылы жасалған әртүрлі құралдар санын кеңейтуге де қатысты. т.б.).

Google Docs-тің бірқатар артықшылықтары бар. Олар барлық пайдаланушылар үшін ақысыз. Сіз деректердің қауіпсіздігі туралы алаңдай алмайсыз, өйткені олардың бәрі бұлтта сақталған. Сіз кез-келген құрылғыда құжатты аша аласыз, мысалы, үйде компьютерде есеп жаза аласыз, содан кейін оны жұмыста смартфон арқылы аша аласыз.

Келесі артықшылығы - бұлтқа қосылу, бұл ешқандай құжаттардың жоғалуына жол бермейді. Шын мәнінде, ноутбукта файл болмауы мүмкін, өйткені олардың барлығы бұлт қоймасында болады.

Күрделілік аз - енді компьютердегі мәтіндік файлдарға орын үнемдеу туралы алаңдамайсыз. Сіз файлдарды жүктеуге кететін уақытты айтпағанда, мәтіндік редакторды, көп орын мен жадыны алатын құжаттарды орнатпай-ақ жасай аласыз.

Таным процесін үйлестіру, оқытылатын курсты ретке келтіру, кеңес беру, білім беру жобаларын басқару және т.б. функциялары оған жүктелген кезде мұғалімнің жаңа рөлі туралы айтып отырмыз. Оқушылармен қарым-қатынас негізінен электрондық поштаны немесе басқа байланыс жүйелерін қолданып асинхронды түрде жүзеге асырылады.

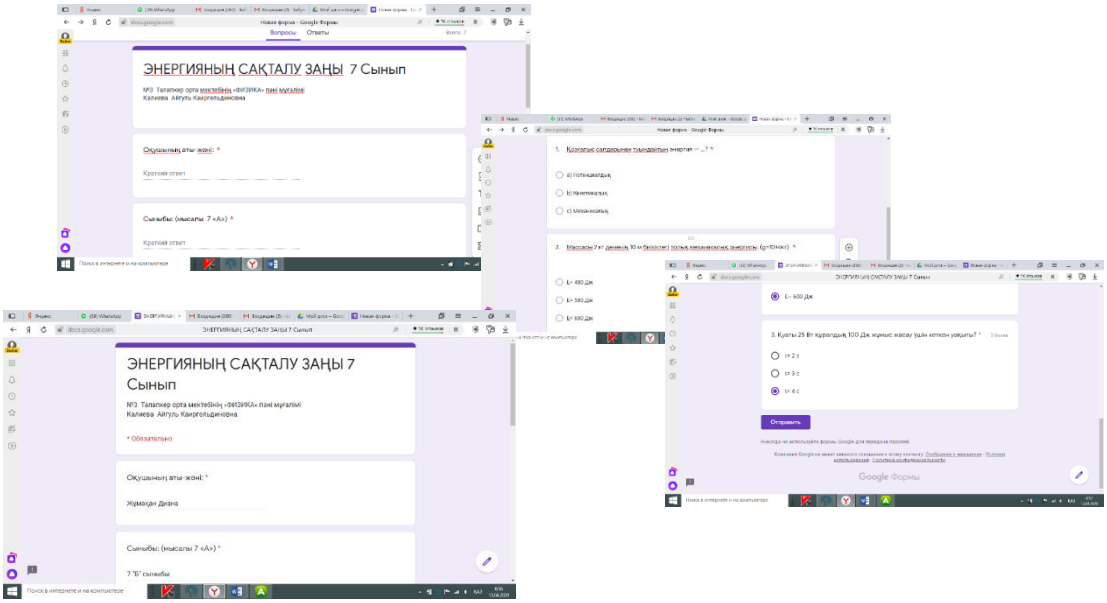

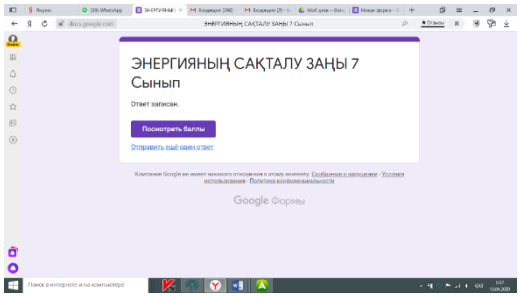

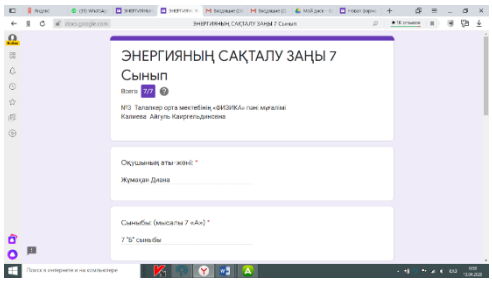

Әдебеттер:

1. http://dyno-world.ru/apnews/scinews-11460.html
2. https://blog-live.ru/hi-tech/google-docs.html
3. https://kompy.guru/internet/google-dokument
4. [Электронды жинақ] http://www.eidos.ru/journal/distedu.htm

ФИЗИКА ДЫХАНИЯ

Кулумбетова К. Т.
ученица 8 класса Тельманской с.ш. с. Тельмана
Емельянова Л. А.
учитель физики КГУ «Тельманская средняя школа
отдела образования Атбасарского района» с. Тельмана
lida-11041958@mail.ru

«Ум и Дыхание – Царь и Царица человеческого сознания»

Основным законом природы является закон сохранения энергии. Энергетические затраты организма человека покрываются за счёт окисления жиров, белков и углеводов. Для окисления необходим кислород. Доставкой его занимаются органы дыхания. Всем нам знакома роль дыхания в жизни человека. С первого вдоха дыхание становится необходимым условием жизни. И дело не только в получении кислорода, который является источником энергии для всех обменных процессов и химических реакций внутри организма. Ритм дыхания – это единственный из всех ритмов, который подчиняется сознательной и активной регуляции со стороны человека [1].

С детства мы слышим пословицу «В здоровом теле здоровый дух». И это неспроста. От здоровья зависит качество жизни человека, и заботиться о нём нужно с детства. Первые сведения о строении тела человека, его органах мы получаем на уроках естествознания, анатомии. Но целостная картина об организме человека сложится только в том случае, если изучать его с разных позиций, опираясь на материал нескольких учебных предметов. Так, например, принцип функционирования различных органов, а в данном случае легких, объясняется с помощью законов физики, тем самым наблюдается интеграция физики и биологии, которая отвечает за физическое, нравственное и духовное здоровье человека.

Анализ детской заболеваемости в школьных учреждениях показывает, что лидерами являются заболевания, передающиеся воздушно-капельным путем, т.е. посредством дыхания. Динамика уровня заболеваемости дыхательной системы за последние два года учащихся нашей школы, на основании беседы с медработником школы, показала следующие результаты: из 140 учащихся в этом учебном году случаев заболевания ОРВИ и ОРЗ - 20, в прошлом учебном году – 26. Наблюдается динамика снижения заболеваний, но проблема остается актуальной.

Современная медицина считает, что дыхание – залог хорошего здоровья. Наше здоровье в большей степени зависит от того, как мы дышим. Правильное дыхание помогает организму справиться с различными болезнями и позволяет работать в полную силу. А стремлению к выработке правильного дыхания способствует знание физических основ процесса дыхания.

Предположив, что процессы, которые протекают в организме человека при дыхании, подчиняются законам физики, я поставила перед собой цель: не только выявить эти законы, но и определить физическое состояние дыхательной системы группы испытуемых на основе практических исследований. Моделирование физических процессов позволяет лучше их понять и изучить.

Для исследования принципа дыхания я изготовила модель легких, используя подручные средства: пластиковую бутылку, воздушные шарики разного цвета, трубку для напитков, скотч, канцелярские резинки.

Изготовление модели легких.

Разрезала трубку на три части. К одной части трубки с помощью скотча прикрепила две других. Получилась «трахея» с «бронхами». На концы «бронхов» надела шарики красного цвета, закрепила их резинками – это «легкие».

От пластиковой бутылки отрезала необходимую длину - это «грудная клетка». В крышке бутылки проделала отверстие.

Вовнутрь бутылки («грудной клетки») вставила «трахею» с «бронхами» и «легкими», закрутила пробку. Место, где вставлена трубка, залепила пластилином для герметичности.

От шарика желтого цвета отрезала часть, закрыла ею нижнюю часть бутылки, закрепив с помощью резинок. Получилась «диафрагма».

Исследование принципа дыхания с помощью модели.

При растяжении «диафрагмы», «легкие» заполняются воздухом - это вдох. При отпускании «диафрагма» сжимается, происходит естественный выдох, часть воздуха остается. Если «диафрагму» двигать внутрь «грудной клетки», то «легкие» сжимаются. Сделала вывод: с помощью подручных средств можно изготовить модель легких. С помощью модели объяснить механизм вдоха и выдоха. Модель легких можно использовать на уроках физики при изучении давления газов, на уроках биологии для объяснения процесса дыхания.

Физические величины, характеризующие дыхание – это частота дыхания, легочные объемы, время задержки дыхания на вдохе и на выдохе.

Частота дыхания - измеряется количеством дыхательных циклов в течение 1 мин в покое. Этот показатель внешнего дыхания возрастает при физической работе, повышении температуры окружающей среды, а также изменяется с возрастом.

Лёгочные объёмы - это дыхательный объем, резервный объем вдоха, резервный объем выдоха, остаточный объем легких, жизненная емкость легких (ЖЭЛ), а также должная емкость легких (ДЖЕЛ).

Дыхательный объем – количество воздуха, проходящее через легкие при спокойном вдохе и спокойном выдохе - 300-500 мл.

Резервный объем вдоха – количество воздуха, которое можно дополнительно вдохнуть после обычного вдоха - 1500-2000 мл воздуха.

Резервный объем выдоха – количество воздуха, остающееся в легких после обычного выдоха. После спокойного выдоха можно усиленно выдохнуть еще 1000-1500 мл.

Остаточный объем легких — объем воздуха, который остается в легких после максимального выдоха.

Жизненная емкость легких (ЖЕЛ) – количество воздуха, выдохнутого при максимальном выдохе после максимального вдоха.

Для определения жизненной емкости легких используется прибор - спирометр. У нас такого прибора нет. Но в интернете я увидела самодельный спирометр и решила его изготовить, чтобы провести исследование ЖЕЛ у одноклассников.

Для изготовления спирометра я использовала пластиковую бутылку 1.5 л, мензурку, воду. С помощью мензурки отмеряла по 200мл воды, выливала в бутылку, делала отметки маркером. Вот таков самодельный «спирометр».

Для определения объема легких «спирометр» заполняется доверху водой, закрывается горлышко пальцем, переворачивается и опускается в чашку с водой. Горлышко открывается, вода не выливается, так как этому препятствует атмосферное давление. В горлышко бутылки вставляется трубка [2].

Испытуемый набирает воздух в легкие и дует в трубку. По количеству вытесненной воды можно определить объем легких – это показатель ЖЭЛ.

Каждый человек имеет должную жизненную емкость легких ДЖЕЛ в зависимости от своих физических данных (возраста, роста, веса, пола). Для подростков она рассчитывается по следующим формулам:

мальчики: ДЖЕЛ (л) = 4.53 Р - 3.9

девочки: ДЖЕЛ (л) = 3.75 Р - 3.15, где Р - рост, м

Для исследования легочного объема в качестве испытуемых выступили мои одноклассники и я сама в том числе. Всего 11 человек (4 мальчика, 7 девочек).

Исследование заключалось в том, что мы измерили объем легких с помощью самодельного спирометра (ЖЕЛ).

Измерили рост каждого. Эти данные я использовала для того, чтобы определить должную емкость легких (ДЖЕЛ) по формулам. Все данные были занесены в таблицу. Произведен анализ, сделаны следующие выводы:

Каждый испытуемый имеет свои индивидуальные показатели. Показатели у всех в норме или выше нормы.

У некоторых девочек показатели намного выше нормы (возможно, связано с их занятиями в спортивной секции). Физическим показателем дыхания является его частота - количество вдохов за 1 минуту.

Частота дыхания увеличивается от физической нагрузки. Чем лучше тренированность, тем меньше различия показателей до и после нагрузки. Для проверки данного утверждения проводилась работа с той же группой испытуемых.Работа состояла в следующем: определяли количество вдохов-выдохов за 1 минуту.

Выполняли физические упражнения: девочки - 30 приседаний, мальчики – отжимов от пола в течении 30 сек. Посчитали частоту дыхания после нагрузки.

Эксперимент повторили 3 раза, нашли среднее значение. Определили разность между частотой дыхания в спокойном состоянии и после нагрузки.

Сделали вывод: каждый испытуемый имеет свои показатели частоты дыхания. Среднее значение 20, что соответствует норме. После нагрузки частота увеличивается (среднее значение 36). Различия в показателях оказались меньше у тех, кто занимается в спортивной секции.

Физическим показателем дыхания и состояния дыхательной системы является время задержки дыхания на вдохе (проба Штанге) и на выдохе (проба Генчи). Работа проводится в парах. Отмечается время задержки дыхания в секундах. Проба проводится после трех глубоких вдохов. Испытуемый делает глубокий вдох и задерживает дыхание, насколько сможет, зажав при этом нос. Экспериментатор, пользуясь секундомером, определяет время от момента задержки дыхания до момента его возобновления.

Время задержки дыхания на выдохе – проба Генчи. По команде после обычного выдоха испытуемый делает глубокий выдох и задерживает дыхание, насколько сможет, зажав при этом нос. Испытатель, пользуясь секундомером, определяет время от задержки дыхания до момента его возобновления [3].

Проведя испытания со своей группой, записав показания в таблицу, сравнила с нормальными показателями данных проб для подростков.

Анализ показал, что Проба Штанге – время задержки дыхания на вдохе у всех испытуемых ниже нормы. Проба Генчи – время задержки дыхания на выдохе – у всех испытуемых или в

норме, или выше нормы. Участникам эксперимента было предложено тренировать дыхание с помощью несложных упражнений.

В результате проведения исследовательской работы я узнала много нового и интересного о дыхании. Расширила свой кругозор, пополнила знания. Убедилась, что законы физики объясняют биологические процессы. С помощью несложных экспериментов оценивался уровень состояния дыхательной системы испытуемых, делались сравнения, выводы. В этом участвовали мои одноклассники, и, думаю, им было тоже интересно. Я изготовила модель легких для лучше понимания процесса дыхания, спирометр для определения ЖЭЛ.

Думаю, что практическая значимость работы в том, что материалы исследования способствуют целостному представлению как об организме человека, так и единстве законов природы. Способствуют пропаганде здорового образа жизни. Полученные результаты можно использовать на уроках физики, биологии, физкультуре и во внеклассной работе.

Литература:

1. https://pulmono.ru/drugie/dyhanie/printsipy-i-
2. https://medboli.ru/dyhatelnaya-sistema/ /chto-takoe-zhiznennaya-emkost-legkih-i-kak-ee-izmerit
3. https://megalektsii.ru/s59972t1.html
4. https://vuzlit.ru/74654/biofizicheskie_osnovy_dyhaniya
5. https://ru.wikipedia.

БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ

Бестөбе кенті №1орта мектебі, 10 сынып оқушысы
Қызыр Аружан
Бестөбе кенті № 1 орта мектебінің физика мұғалімі
Дуйсенова Кымбат Рамазановна
akhmetova_kymbat@mail.ru

Елбасы Қазақстан-2050 Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттін жаңа саяси бағыты атты Жолдауында: «Біз энергияның баламалы түрлерін өндіруді дамытуға, Күн мен Желдің энергиясын пайдаланатын технологияларды белсенді енгізуге тиіспіз» - деген болатын.

Қазір энергиясыз тіршілік жоқ. Бүгінгі ғылыми өрлеумен техникалық шарықтау осыны дәлелдеп отыр. Сол сияқты энергетика өнеркәсіптің өрлеуіне ғана емес, барлық салалардың өсіру мен ілгерлеуіне әсер етеді. Сонымен бірге қазіргі заманда энергияның тапшылығы тек мамандарды ғана емес, жұртшылықты да толғандырып отыр. Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында айтылғандай «Энергетикалық тапшылық – бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі». Сол сияқты әлемнің пайдалы қазбалар қоры азайып келеді, енді бір 40-50 жыл өткенде түгесіледі деген әңгіме қазір ғалымдарды сан-түрлі ойға жетелеуде. Өйткені соңғы жылдары дүние жүзі халықтары энергияны көп мөлшерде қолданылуда. Жалпы қоғамның дамуымен ғылыми - техникалық прогресстің тек ғана осы энергия көздері арқылы іске асырылатыны кімге болса да белгілі. Энергетика саласы әр елдің стратегиялық маңызды салаларының бірі болып саналады. Оны өндіру, жеткізу және үнемдеуде алға шыққан ел дамыған елдердің қатарында тұрады.

Бүкіл әлем ғалымдары мен инженерлері ізденістің арқасында баламалы энергия көзін табуды мақсат етіп қойды. Ол сарқылмайтын қалпына келтіретін энергия көздері деп аталады. Оған жел, күн энергиясы, геотермиялық энергия, биомасса, су ағынының энергиясы, мұхиттардағы тасу мен қайту кезіндегі судық көтерілуінен болатын энергиясы жатады. Қалпына келтіретін дәстүрлі емес энергия көздерінің ерекшелігі қор көздері ешуақытта сарқылмайды және экологиясы таза. Бұларды пайдалану табиғат байланыстарын бұзбайды.

Энергия (грек. Energeia- әсер, әрекет)- материя қозғалысының әр түрлі формасының жалпы өлшеуіші. Материя қозғалысының әр түрлі формалары бір-бірінен айналып тұрады. XIX ғасырдың орта шенінде осы қозғалыстың барлық формалары бір-біріне белгілі бір сандық мөлшерде ғана

айналатындығы анықталды. Осы жағдайда «Энергия» ұғымын енгізуге, яғни қозғалыстың әртүрлі физикалық формаларын бірыңғай өлшеуішпен өлшеуге мүмкіндік береді. «Энергия» ұғымы сақталу заңына бағынады.

Энергия туралы түсінік мәңгі қозғалыс жасаудың мүмкін еместігін дәлелдеуге байланысты пайда болды. Жұмыстың қоршаған ортадағы немесе жүйедегі белгілі бір өзгерістің нәтижесінде ғана орындалатына анықталды. Дененің бір күйден басқа бір күйге ауысуы кезіндегі белгілі бір жұмыс істеу қабілеті оның энергиясы деп аталады. Қозғалыстың әртүрлі формасына сәйкес энергияның да бірнеше түрі бар (мысалы, механикалық энергия, химиялық энергия, электромагниттік энергия, гравитациялық энергия, ядролық энергия, т.б.) Физиканың даму процесінде энергия ұғымы нақтыланып әрі жалпыланып отырды.

Денелер мен заттар өз жұмыстарын мүмкіндігінше ұзағырақ атқаруы үшін оларға энергияны толықтырып отыру, яғни энергия көзін пайдалануы қажет деген тұжырым жасауға болады. Энергия көзі – адамзат баласына тіршілік үшін қажетті энергия алуға мүмкіндік беретін заттар немесе табиғи үдеріс.

Баламалы энергия көздерін іздеудің бүгінгі күні маңызы артып отыр. Энергияны шеткен тыс пайдаланудан бүгінде жер бетінде жахандық жылыну үрдісі жүруде. Ал жер бетіндегі температураның көтерілуі, жахандық жылыну бүгінде әлем елдерінің басын қатырып отырған мәселе. Осы орайда баламалы энергия көздерін табу, табиғаттың өзін энергия көзі ретінде пайдалануға ынта жоғары болып отыр.

Энергия тапшылығы балама энергия көздерінің дамуына алып келеді. Бірақ балама энергия көздері дәстүрлі энергия көздерін толық алмастыра алмайды.Энергетикалық қорларға бай ел басқа елдер үшін нысанға айналды. Мұнай және газ үшін елдердің арасындағы қарым-қатынастар шиеленіске түсуде. Энергияның сарқылатын ресурстардан алынатын түрі бір күні бітетіні белгілі. Сондықтан әлемде балама энергия көздерін дамыту, энергияны тиімді пайдалану, оны пайдалануды басқару өзекті мәселеге айналып отыр.

Баламалы энергетика - энергияны дәстүрлі қазба көздерінен (көмір, мұнай, газ) емес, Күннен, геометриялық көздерден әрқалай температураны және т.б пайдалану арқылы алу. Оған энергияның аралас көздері де енеді. Дәстүрлі энергетикаға қарағанда, баламалы энергетика көздерінің бір бөлігіне экологиялық сыйысу тән. Баламалы энергетиканың мақсаты- туындаған проблеманы шешудегі энергетикалық сұранысты қанағаттандыра алатын энергия көзі - жел, биогаз, күн энергияларын пайдалану.

Күн энергетикасы дегеніміз - дәстүрлі емес энергетика бағыттарының бірі. Ол күннің сәулеленуін пайдаланып қандай да бір түрдегі энергияны алуға негізделген. Күн энергетикасы энергия көзінің сарқылмайтын түрі болып табылады, әрі экологиялық жағынан да еш зияны жоқ. Күн энергиясы арқылы тікелей жылытуға немесе фотоэлементтер көмегімен энергияны қайта өңдеу арқылы электр энергиясын алуға не басқа да пайдалы жұмыстарды атқаруға болады.

Қазіргі таңда күн энергиясын тікелей электр энергиясына айналдыратын құрылғы - күн батареясын ойлап тапты. Күн батареясы немесе фотоэлектрлік генератор – Күн сәулесінің энергиясын электр энергиясына айналдыратын шала өткізгішті фотоэлектрлік түрлендіргіштен (ФЭТ) тұратын ток көзі. Көптеген тізбектей-параллель қосылған ФЭТ-тер Күн батареясын қажетті кернеу және ток күшімен қамтамасыз етеді. Жеке ФЭТ-тің электр қозғаушы күші 0,5-0,55 В-қа тең және ол оның ауданына тәуелсіз (1 см² ауданға келетін қысқа тұйықталу тогының шамасы – 35-40 мА). Күн батареясындағы ток шамасы оның жарықтану жағдайына байланысты. Яғни күн сәулелері Күн батареясы бетіне перпендикуляр түскенде, ол ең үлкен мәніне жетеді. Қазіргі Күн батареяларының пайдалы әсер коэффициенті – 8-10%, олай болса 1 м² ауданға тең келетін қуат шамамен 130 Вт-қа тең. Температура жоғарылаған сайын (25ºС-тан жоғары) ФЭТ-тегі кернеудің төмендеуіне байланысты Күн батареясының пайдалы әсер коэффициенті кеміп, Күн батареяларының жиынтық қуаты ондаған, тіпті жүздеген кВт-қа жетеді.

Күн батареясы ғарыш кемелері мен аппараттарында электр энергиясының көзі ретінде қолданылады. Күн батареясы сондай-ақ, тұрмыс пен техникада қолданылатын көптеген бұйымдарды (калькулятор, қол сағаты, т.б.) токпен қоректендіру көзі болып табылады.

Күн, жел энергетикасы сынды қуат көздерін дамыту бүгінгі күннің басты қажеттілігіне айналып келеді. Тіпті, елімізде өткен «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесіне ұсынылған тақырып та осыған орайлас, яғни, «Болашақтың энергиясы!»

Қорыта келгенде, энергия көздерінің пайдалануы адамзатқа да, пайдалы қазбаларға тиімді болып келеді. Өйткені, адамзат балама энергетика көздері арқылы энергияны үнемдеп отырады. Ал, энергия көздерінің арқасында пайдалы қазбаларды көп мөлшерде қолданбауға да болады.

Жел, күн, биогаз энергиялары- құндылығы ерекше бізге табиғаттың берген сыйы десе де болады. Осы балама энергия көздерін пайдалану көмегімен энергияны қайта өңдеу, электр энергиясын алуға да және басқа да пайдалы жұмыстарды атқаруға болады. Себебі, балама энергия көздері- сарқылмайтын ресурстар болып табылады. Сонымен қатар балама энергия көздерін пайдалану - экологияға, қоршаған ортаға жақсы әсерін тигізеді. Яғни, қоршаған ортаға зияны жоқ деп те айтуға болады. Пайдалы қазбаларды үнемдеуге қолайлы тәсілдің бірі.

Энергияны үнемдей отырып, экологияға зиянымызды тигізбейік!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. П.С. Непорожний, В.Н.Попков. Әлемнің энергетикалық қорлары. (1995ж.)
2. В.С.Лаврус. Энергия көздері. (1997ж.)
3. Интернет материалдары.

СОЗДАНИЕ ПРИБОРА-СИГНАЛЬНАЯ КНОПКА ДЛЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ИГР

Миллер Д.А.
ученик 8 класса, ШГ №1, г.Щучинск
Кашкинова Р.А.,
учитель физики, ШГ №1, г. Щучинск
r.kashkinova@gmail.com

«Жизнь — как вождение велосипеда.
Чтобы сохранить равновесие, ты должен двигаться»
Альберт Эйнштейн

«Создание прибора-сигнальная кнопка для интеллектуальных игр» рассчитан на то, чтобы привлечь, как можно больше детей для участия в интеллектуальных играх. Интеллектуальные игры пользуются все большей популярностью во всем мире, это одно из любимейших форм организации досуга. Немаловажную роль играют атрибуты игры. В связи с этим наша работа была посвящена созданию сигнальных кнопок своими руками.

Гипотеза: повысить интерес к учебно-познавательной деятельности учащихся, по сравнению с существующей деятельностью, возможно, если:

1.будет создан прибор-сигнальная кнопка для интеллектуальных игр, который можно применять на уроках и внеклассных мероприятиях;

2.будет более эффективным способ определения очерёдности ответов команд и не будут возникать конфликтные ситуации.

Актуальность создания сигнальной кнопки заключается в растущей популярности интеллектуальных игр среди молодежи и участие в них. С одной стороны, интеллектуальные игры это массовая, развлекательная культура, а с другой-стремление к знаниям. Ведь именно они позволяют не только расширить кругозор, но и развивать творческие способности, смекалку и находчивость. Поэтому в наше время и возникает необходимость в различных атрибутах игры. Но приобретение профессиональных систем для интеллектуальных игр не только проблематично в некоторых местностях, но и дорого. А созданный прибор не требует особых затрат и, что немаловажно его можно сделать с минимумом затрат и самостоятельно. Кроме того, прибор поможет не только организовать игру, но и провести её без споров и конфликтов. Хотелось бы отметить, что в процессе создания сигнальной кнопки, мне невольно пришлось расширить кругозор по темам электричества и я стал разбираться в простейших схемах, а также узнал о современных брейн-системах.

Перед началом работы, как и полагается мной были изучены и проанализированы большое количество литературных источников и электронных ресурсов. Из всего многообразия исследований, хотелось бы выделить такие труды как:

•Проект «Quiz Buzze rButtons» Рона Провиса, участника сайта Thingiverse

•Учебное оборудование по физике в средней школе

•igra-express.ru/…/_istema-dlya-intellektualnyx-igr-brainsystem-pro-na-8-komand/

•https://habr.com/ru/post/394359/

•https://ru.wikipedia.org/wiki/Интеллектуальная_игра

Это натолкнуло меня на вывод, что для интеллектуальной игры в школе, можно применить простые в создании и недорогостоящие сигнальные кнопки, которые можно изобрести собственноручно.

Для чего же нужен такой незамысловатый прибор? Ответить на данный вопрос нам помогла проведённая среди учащихся интеллектуальная игра соревновательного характера. В данной игре мы не использовали кнопку и что же оказалось:

во-первых, было трудно определить, какая команда первой подала сигнал для ответа, в связи с чем возникают споры.;

во-вторых, даже если бы мы хотели использовать сигнальный прибор во избежание всякого рода споров, то сейчас не всегда можно найти подобные устройства для викторин.;

ну и в-третьих, создание сигнальной кнопки, использование в различного рода играх, на данный момент, актуально.

Само создание сигнальной кнопки включает несколько этапов:

1.знакомство с темами по физике, касающиеся принципа работы устройства.

2.поиск материала для создания кнопки с учётом его стоимости.

Ценовой фактор немаловажен, так как наша цель создать прибор, затраты на изготовление которого будут меньше стоимости коммерческого. Для создания сигнальной кнопки мной были использованы следующие приборы и детали:

1.Электрические провода сечение 2 мм^2, длиной 4 м – 200 тенге;

2.Звуковой охранно-пожарный извещатель (2 шт.)– 900 тенге за 1шт.;

3.Блок питания на 12Вольт универсальный от ноутбука 600 тенге;

4.Кнопка включатель (2 шт.) – 200 тенге за 1шт.;

5.Пластиковые бутылки емкостью 1 литр диаметром около 80 мм;

В сумме нам потребовалось 3000 тенге.

Для того, чтобы создать прибор, необходимо было соединить звуковой и световой сигналы, и я решил использовать охранно-пожарный извещатель, который применяется для внутренних помещений зданий. Первоначально я попытался в качестве источника использовать батарейки, но их мощность была недостаточна для работы извещателя. Поэтому я применил блок питания на 12В от неработающего ноутбука (можно также использовать зарядное устройство для сотовых телефонов). Кнопки включатели и провода приобрел в магазине электротоваров.

Теперь необходимо было продумать и нарисовать схему цепи. Так как раздел электричество мы еще не проходили, консультации получил от учителя физики и также самостоятельно изучил темы «Электрических соединений» в учебниках и интернете.

Затем в пробке пластиковой бутылки просверлил отверстие по диаметру кнопки и закрепил в отверстии кнопку, зафиксировав её контргайкой. Отрезав от пластиковой бутылки верхнюю часть высотой 110 мм, завернул пробку с кнопкой предварительно просунув электрические провода в горлышко. После чего, установив аккуратно провода, надел отрезанную верхнюю часть пластиковой бутылки на охранно-пожарный извещатель. Пластиковая бутылка служит также для уменьшения звука, если же звук недостаточно громкий, то можно просверлить в бутылке отверстия. Так как в извещателе используются светодиоды, то надо правильно подключить электропровода к источнику питания (блоку питания). Принцип действия сигнальной кнопки довольно прост. Блок питания подключается к сети и при нажатии кнопки, извещатель издает звуковые и световые сигналы.

Созданная нами кнопка апробировалась при проведении интеллектуальной игры «Где логика?» среди учащихся 9-11 классов, «Счастливый случай» в 9-10 классах при проведении декады естественно-математического цикла, во внеклассных мероприятиях по географии в классах среднего звена. Игры проходили очень увлекательно. Участники игры показали хорошие знания предметов., а что касается конфликтных ситуаций, то они отсутствовали.

В заключении, хотелось бы отметить, что создание новых приборов принесет пользу учащимся, так как научит не только делать вещи своими руками, но познавать физические законы и явления. В будущем, я думаю, это поможет без особых трудностей разобраться в работе и устройстве машин, приборов, станков, и другой техники. Как показала практика, стоимость самодельных приборов намного меньше коммерческих. В ближайшем будущем, я планирую усовершенствовать сигнальную кнопку, сделав ее беспроводной и включить систему прерывания. Для этого мне потребуются знания радиоэлектроники, поэтому в этом году я записался в кружок радиотехники. Надеюсь у меня все получится.

Литература:

1. Википедия – свободная энциклопедия. Режим доступа https://ru.wikipedia.org
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Интеллектуальная_игра
3. Учебное оборудование по физике в средней школе. Под редакцией А.А Покровского «Просвещения», 1973
4. Учебник по физике А. В. Перышкина, Е. М. Гутник «Физика» для 9 класса;
5. Учебник по физике 10кл., авторы Б. Кронгарт, В.Кем, Н. Койшибаев.
6. Физика: Справочные материалы: О.Ф. Кабардин Учеб. пособие для учащихся. – 3-е изд. – М.:Просвещение, 1991.
7. Творческие задания по физике в 6-7 классах, Р.И Малафеев 1991.
8. https://habr.com/ru/post/241407/
9. igra-express.ru/.../sistema-dlya-intellektualnyx-igr-brainsystem-pro-na-8-komand/
10. https://habr.com/ru/post/394359/

СУ ҚҰБЫРЫ

Аршалы ауданы Ж. Тәшенов мектебінің 8 сынып оқушысы
Накипбеков Асан Ерланович.
Аршалы ауданы Ж. Тәшенов мектебінің физика пәні мұғалімі
Игиликова Г.Е.
G02121965@mail.ru

Күнделікті тұрмыста жақсы өмір сүру үшін, алдымен ыңғайлы баспанамыз, тіршілікке қажетті қорымыз,қаражатымыз болуы керек.Ол үшін әр адам оқып үйренеді,білім алады,дамиды. Кез-келген адамзат тіршілік нәрі су мен ауа екенін біледі. Бірақ әрбір пайдаланған дүниеміздің қайтымы бар сұрауы мен есебі бар екенін білгенімізбен кейде оған мән бере бермейміз.

Мен мектепте алған біліміме сүйене отырып,өзім тұратын ауданда әрдайым су тапшылығы қиындық туғызады,оны шешудің қандай жолдары бар екен деп қарастырдым. Қазір адамдар технология дамыған заманда өзіне үй тұрғызып, оған су,электр энергиясын ыңғайлы етіп, өз қолымен жасай алады . Жер бетінде су қоры көп, бірақ -ауыз су тапшылығы, су тазалығы нашарлауынан денсаулық бұзылуы өте көп. Кейде ауылда су тапшылығы болып тұрады. Бір құбырлардың ақауынан ауданымызда бірнеше рет су болмай қалған уақыттар болған еді.Бұл әсіресе ыстық кездерде қиындық туғызды, адамдар ауыз суды дүкендерден сатып

алды,суға сұраныс үлғайғаннан нарықта кейбір сауда орындары судың бағасын көтерме бағамен сатыпта жатты. Көп кабатты үйлерде кәріз құдығы су айналып тұрмағаннан гигиеналық жағдайы төмендеп иісі шығып, ауаны ластады.Су тасымалдайтын көліктер алып келген су құрамының тазалығы дұрыс болмағандықтан уақытша болсада ішек инфекциясы аурулары пайда болған кездері болды.Су тапшылығы қиындығы бала бақшалар мен мектепте зиянын тигізеді.Қандай да бір тығырықтан шығудың көздерін ойлап табуға болады. Ол үшін білім, тапқырлық, шыдамдылық қажет деп ойлаймын. «Судың да сұрауы бар »-демекші, осындай қиындықтардан шығу жолдары туралы ойландым.Болашақта ата-анаммен отбасыма жақсы үй тұрғызу, ол үйде барлық жағдайды тиімді тәсілмен жасау, таза су ішу, табиғи су көзін ысырап етпей үнемдеу, еңбек етіп тапқан қаражатымды да үнемдеу, білім деңгейімді кеңейту арқылы электр энергиясының баламалы көзін ойлап табу. Суға төлеуге, кәріз құбыры құдығын тартуға, электр энергиясына кететін қаражатты шығындамай үнемдеу.

Мақсатым: қаражатты да суды да тиімді қолдану. Физика пәнін өте бастағанда қысым тарауына байланысты су құбырының ережелерін үйрендім, су бұрқақты қалай жасауға болатын ережелерін үйрендім.Әрі қарай, үйтұрғызуға қажетті құрылыс материалдарын қалай таңдау қажеттігін үйренемін.Сызу пәні ережелерін пайдаланып үйдің жобасын сызып үйренемін,тұп нұсқалық құрылыс төлқұжатын жасауды үйренмін.Бұрын 5-6 жас кезімде бала бақшада ойлайтынмын еліміз айналада өзен-көлдер мен теңізге бай ел деп жатады, бірақ неге ішуге су жетіспейді екен деп. Кейіннен біле бастадым: - табиғи суды сыртқы түріне қарап таза су деуге болмайды екен, себебі оның құрамында әртүрлі қоспалары бар екен:

су құрамы: а) қоспалар еритін ә) қоспалар ерімейтін болып екіге бөлінеді екен.

Осыған дейін су туралы өзім оқып танысқан және жинақтаған мәліметтеріммен бөліссем:

Суға химиялық сипаттама:

Су - табиғатта ең көп таралған зат.

Су - тіршілік көзі.

Су – адам өміріне қажетті оттегіден кейінгі 2-ші орын алатын маңызды қосылыс.

Суға биологиялық сипаттама:

Су- биосфераның ең маңызды элементі.

Су - өлі және тірі табиғат арасындағы зат алмасу процесінде маңызды рөл атқарады.

Жер бетінде тіршілік ең алғаш сулы ортада пайда болды.

Сандық және сапалық мәліметтер:

Су -жер бетінің 77,5%-н алып жатыр.

Су -жер шарының $\frac{3}{4}$ -бөлігін құрайды.

Тірі ағзаның 60-70%-н,ал өсімдіктердің 90%-ы судан тұрады.

Адам организміне тәулігіне ең аз дегенде 2,5 л су қажет

Адамдар мен жануарлар организмі$\frac{2}{3}$бөлігі су.

Ерте кезде адам басына тәулігіне 12-18 л су пайдаланылса, XX-ғасырдан кейін оның шамасы орта есеппен 200-400 л жетті.

Су өнеркәсіпте:

Судың көбі өнеркәсіпте жұмсалады:

1 т қағаз алуға – 250 т су,

1 т химиялық талшыққа – 1500 т су,

1 т мақта өсіруге – 1000000 т су жұмсалады.

Қосымша –жуыну, кір жуу, бақша өсіру қажеттіліктері бар.

Суға географиялық сипаттама:

Жер асты суы- Жер қыртысының жоғарғы бөлігіндегі сулар.

Су өткізгіш қабат-құм,қиыршық тас,малта тастар.

Су өткізбейтін қабат- саз,гранит,құмтас,сазды тақта тастар.

Еспе су- Жер бетінен есептегенде су өткізбейтін бірінші қабатқа дейінгі су.

Артезиан суы-Жердің терең қабатындағы қысымды су.

Су құбыры :

Суды тазартып,халыққа жеткізіп отырған-су құбырлары.Су құбырларының арқасында халық таза сумен қамтамасыз етіліп отыр.

Қорытынды: Менің болашақтағы үй құрылысымның жобасы –іргетасынан (фундаменттен) басталады. Үй жылы болу үшін және құбыр бөліктері кедергі келтірмеу үшін іргетасын жасағанда топырақты қазыңқырап іргетасын биіктеу етіп жасаймын.

Жер асты суын үйге дейін кіргізу және тұтынған су қалдығын қолданатын қосымша көзге арналған құрылғы жүйесі мынадай бөліктерден тұрады: (1-ші суретке қараңыз)

1) Жер асты суын көтеруге арналған су сорғысы
2) Су жинағыш-резервуар
3) Су тұндыргыш
4) Дезонатр –суды мөлшерлегіш
5) І-ші сүзгі
6) Су жинағыш
7) Су жинағыш
8) ІІ-ші сүзгі
9) Лас суды тастауға арналған стояк
10) Су жылытқыш
11) Жылы және салқын су қоры
12) Үйдің ішкі бөлігінде тұтыну көздері
13) Қалдық суды тұндыру және қайта өңдеуге арналған реттегіш бөліктері.

Бұдан: табиғи су көзін үнемді пайдалануды- үй ішінде тұтынып кәріз құдығы арқылы ағып шыққан суды тазартып, қайта өңдеп, қажетті жерге пайдалануды мысалы, егін суаруға, су бұрқақ жасауға(фонтан), ауладағы жаздық шомылуға арналған және дәретханаға арналған су ретінде тұтынуды үйренеміз. Алғашқы кезде суды тасымалдауға XVIII-XIX –шы ғасырларда қыш немесе ағаш құбырлар пайдаланылған, 1933-35 жылдардан кейін темірбетон және керамика қолданыла бастады, кейіннен темірден жасалған құбырлар, ал қазір соңғы кезде қолжетімді түрі пластиктен жасалған құбырлар қолданылып жүр.

Сырттан келетін суға және кәріз құдығына төлеуге арналған қаражатты тұрғын үй коммунальдық мекемесіне (КСК) шығындамай-ақ өз қалтамызда қалдыра аламыз. Орта есеппен бір айлық шығынға есептеу жүргізіп көрдім: (ауылдық жер үшін есеп)

сулар	V= 1 $м^3$	30 күнге (1 ай) орта есеппен	шығын	үнемделді
таза су	30 тг	V= 5 -7 $м^3$*30	150-210 тг	4000-5300 тг
кәріз суы	700 тг	V= 5 -7 $м^3$*700	3500-5000 тг	

Вакуумдық немесе тереңдік(глубинной) сорғы таңдап алынады. Суды үйдің ішіне дейін жеткізуге диаметрі 15-20 мм құбыр сатып аламын.Үйден қалдық суды шығаруға 40 мм, кәріз құдығына110 мм құбырлар таңдап аламын. Тұтынылып шыққан қалдық суды екі ыдыста реттеп,тазалап бау-бақша суаруға, аулада су бұрқақ жасауға пайдалануға болады.Сүзіп алу құралын қойсақ кәріздің (септик) қатты шығындыларын 6-7 айда бір ақ рет тартқызамыз, сүзіліп шыққан судың кейбір бөлігі жер қойнауына ағып кетеді. Жер асты суы әрдайым ағын су болғандықтан олар шайылып кетеді. Біздің ауданымызда әртүрлі тереңдіктен су көтеріледі шамамен 5-8 метр тереңдіктен.Осылай етіп бір сорғыдан көрші 2-үйге жалғауға да болады.

Түйін:

«Салауатты ұрпақ ел ертеңі» десек, деніміз сау болуы үшін таза су ішуіміз керек. **Санитарлық жағдай туралы:**Су құбырлары алыстан тасымалданғанда топырақ астында жауын-шашын суларынан құбырлар коррозияға ұшырайды тозады,кейде сарғыш түсті лайланған су келеді,сондықтан өз су құбырымыз болғаны жөн**.**

Су қоры-халық байлығы. Жер бетінде тұщы су қоры өте аз. Планетада адамзат тұщы суды жыл өткен сайын көп мөлшерде тұтынуда. Адамзаттың денсаулығы таза су ішіп, салауатты өмір салтын сақтау.Ұқыптылықпен жасаған әрбір жұмыс нәтижеге жеткізеді деп сенемін.

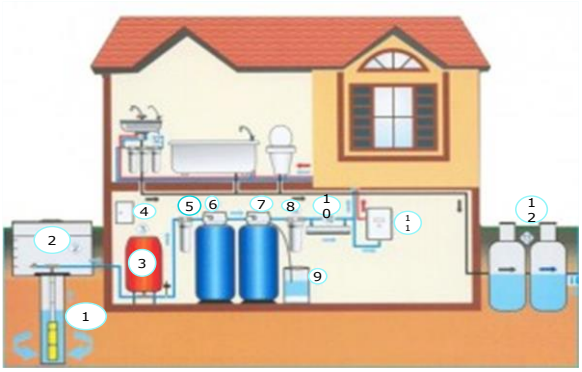

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. О.Д.Дайырбеков, Б.Е.Алтынбеков, Б.К.Торғауытов, У.И.Кенесариев, Т.С.Хайдарова Аурудың алдын алу және сақтандыру бойынша орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Шымкент. “Ғасыр-Ш”, 2005 жыл. ISBN 9965-752-06-0
2. Физика және астрономия. - Алматы: Атамұра,2007.ISBN 9965-34-634-8
3. Бейсенова Ә., Самақова А., Есполов Т., Шілдебаев Ж. Экология жәнетабиғаттытиімдіпайдалану. Алматы, «Ғылым»,2004.
4. «Экология жәнеқоршағанортаныққорғау» 2006 жыл Асқарова Н.И
5. Мамышев М. Қазақстандағы жердің экологиялықжағдайы // Жаршы, 2000
6. Семин В.А. Основы рационального водопользования и охрана водной среды. М., Высшая школа, 2001.-320 бет
7. Калицун В.И., Кедров В.С.и др., Гидравлика, водоснабжение и канализация. - М.: Высшая школа, 2004.-397 бет.
8. СНиП РК. Водоснабжение. Наружные сети и сооружения. - Астана, 2002- 216 бет.
9. Прозоров В.И. Николадзе Г.И. Минаев А.В. Гидравлика, водоснабжение и канализация городов. - М.: Высшая школа,1990.-252 бет.
10. Жумагулов Н.Ж. Водоснабжение. -Алматы: Бшм, 1995.
11. СНиП РК 4.01-41-2006. Внутренний водопровод и канализация зданий. Комитет по делам строительства МИиТ РК. Астана, 2007.- 50 бет.
12. Справочник проектировщика. Внутренние санитарно-технические устройства.В 4-х ч. 4.2. Внутренний водопровод и канализация. Под ред. И.Г.Староверова и Ю.И. Шиллера. 4-е изд.,перераб и доп. - М.: Стройиздат, 1990. - 247 бет.
13. 7 сынып физика оқулығы Р.Башарұлы.Алматы «Атамұра» 2017 ж. ISBN 978-601-306-737-7.
14. В.М. Ударцева «Мой дом» Алматы-2009 ж.

ФИЗИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР ЖӘНЕ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ

ДБАОММИ№2, Нұр – Сұлтан қ., 7 сынып оқушысы
Серикова Камила
ДБАОММИ№2, Нұр – Сұлтан қ., физика пәні мұғалімі
Тойшыбекова Дамеш Жаханқызы
damesh.t@mail.ru

Табиғат әлемі адамдардың тіршілік ету ортасы. Ал, адамдар табиғатсыз өмір сүре алмайды. Техникалық үдерістің, экономиканың, жалпы адамның шаруашылық іс-әрекетінің қауырт дамуы, айналадағы ортаға үдемелі, көбіне бүлдірушілік сипатта әсер етуде. Адамның табиғатқа әсері мыңдаған жылдар бойында қалыптасқан табиғи жүйелерді өзгерту, сондай-ақ, топырақты,

су көздерін, ауаны ластау арқылы жүзеге асуда. Бұл табиғат ахуалының күрт төмендеуіне әкеліп соқты, көп жағдайларда орны толмас зардаптарды қалдырды. Экологиялық дағдарыс шын мәніндегі қауіпті төндіріп отыр: іс жүзінде тез өріс алып бара жатқан дағдарыстық жағдайларды кез келген аймақтардан көруге болады. Жұтатын ауамыз, ішетін суымыз, жейтін тамағымыздың құрамында улы заттар көбейді. Заводтардан шығатын қалдықтар сүзгіден дұрыс өткізбестен ауаға таралып, осының нәтижесінде өкпе, рак, жүрек, психикалық аурулар саны көбейіп барады. Дүние жүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне сүйенсек, аурулардың 80-90% ішетін ас суынан және жұтатын ауадан туындап отырғаны көрінеді.

Қоршаған табиғи ортаның ластануы — қандай да бір экологиялық жүйеге (биогеценозға), ондағы заттектердің айналымы мен алмасу процестерін, энергия мен ақпарат ағынын үзетін немесе өзгертетін, аталған экожүйенің бұзылуына әкеліп соғатын, оған тән емес жанды немесе жансыз компоненттердің, физикалық немесе құрылымдық өзгерістердің енгізілуі.

Ал, қоршаған ортаны қорғау – адамзаттың алдында тұрған басты проблемалардың бірі. Табиғатты қорғау тақырыбымен жеке таныстыруда физика сабағының да мүмкіндіктері көп. Мұның өзі физикалық заңдар мен құбылыстардың мәнін ашып, сабақтың қызықты өтуіне себеп болар еді. Оқушыларға табиғатты қорғау қажеттігін техниканың қауырт дамуы оған елеулі зиян келтіретіндігін ескерту орынды. Мысалы, жыл сайын әлемдік мұхитқа он миллион тоннаға жуық мұнай ағызылады. Қазіргі кезде ауа атмосферасында газ тектес және қатты қоспалардың үлесі елеулі артуда. Дүние жүзіндегі барлық энергетикалық қондырғылар атмосфераға жыл сайын 200-250 миллион тонна күл және 60 миллион тоннаға жуық күкіртті ангидрид шығарады. Никель зауытының электр балқыту цехтарында пайдаланылған газдың құрамының ¾ бөлігін металл құрайды. Міне, кәсіпорын тек ауаны ластап қана қоймай бағалы шикізаттан да айрылып отыр.

Озон қабатының жұқаруы, улы тұзды жаңбырлардың жаууы, химиялық заттармен ластануы – адамның іс-әрекетінен жасалған қасірет болып табылады.

Ластаудың тағы бір көзі автомобиль транспорты болып табылады. 300 миллионнан аастм іштен жанатын двигателі бар автомобильдер жыл сайын ауаға миллиондаған тонна күкірт және азот тотықтарын, көміртекті тотығын шығарады. Мұның өзі адамға қауіпті. Ластанудың физикалық факторына электромагниттік өріс, шу, радиоактивті сәулелену, вибрация, гравитациялық өріс және өнеркәсіптік қондырғылардың жылыуы жатады.

Вибрация – әртүрлі механизмдер жұмысының нәтижесі. Ол жабық ғибратта жұмыс істейтін машиналар екені белгілі, онда вибрациядан адамдарды қорғау қажет немесе вибрациясын ауыр транспорттың жүрісінің әсерінен пайда болған вибрациядан архитектура ескерткіштері бүлінуде. Көне архитектура ескерткіштерін бүлінуден сақтау үшін физиктер темір бетон блоктардың арасына каучук блоктар салынған корзина жастықты асфальтталған жол салуды ұсынады.

Біз дыбыс әлемінде өмір сүреміз. Қажетті сигналдардан бөтен бізге транспорттың, жұмыс істеп тұрған машиналардың және бар дауысқа қойылған аудио аппаратуралардың үні әсер етеді. Дегенмен адам толық тыныштықта өмір сүре алмас еді. Адам дыбысты толық ести алады. Бұл жапырақ сыбдыры ақырын ойналған музыка тағы басқалар. Қоршаған ортадағы сан алуан дыбыстың ішінде хаостық жағымсыз түрі шу. Шумен адам баласы ежелден күресіп келеді. Мәселен, Италиядағы Сибарис атты ежелгі грек колониясының тұрғындары өз қаласында түнде шулауға тиым салып, ұстахана мен шеберханаларда қала сыртына салғызатын болған. Қатты дыбыс зиянды. Шу адамда қан айналымын бұзады, зат алмасу өзгереді, асқазан жарасын, гипертонияны т. б. аурулады тудырады. Шу деңгейінің нормалары бар. Қауіпті деңгей, аса қауіпті табалдырығы, метр болу деңгейі.

Радиоактивтік ластану қаупі уранның ыдырау реакциясы ашылғаннан бастап пайда болды. Бұл басқа ластану көздеріне қарағанда ерекше болып табылады. Радиоактивті нуклидтерді ядросы тұрақсыз химиялық элементтердің зарядталған бөлшектер шығаратын қысқа толқынды электромагниттік сәулелену деуге болады. Биосферада радиоактивті сәулеленудің екі түрі белгілі:сырттай және іштей сәулелену. Сырттай сәулеленудің көзі радиоактивтік нуклид арқасында болады. Ал, іштей сәулелену адам ағзасына су, тамақ және ауа арқылы түскен

радиоактивті элементтер арқылы жүреді. Көп жағдайда радиоактивті ластану биосферада адамның қолынан жасалады десек болады. Мұндай ластану атом электростанциялары, ядролы қондырғысы бар су асты қайықтары, уран өндірісі және т. б өндірістерде радиоактивті қалдықтарды тиімсіз қолданудың нәтижесінен пайда болады. Қорғаныс жолдарын пайдалану заңдылықтарын білсе және орындаса мұндай ластанулар адам ағзасына және қоршаған ортаға зияны болмас еді.

Қазіргі таңда екінің бірінде ұялы телефон. Осы телефонның адам ағзасына қаншалықты зиян екенін білеміз бе? Қазір әлем ғалымдары бұл тұрғыда белгілі бір тұжырымдамаға келе бастады. Мәселен ұялы телефон адамның зердесін зардапқа ұшыратады. Есте сақтау қабілеті мүлде жойылады. Ұялы телефонмен ұзақ сөйлескен адам ашушаң мазасыз күйгелек болады. Ұялы телефон электромагниттік толқынның ортасы екені белгілі. Ал адамның өзі электромагниттік толқындардың жүйесі болып табылады десек қате айтпаған болар едік. Бәрімізге белгілі біздің қанымыз тұзды оң және теріс иондар (NaCl). Осыған сәйкес бізде диффузиялық ток туады. Одан әрі қандай процесс жүретіні белгілі, электр тогы, электромагниттік өріс, одан әрі аура, т. б.

Әлемдегі ғалымдар ұялы телефонның әсерінен адамның денсаулығына зиян келетініне еш күмәндары жоқ екенін айтады. Мәселен, жылына 500000 адам мидан зақымданған болса, көз ауруына шалдыққандар саны да осынша болатыны белгілі болып отыр. Мұның бәрі ұялы телефонның әсері. Әрине, бұл телефонды қолдануға болмайды деген емес. Ұялы телефонды қалтада жүрек тұсында белде қосулы күйде ұстамау, машинада, лифтіде және металлмен қоршалған аумақтарда қолданбау т. б сияқты кейбір заңдылықтарын сақтау қажет.

Физикалық факторлардың бірі – жылулық ластану. Ауаға кәсіпорындар мен жеке қондырғыларда пайдаланылған бу мен газдар арқылы жылу бөлініп, оның жылдық үлесі мыңдаған қалаға жетеді. Энергияны пайдалану қарқынының өсуі жылулық баланстың яғни климаттың өзгеруіне әкеп соғады. Сонымен бірге қыздыру кезінде ауадағы су буымен көмірқышқыл газының молекулалары күннің қысқа толқынды сәулелерін өткізеді де оны жұтып алады, яғни жерден таралатын ұзын толқынды сәулелердің 78 пайызын ұстап қалады. Міне сол себепті CO_2-нің атмосфераға таралу мен ажырауын білудің маңызы зор.

Осы аталған физикалық факторларды ескере отырып, егер мектепте физика курсы тақырыптарын оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып дайындалған, экологиялық элементтері бар сабақтар тұрақты түрде өткізіліп тұрса, онда оқушылардың сол пәннен алған білім сапасы мен пәнге деген қызығушылығы артады.

Экологиялық мәдениет негізі саласына жаратылыстану білімі жатады, бұл оқушылардың білім жүйесіне, қазіргі заманғы ғылыми әлем суретін құрастыру, экологиялық ойлау, әлемдітану, бағалы жобалар, экология заңын түсінуге көмек көрсету мүмкіндігі, тәжірибелі қызметтер, табиғатты пайдалану кіреді. Экологиялық мәдениет барлық оқушылардың ойларында құрастырылуы керек.

Қоршаған ортаны қорғау, жалпы адамзат мәдениетіндегі құрамдас бөлігі болып келеді, адам арасындағы құнды қарым – қатынас көлемі және әлеуметті табиғат ортасындағы процесстің пайда болуы және материалдық және рухани құндылықты және мінезін анықтайды, бағалы бағыт жүйесі пайда болады және қоғамның жауаптылық сатысы және тұрақты биосферадағы жеке адамды сақтау, экологиялық іс - әрекетті дәлелдеу және адамзат қызметінің шешімінде және барлық түрлерде игеріледі.

Нақты фактілермен, қызықты мысалдармен физика сабағында экологиялық білім беру оның пәндік мәнін жан-жақты ашумен қоса оқушылардың қоршаған ортаға сүйіспеншілігін арттыра түседі.

Бұл жобаның негізгі өзектілігі: Табиғатты аялау, соның негізінде имандылыққа, ізгілікке баулу бала тәрбиесіндегі ұлттық тамырдан нәр алып, экологиялық ой-тұжырымдар баланың қоршаған табиғат ортасымен және өмір сүріп отырған қоғамындағы қалыптасқан ғылыми ұғым түсініктерімен байланыстырса, соғұрлым өз туған жерін, елін қорғауға, табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндеттейтін еді.

Сонымен, бүгінгі таңда адамзатты ерекше алаңдатып отырған зор мәселенің бірі - қоршаған табиғат ортаның бүгінгі жай-күйі. Табиғат тіршілік атаулының анасы, адамның өмір сүруінің бірден-бір кепілі. Табиғатта бар дүние бір-бірімен өте тығыз байланысты да, өзара тәуелді болып жаралған. Даму ырғағы бір-бірімен үйлесімді байланысты болғанда ғана табиғат заңдылығы бұзылмайды.

Қолданылған әдебиет:

1. «Қазақстан 2030» стратегиясы
2.Бейсенова Ә.С, Шілдебаева Ж.Б. Экология -Алматы
3.Омарова А.А. Экологиялық білім мен тәрбиенің болашағы мен дамуы.
4. Е. Б. Байбарақов,ҚР ҰҒА академигі,э.ғ.д, профессор. «Табиғатты пайдалану»
5. Методика преподавания физики в 8-10 классах средней школы. ч. 1 и ч. 2/ В. П. Орехов, А. В. Усова, И. К. Турышева идр: Под. ред. В. П. Орехов, А. В. Усова.
6. «Физика в школе» научный методический журнал.
7. Жайсаңбаев Т.Р. Ғылыми-техникалық прогресс және оның экологиялық зардаптары.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОТОПЛЕНИИ ЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ

Ташкин Мейрали Кайратович,
Бабенко Анастасия Максимовна
ученики 9 класса, СШЛ № 6, г. Кокшетау
Абильмажинов Сырымбет Есенбаевич
учитель физики, СШЛ № 6, г. Кокшетау
abilmaginov@mail.ru

В развитых странах запада, технологии обогрева уделялось и уделяется серьёзное внимание, в нашей стране также уделяют этому большое внимание. В нашей республике в основе обогрева жилого фонда и промышленных предприятий сохраняется введённая ещё в конце 30-х годов прошлого столетия т.н. теплофикационная система пароводяного отопления. Она основана на реализации тепловой энергии отработанного в турбинах ТЭЦ влажного водяного пара для обогрева жилых и производственных помещений.

Доставка горячего пара и воды к потребителям приводит к необходимости создания гигантской в масштабах страны, разветвлённой системы, для поддержания работоспособности которой необходимы:

– размещение в сети систем мониторинга и контроля за распределением тепла (тепловые пункты, сетевые насосы, аппаратура и др.)

– организация и содержание технически оснащённых служб аварийного и профилактического ремонта, проектирования и строительства новых трубопроводов и т.д.

Следует также иметь в виду, что в большинстве случаев укладка труб осуществляется безканально, что приводит к большим потерям при транспортировке тепловой энергии из-за утечек её в землю.

Этот далеко не полный перечень упомянутых факторов показывает, что практика использования тепловой энергии отработанного турбинного пара в действительности обходится государству очень дорого. На практике, однако, реальная себестоимость парового централизованного отопления систематически занижается ввиду очевидной невозможности населения и предпринимателей оплачивать его в полном объёме.

Львиная доля оплаты ложится на плечи госбюджета. Подобная ситуация, вполне допустимая при социализме, в условиях рыночной экономики аномальна и не может, длится неограниченно долго.

Рис.1

Это обстоятельство делает актуальными поиски и развитие альтернативных рациональных систем обогрева. В развитых странах Европы и Северной Америки уже давно осуществлён переход на иные принципы отопления. В жилых помещениях - это электричество.

Электрические котлы не имеют источника открытого пламени, не выделяют вредных отходов сгорания топлива, благодаря чему, не требуют монтажа дымохода. Это существенно снижает трудозатраты и материальные расходы на монтаж и установку отопительного оборудования. В работе электрические котлы отопления практически бесшумны и легки в управлении.

Электрокотлы имеют высокий коэффициент полезного действия (КПД). В некоторых электрических котлах значение КПД, при правильно смонтированной отопительной системе достигает 98%. Работа современных электрических котлов отопления автоматизирована. К тому же, они не нуждаются в каком-то особом и трудоемком уходе в эксплуатации.

В отоплении домов за счет электрических котлов есть один существенный недостаток – электрическое отопление очень дорогостоящее мероприятие.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования заключается в следующем:

I) Снизить себестоимость электрического отопления дома, за счет совместного использования электрических сетей и солнечных станции.

- Электрокотёл использует электричество от центральных сетей электроснабжения, добавочно к этому подается электричество от солнечных модулей.
- При установке сетевого инвертора, электроэнергия вырабатываемая солнечными панелями, добавляться к потребляемой, от основного источника, снижая затраты и увеличивая доступную мощность.
- Солнечная станция работает бесшумно, она абсолютно безопасна для окружающей среды. Кроме того, вырабатывает электричество, которое можно накапливать в аккумуляторных батареях и использовать в зависимости от емкости последних.
- В летнее и весеннее время, когда дом уже практически не отапливается, вся электроэнергия от солнечной электростанции используется по дому, что существенно экономит расходы по электроэнергии.
- Важным достоинством фотоэлектрических модулей является простота обслуживания. Несложный механизм без вращающихся частей не требует особого ухода.
- Использование солнечной энергии для питания маломощных потребителей, какими являются жители сел и фермеры – это самый дешевый и долговечный способ получения электроэнергии, так как гарантия на вырабатываемую мощность солнечных батарей составляет 30 лет.

II) Снизить себестоимость электрического отопления дома, за счет использования водяного теплого пола (экономия тепловой энергии, в стандартном жилом здании экономиться до 30%, а в помещениях выше трех метров – до 50%).

Теплый пол – это система отопления, обеспечивающая нагрев воздуха в помещении снизу, где отопительным прибором выступает настил. Теплый пол водяной – это современно и

комфортно. Еще совсем недавно, такие поверхности были в диковинку, и далеко не каждый мог себе позволить это удовольствие. Однако сегодня к этому пришли многие.

- Монтаж не требует больших затрат (для многих потребителей это очень важно: приобретение необходимого оборудования уже предполагает определенные финансовые вложения);
- Элементы системы водяного теплого пола совместимы с любыми видами полов;
- Теплым полом можно пользоваться автономно, а можно подключить к существующей системе отопления (к котлу или центральному отоплению);
- Автоматическое управление теплым полом – терморегуляторами, которые экономят электроэнергию при их эксплуатации.

Использование дров в качестве отопления нежелателен в РК, так как занимая площадь свыше 2,7 млн. км^2, мы имеем всего 4% деревьев и кустарников. К тому же большая часть территории подвержена опустыниванию. В качестве подтопки активно используется бумага, пластиковые бутылки, салафаны и резина, что негативно отражается на окружающей среде. Если учесть что сельское население Казахстана составляет 40% и в каждом городе имеются большое количество частных домов, особняков и коттеджей, то эта проблема наиболее актуально для современного Казахстана.

Рис.2

Электрическая система отопления частного дома с использование солнечных электростанции, по сравнению с другими видами систем привлекает внимание прежде всего практичностью, удобством в эксплуатации, независимостью и автономностью:

1) экономит большое количество времени от рутинной и нудной ежедневной работы за традиционной печкой;

2) отпадает потребность подключаться к дорогостоящему паровому централизованному отоплению (которое возможно только в городах).

3) пожилые, одинокие и больные люди не будут стремиться жить в коммунальной квартире;

4) из – за постоянной температуре в доме, положительно скажется на здоровье людей проживающих в ней, так снижутся простудные заболевания.

5) молодым семьям будут предпочтительные именно такие дома как по цене, так и возможностью работы на приусадебном участке и т.д.

Литература:

1. Лепеш Г.В., Сухов Г.С.. К проблеме электрообогрева помещении коммунального и промышленного назначения /Технико-технологические проблемы сервиса. №1(3) 2008 г. стр. 57 – 62.
2. Сухов Г.С., Лепеш Г.В., Карп Л.В. Теоретические основы технологии дифференцированного электрообогрева помещений. Постановка задачи и математическая модель. Технико-технологические проблемы сервиса. №1(11) 2010 г. стр. 29 – 36.
3. WWW. Teplyipol.kz

4. Гайтов Б.Х., Гайтова Т. Б.. Кашин Я.М.. Копелевич Л.Е., Самородов А.В. Нетрадиционные электромеханические преобразователи энергии в системе автономною электроснабжения // Изв. вузов Электромеханика. 2008 г., №1. – стр 21-28.

«ҚОБЫЛАНДЫ БАТЫР» ЖЫРЫНДАҒЫ ФИЗИКАЛЫҚ ЗАҢДЫЛЫҚТАР

Макинск қ., Балуан Шолақ атындағы МЛ, 9 сынып оқушысы
Текен Ақерке Қанатбекқызы
Макинск қ., Балуан Шолақ атындағы МЛ, физика мұғалімі
Тенсел Бердгуль
Akerketeken@mail.ru

Қазақ халқының ауыз әдебиеті - тәлім-тәрбие берудегі негізгі мектептердің бірі. Ертегілер, тұрмыс-салт жырлары, батырлар жыры, аңыз-әңгімелер, тағы басқа ауыздан ауызға таралып жеткен дүниелері арқылы тәлім мен тәрбиені, адами құндылықтарды, ұлттық дүние танымды қалыптастыруға жетелейді.

Қазақ ауыз әдебиеті саласының ауқымы өте үлкен болғандықтан, батырлар жырындағы физикалық заңдылықтар мен ережелер қалай қолданылғанын зерттеген едім.

«Батырлар жыры» - қазақ ауыз әдебиетіндегі асыл мұралардың бірі. Соның ішінде «Қобыланды батыр» жырын талдап көрдім. «Қобыланды батыр» жырын ең алғаш Шоқан Уәлиханов зер салған болатын. Ал ең алғашқы талдау жасаған Әлихан Бөкейханов болатын. «Қобыланды батыр» жыры - 7 буында жазылған, ең ұзақ жырлардың бірі. Бізге дейін «Қобыланды батыр» жырының 29 нұсқасы жеткен екен. Олар: Марабай, Б.Жасымбаев, Мергенбай, А.Айтабанов, К.Еламанов, Тұяқбайлар жырлаған. Марабай жырлаған толық нұсқасын талдап шықтым. Бұл жұмысты зерттеуіме себеп болған «Қобыланды батыр» жырын жатқа айтудан аудандық сайыс болған. Сол сайысқа қатысу кезінде жырды жаттап отырып, «физикалық құбылыстар әдебиетте де бар екен ғой, зерттеп көрейінші» деген ойдың келуі еді. Енді осы жырдағы физикалық заңдылықтарға кезек берейін.

Аналықтай бәйбіше
Қабырғасы майысқан,

– деген жолдарда қиындықты көп көріп, жер ортасы жасқа келген кездегі, сүйектердің қатып, қабырғаның майысуы дене пішінінің өзгеруі деформация құбылысын көрсетеді.

Жылқыда жатып Қобланды
Екпіні оттай қаулайды.
Қаршығасы қолында,
Құмай тазы соңында,
Көрсе киік, заулайды,

– деген жолдарда дененің уақыт өтуіне қарай басқа денемен салыстырғанда орнын өзгертіп, қозғалыс жасап, бір өлшем уақытта жылдамдық алып, Қобыланды жылдамдығын шапшаң өзгертуі арқылы үдеумен екпін алып қозғалғаны көрініп тұр.

Құлағына батырдың
Бір дауыс кеп шулайды.
Ту сыртынан сол таудың
Бұрқыраған бу шықты,
Шуылдаған шу шықты,

– деген жолдарда есту мүшелері қабылдайтын, серпімді ортада тарала алатын механикалық толқын дыбыстың таралғаны және бөлшектердің тығыз орналасуы тербелмелі қозғалыстың энергиясы жылдам тасымалдануына байланысты таудағы дыбыстың шағылуы жаңғырықпен ұласып, бірнеше дыбыстардың қабаттасуымен шу болып естілгенін көруге болады.

Қолына алып толғанып,
Қозы жауырын жебені,
Ат үстінен шіреніп,
Сонда тұрып тартады,

- денелер бір-бірімен әрекеттескен кезде пішіні мен өлшемдерін өзгерте отырып, серпімді деформацияның әсерінен серпінділік күшінің пайда болғанын көруге болады.

Меніменен күресіп, Жықса, алар», - десіпті деген жолдарда дененің немесе дене бөліктерінің жылдамдығын өзгертетін күш ұғымымен байланыстыруға болады.

Мініп алып торы атқа,
Дүрілдетіп жөнелді.
Қызыл ерді сүйретті,
Сүйреткі қылып үйретті.
Ішінде шеңгел тікенге
Өкпе-бауырын түйретті.
Тақымға салып сүйретіп,
Қабырғасын күйретті,

- бұл өлең жолдарында дене мен жер арасындағы өзара әрекеттің нәтижесінде қозғалысқа қарсы бағытталған үйкеліс күші бар екенін аңғаруға болады.

Арттыруға сайланды
Қырық түйе қазына,

- түйелерге артылған жүктің Жердің тартылуы салдарынан дененің тірекке әрекет ететін күші салмақтың беріліп тұрғанын көреміз.

Қобландыдай батырың
Көшті тартып барады.
Бірнеше күн жол жүріп,
Аз ғана емес, мол жүріп,
Өткен күнді санады,

- бұл жолдарда Қобыланды батырдың өз еліне жол тартып, қозғалыстағы дененің бастапқы орны мен соңғы орнын қосатын бағытталған кесінді арқылы орын ауыстырып, дененің санақ денесімен салыстырғандағы қозғалыс кезінде белгілі бір траектория сызып, сол траекторияның бойымен жол жүріп бара жатқаны айтылған.

Батырдың сөзін есітіп,
Елге шапты жосылтып.
Бұрқыратып тозаңын,
Желге қарсы есілтіп,
Жылқыға жау тигендей
Елдің шетін шошынтып,
Байға жетіп келеді,
Қарала атты көсілтіп,

- бірқалыпсыз қозғалыс кезіндегі дененің жылдамдығы өзгеретінін ескере отырып, дене жылдамдығының тез өзгеріп, жылдам уақытта белгілі бір үдеумен баратын жеріне тез жетіп, жолындағы бөгеттерге қарамай қатты жылдамдықпен шапқылап, шаң шығаруы молекулалар тозаңының пайда болуына әкелді.

Жеміне қосып, Қыз Құртқа,
Қызыл дәрі жегізді.
Бурылға Қыз Құртқа
Түндікпенен күн берді,
Түтікпенен су берді,
Дәрілеген жем берді,

- жем молекуласы мен дәрі молекуласының араласуы диффузия құбылысы, түндік бойымен жарық көзінен келген жарық энергиясы тарайтын сызық жарық сәулесі арқылы жарықтың түзусызықтың бойымен таралатынын, түтікпен су беру қылтүтіктік құбылысқа негізделіп,

молекулалық күштердің әрекетінен жұғатын сұйық қылтүтіктер бойымен жоғары көтерілетінін байқауға болады.
Құртқа сұлу батырға
Қарағай найза саптатты.
Алмас қылыш соқтырып,
Күмістен қынын шақтатты,
- бұл өлең жолдарынан Құртқа батырға арнап қылыш, найза соқтырту арқылы денелердің температурасы өзгергенде денелердің ішкі энергияның өзгергенін, ішкі энергияны өзгерту барысында механикалық жұмыс істеу арқылы өзгерткенін көруге болады.
Құбылып бурыл гуледі.
Табаны жерге тимеді,
Құлақтың түбі терледі,
Тер шыққан сайын өрледі.
Көлденең жатқан аңғарды
Жерошақ құрлы көрмеді,
- қозғалыстағы дененің жұмыс істеуге қабілетті болуы Бурыл аттың энергиясының тасып тұрғандығының көрінісі еді.
Астына мінген Бурыл ат
Жауатын күндей күркіреп,
Жаңбырдай тері сіркіреп,
Құбылып ойнап жер басты,
- күндей күркіреп дыбыстың серпімді ортада таралуын, терінің тамшы болып тамуы ауасыз кеңістіктегі ауырлық күшінің әрекетінен еркін түсу үдеуінің бар екендігін көрсетіп тұр.
Ат тұяғы тиген жер
Тесіле жаздап солқ етті,
- деген жолдардағы солқ ету ауырлық күшімен әрекет еткен кезде сыртқы күштің жиілігі мен тербелмелі жүйенің меншікті жиілігі сәйкес келіп, тербелістердің амплитудасының артуы резонанс құбылысы еді.
Қанжарменен қармасты
Семсерменен серместі.
Қанжар қалды қайысып,
Семсер қалды майысып,
- батырдың энергиясын және қару-жарақтың бүлінуі деформацияланып, соның ішінде бастапқы орнына қайтып келмейтін пластикалық деформацияға ұшырап жатқанын көруге болады.
Шығын болмай, не қылсын,
Екпіндеп шапқан Тайбурыл
Етбетінен жығылды,
- бұл өлең жолдарынан Тайбұрылдың жерге құлауын инерция құбылысымен түсіндіруге болады, яғни денеге басқа денелер әрекет етпеген кездегі жылдамдығын сақтау құбылысы еді.
Анасын тұлпар білген соң,
Қайта-қайта кісінеп,
Шығарды қатты дауысты.
Бурыл аттың дауысын
Құртқаға жел жеткізді.
Қатуланып ақырып,
Дауыстап айқай салады.
Қобландыдай батырдың
Даусы жерді жарады,
Ертеңгі даусы батырдың
Айшылық жерді алады, - бұл өлең жолдарынан физикалық құбылыстардың ішіндегі **дыбысты** аңғаруға болады. Бурыл аттың дауысы, Қобыландының дауысы кеңістікте ауа арқылы

таралған механикалық толқындар **дыбыс** болып таралып, қандай да бір кедергіге шағылып, **жаңғырық** болып естіліп тұр.

Бұл жырды қысқаша осылай талдап көрдім. Физика күнделікті өмірмен тығыз байланысты, ол табиғат туралы ғылым дейтін болсақ, оның әдебиетпен байланысқан тағы бір қырын байқағандай болдым. Мені қызықтырған тақырыптарым көбейіп жатыр. Ол алдағы уақыттың еншісінде.

Қолданылған әдебиет:

1. Әнесұлы Ж. «Қазақтың ауыз әдебиеті хақында» мақала//ABAI.kz ақпараттық порталы, 2019.
2. Марабай жырау. «Қобыланды батыр» жыры//QAZAQSTAN TARIHY сайты, 2019.
3. Башарұлы Р. «Физика». Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2017. - 208 б.
4. Башарұлы Р., Шүйіншина Ш., Сейфоллина К. «Физика». Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2018. - 224 б.
5. Закирова Н.А., Аширов Р.Р. «Физика». Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ, 2019. - 272 б.

ФИЗИКА ЖӘНЕ АСТРОНОМИЯДАН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ БАР ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ӨТКІЗУДІҢ МАЗМҰНЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Көкшетау қ., С.Жүнісов атындағы № 18 орта мектеп-лицейі,
10 «В» сынып оқушысы
Токмолдина Адемай Кенжетайқызы
Көкшетау қ., С.Жүнісов атындағы № 18 орта мектеп-лицейі,
физика мұғалімі
Акмагамбетова Галия Қажымұқанқызы
galiya_8_7@mail.ru

Экологиялық бағытымен физика курсы ғылыми танымға қызығуды арттыруда елеулі рөл атқарады. Сабақта оқушылар табиғаттың бүтіндігі, қоршаған ортаның физикалық параметрлері және биосферада орын алатын ғылыми физикалық процесстер туралы білім алады. Оқушылар әрекеттің физикалық принциптерімен, мұнай шығаратын және энергетикалық кешендерде пайдаланылатын жұмысы қоршаған ортаны ластау мүмкіндігімен байланысты және тірі табиғатқа кері әсер ететін (мұнай шығаратын кешеннің технологиялық процесстерінде пайдаланылатын жылу қоғалтқыштары мен агрегаттар, электромеханикалық индукциялық генераторлар, электромагниттік толқындарды сәулендіретін құрылғылар және т.б.) механизмдер құрылғысымен танысады.

Сонымен қатар жоғары сынып оқушылары зиянды әсерлерді анықтайтын әр-түрлі бақылау-өлшегіш құралдар, сондай-ақ осы әсерлерді жоятын немесе бейтараптандыратын құрылғылар (инерциялық немесе электрлік сүзгілер, сәулеленуді сіңіретін экрандар жіне т.б.) туралы біледі.

Физика - эксперименттік ғылым, сондықтан сабақта жетекші рөлдердін бірі демонстрациялық және зерханалық экспериментке тиесілі болуы қажет. Тәжірибе көрсететіндей [1], егер теориялық мәлімет эклогиялық бағыты бар физикалық экспериментке жүгінсе, оқушылармен мәліметті меңгеру тиімділігі артады. Әрі оқушылардың санасына оқып білудің түпкілікті мақсаты - оны тәжірибеде адамзат қоғам мүддесінде пайдалану екенін әрдайым жеткізу қажет. Бірақ сонымен бірге адам құбылыстардың қоршаған ортаға зиянды салдардын алдын алу тәсілдерін білуі қажет. Ал бұл, егер адам құбылыстың өтуі жағдайын, осы құбылыстың басқа құбылыстармен себеп-салдарлық байланысын және осы құбылыстың өтуі

механизмін білсе мүмкін. Құбылыстар бағынатын факторларды және заңдарды білу, адамға оларды қоғам мүддесінде басқаруға мүмкіндік береді. Біз әр құбылысты оқып білуге дәл осы ұстанымда кірісеміз.

Тану жиі қоршаған ақиқатты сезім мүшелері арқылы адамның белсенді ойлау іс-әрекетімен сезімдік қабылдауынан басталады, яғни бақылаудан.

Бақылау - заттарды және қоршаған ақиқат құбылыстарын ұзақ, мақсатты және жоспарлы қабылдау. Ол ғылыми тануда зерттеудін маңызды әдістерінің бірі, ғылыми білім көзі болып табылады және табиғи немесе эксперименттік жағдайда жүргізілуі мүмкін. Бақылау танудын тек оңай, қарапайым тәсілі ғана емес, эксперименттің құрамды бөлігі де болып табылады. Эксперименттен басқа, бақылау танудың салыстыру және өлшеу сияқты тәсілдерімен байланысты.

Бақылау зерттеу тәсілі ретінде құбылыстар мен заттардың тек сыртқы белгілерін зерттеуге мүмкіндік береді. Құбылыстар болмысы және заттар қасиеттері туралы тереңірек білімдер зерттеудің эксперименттік және теориялық әдістері арқылы алынуы мүмкін.

Эксперименттік деңгейде зерттелетін құбылыстар туралы фактілерді жинақтау процессі өтеді, бақылаулар, өлшеулер, салыстырулар жүргізіледі, эксперименттер қойылады, білімдерді жүйелеу жүргізіледі.

Мысал ретінде келесі әдістемесі А.А. Бобровтың және А.В. Усованың эксперименттік білімдерін қалыптастыру әдістемесінде негізденетін демонстрациялық эксперименттерді қарастырайық[2]. Эксперимент мазмұны болып:

- құбылыстарды, олардың өту ерекшеліктерін экологиялық көзқарас жағынан зерттеу;
- құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды және өлшемдер арасындағы құбылыстарды және қасиеттерді негіздейтін функционалдық тәуелділікті (мысалы, фототоктың зерттелетін орта жағдайына тәуелділігі) зерттеу;
- Тәжірибелер негізінде немесе логикалық ой қорыту нәтижесінде тұжырымдалған, соның ішінде индукция әдісіне жүгінетін, заңдарды түйіндеу;
- Ортаның әр-түрлі жағдайлардағы ерекшеліктерін зертту және салыстыру.

Мысал қарастырайық. Диффузияны, эклогиялық көзқарас жағынан, ластағыштардың өсімдіктер және жануарлар әлемінің тіршілік әрекетін қамтамасыз ететін заттарға ену құбылысы ретінде қарастыруға болады. Сұйқтықтағы диффузия бойынша тәжірибелер үшін тотияйын немесе перманганант калийі сияқты заттарды пайдаланады. Бірақ жоғарыда аталған заттар экожүйеге кері әсер ететін заттарға жатады. Әрине қоршаған ортаға келтірілетін зиян шамалы, бірақ осы жағдайда бастысы оқушылардың экологиялық тәжірибесіне зиян келтірілетіні: оларға химиялық реагенттерді ойсыз пайдалану мысалы көрсетіледі. Эксперимент барысында бізбен осы құбылысты көрсетудің экологялық таза нысаны пайдаланылады [3], яғни диффундияндырылатын зат ретінде біз қою шәй немесе қарқынды түсі бар қызылша шырынын пайдаланамыз. Осы заттар диффузиясы өтуінің механизмі суда сандық зертхананың «Архимед» микроскобын пайдалнғанда жақсы көрінеді [4].

Келесі мысал. Ұқсас заттарды біз капилырлық құбылыстарды көрсетуге пайдаланамыз. Құбылысты топырақтан "өсімдіктер капиляры" арқылы тек суда еріген пайдалы заттар ғана емес, сонымен бірге өсімдікте жиналып және кейін асқа түсіп зиян келтіретін зиянды заттар көтерілетінің көрсететіндей жасап шығару маңызды.

Демонстрация үшін 10 см-ден артық сүзгіш қағаз кесіндісін пайдалануға болады. Түтіктің біреуіне таза су, екіншісіне қызылша шырынымен боялған су құямыз. Әр түтікке кесіндіні салып, кесінді - "өсімдік ұқсатқыш" бойынша біреуінде таза, екіншісінде, кесіндіні "ластаушыға" ұқсас түске бояп, ластанған су көтерілетінің бақылаймыз. Капилярлық құбылыстарды зерттеу барысында сұйықтардын көтерілу қарқынына әсер ететін тиісті заңдылықтарды анықтаймыз, капилярлар диаметрін есептейміз және т.б.

Қышқыл ашытқылар - бұл атмосфералық жауын-шашындар, олардың pH-ы 5,5-тен төмен. Жауын-шашынның ашуы атмосфераға күкірт оксидінің және азоттың түсуі салдарынан болады. SC_2көздері негізінен құрамында күкірторганикалық қосындалар бар тас көмірдің, мұнайдың және табиғи газдың жануы процесстерімен байланысты. Атмосферада SO_2 бөлігі

фотохимиялық ашу нәтижесінде күкіртті ангидридке айналып, атмосфералық ылғалмен күкірт қышқылын құрайды. SO_2 маңызды көзі болып түстіметаллургия болып табылады: мыс, никель, кобальт, мырыш және тағы басқа металлдарды өндіру сульфидті күйдіру кезеңін еңгізеді.

Азот тотығы азот қышқылының бастамшысы - атмосфераға жылу электр станциялары қазандарының түтіндік газы және іштен жанатын қозғалтқыштардан шығат газ құрамында түседі. Осы құралғыларда дамитын жоғары температурада ауа азоты азоттың моно- және диқышқылы қосындысын беріп жартылай тотығады. Қышқыл жауын-шашындар (олардын *pH*-ы кейде 2,5-ке жетеді) биотаны, техникалық құрылыстарды, өнер туындыларын жояды. «Архимед» сандық зертхананың *pH-метр* датчигі (өлшеу диапазоны *pH 0-14* бірлігі) *pH* жауын-шашындардың деңгейін өлшеуге, сәйкесінше қоршаған орта жағдайы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Біздің Жеріміздің тіршілік етуі мерзімінде атмосферада көшет газдар концентрациясы өзгеруінің динамикасы бойынша көптеген болжамдарға қарамастан, ең маңыздыға адамның өндіргіш іс-әрекетінің антропогендік мінезін жатқызамыз [5]. Атмосферада көшет газдар құрамы соңғы уақытта қазба отындарды (көмір, мұнай, табиғи газ және т.б.) жағу, адамның ауыл шаруашылық іс-әрекеті (мысалға, жасанды суға батырылған күріш алқабында метан пайда болуы), ормандарды жою тенденциясы және т.б. арқасында CO_2шығарылуы едәуір артты. Көшет газдар күнмен қыздырылған Жер беті сәулеленуін ғарыш кеңістігіне кетуіне бөгет жасайды.

Жоғары сынып оқушылары сәулелену туралы және оны тіркеу әдістері туралы жеткілікті толық хабардар. Егер манометрмен қосылған жылу қабылдағыштың қараланған бетін көлемді қызған дене жанына орналастырса, микроманометр көрсеткіші сәулелену бар екенін айғақтайды. Бірақ егер олардың ортасына шыны орналастырса, микроманометр көрсеткіштері байқалмайды. Байқау негізінде шыны спектрдін көзге көрінетін бөлігін өткізе отырып, жылу сәулеленуді өткізбейтіні туралы қорытынды шығарамыз.

Көшет әсерін көрсету бойынша физикалық экспериментті келесі түрде іске асыруға болады. Картон жәшік алып, түбіне алдын ала жақсы қыздырылған қара металл тілімше жатқызып қоямыз. Алдымен жылу қабылдағышты ашық жәшіктін үстіне, бірақ одан тыс орналастырамыз. Бұл жағдайда манометр тілімше сәулеленуі және одан шегініп жатқан жылылық ауа арқасында жылу қабылдағыш қызуын тіркейді. Жәшікті шынымен жауып, оның металл тілімшемен шығарылатын жылулық сәулелер үшін күңгірт екеніне көзіміз жетеді.

Кейін жәшік ішінде жылылықты оқшалау тіреуіш үстіне термометр орнатып, температура өзгеруі динамикасын бақылаймыз. Термометр көрсеткіштерін бақылау, жоғарғы беті ашық жәшік анағұрлым тез салқындайтынына көз жеткізуге мүмкіндік береді. Сенімді арттыру үшін түптеріне қара металл тілімшелер жатқызып қойылған екі көлемі бірдей жәшікпен тәжірибе жасаймыз. Жәшіктердін ішкі бөлігінің қыздырылуын ағыны азырақ бұрышпен жәшік бетіне бағытталған екі қуатты жарық көздері көмегімен іске асырамыз. Жәшіктердің "көлеңкелі" қабырғалары жанында жылу оқшалайтын тіреуіштер үстіне термометрлер орнатып, олардың көрсеткіштерін ашық және жабық жәшіктерде бақылаймыз. Аз уақыт аралығында шынымен жабылған жәшікте қыздырыну тезірек өтіп жатқанын белгілейміз. Термометр орнына "Архимед" сандық зертхананың температура тетігін пайдалануға және алынған мағыналарды экранға кесінді, кесте түрінде шығаруға болады.

Экологиялық қолайсыз аудандарда лас суды тазарту, теңіз суын тұщыландыру үшін күн энергиясын іске асыру бойынша демонстрацияны 1 суретте бейнеленген құрылғы көмеген жүзеге асыруға болады [6].

Күнмен қыздырылған су булары жоғары көтеріледі және температурасы булар температурасынан төмен шыныда жиналады (шыны көлбеуі таза судың тетікшеге сорғалауын қамтамасыз етеді, ал ваннада лас немесе тұзды су қалады). Булану тезірек өтуі үшін ванна түбіне қарақоңыр құм себу арқылы су температурасын арттыруға болады.

Жер шарының әр түрлі бөліктерінің шағылдырғыштық мүмкіндігі Күннің жер бетімен жұтылатын және онымен ғарыш кеңістігіне шағылысатын энергия балансын анықтайды, оның өзгеруі климат өзеруіне әкеледі.

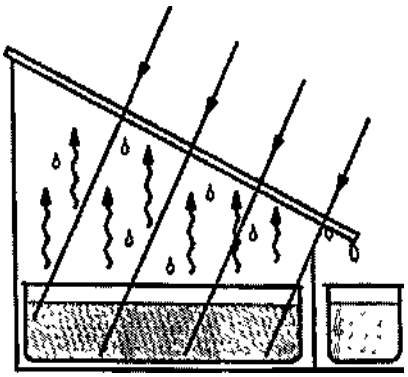

1 сурет. Суды тазартуға арналған құрал.

Қарқынды дамудағы өндіріс айқын түрде Жер аудандарының әр түрлі шағылдырғыштық мүмкіндіктермен арақатынасын өзгертеді, ол үйренішті климаттың бұзылуы және басқа экологиялық зиянды салдар пайда болуы қатерін өзінде сақтайды. Жарық шағылысуын көрсетуде жасанды жарық көзін, демонстрациялық гальванометрмен қосылғансезгіш фотоэлемент пайдаланамыз. Фотоэлементті зерттелетін беттен шағылысқан жарық тікелей оған түсетіндей орнатамыз. Шағылдырғыш тер ретінде айна, су, құм, жер, таза жіне лас қар, мұз және т.б. бетін пайдаланамыз. Гальванометр көрсеткішін белгілейміз және оқушылармен бірге талдаймыз. Барлық беттердің айна бетімен салыстырғанда шағылдырғыш қабілеттігі төмендегені туралы қорытында жасаймыз.

Түтіндеу, ластану салдарынан атмосфера, су мөлдірлігі өзгеруі олардың қыздырынуына әсер етіп, Жерде кері айналмайтын жылылық өзгерістерге әкелуі мүмкін. Демонстрациялық эксперимент қоюда жарықтанатын дене қызуын оның мөлдірлігіне тәуелділігін зерттейміз. Жарық көзі болып жеткілікті күшті жарықтық ағын беретін графопроектор пайдалану мүмкін. Зерттелетін орта (түтінге оранған және шаң басқан ауа, мөлдір және лас су және т.б.) арқылы өткен энергия өлшеуіші ретінде демонстрациялық гальванометрмен қосылған фотоэлемент пайдаланамыз. Жұтатын ортаны графопроектор және фотоэлемент арасында вертикальды жазықтықта орналастырамыз. Гальванометр көрсеткіші қорытындысы бойынша қандай да бір ортамен, онда ластағыштар болған жағдайда, жарықты жұту дәрежесі туралы қорытынды жасаймыз.

Сонымен бірге жарық жұтылуының таза және лас су қабаты қалындығынан тәуелділігін көрсетуге болады.Осы экспериментті «Архимед» сандық зертхананың жарықтылық тетігін пайдалану арқылы өткізуге болады. Жоғары сезгіш жарықтылық тетігі жарық қарқындығын өлшеу үшін пайдаланылады. Түтікте жоғары нүктелі фотоэлектрлік элемент орнатылған, оның ішінде «пин-диодтардан» орындалған шағын плата орналастырылған. Фотоэлектрлік ұяшыққа жапқыш кернеу тіркелген жағдайда фотонның әр пин-диодқа түсуі ұяшықтан электронның шығуымен сүйемелденеді. Нәтижесінде, фотоэлектрлік ұяшық жарықтығы күштірек болған сайын шығыста электрлік ток мөлшері соғұрлым үлкен болады.Пайда болатын ток деректерді тіркеу және жинау құрылғысының аналогты-цифрлық түрлендіргіші жұмыс диапазоны ретінде қабылданған *0-5В* диапазоны ішінде жататындай болып кернеуі өлшенетін және реттелетін кедергі арқылы өтеді.

«Архимед» сандық зертхананың магниттік өрісі индукциясының тетігі көмегімен Жер магниттік өрісі индукциясының көлденең құрамдас бөлігі өзгеруінің динамикасын бақылауға болады.

Қарастырылған сұрақты қорыта отырып, оқушылармен құбылыстарды бақылау арқылы қабылдауда көрнекілікке қол жеткізіледі. Бірақ қабылдау әлі толық емес, өйткені оқушылар тек қана есту және көру талдауыштарын пайдаланады. Оның толық болуы егер құбылыстар тек қана көзбен және естумен ғана емес, сонымен қатар басқа бір-бірін толықтыратын басқа сезімдермен танылған жағдайда мүмкін. Соңғысы оқушылармен бақылаулар және тәжірибелер өз бетімен орындалған жағдайда, олар өдері қандай да бір құбылысты іске асырғанда мүмкін. Сонымен бірге қабылдауда көру мен қатар түйісу, қимылдау, кейде иіс сезу талдағыштары қатысады.

Егер бақылау құбылыс өтуінің қандай да бір параметрлерін жан жақты талдаумен, жазбалармен, суреттермен, сызбалармен, есептеулермен сүйемелденсе, онда бірінші және екінші дабылдық жүйелердің бірлескен іс-әрекетіне қол жетеді, ол қабылдаудың тереңдігін қамтамасыз етеді.

Қолданылған әдебиет:

1. Иванов А.Ф. Физический эксперимент с экологическим содержанием // Физика в школе. — 1996. - № 3. - 32 – 34б.
2. Усова А.В., Бобров А.А. Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики. - М.: Просвещение. - 1988. - 112 б.
3. Левдик И.Ю. Экологически чистый вариант демонстрации диффузии // Физика в школе. - 2000. - № 4. – 20 б.
4. Цифровая лаборатория «Архимед». Методические материалы к цифровой лаборатории по физике. — М.: ИНТ, 2001. — 215 б.
5. Глобальное потепление климата (по материалам журнала «В мире науки» за 2005 год) // Физика в школе. - 2006. - № 4. - 3 – 11 б.
6. Рыженков А.П. Физика. Человек. Окружающая среда: прил. к учеб. физики для 8 кл. общеобразоват. учреждений. -М.: Просвещение, 1998. – 194 б.

БЕСПРОВОДНАЯ ПЕРЕДАЧА ЭНЕРГИИ

Трифауцан А. А.
ученик 8 «Б» класса
КГУ «Многопрофильная школа-лицей №3 имени А.С.Пушкина», г. Степногорск
Пахомова Елена Анатольевна
Учитель физики, школа-лицей № 3, г. Степногорск
trifautsan01@mail.ru

Последние время я всё чаще задумываюсь о создании механизма беспроводной передачи энергии. Я решил углубиться и изучить досконально эту тему. Прочитав множество книг, различных научных материалов в интернете, я пришёл к выводу, что ближе всего к созданию интересующего меня изобретения приблизился Никола Тесла. Сейчас я хочу поделиться своим мнением о возможных вариантах создания такого прибора.

Мне нравятся 2 способа передачи энергии без проводов: передача путём УВЧ и СВЧ излучения и путём создания двух электромагнитных полей, входящих в резонанс. Первым способом можно пользоваться в больших масштабах, а вторым – в области дома или квартиры.

Способ 1. Связь по Wi-Fi осуществляется методом передачи электромагнитного излучения, которое переносит некоторое количество энергии. Если увеличить объём излучения, то вполне можно передавать энергию. Антенна – это прибор для передачи, а ренктенна – для приёма. Этот способ имеет ряд плюсов: передавать энергию можно на очень большие расстояния; потерь энергии происходить не будет или они будут, но очень малы. Но у этого метода есть и минусы. Во-первых, передавать большое количество энергии не получится, даже второй способ в этом случаи более выгоден. Во-вторых, цена на передающий и принимаемый аппараты будет очень большая, да и установить их нужно правильно, иначе есть риск потери большого количества энергии. В-третьих, это плохо скажется на устройствах GPS-навигации, излучение просто «собьёт их с толку». В-четвёртых, низковольтные диоды не позволят выводить большое количество энергии из приёмника. В-пятых, микроволновое излучение в большом объёме очень опасно для здоровья, а учесть, что мы пользуемся телефонами и микроволновками, то такой способ передачи энергии не кажется безопасным с точки зрения здоровья. Я бы не использовал такую систему у себя в квартире. Такой способ передачи энергии подойдёт, например, для

зарядки электрического самолёта во время полёта или передачи энергии между домами или даже соседними городами.

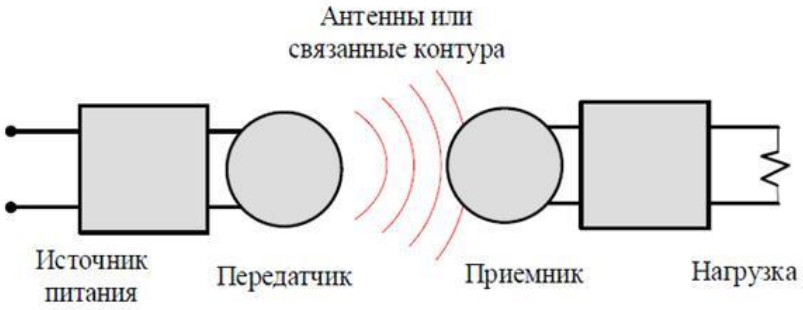

Способ 2. Создать два электромагнитных поля можно с помощью двух катушек из ферромагнетика: одну подключить к розетке, а вторую к телефону. Такое возможно согласно Теории электромагнитного поля, сформулированной английским физиком Джеймсом Клерком Максвеллом. Теория гласит, что **имеющееся магнитное поле порождает имеющееся электрическое поле, а переменное электрическое поле порождает переменное магнитное поле. Вначале одно из полей создаётся источником зарядов или токов, но в дальнейшем эти поля могут существовать независимо от таких источников, порождая друг друга.** Так вот, согласно этой теории, сначала ток в первой катушке создаст электромагнитное поле, которое породит электромагнитное поле во второй катушке, передавая ей энергию. В данном случаи мы имеем неплохую выгоду. Объём передачи энергии здесь довольно большой, а стоимость сравнительно мала. Инструкция для подключения такого прибора будет состоять из двух пунктов: 1) включить в розетку; 2) поднести телефон. Механизм очень лёгкий в использовании. То есть это можно выгодно использовать в быту, а из-за маленькой стоимости пользоваться может практически каждый. Но у этого способа есть много минусов: он не будет работать на расстоянии более 3-5 метров, в лучшем случаи 7 метров; КПД у такой установки 35-40%; это может пагубно сказаться на человеческом здоровье; может сбить работу других электрических устройств в доме. Поэтому, я считаю, прибор на основе этого механизма можно использовать в пределах одной комнаты. Теперь наличие розетки у постели не будет необходимостью.

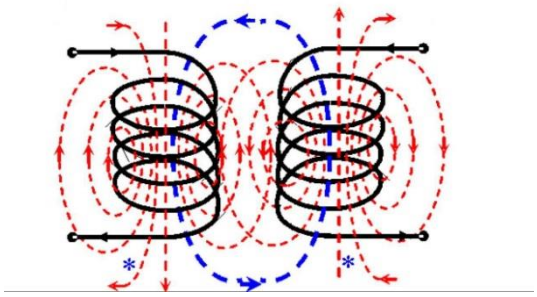

Таким образом, у нас есть 2 способа передачи электрической энергии без проводов, которые действительно будут работать. Если учесть вышесказанные минусы, мы сталкиваемся с проблемой – мы можем предавать ток или в сравнительно большом количестве, или на дальние расстояния. У меня есть вариант решения этой проблемы – в этом поможет литосфера. Но я пока не уверен, поскольку эксперименты хотел начать летом.

В любом случаи, устройства беспроводной передачи энергии имеют значительные преимущества над передачей по проводам:

1. Безопасность. Линии электропередач, расположенные в степях и проходящие вдоль автомобильных дорог, очень опасны как животным, так и человеку. В случаи аварии,

провод может оборваться и одним концом упасть на землю и создать вокруг некоторое напряжение. А так как высоковольтные линии чаще всего расположены вдоль дорог, это становится причиной многих смертей. Также из-за этого умирают дикие животные и особенно домашний скот, причём в большом количестве и зачастую с пастухом. А единственное, что связывает антенну и ренктенну – это электромагнитные волны, что определяет практически полную безопасность.

2. Стоимость. Прокладка линий электропередач занимает очень много времени, сил и ресурсов, что очень сказывается на дальнейшей стоимости. Создав систему беспроводной передачи электроэнергии, мы сможем здорово сэкономить. И обслуживать такую систему проще и дешевле.
3. Потери. При транспортировке электроэнергии по линиям электропередач потери составляют 30-40%. Если же передавать энергию в виде микроволнового излучения, то потери будут составлять всего 1-3%.

Исходя из вышеуказанных преимуществах, я считаю, что человечеству нужно переходить на беспроводную передачу энергии, это будет выгодно и удобно всем. Я считаю, что будущее за беспроводными технологиями.

Литература:

1. Никола Тесла. Колорадо-Спрингс дневники 1899-1900г. - Самара. Издательский дом «Агни». 2008г.
2. Касаткина Ирина Леонидовна. Физика. Электромагнетизм. Ускоренная подготовка к ЕГЭ. – Ростов-на-Дону. Феникс. 2018г.

«МАТЕМАТИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «МАТЕМАТИКА»

МАТЕМАТИКАНЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Ерейментау қ., № 3 ОМ, 7ә сынып оқушысы
Булан Мансура
Ерейментау қ., № 3 ОМ, математика мұғалімі
Жапабаев Е.Т.
mansura.bula@bk.ru

Математика ғылымдардың ішінде ең ерте шыққан, оның тарихи ғасырлар түкпірінде жазу мен сызу жоқ кезінде басталған. Адамзат тағылымның даму дәуірінің табалдырығын аттап басқан заманда «артық», «кем», «үлкен», «кіші» ұғымдары туған. Заттарды санаудан 1,2,3,4,5..т.с.с натурал сандарды жазуға, нәрселердің мөлшерін өзара салыстыруға, жыл мезгілдерін ажыратуға мәжбүр еткен. Ең алғаш сандар, яғни цифрлар б.з.д 2 мыңжылдықта пайда болған. Тарих жағынан келсек, сандардың ежелгі Вавилонда қолданғаны айқындалады. Осылай математика саласы одан әрі қарай дами түсті. Қаншама ғалымдар өз шығармаларын есеп арқылы өшпес мұра қылып қалдырған.

Тақырыпты таңдау себебім:

- Жер шарында қанша қызық пән және оның ғалымдары бар, соның ішінен таңдап алған пән бұл математика пәні. Бұл пән ерте ғасырдан келе жатқан пән және оның қаншама атақты ғалымдары бар. Солардың математикаға қосқан үлесі мен өмірі туралы баяндап беремін.

Жұмыстың өзектілігі:

- Қазір оқушылар математиканы тек мектеп бағдарламасы бойынша білім алады, ал математиканы тереңдеп оқуға қызығушылығы төмендеп барады. Сондықтан да, сол қызығушылықты оятып және дамыту үшін «Математиканың шығу тарихы» атты ғылыми мақаланы бастап отырмын.

Басты мақсатым, осы отырған барша халыққа, сыныптастарым мен достарыма математика тарихынан толымды дүниелерді тартымды қылып жеткізу, математика пәніне деген қызығушылықты арттыру.

Математиканың шығу тарихы.

Математиканың шығу тегі және даму барысы ұзақ мерзімге созылды. Арифметиканың өзі дербес ғылым ретінде біртіндеп қалыптасқанымен, оның негізгі сан ұғымы өте ертеде, тарихқа дейінгі заманда, санау қажеттілігі туған кезде пайда болған. Геометрияның бастапқы қарапайым ұғымдары табиғатты бақылау, тікелей практикалық өлшеу тәжірибелерінен алынған. Математиканың бастапқы мағлұматтары барлық халықтарда болған:

Көне Мысыр математикасы

Көне Мысыр әлемдегі ең байырғы мәдениет ошақтарының бірі. Ніл өзенінің екі жағалауына орналасқан бұл ел б.з.б 3200-ші жж біртұтас мемлекет болып бірікті. Ніл өзені әр жылда тасып, жағалаудағы егістік жерлерді шайып кетіп отырған, тасу мезгілі аяқталған соң тұрғындардың жерін қайта өлшеп бөлу керек болады, ұзақ жылғы жер өлшеу тәжірибесінің арқасында геометрия ғылымы пайда болған (геометрия – грекше сөз, гео – жер, метро – өлшеу деген мағына береді).

Б.з.б 2900-шы жж кейін патшаларының мазары ретінде көне мысырлықтар көптеген алып пирамидаларды тұрғыза бастаған. Пирамидалардың құрылысына қарай отырып, сол кездегі көне мысырлықтардың геометрия мен астрономияны аз білмегенін аңғаруға болады. Мысалға, пирамида табаны мен бүйір бет ауданы арасындағы қатынас пен табанындағы бұрыштарды атауға болады. Қорыта келгенде көне мысырлықтар көптеген нақтылы тәжірибелер топтаған, бірақ оны бір тұтас теорияға айналдырмаған.

Араб математикасы

Орта ғасырдағы Орта Шығыс, Солтүстік Африка және Испания сынды мұсылман мемлекеттеріндегі араб жазуы арқылы жазылған математикалық шығармаларды айтады. Араб математикасының дамуына арабтар ғана емес, парсылар, сүриянилер, т.б. үлес қосты. Бұл шығармалар қолжазба түрінде осы күнге жеткен, олар әлемнің әр түкпіріндегі кітапханаларда сақтаулы тұр.

VIII ғасырдан бастап XIX ғасырдың ортасына дейін әл-Мансұр халиф Бағдатта ішінде телескоп пен кітапханасы бар «Даналық үйін» (арабша: بيت الحكمة Bait al-Hikma) ашып, оған сол кездегі Сүрия, Үндістан т.б мемлекеттерден ғалымдарды жинаған. Бұл кезең негізінен басқа тілдегі математикалық шығармаларды аударып, оны үйрету кезеңі деп айтуға болады. Ең алдымен Евклид «Геометрияның бастамалары», одан кейін үнді математигі Брахмагупта еңбегі араб тіліне аударылады. Содан бастап, Архимед, Аполлониус, Диофант, Птолемей сынды ертедегі гректің ұлы математиктерінің шығармалары бірте-бірте араб тіліне аударылды. Бұл дәуірдегі атақты математик әл-Хорезми болды. Ол тек аудармамен айналысып қана қоймай, сонымен бірге «Хорезми арифметикасы» (көптеген кітаптарда «Liber Algoritmi» деп аталынып жүр), «Әл-жәбр уә-л-Мұқабала» т.б атты атақты кітаптары бар. Қазіргі кездегі математиканың маңызды бір саласы болып табылатын алгебраны осы әл-Хорезми енгізген.

IX-ғасырдың ортасынан XIII ғасырға дейін араб математикасының гүлдену дәуірі деп қарауға болады. Араб математикасының негізгі жетістіктерінен, арифметика жағында: ондық санау жүйесі, жазбаша есеп, дәрежеге көтеру, біріз қатарлардың қосындысын табу формуласын зерттеген.

XII ғасырдан бастап, араб математикасы Солтүстік Африкадағы Жерорта теңізі жағалауы арқылы өтетін мәдени жолдар арқылы Испания мен Еуропаға тараған. Әсіресе ондық санау жүйесі мен жазбаша есеп, Евклидтің «Геометрия бастамалары» кітабының аударма нұсқасы т.б. Бұлар бүкіл Еуропаның, тіпті дүние жүзінің математикасының дамуына орасан зор ықпал еткен. Бірақ, араб математикасының керемет туындылары латын тіліне аударылып, Еуропаға

тарамаған, тек XIX ғасырдан кейін араб математикасы реттеліп бір жүйеге келтіріле бастаған. Араб математикасы ертедегі гректің, Үндістанның, Қытайдың, Шығыс пен Батыстың математикалық жетістіктерін пайдаланып және оларды бір қалыпқа түсіріп, Еуропаға таратқандықтан мәдениеттің қайта гүлденуі кезеңінде математика керемет дамыды, сондықтан да араб математикасы әлемдік математика тарихында ойып тұрып орын алады.

Орта ғасырлар математикасы

Математика ғылымның кіндігі де, тұсауы да кесілген жері ертедегі шығыс (Қытай, Үнді). Одан кейін, ол Вавилон мен Египет, Грекияға ауысады. Грекия математиктері математиканы өзінің нәтижелері мен түпкі қағидаларын логикалық қорытынды арқылы келтіріп шығаратын дедукциялық ғылымға айналдырды. Гректер әсіресе бастапқы геометрияға жататын мәселелерді түгел зерттеді деуге болады.

Жаңа заманнан ілгері 47 ж. Рим әскерлері Грекияны басып алып Александрия портындағы Мысыр кемелерін өртегенде, өрт кітапхананы да шарпып, нәтижеде екі жарым ғасыр бойы жинап сақтаған кітаптар мен 500 000 парсы қолжазба күйіп түгейді. IV ғасырда христандар Грекия пұтханаларын өртеген кезде Серапис пұтханасындағы 300 қолжазба күйіп түгейді. Міне, осындай тарихи себептерден, әрі Грек математикасының өзіндегі олқылықтар себебінен, ежелгі Грекия математикасы тоқырайды. Осыған байланысты бүкіл Еуропада ғылым дамымақ түгіл, уақтысында болған ғылымдардың өздері жоғалып, Еуропаны қара түнек басады. Ақыл берген ғасырлардың орнына мың жарым жыл бойы үздіксіз созылған оянбайтын ұйқыға батқан «Ақыл-ой» ғасырлары келді. Адамзат тарихында бұдан үлкен, бұдан ғаламат ауыртпалық болған жоқ. Шығыс математикасы V ғасырдан XV ғасырға дейінгі мың жылдан астам уақыт аралығында есептеудің әсіресе астрономияның қажетінен шұғыл дамыды, бұрынғы Грекия математиктерінің көпшілігі философ болса, кейінгі шығыс мәдениетінің көбінің астроном болуы міне осы себептен болса керек.

Үнді математикасы

Математика тарихында, Гректердің мұрагерлері Үндістандықтар делінеді. 200 жылдан 1200 жылға дейін Үндістан математикасы жоғары толқынға көтерілген дәуір болып есептеледі. Бұл дәуірдің бастапқы мезгілінде, олар Гректерден геометрияны Вавилоннан алгебраны үйренді, әрі Қытайдан үлгі алып, арифметика мен алгебраны одан ары дамытты.

Ұлы математиктер

780-850жж Араб математигі Әл-Хорезми адамзат өркениетінің дамуына және қалыптасуына өлшеусіз үлес қосқан, көне өркениеттер тағылымының тал бесіктерінің бірі Ежелгі Хорезм еліндегі Хиуа қаласында дүниеге келген. Ол әйгілі «Шығыстың жеті жұлдызының» бірі, әлемдік қазіргі алгебра ғылымының негізін салушы ретінде белгілі. Орта ғасырлық Ұлы ғалым – математик, астроном(жұлдызшы), тарихшы. Математика бойынша ол жазған екі кітап бүкіл әлемге араб цифрлары мен нөлдің тарауына септігін тигізді. «Арифметика» және «Алгоритм» терминдері ол жасаған сөздіктерден бізге келді, ал алгебра сөзі оның «Хибас әл-жабр уа-л мукабаля» кітабы тақарыбының бір бөлігі болып табылады.

Әбу Насыр әл-Фараби

Әбу Насыр Мұхамма ибн Тархан ибн Узлағ әл-Фараби (870-950 жж) – әлемге әйгілі ойшыл, философ, социолог, математик, физик, астроном, ботаник, лингвист, логика, музыка зерттеушісі. Әбу Насыр әл-Фараби – түркі ойшылдарының ең атақтысы, ең мәшhүрі, «Әлемнің 2-ұстазы» атанған ғұлама.

Арифметиканың негізгі ұғымы сан. Фарабидің түсіндіруі бойынша, сан объективті ақиқат нәрселердің сезіп-түйсінуге болатын, яғни «көзбен көріп, қолмен ұстауға» болатын жақтарын елеусіз қалдырып, тек саналуға, есептелуге тиісті қырларын бейнелейді. Фарабидің айтуынша, теориялық арифметика үш тарауды қамтиды: 1) сандардың бір-біріне қатыссыз жеке-дара қасиеттерін қарастыратын тарау (жұп және тақ сандар, кемел, жазық т.б сандар теориясы); 2) сандардың бір-біріне қатысты қасиеттерін қарастыратын тарау (теңдігі, теңсіздігі, қатынасы, пропорция, өзара жай сандар, еселі сандар т.б.); 3) сандарға амалдар қолдану.

Қорытындылай келгенде ұлы математиктер математиканы дамытуда адамзатты ғажайып жаңалықтармен әлі талай қуантады. Ғылым тарихына көз салғанда адамзаттың асыл перзенттері ашқан ұлы жаңалықтарға тоқталмай өте алмаймыз, өйткені басқалармен салыстырғанда бұлардың ойлары орасан зор. Таланттары ерекше биік тұрады. Бұлардың ғылыми идеялары болашаққа өзінің нұрын шашады.

«Ғылым математиканы пайдалану арқылы жетіледі» - дей келе, менің сыныптастарым мен достарым өздері дұрыс қорытынды шығарып, өмірдің өзі математикасыз, есепсіз болмайтынын, математика пәні қандай қиын болса да, ол пәнге деген көзқарастарын өзгертер деп үміттенемін. Қазақстанның болашағы нұрлы, жоспарлы жан-жақты білімді болар деген сенімдемін.

Қолданылған әдебиет:

1. Л.М.Фридман. Учитесь учиться математике. Москва. «Просвещение» 1985.
2. С.Х.Сираждинов, Г.П.Матвиевская. Ал-Хорезми-выдающийся математик и астроном средневековья и Люди науки. Москва. «Просвещение», 1983.
3. Б.В.Гнеденко. Математика в современном мире. Москва. «Просвещение» 1980.
4. «Математика және физика» журналдары, 2009-2016 жж.
5. Интернет материалдары.

КАК МЕТОД КООРДИНАТ МОЖЕТ ОБЛЕГЧИТЬ РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ?

Виногродский Евгений Витальевич
ученик 10 класса, СШ№ 33, Целиноградский район, с. Родина
Гуменюк Елена Леонидовна
учитель математики, СШ№ 33, Целиноградский район, с. Родина
evgeniy_vin@mail.ru, gumenuk80@yandex.ru

На сегодняшний день большая часть специалистов из разных сфер знаний имеют представление о прямоугольных декартовых координатах, так как эти координаты дают возможность при помощи графика изобразить соотношение одной величины с другой. Область использования данного метода координат очень обширна. Сила его заключается в алгоритмичности.

Метод координат сводит решение широкого круга задач к небольшому числу методических приемов. Выбрав систему координат, можно каждую точку охарактеризовать ее координатами, а каждую линию – уравнением. Через метод координат геометрия и алгебра, соединяясь и взаимодействуя, дают богатые плоды, которые они не могли бы дать, оставаясь разделенными.

Актуальность данной статьи состоит в том, что в наши дни метод координат широко применяется в различных сферах жизни и умение владеть им необходимо специалистам любой области. Учитывая это, можно выдвинуть гипотезу: зная метод координат многие задачи можно решить проще и быстрее.

Метод координат - это способ определять положение точки или тел с помощью чисел или других символов. Числа, с помощью которых определяется положение точки, называются координатами точки. Существуют различные виды систем координат:

1) Координаты точки на прямой. На прямой выбирают начало отсчета, единичный отрезок и направление, которое будет считаться положительным. Для определения расположения точки достаточно назвать одно число.

2) Прямоугольные координаты на плоскости. Прямоугольная система координат на плоскости образуется двумя взаимно перпендикулярными осями X и Y. Оси координат пересекаются в точке O (начало координат) и на каждой оси выбрано положительное направление. Положение точки определяется двумя числами.

3) Прямоугольные координаты в пространстве. Прямоугольная система координат в пространстве образуется уже тремя взаимно перпендикулярными осями координат OX (абсцисс), OY (ординат) и OZ (аппликат). Оси координат также пересекаются в точке O и на каждой оси выбрано положительное направление. В данном виде положение точки определяется тремя числами.

4) Четвёртое измерение, или четырёхмерное («4D») пространство. Четырёхмерное пространство в математике абстрактное понятие, производимое путём обобщения правил трёхмерного пространства. Алгебраически оно получено путём применения правил векторов и координатной геометрии к пространству с четырьмя измерениями. В частности, вектор с четырьмя компонентами может быть использован для представления позиции в четырёхмерном пространстве. Это Евклидово пространство, поэтому имеет метрику и норму, и таким образом все измерения рассматриваются одинаково: дополнительное измерение неотличимо от трёх других.

5) Полярные координаты. Полярная система координат — двумерная система координат, в которой каждая точка на плоскости определяется двумя числами — полярным углом и полярным радиусом. Полярная система координат особенно полезна в случаях, когда отношения между точками проще изобразить в виде радиусов и углов; в более распространённой, декартовой или прямоугольной системе координат, такие отношения можно установить только путём применения тригонометрических уравнений.

6) Сферические координаты в пространстве. Сферическую систему координат удобно определять, соотносясь с декартовой прямоугольной системой координат. Сферическими координатами называют систему координат для отображения геометрических свойств фигуры в трёх измерениях посредством задания трёх координат (r;φ;θ), где r – расстояние до начала координат, φ и θ – зенитный и азимутальный угол соответственно.

Координатный метод является одним из эффективных инструментов решения задач. Он позволяет решать геометрические задачи, алгебраические задачи на построение, задачи на доказательство, исследование графических уравнений и неравенств и решение их, а также доказывать теоремы из школьного курса. Зачастую решение задач с использованием метода координат является более простым. Это и послужило обоснованием заявлению изобретателя метода координат, французского математика Рене Декарта: «Я решил все задачи!». Ведь координатное решение позволяет охватить всевозможные частные случаи.

Пример решения задачи методом координат (алгебраические неравенство): Задание: Постройте множество точек на плоскости, кординаты которых удовлетворяют следующему соотношению: $\begin{cases} |x| + |y| \geq 3, \\ y \leq \sqrt{3 - x^2}, \\ y \geq x^2 + 1 \end{cases}$ Решение:

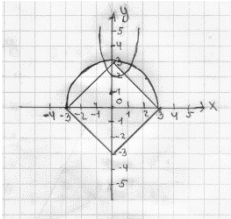

Системы координат пронизывают всю практическую жизнь человека. Ее значение велико: она позволяет определить положение того или иного объекта. Например: почтовые адреса и номера телефонов, в поезде номер вагона и номер места, в многоэтажном доме номер подъезда и номер этажа; географические координаты (долгота и широта) представлена на картах, туристических маршрутах; шахматы, где вертикали обозначаются цифрами, а горизонтали латинскими буквами; игра « Морской бой».

Не обойтись без системы координат и в математике, физике, статистике, бухгалтерском деле. Составим и решим задачи с практическим применением метода координат.

1) Метод координат и математика.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	к	л	м	н	о	ь	ъ	ы	э	ю	я	«пробел»
2	п	р	с	т	у	ф	х	ч	ц	ш	щ	,
3	а	б	в	г	д	е	ё	ж	з	и	й	.

Расшифруйте следующее сообщение с помощью таблицы:

(9;3) (1;3) (12;1) (5;3) (5;1) (2;3) (2;2) (5;1) (12;1) (5;3) (5;1) (2;3) (2;2) (5;1) (3;1) (12;1) (10;3) (12;1) (1;2) (2;1) (1;3) (4;2) (11;1) (4;2) (12;3)

Ответ: За добро добром и платят.

2) GPS навигация.

На звездное небо также наложена система координат и каждая звезда на небе имеет 2 координаты, как объект на земле. Однако наука не стоит на месте и система координат все больше входит в нашу жизнь.

GPS – это спутниковая система навигации, часто именуемая GPS. Позволяет в любом месте Земли, почти, при любой погоде, а также в космическом пространстве вблизи планеты определить местоположение и скорость объектов. Основной принцип использования системы — определение местоположения путём измерения расстояний до объекта от точек с известными координатами — спутников. Расстояние вычисляется по времени задержки распространения сигнала от посылки его спутником до приёма антенной GPS-приёмника.

3) Метод координат в физике

Движение точки на плоскости описывается уравнениями:

x = 6 м + 3 м/с •t; y = 4 м/с •t.

Определить траекторию движения точки и построить ее на плоскости XOY.

Решение: Исключим из обоих уравнений параметр t. Для этого выразим время из первого уравнения и подставим во второе, получим: y = 4x/3 – 8 м. Это уравнение прямой линии с угловым коэффициентом 4/3 и пересекающая ось OY в точке –8. Можно построить ее по точкам, при x = 0y = -8 ми при y = 0x = 6 м.

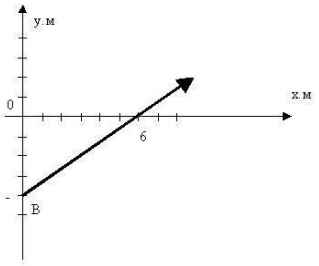

Направление скорости движения точки укажем стрелкой.

4) Шахматные задачи Белые ходят и объявляют мат

Решение:

Ответ: Король ходит с f6 на f7. В то время, как король защищает поле g8, Ферзь объявляет чёрному королю шах и мат. Остальные ходы королём не защищают поле g8, и чёрный король может спастись от мата пойдя на это поле.

Координатный метод является одним из эффективных инструментов решения задач. Он позволяет решать геометрические задачи средствами алгебры, сводит построения к вычислениям. Зачастую преобразования формул ведут к цели более простым и коротким путем. Поэтому считаю, что метод координат очень полезен при решении геометрических, а также алгебраических задач. В данной статье я изложил информацию о различных видах координат. Показал решение алгебраических и геометрических задач с помощью координатного метода. Рассмотрел практическую значимость метода координат, его связь с физикой и применением в GPS навигации.

Моя статья может найти практическое применение, может являться дополнительным и наглядным материалом для уроков математики, геометрии, физики. А также её можно использовать выпускникам для подготовки к выпускным и вступительным экзаменам.

Литература:

1. «Векторно-координатный метод при решение стереометрических задач» научно-методический журнал «Математика в школе» (1995 год №1, стр.23-25).
2. Г.Н.Никитина «Решение задач на построение метода координат» научно-методический журнал «Математика в школе» (1978 год №3, стр.51_54).
3. Л.С.Понтрилгин «Метод координат».
4. И.М.Гельфранд, Е.Г.Глаголева, А.А.Кириллов «Метод координат»(1966 год).
5. З.А.Кузичева «Рене Декарт» научно-методический журнал «Математика в школе»

(1996 год №6, стр.75-78).
6. В.А.Гусев «Преподавание геометрии в 6-8 классах » сборник статей (Москва «Просвещение» 1979 год, стр.116-124).
7. Спутниковые системы местоопределения (Публикация интернет (http://www.coolreferat.com/)).
8. Метод координат (Публикация интернет(ru.wikipedia.org)).
9. Решение шахматных задач (Публикация интернет(www.pensionerka.net)).
10. Т. Зяблицева «Геометрический смысл системы алгебраических неравенств» газета «Математика»(1 сентября) № 5 1999г (стр.26-30)
11. Т. Зяблицева «Геометрический смысл системы алгебраических неравенств» газета «Математика»(1 сентября) № 5 1999г (стр.26-30)

ҒАЖАЙЫП П САНЫ

9-сынып оқушысы, IT-мектеп лицейі,Көкшетау қ.
Кошанов Асылхан Талғатұлы
Математика пәнінің мұғалімі, IT-мектеп лицейі,Көкшетау қ.
Бектасова Амина Ергалиевна
adilhan_koshanov@mail.ru
amina.bektasova@mail.ru

Мен π санымен ең алғаш 6-сыныпта математика пәнінен шеңбер ұзындығы тақырыбын өткенде таныстым. π саны неліктен тұрақты және неге шамамен 3,14-ке тең, дәл π саны қандай деген сұрақтар мені қызықтырды.

$\boldsymbol{\pi}$ – оның диаметріне бөлінген шеңбер ұзындығы. Осы шама олардың көлеміне байланыссыз барлық шеңберлер үшін бірдей. Мұны жіп шумағының көмегімен өлшеп тексеріп көруге болады. Ол үшін мынадай тәжірибе жасайық. Жиегі шеңбер болатын стакан(тарелке, шелек, т.б) алайық. Оның жиегін жіппен орап, жіптің ұзындығын сызғышпен өлшейміз. Жіптің ұзындығы шамамен стакан шеңберінің ұзындығына тең. Сонан соң стакан диаметрін сызғышпен өлшейміз.

Шеңбер ұзындығы мен диаметрінің қатынасын есептейміз.

Тәжірибелер нәтижесінде кез келген шеңбер үшін шеңбер ұзындығының оның диаметріне қатынасы тұрақты санға тең екендігі анықталды. Бұл сан гректің π (оқылуы : «пи») әріпімен белгіленеді.

π = 3,141592665... .

π саны – шектеусіз, периодсыз ондық бөлшек. Есептеулерде π -дің жуық мәні үшін $\pi \approx 3{,}14$ мәні алынады. Шеңбердің ұзындығын C әріпімен, ал диаметрін D әріпімен белгілесек: $\pi = \frac{C}{D}$

$\pi \approx 3{,}14$ шамамен алынған мәні.

Біз оны дәл анықтай алмаймыз,өйткені π санының ондық белгілері шексіз.

Әлемдегі кез келген телефон нөмірін π саны белгілерінің арасынан табуға болады. Қазірден бастап және мәңгілікке π сандарының таңбалары – тек шексіз ғана емес, сонымен қатар мүлде кездейсоқ таңбалар, олар ешқандай математикалық тізбекті құрамайды. Бұл π сандары таңбаларының шексіз созылуында әлемдегі барлық телефон нөмірлерінің болуын білдіреді. Ал егер сен сандарды әріптерге ауыстыратын болсаң, онда сен барлық жазылған кітаптардың және тіпті болашақта жазылатын кітаптардың аттарын толық анықтайсың.

Енді π санын іздеу жолдарымен тарихына кішкене тоқталып кетейін.

π санының тарихы барлық математиканың дамуымен параллель жүрді. Кейбір ғалымдар π санының даму тарихын 3 кезеңге бөледі:

1.Геометриялық кезең.

π санын есептеп шығару мүмкін еместігі адамдардың оны есептеуге деген талпынысын бәсеңдеткен емес. Шеңбердің айналасындағы дәл қашықтықты есептеп шығару ең күрделі міндет болатын (диаметрді өлшеу мүлдем қиын емес еді). Ежелгі гректер геометриялық есептерді жалғыз сызғыш пен циркульдің көмегімен шығарғанды ұнататын.

1. Циркульдің көмегімен шеңбер сызылады, оның ішіне көлемі бірдей доғалар сызылады.
2. Қиылысу нүктелерін жалғайтын тік сызықтар сызылады.
3. Міне – мінсіз алтыбұрыштар дайын

Алтыбұрыш тең қабырғалы алты үшбұрыштан құрылған. Шеңбер ұзындығы алтыбұрыштың периметріне жуық, ал алтыбұрыштың периметрі алты қабырғаға тең, ал кесе көлденең ені 2-ге тең. Сондықтан алтыбұрыш пен оның диаметрінің қатынасы 3-ке тең. Ал шеңбер ұзындығы алтыбұрыш периметрінен артық екені анық, сондықтан π саны 3-тен артық болуға тиіс.

π санының мәнін зерттеуде үнді математиктері Арьябхата мен Бхаскара көп үлес қосты. Олар 3,1416 жуықтау шамасын дәлелдеген.

Қытай математиктері Лю Хуэй мен Цзу Чунчжи π санын есептеудің дәлірек мәнін ұсынды. Лю Хуэй 3072-бұрыш үшін есептеу жүргізіп, төмендегі формула бойынша π -дің жуық мәнін анықтаған.

$$\pi \approx A_{3072} = 3 \cdot 2^8 \cdot \sqrt{2 - \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + \sqrt{2 + 1}}}}}}}}} \approx 3,14159.$$

2.Классикалық кезең.

2000 жылға дейін π санынының 10-ға жуық мәндері белгілі болды. π санының әрі қарай ауқымды дамуы математикалық анализдің дамуымен бірге дамыды. 1400 жылы Мадхава алғаш рет π санының үтірден кейінгі 11 санының дәл мәнінін анықтайтын қатар тапты:

$$\pi = \frac{4}{1} - \frac{4}{3} + \frac{4}{5} - \frac{4}{7} + \cdots$$

Бұл нәтижесі Мадхава – Лейбниц қатары деген атпен белгілі. Бірақ бұл есептеу π санын анықтау үшін күрделі есептеулерді орындауды талап етті.

Бұл рекорд 1424 жылы Әл-Кашидің «Тракт об окружености» еңбегінде жаңарды. Әл –Каши өз еңбегінде π санының 16 дәл мәнін келтіреді.

1596 жылы голландиялық математика Ван Цейлон Лудольф(1540-1610) π санының үтірден кейінгі 20 дәл мәнін жариялады. Ол бұл мәнді табу үшін 10 жыл уақыт жұмсаған. Лудольф бұл нәтижеге Архимедтің ежелгі әдісін $n = 60 \cdot 2^{29}$ болған кездегі n –бұрышты екі еселеу арқылы қол жеткізеді. Лудольф өзінің жетістігін «Об окруженности» еңбегінде көрсетіп, мына сөздермен аяқтаған: «Кімде –кім әрі қарай жалғастыруға талпынса, әрі қарай жалғастырсын». Ғалым қайтыс болғаннан кейін оның қолжазбаларынан тағы да 15-ке жуық дәл мәні табылған. 1615 жылы бұл жаңалығы жарық көреді. Лудольфтің құрметіне π саны кейде «Лудольф саны» немесе «Лудольф тұрақтысы» деп те аталады. Ғалымның құлыптасына өзінің өтініші бойынша осы сандар жазылған екен.

Пи санын гректің π әріпімен белгілеуді ең алғаш 1706 жылы ағылшын математигі У. Джонс(1675-1749) пайдаланғанымен, жаппай қолданысқа 1737 жылы Леонарда Эйлердің (1707-1783) еңбегінен кейін ғана қолданысқа ене бастады. Ағылшын математигі Вильям Шенкс $\boldsymbol{\pi}$ санының үтірден кейінгі 707 таңбасына дейін есептеуге 15 жыл жұмсады, бірақ ол 528-ші таңбада қателестіде, оның одан арғы есептері бұрыс болып шықты.

3.Сандық – компьютерлік кезең.

XX ғасырда компьютерлік техника заманы туғанда π санынының дәл мәнін тез есептеу одан да қарқынды дамыды.

Джон фон Нейман және де басқалары 1949 жылы алғашқы ЭНИАК деп аталатын компьютерлерді пайдаланып π санының дәл 2037 цифрын тапты. 20-мыңжылдықтың басында

үнділік математик С.Рамануджан π анықтау үшін бірнеше формулалар ойлап тапты, солардың кейбірі өте тиімді және тез есептеуге лайықты деп танылды.

$$\frac{1}{\pi} = \frac{2\sqrt{2}}{9801} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(4k)!(1103 + 26390k)}{(k!)^4 396^{4k}}$$

Соңғы мәліметтер бойынша19 қазан_2011 жылы Александр Йи және Сигэру Кондо π санының үтірден кейінгі10 триллион цифрын анықтаған.

Енді қазіргі кезге дейін π саны үшін шешілмеген мәселелерге тоқталып кететін болсам:

1. π және e сандарының алгебралық тәуелсіздіктері анықталмаған;
2. π және π^2 сандарының дәл иррационалдық өлшемдері белгісіз;

$\pi + e, \pi - e, \pi \cdot e, \frac{\pi}{e}, \pi^e, \pi^{\sqrt{2}}, \ln \pi, \pi^\pi, e^{\pi^2}$. сандардың бірінің де иррационалдық өлшемі анықталмаған. Ешқайсысы да рационал сан ба, әлде алгебралық иррационал сан ба, әлде транцендентті ма белгісіз.

3. $\frac{1}{\pi}$ периодтар сақинасына жата ма белгісіз;
4. Шексіз π санында 0—9 сандарының қаншалықты кездесетіні белгісіз.

π саны туралы мынадай қызықты мәліметтер бар:

1) Сиэтл қаласында Өнер музейінің алдында π санының металдан жасалған мүсіні қойылған;

2) Американдық уақытты жазу форматына орай (айы\күні) 3.14 болып жазылуы πсанының жуық мәніне сәйкес келеді. Сондықтан, 14-наурыз «π саны күні» дәстүрлі емес мереке болып есептеледі;

3) Тағы да π санының жуық мәніне байланысты 22- шілде күні «π санына жуық күн» деп аталады. Себебі европалық уақытты жазу форматына сәйкес (күні\айы) 22\7, ал бұл бөлшектің мәні π санының жуық мәні;

4)2009 жылдың 17-шілдесінде украиналық нейрохирург, медицина ғылымының докторы, профессор Андрей Слюсарчук 20 томдық кітапқа терілген π санының 30 миллион таңбасын есте сақтап әлемдік рекорд жасады.

5) Украинаның рекордтар кітабындағы мәліметтерге сәйкес 2006 жылы Андрей Слюсарчук 1 миллион таңбаны еске сақтау арқылы тағы да рекорд жаңартқан.

6) π санының таңбасын еске сақтау бойынша келесі әлемдік рекордты жапониялық Акира Харагути болды. Ол π санының 100 мыңға жуық π санының үтірден кейінгі таңбаларын еске сақтаған. Барлық сандарды атап шығу үшін 16 сағат жұмсаса, жаттау үшін 10 жылдай уақытын жұмсаған;

7) 1897 жылы Индиана штатында (АҚШ) π санының 3,2-ге тең болуы тиіс екендігі туралы заң енгізгілері келді. Осы штаттың заң шығарушылары бүкіл әлемдегі адамдардың барлығына π санының осы шамасын пайдалануды ұсынғылары келді және ол үлгісі соларға миллиондаған долларлар құрайтын авторлық қаламақылар төлейтінін айтты. Бірақ осы заңды қабылдау алдында Пердью университетінің профессоры «мұның бәрі барып тұрған қисынсыздық» деп мәлімдеуі мұң екен, штат сенаты осы идеяны аяқсыз қалдырды;

8) π санының құрметіне «Пи» атты деректі фильм түсірілген;

9) Сан Франциско қаласының аспанында "Pi in the Sky" тақырыбындағы жобасына орай 10000 фут шақырым әуеде түтіннің көмегімен 100-ден астам π санының таңбасын бейнелеген. Мұны жасау үшін аспаға реклама жасаумен айналыстын агенттіктің көмегіне жүгінген. Бұл жобаға бірнеше миллион адамдар куәгер болды.

Енді жұмысымды қорытындылайтын болсам,мынадай сұраққа жауап берер едім:

π санынан қандай пайда бар?

π саны ғалымдар, инженерлер мен дизайнерлер үшін өте пайдалы. Кез келген дөңгелек пішінде (мейлі, ол бұршақ салынған консерві банкісі болсын) және шеңбер бойынша айналатын кез келген затта (мейлі, ол доңғалақ немесе планета болсын) **π** саны болады.

π санынсыз адамдар

1) машина жасай алмас еді;

2) алуан - алуан көрікті ғимараттар сала алмас еді;

3) планеталардың қалай қозғалатынын түсінбес еді;

4) консерві банкісіне қанша бұршақ сыятынын есептеп шығара алмас еді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Джонни Болл «Сиқырлы математика». 2013ж.
2. Быльцов С.Ф. «Занимательная математика для всех». 2005ж
3. Погорелов А.В. «Геометрия»

В МИРЕ УДИВИТЕЛЬНЫХ ЧИСЕЛ. ЧИСЛО ПИ.

Курган Н.С.
ученик 7 класса КГУ «Тельманская средняя школа
отдела образования Атбасарского района» с. Тельмана
Емельянова Л. А.
учитель математики КГУ «Тельманская средняя школа
отдела образования Атбасарского района» с. Тельмана
lida-11041958@mail.ru

"ПИ" - основа всех основ, оно от всех отличное.
Как константа наше π крайне необычное.

В математике есть целый мир интересных чисел. Есть числа, которые удивляют нас числом делителей, а есть целый ряд простых чисел, которые делятся только на себя и на единицу. Некоторые числа вызывают приятные ощущения, например, это может быть дата рождения, а с другими связаны мистические предрассудки – числа 13, 666 и др. Есть числа, часто используемые в художественных произведениях и устном народном творчестве: три богатыря, тридевятое царство или семь гномов, семеро козлят и т.д. Числа бывают целые и дробные, положительные и отрицательные. А дроби бывают обыкновенные и десятичные. А десятичные - конечные и бесконечные. А бесконечные десятичные – периодические и непериодические. И вот тут мы подобрались к числу Пи – бесконечной непериодической десятичной дроби.

Из всех чисел, пожалуй, самым загадочным и интересным является число π - математическая постоянная. В цифровом выражении π начинается как 3,141592… и имеет бесконечную математическую продолжительность. При вычислениях используется приблизительное значение π =3,14.

С древних времен до наших дней Пи привлекает к себе как ученых, так и просто любителей математики. Ученые открывают новые способы определения числа Пи, пытаются найти закономерности в расположении цифр. А любители математики изобретают способы

запоминания порядка цифр, тренируют память. Интерес к необычайному числу не угасает. «ПИ» по-прежнему хранит в себе тайны. Поэтому изучение этого необычного числа я считаю актуальным.

Задачи исследования:

- изучить интересные факты о числе π, как исторические, так и современные, а так же способы его определения;
- рассчитать значение Пи, применяя разные методы;
- изучить способы запоминания числа Пи и использовать их для тренировки памяти.

История числа насчитывает не одно тысячелетие, почти столько, сколько существует наука математика. Первые измерения π относятся к временам Архимеда. Он, одним из первых, заметил и высчитал зависимость между длиной окружности и её диаметром. Архимед и дал первое приближение такого числа[1].

И до наших дней интерес к числу Пи не пропадает. Оно является не только важным и незаменимым в математике, но и привлекает своей загадочностью и проявлениями в самых разнообразных областях науки, природы и деятельности человека.

Число Пи используется в физике, электронике, теория вероятностей, химии, строительстве, навигации, фармакологии - это лишь некоторые области науки, которые просто невозможно представить себе без этого загадочного числа.

Числу Пи посвящены стихи, песни, его изображают художники, о нем даже снят фильм. Число Пи имеет свою музыку, его можно услышать. Число Пи имеет даже свой праздник, который отмечается в мире с 1988 года 14 марта (3-й месяц, 14–е число). Обозначается π по первой букве в греческом слове «periferia» - окружность [2].

В учебнике математики дается определение числа π как математической константы, выражающей отношение длины окружности к длине ее диаметра. Если принять диаметр окружности за единицу, то длина окружности и есть число π.

На основании этого определения вводятся формулы для нахождения длины окружности $C= 2\pi R$, площади круга $S=\pi R^2$ [3].

Практическую часть работы именно с этого я начал - **определение числа π через отношение длины окружности к диаметру.**

Я брал разные предметы округлой формы. С помощью линейки измерял диаметр. С помощью нитки измерял длину окружности. Результаты записывал в таблицу. Для каждого предмета находил отношение длины окружности к диаметру – $C/2R$. Сравнивал с числом π =3,14. Результаты всех измерений и вычислений дают при округлении примерно 3, что совпадает с приближенным значением Пи.

Анализируя результаты, сделал вывод: отношение длины окружности к диаметру величина постоянная (названа числом π).

Изучая литературу, я узнал о том, что для определения числа π можно использовать различные методы. Для своих практических исследований я выбрал методы статистических испытаний с помощью случайных последовательностей путем моделирования игровых вероятностных ситуаций (бросание кубика, монеты и т.д.) - метод Монте-Карло, метод «иглы Бюффона» [4].

Метод Монте-Карло.

Возьмем окружность радиуса R и впишем ее в квадрат. Внутри квадрата окажется круг. Сторона квадрата получилась равной 2R. А площадь квадрата $S=(2R)^2 =4 R^2$.

Метод Монте-Карло состоит в том, что в квадрате случайным образом размешается множество точек, по возможности, равномерно. Ведется подсчет точек внутри квадрата и внутри круга. Проводится соответствие между числом точек и площадями фигур.

Если обозначить число точек в квадрате $N_{кв,}$ а число точек в кругу $N_{кр}$, то отношение $N_{кв}/N_{кр} = S_{кв}/ S_{кр}=4 R^2/\pi R^2$. Отсюда следует, что $\pi=4N_{кр}/ N_{кв.}$ Точность тем выше, чем более равномерно случайные точки распределяются по единичному квадрату.

Для расчета числа Пи методом Монте-Карло, я использовал: плакат, линейку, циркуль, семечки, горох.

На плакате я начертил круг, а вокруг него квадрат. Круг оказался вписанным в квадрат.

Взял семечки и, по возможности, равномерно разложил по квадрату. Посчитал количество семечек в квадрате и круге. Рассчитал Пи по формуле: $\pi=4N_{кр}/N_{кв}$

Опыт провел несколько раз, меняя количество зерен, меняя семечки на горох (более мелкие частицы). Для более рациональных действий, заменял подсчет на всем рисунке подсчетом на четверти. Результат от этого не меняется, так как все измерения уменьшаются в одинаковое число раз, а именно в 4 раза. Результаты измерений и вычислений заносил в таблицу, построил диаграммы. Проанализировав данные, сделал выводы: в результате измерений и вычислений получили числа равные примерно числу π.

Чем больше точек на поверхности и чем меньше точки, тем точнее результат.

Метод Монте Карло – метод статистических величин позволяет измерить и вычислить число Пи.

Метод «иглы Бюффона» состоит в следующем: запасаются короткой (сантиметра два) швейной иглой – лучше с отломанным остриём, чтобы игла была равномерной толщины, - и проводят на листе бумаги ряд тонких параллельных линий, отделённых одна от другой расстоянием вдвое больше длины иглы. Затем роняют с некоторой (произвольной) высоты иглу на бумагу и замечают, пересекает ли игла одну из линий или нет. Бросание иглы повторяют много раз, например сто или, ещё лучше, тысячу, каждый раз отмечая, было ли пересечение. Если потом разделить общее число падений иглы на число случаев, когда замечено было пересечение, то в результате должно получиться число π, более или менее приближённо.

Объяснение: пусть вероятнейшее число пересечений иглы равно К, а длина нашей иглы – 20 мм. В случае пересечения точка встречи должна лежать на какой-либо из этих линий. Поэтому вероятнейшее число пересечений каждой отдельной линии равно К/20. Для участка иглы в 3 мм оно равно 3К/20. Иначе говоря, вероятнейшее число пересечений прямо пропорционально длине иглы [5].

При использовании метода «иглы Бюффона», для вычисления Пи, я внес некоторые изменения: заменил иглу на спички, бросание одной иглы множество раз – на разбрасывание множества спичек один раз.

На плакате провел параллельные линии на расстоянии, равном длине двух спичек. По всему чертежу разбрасывал, по возможности равномерно, спички. Зная общее количество спичек $N_о$ (100, 150), отмечал число спичек, пересекающих линии $N_п$. Вычислял отношение $N_о/N_п$. Опыт повторял несколько раз. Результаты измерений и вычислений заносил в таблицу. Сделал выводы: в результате вычислений получили числа равные примерно числу π. Чем больше спичек, тем точнее результат. Метод «Иглы» – метод статистических величин позволяет измерить и вычислить число Пи.

В результате проведенной работы я узнал много интересных сведений о числе Пи. Об его истории, значении, использовании в различных областях. Моя гипотеза подтвердилась: π – удивительное математическое число, значение которого можно получить разными способами. Я использовал три способа. И во всех случаях получал числа, близкие к числу Пи.

Я узнал о той особенности числа, что оно бесконечно. Несмотря на то, что современные компьютеры позволяют сделать вычисления до триллионов знаков. Также узнал о рекордах по запоминанию числа π и различных методах запоминания длинных чисел. Придуманы различные техники для запоминания числа π после запятой. Мне понравилась рифмованная мнемоника - использование стихов, использование фраз, в которых количество букв в словах соответствует цифрам числа.

С помощью простых стишков запомнил число π до 13 знаков. Может это и не пригодится в жизни, ведь в математических вычислениях достаточно использовать π =3,14. Но сам процесс запоминания тренирует память, а способы запоминания могут помочь в усвоении других знаний.

Математики всего мира не прекращают вести исследования, связанные с числом π. Оно буквально окутано некой тайной.

Данная исследовательская работа открывает много нового и интересного о числе π, расширяет кругозор. Способы запоминания числа тренируют память. Материалы работы могут быть использованы на уроках математики, в качестве дополнительного материала, во внеклассной работе.

Литература:

1. http://facty.by/matematika/153-fakty-o-chisle-pi
2. https://new-science.ru/15-interesnyh-faktov-o-chisle-pi
3. https://infourok.ru/sposobi-nahozhdeniya-priblizhennogo-znacheniya-chisla-pi
4. https://multiurok.ru/files/intieriesnyie-mietody-nakhozhdieniia-chisla-pi
5. https://ru.wikihow.com/вычислить-значение-Пи

КАЗАХСТАНСКАЯ ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА

Муканова Саида Маратовна
ученица 9 класса, Кызылжарская СШ Астраханского района
Жунусова Динара Музафаровна
учитель математики первой категории,
Кызылжарская СШ Астраханского района
aifa05@mail.ru

«Демографический возрастной взрыв» - такой термин все чаще используется для характеристики ситуации, связанной с резким ростом численности пожилого населения во всем мире. Такой же процесс наблюдается в Республике Казахстан. Так население нашей страны по возрастной шкале ООН считается старым, что влечет за собой увеличение доли пенсионеров, которое в свою очередь влияет на социальное, экономическое и политическое положение всего общества. Актуальность выбранной темы определяет то, что все больше число жителей Казахстана достигает пенсионного возраста, последствием чего станет увеличение нагрузки на государственный бюджет в части социального и пенсионного обеспечения, с которым Казахстан может столкнуться в ближайшие десятилетия.

(Рис.1)

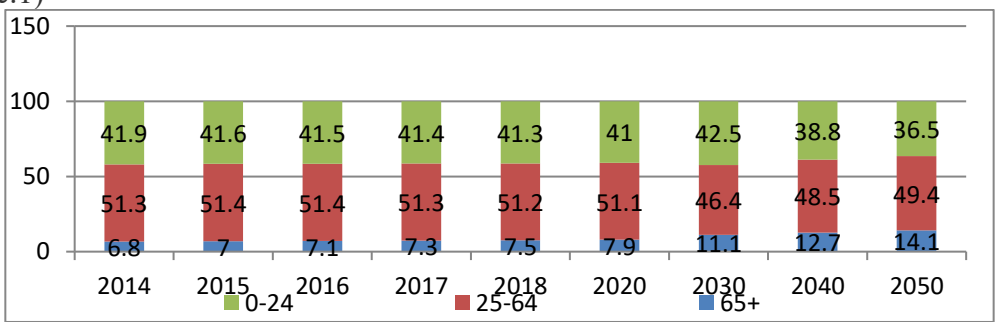

Рис.1

Целью моей работы было описание способов расчета пенсии, для этого мной было изучено современное пенсионное законодательство Республики Казахстан; исследованы пенсионные условия, существующие в таких странах, как Россия, Канада и Китай; изучены варианты расчета пенсии для разных категорий работающего населения.

Проблема, которую я пыталась решить в ходе исследования была - выяснить, какая из пенсионных систем представленных стран является лучшей, как можно улучшить нашу пенсионную систему.

Мной была изучена пенсионная система нашей республики: пенсионное законодательство, порядок начисления и выплат пенсий, а также механизм расчета пенсий в

сравнении с другими странами. В соответствии со статьей 28 Конституции Республики Казахстан гражданину Республики Казахстан гарантируется минимальный размер заработной платы и пенсии, социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, по случаю потери кормильца и по иным законным основаниям. Пенсионное обеспечение в республике осуществляется в соответствии с Законом Республики Казахстан от 21 июня 2013 года «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан». Пенсия – это совокупность государственной базовой пенсионной выплаты и (или) пенсионных выплат по возрасту и (или) пенсионных выплат за выслугу лет и (или) из единого накопительного пенсионного фонда, и (или) добровольного накопительного пенсионного фонда. Право на пенсионные выплаты имеют граждане Республики Казахстан, иностранцы и лица без гражданства, постоянно проживающие на территории Республики Казахстан, если иное не предусмотрено законами и международными договорами.

Система государственного пенсионного обеспечения Российской Федерации распределяется по трем основным группам: **государственное пенсионное обеспечение (п**енсия от государства передается гражданам из федерального бюджета, распределение ведется среди узких слоев населения), **обязательное пенсионное обеспечение.** Это выплаты от Пенсионного Фонда или Негосударственной Пенсионной компании (пенсия по труду, предоставляется большинству работающих людей, накопление средств ведется из обязательных страховых взносов, который переводятся работодателем в Пенсионный фонд России) и **негосударственное пенсионное обеспечение (д**анная система ведется частными Пенсионными Фондами и может быть индивидуальными и корпоративными).

Согласно программе обеспечения старости Канады, начиная с 1952 года, каждый гражданин страны с 65 лет получает определенное пособие от государства. Данная выплата позволит решить наиболее остро стоящие финансовые вопросы пенсионера, однако, для ее назначения необходимо проживать в стране более 10 лет. В данную программу входят три блока выплат: общая пенсия, назначаемая вне зависимости от величины дохода пенсионера, гарантированная надбавка (или сокращенно – ГНД) назначается в зависимости от дохода пенсионера, служит дополнением основного перечисления гражданам с небольшим достатком и пособия для иждивенцев.

В Китае население разделено на 2 группы: жители городов, работающие на предприятиях, в организациях и учреждениях разной формы собственности, и население, проживающее в селах и занимающееся сельским хозяйством. Вот, исходя из такого разделения китайцев на социальные группы, в стране действуют и две пенсионные системы, каждая из которых имеет свои особенности, свой механизм выплат и, конечно, размер. Важно отметить, что программа городских пенсий, очень похожая на систему расчета российских пенсионных отчислений, охватывает 60% всего населения Китая, в свою очередь в отношении оставшихся 40% применяется механизм сельских выплат, который действует совершенно иначе.

После выполненных расчетов я сравнила средние ежемесячные пенсии с уровнем прожиточного минимума вышеуказанных стран. (Рис.2)

Рис.2.

Из данной диаграммы очевидно, насколько высок уровень жизни пенсионеров в Канаде. Очевидно, что средний показатель ежемесячной пенсии в Казахстане выше, чем в России, в то же время в нашей стране уровень прожиточного минимума ниже. Если определить во сколько

раз средняя пенсия выше уровня прожиточного минимума, то получим следующие данные. (Рис. 3)

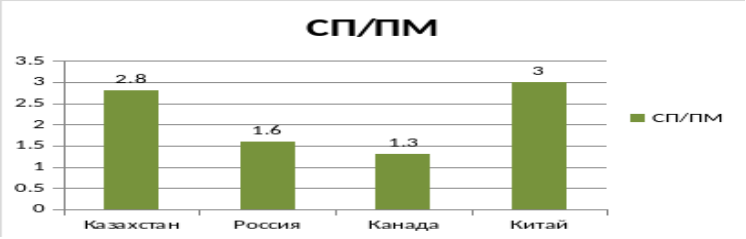

Рис.3.

Данные этой диаграммы выводят нашу страну на второе место по обеспечению пенсионеров достойным уровнем жизни. Канада оказалась на последнем месте, вероятно, по причине неопределенного понятия «прожиточный минимум» в масштабах государства.

На сегодняшний день в Казахстане довольно высока доля населения старше трудоспособного населения – пенсионеров. Несмотря на это, количество людей, относящихся к этой категории, стремительно увеличивается с каждым годом. В ходе моего исследования были изучены структура и особенности пенсионных систем четырех государств (Казахстан, Россия, Канада, Китай), результатом которого стало получение среднестатистических данных показателей ежемесячных пенсий в каждом государстве.

Все познается в сравнении. Сравнивая механизмы расчета пенсий в нашей стране с другими государствами, я пришла к выводу, что, несмотря на имеющиеся недостатки:

1. накопленные средства не являются собственностью вкладчика;
2. нефиксированный размер выплат;
3. зависимость от инвестиционного дохода;
4. зависимость от демографического показателя,

отечественная пенсионная система является социально справедливой и направлена на рост благосостояния будущих пенсионеров. Доказательство этого служат:

1. сочетание преимуществ солидарного и накопительного компонентов;
2. солидарный компонент не зависит от финансовых условий;
3. выплаты солидарного компонента в заранее определенном размере;
4. накопительный компонент финансово устойчив и не требует вливания государства.

Конкретные математические расчеты также служат подтверждением эффективности казахстанской пенсионной системы: среднемесячная пенсия в 2,8 раз превышает уровень прожиточного минимума, то есть большинство пенсионеров в нашей стране получают достойную пенсию. Но данная система не является идеальной. Очевидно, что поднять благосостояние всех нынешних казахстанских пенсионеров можно, лишь повышая поток пенсионных отчислений каждого работающего и инвестирования их в развитие отечественной экономики.

Литература:

1. https://zakon-kz.turbopages.org/s/zakon.kz/4996552-naselenie-kazahstana-uvelichivaetsya-i.html.
2. https://pensiya-lgoty.ru/pensionnaya-sistema-v-kanade/.
3. https://stellatour.ru/kanada/pensionnoe-posobie-po-starosti-v-kanade-chto-eto-i-kak-poluchit-v-2020-godu.
4. https://zen.yandex.ru/media/crisis/pensiia-kotoruiu-platiat-v-kitae-5bb6a97ffc460200a9169ca9.
5. https://egov.kz/cms/ru/articles/pensionnaya_sistema?mobile=no.
6. https://bankiros.ru/wiki/term/pensionnaa-sistema-rossijskoj-federacii.
7. https://findhow.org/642-onlayn-kalkulator-dlya-rascheta-pensii-v-kazakhstane.html.
8. https://qazweek.kz/ru/2019/10/16/список-льгот-для-пенсионеров-казахст/.
9. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1026672.

10. https://www.klerk.ru/buh/articles/494960/.
11. https://www.rnk.ru/article/216998-projitochnyy-minimum-v-rossii-v-2020-godu-s-1-yanvary.
12. https://take-profit.org/statistics/living-wage-individual/canada/.
13. https://www.bielousov.com/2012/canada-living-wage/.
14. https://visasam.ru/emigration/asia/prozhitochnyj-minimum-v-kitae.html#i-2.
15. http://www.pfrf.ru/grazdanam/pensions/kak_form_bud_pens/.

СИММЕТРИЯ В НАШЕЙ ЖИЗНИ

Сампиева Зейнап Магамедовна,
Ученица 9 «Б» класса, Первомайская средняя школа, Астраханского района
Штейнке Людмила Владимировна,
учитель математики, Первомайская средняя школа, Астраханского района.
Ludasch75@mail.ru

Цель исследования:

Целью моей работы является изучение многообразия симметрии и её роль в жизни.

Выяснить, симметрия это- Устойчивость? Интересный факт? Красота окружающая нас?

Задачи:

1.Дать понятие симметрии.

2.Доказать, что нас окружают симметричные предметы.

3.Определить значение использования симметрии.

Для решения поставленных задач мы должны провести исследования. Рассмотреть найденные виды симметрии. Изучить внешний вид животных, растений, зданий и т.д. Показать симметрию в жизни человека.

Актуальность исследования:

В наше время, наверное, трудно найти человека, который не имел бы какого-либо представления о симметрии. Мир, в котором мы живем, наполнен симметрией домов и улиц, гор и полей, творениями природы и человека. С симметрией мы встречаемся буквально на каждом шагу. Понятие симметрии проходит через всю многовековую историю человека. Издавна человек использовал симметрию в архитектуре древних храмов, пирамид, замков.

В настоящие время ученые расширяют свои учения о симметрии. Добавляя новые обширные разделы. Значит выбранная мною тема актуальна.

Определение симметрии.

Симметрия- соразмерность, одинаковость в расположении частей чего–нибудь по противоположным сторонам от точки, прямой или плоскости. (Толковый словарь Ожегова)

Итак, геометрический объект считается симметричными, если с ним можно сделать что-то такое, после чего он останется неизменным.

Немного о симметрии.

Симметрия веками оставалась тем свойством, которое занимало умы философов, астрономов, математиков, художников, архитекторов и физиков. Древние греки были просто одержимы ею, и даже сегодня мы, как правило, стараемся применять симметрию во всем: от того, как мы располагаем мебель, до того, как мы укладываем наши волосы.

Никто не знает, почему это явление настолько сильно занимает наши умы, или почему математики стараются увидеть порядок и симметрию в окружающих нас вещах – как бы то ни было, ниже представлены примеров того, что симметрия действительно существует, а также того, что мы ею окружены.

Примите во внимание: как только вы об этом задумаетесь, вы уже постоянно будете невольно искать симметрию в окружающих вас предметах.

Элементы симметрии:

При изучении строения используют три главных элемента симметрии: центральная симметрия, ось симметрии и плоскость симметрии. Эти три элемента симметрии необходимы для определения типа симметрии.

Центральная симметрия.

Это точка, вокруг которой вращается какое-либо тело. Во время вращения контуры тела непрерывно совпадают при повороте на любой угол в любом направлении. Идеальной фигурой с центром симметрии может служить шар. Из живых объектов примером может условно служить шаровидное яйцо с ядром, расположенное в центре.

Осевая симметрия.

Это ось вращения, в этом случае отсутствует центр симметрии. Тогда вращение может происходить только вокруг оси.

Симметрия относительной плоскости.

Это плоскость, проходящая через ось симметрии, совпадающая с ней и рассекающая тело на две зеркальные половины. Эти половины, расположенные друг против друга, называют антимерами

Существует много других видов симметрии, имеющих абстрактный характер. Например:

Перестановочная симметрия, которая состоит в том, что если тождественные частицы поменять местами, то никаких изменений не происходит;

Калибровочная симметрия связаны с изменением масштаба. В неживой природе симметрия прежде всего возникает в таком явлении природы, как кристаллы, из которых состоят практически все твердые тела. Именно она и определяет их свойства. Самый очевидный пример красоты и совершенства кристаллов - это известная всем снежинка.

С симметрией мы встречаемся везде: в природе, технике, искусстве, науке. Понятие симметрии проходит через всю многовековую историю человеческого творчества. Принципы симметрии играют важную роль в физике и математике, химии и биологии, технике и архитектуре, живописи и скульптуре, поэзии и музыке. Законы природы также подчитываются принципам симметрии.

Симметрия растений:

Многие цветы обладают интересным свойством: их можно повернуть так, что каждый лепесток займет положение соседнего, цветок же совместится с самим собой. Такой цветок обладает осью симметрии.

Винтовая симметрия наблюдается в расположении листьев на стеблях большинства растений. Располагаясь винтом по стеблю, листьев как бы раскидывается во все стороны и не заслоняет друг друга от света, крайне необходимого для жизни растений.

Симметрия животных:

Под симметрией у животных понимают соответствие в размерах, форме и очертаниях, а также относительное расположение частей тела, находящихся на противоположных сторонах разделяющей линии.

Паутины пауков.

Существует примерно 5 000 видов пауков-кругопрядов, и все они создают практически совершенно круглые паутины с почти равноудаленными радиальными опорами, исходящими из центра и связанными по спирали для более эффективной ловли добычи. Ученые до сих пор не нашли ответа на вопрос, почему пауки-кругопряды делают такой большой акцент на геометрию, так как исследования показали, что округлая паутина не удерживает добычу лучше, чем паутина неправильной формы.

Некоторые ученые предполагают, что пауки строят круглые паутины из-за того, что они более прочные, и радиальная симметрия помогает равномерно распределить силу удара, когда жертва попадает в сети, в результате чего в паутине оказывается меньше разрывов. Но остается вопрос: если это действительно лучший способ создания паутины, то почему не все пауки его используют? У некоторых пауков, не являющихся кругопрядами, есть возможность создавать такую же паутину, однако они этого не делают.

Например, недавно обнаруженный в Перу паук строит отдельные части сети одинакового размера и длины (что доказывает его способность «замерять»), но затем он просто соединяет все эти части одинакового размера в случайном порядке в большую паутину, которая не обладает какой-то определённой формой. Может быть эти пауки из Перу знают что-то, чего не знают пауки-кругопряды, или же они ещё просто не оценили всю прелесть симметрии?

Медовые соты.

Пчёлы это не только ведущие производители мёда – они также знают толк в геометрии. Тысячи лет люди поражались совершенству гексагональных форм в медовых сотах и задавались вопросом о том, как же пчёлы могут инстинктивно создавать такие формы, которые человек может создавать только с линейкой и компасом. Медовые соты являются предметов обойной симметрии, где повторяющийся узор покрывает плоскость (например, плиточный пол или мозаика).

Так каким же образом и почему пчёлы так любят строить шестиугольники? Начнём с того, что математики считают, что эта совершенная форма позволяет пчёлам запасать самое большое количество мёда, используя наименьшее количество воска. При строительстве других форм у пчёл получались бы большие пространства, так как такие фигуры, как например круг – не прилегают друг к другу полностью.

Другие наблюдатели, которые менее склонны верить в сообразительность пчёл, считают, что они формируют гексагональную форму совершенно «случайно». Другими словами, пчёлы на самом деле делают круги, а воск сам по себе принимает гексагональную форму. В любом случае – это произведение природы и довольно-таки потрясающее.

Симметрия в архитектуре.

Симметрия сооружений связывается с организацией его функций. Проекция плоскости симметрии -ось здания- определяет обычно размещение главного входа и начало основных потоков движения.

Каждая деталь в симметричной системе существует как двойник своей обязательной паре, расположенной по другую сторону оси, и благодаря этому она может рассматриваться лишь как часть целого.

Наиболее распространена в архитектуре зеркальная симметрия. Ей подчинены постройки Древнего Египта и храмы античной Греции, амфитеатры, термы, базилики и триумфальные арки римлян, дворцы и церкви Ренессанса, равно как и многочисленные сооружения современной архитектуры.

Человек существо симметричное?

Никто не усомнился, что внешне человек построен симметрично: левой руке всегда соответствует правая и обе руки совершенно одинаковы. Но сходство между нашими руками, ушами, глазами и другими частями тела такое же, как между предметом и его отражением в зеркале.

Симметричность слов и чисел.

Полидром(от гр.Polindromos-бегущий обратно)-это некоторый объект, в который задана симметрия составляющих от начала к концу и от конца к началу. Например, фразу или текст.

Прямой текст палиндрома, читающийся в соответствии с нормальным направлением чтения в данной письменности (обычно слева направо), называется прямоходным, обратный-ракоходным или реверсом (справа налево). Некоторые числа также обладают симметрией.

Тропа налево повела, на порт *Леша на полке клопа нашел,* 2002 или 6996

В ходе исследования мы рассмотрели: Понятие симметрии, Виды симметрии, Симметрия в природе, Симметрия животных и растений, Симметрия в архитектуре, Симметрия человека,

Симметрия в нашей речи.

Исследования, проведенные мною, показали, что симметрия является одним из принципов гармонического состояния мира. Симметрия поистине безгранична. Всюду она определяет гармонию природы, мудрость науки и красоту. Симметрию можно рассматривать еще долгое время, потому что она присутствует и в прошлом, и в будущем. Это не только математическое

понятие, а ещё наша жизнь. Для меня это ещё не закрытый вопрос, я буду проводить исследовательские работы по симметрии и дальше, узнавая много нового.

Литература:

1. Афанасьев А. Н, Мифология Древней Руси. – М.: Эксмо, 2006.
3. tecrussia.ru›stati…krasote…zdorove/749-simmetriya…
4.Бахман Ф., Построение геометрии на основе понятия симметрии-Наука,1969.
5. wowfacts.net›tag/fakty-o-simmetrii/
6. ru.wikipedia.org›Симметрия

МАТЕМАТИКА – КЛЮЧ К ПОЗНАНИЮ ВСЕЛЕННОЙ

Ульянова Е.В.
ученица 11 класса, средней школы №2, с. Егиндыколь
Цимерман А.В.
учитель математики, средней школы №2, с. Егиндыколь
miss.katyae@mail.ru
zimerman1980@mail.ru

«Важно, чтобы математика вошла в жизнь детей не как теория, а как знакомство с интересными явлениями окружающего мира, как «открытие» закономерных связей и отношений этого мира. Весь процесс обучения должен быть настроен на как можно более раннее возникновение «почему?». С появлением этого вопроса открывается новая эра в развитии ребенка. Это возникновение интереса к процессу, к причине, первые «открытия», первые собственные выводы, и удивление, и горящие глазенки, и желание узнать «еще и еще». Здесь закладывается мотивационная база для дальнейшего развития личности…».

Б. Гринченко, кандидат физико-математических наук

Математика – древнейшая фундаментальная наука. Свое название данная наука получила из греческого языка, что означает «изучение, наука, знания». В настоящее время математика является основой всего научного мира. Данная дисциплина сопутствует человеку с первых дней жизни, продолжая «идти рядом» до конца дней. Математика – одна из немногих наук, которые начинают проходить с начальных классов, продолжая в средней школе и университете (можно сказать, что данный предмет является мостом между школьной и студенческой программой, поскольку с каждым годом объем информации накапливается, складываясь в определенной последовательности). Ей нет ни конца, ни края. Сколько бы времени не прошло, но у нее остаются темные стороны, которые, возможно, являются ключом к разгадке ни одной сотни вопросов. Почему же математика считается царицей всех наук? Почему именно в ней видят ключ к разгадкам тайн человечества?

Дело даже не в том, что математика имеет довольно много отраслей и направлений, а в том, что она тесно переплетена с практически всеми научными дисциплинами: психология, биология, химия, астрономия, логика, география, физика, информатика и др. Кроме того, она имеет отношение и к практической деятельности человека: строительству, покрою одежды, приготовлению пищи, написание картин и др. Не представляется возможным оценить в полной мере вклад математики в развитие наук, которое привело к открытию множества законов физики, закономерностей биологии, создания технологий в информатике. Прогресс никогда не стоит на месте: в нем есть двигатель, который отнюдь не скоро потеряет свое движение.

Жизнь, окружающая человечество сегодня, просто бы не существовала, если бы она не опиралась на математику и все сопутствующие ей науки. Сразу же вспоминается Давид Гильберт, который более сотни лет назад выдвинул аксиому будущего для человечества. Как

раз в то время в Соединенных Штатах Америки происходили глобальные исследования в области технологий. Но тогда никто не мог даже предположить о том, что стало для современного человека обыденностью: о реактивных самолетах, о телевиденье, о всемирной паутине(интернете) и т.д. Это еще раз доказывает, что предугадать открытие и его последствия не предоставляется возможным. Изменится ли жизнь после резкого скачка в этой области? Безусловно. Изменится ли человечество? Бесспорно.

С течением времени решатся такие жизненно необходимые вопросы, как:

-- Донорство. Благодаря прогрессивному развитию медицины, математики, кибернетики, биофизики и другое, создаются аппараты, способные выращивать целые органы из единственной клетки, взятой у пациента. Это уменьшит смертность, увеличит среднюю продолжительность жизни и, возможно, в будущем подарит бессмертие.

-- Опасные для здоровья и жизни человека профессии. Ни для кого не секрет, что существуют десятки профессий, уносящих тысячи жизней невинных людей. Все это будет решено с помощью роботов. В современном мире роботы стали неотъемлемой частью, облегчающей существование. Роботизированные заводы, фабрики не только увеличат свою производительность, но и уменьшат статистику смертей из-за несчастных случаев.

Наука, как и жизнь, никогда не стоит на месте. Регулярно совершаются новые открытия, происходят исследования и опыты. Помимо разгадок вселенной, человечество уделяет достаточное внимание и для «саморазвития». Изучение арифметики развивает в человеке целеустремленность, делают интенсивными, автономными, трудолюбивыми, упрямыми и терпеливыми. Математика тренирует интеллектуальные качества, которые создают «скелет» всего мышления. Это, в первую очередь, закономерные возможности. Без обыкновенной логики человек не способен создавать правильные выводы, он утрачивает дееспособность к здравому анализу и рассуждению. Ум человека универсален, поистине уникален, но всему есть пределы. Любой в силу своих прирожденных, обретенных индивидуальных качеств мышления содержит конкретные предрасположенности к изучению различных наук. Есть такая вероятность, что раньше все науки были единым целым, но именно человек смог «раскрыть и найти» ветвящиеся дороги различных наук. Хоть чаще всего ученые и движутся в одном направлении, но полностью избежать «перекрещивания» наук не предоставляется возможным.

Нельзя не упомянуть хотя бы одного из великих математиков.

Леонард Эйлер является одним из самых гениальных ученых всех времен. Эйлер появился на свет в Швейцарии, в городе Базеле, в 1707 году. Ученую степень магистра приобрел всего лишь в 16 лет. Спустя 4 года он выехал в Россию, где стал членом Петербургской Академии наук. Первые его труды касались навигации, но потом он полностью посвятил себя математике. Эйлер известен необыкновенным трудолюбием, что в конце концов привело его к потери зрения в одном глазу. Несмотря на это, он до глубокой старости занимался наукой: он внес значительный вклад в развитие почти во все основные области математики, включая алгебру, тригонометрию и геометрию. В физике его работы по гидродинамике и рядам Фурье не имеют себе равных. За всю свою жизнь написал более 800 работ.

Исходя из вышесказанного, можно сделать один, но очень важный вывод – путь истинного ученого начинается с детства. Поэтому следует заострить свое внимание на обучение в школе и в высших учебных заведениях – данные объекты являются первоначальной ступенькой на пути к новым великим открытиям, способным перевернуть все представление человечества о жизни. Тщательное, заблаговременное изучение математики значительно облегчит усвоение материала в других дисциплинах, расширит мировоззрение, поможет найти свое предназначение в жизни. Но никогда не стоит заглядывать вперед. Все-таки будущее – нечто далекое, на что действует отнюдь не один фактор.

Еще в 1908 году Анри Пуанкаре писал: «Истинный метод прогнозирования будущего математики заключается в изучении его истории и современное состояние».

Развитие техники довольно-таки существенно повлияло на итоги множества предсказаний; из-за неопределенности характера будущего технологии , это приводит к довольно глобальной неопределенности в будущем математики. Именно поэтому, заложив основу математических

дисциплин сейчас, сегодняшние школьники и студенты смогут завтра стать великими учеными, достигнувшими великих открытий. Что ждет человечество в будущем? Неизвестно. Но с уверенностью можно отметить, что будущее, благодаря науке, будет прекрасным. Никогда не стоя на месте, каждый сможет достигнут удивительных результатов.

Литература:

1.Сергеев И.С.« Примени математику» Москва, наука 1990г.

2.Хашкулова Т.А. “Десять глобальных событий нашего будущего” http://www.proshkolu.ru/user/hashkulova55/blog/551182/

3. «Будущее математики» https://ru.qwe.wiki/wiki/Future_of_mathematics

4. «16 величайших математиков» https://new-science.ru/16-izvestnyh-i-velichajshih-matematikov/

«ИНФОРМАТИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИНФОРМАТИКА»

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ПРИ СОЗДАНИИ ИГР В СРЕДЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ SCRATCH

Диль Н. А.
ученик 6 класса, СШ №1, г.Атбасар
Герасимова Е. В.
Учитель информатики, СШ №1, г.Атбасар
helena_nika@mail.ru

“Умение писать программы тренирует ваш разум.
Это поможет вам ясно мыслить во всех областях.”
Билл Гейтс

На сегодняшний день компьютерная техника достигла такого уровня развития, что позволяет программистам разрабатывать очень реалистические игры с хорошим графическим и звуковым оформлением.

Резко возрос интерес к программированию. Это связано с развитием и внедрением в повседневную жизнь информационно-коммуникационных технологий. Существуют множество языков программирования, которые предназначены для выполнения конкретных задач. Scratch имеет достаточно простой интерфейс и обладает высокой степенью наглядности. Меня привлекает возможность самостоятельной деятельности, где развиваются творческие способности. Я получаю массу положительных эмоций при создании своих проектов и, если все получается, моему восторгу нет предела. Я с удовольствием делюсь результатами своей работы, со своими друзьями, интереснее тестировать свой проект, сообща. Scratch помогает проявить себя, показать, на что я способен. Погружаясь в мир увлекательной игры, где мои герои оживают, решают задачи, ведут диалог. Scratch позволяет выразить свою индивидуальность этим он меня и заинтересовал, и я решил в ходе своей работы проанализировать как возможности Scratch, влияют на развитие творческих способностей при создании игры.

Целью моей работы стало исследование возможностей среды Scratch при создании компьютерных игр, в области визуально - интуитивного программирования для популяризации среди учащихся.

Для достижения намеченной цели поставлены следующие задачи:

- изучить среду программирования Scratch, рассмотреть возможности и характеристики программирования на Scratch;
- разработать свой проект и создать готовый программный продукт в среде Scratch;
- создать собственные развивающие игры;
- развивать интеллектуальные, познавательные и творческие способности, используя возможности программирования на Scratch.
- провести анализ полученных результатов.

Объект исследования: процесс развития творческих способностей в среде программирования «Scratch».

Предмет исследования: принципы создания компьютерных игр в среде «Scratch», способствующие развитию, творческих способностей детей.

Для достижения цели исследования и решения поставленных задач мною использовались следующие методы исследования: библиографический (изучение литературы) и эмпирический (создание, тестирование и наблюдение).

Гипотеза: научиться создавать игры с помощью программы Scratch, проявляя своё воображение и творческие способности.

Актуальность темы заключается в том, что многие дети и взрослые любят играть в компьютерные игры, которые остаются востребованными и по сей день.

Методы исследования: поисковый, сравнение, сопоставление, анализ.

Ожидаемый результат:

- Высокий интерес к среде программирования «Scratch».
- Мотивация на исследовательский аспект изучения литературы

Практическая значимость работы связана с возможностью углубленного изучения литературы по программированию, позволяющего продуктивно создавать игры в «Scratch».

Скретч (возможно от англ. from scratch— «с чистого листа», произносится «скрэтч») — визуальная объектно-ориентированная среда программирования для обучения школьников. Она основана на построении программ из разноцветных кирпичиков-команд.

Scratch – это мультимедийная система. Большая часть операторов языка направлена на работу с графикой и звуком, создание анимационных и видеоэффектов, манипуляции с медиа информацией.

Создан в 2007 году. Скретч разрабатывался небольшой командой исследователей из Массачусетского технологического института во главе с Митчелл Резник (Mitchel Resnick), написан на языке Squeak.

Основная идея проекта – стать частью образовательной программы детей и подростков, развить у них творческие способности, логическое мышление, свободу в использовании информационных технологий. Все это решается путем вовлечения учеников в создание собственных проектов: мультфильмов, демонстрационных роликов, программ-тренажеров, обучающих программ, компьютерных игр, интерактивных мультимедийных презентаций. В Scratch можно создавать фильмы, играть с различными объектами, видоизменять их вид, перемещать их по экрану, устанавливать формы взаимодействия между объектами. Это объектно-ориентированная среда, в которой блоки программ собираются из разноцветных кирпичиков команд точно так же, как собираются из разноцветных кирпичиков конструкторы Лего. При этом блоки Scratch позволяют собирать только синтаксически верные конструкции, исключая ошибочные. Разные типы данных в среде обозначаются визуально различными формами и цветами, а значит, среда сама не допустит, чтобы пользователь создал неверно работающий код.

При этом неявным образом формируется логическое и алгоритмическое мышление. Из технических преимуществ Scratch следует отметить: мультиплатформенность.

В основе программного продукта Scratch лежит графический язык программирования, включающий различные типы данных и структуры управления, реализованный в понятном, дружественном интерфейсе, доступном для понимания и использования. Кроме того, развитые

алгоритмические конструкции языка Scratch и концепции объектно-ориентированного программирования позволяют создавать достаточно сложные и эффективные программы, делают эту среду полезной для всех возрастов

Каждый придуманный проект это новая задача, в ходе реализации которой у детей развивается операционное и системное мышление. При создании своей игры, я придумываю сюжет, ищу или рисую персонажи, подбираю звуковое сопровождение, продумываю связи между объектами, а затем последовательно всё это реализую.

Относительно недавно вышла русскоязычная версия, в которой команды можно задавать по-русски. В Сети существует сообщество пользователей, обменивающихся программами, написанными на языке Скретч. Оно находится по адресу http://scratch.mit.edu.

Изучив, возможности программы Scratch, я захотел создать игру. Скачав платформу, я стал изучать книги и ссылки по программированию и возможностям языка Scratch, еще мне очень помог канал ITGENIO в составлении моей первой программы «Покорение космоса», она получилась простой, но интересной игрок набирает очки, двигаясь вперед, перемещается вправо и влево, набрав определенное количество очков, объект может телепортироваться. Эта игра из разновидности аркада - игру, в которой игроку приходится действовать быстро, полагаясь в первую очередь, на свои рефлексы и реакцию. Мой проект создан в среде Scratch 2.0.

Я продолжил свою работу и на данный момент создал 4 публичных проекта (3 готовых и 1 в стадии разработки).

В настоящий момент свои игры я представляю в следующих жанрах:

Игра «Танчики» и «Стрелялки» относятся к ролевой игре – эта игра на двоих, где у персонажей присутствует некоторое количество параметров (умений, характеристик, навыков) которые определяют их силу и способности.

Игра «Защита башни» носит жанр квеста, игра-повествование, в которой управляемый игроком герой продвигается по сюжету и взаимодействует с игровым миром посредством применения предметов, общения с другими персонажами и решения логических задач.

Сейчас я работаю над, новой развивающей игрой, называется “Найди ключ” да я знаю, что подобных названий много, но я просто не стал заморачиваться с названием ведь сейчас нужно заняться скриптами для игры, ведь хорошее название не говорит, что игра оправдает ваши ожидания. Данная игра предназначенные для формирования и развития у детей общих умственных способностей, эмоционального и нравственного развития, целеобразования, способности соотносить свои действия по управлению игрой с создающимися изображениями на экране. В игре вам нужно найти ключ и открыть дверь к следующему уровне все происходит с помощью мыши. Они развивают фантазию, воображение. Мои игры достигли заданной цели — они являются инструментами для творчества, самовыражения каждого игрока.

В результате выяснилось, что Скретч-игры, выполненные с целью развития творческих способностей, подтвердили нашу гипотезу, в итоге осуществленного экспериментального исследования было установлено, что среда Scratch располагает всеми возможностями для самостоятельного создания компьютерных игр.

Создание игр в среде Scratch позволяет стимулировать познавательные интересы, способствует развитию логического и ассоциативного мышления, а также пространственного воображения и зрительной памяти. Цель игр построена с учетом следующих принципов: целенаправленность и последовательность деятельности (от простого к сложному); комплексное развитие (взаимосвязь этапов); доступность и наглядность; связь практики с теорией; учет индивидуальных способностей, интересов и творческого потенциала каждого игрока.

Цель нашего исследования была достигнута: среда Scratch позволяет создавать свои проекты. При создании скриптов в Scratch не требуется написания текстов программ на формализованных языках программирования, так как здесь предоставлены все необходимые графические средства для изображения данных и структур управления. Совмещая графические блоки, можно создать программу и запустить ее на выполнение в той же среде Scratch.

Все поставленные задачи в ходе нашего исследования были выполнены: изучены возможности и потенциал среды Scratch 2.0; созданы собственные проекты.

В результате проделанной работы используя Scratch, я научился выбирать интересные для меня направления работы, формулировать свои идеи, воплощать их в жизнь, делиться результатами. И на этом моя работа ещё не закончена. За кажущейся простотой Scratch скрываются возможности, которые необходимо использовать и в старших классах. Я продолжу свою работу, придумаю сценарии и буду создавать другие компьютерные игры.

Литература:

1. Белова Г.В. Программирование в среде ЛОГО. Первые шаги. – М.: Солон, 2007
2. Великович Л., Цветкова М. Программирование для начинающих. – М.: Бином, 2007
3. Еремин Е.А. Газета «Информатика». Среда Scratch – первое знакомство. – М.: Первое сентября, 2008 – №20 (573) – С. 17–24.
4. Патаракин Е.Д. Освоение медиа-культуры через учебные игры с маленькими кирпичиками знаний // Судьба России: вектор перемен, 2007, ISBN:978-5-8291- 0904-2
5. Что такое Scratch?: Электронный ресурс [http://scratch.ucoz.net/index/0-2]
6. Домашний сайт Scratch [http://scratch.mit.edu]
7. Руководство для пользователя среды Scratch [http://www.kabinet-inform.narod.ru/download/scratch_by_patarakin.pdf]

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ТРАДИЦИОННОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СРЕДЕ

Медведева Алена, ученица 7 класса,
КГУ «Многопрофильная школа-лицей №3 имени А.С.Пушкина», г. Степногорск
Аханова Ляйля Талгатовна, учитель информатики,
КГУ «Многопрофильная школа-лицей №3 имени А.С.Пушкина», г. Степногорск
E-mail AhanovaL@mail.ru

Аннотация: в данной работе рассматриваются вопросы о развитии цифровой живописи и её влиянии на современное искусство.

Ключевые слова: цифровая живопись, компьютерная графика, графические редакторы, цифровые художники.

Все виды искусств на протяжении истории имеют тенденцию эволюционировать относительно постоянно меняющейся картины мира человечества. Сегодня, в век бурного развития информационных технологий, человек очень плотно окружен цифровыми технологиями. Что позволяет иметь большие возможности для их полноценного использования в процессе творчества. Благодаря этому, в современном искусстве складываются предпосылки к формированию нового большого стиля. В данной статьей я хочу рассмотреть и проанализировать потенциал интеграции цифровых технологий в традиционную художественную среду. Упор в исследовании сделала именно на визуальные виды искусств, и, как следствие, задачей предстает показать формирование новой эпохи в искусстве, ознаменованной возникновением глобального стиля, который уместно назвать «цифровое искусство» («digital art»).

В данное время очень много споров происходит во вопросу ценности современного искусства. Для современного художника имеется множество программ с разным набором инструментов и их возможностями.

Пришло время, когда основным инструментом художника является компьютер.

В конце XX — начале XXI веков цифровая живопись бурно развивается и занимает прочные позиции в оформлении книг/плакатов, преобладает в индустрии компьютерных игр и

современном кино, популярен в любительском творчестве. Причины быстрого вытеснения прежних средств из этих областей:

- доступность;
- большая скорость работы;
- уникальный инструментарий;
- перспективы;
- доступность обучения и работы.

Цифрова́я жи́вопись — создание электронных изображений, осуществляемое не путём рендеринга компьютерных моделей, а при помощи использования человеком компьютерных имитаций традиционных инструментов художника.

Компьютер в цифровой живописи и служит инструментом художника, как и традиционный карандаш или кисть с красками. С той лишь разницей, что цифровая живопись не использует расходные материалы, в то же время, требует наличия электропитания для самого процесса рисования и хранения результатов работы.

Для того, чтобы уметь рисовать на компьютере, планшете или другом цифровом устройстве, необходимо знать и уметь применять традиционные знания и опыт художников (законы перспективы и светотени, теорию цвета, композицию и т.д.).

С 2015 года с обучаюсь в художественной школе города Степногорск, имею базовые знания в живописи. С 2018 года меня заинтересовала тема цифровой живописи, и я начала знакомится с графическими редакторами, которые позволяли рисовать. Одной из программ, которая мне понравилась является **Paint Tool Sai**. Эту программу очень любят художники манги и подростки.

SAI или **PaintTool SAI** (яп. ペイントツールSAI) — программа, предназначенная для цифрового рисования в среде Microsoft Windows, разработанная японской компанией SYSTEMAX.

Разработка программы началась 2 августа 2004 года, первая альфа-версия вышла 13 октября 2006 года. 21 декабря 2007 года перешла в стадию бета-тестирования. Первый официальный выпуск (1.0.0) состоялся 25 февраля 2008 года, а первое обновление (1.0.1) — 3 марта 2008 года.

Официальный перевод программы был выпущен 31 марта 2008 года, но фанаты программы сделали неофициальный перевод на английский несколько раньше.

SAI предлагает достаточное разнообразие инструментов, которые могут быть в большой степени настроены. Есть немного важных фильтров и эффектов, которые делают работу с программой полноценной. Программа предлагает как растровые, так и векторные инструменты для рисования. Можно сделать завершенный дизайн героя комикса, например, от начала до конца без обращения к Photoshop.

Почему SAI?

- Она очень удобная. В ней присутствует целый ряд инструментов, в разы сокращающий время раскраски чего-либо.
- Её можно использовать в связке с уже давно полюбившейся многим программой Adobe Photoshop.
- Она быстро загружается и не займет много места на жёстком диске.
- Имеется ряд оригинальных инструментов и эффектов, перекликающихся с Adobe Photoshop, Manga Studio и Corel Painter.

Из минусов:

- Нет возможности рисовать автофигуры: круги, квадраты, треугольники и т.д.
- Нет инструментов для работы с текстом.

Проще говоря, SAI сочетает в себе минимальное количество инструментов и максимум пользы для комиксиста или мангаки. Тем, кто уже «съел собаку» в программах для рисования, разобраться и начать работать в Easy Paint Tool SAI будет очень легко и просто!

Особенности:

Программа

- Небольшая по размеру программа, стартующая за считанные секунды;
- Полная поддержка графического планшета;
- Высокая скорость работы;
- Почти все горячие клавиши взяты из Adobe Photoshop плюс свои сочетания;
- Сглаживание пера и высокая интерполяция штриха;
- Поворот холста;
- Высокое качество рендеринга картинки;

Поддерживаемые типы файлов

- .psd (стандартный тип файлов Adobe Photoshop)
- .sai (свой собственный тип)
- .jpg
- .bmp
- .png
- .tga

Рисование

Существует 8 инструментов: выделение лассо, выделение «волшебной палочкой», прямоугольное выделение, пипетка, масштабирование, поворот холста, перемещение холста и перемещения слоя.

Есть два режима слоя: растровый и векторный.

- В растровом доступны инструменты, такие как маркер, аэрограф, вода, акрил, ручка, ластик и разные вариации к ним.
- В векторном доступны ручка, линия, фигура, кривая, правка, цвет линии, нажим линии, выделение и удаления выделения.

Поддержка сторонних текстур кистей и текстур холста, которые можно делать собственноручно.

Примеры моих работ в программе **PaintTool SAI**:

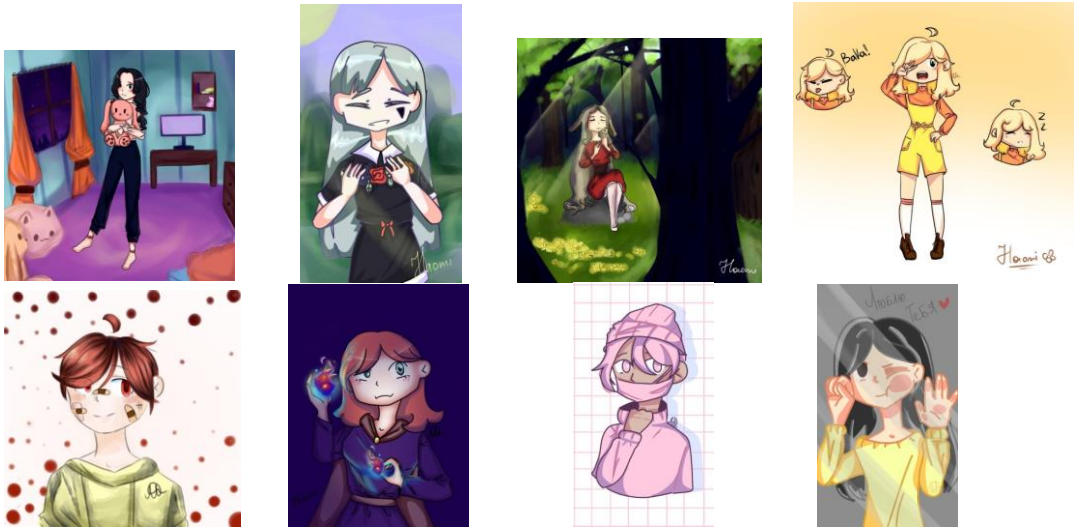

Литература:

1.https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C

2 https://ru.wikipedia.org/wiki/SAI

3.https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-tsifrovogo-iskusstva-v-traditsionnuyu-hudozhestvennuyu-sredu

4.https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-zhivopis-kak-aktualnoe-napravlenie-otechestvennogo-iskusstva

5.https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-zhivopis-zamena-sovremennomu-iskusstvu

6.http://vissage.ru/digital-art

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДА SCRATCH БАҒДАРЛАМАЛАУ ОРТАСЫН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Беловодское орта мектебі, 7 сынып оқушысы
Серикжан Айбын
Беловодское орта мектебі, информатика пәні мұғалімі
Арин Кенжегул
kenzhegul.arin@mail.ru

Қазіргі заман талабына сай адам іс-әрекетінің барлық салаларында еркін қолданысқа енген ақпараттық технологиялар біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылады. Ақпараттық технологияларды тиімді қолдану сандық үлгіде көрсетілген әртүрлі ақпарат түрлерімен жұмыс істеу үдерісін жеңілдетеді. Білім берудің басым бағыттарының бірі оқушылардың компьютерлік сауаттылығын қалыптастыру және бағдарламалау тілдерді (Scratch, Python, SketchUp) меңгеруді қажет етеді. Оқушылардың компьютерлік дағдылар мен құзыреттіліктерді меңгеруі бір жағынан заман талабы болса, екінші жағынан бұл талап ақпараттық технологиялардың өзге оқу пәндерін оқытудың тиімді құралы ретінде қолданып, әртүрлі білім беру салаларымен байланыстыруға арналған ресурстар мен техникалық құралдар ұсынуына байланысты туындап отыр.

Оқу процесінің компьютерді (білім беру мүмкіндіктері бар қолданбалы бағдарламаларды) оқыту құралы ретінде ғана емес, оқуға көмектесетін құрал ретінде қарастыруға болады. Балаларға «ойлауға көмектесетін» жақсы құралдарды уақытында ұсынып отыру - өмір қажеттілігі. Білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы негізгі орта білім беру деңгейінің 5-6 сыныбындағы «Информатика» пәнінің оқу бағдарламасында Scratch бағдарламалау ортасында жұмыс жасау қарастырылған. Scratch бағдарламалау ортасы балалардың өз бетімен білімге ие болуы барысында оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі және оның белсенді іс-әрекеті ұйымдастырудың негізі бола алады.

Scratch - визуалды бағдарламалау ортасы ретінде қарастырылған. Массачусетс технологиялық институтында Митчелл Резник басшылығымен қолжетімді программалау тілін жасауға шешім қабылдады. Scratch - визуалды нысанға бағытталған бағдарламалау ортасы, Лего конструкторы мен Лого тілі идеясының жалғасы ретінде 2007 жылы пайдалануға ұсынылды. Қазіргі кезде миллиондаған пайдаланушылар Scratch жобаларды әртүрлі жағдайда үйде, офисте, мұражайлар мен кітапханаларда жасайды. Ол әлемнің 150 мемлекетінде қолданылып 40 тілге аударылған. Бағдарламалау ортасы барлық деңгейде (бастауыш сыныптан жоғарғы буын оқушылары) және кез келген оқу пәндерінде (математика, физика, информатика, тілдер және қоғамдық т.б.) ұтымды пайдалануда. Пайдаланушылар мен мұғалімдер http://scratch.mit.edu сайтында бір-бірімен тығыз байланыс жасап, әр түрлі мысалармен, ресурстармен және жобалармен бөлісе алады.

Scratch объектіге бағытталған бағдарлама болып табылады. Объектілер бір-біріне хабарламалар жіберу арқылы өзара әрекеттеседі. Алынған хабарламаға жауап беру ретінде объект көмекші бағдарламаны шақырады. Scratch ортасында мұндай объектілер рөлін визуалды – динамикалық объектілер – спрайттар (sprites) атқарады. Бұл графикалық объектілер оқиғаға жауап беретін алгоритмдерді орындаушылар ретінде әрекет етеді. Scratch - анимацияланған ертегілер, мультфилмдер, ойындар мен модельдерді құрастыруға арналған жаңа бағдарламалау ортасы. Бағдарламада объектілермен бірнеше әрекет жасауға болады: жылжыту, түрін өзгерту, басқа объектілермен байланыстыру т.б. Scratch бағдарламалалау ортасында программаның негізін құрайтын – бірнеше топтарға бөлінген бұйрықтар блоктары: қозғалыс, сырт бейне, дыбыс, қылқалам, бақылаушы, сенсорлар, операторлар, айнымалылар. (сурет салушы) нысаны

қажетті нысанға салуға мүмкіндік берсе, бұйрықтар блотары (оларды тышқанмен ауыстырып отырып қою керек) әрекеттер программасын беруге мүмкіндік береді. Бұл жерде шартты және шартты және циклдік операторларды қолдануға болады. Scratch ортасында басқа нақты программалау тілдеріндегідей көптеген функциялар болмаса да, айтарлықтай күрделі бағдарламалар мен ойындарды жазуға жетерлік арнайы өзінің бұйрықтар блогы мен функциялары бар. Scratch бағдарламау ортасы Лего конструкторының жалғасы ретінде жасалған.

Scratch ортасын әзірлеушілер компьютерлік ойындарға тыйым салғаннан гөрі, балалардың өздеріне сол ойындарды құра алатын құралдар көрсетіп, үйреткен дұрыс деп ойлайды. Осы тұрғыда балалар дайын технологияларды пайдаланып қана қоймай, өздері ойын және оқытуға арналған жобалар жасап, оларды құруға ат салысып, тұтынушылардан өндірушілерге айналады. Бұл жерде компьютер оқу пәні емес, жоба құруға арналған құрал бола алады. Ал мұндағы өзекті мәселе – компьютердің жеке өзі емес, ол арқылы кез келген оқу пәнін меңгерудегі оқушының барлық қабілетін ашуға ықпал ететін, жаңа білім беру мәдениетін қалыптастырады. Scratch объектілі-бағытталған бағдарламалаудың барлық заманауи талаптарына сай, ол балалардың бағдарламалауға қызығушылығын артыруға мүмкіндік береді.

Мультимедияның мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануға болатын, баланың логикалық ойлау қабілеті мен сын тұрғысынан ойлау дағдыларын жетілдіре отырып алгоритмдеу арқылы программалауға үйрететін бағдарламалау тілі ретінде Scratch визуальды объектіге бағытталған бағдарламасын айтуға болады.

Scratch бағдарламасының артықшылығы әр түрлі: Windows, Linux және Mac Os операциялық жүйелерге арналған нұсқаларының болуы болып табылады. Scratch-те құрылған жобалар форматы – Unicod. Ортаның бұл әмбебаптығы жобаларды еркін бір платформадан екіншісіне аударуға мүмкіндік береді. Scratch ортасында балалар алгоритмдерді орындаушыларға қандай да бір оқиғаларға қалай жауап беруді, өзара іс-әрекет жасауды, олардың орналасуын, қозғалысын, сырт пішінін басқаруды т.б. үйретеді. Бұл жерде балалар ойын түрінде маңызды алгоритмдік конструкцияларды, математикалық ұғымдарды үйренеді. Scratch жүйесінің интерфейсі жоба әзірлеуге қолайлы, қарапайым болып келеді. Бала қалаған түсті командалар блоктарын таңдап қолданады, дайын модульдарды оңай көшіру, инпорттау мүмкіндігі бар. Бұ ерекшелік Scratch ортасын тез меңгеруге ықпал етеді. Сонымен қатар Scratch ортасы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін де қолайлы. Балалар өздері сценарий ойлап тауып, кейіпкерлердің суреттерін салып, дыбыспен жұмыс жасай алады. Кейіпкерлердің әр түрлі іс-әрекеттерін сипаттау кезінде оқушылар бағдарламалаудың негізгі ұғымдары – тармақталу және әр түрлі циклдермен танысады. Объектілер өзара іс-әрекет жасайды, оқиғаға жауап қайтарады, түрін өзгерте алады; жобадан басқару пернетақтамен де, тышқанменде жүзеге асырылуы мүмкін.

Жобаның авторы ретінде оқушы спрайтты Scratch кітапханасынан таңдап алуға, файлдан немесе веб сайттан жүктеп алуға немесе өз объектісін ойлап тауып оған қоршаған ортаны өз бетінше құрастырып (суретін салып) алуына болады. Мұны істеу үшін Scratch ортасында сурет редакторы кіріктірілген. Жобаға дыбыс блогындағы арнай командалар арқылы дауыс беруге болады. Дыбыс болгындағы дайын дыбыстарды қолдануға болады немесе жаңа аудио-фрагмент ойлап тауып жазып, өңдеп қондыруға болады. Scratch ортасында тек бағдарламалау жүйесі ретінде ғана қарау жеткіліксіз. Медиа ақпараттың әр түрімен (мәтін, графика, дыбыс, анимация) жұмыс істей білуі Scratch ортасын мултимедиялық жүйе ретінде қабылдатады және оқушылардың бастапқы танысатын сандық технологиясының дидактикалық негізін құрайды. Scratch жанында интернет қоғамдастық құрылған: Scratch-тің желілік нұсқасында бірге жұмыс жасай отырып, балалар идеяларымен алмасады, білімдеріне тікелей қолданыс табады, өзіне-өзі және өзара оқу (көмек) принциптері жүзеге асады. Жасалған жобалар әртүрлі сипатта болуы мүмкін: интерективті мультимедиялық таныстырылымдар(презентациялар), демонтрациялық роликтері, анимациялық көріністер және т.б. Мұндай конструкцияларды сигналдарды беру арқылы спрайттар арасындағы диологты орнату, әрекетті өңдеуші құрал болып табылатын (спрайтты тінтуірмен шерту, пернені басу) «бақылау» және «сенсорлар» блоктарындағы

командаларр арқылы қолданушы мен программа арасында диологты орнату талап етіледі. Осы кезде скриптердің дәйекті орындалуына немесе бірнеше орындаушының параллель іс-әрекетіне қол жеткізуге болады. Scratch ортасының онлайн нұсқасындағы ерекшеліктері ретінде кіріктірілген аудио редакторды, графикалық редакторда векторлық графикамен жұмыс жасау мүмкіндігін, сондай-ақ, кейбір блоктарға енген толықтырулар, мысалы, «сенсорлар» блогының видеомен жұмыс жасауға арналған командаларын атап өтуге болады. «Жаңа блок» құрып скрипторға пікір (коментарий) жазу мүмкіншілігі де енген. Scratch-ті пайдаланудың негізгі мақсаты – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, логикалық ойлауын жетілдіру және ақпараттық технологияларды пайдаланудағы еркіндікке қол жеткізеді. Scratch ортасы арқылы оқушылардың жоба құру жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Оқу жобаларын құру жұмыстары оқушыға өзін ақпаратты жаттап кері айтып беруші емес, ізденуші-ғалым ретінде сенуге мүмкіндік береді. Осылай компьютерлік технологиялар, соның ішінде медиа құраладр баланың ойлау қабілетін дамытатын, оқушының өзін-өзі дамыту, жетілдіру идеясына негізделген сындарлы білім мәдениетін қалыптастыратын құралға айналады. Бұл қазіргі білім беру стандартының құзыреттілік білім беру мақсаттарына сай келеді. Бұл тәсіл оқушыларға пәндік білімді, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар өзінің жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерді де меңгеруге ықпал етеді. Мұғаліммен бірлесіп шығармашылықпен айналасу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалімнің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Еремин Е.А «Информатика» газеті. Среда Scratch – первое знакомство. – М.: Первое сентября, 2008 - №20 (573) – С. 17-21
2. Еремин Е.А «Информатика» газеті. Среда Scratch – первое знакомство. – М.: Первое сентября, 2008 - №20 (573) – С. 16-28

Сілтемелер:http://scratch.mit.edu

РОБОТОТЕХНИКА-ЗАМАН ТАЛАБЫ

Ақмола облысы, Егіндікөл ауданы, Егінкөл ауылы, №1 Егіндікөл орта мектебі КММ
7 сынып оқушысы Серікбол Индира,
Егіндікөл ауданы, Егінкөл ауылы, №1 Егіндікөл орта мектебі КММ
информатика мұғалімі Шаймардан Хуандых
kuandyk_chaimardan@mail.ru

Бүгінде әр салада,нақты айтқанда медицинадан бастап космонавтикаға дейін адамдар роботтардың көмегіне жүгінетіні анық. Мысалға, бейнеге түсіретін робот, күрделі механизмдерді көз ілеспес жылдамдықпен және асқан дәлдікпен құрастыратын робот-қолдарға адамдар үйреніп келе жатыр. «Робот» сөзі алғаш рет чех авторы Карел Чепаканың пьесасында кездесті. Робот (чех. robot, robota — еріксіз еңбек, rob — құл; чех жазушысы К. Чапек ойлап шығарған сөз, ол алғашқы ұғымында “жұмысқа шебер адам” мағынасында қолданылды) — антропоморфтық (адам тәрізді) әрекеттер, қимылдар жасайтын машина. Робототехника (робот және техника; ағылш. robotics — роботика) – роботтардың құрылысымен, жұмысы мен қолдануымен айналысатын, оған қоса олардың басқару, сезіну мен мәлімет өңдеумен айналысатын механикалық, компьютер ғылымдарының біріккен саласы. Басқа сөзбен айтқанда роботтар, адамдардың орнына қауіпті жерлерде, немесе зауыттағы құрастыру үдерістерінде жұмыс істей алады. Робототехника тарихы 1942 жылы ғылыми-фантастикалық мәнерде жазатын жазушы Айзек Азимов робототехниканың үш заңын ойлап табады. 1948 жылы

Норберт Винер тәжірибелік робототехниканың негізін құрайтын кибернетиканың қағидаларын тұжырымдаған.

Қазіргі өмір сүріп жатқан заманымыз – робототехника заманы десек артық айтқандық емес. Бүгінгі таңда бүкіл дүние жүзінде робототехника ғылымы кең қолданыс тауып отыр. Роботтарды құрудың практикалық мақсаты оларға адам үшін еңбекті қажетсінетін, ауыр, денсаулық пен өмірге зиянды қызмет түрлерін беру болып табылады. Заманауи роботтар барлық салаларда қолданылады – ғарышты зерттеуде, денсаулық сақтау, қоғамдық қауіпсіздік, ойын – сауық мақсатында, қорғаныс және т.б. Бұл машиналар – кейбіреулері автономды, ал кейбіреулері адамның қатысуын талап етеді. Роботтар көптеген білім және ғылым саласындағы түсінігімізді кеңейтіп,мүмкіндіктерімізді жоғарылатып, адам мүмкіндігі шектеулі болғанда да, білуге көмектеседі. Заман талабы бізді алға жетелеп қана қоймай, сол талаппен кедергілерді жеңіп, белестерді бағындырып, алға қойған мақсаттарды жүзеге асыру болып табылады. Бізге алға қадам басу үшін түрлі жолдар айқара ашық тұр. Ол үшін жолымызды дұрыс таңдай білуіміз керек. Болашаққа қадам бұл көз алдымызға анық бағдар мен биік белестер көрінеді. Біз роботты болашақ деп есептеп келдік. Жоқ. Бұл өмірімізге араласқалы көп болғанымен, бізге өз қолымызбен жасау мүмкін еместей көрінетін. Міне осы робот өмірімізге араласып, кез келген салада жұмыс атқаруда. Кезінде белсенді мектептерде оқытылатын бұл роботехника қазіргі кезде қарапайым жалпы білім беретін мектептерге енгізілуде.Менің ойымша, бұл бастама өте дұрыс деп есептеймін. Қазақстандық оқушылардың, робототехникамен жұмыс жасап, ұнаған жағдайда бұл салада ұзақ жылдар бойы жұмыс жасай алады. Сол себепті,әрбір бала мейлі орта мектепте немесе жоғары мектепте оқысын, бұл оның дамуына және робототехникамен танысуына кедергі келтірмеуі тиіс. Бұл бастама әрі қарай, дамуы мен жалғасын табуы үшін білікті мамандар мен мұғалімдер қажет.

Біздің мектепте, Arduino UNO R3 үлгісінде, өз жобаларымызды жүзеге асырамыз. Жобаның негізгі мақсаты, оқушылардың жобаларды бірлесіп әзірлеуіне және ойлау еркіндігін дамытуға бағытталған. Сонымен қатар,оқушылар тек ғана жаңа технологияларды үйреніп қана қоймай, оларды республикалық және халықаралық жарыстарға бақтарын сынап көре алады. Жобаларды жоспарлап, оны дамытуды, әр түрлі бағдарламалармен жұмыс жасауды меңгереді. Сонымен қатар ұялы телефонға және компьютерге арналған ойындар құрастыруды үйрендім. Қазіргі кезде роботтардың көптеген түрлері бар, әртүрлі орталарда әртүрлі жолмен қолданылады. Қолдану мақсаты мен сыртқы келбеті әртүрлі. Барлық роботтар кішкене болса да компьютер кодын керек етеді. Робототехника – автоматтандырылған техникалық жүйелерді дамытумен айналысатын қолданбалы ғылым, оқушылардың болашақ кәсіптерін анықтап, қабілеттерінің дамуымен қатар өзін-өзі танып білуге, техника әлемін зерделеуге, қабілеттерін, біліктіліктерін шыңдауға мүмкіндік жасайды. Оқушылар робот құрастыра отырып, өзінің автоматтандырылған құрылғыларын құрады, оларды қадағалайды және эксперимент жүргізеді, модельдің практикалық қолданылуын іздейді, ғылыми бағыттағы инженерлік мамандықтың іргетасын рухани байлықтарымен қалыптастырады. Робот істеу – әр адамның ойлай білуіне байланысты. Мұнда мақсатқа жету маңызды. Роботқа жүктелетін міндеттің орындалуы үшін бағдарлама жазылады. Роботты құрастыру оңай болғанымен, бағдарламалауға келгенде қиындықтар болады. Бір роботты құрастыру мен бағдарлама жазып шығуға кететін уақыт мөлшері оның күрделілігі бойынша анықталады. Негізі робот шағын арналған бөлшектер жиынтығынан құралған. Барлық жасаған нәрселерді қайтадан ажыратып, басқа зат жасауға болады.

Жоба жасаған кезде алдымен бағдарламасын жазамын. Бағдарлама жасау барысында міндетті түрде математика, информатика, физика, геометрия пәндерінің элементтерін пайдаланамын. Мәселен, олар математика пәнінен бір формула үйреніп алсам, сол формуланы пайдалана отырып, өзімді тәжірибе жүзінде шыңдайтын боламын. Физикалық есеп арқылы роботты және оның қимылын жасаймын. Робот жасау арқылы ойлау қабілетім дамиды, бағдарлама жасап үйренемін. Arduino UNO R3-ді өз қолыңызбен байланыстыру оңай, мұнда ең бастысы - деректермен алмасу процесінің қалай жүріп жатқанын, оның ерекшеліктері қандай екенін түсіну. Қазіргі кезде роботтардың көптеген түрлері бар, әртүрлі орталарда әртүрлі

жолмен қолданылады. Барлық роботтар кішкене болса да компьютер кодын керек етеді. Осы Arduino UNO микроконтроллерде мен шағын жоба жасаудан бастадым. Жалпы микроконтроллер өзіңіз жазып берген бағдарлама бойынша әрекет етеді. Arduino платасы, Breadboard тақтасы маңызды құрылғылары. Breadboard тақтасына қажетті құрылғы заттар орнатылып, arduino платасы сымдар арқылы қосылып, USB кәбілінің көмегімен плата компьютерге қосылады. Қарапайым сызбаларды зерттейтін боласыз – алайда бұл қарапайым құралдардың көмегімен қандай да бір күрделі зат жасай алмайсыз деген сөз емес! Барлығы, тіптен ең күрделі сызбалардың өзі, қарапайым элементтерден тұрады. Сіз осы нұсқаулықты зерттеуді аяқтаған кезде, Сіздің сызбалар жайлы біліміңіз сізге жеке өзіңіздің құрылымы жағынан керемет жобаларыңызды жасауға мүмкіндік береді. Бірақ роботтық техника оқыту курсы Қазақстанда тек дарынды балаларға арналған мектептерде,интеллектуалды т.с.с. материалдықтехникалық базасы дамыған мектептерде ғана ұйымдастырылып жатыр. Ал қарапайым мектептердің дамуы сол бір қалыпында қалып отыр. Ардуино платформасын өз қолдарымен құрастыру арқылымикрокомпьютерді жасайды. Ардуино – ол қарапайым микроконтроллерден тұратын плата және микроконтроллерден бағдарламауға арналаған ортадан тұратын әр түрлі физикалық объектілерімен жұмыс жасауға арналған ашық бағдарланатын платформа. Ардуино басқару тетіктерінен және ауыстырып-қосқыштан тұратын интерактивті жүйелерді құруда қолданылады. Бұндай жүйелер әр түрлі индикаторлар жұмыстарын,қозғалтқыштармен және басқа бөлшектерін басқара алады. Ардуино да микроконтрллермен жұмыс істеудіжеңілдетеді,бірақ басқа жүйелермен салыстырғанда оқушыларға, мұғалімдерге,әуесқой адамдарға біршама ерекшеліктерді ұсынады:Ардуиноның жапы бағасы қымбат емес қолжетімді. Ал платформаны қолмен жинау арқылы оны одан да арзан бағаға ие болады. Көп платформалық. Ардуино бағдарламасы Windows, Macintosh OSX операциондық жүйелерде жұмыс жасай алады.

Бағдарламалаудың қарапайым және ыңғайлы ортасы. Ардуино бағдарламасы жаңадан бастап үйренушілерге оңай және бір уақытта тәжірибелі пайдаланушыларға да икемді болып келеді. Оқушыға да түсінікті, мұғалімдерге де ыңғайлы. Ардуино бағдарламасы негізгі ашық кодқа ие болудың нәтижесінде білікті бағдарламашы оны өзгертіп, толықтыра алады. Ардуино тілдер мүмкіндігін С++ кітапхана көмегімен кеңейте алады. Барлық бөлшектері пластмассадан жасалатын ұсақ бөлшектерден құралған.

Мысалы: «Түнгі жарық» жобасын алатын болсам, бұл жобаны жасау үшін бірнеше құралдарды қолдану арқылы түсті жарықдиодын қосып, түнде қолданатын жарық көзін құрастырдым. Оның пайдасы біріншіден энергияны үнемдейді, екіншіден ыңғайлы, үшіншіден қосу үшін, көп жұмысты қажет етпейді.

Робототехника қазіргі-заман талабы деп мақаламды таңдауымда осы болар. Себебі заман өзгерген сайын, техниканың дамыған кезі болып отыр.

Қазіргі кездегі роботтардың көбісі адамның бұйрықтарымен жұмыс істейді, немесе бір орында қозғалыссыз істейді. Оған қарамастан адамзат динамикалық ортада автономды түрде жұмыс істей алатын роботтарға қызығушылықтарын арттырып жатыр. Сол роботтарға қоршаған ортада кедергісіз жүру үшін навигация керек. Егер күтпеген жағдайлар (мысалы адамдар мен басқа заттар бір орында тұрмай, жылжитын болса) туындаса робот соғысып мәселе туғызуы мүмкін. Мысалы, біздің орта мектепте робототехникамен танысып, шағын жобалар жасадым. Осы саламен танысып, жан-жақты зерттедім. Робот құрастырғанда бөлшектерінің мығымдығы мен беріктігі де оның шыдамдылығын арттырады. Күрделі бағдарлама роботты күшейтеді. 5 жасар баланың ойыншығы ретінде көрінетін бұл техника ересек адамның білімін қажет етеді екен. Робот жасау кез келген адамның ойлау қабілетіне дамытады, щығармашылықпен жұмыс жасауға жетелейді. Роботтарды құрастыру шыдамдылықты талап етеді, ой-өрісін дамытады және қызығушылығын арттырады. Осы секілді пайдалы жақтарымен таныса келе, қолға алып дамытуды жөн көрдім. Ең бастысы мақсатқа жету үшін программасын дұрыс құра білу керек. Осы робототехника негіздерін қолдану арқылы жаратылыстану пәндеріне деген қызығушылығым артқанын байқадым. Болашақта техникалық мамандықтарды таңдауға деген сенімімде арта бастады. Бәрімізге белгілі, инновациялық технология әлем

бойынша қарқынды дамып келе жатыр. Әсіресе робототехника көбісінің қызығушылығын оятуда.

Қорытындылай келе, адам өмірінің құндылығын, қауіпсіздігін ескере отырып, тау-кен ісі өндірісінде адамға көмекші құрал ретінде роботтарды медициналық немесе құтқарушы ғана емес, сондай-ақ зерттеу жұмыстарына және де адам өміріне қауіпті басқа да салаларына қолданысқа енгізу қажет. Қазіргі таңда роботтар көбінесе өндіріс саласында көп қолданылса, болашақта роботтар адамдармен тығыз қарым-қатынаста болады деп ойлаймын. Менің осы жобамның негізгі мақсаты да сол. Қазірге кезде робототехника саласы қарқынды дамып келеді. Әрине, бұл мақсатқа жету өте қиын, біра жүзеге асырылатын іс деп ойламаймын. Ең бастысы-шын ниетпен еңбектенсек, алдымызға қойған мақсатымызға жетеміз. Біздің елде де басқа елдегідей роботтардың тұрмыста үлкен рөл атқаратынына сенемін. «Робот техникасы» курсы оқушылар тарапынан жоғарғы қызығушылықпен жүргізілетініне сенімім мол.

Қолданылған әдебиет:

1. Сілтеме: https://massaget.kz/layfstayl/bilim/zharatylystanu/18521
2. Сілтеме: https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82
3. «Робототехника» , авторлары: Д.А. Гагарина, С.Г. Косарецкий, А.С. Гагарин, М.Е. Гошин-2019. – 5 бет.

СИСТЕМА МОНИТОРИНГА ПРОТИВОПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПОМОЩИ ПРИ ЭВАКУАЦИИ ИЗ ЗДАНИЙ С МАССОВЫМ СКОПЛЕНИЕМ ЛЮДЕЙ

Хамитов Рахат, Утегенов Жаркен
ученики 12 класса НИШ ФМН г.Кокшетау
Ткаченко Татьяна Анатольевна, Канапов Куаныш Багдатович
учитель информатики НИШ ФМН г.Кокшетау

В современном мире пожары являются самым распространенным видом чрезвычайных ситуаций. Часто пожары происходят в зданиях с массовым пребыванием людей. При изучении статистических данных о пожарах в Казахстане, странах ближнего и дальнего зарубежья выяснилось, что при уменьшении их количества, масштабы негативных последствий постоянно растут. Именно пожар как причина массовой одномоментной гибели большого количества людей уступает только землетрясениям, извержениям вулканов, цунами, наводнениям и тайфунам.

Статистика по нашей стране показывает, что в 2018 году произошло 16 619 чрезвычайных ситуаций. Из них 14 567 случаев – пожары. Причем на первом месте стоят возгорания в жилом секторе – 9596 случаев, объекты торговли – 478, объекты образования –53, здравоохранения – 32 случая, сообщает Total.kz. По данным МВД РК, количество пожаров за последние годы медленно, но снижается. К примеру, в 2005 году зарегистрировано 18 697 случаев, в 2010-м – 19 058, 2015 году – 15 065. По сравнению с 2005 годом смертность и травматизм при пожарах снизились почти в два раза. [1]. Мировая статистика также свидетельствует о том, что по числу жертв, пострадавших в результате пожаров на 100 тыс. человек в Казахстане приходится в среднем 3,75. Данный показатель обеспечивает 68 место из 86 стран [2].

При изучении всевозможных причин пожара в местах массового скопления людей, мы выделили следующие:

1. нарушения при проектировании и строительстве зданий и сооружений;
2. неисправность электросети и электроприборов;
3. возгорания электроприборов, оставленных под напряжением без присмотра;
4. неосторожное обращение с огнем.

Также были определены факторы опасности для людей при пожарах в местах массового скопления людей:
1. открытый огонь и искры;
2. повышенная температура окружающей среды и предметов;
3. токсичные продукты горения и термического разложения;
4. дым, пониженная концентрация кислорода;
5. неуправляемая толпа в замкнутом или ограниченном пространстве [3].

Таким образом, рост числа пожаров и гибели людей в помещениях общественного назначения диктует расширение функций автоматизированных систем по предотвращению пожарной опасности и спасению на объектах со сложной планировкой и наличием легко воспламеняемых материалов. Исходя из этого целью исследования является: реализация системы для максимальной эвакуации людей до начала массового возгорания.

Для достижения цели были реализованы следующие этапы:

- Изучение библиотек машинного зрения и алгоритмов распознавания объектов
- Разработка программы для распознавания людей и огня с помощью веб-камер
- Тестирование программы
- Создание системы эвакуации на основе микроконтроллера Arduino
- Объединение двух систем
- Проверка работоспособности общей модели

Объектом исследования является разработанная модель системы противопожарной безопасности и эвакуации в местах с массовым скоплением людей. Под местами массового скопления людей понимают, общественные места с высокой плотностью человеческих потоков и вероятностью возникновения неуправляемой толпы. Например, такими характеристиками обладают общественные здания (торговые центры, кинотеатры и др.), рекреационные зоны, спортивные стадионы, а также внутригородские объекты транспортной инфраструктуры: вокзалы, станции метро, крупные остановки и пункты пересадки пассажиров городского транспорта. Для исследования было решено сфокусироваться на разработке модели торгово-развлекательного центра.

На этапе разработки модели системы противопожарной безопасности были осуществлены работы по созданию системы противопожарной безопасности с использованием веб камер. Данная система должна была включать функции определения людей и источников возгорания, сохранения информации о количестве и координатах людей, находящихся в помещении. Далее перечислены этапы реализации этой системы. До начала разработки системы противопожарной безопасности были изучены библиотека машинного зрения “OpenCV” и алгоритмы распознавания объектов. “OpenCV” - это библиотека компьютерного зрения с открытым исходным кодом, позволяющая создавать сложные системы, связанные с обработкой визуальных данных.

На следующем этапе был сделан выбор по разработке программы для демонстрационных целей, специально написанной под особенности и ограничения макета. На модели, программа должна была определять людей по их следующим отличиям, первое это цвет контрастный с фоном и второе – контур человека. Для более эффективного и точного определения программа проходила через несколько калибровок. В систему было отобрано 5 уровней освещенности, под которые программа могла подстраиваться. После определения людей, следующей целью был их подсчет. Для реализации этого этапа выделенных людей отмечали как отдельные объекты и создавали список в целях избегания ошибочного определения количества людей в пределах видимости камеры.

Для добавления функции определения огня был необходим видеоматериал с источником огня для выявления видимых особенностей. Одной из особенностей является варьирующее свечение. Огонь в отличие от других источников света, выделяется своим мерцанием, что дает возможность более точно определить источник возгорания не реагируя на искусственный свет. Следующей особенностью является цветовой диапазон огня. С помощью библиотеки OpenCV

была использована функция цветовой фильтрации, где можно задать определенный диапазон для определения огня.

Также следует отметить, что была реализована функция отображения координат людей на схеме помещения, а также подсчитывание количества людей. Это позволяет пожарным службам наблюдать за последними действиями людей в реальном времени.

После разработки программы, необходимо было удостовериться в полной работоспособности системы, в данных целях были проведены тесты на стрессоустойчивость и функциональность. В первую очередь были проведены следующие эксперименты с освещением и диапазоном в котором возможно было четко определить источник возгорания. Во время тестирования системы было выявлено, что при разном освещении, меняется чувствительность к цветам.

На этапе создания системы эвакуации, были проведены работы с использованием микроконтроллера Arduino. При эффективной эвакуации люди должны с легкостью находить безопасный путь к ближайшему выходу и более организованно передвигаться внутри здания в условиях высокой задымленности. Для выполнения данных требований было решено использовать светодиодные ленты для направления потока людей к выходу. На модели были использованы адресные светодиодные ленты, которые управляются с помощью микроконтроллера Arduino. Данный тип светодиодных лент отличается от других тем, что есть возможность контролировать каждый светодиод и задавать последовательность включений. Так, был реализован световой эффект “бегущих огоньков”, которые указывают путь в определенном направлении. Светодиодные ленты было решено расположить в полу, так как в условиях задымленности наиболее видимыми местами являются нижние части этажей.

В условиях пожара все выходы должны быть доступными для людей, чтобы каждый, кто находится в помещение имел возможность выбраться из здания. Для этого была предотвращена блокировка дверных замков с помощью применения сервомоторов.

В целях облегчения поиска людей, которые не смогли покинуть здание, в систему был добавлен мини-дисплей, отображающий количество людей в определённых комнатах в текущий момент времени. У окна большинства комнат, снаружи будут установлены дисплеи или же используемые для рекламы LED-экраны, ориентируясь на которые спасатели пожарных служб смогут оперативно вывести жертву из здания. Бывают частые случаи, что дети пугаясь пытаются скрыться в укромное место, которое находится за пределами видимости камеры или же кто-то мог застрять в замкнутом пространстве. Если камера посчитала их в одной комнате и они больше не появлялись на других камерах, то дисплей будет отображать количество людей не покинувших эту комнату.

Для создания полноценного продукта две вышеописанные системы были объединены в одну. Изучив ресурсы по объединению программы на языке Python с микроконтроллером Arduino, было решено реализовать отправку данных с помощью COM портов (стандартный двунаправленный последовательный порт компьютера, используется для передачи данных согласно протоколу RS-232.). В итоге, при определении источника возгорания, система объявляет об эвакуации и отправляет сигналы на Arduino, который отвечает за включение светодиодных лент и открывание дверей.

Таким образом, в соответствии с выше поставленной целью, нам удалось создать систему противопожарной безопасности и помощи при эвакуации людей.

Преимуществами системы являются:

- быстрое и эффективное определение огня;
- светодиодные ленты, расположенные на полу показывают путь к выходу в условиях сильной задымленности;
- система отображает координаты людей и подсчитывает их количество, что предоставляет полезную и актуальную информацию для пожарных служб.

При завершении разработки были выявлены следующие ограничения системы:

- ограниченные углы обзора камер видеонаблюдения;

- распознавание огня по цветовым характеристикам может привести к ложным срабатываниям.

Исходя из выше перечисленных ограничений были определены дальнейшие шаги по развитию разработки:

- Определение взрослых и детей с помощью специально обученных нейронных сетей.
- Использование камер с широким углом обзора (360).
- Применение более продвинутых алгоритмов распознавания объектов (YOLO v3).
- Внедрение системы в реальных помещения с массовым скоплением людей.

Литература:

1. https://total.kz/ru/news/obshchestvo_sobitiya/bolshe_vsego_ludei_gibnet_v_kazahstane_pri_pozharah_date_2019_02_09_19_51_15
2. https://fireman.club/statyi-polzovateley/gibel-na-pozharax/
3. http://mchs.rutp.ru/mod/page/view.php?id=176
4. https://opencv.org/
5. https://www.youtube.com/watch?v=SJCu1d4xakQ
6. https://www.youtube.com/watch?v=h56M5iUVgGs
7. https://pjreddie.com/darknet/yolo/

«ХИМИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ХИМИЯ»

СОЗДАНИЕ МАЛОЙ ЗАМКНУТОЙ СИСТЕМЫ И ИССЛЕДОВАНИЕ УСЛОВИЙ ЕЕ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Балашов Владимир Сергеевич
ученик 9 класса, СШ №2, п. Аршалы
Исаева Ирина Олеговна,
учитель химии и физики, СШ №2, п. Аршалы
ironirenn@gmail.com

Наверное, сегодня нет человека, интересующегося освоением космических просторов, который бы не был знаком с проектом межпланетной транспортной системы ITS (Interplanetary Transport System), предназначенной для колонизации Марса, которую предложил Илон Маск. Предполагается, что на Красной планете будет построено полностью автономное поселение. Благодаря ITS в колонию на Марсе через полвека может перебраться до миллиона человек [1]. Однако, даже если допустить, что первые люди высадились на Марсе, перед ними встанут первоочередные задачи:

Производство энергии: может использоваться ядерная либо солнечная.

Построение укрытий. Помещения для колонистов можно экранировать с помощью марсианского грунта, размещая их под поверхностью планеты или дополняя их специальными защитными покрытиями, например, керамическим, созданным из местного грунта с помощью технологии 3D-печати.

Добыча воды изо льда в приповерхностном слое и полярных шапок.

Синтез кислорода для дыхания, например, из углекислого газа в атмосфере и водного льда в грунте с использованием фотосинтезирующих растений или более перспективных технологий.

Производство продуктов питания, для чего необходимы удобрения и герметичные теплицы.

Производство топлива как для наземных транспортировок, так и полётов космических аппаратов на Землю. Это может быть, например, метан, синтезированный из добытых на Марсе углекислого газа и воды.

Мне стало интересно, возможно ли создать полноценную изолированную экосистему без всякого сообщения с окружающей средой? И я решил создать замкнутую экосистему малого масштаба в домашних, земных условиях.

Замкнутая экосистема — экосистема, не предполагающая какого-либо обмена веществом с внешней средой [2]. Термин чаще всего используется для описания рукотворных экосистем относительно малого масштаба. Такие системы представляют научный интерес и могут потенциально служить в качестве систем жизнеобеспечения во время космических полётов, на космических станциях и в космических поселениях. В замкнутых экосистемах любые отходы жизнедеятельности одного биологического вида должны быть утилизированы как минимум одним другим видом. Следовательно, если преследуются цель поддержания жизни человека, то все отходы жизнедеятельности человека должны быть в конечном итоге преобразованы в кислород, пищу и воду.

Замкнутая экосистема обязана иметь в своём составе как минимум один аутотрофный организм. Несмотря на то, что использование хемотрофов также имеет потенциал, на данный момент практически все замкнутые экосистемы основаны на фототрофах, таких как зелёные водоросли.

Я выдвинул гипотезу: самая эффективная экосистема функционирует в разных климатических условиях не зависимо от вида растений, ее составляющих. Научный эксперимент начался в июне 2018 года и продолжается сегодня.

Мною были сделаны пять разных экосистем, емкостями для которых выступили стеклянные банки, закатанные металлической крышкой, что гарантировало их полную герметичность. Объём каждой банки составил 2 литра. В каждую банку мы поместили около 200 граммов почвы и различными условиями.

№1: огородная земля без признаков жизни;

№2: лесная земля без признаков жизни;

№3: лесная земля с незначительной растительностью;

№4: огородная земля с незначительной растительностью;

№5: лесная земля с растениями и семенами.

Цель исследования:

Изучить лучшие условия функционирования замкнутой экосистемы, эффективного фотосинтеза лесных и огородных растений.

Фотосинтезом называют сложный химический процесс преобразования энергии света (в некоторых случаях инфракрасного излучения) в энергию химических связей органических веществ при непосредственном и активном участии фотосинтетических пигментов (хлорофилл у растений, бактериохлорофилл у бактерий и бактериородопсин у архей).

В современной физиологии растений XXI века под фотосинтезом чаще понимается фотоавтотрофная функция — совокупность процессов поглощения, превращения и использования энергии квантов света в различных эндергонических реакциях, в том числе превращения углекислого газа в органические вещества [3]. Эндергонические реакции, также несамопроизвольные реакции — согласно второму началу термодинамики это химические реакции, для протекания которых необходим приток энергии извне. Таким образом, мы провели исследование именно с позиции химии: в какой из предложенных экосистем фотосинтез будет наиболее максимален [4].

Итак, 4 июля 2018 эксперимент начался.

14.07.2018:

Банки №1 и №2: выросли первые ростки;

Банка №3: растения достигли крышки;

Банка №4: была очень влажная почва, образовалось большое количество конденсата;

Банка №5: растения выросли, семена проросли.

1.09.2018:

№1 и №2: на земле проступают мох и плесень;

№3: растения покрылись налетом, плесенью;

№4: растения стабильно развиваются;

№5: обильная растительность.

Пять экосистем с различными стартовыми условиями «перезимовали» на подоконнике, где температура была около 10 градусов Цельсия. В банках №1, №2 зимой исчезла растительность, казалось, что жизнь в них прекратилась. Однако, весной 2019 года начался новый виток в развитии жизни в экосистемах. И к 1 июня 2019 года были сделаны следующие наблюдения:

№1: появление новой мелкой растительности;

№2: активный рост и наличие пожухших растений;

№3: грязный налет, гниение и высыхание трав;

№4: незначительное высыхание, молодые всходы пастушьей сумки обыкновенной.

№5: количество растений возросло в несколько раз, образование большого объёма кислорода выдавило закатанную крышку. Экосистема перестала быть изолированной. Мы сделали промежуточный вывод о том, что лесные растения с созревшими семенами выделили наибольшее количество кислорода. Мы снова закатали данную банку для продолжения эксперимента.

В течение лета 2019 года растительность в банках увеличивалась.

Нам было интересно, смогут ли экосистемы выжить в экстремальных условиях. И первым шагом для этого стало то, что все банки «перезимовали» зиму 2019-2020 под толщей снега на улице. Они провели в экстремальных условиях не менее четырех месяцев (15 ноября 2019 - 15 марта 2020 гг). Каково же было наше удивление, когда весной, 15 марта 2020 года, мы увидели, что жизнь в банках не только не прекратилась, но и стала более бурной!

№1: остался лишь один, но очень большой росток.

№2: много новых всходов, а также засохших растений

№3: в террариуме очень пышная растительность, но сложно рассмотреть детально из-за налёта.

№4: небольшое количество растительности, сравнительно чистые стенки.

№5: стенки слишком грязные, растительность забила всю банку, очень сухая почва.

На данный момент во всех банках успешно функционируют созданные экосистемы. Можно сделать вывод, что максимальное количество зеленых растений наблюдается в банках №3 и №5, обе из которых содержат лесную землю. Таким образом, в лесной почве сбалансирован комплекс питательных веществ, необходимых для растений, эффективно произрастающих в замкнутой экосистеме.

Хочется отметить, что данный эксперимент долгосрочный. Наблюдать за изменениями роста растений и фотосинтеза в малых замкнутых системах возможно еще много времени. При этом мы будем расширять наши исследования: следующим этапом будет создание замкнутых экосистем, содержащих культурные растения, прежде всего, злаки, а также предусматривается исследование влияния минеральных удобрений на развитие экосистем.

В заключение хочется отметить следующее: вполне возможно, что когда-нибудь такие незначительные опыты могут привести к грандиозным открытиям или стать их частью. И, может быть, мои исследования помогут в реализации Программы колонизации Марса и других планет.

Литература:

1. Наука и техника. https://lenta.ru/articles/2016/09/28/uodobybis/
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Замкнутая_экосистема

3. https://ru.wikipedia.org/wiki/Фотосинтез
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Эндергонические_реакции

MEL CHEMISTRY VR – ОҚУШЫНЫҢ ВИРТУАЛДЫ ШЫНДЫҚ ХИМИЯ ЗЕРТХАНАСЫ

Көкшетау қ., № 8 ОМ, 7 сынып оқушысы
Жуматаев А.С.
Көкшетау қ., № 8 ОМ, химия мұғалімі
Касымов Б.С.
zh.asanali2608@gmail.com

Технологиялық революция оқу - тәрбие үрдісінде жаңа тәсілдерді қолдануға мүмкіндік берді. Оқытудың инновациялық құралдарын құрудағы жүргізетін технологиялардың бірі оқу процесіне үлкен ынталандыруды қамтамасыз етуге қабілетті дамыған өзара іс-қимыл нысандары бар үш өлшемді компьютерлік ортаны ұсынатын виртуалды шындық болып табылады.

Виртуалды шындық (Virtual Reality) - бұл пайдаланушыларға үш өлшемді визуалды және дыбыстық үлгілеуді сынауға мүмкіндік беретін компьютерлік бағдарлама. Виртуалды шындық үш өлшемді әлемге батумен, виртуалды объектілермен өзара әрекеттесумен және виртуалды ортаны зерттеуге мүмкіндік береді. Виртуалды шындықтың [1] бұл аспектілері бастауыш білім беру саласында оқушылардың оқуын жақсарту, олардың қызығушыларын арттыру және оқуға деген ықыласпен байланысты мәселелерді шешу үшін жаңа мүмкіндіктер жасау үшін көптеген қолданулар береді. MEL Chemistry VR бағдарламасын пайдалана отырып, компьютерлік зертханаларға сынып эталоны ретінде ала отырып және оны оқушы үшін қызықты ете отырып, оқыту процесін жеңілдетеді.

Химияны оқытудағы виртуалды эксперименттер.

Көптеген зерттеулерде химиялық білім беру үшін виртуалды эксперименттердің маңызы байқалады және оларды пайдаланудың артықшылықтары атап көрсетіледі. Мысалы, [2] виртуалды тәжірибелер оқушылардың эксперименттерді орындау техникасымен, химиялық ыдыспен және зертханадағы тікелей жұмыс алдында құрал-жабдықтармен танысу үшін қолданылуы мүмкін. Бұл оқушыларға нақты химиялық зертханада осы немесе ұқсас тәжірибелерді өткізуге жақсы дайындалуға мүмкіндік береді. Виртуалды химиялық эксперименттер дайын емес пайдаланушылар үшін де қауіпсіз екенін ерекше атап өту қажет. Оқушылар сондай-ақ нақты зертханада орындау қауіпті немесе қымбат болуы мүмкін тәжірибелерді жүргізе алады. Виртуалды эксперимент жүргізу оқушыларға бақылау жазу, есептер құрастыру және зертханалық журналда деректерді түсіндіру дағдыларын меңгеруге көмектесе алар еді.

MEL Chemistry VR сабақтары оның негізгі тақырыптарын қамти отырып, мектеп химиясының оқу жоспарымен сәйкес келеді [3].

MEL Chemistry VR бағдарламасы үш негізгі идеямен сипатталады:

- Батыру: пайдаланушы компьютердің виртуалды әлемінде шынайы сезінеді. Бұл сенсация жасайтын құрылғылар: Сандық шлемдер.

- Өзара іс-қимыл: пайдаланушы виртуалды объектілерді басқарады. Бұл сенсация жасайтын құрылғылар: Сандық қолғап.

- Қатысу: виртуалды ортаны зерттеу, бұл пайдаланушы виртуалды әлемге қатыста отырып және ол тікелей қолданба нәтижесінде араласуы мүмкін, пайдаланушы виртуалды ортада пассивті немесе белсенді түрде қозғала алады.

Бірнеше планшетке басу арқылы мұғалімнің арнайы режимі арқылы сабақ барысын бақылауға болады:

Барлық оқушылар құрылғыларға бірдей қосылу;

Сабақты бастау және тоқтату;

Әр оқушы үлгерімін бақылау.

Оқушылар атомдар және молекулалармен интерактивтік эксперименттер жасай алады.

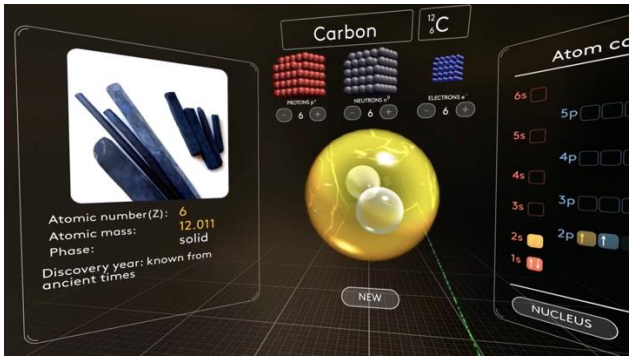

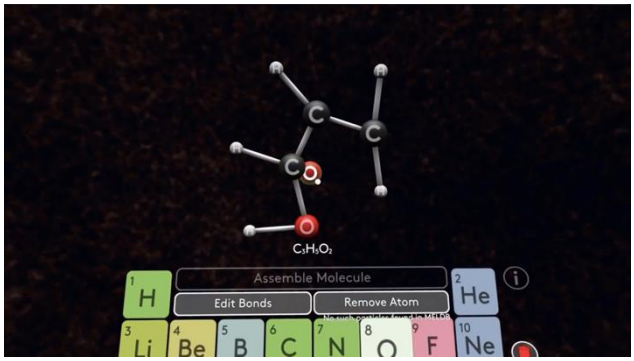

Бұл бағдарлама арқылы стандартты зертхананы қайталап қана қоймай, балалар басқаша мүмкін емес атомдар және молекулалармен эксперимент жүргізе алатын интерактивті сабақтар жүргізіледі.

Оқушылар:

- өз атом құрайды
- өз молекуласын жасайды
- байланыс энергиясын өлшейді
- иондау энергиясымен ойнаңыз және т. б. Зертханалық жұмыстарды орындай алады.

Қорытынды.

MEL Chemistry VR бағдарламасы оқу үдерісін оқушылар үшін қызықты және жағымды етіп жасай отырып, сынып бөлмелерінен компьютерлік сыныптарға формальды тілдік пәнді көшіруге, сондай-ақ бағалау кезінде мұғалімнің жұмысын жеңілдетуге көмектесті.

Виртуалды шындық-нақты жағдайлармен, бірақ жасанды түрде жасалған, визуализацияны жеңілдететін және оқу фокусымен өзара іс-қимылды сезінетін оқыту мүмкіндігі[4]. Виртуалды шындықты модельдеу, сондай-ақ бізге нақты әлемде қол жетімді емес күрделі және қауіпті жағдайларда болуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, вертуалды шындық оқушыларға қиын оқыту, кейде мүмкін емес көрсету тақырыптарын жеткізуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиет:

1. Piovesan, S. D., Passerino, L. M., & Pereira, A. S. (2012). virtual reality as a tool in the education. iadis International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age.

2. https://melscience.com/vr/
3. Разработка виртуальной химической лаборатории для школьного образования
4. Antonietti, Alessandro; Cantoia, Manuela (2000). "To see a painting versus to walk in a painting: an experiment on sense-making through virtual reality". *Computers & Education*. 34 (3–4): 213–223.

ҚАТТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ӨҢДЕУДІҢ БАС ЖОЛЫ - СҰРЫПТАУ

Зейнуллина А.А.
10 сынып оқушысы,№ 1 Егіндікөл орта мектебі
Калиева М.С.
химия пәні мұғалімі, № 1 Егіндікөл орта мектебі
adinazeinullina@mail.ru

Басынан дұрыс жиналмаған қоқыс қайта өңделетін шикізат ретіндегі құндылығын жояды. Әр мемлекет өз елінің бас қалаларына ерекше көңіл бөледі. Заманауи инфрақұрылым, жаңа ғимараттар мен тұрғын үйлер, балабақшалар мен мектептер, қызмет көрсету және демалыс орындары – бәрі-бәрі шаһардың көркін ашатын, мәртебесін арттыратын нысандар болуы шарт. Ал біздің еліміздің халық көп шоғырланған мегополистерде көше, аула, ауа тазалығын сақтау және бір тәулікте тау болып жиналатын қоқыс мәселесі еріксіз алаңдатады. Әлем бойынша ҚТҚ 2010 ж. қарай 550 – 660 млн. тоннаға дейін жетті. Қазақстанда қазіргі таңда 3,5 мың. полигондар бар, оларда 120 млн тоннға дейін ҚТҚ жиналған, жыл сайын 5 млн тоннаға жуық ҚТҚ өсуде. Бұл жайт адамзаттың өмір сүру дағдысының өзгеруіне байланысты, кісілер қаптамалардағы тауарды сатып алуға үйренген.

Қоқысты сұрыптау мәселесі қазіргі таңда қоқысты іріктеуді игере алмай жатқан мемлекеттер – дамушы елдер. Мұның түрлі себебі бар, біріншіден тұрмыс қалдықтарын өндейтін технологияның жолға қойылмауы, қажетті ресурстардың тапшылығы, күнделікті шығатын қалдықтардың үлкен көлемі, сонымен қатар, адамдардың қоқыстан болатын залалдың, экологияға әкелетін қауіпті толық сезінбеуінде. Күнбе-күн қалдықтарды қоқыс жәшігіне салмас бұрын көпшілігіміз бұның бәрі қайда кетеді деп ойланбаймыз да. Пакеттерге тамақ қалдықтары, жуынды, қағаз, пластик аралас салынып, толассыз тасталып жатады.

Қазақстанның «жасыл экономикаға» көшуін ескере отырып, елордада қалдықтарды бөлек жинау бойынша іс-шаралар қолға алынған. 2013 жылдан бастап халықтан құрамында сынап бар энергия үнемдегіш шамдарды жинау және одан әрі пайдаға асыру бойынша жоба жүзеге асырылып жатыр. Жоба аясында құрамында бар энергия үнемдегіш шамдарды жинау үшін 300 арнайы контейнер орнатылды (жоба іске асырылған кезеңде халықтан екі миллионға жуық құрамында сынап бар шам жиналып, пайдаға асырылды); 2015 жылы 150 жаңа контейнер алаңын салу, 294 контейнер алаңын қайта жөндеу жұмыстары жүргізілді, ҚТҚ жинауға арналған контейнерлер (күл жинауға арналған көлемі 0,75 текше метр – 566; 1,1 текше м – 512; көлемі 0,8 текше метр – 148) сатып алынды. Нұр - Сұлтан айналысындағы қоқысты азайту мақсатында Ақмола облысында ауылшаруашылық және қатты тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдейтін зауыт салынды. Зауыттың негізгі қызметі – түрлі қалдықтарды қайта өңдеу. Аталған жоба қазақ-герман кәсіпорны ECONEP-тің қолдауымен шетелдік инвестор арқылы жүзеге асырылып жатыр. 2017 жылдан бастап Қазақстанда қоқысты сұрыптап жинау қолға алынды. 2019 жылдан бастап қайта өндіруге сұрыпталмаған қоқысты көмуге тыйым салынады. ҚТҚ минимизациялаудың бір жолы – ол қоқысты сұрыптау, әрі қарай өңдеуге жіберу. Бұл баяғы сызықтық экономикадан кетіп циклдық экономикаға көшу жолы, немесе «жасыл экономика» деп түсінеміз. ҚТҚ рециклинг процесіне тікелей қатысады да энергия көзі болады деген ұғымды өсіп келе жатқан ұрпақтың санасына құю керек. Алайда бұл шаралар аздық етеді. Ең бастысы, қазақстандықтар экология мәселесіне назар аудармайтыны қынжылтады. «Мен неге

қоқыс жайлы ойлануым керек? Ай сайын коммуналдық төлем төлеп отырмын ғой», дейді тұрғындар.

Мен, қазақстандық эко – френдли қатарына қосылғым келіп, осы жұмыс арқылы адамзатқа табиғаттың ащы дауысын жеткізгім келеді. Қоқыс- еліміздің дамуына кесір. Еліміздің қоқысын тазаламайынша біз дамыған мемлекеттер қатарына қосыла алмаймыз. Менің ауданымның экологиялық жағдайы мәз емес. Себебі, аудан халқы көбейген сайын қоқыс та көбейе береді. Егіндікөл ауданының жер аумағы 5,4 мың км². Тұрғыны 7,5 мың адам, орташа тығыздығы 1 км²-ге 1,4 адамнан келеді (2006). Егер статистика комитетінің деректеріне сүйенсек, әрбір қазақстандық жылына 65 кг қалдық шығарады екен, ал нақты біздің ауданымызға келсек – 1237500 кг болады екен. Қатты тұрмыстық қалдықтардың апарып тыстайтын «полигоны» ауылдың шетінде орналасқан. мақсатындаОл айтарлықтай заңды полигон емес, таза даладағы қоқыс үйіндісі, аталған қалдықтар мен қоқыстар ұшып, ауылды ластап, қоршаған ортаға зиянын тигізуде. Ауылдағы қоқыс адамзаттың әрекеттерінен туындап отыр, қоқысты сұрыптау түгелі қоқыс жәшігіне салуды жұмыс көретіндер бар, қоқыс ішіне де айналасына да тасталады. Біріншіден, ауылдастарымыздың бойында экологиялық жауапкершілігі жоқтығы деп түсінем. Екіншіден, осындай әрекеттер үшін ешқандай шара қолданбайтыны. Егер ақшалай айыппұл салынған болса, қалтасынан қағылған тұрғын екінші рет істемеуге бармас еді.

Не болса да бәрі отбасынан, содан балабақшада, содан мектепте т.с.с. жүре береді. Мен өзімнің мектебімді экомектептің бірі ретінде көргім келеді, осы бағытта біраз шаруалар мектепте жүргізіледі, соның бірі - қоқысты кәдеге жарату. Биылғы оқу жылынан бастап ҚТҚ сұрыптау мақсатында химия пәні мұғалімі жетекшілігімен ұйымдастырылған еріктілер тобы қатары құрылып, мектеп оқушыларына тұрмыстық қатты қалдықтар туралы деректер беріп, қалай оларды сұрыптау керек екені туралы бірнеше мастер – класстар өткіздік. Біздің есептеулеріміз бойынша бір жылда бір жаңұя: 80-90 кг шыны, 30-35 кг қағаз, картон, пластик – 45- 50 кг, ал тамақ қалдықтары 115-125 кг. 100 кг макулатураны өңдесе – 1 ағашты құтқарып қалуға, 2000 л су үнемдеп, 100 кВт электртоғын үнемдеуге болады екен. Мектептен шығарылатың қоқыстың ең көп түрі-қағаз. Қағазды жасау үшін көп орманды алқаптар жойылады,сондықтан қағазды қайта өңдеу заводттарға жинап, тапсыру қажет. 60 кг макулатура шабудан 1га орманды сақтайды,1тонна макулатурадан 25 мың оқушы дәптерін дайындауға болады. Сондықтан қағаз қалдықтарың қайта өндіру жұмыстарын жүргізуге де мектеп болып үлес қостық: «Эко Болашақ» республикалық жобаға қатысып ТОО «AGRIPP Business Group» -ға 1200 кг макулатура тапсырдық. Мектепте үш түрлі қоқыс жәшіктері қойылған, біз, оқушылар сол жәшіктерге қоқысты сұрыптап тастаймыз, әр қоқыстың өз контейнері бар. Қаптармалардың сыртында өңімдеу белгілер болады, соларды жатқа білу үшін жаднамалар ілініп тұр, бұл жұмыстың басы қана.

ҚТҚ мәселесі үлкен экологиялық, социалды, экономикалық, политикалық мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін социумдағы институттар арасындағы үздіксіз циклді орнатуымыз керек. Олар: 1. Өндірушілерге шығаратын өнімі мен оның қаптамасының қайта өңделуі мен өнімнің өндірісте оңай қайта өңделетін материалдарды таңдауды міндеттеу; 2. Кеңейтілген өндіруші жауапкершілігінің міндеттерін жеке ұйымға емес, үкімет тарапынан арнайы бөлім ашып, жұмыс процессін өндірушілерге айқын көрсету және ҚТҚ дұрыс сұрыпталуына жағдай жасау; 3. Тұтынушы тұтынатын өнімнің қайта өңделетіндігіне назар аударту және оның маңыздылығын көрсету; 4. Қатты тұрмыстық қалдықтар мәселесі өндірушімен қоса тұтынушының да жауапкершілігі, сол себепті үкімет тарапынан кеңейтілген тұтынушы жауапкершілігі (КТЖ) арнайы бөлімін ашып, тұтынушыларға ҚТҚ қайта өңделуінің маңыздылығын көрсету және мотивациялау шараларын жасау. Мысалы: Германия мемлекетінде қайта тапсырылатын қатты қалдықтардан жиналған соммадан, коммуналды төлемдер мен азық-түліктерге алуға жеңілдіктер көрсетіледі. 5. ҚТҚ өңдеушілерге КӨЖ-ден түсетін төлемдерді дұрыс ұйымдастырып, ҚТҚ өңдейтін жаңа технологиялар мен процесстерді еңгіздіру. Яғни, институттар арасындағы үздіксіз циклді мынадай түрде шешу оптималды болып табылады.

Сонымен, ҚР экологиялық кодексі бойынша 2019 жылдын қантарынан бастап пластмассаларды, қағазды, картон, шыныларды көмуге тыйым салынған, ал 2021 жылдан бастап тамақ қалдықтарын және құрылыс материалдарына да көмуге тыйым салынады. Қалдықтарды сұрыптауға шақырамыз, батыс елдерде бұл әрекетке 20 жылдай кеткен екен, ал бізде аз ғана уақыт бар. Өйткені, Қазақстан 2030 жылы 40% тұрмыстық қатты қалдырын өңдеуге тиіс, бұл «жасыл экономиканы» іске асырылуы деп білеміз. Анықтама үшін: Жыл сайын елімізде 5-6 млн.тонна ҚТҚ қалыптасады. 2018 жылдың 12 айында 4,3 млн.тоннаға жуық ҚТҚ құрылды, оның 500 мың тоннасы қайта өңделді және кәдеге жаратылды.2016 жылдың 21 қарашасынан бастап 2018 жылдың соңына дейін ескі автомобильдерді қабылдау бағдарламасы аясында 83 268 бірлік қабылданды.

1. ҚТҚ қалдықтарға лайықты көңіл аудармасақ, онда 10 жыл ішінде еліміз әлемдегі лас елдің бірі болады, ал бұл аурулардың пайда болуы мен дамуына мүмкіндік беруі мүмкін.

2. ҚТҚ-тар ол аспаннан түскен мәселе емес, ол адам тіршілігінің нәтижесінде пайда болатын дүние. Социумда дұрыс ұйымдастырылған циклді технологиялық процесс қоғамға тек пайда әкелетініне европалық елдер мысалында дәлел бар.

3. Біздің өміріміз және қоршаған ортамыз, болашағымыз барлығы өзіміздің қолымызда. Сол себепті, бүгіннен бастап барлық жасаған қадамдарымыз бен істеріміз қоғамға және бір-бірімізге тек жақсылық әкелетін болсын деп – қатты тұрмыстық қалдықтарды сұрыптауды әдетке айналдырайық. Пластик ыдыстар құрамында фталаттар мен бисфенол А болады. Қауіпті қоспалар ыдыстағы тағаммен ағзамызға сіңеді. Өндірушілер адам денсаулығына зиянсыз пластик ыдыстарды жасап шығаруға тырысып жатыр. Бірақ мұның шешімі әлі табылған жоқ. Американдық педиатрия академиясы 03, 06 және 07 нөмірлі пластик ыдыстарды қолданбауды ұсынады! Тағам сақтауға қауіпсіз ыдыстар ретінде металл мен шыныдан жасалған ыдыстарды қолданған тиімді. Өкініштісі, біз өте көп қауіпті химиялық элементтер арасында өмір сүріп жатырмыз. Олардың әсері бүгін байқалмаса да болашақта денсаулығыңызға кері әсерін сезе бастайсыз.

Пайдаланған әдебиет:

1. https://atameken.kz/kk/articles/24627-oys--alauyn-tapsa-krs-keled
2. Білімді ел – Образованная страна газетінен
3. **kk.wikipedia.org**›Қалдықтарды энергияға айналдыру
4.Витковская С.Е. Твердые бытовые отходы: антропогенное звено биологического круговорота.
5.Чайка Е.А. Экологические проблемы твердых бытовых отходов (Учебное пособие)
6.Переработка промышленных отходов Бобович Б.Б. Учебник для вузов. – М. : «СП Интермет Инжиниринг!. 1999.- 445 с.

ГАЗДАЛҒАН СУСЫНДАРДЫҢ АҒЗАҒА ӘСЕРІ

Степногор қ. №4 “Болашақ” ОДБММИ, 8 «Ә» сынып оқушысы
Қожабекова Анель Асланқызы
Степногор қ. №4 “Болашақ” ОДБММИ, химия мұғалімі
Абдильдина Ардак Саденовна.
capustka24@gmail.com

Аңдатпа

Мені толғандырып жүрген мәселе неге газдалған сулар адамның ағзасына зиян келтіреді дейді. Зиян келтіретін болса газданған суларды неге шығарады, өндірісте шығарылуына неге тыйым салмайды.

Зерттеу мақсаты:

Газдалған сусындардағы ағзаға зиян келтіру мүмкіндіктері.

Міндеттері:

1. Газдалған сусындардын шығу тарихы
2. Химиялық құрамын анықтау
3. Газдалған сусындардын қасиеттерін зерттеу.

Ғылыми болжамы: Газдалған сусындарды (Coca-cola, sprite, fanta, dizzi) ең сұранысты және көп қолданатын сусындарға жатады. Олардың ағзаға әсері.

Зерттеу әдістері: қажетті мәліметтерді кітапханадан, интернеттен іздеу; химиялық тәжірибе жасау; оқушылардан сауалнама алу, қортындысын талдау.

Тақырыптың өзектілігі: Қазіргі заманауи уақытта газдалған сусындарды әлем бойынша өндірістерде шығарып, таратылып қолдануда. Технология дамыған кезінде, тамақтар химия жолымен алынады, қосатын табиғы қосылыстардың орнына әртүрлі жасанды консерванттар, бояғыштар қолданады. Сондықтан, осы сусындар қаншалықты пайдалы?

Кіріспе

Газдалған сусындардын (Coca-cola, sprite, fanta, dizzi) құрамын анықтау үшін қосымша әдебиеттерді, интернет-ресурстарын қарастырып, олардың неліктен өндірісте шығарылуы туралы мәліметтер жинадым. Қазіргі кезде осы сусындар өндірістерде химиялық жолмен алынады. Табиги сусындарға жатпайды, яғни құрамы сәйкес келмейді.

Мысалы, Coca-cola Америкада 1886 жылы жасалған (аптекарь Джон Пембертон). Ол жүйке және тіс ауырғанда қолданатын элексир алған. Құрамына табиғы өсімдіктің (Eryhoxylum coca)(қосымша 2,сурет-1) құрамына кіретін кокаин (қосымша 2, сурет-2,3) , жәндіктің (кошениль)(қосымша 2,сурет-4) бойындағы табиғы кармин деген бояғышты және тағы басқа заттар қосылған. Кока деген аталуы кокаин деген сөзден шыққан. Ал кокаин болса ол ағзаға тікелей әсер етеді. Яғни, нашақор затқа жатады, ағзаға тәуелдік туындырады. Табиғы бояғышты тек Канар аралында және Мексикада, кокаин өсімдігі (кокаин,циниламилкокаин, труксилин, тропокаин және т.б) Оңтүстік Америкада (Перу, Боливия) өседі. Сондықтан кокаиннің әсерін басу үшін газдалған су қосылған. Сондықтан Америка компанияларындағы Coca-cola рецептурасы әлемдегі құпиялы рецептура. Сондықтан басқа мемлекттерде табиғы қосылыстардың орнына жасанды химиялық қосылыстарды қосып, әр түрлі сусындарды шығарады. Мысалы, кокаиннің орныны кофеин, қанттың орныны аспартам (Е951), табиғи бояғыштардың орнына қант колері (Е150)және т.б.заттар қосылады.

Біздің Қазақстанда шығарылатын газдалған сусындарының құрамын этикеткасына қарап, анықтадым. Құрамындағы қант (70%) немесе аспартам (2 аминоқышқыл – аспарагин және фениланин). Қанттың әсері қанда үлесі көтеріліп кетеді және көп мөлшерде инсулиннің түзілуіне әсер береді. Ағзада май жиналуына себеп болады, жүрек ауруы пайда болады. Фениланин улы зат. Уланғанда бас ауырып, жүрек айнып,жүрек соғысы көтеріліп, Альцгеймер ауруы, диабет, туберкулез ауруларын туғызып, өлімге дейін әкелуі мүмкін. Ортофосфор қышықылын (Е338) сусындағы қаныққан тәтті дәмді басу үшін қосады. Әлсіз қышқыл болғанмен, ол металл иондарымен әрекеттесіп (Ca^{2+}, Mg^{2+}) азайады да, сүйекке әсер етеді.

Түзілген тұздар қан арқылы бүйрекке жиналып тасқа айналады. Ағзадағы нәруыздармен байланысып, ары қарай синтез реакциясы жүрмей ағзаның әрбір жерінде ісік пайда болады (онкологиялық ауру). Осы жасанды қосындылар ағзадағы қосылыстармен әрекеттесіп, тағы да басқа улы заттар түзілуі мүмкін (формальдегид). Кофеин артериалды қысымын көтереді, асқазанның қышқылдығын көтереді, гастрит ауруына шалдығады. Ароматизаторлар , бояғыштар Е-101,Е-110 және т.б.аллерген болып табылады. Азорубин және кармаузин деген синтетикалық бояғыштарды Европада қолдануға тыйым салған. Ал басқа елдер қолданады.

Сонымен газдалған сусында ағзаға әсер беріп, әр түрлі ауруға шалдықтырады.

Зерттеу бөлімі

7-9 сыныпқушылардың арасында сауалнама өткіздім . Барлығы 87 оқушы.

1. Газдалған сусынды ұнатасын ба деген сұраққа иә – 69, жоқ – 31
2. Сусындардың қайсысын көп ішесің? Coca-cola- 35%, sprite 25%, fanta- 25%, dizzi -15%
3. Осы сусындардың зияны бар ма? Иә-73%, жоқ – 27%.
4. Кандай зияны бар, айта аласыңдар ма? Иә- 22 %, жоқ – 78 %.

Оқушылар Coca-colaның зияны бар екенін біліп, бірақ ол қандай зияны, не себептен екенін айта алмаса да, бұл сусынды сүйсініп ішетіні анықталды. Ондай сұрақ өзімеде қойып, қызығушылығым туды. Ойыма тәжірибе жасау керек екенін түсіндім.

Бақылауым үшін жылқының биологиялық объектілері ретінде сүйек, ет және қарнын алдым. Ақ қағаздың бетіне (А4) биологиялық объектілерді төртке бөліп жайып қойдым. Органолептикалық жайын (түсін, түрін, иісін) көріп, фотоға түсірдім де астындығы кестені толтырып отырдым. Сүйектің массасын өлшеп оны да кестеге енгізіп қойдым. (Сүйектің массасын өлшеп алған себебім, адам ағзасының сүйегі мен тісіне зиян деп, кальцийді жоятынын естіп, көз жеткізу үшін болатын)

Әр сусынның этикеткасынан , құрамын анықтадым(қосымша1, кесте-1).

Фотодан көріп тұрғандай әрбір объектілердің қастарына шыны банкілерді дайындап этикеткаға жапсырып қойдым. Этикеткаға сусынның газдалған атауын, биологиялық объектілердің атауын және қойылған күнін жазып қойдым. Газдалған сусындар ретінде күнделікті дүкеннен көріп алып жүрген – Coca cola классик , sprite лимон, Fanta апельсин және dizzi (А-Доль продукт компаниясы) алынды (барлығы Қазақстанда жасалған). Сонымен қатар салыстырмалы түрде сынақ ретінде дәл солай биологиялық объект ретінде жылқының сүйегі, еті мен қарны алынды. Таза шыны банкі алынып, оған да этикеткасына биологиялық объектілердің атауы мен қойылған күні жапсырылды. Бәрін дайындап болғаннан кейін, сусындарға биологиялық объектілерді енгізіп, қақпағын жауып, қараңғылау салқын жерге қойып қойдым.

Арада үш ай өтті. Барлық газдалған сусындардың ішінен биологиялық объектілер (сүйек, ет, қарын) алынып, таза қағазға жайылып, түрі, түсі мен өзгерістері жайында кестелерге (қосымша1, кесте-2,3,4,5) енгізіп, байқағанымды жазып қойдым.

Сүйектегі гидроксофосфат кальция -

$a_{10}(PO_4)_6(OH)_2 3CaCO_3+2H_3PO_4=Ca_3(PO_4)_2+3H_2O+3CO_2\uparrow$; $Ca_3(PO_4)_2+4H_3PO_4 = 3Ca(H_2PO_4)_2\downarrow$

Осы өгерістерді кестелерден (3-кесте) көруге болады, сүйектегі минералды тұздардың ($CaCO_3$, $Ca_3(PO_4)_2$) жоғалуы, жуылып-шайылудың себебінен, сүйектің беріктілігі мен қаттылығы жоғалған. Ал ет пен қарын пісіп кеткен куйге ұшыраған.

Осы үш ай арасындағы өзгерістері(қосымша 2, сурет-5)

1. Сүйектер тозып жұмсарып, екі есеге дейін массасын жоғалтқан. Массалық үлесін газдалған сусындарда жоғалтуын (қосымша 1, кесте-6) байқауға болады. Бірінші орынды Coca-

Cola, екінші орын Dizzy және бірдей Sprite пен Fanta алды. Яғни шынымен де, сүйек структурасы бұзылып, кальций (Ca^{2+}) жуып шайылып, жұқарды. Сүйектің беріктілігі мен қаттылығы нашарлай түскен.

2) Жылқының еті мен қарны пісіп кеткен күйге ұшырап, өте қатты жұмсарып, босап кеткен болды. Яғни адам баласының қарны мен деніне зиян келетініне көзім жетті. Газдалған сусындар қатты еріткіш болып биологиялық объекілерді ерітіп жіберді.

Қортынды

Газдалған сусындардын (Coca-cola, sprite, fanta, dizzi) адам ағзасына тікелей зияны жоқ. Мысалы, Coca-colaның пайдасы: адамның жүрегі айныса, құсқан кезде асқазанға медициналық препарат ретінде қолданады. Асқазан қортпағанда Coca-cola жақсы еріткіш зат болып табылады. Ет, суйек пен карынның өзгерісі көп уақыттан кейін өзгерді. Ал 20 мин немесе 5-10 сағат аралығында ешқандай өзгеріс бола қоймайды. Үш айдағы өзгеріс - ол биохимиялық өзгерістер. Ағзадағы биохимиялық реакция өткенде алдында айтып шыққан ауруларға шалдығады. Ағзадағы пайда болған ісік онкология ауруына шалдығып немесе ағзадағы жиналған улы заттар уланып өлімгеде әкелуі мүмкін.

Зерттеу жұмысының нәтижесінде:

1.Газдалған сусындардың жасалу тарихын зерттедім.

2.Олардың химиялық құрамын анықтадым.

3. Газдалған сусындағы химиялық заттардың ағзаға әсері анықталды.

Жұмысымды аяқтағаннан кейін, оқушыларға зерттеу бойынша, өз пікірімді жеткіздім.. Оқушылар енді газдалған сусындарды аз мөлшерде ішетінін айтты. Ал, гатритпен ауратын және кішкентай балаларға ішуге болмайды. Оның орнына газдалмаған таза су немесе дәстүріміздегі бар пайдалы сусындарды (қымыз, сүт, көже, шұбат) ішіп, қолданып, ағзамызға пайда тигізейік!

Қолданылған әдебиет:

1.Дэвид Грейзинг. Я хотел, чтобы весь мир покупал Coca-Cola. — М.: Красивая страна, 2006. — С. 320.

2.Келина Н.Ю. Безручко Н.В.Адамның экологиясы. Оқулық Р-н/д: Феникс, 2009.

3.Энциклопедиялық сөздік /Под ред. Д.Н. Трифонова.— М., 1999. — 367б .

4.Кортес Р. Тайная история кофе, коки и колы, М.: Синдбад, 2014. - С.56.

5.http://news.bcm.ru/medicine_and_health/2013/6/26/698822/1

6.www.takecare74/ru/news/315

7. ru.wikipedia.org›**Кока-Кола**

8.www.cocacolarussia.ru

ИЗУЧЕНИЕ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА СОЦВЕТИЙ БЕРЕЗЫ И СОЗДАНИЕ КОСМЕТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ НА ИХ ОСНОВЕ

Прокопьева В.Н.
ученица 10 класса, ШГ №1, г. Щучинск
Тлемисова Ш.О.
учитель химии, ШГ №1, г. Щучинск
pvn-2003@mail.ru

Несмотря на бурное развитие химии и рост числа новых высокоэффективных препаратов биотехнологического и синтетического происхождения, растения продолжают занимать значительное место в арсенале лекарственных средств. Преимущество препаратов на основе биологически активных веществ растений во многих случаях очевидно, так как при их использовании практически отсутствуют осложнения и нежелательные побочные эффекты, а

также существует широкий простор для маневрирования, который обеспечивает богатый выбор растений, обладающих одинаковыми видами действий.

Упор нашего исследования был на изучение класса липидов.

Еще совсем недавно биохимия липидов считалась неинтересной и безнадежно запутанной областью. Однако с усовершенствованием и разработкой новых методов анализа и разделения липидов (в первую очередь – хроматографии) открылись возможности для их более глубоких исследований.

Под названием липиды объединяют большую и относительно разнородную группу веществ, содержащихся в животных и растительных тканях, легко растворимых в малополярных органических растворителях (эфире, бензоле, петролейном эфире и др.) и нерастворимых в воде.

Ценным источником для получения биологически активных веществ является береза. Из всех вегетативных органов березы: почки, листья, гриб чага, сок, древесина, кора которые хорошо изучены и широко используются в медицине, но недостаточно изучены соцветия, информация об их химическом составе в литературе не обнаружено, хотя данное сырье перспективно для приготовления биологически активных комплексов, которые можно использовать как в медицине, так и в народном хозяйстве.

Актуальность исследования определяется необходимостью рационального использования и утилизации отходов деревопереработки.

Научная новизна заключается в том, что впервые проведен анализ липидного состава соцветий березы различного типа, создана косметическая композиция на их основе.

Практическая значимость состоит в том, что предложены технологические схемы создания косметических композиций на основе соцветий березы, что открывает новые пути утилизации отходов деревопереработки.

Объектом исследования являются соцветия берёзы, которые имеют богатый химический состав, что делает их ценным источником биологически активных веществ.

Задача нашего исследования - изучение химического состава липидного комплекса сережек берёзы.

Целью работы является изучение химического состава и возможности применения биологически активных комплексов на основе соцветий березы. Береза бородавчатая, повислая, листопадное дерево семейства березовых (Betulaceae), с мощной широкой кроной, до 30 м высоты. Кора гладкая, белая, у старых деревьев при основании ствола - черная, с глубокими трещинами. Ветви повислые, красно - бурые, густо покрыты пахучими смолистыми бородавочками. Почки клейкие, красно - бурые, с бальзамическим запахом и слегка вяжущим смолистым вкусом. Листья длинночерешковые, очередные, треугольно- или ромбически-яйцевидные, с сердцевидным основанием, молодые, клейкие, позже покрыты железистыми бородавочками. Береза - дерево однодомное, так как на нем расположены тычиночные и пестичные сережки [1].

Мужские и женские соцветия березы. По внешнему виду мужские и женские соцветия обычно хорошо различаются: мужские соцветия длинные, сережковидные, во время цветения висячие; женские короткие, прямостоячие, шишковидные.

В качестве исследования нашего объекта были взяты сережки, собранные в мае 2018 года в окрестностях города Щучинск вдалеке от автомобильных трасс.

Все исследования проводились на базе КГУ им. Ш. Уалиханова под руководством старшего преподавателя и кандедата химических наук НурмагомбетовойНургульНуркеновны.

Липидные компоненты сырья хорошо извлекаются растворителями неполярной природы. В качестве растворителя для мацерации сырья нами был использован петролейный эфир, диэлектрическая проницаемость которого составляет 1,9.

Сухое сырье (соцветия березы) подвергли мацерации петролейным эфиром в течение недели. Исследование липидного состава сережек вели хроматографически в системе растворителей: петролейный эфир-диэтиловый эфир-уксусная кислота (80 : 20 : 1).

Для качественного и количественного состава липидной фракции использовали экстракцию сырья растворителями с повышающимся градиентом полярности.

Сырье экстрагировали в аппарате Сокслета, обеспечивающем наиболее полное извлечение экстрактивных веществ из сырья. В качестве растворителей были выбраны следующие растворители с ниже указанной диэлектрической проницаемостью: при 25 циклогексан (2,0 при 25° С), диэтиловый эфир (4.335 при 20° С), бутанол (17.1при 25° С), экстракт упаривали, полученные смолки взвешивали и исследовали хроматографически.

Первоначально липиды извлекали циклогексаном. Затем проводили последовательное экстрагирование сырья диэтиловым эфиром и бутанолом.

Анализируя данные хроматографического исследования соцветий циклогексаной фракции можно констатировать наличие 12 веществ таких, как эфиры стеринов, терпены в количестве 4х веществ, стерины в количестве 5ти веществ и вещества флавоноидной природы.

В растворе соцветий диэтиловой фракции идентифицированы следующие вещества: терпены в количестве 2х веществ, стерины в количестве 2х веществ, фосфолипиды - одно вещество, высшие жирные кислоты - одно вещество, эфиры стеринов - одно вещество, воска - одно вещество.

При проведении хроматографическогоанализа соцветийбутанольной фракции были идентифицированы флавонол - рутин, и такие фенолокислоты, как ванилиновая и кофейная.

В результате всех исследований были выявлены вещества терпеновой природы, жирные кислоты, эфир стеринов, триглицерида, воска, фосфолипид, а также ванилиновая, кофейная кислоты и рутин

Для приготовления крема нам понадобились эмульгатор, пчелиный воск, цетиловый спирт, вода, растительное масло, глицерин и циклогексановый экстракт соцветий березы.

Для начала 70 мл растительного масло, в моем случае льняное, нагреваем до 60 С, затем добавляем до полного растворения 3,5 г эмульгатора, 3,5 г цетилового спирта, 2 г пчелиного воска. После добавляем 100 мл воды. Основа для крема готова. Но так как мы хотим сделать крем на основе экстракта соцветий, добавляем 47 г циклогексанового экстракта соцветий и 20 мл глицерина. Перемешиваем до однородной массы и охлаждаем до 25 С

Косметическая композиция на основе соцветий берёзы готова.

После приготовления крема были найдены люди, желающие протестировать его. Эксперимент длился в течении месяца.По прошествии месяца я опросила добровольцев и выявила основные преимущества и недостатки моего крема.

Главными преимуществами являются увлажнение и питание кожи, разглаживание мелких морщинок и выравнивание тона кожи. А его недостатком является небольшой срок хранения

Согласно поставленной цели был изучен липидный состав соцветий березы.

В результате работы можно сделать следующие выводы:

- Были получены экстракт соцветий березы из различных растворителей: циклогексан, диэтиловый эфир и бутанол, выход экстрактивных веществ составляет 15,8 % ;14 %; 14 %
- Изучен химический состав соцветий березы:

В циклогексановой фракции. В соцветиях идентифицированы 12 веществ таких, как эфиры стеринов, терпены, стерины и вещества флавоноидной природы.

В диэтиловой фракции: в соцветиях идентифицированы терпены, стерины, фосфолипиды, высшие жирные кислоты, эфиры стеринов, воска.

В бутанольной фракции в соцветиях были идентифицированы флавонол - рутин, и такие фенолокислоты как, ванилиновая и кофейная.

- На основе липидного экстракта соцветий березы приготовлен крем для лица, данный крем благотворно влияет на кожу лица, впитывает, хорошо увлажняет и разглаживает морщины.

Литература:

1. Булатов Н. К., Березина М. К. Чага и ее лечебное применение. - Л., 1959

2.Р. В. Куцик, Б. М. Зузук, Береза бородавчатая (берез повислая). //Аналитический обзор. Провизор. - 2001. - № 10. – С. 21-25.
3.Фридман Р.А. Парфюмерия и косметика. - М.: Пищевая промышленность, 1968. – 504 с.
4.Фридман Р.А. Технология косметики. - М.: Пищевая промышленность, 1964. - 456 с.
5.Практикум по технологии косметических средств. Анализ готовой продукции. Микробиологический контроль / Под ред. В.Е. Кима, Л.Л. Зильберг, Т.В. Пучковой. - М,: Школа косметических химиков, 2005.
6. Вилламо Х. Косметическая химия / Пер. с фин. - М,: Мир, 1990.

ИССЛЕДОВАНИЕ КОМПОНЕНТНОГО СОСТАВА РАСТЕНИЯ РОДА EUPHORBIA, ПРОИЗРАСТАЮЩЕГО НА ТЕРРИТОРИИ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Сало Е.А.
ученица 7 класса,
КГУ «Отрадненская основная школа» при ГУ «Отдел образования»
Жаркаинского района Акмолинской области
Мынбаева Ж.Т., учитель химии,
КГУ «Отрадненская основная школа» при ГУ «Отдел образования»
Жаркаинского района Акмолинской области
zhanar_mynbayeva@mail.ru

Растения, как источники лекарственных средств, издавна известны в народной медицине. Успехи химии растительных веществ, фармакологии и медицины позволили значительно углубить знания о целебном действии многих видов растений. Исследование биологической активности, как суммарных препаратов, так и индивидуальных соединений, позволяет установить зависимость строение - активность.

Среди возобновляемых источников биологически активных веществ особое значение имеют растения, традиционно используемые в народной и официальной медицине. Лечебные свойства лекарственных растений зависят от содержания в них фенольных соединений (биологически активные вещества), то есть действующих веществ, способных оказывать физиологическое воздействие лечебного характера на живой организм.

Наиболее ценными по-прежнему считаются вещества, выделенные из растений. Важное место среди применяемых в медицинской практике препаратов занимают лекарства растительного происхождения. Природные препараты в ряде случаев обладают значительными преимуществами перед синтетическими, что часто обусловлено их безвредностью и эффективностью.

Поиск новых источников биологически активных веществ (БАВ) на основе растительного сырья Казахстана, создание на их основе экологически чистых, малотоксичных, высокоэффективных средств широкого спектра действия является актуальной проблемой. Препараты растительного происхождения занимают ведущее положение при лечении распространенных заболеваний, таких как, сердечно-сосудистые, нервные, онкологические, сахарный диабет, болезни желудочно-кишечного тракта, обмена веществ, а также многих инфекционных болезней.

Флора Казахстана представляет огромный резерв дикорастущих растений с повышенным содержанием различных биологически активных веществ, одним из которых являются растения рода Euphorbia (молочай) относятся к семейству Euphorbiaceae (молочайные), в котором имеется 270 родов, с общим числом 4500 видов, распространенных по всему свету, главным образом, в тропических странах.

В СНГ из семейства Euphorbiaceae (молочайные) встречаются 9 родов, а в Казахстане 4: Andraclme (андрахна), Chrozophora (хрозофора), Risinus (клещевина). Euphorbia (молочай).

Род Euphorbia - один из крупнейших родов семейства Euphorbiaceae, который объединяет более 1000 видов, в том числе, в СНГ их 162, в Казахстане - 53, входящие в три подрода: Paralias, Cystidosperrnum и Charnaesyse. Это многолетние, реже однолетние травы, с млечным соком, относящиеся к разным экологическим группам.

Из источников известно, что из различных видов растений рода Euphorbia, произрастающих на территории СНГ, были выделены органические кислоты, тритерпеноиды, липиды, алкалоиды, флавоноиды и дубильные вещества. В корнях E.fischerana содержатся кумарины, дубильные вещества, органические кислоты, смолы [1-2].

Растения рода Euphorbia являются источниками биологически активных веществ, обладающих желчегонным, мочегонным, противовоспалительным, противоопухолевым, бактерицидным, противовирусным, противотуберкулезным действиями, что и широко используется в народной медицине.

Из семейства Euphorbiaceae наиболее интересным по своему многообразию, запасам, распространению являются растения рода Euphorbia, многие виды которого издавна применяются в медицине. В связи с этим, представилось интересным химическое изучение некоторых растений рода Euphorbia.

В связи с малоизученностью химического состава растений рода Euphorbia и богатством видов в дикорастущей флоре Казахстана нами исследованы один вид Euphorbia lamprocarpa Prokh. (молочай светлоплодный), относящийся к семейству Euphorbiaceae, роду Euphorbia, подроду Paralias, секции Tiilocarpa. Euphorbia lamprocarpa собраны в Жаркаинском районе Акмолинской области.

Качественный состав исследуемого растения исследовали по обще принятым методикам [3, 48 с., 4, 100 с., 5, 400 с., 6, 288 с].

В результате проведенного исследования найдены новые источники биологически активных веществ - E.lamprocarpa. Определен качественный, компонентный состав основных групп биологически активных веществ у растений рода Euphorbia. А именно:

- ✓ Свободные органические кислоты;
- ✓ Витамин B_2 (рибофлавин);
- ✓ Витамин С (аскорбиновая кислота);
- ✓ Полисахариды;
- ✓ Зола.

Химическое исследование Euphorbia lamprocarpa продолжается.

Литература:

1. http://molochai.ru/molochaj-foto.html
2. http://www.google.ru/ HiIsH&usg=AFQjCNH1F2LJ3YXf0oVvVITnqJ23q-o-_w
3. Пашинина Л.Т. Методические указания к практикуму по качественному анализу природных полифенолов и углеводов. - Алма-ата: МВССО. КазССР, 1979. – 48 с.
4. Гринкевич Н.И., Сафронич Л.Н. Химический анализ растений. -М. Наука, 1983, - 100 с.
5. Государственная Фармакопея СССР. Вып.2. Общие методы анализа. Лекарственное сырье. МзСССР. 11-ое изд. доп. -М: Медицина, 1989. – 400 с.
6. Музычкина Р.А., Корулькин Д.Ю., Абилов Ж.А. Качественный и количественный анализ основных групп биологически активных веществ в лекарственном растительном сырье и фитопрепаратах. -Алматы: «Қазақ университеті», 2004. – 288 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЛЕЧЕБНЫХ СВОЙСТВ РАСТЕНИЯ КАЛАНХОЕ

Сеилова С. Қ.
ученица 8 класса,
КГУ «Отрадненская основная школа» при ГУ «Отдел образования»
Жаркаинского района Акмолинской области
Мынбаева Ж.Т., учитель химии,
КГУ «Отрадненская основная школа» при ГУ «Отдел образования»
Жаркаинского района Акмолинской области
zhanar_mynbayeva@mail.ru

Ведущее место среди природных соединений, используемых в качестве эффективных лекарственных препаратов, занимают биологически активные соединения входящие в состав растений, среди них роль и значимость витаминов занимает одну из ведущих позиций. Несмотря на то, что для многих из них установлены состав, строение, разработаны методы синтеза, наиболее ценными по - прежнему считаются вещества, выделенные из растений. В связи с этим выявление новых источников биологически активных веществ - задача актуальна. И только целенаправленная работа по исследованию растительных объектов, выделению из них биологически активных веществ, исследование их химических свойств и биологической активности приведут к рациональному научно-обоснованному использованию сырьевой базы, не только растении из растительной флоры дикорастущих растений, но и культивированных в домашних условиях, среди возобновляемых источников особое значение имеют растения, традиционно применяемые в народной и официальной медицине. Ведь наиболее ценными по-прежнему считаются возобновляемые растения. Так издавна известно, что природные препараты в ряде случаев обладают значительными преимуществами перед синтетическими, что часто обусловлено их безвредностью и эффективностью. При некоторых заболеваниях растительные препараты являются наиболее эффективными и на сегодняшний день остаются незаменимыми. Существуют определенные группы биологически активных веществ, благодаря которым растения проявляют лечебные свойства. В связи с этим выявление перспективных (новых) источников биологически активных веществ - задача актуальная и первоочередная.

И одним из возобновляемым, перспективных к изучению растением является исследуемый нами объект – растение Каланхое. Сведений об исследовании компонентного состава комнатного растения Каланхое в нашей стране не имеется. При исследовании качественного и количественного содержания биологически активных веществ были использованы обще принятые методики приведенные в Государственной Фармакопее XI издания; различные методы хроматографии, качественные и количественные методики по анализу биологически активных веществ [1, 48 с., 2, 100 с., 3, 400 с., 4, 288 с].

Для определения доброкачественности растительного сырья были определены такие показатели как потеря в массе при высушивании, зольность, экстрактивные вещества по общепринятым методикам, приведенным в Государственной Фармакопеи XI издания веществ [1, 48 с.]. Данные анализов приведены в таблице 1.

При исследовании использовались хроматографические методы анализа: бумажная и тонкослойная хроматография; для определения количественного состава биологически активных веществ – спектрофотометрический; фотоколориметрический и титриметрический методы.

Качественный анализ основных групп биологически активных веществ был проведен с помощью хроматографии на бумаге в системах растворителей: (I) Бутанол - уксусная кислота-вода (4:1:5) (верхний слой), (II)- уксусная кислота 6% и бензол- уксусная кислота- вода (6:7:3) (верхний слой) с применением специфичных проявителей (1 % раствор железоаммонийных квасцов, 1% раствор ванилина в соляной кислоте, пары аммиака, диазотированный п-нитроанилин) веществ [1, 48 с., 2, 100 с., 3, 400 с., 4, 288 с].

Органические кислоты определены титриметрическим методом, титрантом служил 0,1 н. NaOH, индикаторами – 1% метиленовый синий и 1% фенолфталеин. Для количественного определения флавоноидов использовали метод спектрофотометрии, используя в качестве стандарта кверцетин; дубильных веществ - железотартратный метод, перманганатометрическое и комплексонометрическое титрование. Поскольку не существует строго специфический методики количественного извлечения только дубильных веществ, то спутниками могут быть любые водно-, спирто- или водо-спирторастворимые вещества, которые меняют цвет при качественном анализе и сказываются на результатах количественного анализа. Так, перманганатометрическое титрование дает завышенные результаты за счет окисления всех ненасыщенных сопутствующих веществ (каротиноиды, коричные и оксикислоты, спирты, альдегиды, фенолы и т.д.). Из них наиболее точный, воспроизводимый метод комплексонометрического титрования (таблица 2) веществ [1, 48 с., 2, 100 с., 3, 400 с., 4, 288 с]. Данные количественного содержания основных групп биологически активных соединений приведены в таблице 2.

Таблица 1

Определение доброкачественности растительного сырья Каланхое

Орган растения,	% содержания (в пересчете на абсолютно сухое сырье)				
	Влага	Экстрактивные вещества			Общая зола
		50 % водноаце-тоновый раствор	70 % водноаце-тоновый раствор	50 % водноспир-товый раствор	
листья	7,2	12,2	17,3	10,3	6,3

Из приведеных данных таблицы 1 следует, что потеря массы при высушивании и золы в норме, согласно установленных требовании. По количественным результатам следует, что для получения наибольшего количества экстрактивных веществ оптимальным растворителем является 70% водно-ацетоновый растворитель. Данные показатели являются основными характеристиками доброкачественности растительного сырья.

По результатам качественного анализа следует, что основными группами биологически активных веществ Каланхое являются: дубильные вещества, углеводы, флавоноиды, феноло-, аминокислоты, витамины.

Таблица 2

Данные количественного содержания основных групп биологически активных веществ Каланхое

Орган растения, фаза цвете-ния	% содержание (в пересчете на абсолютно сухое сырье)					
	Амино-килоты	Орга-нические кислоты	Флаво-ноиды	Вита-мин С	Дубильные вещества	
					Комплек-сонометрия	Перман-гана-тометрия
Листья	0,54	1,35	1,47	0,213	3,7	6,9

Из данных таблицы 2 следует, что в исследуемом образце присутствуют: флавоноиды, витамин С, дубильные вещества, органические и аминокислоты, которые проявляют лечебное (биологически активное) действие. Химическое исследование Каланхое продолжается.

Литература:

1. Пашинина Л.Т. Методические указания к практикуму по качественному анализу природных полифенолов и углеводов. - Алма-ата: МВССО. КазССР, 1979. – 48 с.

2. Гринкевич Н.И., Сафронич Л.Н. Химический анализ растений. -М. Наука, 1983, - 100 с.
3. Государственная Фармакопея СССР. Вып.2. Общие методы анализа. Лекарственное сырье. МзСССР. 11-ое изд. доп. -М: Медицина, 1989. – 400 с.
4. Музычкина Р.А., Корулькин Д.Ю., Абилов Ж.А. Качественный и количественный анализ основных групп биологически активных веществ в лекарственном растительном сырье и фитопрепаратах. -Алматы: «Қазақ университеті», 2004. – 288 с.

ОТТЫҢ ТҮСТЕРІ ҚАНДАЙ ЖӘНЕ ОЛАР ҚАНШАЛЫҚТЫ ЫСТЫҚ

ДБАОММИ№2, Нұр – Сұлтан қ., 7 сынып оқушысы
Султанбекова Сая Газизбековна.
ДБАОММИ№2, Нұр – Сұлтан қ., химия пәні мұғалімі
Мұқатай Мұхит
Mukhit-07@mail.ru

Әдеттегі бақыланатын от туралы айтсақ, өрт немесе жалынды от туралы ойлағанда, есімізге түскен көптеген құбылыстар мен түстер жылу мен температураға қатысты болуы мүмкін: мысалы заттарды қуыру, өте ыстық және құрғақ. Екінші жағынан, көзімізге көрінетін көптеген көрнекі әсерлер болуы мүмкін. Мысалы: жарқырау, жылтырау және қозғалмалы.

Түстер түрлі бояу-реңдерде, қанықтықта және объектті физикалық ортада көрінеді, бұның мағынасы бар, өйткені от жай ғана шынымен ыстық жарық па, Әлде керісінше ме?

Бұл қалай болады, отта көрінетін түстер оттың температурасына сәйкес келеді, сондықтан жалынның белгілі бір түстерін жиі көре аласыз және басқалары, заттар пісіп жатқанда немесе күйіп жатқанда көрінеді. Бірақ жағдайды толық бақылау қиын, өйткені берілген отта жанатын зат оттың құрамындағы түстердің көрінуіне де әсер етеді.

Көрінетін түстер қалай шығарылады?

Жарық ретінде көрінетін нәрсе - бұл электромагниттік сәуле (ЭМ), көрінетін жарық ЭМ түрлерінің бірі болып табылады және бүкіл ЭМ спектрінің аз ғана бөлігін алады. ЭМ толқындары толқын ұзындығымен, сызылған ЭМ толқынының бойындағы сәйкес нүктелер арасындағы қашықтықпен және жиілікпен, белгіленген нүктеден өткен секундтағы толқын ұзындығымен сипатталады. ЭМ толқынының толқын ұзындығы (λ) мен жиіліктің (ν) көбейтіндісі әрқашан ЭМ толқынының түріне қарамастан жарық жылдамдығына (с) тең болады (3×10^8 м / с). [2]

Толқындардың ұзындығы шамамен 440 нанометрден ($4{,}4 \times 10^7$ м) төмен толқындарды, содан кейін микротолқындарды қамтиды. Жоғары тлқындарда шамамен 7×10^7 м, рентген және гамма-сәулелер пайда болады; нәтижесінде энергияның жоғарылауымен байланысты олардың жоғары жиілігі бар болады. Бұл жалынның жарқырағанын көретін түстерге әсер етеді.

Көрінетін жарық спектрінің өзі (4.4×10^7 - 7×10^7 м) адамның көзімен қарағанда; қызыл, қызғылт сары, сары, жасыл, көк, индиго(қара көк) және күлгін ретінде белгілі радиацияны қамтиды (әйгілі «Roy G. Biv» кемпірқосақ бастауыш мектеп жаратылыстану). Егер отқа назар салып қарасаңыз бұл жағдай толық емес дәлдікпен болсада отта көрінеді.

Жылу дегеніміз не?

Жер бетінде өрттің пайда болуының себебі – қандай да бір материалдың жануы және ол үшін оттегі (O_2) болуы керек. Жалынның қаншалықты ыстық жалын шығаруы, әр түрлі факторларға байланысты болуы мүмкін, соның ішінде материалдың табиғаты (мысалы: бензин өте жақсы күйіп кетеді; су болса соншалықты көп емес) от өсіп келе жатқанда, ол көп материал мен оттегімен қамтамасыз етіле ме?

Жылу энергиясының бірлігі бар және тығыздығы жоғары аймақтардан төмен тығыздықтағы аудандарға ауысатын молекулалардың қарапайым диффузиясы сияқты шама ретінде тұжырымдау мүмкін. Жарық пен жылу - бұл екеуі де (көбіне қалаулы!) Оттың өнімі, және жоғарыда айтылғандай, жарық толқындары олардың жиілігіне пропорционалды түрде энергиямен байланысты. Бұл өз кезегінде жалынның ішінде және жанында температураның жоғарылауымен байланысты жылдам тербелістер жалынның көбірек түрленуіне әкеледі.

Жалын түрлері

Көптеген материалдар күйген кезде өзіне тән түстер береді. Мысалы, хлормен біріктірілген қарапайым натрий (NaCl немесе Ас тұзы) түзетін элемент күйдіргенде ашық-қызғылт түсті болады. Натрий ағаштың көптеген түрлерінде кездеседі, сондықтан әдеттегі бұтақтар мен таяқтардан от жағып сол түсті көруге болады.

Ағаш отында жиі кездесетін көк көміртек пен сутектен тұрады, олар көрінетін жарық спектрінің жоғарғы жағында жарық шығарады, осылайша көк және күлгін түстер жасайды. Металл мыс ауаға ұзақ уақыт әсер етсе, жасыл түске айналатыны белгілі; мыс қосылыстары күйген кезде жасыл немесе көк түстер жасайды. Ал металл литий кемпірқосақтағы қызыл спектрін көрсетеді.[1]

Өте ыстық оттың ортасында сіз ақшыл-қызғылт сары жарқыл немесе тіпті қызықты қараңғы кеңістікті көре аласыз. Бұл қараңғы радиация ретінде белгілі және өте жоғары температураға тән (мысалы, бұл жұлдыздардың ерекшелігі). Металлдардағы радиацияның осы түрінің басқа түстерімен одан да көп прогрессті қыздырады (яғни көрінетін спектрдің күлгін ұшына қарай).

От температурасы дегеніміз не?

Енді сіз тамақ дайындап жатырсыз десек, сіз түстерді кездестіруге және сканерлеуге қабілеттісіз. белгілі температурада оттың қандай түстермен күтуін қарастырмас бұрын, оттың қандай температурасында болатынын білу пайдалы. Ақыр соңында, бұл көпшіліктің басына сақтайтын немесе смартфондарына ыңғайлы жерде сақталатын ақпарат емес екенін түсінесіз.

Кәдімгі шамның сыртқы жағында 1400 ° C (шамамен 2500 ° F), ал оттың өзегі 800 ° C (1450 ° F) күйіп кетеді. Мұндай кішкентай жалын үшін ерекше температура! Бұл кезде тұрмыстық пештің қабырғалары шамамен 500 ° C (900 ° F) температураға жетеді; демек, пісіру немесе пісіру температурасы қабырғалардағы металдың тек жартысына жетеді.

Егер сіздің үйде Камин болса, қолыңызды белгілі қашықтықта жылытуды қалайсыз, әдетте отты жалын шамамен 600 ° C (1100 ° F) - ге дейін жетеді. Көмірмен және ағашпен көмкерілген жалынның темпратурасы зертханалық печтердің жалыны 1100 ° C (2000 ° F) дейін көтерілуі мүмкін. Әрине, күннің ішкі температурасы 2 000 000 ° C (3 600 000 ° F) бұл мәндердің бәрін шамалы деп есептейді. [3]

Температура мен жалынның түсі тікелей байланысты ма?

Сіз білгендей, отқа жағылатын материалдың түрі де, температурасы да сіз көрген түстерге әсер етеді. Сондай-ақ, шамның екі түрлі температурасының мысалында көрсетілгендей, кез келген оттың ішінде температура болуы мүмкін. (кейде байқалатын түс өзгерісінің көп болатынын түсіндіреді).

Бірдеңе қыздырылғанда, ол алдымен газға айналады (әдетте байқамайтын нәрсе). Бұл газ молекулалары, егер олар жанғыш молекулалар болса, оттегімен әрекеттеседі. Біртекті материалдан тұратын және бақыланатын күйде қыздырылған отты көру қызғылт, содан кейін қызғылт сары және ақырында ашық сары жалын болып, көбейіп келе жатқан энергия мен жылуды көрсетеді.

Егер сіз шамды жағып, мұқият зерттесеңіз, онда сыртқы ядроның маңызды бөлігі көгілдір түсті екенін байқайсыз. Осы оттарға берілген температураның айырмашылығын ескерсек, бұл қарапайым жағдай деп түсінер едік.

Жалынның түс температурасының кестесі.

Біз қарағанда көзімізге біршама өзгерген болып көрінгенмен, көрінетін жарық спектрі бойынша жалын температурасы мен жалынның түсі арасындағы байланысты көрсететін жеткілікті сенімді диаграмманы құруға болады.

Қанық қызыл:(алғаш көрінетін жарқыл): 500-ден 600°C-қа дейін (900-1100 °F)

Ашық қызыл: 600-ден 800 °C-қа дейін (1100-ден 1650 ° F)
Ашық шие қызыл: 800-ден 1000 °C-қа дейін (1,650-ден 1800 ° F)
Қызғылт сары: 1000-нан 1200 °C-қа дейін (1800-ден 2100 ° F)
Ашық сары: 1200 - 1400 °C-қа дейін (2100 - 2500 ° F)
Ақ: 1400-ден 1600 °C-қа дейін (2,500-2900 ° F) [4]

Көгілдір отты шығаруға болатын жоғары температура өрттерде ерекше емес, сондықтан металдарды дәнекерлеу кезінде қолданған кезде жиі байқалады.

Қолданылған әдебиет:

1. Жылу энергетикасы мамандығының бакалаврлары үшін дәрістер жинағы // Отын жағудың арнайы сұрақтары – Алматы 2013. 13-39 б.
2. Койчубеков Б.К. және Бражанова А.К. Биофизикадағы оптикалық зерттеу әдістері – Қарағанды 2011. 19-24 б.
3. https://www.target-fire.co.uk/resource-centre/what-is-the-temperature-of-fire/
4. https://maggiemaggio.com/color/2011/08/fire-ii-color-and-temperature/

ТАРИХ, ЗАҢТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ, ИСКУССТВА И СПОРТА

«ТАРИХ ЖӘНЕ ӨЛКЕТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИСТОРИЯ И КРАЕВЕДЕНИЕ»

АБАЙ ҚАРАСӨЗДЕРІНДЕГІ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ҰЛТ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ИДЕЯСЫ

Красный Яр селосы, №3 Красный Яр көпсалалы орта мектеп-гимназиясы,
8 сынып оқушысы Әшім Әсем
Красный Яр селосы, №3 Красный Яр көпсалалы орта мектеп-гимназиясының
тарих пәнінің мұғалімі Нуралинов Ренат Мусжанович
renat_s93@mail.ru

Адамзат баласы өзі өмір сүретін қоғамды оның бар болмысымен, заңдылықтарымен өзі қалыптастырады. Себебі ол қоғам мүшесі. Әрбір ұлт өзінің ұлттық бірегейлігін сақтап, сол қоғамның заңдылықтарына бағынып, интеллектуалды тұрғыда өсіп-өнуі керек. Дегенмен заман өткен сайын интеллектке деген көзқарас та, оған қойылар талап та өзгеруде. Бүгінгі күні қоғамда өкінішке орай рухани құндылықтан материалдық игіліктер алға шығып кетіп жатқан тұстар кездеседі.

Ойшылдықтан гөрі ойын алға озған тұста, адам бойындағы қабілет-қарым, талант, парасат, ақыл-ой, ар мен адамдық бағаланбай жүргені қоғамдағы ащы шындық. Дамыған елдің басты қағидаты ойшылдық, жоғары интеллектуалдық.

Ал бүгінгі қазақ жастарының интеллектуалдық әлеуеті қаншалықты бәсекеге қабілетті, ертеңгі күні ел тірегіне айналып интеллектуалды ұлт, орта қалыптастыру мүмкіндіктері жоғары болуы үшін қажетті мәселелер шешімін таппай жатқаны анық.Осыған орай, интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясын басқадан емес, өз халқымыздың ойшылдарының мұрасынан іздеу керек екенін ұғынып, Абай қарассөздерін зерттеу нысанына айналдыруды жөн деп санадық. Интеллектуалды ұлт боламыз десек, алдымен киелі интеллектуалдық қорымыздың көзін ашып, ұрпақ кәдесіне жаратпақ абзал.

Қай халықтың болмасын ғасырлар бойы сақталған, көненің көзі, ата-бабаның асыл мұрасы тәлім мен тәрбие, ғибратты ой-тұжырым интелектуалды ұлт болып қалыптастыруға ерекше күш болары сөзсіз. Әлемнің «екінші ұстазы», философ Әбу Насыр әл-Фарабидің шығармашылығы мен өз ұлтымыздың ұлы ақыны Абайдың еңбектері осы ретте аса маңызды рухани бай қазынамыз болып табылады.

Әл-Фарабидің «Интеллект сөзінің мағынасы жайында» деген еңбегінде адам туғаннан ақылды, білімді болып тумайтындығын, интеллектің өзі жүре келе естіп, көріп, барып қана дамитынын ескертеді. Осы ой, ғылыми пікір Абайдың «Он тоғызыншы» қара сөзінде өз жалғасын тапқан. Сондай-ақ Әл-Фарабидің «Қайырымды қала трактаттары» еңбектері мен Абайдың «Жетінші», «Он жетінші» «Жиырма жетінші» қара сөздерінде де өз сабақтастығын тапқан.

Елдің интелектуалды әлеуетін дамыту – бәсекеге қабілеттілікті арттырудың негізі болып табылады. Бүгінгі күні бұл мәселе ел арасында өте өзекті әрі кейінгі уақытта да өз маңызын жоймайтыны анық. 2010 жылы 1 ақпанда Қазақстанда "Интеллектуалды ұлт - 2020" мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты - қазақстандықтарды жаңа формацияға тәрбиелеу, Қазақстанды бәсекелестікке қабілетті адам капиталына бай елге айналдыру. Бұл бағдарламаның негізгі үш басым бағыты бар:

1. білім беру жүйесінің инновациялық дамуы
2. ақпараттық революция
3. жастарды рухани құндылықтар негізінде тәрбиелеу

Біз бүгінгі күні өзіміздің зерттеу нысанымызға жобаның үшінші басым бағыты бойынша мәселені алып отырмыз.

Бұл жерде жаһандану үдерістерін назарға ала отырып, оған қарсы тұрудың бірден бір жолы ретінде жас буынның рухани тәрбиесіне, ұлттық-мәдени құндылықтарымызды нығайтуға көңіл бөлу керек [1]. Өйткені, ол кез келген ұлттың алдына мынандай таңдау қояды - өзіндік ұлттық реңкті жоғалту арқылы немесе өзіндік ұлттық ерекшелігін сақтай отырып, заман талабына сай даму жолына түсу.

Біздің жастарымыз өзіміздің ұлттың ерекшелігімізді жоғалтпай заман талабына сай «Интеллектуалды ұлт» және «бәсекеге қабілетті ұлт» қалыптастыруы қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылдың 9 қаңтарындағы «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Абайды тану – адамның өзін-өзі тануы. Адамның өзін-өзі тануы және үнемі дамып отыруы, ғылымға, білімге басымдық беруі – кемелдіктің көрінісі. Интеллектуалды ұлт дегеніміз де – осы. Осыған орай, Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет. Абай қазақтың әр баласын ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеуге шақырды. Оның мұрасы – парасатты патриотизмнің мектебі, елдікті қадірлеудің негізі. Сондықтан азаматтарымыздың көзі ашық болсын десек, Абайды оқудан, ақын өлеңін жаттаудан жалықпаған жөн. Біз елді, ұлтты Абайша сүюді үйренуіміз керек. Ұлы ақын ұлтының кемшілігін қатты сынаса да, тек бір ғана ойды – қазағын, халқын төрге жетелеуді мақсат тұтты. Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады. Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды қадамның бірі» деп атап өтті [2]. Ел Президентінің мағыналы пікірін негізге ала отырып, халқымыздың дана ойшылы, ақын Абай Құнанбайұлының қарасөздеріндегі интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясына тоқталып өтуді мақсат етіп отырмыз.

Абай өзінің «Он бесінші» қарасөзінде: «Ақылды кісі мен ақылсыз кісінің, менің білуімше, бір белгілі парқын көрдім. Әуелі - пенде адам болып жаратылған соң, дүниеде ешбір нәрсені қызық көрмей жүре алмайды. Сол қызықты нәрсесін іздеген кезі өмірінің ең қызықты уақыты болып ойында қалады. Сонда есті адам, орынды іске қызығып, құмарланып іздейді екен дағы, күнінде айтса құлақ, ойланса көңіл сүйсінгендей болады екен. Оған бұл өткен өмірдің өкініші де жоқ болады екен. Есер кісі орнын таппай, не болса сол бір баянсыз, бағасыз нәрсеге қызығып, құмар болып, өмірінің қызықты, қымбатты шағын иткорлықпен өткізіп алады екен

дағы, күнінде өкінгені пайда болмай-ды екен. Жастықта бұл қызықтан соң және бір қызық тауып алатын кісімсіп, жастығы тозбастай, буыны босамастай көріп жүріп, бірер қызықты қуғанда-ақ мойны қатып, буыны құрып, екінші талапқа қайрат қылуға жарамай қалады екен» [3, 45]. деп есті адам мен есер кісінің сипатына тоқталады. Ұлы ойшыл жастық шақта уақытты босқа өткізбеу керек. Уақыт тез жылжиды. Жас кезінде оқысаң, ғылым үйренсең «өткен өмірдің өкініші» болмайды деген пікір айтады. Бүгінгі жастар үшін өте тағылымды дүние. Оқуға, үйренуге, алған біліміңді жаратуға мүмкіндік болып тұрғанда неге өзіңді жеке тұлға ретінде, интеллектуалдық тұрғыда дамытпасқа. Бұл әр жастың өз қолында. Бойда қуат, жалындаған жастық шақта оқып, зиялы азамат боп қалыптасып, елге қызмет ету жас буынның міндеті.

Абай өзінің «Отыз екінші қарасөзінде»: «Білім-ғылым үйренбекке талап қылушыларға әуелі білмек керек. Талаптың өзінің біраз шарттары бар. Оларды білмек керек, білмей іздегенмен табылмас. Әуелі - білім-ғылым табылса, ондай-мұндай іске жаратар едім деп, дүниенің бір қызықты нәрсесіне керек болар еді деп іздемекке керек. Оның үшін білім-ғылымның өзіне ғана құмар, ынтық болып, бір ғана білмектіктің өзін дәулет білсең және әр білмегеніңді білген уақытта көңілде бір рахат хұзур хасил болады. Сол рахат білгеніңді берік ұстап, білмегеніңді тағы да сондай білсем екен деп үміттенген құмар, махаббат пайда болады. Сонда әрбір естігеніңді, көргеніңді көңілің жақсы ұғып, анық өз суретімен ішке жайғастырып алады. Егер дін көңілің өзге нәрседе болса, білім-ғылымды бір-ақ соған себеп қана қылмақ үшін үйренсең, ондай білімге көңіліннің мейірімі асырап алған шешеннің мейірімі секілді болады. Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, тезірек қолға түседі. Шала мейір шала байқайды» дейді [3, 65 б.]. Білім-ғылымға талаптанған жас қашанда ізденіс үстінде болу керек. Өзінің білмегенін қашанда іздеп тауып, оқып, білімге мейірленіп, көңіліне тоқып, одан ерекше рахат тапқан адам нағыз ғалым болмақ деген ой білдіреді.

Бүгінгі XXI ғасырда бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасу, әлемдік еңбек нарығында өз орнын табу деген мәселеге келсек, жан-жақты білім алу, инновация, ақпараттық технологияны меңгеру, тіл үйрену үлкен табандылықты қажет етеді. Абай осындай табандылық көрсеткен адамға ғана «білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, тезірек қолға түседі» деген идея көтереді.

Сондай-ақ Абай осы қара сөзінде «ақыл кеселі» деп «уайымсыз салғырттықты» атап өтеді: «Бесінші - осы сөздің он тоғызыншы бабында жазылған ақыл кеселі деген төрт нәрсе бар. Содан қашық болу керек. Соның ішінде уайымсыз салғырттық деген бір нәрсе бар, зинhар, жаным, соған бек сақ бол, әсіресе, әуелі - құданың, екінші - халықтың, үшінші - дәулеттің, төртінші - ғибраттың, бесінші - ақылдың, ардың -бәрінің дұшпаны. Ол бар жерде бұлар болмайды» [3, 66 б.]. десе, ойын әрі қарай былайша жалғастырады: «Алтыншы - ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез деген сауыты болады. Сол мінез бұзылмасын! Көрсеқызарлықпен, жеңілдікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала берсең, мінездің беріктігі бұзылады. Онан соң оқып үйреніп те пайда жоқ. Қоярға орны жоқ болған соң, оларды қайда сақтайсың? Қылам дегенін қыларлық, тұрам дегенінде тұрарлық мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі, қайраты бар болсын! Бұл беріктік бір ақыл, ар үшін болсын!» деп мінезге ерекше көңіл бөледі [3, 65 б.].

Білім – адамтану ілімі. Абайдың «Он тоғызыншы қара сөзіне» назар аударалық: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады». [3, 25 б.]. Демек, Абайша тоқтам былай: «Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады». Адам жақсыны көрсе, соған ұқсауға тырысуы қажет. Оны бойына сіңіріп, өміріне серік етсе ол адам қор болмайды. Жаманнан қашып, жақсылыққа жол таба білуді мақсат етуі керек.

Ойымызды тұжырымдай келе, ұлы ғұламалар мен ойшылдардың еңбектері уақыт өте кейінгі ұрпақ тарихында өзінің дәстүрлі жалғасын тауып, сабақтасып жатады. Оған дәлел ретінде Әл-Фарабидің философиялық, интеллектуалдық ой-тұжырымдары араға тоғыз ғасырдай уақыт салып, Абайдың еңбектерінде өз жалғасын тапқандығын айта аламыз.

Әл-Фарабидің көп еңбектері ақыл-парасат жайлы екенін ескерсек, Абай еңбектеріне келгенде олардың интелектуалдық ой-тұжырымдарға бай екендігін ел президенті Тоқаев

Қасым-Жомарт Кемелұлы өзінің «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Тіпті қазір айтып жүрген интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясы Абайдан бастау алды деуге болады», – деп нақтылай түскен. [2].

Қазақ елінің жастары интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясын жүзеге асырып жатыр, келешекте интеллектуалды қоғам, интеллектуалды орта қалыптасып, төрткүл дүниенің төрінен орын алатынынына сенім мол.

Қолданылған әдебиет:

1. http://www.akorda.kz
2 Тоқаев Қ. //Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан. 2020 жыл, 9 қаңтар
3 Абай. Қара сөздер. Алматы.: Жазушы, 1996. -198б.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ: АҚМОЛА ОБЛЫСЫНАН ШЫҚҚАН КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ БАТЫРЛАРЫ.

IT мектеп-лицейі Көкшетау қаласы, 9 сынып оқушысы
Байканова А.Б
Көкшетау қаласы IT мектеп-лицейінің тарих пәні мұғалімі
Кенжебаев Е.К
elaman240197@mail.ru

Фашистік Германия мен империалистік Жапонияға қарсы Кеңес Одағының Ұлы Отан соғысы (1941-1945жж.) КСРО-ның барлық жұмысшыларын өз Отанын қорғауға көтерді. Өз елінің бостандығы мен тәуелсіздігін қорғаған Кеңес халқы әлемдік өркениетті құтқарып,бүкіл адамзаттың фашизмнің құлдырау қаупінің алдын алды.

Қазақ халқы, Кеңес Одағының басқа халықтары сияқты, ұлы шайқасқа қатысып, Кеңес Одағының патриотизмі мен социалистік ұлттық мақтаныш сезіміне толы батыр адамдар екенін дәлелдеді. Еңбекқор Қазақстан халқы өз Отанын қорғауға қосқан үлестерін мақтан тұтады, жоғары мемлекеттік наградаларға ие болған ұлдары мен қыздарының ерліктері үшін мақтанады. Фашистік басқыншыларға қарсы күрестегі батылдығы, қайсарлығы мен ерлігі үшін Қазақстанның 60 мыңнан астам жауынгері Кеңес Одағының ордендерімен және медальдарымен марапатталды. 4971 майдангер-республиканың елшілері Кеңес Одағының Батыры атағына ие болды[1,353 б.].

Ұлы Отан соғысындағы ерліктері үшін Кеңес Одағының Батыры атағын алғандар:

1.Барлығы – 11600 адам;

2.Қазақстандықтар – 497, оның ішінде қазақтар – 97;

3.Қазақ қыздары- 2.

Екінші дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына жарты ғасыр толған мерейтойын Республика халқы зор қанағаттанғандық сезімімен атап өтті.

Республика халқы бұл сұрапыл соғыстың жеңіспен аяқталуына зор үлес қосты. Соғыс жылдарында Қазақстан халқы бар мүмкіндіктерді неміс-фашистеріне соққы беріп жеңіс күнің жақындату мақсатында жұмсады. Фашизмге бүкіл ел болып қарсы тұрды. Соғыс жылдарының ауыртпашылығы Көкше жұртшылығына да онайға түскен жоқ. Қаршадай баладан еңкейген қартқа дейін Отанын қорғауға ұмтылды [2].

Ақмолалықтардың майдандағы ерліктері.

Соғыстың барлық жылдарында майданға кеткен 9783 ақмолалықтың 7414-і қайтып оралған жоқ. Олар соғыстын әртүрлі майдандарында ерлікпен шайқасқан. 38 ақмолалық жауынгер Совет Одағының Батыры атағына ие болған, жетеуі үш дәрежелі Даңқ орденімен марапатталған.

Т.Ж.Бигельдинов 2 рет, В.К Булавский, А.М.Герман,И.М. Льяченко және т.б Совет Одағының Батыры атанған. В.С. Бабенко, А.А. Белокуров, В.А. Бовт, А.О. Сембинов және т.б Даңқ орденінің толық кавалерлері атағын алған.

Батырлық пен ерлік көрсеткен көптеген жауынгерлер мен офицерлер ордендермен және медальдармен марапатталды. Олардың көбі соғыстан қайтып келмеді.

1942 жылы 18 қазанда «Правда» газетінде әйгілі советтік жазушы және публицист Илья Эренбург біздің жерлестеріміздің ерліктеріне тамсанып, былай жазған: « Бір фиц маған: «Бізге қарсы өте мықты жауынгерлер соғысты – оларды ешқандай оқ тоқтата алмады, олар бізге қарсы жүретін. Кейін маған олар қазақтар екенің айтты. Мен ондай халықтын барын да білмедім» деп айтты[3, 353. б.].

Мәлік Ғабдуллин – генерал-майор И.В.Панфилов атындағы Қызыл ту атқыштар дивизиясының 8-ші гвардиялық атқыштар полкінің 23-ші гвардиялық атқыштар полкінің батальоны әскери комиссары Калинин майданының 3-ші соққы әскері нұсқаушысы.

1915 жылы 15 қарашада Пухальское ауылында (қазіргі Ақмола облысы, Зеренді ауданы) шаруа отбасында дүниеге келген. Қазақ Ол 14 жасынан бастап әйгілі қазақ жазушысы Сәбит Мұқановтың отбасында тәрбиеленді, ол Мәлікке «аяқ басуға» және білім алуға көмектесті. Педагогикалық институтты бітірген. 1940 жылдан бастап ВКП (б) \ КПСС мүшесі.

1935-36 жылдары және 1941 жылдың шілдесінен бастап Қызыл Армия қатарында.

1941 жылдың қыркүйегінен бастап Ұлы Отан соғысында майданда.

1942 жылғы қаңтар-наурызда қала маңындағы шайқастарда М.Ғабдуллин қала маңындағы шайқастарда соғыстар тобын басқарды, бұл сәтті жауынгерлік тапсырма болды. Тең емес шайқаста оның тобының сарбаздары гранатамен 2 танкті жойып, көптеген фашистерді жойып, 12-сін тұтқындады. Ержүрек комиссар жараланды, бірақ ұрыс даласынан шықпай, жауынгерлік тапсырманы соңына дейін жеткізді [4].

Марапаттаулары:

КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1943 жылғы 30 қаңтардағы жарлығымен фашистік басқыншыларға қарсы күрестің майдандарындағы командалық миссияларды үлгілі орындағаны және аға саяси қызметкер Мәлік Ғабдуллинге көрсетілген күзеттің батылдығы мен ерлігі үшін Ленин орденімен және «Алтын Жұлдыз» медалімен Кеңес Одағының Батыры атағы берілді. (№ 1035)

- Қызыл Ту ордені (08.28.1942)
- 1 дәрежелі Отан соғысы ордні (04.10.1944)
- Қызыл Жұлдыз ордені (01.17.1942)
- «Мәскеуді қорғағаны үшін», «Германияны жеңгені үшін» медальдары және т.б
- Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Президиумының Құрмет грамотасы.

№ 560 бастап: 07.10.1944 ж
Мұрағат: ЦАМО
Қор: 33
Түгендеу: 686196
Сақтау бөлімі: 5193
Жазба нөмірі: 27360280

1946 жылдан бастап подполковник М.Ғабдуллин Қазақ КСР-нің астанасы - Алматы қаласында тұрып, жұмыс істеді. 1959 жылы оған философия докторы ғылыми дәрежесі берілді. 1973 жылы 2 қаңтарда қайтыс болды [5].

1- сурет: Мәлік Ғабдуллин.

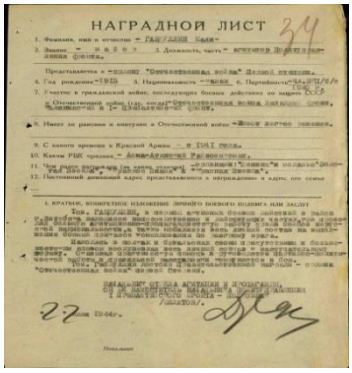
НАГРАДНОЙ ЛИСТ

Мәлік Ғабуллиннің қызы Майдан Усеновадан сұхбат алған кезі:

Ол қайтыс болған кезде... мен тұрмыс құрған болатынмын. Біз осы уақытқа дейін осы үйде тұрдық. Жаңа 1973 жылды атап өтті, және менің әкем ешқашан денсаулығына шағымданбаған, оны үйіне жеткізуін сұрады. Таңертең мен қоңырау шалдым: «ол қалай»? деп сұрадым, жатыр деп жауап берді, төсектен тұрмайды. Ешқашан олай болып көрмеген. Күні бойы төсек тартып шықты, ал таңертең екінші рет телефон шалған кезде,ол жұмысқа шығыпты. Жұмыста ол ауыр көрінгесін дәрігерге жіберіпті. Дәрігер оны тыңдап: "қорқынышты ештенесі жоқ, қарапайым өршу, демалыңыз, таңқурай шай ішіңіз. Ал ертең келіп, сізді қараймын". Үйге оралған соң, көп ұзамай төсек тартып қайтыс болды.

Ол оқыған мектепті, оның есімімен, барлық қалалардағы көшені оның есімімен атау туралы қаулы шықты. Көкшетау қаласында орталық көше Ғабдуллин деп аталсын және оның атындағы мұражай ашылсын деген бұйрық шықты . Мұражай директоры болып сол жерде тұрған туысымызды тағайындады. Оның барлық жеке заттарын, ордендерін, медальдарын, тіпті баспа машинкасын және оның барлық кітапханасын ашылған мұражайға алып кеткен. Бұл үшін жеке әскери ұшақ берілді: барлық заттар тікелей рейспен – Көкшетау қаласына жеткізілді. Оған осындай құрмет көрсетілді [2].

Өткен азапты жолдың ауыр сабақтарын халық ешқашан да ұмытпайды. Оның ауыр сабақтары біздің санамызға ұялап, қазіргі ұрпақтарды ерлікке әрдайым дайын тұруға шақырады. Сонымен бірге біздін ақын-жыршыларымызды да ұмытпау керекпіз [7]!

Қолданылған әдебиет:

1. Абишев Казахстан в Великой Отчечественной войне 1941-1945г. Алма-Ата 1958г. 353стр.
2. https://theopenasia.net/ru/post/doch-malika-gabdullina-o-lyudyakh-proshlogo-vragakh-naroda-i-novom-otnoshenii-k-geroyam
3. «Соғыс күндері» Алматы,1968ж.
4. «Рухы күштілер» Жанболат Аупбаев 2015ж 150-151 бет.
5. Великая Отчечественная война Советского Союза 1941-1945 г.3-издание.
6. В боях за Родину: (сборник)\[под ред. П.С. Белана]. Алма-Ата: Казахстан 1966.
7. «Боздақтар» Көкшетау облысы 2-т (бас редактор Р.Нұрғалиев – «Алматы» «Қазақ энцелопедиясы» Бас редакторы, 1996.)

ЕРЛІК-ЕЛГЕ МҰРА, ҰРПАҚҚА-ҮЛГІ

«Ж.Тәшенов атындағы орта мектеп» КММ, 8 сынып оқушысы
Балташева Меруерт Асетқызы
«Ж.Тәшенов атындағы орта мектеп» КММ, тарих пәнінің мұғалімі
Муратова М.А.
baltasheva2021@bk.ru

Ешкім де, ешнәрсе де ұмытылмақ емес! Соғыс – күйретуші күш! Барды жоқ ететін, тауды жер ететін. Жер бетіндегі тіршілік атаулының бәрін жалмап жұтатын тажал. Ұлы Отан соғысының аяқталғанына жарты ғасырдан астам уақыт өтсе де «Жеңіс!» деген сөз жүрекке соншалықты ыстық, көңілге соншалықты жақын сезіледі. Себебі, аузы күйген үрлеп ішеді дегендей, біздің халық соғыстың ащы дәмін татып, зардабын тартқан. Елімізге тыныштық әкелген осы Ұлы Жеңіс! Бізге осындай жеңісті күндерді сыйлаған ардагерлеріміз неткен батыр да батыл адамдар. Дәл осындай ардагерлеріміздің бірі- біздің жерлесіміз. Ол кісі -елім деп еміреніп, жерін жаудан сақтап, елін бейбіт заманда көргісі келген ауданымыздың құрметті азаматы Тоқабаев Қаматай Темірбекұлы. Оның өмірі мен басынан кешкен оқиғалары бізге үлгі боларлықтай. Қаматай атамен алғаш мектеп қабырғасында жеңіс күніне арнап өткізілген кездесу кешінде танысқан болатынмын. Ол кісінің өзі қатысқан шайқастары туралы айтқан әңгімелері менің көңілімді баурап, санама ой салды. Сондықтан мен ғылыми жұмысымның тақырыбын «Ерлік-елге мұра, ұрпаққа-үлгі» деп алып, өз ауылымдағы балалық шағынан айырылып жастайынан еңбекке араласып, Ұлы Отан соғысына қатысқан ардагер аталарымыздың ерліктерін үлгі еткім келді.

Тоқабаев Қаматай Темірбекұлы 1924 жылы 5 тамызда Ақмола облысы Аршалы ауданы (бұрынғы Вишневский) Бабатай ауылында 42 разъезде дүниеге келген. Ол қиын-қыстау кезеңдерді: «Әкей төсек тартып жатып қалды. Біз болсақ жаспыз, үйде тамақ жоқ, далаға барып аршыған картоп қабығын жинап пісіріп жеп тамақ қылдық»,- деп еске алады. 1935 жылдары Осакаровка елдімекеніне қоныс аударады. Әкесі қаза болып, бар ауыртпалықты өзі көтереді. Ол 1941 жыл болатын. Қаматай ата естеліктерінен: «1941 жылы маусым айында соғыс басталды деген суық хабар келді. Әкейді майданға алып кетті. Мен 1942 жылы тамыз айында 18-ге толдым. Кешікпей 31 тамызда шақыру қағазы келіп, мен де майданға аттандым». Осылайша сұм соғыс қаншама адамды тыныш ұйқыдан айырған еді.

Қаматай ата соғыс жылдарын күрсіне отырып еске алады. Оны 1942 жылы 31 тамызда әскерге алып кетеді. Ақмола қаласында 1,5 айлық жауынгерлік іс-қимылға дайындықтан кейін 310 атқыштар дивизиясының құрамында Ленинградқа аттанды.□1□ 1943 жылы 26 қыркүйекте Ростов облысының Попасная селосын жаудан босату барысында жараланады. Оны былай еске алады: «...қолымда автомат, жүгіріп келем. Жолымда ауыр жарақаттардан жандары қиналған солдаттар. Бір бомба дәл қасыма келіп жарылды. Қанша уақыт жатқанымды білмеймін, есімді жиып, қасымнан өтіп бара жатқан офицерді тоқтатып, жағдайымды түсіндіріп, тапсырманы тапсырдым.» Сол уақытта екінші бомба жарылып, Қаматай ата бір күнде екі рет жарақаттанып, аман қалған екен. «Немістерді шыққан үйіне қайта әкеліп тықтық, екінші соғыс жарияламасын деп. Жауды жеңдік, бірақ қандай сабаз жігіттер қаза болды»-деп, Берлинді алу операциясын күрсіне отырып еске алды Қаматай ата.

Қаматай Тоқабаев әскерден 1947 жылы босаған. Одан соң ол әдеттегідей еңбекке араласып, түрлі марапат, мақтауларға ие болған. Жарты ғасырдан астам теміржолда еңбек еткен. Өзі туып-өскен Ақмола облысы Аршалы ауданы Бабатай ауылындағы теміржол стансасында жұмыс істеп, станса бастығы қызметіне дейін көтерілген. 1984 жылы зейнет демалысына шықты. Төрт қыз тәрбиелеп өсірді. «Алты немерем, екі шөберем бар» дейді соғысты Прагада аяқтаған ақсақал мақтанышпен. □3□

Майданнан кейін үйдегі бір айлық демалыстан соң астықтың сапасын анықтау бойынша нан қабылдау пунктіне зертханашы болып жұмысқа тұрады. Бұл жұмыс Қ.Тоқабаевқа ұнамады. Атқыш болып орналасады, содан кейін теміржол көлігінің Бабатай станциясы бойынша кезекші

қылып ауыстырады. 1954 жылдың аяғында станция бойынша кезекші ретінде Сарыоба станциясына ауыстырады.□2□

Теміржол саласында станция бастығына дейін көтеріліп, 53 жыл қызмет атқарады. Әртүрлі жерлерде жұмыс істеді, қоғамдық жұмысты жүргізді.

Тоқабаев Қаматай Темірбекұлының барлық осы еңбегі оған соғыстағы секілді батырлық жолмен келді. Еңбек жолының тапсырмаларын ол тынымсыз батырлық қуатты талап ететін жауынгерлік тапсырманың жалғасы ретінде елестетті. Ол өзін әлі жауынгерлік сапта тұрғанын және адал ниетпен орындалған жауынгерлік тапсырмалар, пойыздардың қауіпсіз қозғалысын қамтамасыз ететін өндіріс жұмысы сияқты елестетті және әрқашан ұжым алдында барлық мәселер шешіліліп, ұйымдастыру және жай- күйдің қауіпсіздігі қамтамасыз етілді.

Сонымен бірге, қуаты жоқ және тұрмысы төмен ардагерлер мен зейнеткерлердің құқықтары мен ар-намыстарын қорғай отырып, кәсіпорындарының басшылығымен келісілген түрде жұмыс жасай білді. Бұл оған теміржол торабының ардагерлері және зейнеткерлерінің келелі әлеуметтік- тұрмыстық мәселелерін шешуге мүмкіндік берді.

Тоқабаев Қаматай Темірбекұлының барлық осы еңбегі оған соғыстағы секілді батырлық жолмен келді. Еңбек жолының тапсырмаларының ол тынымсыз батырлық қуатты талап ететін жауынгерлік тапсырманың жалғасы ретінде елестетеді.

Қаматай атаның майданда көрсеткен ерлігі бағаланбай қойған жоқ. Оның кеудесіндегі медальдары көздің жауын аларлықтай. Ерліктері үшін I және II дәрежедегі Отан соғысы ордендері, батылдығы үшін медальдар, Берлинді жаулап алғаны үшін, Праганы босатқаны үшін, Германия фашистігін жеңгені үшін(1941-1945жж), «За витчини отчизни Украини» Украина Президенті Кузьмамен Табысталған медалі және көптеген бейбіт мерейтойлық медальдары, Отан мерейі мен ҰОС қатысушылар және Ұлы Жеңісті еске алғаны құрметіне орай жауынгерлік наградаларға ие.

Ұлы Отан соғысы мындаған отбасыларды әкелерсіз, көке-ағаларсыз қалдырған болатын .Осы қан майданда қазақ батырларының 70%-ы үйлеріне қайтқан жоқ. Осы соғысқа қатысқан аталарыма үлкен алғысымды білдіремін. Олар бізге алып келген бейбіт өмірді, ашық аспанды бағалап, сақтап қалу біздің парызымыз. Осы Ұлы Отан соғысының батырларының бірі Тоқабаев Қаматай Темірбекұлы. Отанының, болашақ ұрпағының бейбіт өмірі үшін он сегіз жасында қан майданына аттанады. Соғысқа аттанған кезінде қазақтың қарапайым қара домалақ баласы еді. Соғыстан ол кеудесінде жарқырап тұрған медальдары бар, елінің үлгі алар батыры ретінде Отанына оралған болатын.

2014 жылы наурыз айында Қаматай ата өмірден озды. Ол туралы жақсы естеліктер, оның жарқын бейнесі біздің жүрегімізде мәңгі сақталады. Қаһарман жерлесіміздің есімі мен еңбегі мәңгілік ұмытылмай, жас ұрпаққа үлгі болса деген ой түйдім.

Соғыс – күйретуші күш! Барды жоқ ететін, тауды жер ететін. Ата-бабаларымыз қиын заманды көрген еді. Болашақ ұрпақтары осындай қиыншылықтарды көрмесін деп, олар өздерін құрбан еткен болатын.

Біз жас ұрпақ әрқашан да сіздердің ерлігіңізді, қаһармандық ісіңізді жадымызда сақтап, бас иеміз! Осындай бейбіт өмір, тыныштық, молшылық, бізге сыйлаған балалық шақ, тек қана сіздің және майдантастарыңыздың арқасы деп білемін.

Сіздің ерлік ісіңіз Отанды сүюге, оны құрмет тұтуға, бойыма биік патриотизмді қалыптастыруға үйретті, жаныма жігер қосты. Менің ойымша, бүгінгі ұрпақтың парызы- бұл күнді есте сақтау.

Менің ұсыныстарым :

Ұлы Отан соғысына қатысқан ардагер ағаларымыз жылдан жылға азайып бара жатқаны бәрімізге аян. Осы кісінің құрметіне ауданымызда ескерткіш, тағзым алаңы орнатылса, Қаматай атамыз туралы естелік кітаптар жазылса, бұл бүгінгі ұрпақ үшін –патриоттық, адамгершілік тәрбиенің құны шексіз құралы екендігіне дәлел бола алар еді.

Ардақты ардагерлер, Ұлы Жеңіс мерекесімен сіздерді шын жүректен құттықтаймыз!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Вечерняя Астана © wwww.vechastana.kz
2. «Арғын ішіндегі-Ақбурамыз!» Тоқабаев Қаматай Темірбекұлы Астана 2005ж.
3. Праганы азат еткен қазақ азаматы «Қызғылт танк» туралы шындықты 65 жылдан соң білді https://www.azattyq.org/a/2046133.html
4. Тарих толқынында. Алматы . Атамұра . 2003ж. 267 бет
5. Қаматай ата естеліктері

НҰРМАҒАМБЕТОВ САҒАДАТ ҚОЖАХМЕТҰЛЫ «КҮРКІРЕП ӨТКЕН БІР СОҒЫС»

М.Ғабдуллин атындағы №3 көптілде оқытатын
мамандандырылған гимназиясы, Көкшетау қаласы, 9 Ә сынып оқушылары
Бектұрғанова Гулназ Берікқызы
Тулешева Аружан Талғатқызы
М.Ғабдуллин атындағы №3 көптілде оқытатын
мамандандырылған гимназиясы, Көкшетау қаласы, тарих пәні мұғалімі
Оспанова Сауле Акимовна
Tulesheva.aruzhan@list.ru, bektranovag@bk.ru

XX ғасырдың алапат соғысы Екінші дүниежүзілік соғыс болса, соның бір бөлшегі Ұлы Отан соғысы болды. Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде қазақтардың қолдарына қару бермесе де, ауыр тыл жұмыстарына алған, Ұлы Отан соғысы кезінде халқымыз бір кісідей қолға қару алып, Отан қорғауға өз үлестерін қосты. Қаншама қазақтар майданда қайтыс болған еді. Жеңіс бізге арзанға түспеген. Сол жеңіс үшін біздің ардақты ата-бабаларымыз соғыста қан мен тер төккені әрбір қазақстандыққа мәлім.

Соғыс кенеттен басталғанымен, Кеңес Одағының әрбір азаматы, алғашқы күннен бастап жұдырықтай жұмылды. Отанымыздың түкпір-түкпірінде әскери комиссариаттарға еріктілер ағылды. Кеше ғана мектептерде отырған бозбалалар мен бойжеткендер де, қала мен ауыл тұрғындары да соғысқа сұранды. Міне, осы жеңіске деген талпыныс арқылы Кеңес Одағымыз жеңіске жетті.

1940 жылы Ұлы Отан соғысы Гитлер “Барборосса жоспары” деп аталатын стратегияны іске асыруын бастады. Бұл стратегияның басты мақсаты КСРО-ны жаулап алу болатын. «Барбаросса» жоспарына сай Германия қысқа мерзім ішінде Архангельск-Еділ-Астрахань шебіне шығуды көздеді. 75 жыл бұрын, яғни 1941 жылы 22 маусымда Германия КСРО-ға таңғы сағат 4-тің кезінде тұтқиылдан шабуыл жасады.

Қазақстанда армия қатарына 200 мыңнан артық қазақстандық әскери міндеттілер шақырылды.

Ақмолалықтар да Ұлы Отан соғысы кезінде неміс фашист басқыншыларын жеңуге ат салысты, майданға қолдан келген көмегін көрсетіп эвакуацияға ұшыраған, күшпен елден қуылған түрлі ұлттардың отбасыларына жан жылуын көрсетіп тамақтандырып, орналастырды. Ақмола облысында жаумен шайқасқа жұмыстандыру жөнінде үлкен үйымдастыру жұмыс өрістеді, 3 дивизия 29-шы, 310-шы, және 106-шы кавалерия полкі жасақталды және жабдықтандырылды.

Өз отанын қорғау мақсатында мыңдаған ардақты азаматтар қолдарына түскен бар қаруды алды. Әйлдер, балалар мен қарт адамдар бар күшін салып көмектесуге ұмтылды. Сол заманда өз елінің намысын қорғап жеңіске жету барша халықтың бас мақсаты болды. Біздің Көкшетаудан да азаматтар майданға аттанды. Көкшетаудан 200 адам кеңес Одағының батыры атағын алды. Олардың қатарында Нұрмағамбетов Сағадат Қожахметұлы болды.

Сағадат Қожахметұлы 1924 жылы 25 мамырда Ақмола облысы Аққөл ауданы Қосым ауылында дүниеге келді. Сағадат Нұрмағамбетов дүние есігін ашпай әкесінен айырылды. Анасы Айса екі баланы тәрбиеледі. Ол Сағадат және ағасы Сағит болды. 1932 жылы Сағадатқа 7 жас болғанда ол анасынан айырылады. Сағит, кішкентай Сағадатқа анасы мен әкесінің орнын алды. Бірақ ағасы да көп ұзамай майданға аттанады да Новгород түбегіндегі шайқаста өмірден өтеді. «Ағам шымыр денелі, қой көзді, анама ұқсайтын еді», - дейді Сағадат.Ол Алексеев мектебінде даярланып география пәні мұғалімі болуды армандады. Себебі география пәні оның жанына жақын болатын. Бала кезінде ол картадан кез келген мемлекетті көрсете алатын. Бірақ сұрапыл соғыс салдарынан оның арманы орындалмайды. Сағадат өз ағасының хаттарын оқып, тезірек майданға аттануын аңсады. 18 жасында Қызыл Армия қатарына қабылданып 1943 жылы сәуір айында әскери училищені бітіріп майданға аттанады.

Әскери жолын Ұлы Отан соғысында пулемет взводының командирі болып бастап, бұл іске 50 жыл уақытын арнайды. Сонау Кавказдан жаудың ұясы Берлинге дейін 1052-атқыштар полкі құрамында соғысқан болатын. 1945 жылы 17 ақпанда Польша аумағындағы Пилица өзенінің сол жағалауындағы плацдарм үшін болған соғыста ерлік көрсетіп көзге түседі. Варшава қаласынан 60 шақырым жерде орналасқан Мангушев плацдармында Сағадат Нұрмағамбетов басқарған пулемет ротасы 2 күн ішінде 12 пулемет пен 120 фашистті жояды. Бұл тапсырмада Сағадат Нұрмағамбетов өзін әскери сауатты әскер ретінде көрсетеді. Батальонның жеке құрамы жеңіске жеткеннен кейін мемлекеттік маңызды обьектілерді қорғау бойынша тапсырмалармен айналысады. Осылайша, өз ісін үлгілі орындағаны, ерлік пен батылдық көрсеткені үшін оған 1945 жылы 27 ақпанда «Кеңес Одағының Батыры» атығы берілді. Бұл күнді қаhарманымыз былай сипаттайды: «Медальдарды армия қолбасшысы жеке өзі табыстады. Ол кеудемізге «Ленин» ордені мен «Алтын жұлдызды» тақты. Бізді шынайы ниетімен құттықтады. Толқынысымды жасыра алмадым. Қазақтың жетім баласына мұндай зор құрмет көрсетілгеніне сене алмадым. Әкем мен анам, Сағи ағам, отандастарым бұл жетістігімді көрсе екен деп ойладым», - дейді.

Қазақстан тәуелсіздігіне қол жеткізгеннен кейін С.Нұрмағамбетов: 1969-1989 жылдары әскердің Оңтүстік тобы қолбасшысының іс-орынбасары, М.И. Фрунзе атындағы Әскери академиясын, Орта Азия әскери округ қолбасшысының орынбасары, КСРО Қарулы күштері Бас штабының Әскери академиясы жанындағы жоғары академиялық курстарды аяқтады. Ал 1991 жылы Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың жарлығымен мемлекеттік қорғаныс комитетінің төрағасы қызметіне тағайындалады.

"Мен 1991 жылы Қорғаныс комитетінің төрағасы болдым. Қарулы Күшіміз әлі құрылмаған. Сол кезде кадр мәселесі төңірегінде ойлана бастадық. Себебі өзге ұлттың өкілдері елдеріне кеткісі келді. Оларды ұстап тұра алмайсың.

Сол тұста жеке-жеке шаңырақ құрған республикалар өз жеріндегі әскерилерге "Ант қабылдаңдар. Қабылдамасаңдар, кетіңдер" деп өз елдерінің антын қабылдатып жатқан-ды. Біз президентпен кеңесіп, елде қалған әскери қызметкерлердің бетін бері бұрдық", - деп С.Нұрмағамбетов есіне алады. С.Нұрмағамбетовтың сөзі бойынша, қазақстандық армияның қалыптасуы үлкен жолды жүріп өткенін, оны ойдағыдай жүзеге асыру үшін әскери білім мен ерен еңбек қажет болғанын байқамау мүмкін емес. “Бізде әскери кадр да, тәжірибе де болған жоқ. Тіпті Егемен Қазақстанның армиясы қандай болу керектігі туралы да түсінік болмады. Ел қорғайтын армияны құру бойынша жұмыс көп болғанына қарамастан, оларды қысқа мерзімнің ішінде жүзеге асыру керек болды. Алайда, біздер бұл сыннан да сүрінбей өтіп, бәрін еңсердік және бүгінде Қазақстан армиясы – жас та болса да, күшті” – дейді бұқаралық ақпарат құралдарының сұрақтарына берген сұхбаттарында. Армия генералы С.Нұрмағамбетов ағамыз негізінен қоғамдық жұмыспен айналысты, жас офицерлермен және Отанымыздың болашақ қорғаушыларымен кездесулер өткізіп, өзінің мол тәжірибесімен таныстырып, әскери қызметтің қыр-сырын үйретіп, сыр шертіп отырды. Міне, бүгінгі күні үлгі алам деген өскелең ұрпағымыз бен ұланымызға үлгі болар аға буын – Сағадат Нұрмағамбетов әр сарбазға үлгі болары даусыз.

С.Қ.Нұрмағамбетов өз есімі берілген «Жас ұлан» республикалық мектебінің өмір тіршілігімен хабардар болып, реті болғанда келіп тұратын, ұландармен әңгімелесіп, оларға

ақыл-кеңестерін айтып,келе алмаған кездерде телефонмен жағдайларын біліп тұратын еді. Мектебімізде тәрбиеленіп жатқан ұландарымыз Сағадат Нұрмағамбетовтың өмір жолын өздеріне үлгі тұтады және ол кісінің атына кір келтірмеуге тырысады. Ол кісінің есімі берілген мектепте оқып жатқандарын мақтан етеді.

1992 жылғы 7 мамырда Сағадат Нұрмағамбетов қорғаныс министрі болып сайланады. Нұрмағамбетов қорғаныс министрі қызметіне тағайындалғаннан кейін, сапалы әскери мамандарды дайындау үшін бар күшін салады.

"Жаңадан құрылғалы тұрған Қарулы Күшімізге қажетті мамандарды "қайда даярлаймыз?" деген сұрақ туындаған еді. Сонда біз қайттік, Ресейдің Бас штабымен республикаға кадр дайындау жөнінде шарт жасастық. Ресей әуелі келісім бере қойған жоқ, біз түгілі Украина мен Белоруссияны да жолатпады.

Не керек, түбінде келісімге келіп, жыл сайын 40 офицерді әскери академияға, 250-300 офицерді әскери училищеге оқуға қабылдайтын болды. Менің жіберген сол офицерлерімнің көбі қазіргі кезде генерал шенін алып, жоғары лауазымдарға ие болып отыр. Академияларға оқуға қазақтың офицерлерін іріктеп, елдің мүддесі үшін қызмет етер, қол бастар деп жібердім. Үміт ақталды", - деп айтқан біздің қаһарманымыз.

Сонымен қатар ол өз естелігінде егемендіктің алғашқы жылдарында Алматыдағы әскери училищеге сол кездегі подполковник, қазіргі мәжіліс депутаты Абай Тасболатовты басшы етіп тағайындағанын жазады.

Оған "Жігіттерді өсіресің және қазақтың баласын аласың" деп міндет жүктедім. Қазір онда 95% қазақ жігіттері оқиды. Әскери училищеде бұрын төрт мамандық болса, қазіргі уақытта оның санын 11-ге жеткіздік. Осының барлығы кадр даярлау мәселесі төңірегінде атқарылған істер еді", - дейді.

"Сағадат Қожахметұлының қарамағындағы қызметкерлерге тапсырма беріп, орындалуын талап еткенде, оның табандылығында шек болмайтын. Осы бір тұста Сағадат ағамыздың зейіні зерек болғандығын да атап өтпеске болмайды. Өйткені ол қызметте жүрген жылдарында да, зейнеткерлікке шыққан кезеңінде де қарамағында қызмет еткен офицерлердің барлығының дерлік аты-жөні мен әкесінің есіміне дейін жатқа біліп, туған күндерінде арнайы қоңырау шалып құттықтап жатуы көптеген кісінің таңданысын тудыратын һәм көңілдерге риясыз қуаныш сыйлайтын еді", - деген еді.

Кеңес одағының батыры атағын алған Бауыржан Момышұлы Сағадатты "сыпайы генерал" деп есте сақтаған.

1994 жылдың 23 мамырында Қазақстан тұңғыш президенті жарлығымен Сағадат Нұрмағамбетовке Халық Қаһарманы атағы мен №1 "Алтын Жұлдыз" табыс етілді.

1995 жылғы қарашада армия генералы атағымен отставкаға шығып, Қазақстан президентінің кеңесшісі болды.

Сағадат Нұрмағамбетов 1971 – 1994 жылдары республика Жоғарғы Кеңесіне бірнеше мәрте депутат болып сайланды. Үкімет қаулысымен Астана қаласындағы "Жас ұлан" мектебіне армия генералы Сағадат Нұрмағамбетовтің есімі берілді. Оның жауынгерлік және қайраткерлік өмір жолындағы ерліктері мен еселі еңбектері жоғары бағаланып, көптеген КСРО наградаларымен, Қазақстанның және шет елдердің ордендерімен марапатталды.

Сағадат Нұрмағамбетов Қазақ ұлтының, Қазақстан мемлекетінің аясында шектеліп қалған жоқ. Ол – берісі посткеңестік елдерге, арысы жарты әлемге аты танылған айбынды тұлға. Сол себепті ұлт мақтанышы биігінде тұр. Ол «В памяти нет тишины» және «Мой передний край» атты кітаптар жазып қалдырды. Оның өнегеге толы өмір жолы мен атқарған қызметтері жайында құнды дүние ретінде жуырда ғана жарық көрген белгілі қаламгер Болат Жүнісбековтің «Отасу» роман-дилогиясын айтуымызға болады.

Сондай-ақ Сағадат Нұрмағамбетов Алматы, Астана, Донецк (Украина) қалаларының, Ақмола облысының, Аққөл ауданының құрметті азаматы атанды.

2013 жылдың 24 қыркүйегінде Сағадат Нұрмағамбетов 90 жасқа жеткенде көзін жұмды. Оның артында Лира Сәбирова атты әйелі, Талғат пен Айсұлу атты балалары мен 4 немересі қалды.

Бүгінде тұғырлы тұлғаның жауынгерлік жолын жас ұрпаққа насихаттау үшін Ақкөл ауданының орталығында осы жердің тумасы, Кеңес Одағының батыры, халық қаһарманы, армия генералы, еліміздің тұңғыш қорғаныс министрі – Сағадат Қожахметұлы Нұрмағамбетовтің құрметіне мемориалды мұражай ашылған. Мұнда сонау сұрапыл соғыс жылдарынан сыр шертетін мұрағаттар, сирек кездесетін фотосуреттер, Сағадат Нұрмағамбетовтың ерлігі үшін алған медальдары мен кәдесыйлары қойылған. Жауынгердің өзі қолданған қару-жарақтарын, отбасылық альбомдарын да осы арадан табуға болады. Музей қорын толықтыруға тарихи тұлғаның өзі қолқабыс еткен. Міне, бүгінгі күні Сағадат Нұрмағамбетов өскелең ұрпағымыз бен ұландарымызға, сарбаздарға үлгі болары даусыз.

Тарих ұлттың айнасы болып саналады. Қазақ халқының ұғымында өткен тарихын білмеген және өзінің ұлттық қасиеттерінен айрылған халық қасіретке ұшырайтыны ерекше орын алған. Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағының барлық халықтарының, оның ішінде қазақ халқының азаматтық күш-қуатына қиямет сын болды.

Қорытынды: Нұрмағанбетов Сағадат Қожахметұлы нағыз батыр әрі ардақты тұлға болған. Батырымыз Отан үшін оттан да өтті! Сол себепті біздің халқымыз Нұрмағанбетов Сағадат Қожахметұлын ешқашан өз жадынан өшірмейді!

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ер есімі-ел есімінде 1941-1945 (баспасөз беттерінен)
2. Облыстық архив материалдары
3. Баспасөз материалдары.
4. Өлкетану мұражайының материалдары
5. «Отасу»- Б.Жүнісбеков

НЕТ НИЧЕГО БЛИЖЕ И ДОРОЖЕ, ЧЕМ РОДИНА

Булах Дарья Дмитриевна
Ученица 7 «Г» класса СШЛ №2, г. Кокшетау
Мукушева Айгуль Едигеевна
Учитель географии, СШЛ №2, г. Кокшетау
a-mukusheva@mail.ru

Каждый человек имеет свою родину, нет ничего ближе и дороже, чем его Родина, его родной край. Это место, которое для человека является самым родным. Где бы далеко не был человек, родной край всегда будет звать его. Здесь всё родное и близкое. Это место, где он родился и живёт [1, с. 187] .

Хоть и Казахстан является огромной по размерам страна. Она простирается от берегов Каспия до заоблачных вершин Тянь-Шаня, но дорог нам родной край, наша Акмолинская область, наш Кокшетау [1, с. 187] .

Акмолинская область занимает западную окраину Казахской складчатой страны между горами Улытау на юго- западе и Кокшетаускими высотами на севере .Климат в Акмолинской области резко континентальный. Акмолинская область бедна водами. Главные реки Акмолинской области это: Ишим (приток Иртыша) и его притоки: Терс-Аккан -слева , Жабай, Колутон и др.-справа. Почвенно - растительный покров Акмолинской области представлен степями и отчасти полупустынями . Растительность засухоустойчива , представлена ковылями типчаком , а по возвышенностям нередко встречаются сосновые боры . Крупнейшие города в Акмолинской области - Степногорск, Щучинск , Атбасар, Макинск [2, с. 198] .

Центром Акмолинской области является город Кокшетау. Кокшетау город в северном Казахстане. Как известно, о малом и незначительном человечество легенд не слагает. На

протяжении веков Кокшетау посвящались песни, слагались легенды, которые передаваясь из поколения в поколение, остались в истории народа навсегда. «Киелі Көкше жері», «Жер шоқтығы Көкшетау», «Арқаның кербез сұлу Көкшетауы», «Жер жәннаты Көкшетау», - так называли и называют наш родной край. Отдельного разговора заслуживает тема «Көкшетау», отраженная в творчестве великих композиторов и классиков казахской поэзии. Являясь неиссякаемым источником для творческого вдохновения, эта тема продолжает звучать и в многообразных жанрах современного искусства. Слово «көкше» переводится с казахского языка как синеватый, а «тау» - гора. «По вершинам горы постоянно кочуют облака с чистым азонированным воздухом, которые создают впечатление синевы». Семантически горы соответствуют своему названию, а видеть мы их можем, проезжая по трассам северного и южного направления от нашего города [2, с. 198].

Город Кокшетау расположен на берегу озера Копа на севере Кокшетауской возвышенности. В окрестностях Кокшетау берет свое начало река Қылшақты, которая протекая по региону через наш город, впадает в озеро Копа. Исток реки, словно «только что рожденной», народ называл Бала Қылшақты. В одном из исторических источников конца XIX века говорится о том, что на юго-востоке от города Кокшетау расположена «Кокшетауская горная страна». Так буквально с казахского переводится «Жер шоқтығы Кокшетау» [3] .

От главной горы Көкше на запад и восток протянулись не менее известные горы: Жалғыстау, Имантау, Жыланды, Сандықтау, Бұқпа, Қошқарбай, Айыртау, Зеренді, Үлкентүкті, Сырымбет, а также перевалы Шортанды и Бүркітті. Историческими легендами овеяны величественный Оқжетпес, таинственные Жекебатыр, Жұмбақтас, а по названию небольшой горы Бурабай впоследствии стал называться и куротный поселок. Кстати, об одном только Оқжетпес ученый Шокан Валиханов записал пятнадцать легенд [3].

Край богат крупными озерами с пресной водой: Көкшетау, Қарағайлы, Айдабол, Зеренді, Майбалық, Қопа, Шортанкөл, Атансор, Саумалкөл, Шалқар, Мамай, Теке, Сілетітеңгіз, Жолдыбай, Қалмаккөл и др. Более подробно остановлюсь на двух из них, исторические названия которых на сегодняшний день, к сожалению, забыты. Это; Көкшетау и Қарағайлы. За первым закрепился приобретенный гидроним Үлкен Шабақты или Большое Чебачье, за вторым Бурабай. Көкшетаудың Шалқары, по источникам XIX века, состоял из двух озер, соединенных узким проливом (шалқар с казахского; большой), как отмечалось выше, это исконное название двух Чебачьих озер и озера Майбалық. По-видимому, у озера Көкшетау было несколько эпитетов, и один из них, наиболее распространенный; Айнакол, что значит зеркальное. На озере есть красивые острова, а покрытые лесом скалы отражаются в хрустально-прозрачной голубоватой воде. Таким образом, еще с древних времен именем горы стало называться и озеро, самое крупнейшее в регионе [2, с. 198].

Кокшетау был основан в 1824 году выпускником Омского казачьего войска училища Михаилом Казачининым как военное укрепление Кокчетав . Население Кокшетау на 2019 год составляет 145 161 человек. В Кокшетау проживают много национальностей , но не смотря на это в нашем городе дружба и мир. Наш город хоть и маленький но очень красивый. В Кокшетау много парков, музеев, театров и других достопримечательностей. Так же в Кокшетау есть: дворец культуры Кокшетау, памятник Акану-серэ , Акмолинский областной историко- краеведческий музей , памятник Абылай -хану , музей истории города Кокшетау, бюст Талгата Бегельдинова , Акмолинская областная филармония, государственный природный парк "Бурабай", футбольный стадион "Окжетпес". Кокшетау маленький город с большой историей и светлым будущим [3].

Порой люди заняты своей работой, заняты своей быстротечной жизнью. Современный век требует большой скорости. Нередко люди устают от всего этого, и тогда на выручку приходит родной край. Именно здесь люди могут отдохнуть душой. Для них нигде нет красивее этого места [4, с. 336].

Люди по-разному проявляют свою любовь к родному краю, малой родине. Кто-то посвящает любимому уголку стихи, рассказы. Кто-то старается сделать свой город, деревню красивее и уютнее, создавая парки, ухаживая за историческими памятниками. Любое

проявление заботы о природе и людях - это и есть подлинная любовь к Родине. Нельзя забывать о том, что только при передаче культуры и истории своего края молодому поколению можно воспитать в них патриотизм [5].

Литература:

1. Баринов В.П. Введение в историю географии Казахстана // Методические рекомендации. – Кишинев: КПУ, 1987. -187 с.
2. Цветкова Л.М. География туризма. – Самара: Наука, 1999.- 198 с.
3. https://clck.ru/NCGVnв
4. Гончарова В.В. География Казахстана // Методические рекомендации. – Омск: Омский вестник, 1985. -336 с.
5. https://clck.ru/NCxp5и

ФОРМИРОВАНИЯ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Васильев Илья Петрович
ученик 10 класса, СШ №19, г. Кокшетау
Канафина Асельхан Зайроллаевна
учитель СШ №19, г. Кокшетау
bananamen054@gmail.com, aselhan-89@mail.ru

Понятие «город» в разное время и в разных обществах имело различное содержание. Нередко «городом» называли населенный пункт, жители которого в отличие от деревни занимались ремеслом и торговлей. На мусульманском Востоке важным критерием в определении статуса города являлась его административная роль. Города в Казахстане отличались от таковых в Европе или на Руси, так как были административно-торговыми центрами, а в Европе торгово-ремесленными центры.

Актуальность темы: Исследование процессов внутреннего развития кочевых обществ на фоне изучения становления и формирования городской культуры позволит более детально проследить отдельные стороны эволюции кочевых обществ.

Целью настоящего исследования является выяснение причин формирования городов и городской культуры в период средневековья в Казахстане. Для ее достижения поднимается не менее важная тема: изучение архитектурно-строительных особенностей возведения стационарных поселений и укрепленных городищ, различных сооружений, возведенных тюрками, киданями, монголами. Выявление закономерностей появления городов и городской культуры в кочевых обществах Центральной Азии**.**

Рассвет средневековых городов приходится на VII-XIII вв. Самые крупные города того времени это: Отрар, Тараз, Сыгнак, Баласагун, Испинджаб и многие другие. Они возникли благодаря великому шёлковому пути, который проходил через южную территорию Казахстана. Проходя по Великому шёлковому пути купцы, ремесленники, путешественники, проповедники и многие другие могли основывать стоянки, которые могли перерасти в маленькое поселение, а далее и в города.

Итак стоит рассмотреть по подробней крупнейшие города того периода. Город Отрар был поистине огромным. Вместе с пригородными территориями Отрар занимал 200 гектаров. Он находился на слиянии рек Арыси и Сырдарьи. Сейчас это место называют Отрарским оазисом. В X–XII веках Отрар был торгово-экономическим центром, который буквально обволакивали дороги. По ним шли караваны с Кавказа, из Индии, Китая и Ирана. Это выгодное и одновременно опасное месторасположение. В исторических записях сказано, что в городе была библиотека, которая не уступала Карфагенской и Александрийской. На раскопках археологи

выявили квартал гончаров и печи для обжига кирпичей, также был обнаружен водопровод. В Отраре родился Аль-Фараби — великий философ, продолжатель учения Аристотеля, астроном Аббас Жаухари и географ Абу Ибрахим Исхак ал-Фараби. После полного разрушения монголами город так полностью и не восстановился.

Город Талхиз начал своё быстрое развитие в X веке а в уже к XIII столетию стал невероятно большим богатым и влиятельным городом. В городе развивалось кузнечное, гончарное, ювелирное дело; на высоком уровне находилась медицина, строительство и металлообработка, процветало сельское хозяйство и садоводство. Территория города и его окрестностей занимала 30 гектаров, что очень много. Так же город был обнесен стеной с башнями и рвом. Население проживало в домах, в которых было 4-6 комнат. Были амбары для хранения зерна и во дворах загоны для скота. Жилые кварталы состояли из 5-15 домов. Всего кварталов в городе было 60. Во времена Золотой орды город постепенно начала угасать и город Талхиз исчез.

Город Тараз - это один из древнейших городов Казахстана. Рассмотрим период, когда городом правила династия Караханидов (X- XII). Они утвердили ислам государственной религией. В тот период были построены такие памятники архитектуры, как мавзолеи Айша-Биби, Карахана, Бабаджи-хатун. При раскопках были найдены бани, медресе, стоянки для караванов, помимо этого множество керамики, изделия из металла и стекла, в том числе монеты отчеканенные в самом Таразе. Так же при раскопках были найдены водопровод, тратуар и мощёные улицы.

Итак, после такого как мы увидели яркие примеры городов той эпохи можно поговорить и о быте жителей. Многие из горожан выезжали на лето за город, где на принадлежащих им участках выращивали зерновые, фрукты, овощи, откармливали на зиму животных. Такое сочетание разных форм хозяйствования, в эпоху средневековья было особенно, характерно для городов Чуйской и Таласской долин – это Кулан, Мирки (Мерке), Нижний Барсхан. Когда при раскопках открыли первую винодельню, то поняли, что эти долины были одними из центров виноградарства и виноделия. Но в какое время попал сюда виноград (скорее всего из Согда – страны в Средней Азии), неизвестно. Кстати, были найдены не только давильни, где шел процесс изготовления вина и сладостей из винограда, но и хумы – большие глиняные сосуды для хранения вина. На стенках некоторых из них есть надписи, что вино изготовлено жителями «такого-то селения для такого-то владетеля». Из чего мы делаем вывод что с развитием городов развивалась оседлая земледельческая культура. Это и понятно если город растёт вместе с ним растут его потребности.

Большой город всегда был наполнен ремесленниками и торговцами которые составляли основу экономики города. Самые развитые отрасли производства гончарство, стеклоделие, ковроткачество, ювелирное ремесло, кузнечество и ткачество. Примеры проявления развития ремесел из глины лепили не только посуду, но также изготовляли светильники и водопроводные трубы. Стекло шло на производство различных видов посуды, причем использовались цветные стекла. Высокого уровня достигло кузнечное дело. Из железа производили различные инструменты, гвозди, топоры, шлемы, а также превосходное оружие - мечи, сабли, кольчуги, наконечники стрел и копий. Ювелиры мастерили из серебра и золота кольца, браслеты, серьги и броши. Мы видим насколько развиты были ремесленники того времени. Но все эти товары надо было где-то продать часть отправлялась с караванами в другие города часть обменивалась у кочевниках на кожу, шерсть и другое, а часть оставалась в городе и отправлялась на базар.

Самым оживленным местом города был базар, где эти и не только товары продавались или обменивались. С развитием производства и торговли необходимо было перейти на денежные отношения. И уже В VI-VIII веках представители влиятельных родов уже чеканили монеты со своими тамгами. А в VII- VIII веках были известны выпуски монет с изображением тюргешских каганов. На внутреннем рынке использовались медные монеты - самое массовое средство обращения и платежа, а в качестве валюты при международной торговле - серебряные монеты, являвшиеся также средством накопления.

Далее рассмотрим налоговую систему средневековых городов, на примере государства Караханидов. В государстве Караханидов существовала четкая и отлаженная система сбора

налогов и других фиксированных сборов. В центральном аппарате и ордах илек-ханов были специальные чиновники - мустауфи, отвечавшие за сбор налогов. С оседлого населения взимался харадж, достигавший одной десятой урожая. Ремесленники и купцы обязаны были выплачивать пошлины и сборы за право торговать.Особенностью налоговой системы государства Караханидов был институт икта. Так назывались районы, право сбора налогов, с которых государство передавало частным лицам, именовавшимся ик-тадарами или мукта. При этом иктадарам не разрешалось увеличивать сумму налогов или каким-либо образом притеснять население икты.

Теперь когда мы рассмотрели основные занятия людей в городах стоит сказать о структуре общества из которой можно понять иерархию в городах того периода. Средневековый город состоял из нескольких частей. В центре обычно была цитадель или замок, где располагалась резиденция правительства. Это была наиболее укрепленная часть города. Цитадель окружал шахристан – внутренний, укрепленный стеной район, заселенный городской знатью, богатыми торговцами и земледельцами, служителями культа, военными. Вокруг шахристана размещались торгово-ремесленные предместья, рабады, где жило основное население города. Кроме собственно города в округе находились небольшие поселения. Шахристаны городов были тесно застроены домами, группировавшимися в кварталы. Рядом с городами находились кладбища. Наиболее распространенной формой захоронений этого времени были погребения в наусах – подпрямоугольных сооружениях из пахсы и сырцового кирпича с перекрытиями. Таковыми являются кладбища Шага близ Туркестана, Борижар на берегу реки Арысь, у города Отрар. Наличие множества кладбищ говорит о том, что население по¬стоянно проживало в этих местах в течение многих веков. Раскопки некрополей дают представление о сложности и пестроте конфессиональной жизни городских общин, взаимодействии различных этнических и религиозных групп в раннем средневековье.

Архитектурные памятники искусства и строительной техники, дают нам яркое представление об эстетических нормах эпохи, идеологии, о развитии научно-производственного потенциала, о культурных контактах, об организации и уровне строительных ремесел. Первое о чём стоит сказать, что после прихода тюрков архитектура изменилась. К примеру, бревенчатые с коническими или шатровыми сводами погребальные сооружения приалтайских тюрков на новом месте и в новых условиях переселенцы воспроизводили уже в кирпичных конструкциях. Весьма заметного развития достигло строительство зданий культового и гражданского характера: замков-дворцов, святилищ, дворцовых комплексов и т. д. К примеру дворцы и цитадели Куйрук-Тобе, Баба-Ата,святилище Кок-Мардане, Барак-Там, замок-дворец Акыртас и другие, сооруженные в основном в VII-IX веках. Следующим важным этапом для развития архитектуры был переход в ислама. С приходом ислама появились новые элементы градостроения. Такие как бани и мечети. Бани были почти в каждом крупном городе на юге Казахстана. Что свидетельствует о связях с арабским миром.

.Самые известные постройки это мавзолеи Бабаджи-Хатун и Айша-Биби, возведенные в X-XII веках. Также с XI века широко стал применятся резной и шлифованный кирпич. Этот кирпич был использован в большинстве зданий того периода. Из этого можно сделать вывод, что в те годы невероятное развитие получило гончарное мастерство. Квартал гончаров по сравнению с раннесредневековыми городами вырос в два раза.

Исследование эволюции градостроительной культуры на территории современного Казахстана включает обширный круг вопросов, часть из которых была изучена автором в представленной работе, что является важным и актуальным в связи с реконструкцией исторического ядра городов, проблемой сохранения культурного наследия государства.

Литература:

1. Атлас географии Казахстана/Бейсенова А.С. Алматы: Издательский Дом «Глобус», 2003. - 64 стр.

2. Байпаков К. Древние города Казахстана.-Алматы:«Аруна Ltd.», 2005.-316 с.
3. Байпаков К. Средневековая городская культура Южного Казахстана и Семиречья. Алма-Ата, 1976. - 236 с.
4. Байпаков К.М., Шарденова З.Ж., Перегудова С.Я. Раннесредневековая архитектура Семиречья и Южного Казахстана на Великом Шелковом пути. — Алматы: Гылым, 2001. 238 с.

ИМЕНА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Великих К.Н.
ученица 9 класса шг №1г. Щучинск
Мусаипова А.К.
учитель английского языка шг №1 г. Щучинск
aliya.mussaipova@mail.ru

В данной работе мы сделали попытку показать причины и факторы, влияющие на происхождение современных имён. Итак, наша гипотеза: если учесть тот факт, что социальные явления в нашем обществе влияют на появление нетрадиционных имён, то их количество в дальнейшем будет расти.

Нарекая своё новорожденное дитя именем, родители стараются сделать его дальнейший жизненный путь светлым и успешным. В основном имена классифицируются, как и народы, по национальному признаку. В различные времена в обществе были популярны разные имена. Что же влияет на популярность того или иного имени? Мы выявили следующие факторы:

1)Следование традициям. Чем более традиционное общество, тем менее обширен список имен, которыми можно назвать малыша .

2) Историческая эпоха имеет большое значение при выборе имени

3) Те или иные политические события в мире могут повлиять на популярность или наоборот наложить табу на определённые имена.

В наше же время, можно часто встретить человека, чьё имя дало бы информацию о его национальности или конфессии. Почему так происходит и в чём причины такого явления? Давайте попытаемся найти этому факту объяснение.

Для подтверждения нашей гипотезы мы проанализировали имена учащихся нашей школы, а именно 0,1,8,11 классов. Почему именно эта возрастная группа стала объектом нашего исследования? Ответ прост, чтобы отследить, какими имена были популярны в период 2000-2012 годов. Ведь, как показала практика, именно в этот период стала появляться тенденция замещения традиционных имён более необычными. Итак, в 0 классах среди множества необычных имён мы приведём, в качестве примера, следующие: Жазел, Рафика. В справочнике имён мы нашли только имя Рафик. В 1 классах примечательными именами являются: Нурел, Алира, данное имя носит девочка немецкой национальности. Имя Амалия принадлежит девочке кавказской национальности. Особое внимание заслуживает имя девочки Жаклин, обладателем является девочка славянской национальности. Что касается 8 и 11 классов, то здесь имена более традиционные. Отсюда следует вывод: ***тенденция появления не совсем традиционных имён появилась относительно недавно.*** Если мы рассмотрим имена детей из дошкольных учреждений, то здесь количество необычных имён увеличивается, причём, чем младше возраст, тем их больше. Проанализировав несколько сотен имён, мы пришли к выводу, что ***тенденция называть ребёнка необычными именами пошла именно в последние 6-7 лет.*** Об этом можно твёрдо говорить, проанализировав количество необычных, иногда редких имен, детей дошкольных учреждений города Щучинска. Рассмотрим это на конкретных примерах: Альуарис, Лейс(у мальчика ингушской национальности), Руфина(у девочки казахской национальности). А обладателем еврейского имени Илай является русский мальчик.Отсюда мы

делаем вывод: ***если именам была присуща такая категория как национальность, то в последнее время эта категория исчезает, т.е. по имени не всегда можно определить национальную принадлежность её обладателя.***

Рассмотим имена детей 8-11 классов. Согласно списку учащихся нашей школы у детей, как русской национальности, так и казахской, вполне привычные и обычные имена: Александр, Полина, Роман, Валерия, Кристина, Анастасия, Ксения, Арман, Куаныш, Мадина, Малика. Так назывли детей на протяжении уже нескольких десятилетий. А вот, начиная, прмерно, с 2012 года и по сегодняшний день, мир имён изобилует совершенно другими по созвучию и значению именами. Об этом свидетельствуют вышеупомянутые примеры. Мы попытались найти этому факту объяснение. Вот одно из них: родители данных детей, особенно, если это первенец в семье- это люди, рождённые в самом конце 80-х и начале 90-х годов. Другими словами это поколение «миллениалов». поколение «Y». В поколении «игрек» ярко выражена тенденция «быть не таким, как все». Как раз это желание движет ими при нарекании своих детей. Однако, не все «миллениалы» давали необычные имена своим детям. В ходе опроса мы также выяснили, что во многих семьях детей называют бабушки или дедушки. Эта тенденция особенно сохраняется в в семьях, где бабушки и дедушки живут вместе с семьями взрослых детей, их внуки носят зачастую красивые, старые или традиционные имена: Толганай, Аяулым, Бекежан и т.д.

Анализ имён жителей сельской и городской местности показал, что ***сельчане более консервативны в этом отношении и, нарекая именами своих детей, они придерживаются, в большинстве, традиций и национальных признаков.***

Наряду с этим, мы проанализировали имена детей, проживающих в разных регионах Казахстана: в северном в центральном, в южном и в г. Нур-Султан. Вот что обнаружилось: такая же тенденция, как и в северном регионе, т.е. появления необычных имён у детей младшего школьного возраста наблюдается и в центральной, южной части Казахстана и в нашей столице. Причём необычные имена северного и центрального региона повторяются но, что касается южной части, то здесь необычные имена немного отличаются от остальных упомянутых регионов. Приведём примеры: Эквер, Шахдияр Багия (видоизменённое от имени Бахия, Ситора Анима, Аймара. Это, по нашему предположению, обусловлено историческими событиями, возглавляемые определёнными людьми, имена которых вошли в историю и стали потом популярными среди жителей, в честь которых и нарекали детей.

Вывод: имеется тенденция появления необычных имён как у детей жителей среднего, так и южного регионов. В южном регионе необычные имена детей отличаются от северных и средних регионов Казахстана.

Изучив и проанализировав имена детей нашего северного, среднего, южного регионов Казахстана, а также сельской местности, мы составили следующую классификацию.

Классификация современных имён

Факторы, влияющие на выбор имён современными родителями

Проанализировав необычные имена и побеседовав с родителями этих детей, мы выяснили,

что причины возникновения этих имён следующие:

1)Популярные сериалы

2) Известные политические деятели

3) Межнациональные браки

4)Многонациональность Казахстана (когда происходит взаимодействие культур)

5) Желание отличиться от других

Второй вопрос, который возник в ходе нашего исследования- появление необычных для определённой национальности имён- это нормальное явление или исчезновение определённого пласта культуры народа. Как уже говорилось выше, имя человека-это часть культуры. Каждое имя отражает культуру нации,а вместе с тем иего историю. Если ребёнок наречён именем великого хана,который внёс лепту в развитии своего народа и своей страны, то волей неволей через его имя он знакомится с историей и культурой своего народа. Его имя становится отчеством его потомков (в случае,если это мальчик), а, значит история передаётся уже другому поколению. Что же станет,если ребёнок носит имя какой-нибуль конозвезды или героя сериала, популярного в те дни, когда он родился и имя это, к примеру, французского, итальянского, греческого, турецкого происхождения. Чью историю и культуру он передаёт своим потомкам?!

Литература:

1. Ожегов С. И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка, 4-е изд., РАН.
2. Составитель Булатов Р. М.: Советский энциклопедический словарь. «Советская энциклопедия», 1988.-159 с.
3. Суперанская А.В. Словарь русских личных имен. М., 1998.
4. Хигер Б.Ю. Имя вашего ребёнка. М., «Центрполиграф», 1997.- 471 с.
5. http://1000names.ru/reiting_muzhskih_imen_2015
6. http://1000names.ru/reiting_zhenskih_imen_2015
7. http://mirzodiaka.com/imena/starye-russkie-imena.html
8. https://ru.wikipedia.org/wiki/Имена_советского_происхождения
9. https://zen.yandex.ru/media/id/5ac911dd2394dfca464ee29c/kto-takie-millenialy-5ac91b45256d5c1d844b22c3
10. https://ru.wikipedia.org/wiki/Поколение_Y
11. https://kakzovut.ru/redkie-imena.html
12. https://lenta.ru/columns/2010/06/28/names/
13. https://sibmama.ru/jenskie-imena-XX-vek.htm
14. http://fb.ru/article/263680/lihie-devyanostyie-opisanie-istoriya-i-interesnyie-faktyi
15. https://kakzovut.ru/populyarnye-imena.html
16. http://govorim-vsem.ru/viewtopic.php?t=16628
17. https://magiya.guru/imena/perkosrak-dazdraperma-i-drugie
18. https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Казахские_писатели

НАСЛЕДИЕ АБАЯ НА ВСЕ ПОКОЛЕНИЯ

Дуб Максим Сергеевич,
ученик 7 «В» класса,
КГУ «Средняя школа-гимназия № 1»
отдела образования г.Кокшетау
Жангужина Айсулу Амантаевна,
учитель истории,
КГУ «Средняя школа-гимназия № 1»
г. Кокшетау
aiss1985@mail.ru

Казахстан в этом году отмечает 175-летие Абая Кунанбаева. Это знаменательное событие для нашей страны. Абай, пожалуй, во всей нашей литературе и истории нет имени более известного, более весомого, более почитаемого. Этим именем названы: театры и библиотеки, школы, университеты и парки. Памятники Абаю украшают площади нашей страны и не только. Абай без преувеличения- это наш Казахстанский бренд. Ну, что мы знаем о нем кроме привычных формулировок? Философ, поэт, основатель казахской письменной литературы.

Его жизнь и творчество является образцом для подражания не только для казахского народа, но и для всего мира. Идеи Абая о человеке и обществе, образовании и науке, религии и традициях, природе и окружающей среде, государстве и правительстве, языке и общении не теряют своего значения на протяжении веков. Потому что наследие поэта - духовная пища всего человечества.

«Слова назидания», или «Книга слов» – один из главных трудов Абая Кунанбаева. Оно состоит из 45 кратких притч и философских трактатов. В этой прозаической поэме поднимаются проблемы национального воспитания и мировоззрения, морали и права. Абай неустанно призывал народ к знаниям утверждая «лишь знаньем жив человек, лишь знаньем движется век» [1]. Это ни что иное как истина, в современном мире, когда есть машины, техника, роботизация, конкуренция это самое важное.

В «Словах назидания» Абай пишет «без науки нет знания ни на том ни на этом свете». Большое значение он придает воспитанию подрастающего поколения. Первыми учителями, главными воспитателями ребенка должны быть родители. Он верил, что время темноты и невежества уйдет, а придет новое время, которое будет создано молодыми.

Придавая первостепенное значение роли воспитания в становлении человека и борясь против тех, кто пытался пороки людей объяснить предписанием рока, судьбы, Абай подчеркивал, что человек не от природы получает нравственные качества, он становится нравственным или безнравственным лишь в процессе воспитания.

Творчество Абая оригинально и самобытно. Он глубоко национальный поэт и философ. Мы видим в нем художника, правдиво и ярко рисующего быт и нравы своего времени. Поэзия Абая проникнута духом критики современного ему общества. Он показал себя смелым новатором, отражающим в творчестве народные интересы. Поэзия Абая лишена созерцательности, восточной умиротворенности, она полна жизни, исполнена постоянной тревогой за судьбу народа. [2] В поэзии Абая нашли отражение разнообразные картины народной жизни: бескрайние просторы степей, жизнь и быт казахского аула, летние кочевья, подготовка к зиме, соколиная охота, внутренний мир людей разных поколений, разных характеров. Абай любил свой народ, ему было дорого всё, чем жил народ, к чему он стремился.

Изучая стихи и песни, философские воззрения, слова и мысли Абая, мы видим, что они находят отклик в сердцах людей своею человечностью, любовью, глубиной. Великий Абай не застал зарю независимости, но его потомки строят сегодня свое суверенное государство.

Произведения Абая вдохновляют молодое поколение казахов на служение своему народу, поддерживают в нем стремление к просвещению, знаниям, к развитию наций через культуру. Они всегда актуальны. Жизнь Абая, «…который боролся с тысячами один», - пример

непреклонного поиска правды и справедливости для потомков. Многие мысли Абая о нравственном воспитании молодежи не утратили актуальности и в наши дни. Абай, утверждая, что «поэзия – властитель языка…», сам был повелителем поэзии, «сыном не только отца, своего народа, но и всего человечества».

Произведения Абая переведены на многие языки, его творчество находит широкий отклик зарубежных писателей, поэтов и литературных критиков. Статьи и исследования публикуются в разных странах – от Кореи и Китая, Индии и Ирана до государств Европы, и США. Сегодня наследие казахского поэта и философа – неотъемлемая часть сокровищницы мировой культуры, а его имя стоит в одном ряду с величайшими поэтами современности. Поэзия Абая Кунанбаева продолжает покорять страны и континенты, потому что в ней отражена вся его жизнь, воплощены мечты о светлом будущем. В годы независимости голос поэта зазвучал на английском, белорусском, болгарском, корейском, монгольском, немецком, польском, турецком, французском языках, на фарси и урду. Новые переводы открывают яркий, неповторимый поэтический мир казахского автора.

Помимо 14 памятников в Казахстане, монументы Абаю установлены в Узбекистане, России, Турции, Иране, Египте, Венгрии и Китае. В Лондоне имеется музей имени Абая. В Индии, Украине, Германии и ряде других стран улицы названы в его честь.

В современном Казахстане в контексте глобализации мира актуально звучит призыв великого Абая учиться у всех народов, сохраняя при этом свое собственное лицо, национальное и человеческое достоинство, умножая число друзей, укрепляя дружбу со всем миром. Абай понимал человека как целостную личность, наделенную душой и разумом. Человек для Абая – центр мироздания. Духовность – определяющее начало в человеке, которое впитывается посредством книг и народной мудрости, искусства и духовного опыта. [3]

Как сказал абаевед, доктора философских наук, профессор Гарифолла Есим: « Если мы хотим быть самодостаточными и уважаемыми в мире и признаваемыми, то мы должны читать Абая. Не только читать, но и постоянно перечитывать его и размышлять над его словами.» [4]

Ведь слова Абая актуальны и по сей день, и по сей день на них нет ответа. В этом величие и трагедия Абая. Во все времена слушать могли многие, а вот слышать единицы.

Литература:

1. «Слова назидания» Абай Кунанбаев. Алматы, 1999. -5с.
2. https://www.kazpravda.kz/articles/view/vechnaya-poeziya-abaya/
3. https://articlekz.com/article/13166
4. «Хаким Абай» Гарифолла Есим. Алматы, 2012. -312с

НАРОДЫ СЕЛА ПОКРОВКА: ОБРЯДЫ И ТРАДИЦИИ

Егель Валерия
Швабауэр Виолетта
Ученики 9 класса, КГУ «Покровская средняя школа
отдела образования Атбасарского района»
Ткач Елена Владимировна,
учитель географии и биологии
Егель Евгения Викторовна,
учитель русского языка и литературы.
Zhenya.aneqel@jandex.kz, elena.tkach61@mail.ru

В селе Покровка проживают представители 16 национальностей. Село многонациональное, а значит, здесь переплелись разные обычаи и традиции.

Тема нашего исследования «Народы села Покровка : обряды и традиции».

Его цель заключалась в том, чтобы исследовать традиции и обычаи населения села Покровка Атбасарского района, Акмолинской области. Представить материал в систематизированном виде, показать отдельные традиция жителям нашего села.

Мы поставили перед собой такие задачи:

1**.** Провести анкетирование среди учащихся школы и обработать результаты опроса; взять интервью у представителей разных национальностей нашего села.

2. Подобрать литературу, найти информации в Интернет-ресурсах по обычаям и традициям народов, населяющих село Покровка.

3. Поиск и сопоставление фактов:

4. Встречи с жителями села, беседы;

5. Систематизация материала и презентация полученного материала в виде проекта.

На наш взгляд, тема эта актуальна и представляет большой интерес для изучения, так как, согласно опросу респондентов, большинство населения не знает обычаи и традиции своего народа и представителей других народностей. В рамках реализации программы «Рухани Жангыру » данный проект прививает интерес к изучению родного края, к понятиям, «малая Родина», «Отечество», «родная земля».

Мы изучили имеющийся теоретический материал, исследовательские проекты ребят нашей школы, сельской библиотеки, интернет – ресурсы по данной теме, рассказы жителей, интервью, данные опросника.

Временные рамки нашего исследования , это период 2018-2020 годы.

Работая с литературой, мы выяснили, что все праздники можно поделить по социальному критерию: государственные, традиционно отмечаемые отдельными категориями граждан, представляют собой праздники, которые посвящены событиям, имеющим общественно – политическое значение. Обычно эти праздники сопровождаются проведением официальных мероприятий и торжеств. К ним относятся Новый год, Международный женский день, Праздник единства народов Казахстана, День Победы, День столицы Казахстана – Астаны, День Конституции и другие, народные или национальные. По демографическому критерию: детские , школьные, студенческие, молодёжные, для тех, кому за.

Праздники по видам: профессиональные**,** отмечаемые отдельными категориями граждан, представляют собой праздники, которые не наделены статусом государственных и национальных, но также имеющие важное значение для народа - День полиции, День медицинского работника, День защитника Отечества, День печати, День государственных символик, День дипломатической службы, День спорта, День строителя, семейно – бытовые, военно – спортивные**.** Так какие же праздники самые значимые для жителей нашего села? И чтобы это выяснить мы провели анкетирование.

Анкета содержала следующие вопросы:

1. Назовите свою национальность:
2. Знаешь ли ты традиции, обычаи, традиции своей национальности? Назови какие?
3. Назовите семейные праздники вашей семьи:
4. Перечислите национальности нашего села:
5. Какие праздники отмечают жители села?
6. С культурой какого народа ты знаком?
7. Принимаешь ли ты участие в праздниках других национальностей, если да, то в каких?

И вот что мы получили. Из 61 опрошенных :

По первому вопросу мы выяснили, что участие в анкетировании приняли участие ребята разных национальностей;

На второй вопрос учащиеся затруднялись дать ответ (писали, что знают, но не смогли их назвать), особенно дети не казахской национальности;

На третий вопрос дети ответили положительно и перечислили их;

Четвёртый вопрос также не вызвал затруднений;

В пятом вопросе прозвучали таки ответы как : Наурыз, новый год, пасха, масленица, день космонавтики и другие;

Шестой вопрос подтвердил , что 50 % учащихся не знакомы с культурой других народов;

На седьмой вопрос мнения детей разделились, 50 % из них принимают участие в праздниках других народов.

Итак, как показало анкетирование, большое количество учащихся не знают своих национальных традиций и традиций других национальностей, что, в свою очередь, подтверждает актуальность выбранной нами темы.

Подводя итог, мы выяснили, что в нашем селе празднуются государственные и религиозные праздники, профессиональные , молодёжные и детские праздники. День пожилых. А также национальные праздники, которые интересуют нас. Из опроса, интервью, бесед мы установили, что в нашем селе из национальных праздников отмечаются следующие:

Казахского народа: наурыз, курбан – айт;

Русского и украинского народа: масленица, Пасха, рождество, крещение, троица;

Немецкого народа: католическая пасха, рождество;

Чеченского народа: рамадан, навруз, зикр, мархх.

В своей работе мы попытались проследить историю возникновения и становления нашего села в контексте с историей своей страны. Мы узнали много увлекательного, интересного и познавательного о традициях и обычаях нашего села. Мы считаем, что нам, молодому поколению, крайне важно не только знать, но и суметь сохранить то, что сохранили для нас наши предки. Ведь не зря говорится народом: «Без прошлого нет настоящего, а значит, нет будущего». Каждому уважающему себя человеку есть чему поучиться у своих предков – самобытности, гордость за свой народ.

Изучив материал проекта, мы сделали следующие выводы:

Изучая, описывая обычаи, традиции разных народов, мы можем подытожить, что многие из них совпадают по содержанию, смыслу, цели их создания. Хотя сильно претерпели изменения и дошли до нас не в первозданном виде. Нам удалось выяснить, что в традициях и обычаях национальных праздников просматривается общность.

Общность обычаев и традиций сближает людей, делает их терпимее, заставляет уважать индивидуальность, этнические особенности, отличия в культуре другого народа. Итогом нашей работы были выступления на классных часах, показ отдельных традиций и обычаев народов села на школьных праздниках.

Литература:

1. Википедия свободная энциклопедия [электронный ресурс] Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/
2. *http://comode.kz/post/what-where-when/besik-pervaja-kolybel-malysha*
3. *http://www.bilu.kz/*
4. *https://www.o-detstve.ru/forchildren/research-project/4188.html*

ВОЕННЫЕ ГОСПИТАЛИ
В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ
В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Елмұрат Айзере Қанатбекқызы
ученица 7Б класса, г.Кокшетау
Конакаева Замзагуль Байзаковна
учитель истории, СШ № 10, г.Кокшетау
zkonakaeva@mail.ru

«То, что сделано военной медициной в годы минувшей войны, по всей справедливости может быть названо подвигом. Для нас, ветеранов Великой Отечественной войны, образ военного медика остается олицетворением высокого гуманизма, мужества и самоотверженности»

Маршал Советского Союза И.Х. Баграмян

9 мая 2020 года исполнится 75 лет со дня Великой Победы над фашистской Германией, которая вероломно напала на нашу страну. Благодаря мужеству и героизму советских людей был спасен мир и сама человеческая цивилизация - только в СССР война унесла 27 миллионов жизней.

В годы Великой Отечественной войны в составе военно- медицинской службы трудилось свыше 200 тысяч врачей и около 500 тысяч медицинских работников. Среди военных медиков было более 300 академиков, заслуженных деятелей науки и профессоров, около трех тысяч докторов и кандидатов наук, которые принимали непосредственное участие в медицинском обеспечении действующей армии**.**

Данная статья посвящена военным госпиталям Акмолинской области в годы войны.

Сотни тысяч людей были ранены и нуждались в уходе и лечении, и за годы войны на территории Акмолинской области появились сразу больших по размеру и значению госпиталей.

На территории города Кокшетау находились три эвакогоспиталя под номерами №2447, № 2396, № 3604, они были задействованы для восстановления, как и солдат, так и военнопленных.

Кроме того, по всей области были организованы более семи других госпиталей. Госпиталь № 2447 находился на территории нынешней областной больницы, который был построен в 1916 году, также был предназначен для тяжелораненых. Он действовал приблизительно в течение четырех лет – это с 23 декабря 1941года по 1 июля 1944 года.

Эвакогоспиталь №2396 действовавший с декабря 1941 года по декабрь 1942 года был предназначен для травмированных воинов. В одном из писем Северо-Казахстанского облисполкома от 13 декабря 1941 года говорится: «Облисполком обязывает Вас принять срочные меры к обеспечению топливом эвакогоспиталя № 2396, для переброски которого необходимо немедленно мобилизовать гужевой транспорт и другой транспорт Вашего района с расчетом открытия госпиталя не позднее 20 декабря 1941 года на 500 коек».

Кроме того, казахское педагогическое училище и ее состав обеспечили лазарет 233 железными койками,79 топчанами, 60 тумбочками, 6 шкафами, а также патефоном, гитарами, балалайками и 20 парами лыж.

Госпиталь № 3604 работал над лечением военнопленных. Он был организован на том же месте после того, как госпиталь № 2396 распустили и перевели, но весь реквизит был оставлен.

Газета «Колхозный путь» в 193 году писала, что «каждый выходной в приемной подшефного госпиталя можно встретить горожан, пришедших навестить раненых бойцов. Они приносят им подарки, художественную литературу. Заботливое отношение воодушевляет бойцов и способствует их выздоровлению».

Также посильную помощь оказывали раненым и учащиеся неполной средней школы № 1, выступая с концертами, исполняли фронтовые песни, частушки, танцы, а также занимались уборкой палат, заправляли кровати.

Вторым по размеру, количеству и важности госпиталей после Кокшетау являлся город Щучинск, в нем находились и были задействованы два сравнительно больших госпиталя и один из них, сформированный с самого начала войны, служил раненым красноармейцам и командирам, однако с 20 мая 1943 года был переведен на обслуживание военнопленных. Изначально он был утвержден на 300 коек, но по приказу 7 мая 1943 года он был расширен до 500 коек. Сам госпиталь находился в железнодорожном клубе.

Эвакогоспиталь № 411- хирургического профиля, который был размещен в Доме ЦК Угольщиков и имел 300 коек. Госпиталь был расположен в сосновом бору, на берегу большого озера, окруженного сопками.

В Акмолинске располагался госпиталь № 1600, который имел 1200 мест для раненых в бою. В помещении была библиотека с книжным фондом -1255 книг.

В Атбасаре находились два лазарета, и один из них находился на территории нынешней вспомогательной школы. Он был основан в 1941году и для организации райисполкомом и райкомом было выделено помещение в 1995 кв.метров и 250 коек. Всего в госпиталь было три поступления. Количество первых прибывших из-под Сталинграда бойцов было около 200, а во втором и третьем завозе прибыли по 60 пациентов.

Через два года эвакогоспиталь реформировали и перевели в другую местность, а на его месте открылся госпиталь № 3006, в котором лечились немецкие военнопленные с увечьями средней или тяжелой степени.

Сталинский район, который ныне именуется Аккольским, располагал в себе эвакогоспиталь № 1344 на 200 коек в помещениях бывшей больницы и школы.

Госпиталь № 4152 в селе Воробьевка находился на базе Дома отдыха в нескольких километрах от курорта Боровое и имел туберкулезный профиль. Первых раненых госпиталь принял 7 мая 1942 года. В сентябре 1945 года госпиталь прекратил свою деятельность.

Немало образцов подлинного героизма, бесстрашия, самопожертвования проявили медицинские работники в невероятно трудных обстоятельствах. В любых условиях они делали все возможное, а часто и невозможное, чтобы спасти, сохранить жизнь, возвратить в строй раненых. Не случайно героическая работа медиков приравнивалась к боевому подвигу.

Акмолинская область внесла огромный вклад в победу, и за счет этого тысячи бойцов вернулись домой живыми.

Литература:

1.Областной архив Акмолинской области: Ф. П-1, ОП.1, Д.353, Л,16
2.Тараненко С.С. Подвиги медиков в годы Великой Отечественной войны
3.Гайдар Б.В. Роль медиков в Великой Отечественной войне

ШАҚШАҚ ЖӘНІБЕК БАТЫР

Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебі, 10 сынып оқушысы
Жанузакова Эльмира Кайратовна
Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебі, орыс тілі мен әдебиеті мұғалімі
педагогика және психология бойынша білім магистрі
Жакенова Гульмира Дулатбековна
Zhakenova71@mail.ru

Қазақстан Республикасының Үкіметі «Мәдени мұра» бағдарламасын қабылдады. Бұл бағдарлама халқымыздың тарихи деректік, рухани байлығына тікелей қатысы бар құнды жәдігерлеріміздің халық игілігіне айналуына мүмкіндік әкелді. Оның аясында қазақ тарихының тамырының тереңде жатқандығы дәлелденді.

Қазақстанның бірінші Президенті Н.А.Назарбаев былай деген: «Ұлы тұлғаларды білмейінше, бірде-бір дәуірді дұрыстап тану мүмкін емес. Адам тарихының айнасынан біз тарих көшінің жүрісін ғана аңдап қоймаймыз, оның рухын, тынысын сезінеміз. Сондықтан да халқы мен елінің алдындағы өздерінің перзенттік парызын айқын да анық түсінген, қандай қиын-қыстау жағдайда оны адал орындаудан жалтармаған адамдар қай дәуірде өмір сүрсе де, жұртының нағыз азаматы болып қала бермек. Тарихтың қай кезеңінде болсын олар өз ұлтының бетке ұстар мақтанышы болып келген» [1]. Қай заманда да ұлы тарих көшінде халқын басқарған, артына дүйім жұрт ерткен тұлғалар шешуші рөл атқарды.

Халқымыздың ғұлама ғалымы Шоқан Уәлиханов «Абылай хан заманы – қазақ рыцарьларының дәуірі» деп атаған 18 ғасырда өмір сүрген, Абылай ханның сенімді серігі, әйгілі батырларының бірі, қазақ халқының жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық күресінің қаһарманы Шақшақ Жәнібек Қошқарұлының аңызға толы өмірі мен батырлығын зерттеуді мақсатыма алдым.

Әр дәуірдің өз батырлары бар. XVIII ғ. 20 жылдарынан XVIII ғ. екінші жартысына дейінгі аралықта қазақтың көптеген батырлары елін, жерін қорғауда жан аямай соғысып, есімдерін халық жадында мәңгі өшпестей етіп қалдырды. Халқымыздың ғұлама ғалымы Шоқан Уәлиханов «Абылай хан заманы – қазақ рыцарьларының дәуірі» деп атаған 18 ғасырда өмір сүрген, Абылай ханның сенімді серігі, әйгілі батырларының бірі, қазақ халқының жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық күресінің қаһарманы Шақшақ Жәнібек Қошқарұлының ерлікке толы өмірі осыған ділел.

Қазақ халқы үшін XVIII ғ. ең қиын-қыстау кезең болғаны тарихтан белгілі. Әсіресе, қазақ пен жоңғар арасындағы соғыстар мен шапқыншылықтар қазақ халқына өте ауыр тиді. Тіпті, XVIII ғ. 20-40 жылдары қазақ халқына жеке мемлекет ретінде сақталып қалудың өзі мұңға айналды[2]. Міне, осындай кезеңде батырлардың ролі бірінші орынға көтерілді. Шақшақ Жәнібек – сондай батырлардың бірі. Шақшақ Жәнібек Қошқарұлы – қазақ халқының жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық күресінің қаһарманы. «Ақтабан шұбырындыдан» кейін босқан елдің басын қосып, азаттық күресін ұйымдастырған. Бұқар жыраудың мына жолдарынан Жәнібек батырдың өз заманында қандай ірі тұлға болғандығы байқалады:

Қаракерей Қабанбай,
Қанжығалы Бөгенбай,
Қаздауысты Қазыбек,
Шақшақұлы Жәнібек,
Ормандай көп Орта жүз,
Содан шыққан төрт тірек.

Ахмет Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқыш» атты еңбегінің «Жәнібек батыр» деген тарауында Жәнібектің ауыздыға сөз бермеген шешен, қиянатқа жол бермеген әділ би, діни сауаты терең кісі болғандығын көрсеткен. Халық өзінің сүйікті ұлын кезінде «Шақшақ Жәнібек», «Шақшақұлы Жәнібек» деп атап кеткенімен, Шақшақ – оның әкесінің де, руының да аты емес, үшінші атасының аты. Шақшақтан – Көшей, Көшейден – Қошқар, Қошқардан –

Жәнібек туады. Жәнібек батырдың өмір сүрген жылдарына қатысты әлі күнге дейін бір ортақ байлам жасалмады. Соңғы жылдары қалыптасқан ресми дата бойынша 1693 жылы қазіргі Қостанай облысы, Жангелдин ауданының Тосын құмында дүниеге келіп, 1750-1752 жылдары осы жақта дүниеден озған. Батырдың сүйегі Қожа Ахмет Йассауи кесенесіне жерленген.

Атасы Шақшақ Аманжолұлы қазақ ханы Еңсегей бойлы Ер Есімнің қолбасшыларының бірі болған. Есім ханның қалмақтарға қарсы соғысында ерен ерліктерімен көзге түскен. Осындай көп соғыстың бірінде ол өз әкесінің атын ұран қылып, «Аманжолдап» шауыпты. Содан бастап Тоқал Арғындар жауға бүкіл Арғынның ежелгі ұраны «Ақжолға» қосып, «Аманжол» деп шабатын болған көрінеді. Есім Ташкентті шауып, Тұрсын ханды – өлтіргенде Шақшақ соғыс олжасы ретінде еншісіне тиген Тұрсын ханның қызы Нұрбикені алып келіп, баласы Көшейге қосқан. Көшейдің осы әйелінен Жәнібектің әкесі Қошқар батыр туады [3].

Жәнібек 1710 жылы он жеті жасында Тәуке ханның қолымен бірге жауға шауып, жекпе-жекте қалмақтың бас батырын өлтірген. Сол кездегі майдан даласының қатал дәстүрі бойынша қазақ-қалмақ қолдары бетпе-бет келіп, ортаға екі жақтан жекпе-жекке батырлар шығады. Қалмақ батыры дес бермей, төртінші болып сайысқа шыққан Жәнібек ересен ерлік көрсетеді [4].

1717 жылы Аягөз маңындағы шайқаста 24 жасында қол бастап ерлік көрсеткен. 1723-1725 жж. «Ақтабан шұбырындыдан» соң ол жоңғарларға қарсы бытыраңқы қимылдаған жекелеген жасақтардың бірін басқарды. 1726 жылы Ордабасындағы ұйғарымнан кейін құрылып, Сарысу өзенінің Бұланты саласының бойында Жоңғарларға ойсырата соққы берген біріккен қазақ жасағының құрамында Орта жүздің қолына қолбасшылық жасау Шақшақ Жәнібек батырға жүктеледі [4]. Атақты «Аңырақай шайқасы» солтүстікте Балқаш, оңтүстікте Отырар даласы, батысы Шу, шығысы Күртіге дейінгі аралықтағы үлкен аймақта өтеді.

1732 жылы 7 мың қолдан тұратын жоңғар әскері Орта жүзге қайтара шабуыл жасайды. Осы кезде Орта жүз қолын басқарған Жәнібек батыр саны жағынан анағұрлым басым басқыншыларға тойтарыс береді [5]. Тәтіқара жырау былай жырлаған:

Қамыстың басы майда, түбі сайда,
Жәнібек Шақшақұлы – болат найза.
Алдыңнан су, артыңнан жау қысқанда,
Ержігіттің ерлігі осындайда.

Абылай хан қашан ерлігімен танылғанша, сол кезде қолбасылығымен танылып жүрген Жәнібектің қарауында қатардағы сарбаздың бірі болған. Оған әйгілі Айтбай батырдың Абылайға айтқан:

Абылай, сен Орта жүзге келгенде,
Жұлдызың туды оңыңнан.
Түйе баққан жаяулап,
Айрылдың қалың сорыңнан.
Көкбестідей ат мініп,
Қошқарұлы Жәнібектің тобынан,
Қалмақты шауып бақ таптың,
Алғашқы барған жолыңнан» деген сөздері куә.

Көреген Абылай айналасына қазақтың ержүрек батырларын жинады. Олар Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шақшақұлы Жәнібек, Шапырашты Наурызбай, Батыр Баян. Абылай мен Шақшақ Жәнібек қазақ тарихында қатар өрістейді. Екеуін де табыстырып тұрған үлкен мұрат бар. Ол – қазақ елінің тағдыры. Екеуі де жаужүрек батыр, дарынды қолбасшы, айлакер саясаткер. Сол заманда азаттық үшін алысқан ерлер арасынан айрықша бес тұлға аталады. Әріп Тәңірбергенұлының «Абылай» дастанында қалмақтардың үстем болып тұрған шағының бірінде қалмақ ханының Үш жүздің ақылгөйі Төле биге қойған талабы былай суреттеледі:

Төлеге Шеріш қойды үш түрлі шарт:
Біріншісі – Сарыарқадай алтын бесік,
Шудан әрі қазағың кетсін көшіп.

Өлтірсем, босатсам да – ерік өзімде,
Бес еріме құн алам өзім кесіп.
Қабанбай, қарт Бөгенбай, Сарымалай,
Өр Жәнібек елімді шапқан талай,
Өлтірсем де, босатсам да – ерік өзімде
Бесінші өзі болсын хан Абылай [6]

Қазақ елінің тағдырында бұл бесеуінің орны бөлек. Осындай әскери қолбасшылық қызметімен қатар, Шақшақ Жәнібек қазақ қоғамында саяси қайраткер, мәмілегер ретінде көзге түседі.

Жәнібек 1741-1742 жж. жоңғар қоңтайшысының тұтқынындағы Абылайды құтқарып алуда да ерекше дипломатиялық шеберлік танытқан. Орынбор комиссиясының бастығы И.Неплюевпен арадағы қатынасын ұтымды пайдаланып, жоңғар қоңтайшысына арнайы елшілік шығартқан. Бұл іске Әбілмәмбет, Әбілхайыр хандарды да араластырып, ақыры Абылайды басқа адаммен аманатқа ауыстырып алған [7].

Шоқан Уәлихановтың пікірінше, Жәнібек тархан көп тыңдап, аз сөйлейтін, ердің құнын екі ауыз сөзбен шеше алатын әділ де шешен адам болған [8]. Ол соңынан ерген жігіттерге: «Ұрыста олжаға емес, жеңіске ұмтыл. Жеңіске жеткен соң олжа ешқайда кетпейді», – дейді екен. «Әділдік болса, батырлық неге керек», – деген сөз де Жәнібектікі. Шындығында әділдік болса, соғыс болмайды емес пе?! Соғыс болмаса, батыр да шықпайды Жәнібек батыр атынан айтылатын сөздер осындай қысқа да ойлы мақал, нақыл және сын болып келеді.

Шақшақ Жәнібек өз кезінде Абылай ханға үш рет бата берген. Оның біріншісі – Абылайдың алғаш Шарышпен жекпе-жекке шығарында, екіншісі – Сабалақ атын тастап, Абылай атанғанда, үшіншісі – оны ақ киізге отырғызып, хан көтергенде (1750 ж.). Қазақтың дуалы ауыз билері – Төле, Қазыбек, Әйтекелер тұрғанда, «Көмекей әулие» атанған ұлы жырау Бұқар тұрғанда, жаңа ханға бата беру жолының Жәнібекке тиюі – оның кезінде қандай адам болғанын, ел алдындағы беделінің деңгейін, тарихтан алар орнын көрсетсе керек [9].

Сонау бір 1941 жылдың ауыр күндерінің бірінде Бауыржан Момышұлы бастаған полктің жауынгерлерін Алматыдан шығарып салып тұрып Мұхаң /Мұхтар Әуезов/ айтқан екен. – Шақшақ Жәнібек бабаларың жорыққа аттанарда: — «Егескен дауға кездестір, құрсаулы жауға кездестір», — деп өзіне-өзі егес бата етеді екен. Сол бабаларыңның аруағы сіздерді қолдай берсін дегенде, Баукең: — «О аруақ,қолдай гөр»-деп айқай салған екен [10].

Бұл күндері әлем мойындаған қарқынды даму арнасындағы гүлденген Қазақстан Республикасының жер бетінде болуының өзі жоғарыда есімдері аталған, ұлт мақтанышы – батыр бабаларымыздың ұрпаққа қалдырған бағасы, өлшеусіз сыйы. Олардың ішінде Шақшақ Қошқарұлы Жәнібек тарханның есімі бар. Сол Жәнібек батырдың жауға қарсы шапқанда алып шыққан сары туының қиындысы Торғайдағы музейде сақталған. Қостанайда 1917 ж 17 қыркүйекте Салт атты бейнесіндегі мүсіннің биіктігі 14 метрден асады. Батыр есімі Бұқар жырау, Тәтіқара ақын, Абыз әулие жырларында кездеседі. Халық ақыны Иманжан Жылқайдаровтың жырлауында бізге жеткен “Шақшақ Жәнібек батыр” жырында, Көкбайдың “Абылай” дастанында Жәнібек Тарханның ер тұлғасы нанымды сомдалған. 1993 жылы Арқалық қаласында батырға ескерткіш орнатылды [11].

Қорыта келе айтпағым, қазақтың ұлы ханы Абылайдың басты батырларының бірі Шақшақ Жәнібектің орасан ерлігі бұдан да басқа дәріптеулерге лайық. Ұлы тұлғаның саяси қызметі бүгінгі ұрпақ үшін, жерін халқын сүюде елжандылық пен ұлтжандылық сананы қалыптастыруда өнеге боларлық тағылымы бар тарих екендігі дәлелденді.

Қолданылған әдебиет:

1. Назарбаев Н.Ә. Жасай бер, тәуелсіз Қазақстан! Тәуелсіздік күніне арналған салтанатты мәжілісте сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. – 1998. 16 желтоқсан
2. М.Қозыбаев. «Жауды шаптым ту байлап». А., 1994. 72-б.
3. А.Сейдімбек. Шығ., Астана. 2010. Т – 5., 477-б.

4. Қазақ халқының қаһармандары. Пав., 1991. 28-б.
5. Райымбеков Қ.Ж, Байғабылова Қ. Т. Сен білесің бе? энциклопедиясы 70 бет
6. Шүкірұлы. Шақшақ Жәнібек. Деректі әңгіме – Алматы Блауса 1997 ж
7. Айбын. Энциклопедия. Алматы. 2011. 335-б.
8. Даланың дара ділмарлары.-Алматы: ЖШС "Қазақстан" баспа үйі", 2001, - 592 бет.
9. А.Сейдімбек. Шығ., Т – 5. 478 б.).
10. HTTP://TOBYL-TORGAI.KZ «Тобыл-Торғай» ақпараттық, тарихи-танымдық сайты
11. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРИМЕНЕНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМ ИСКУССТВЕ КАЗАХСТАНА (НА ПРИМЕРЕ ВОЙЛОКА)

Зарубина Алина Дмитриевна
ученица 10 класса, СШ № 8, г. Кокшетау
Меренцова Ирина Евгеньевна
учитель художественного труда, СШ № 8, г. Кокшетау
Мугжанова Гульнар Сейткасымовна
заведующая кафедрой дизайна и культурно - досуговой работ Кокшетауского университета им. Абая Мырзахметова, почетный деятель культуры РК, член Союза художников РК, член Евразийского союза дизайнеров РК, член академии искусств РК.
irinamerentsova@mail.ru

Веками, живя и развиваясь на огромном территориальном пространстве с богатейшими недрами, рачительно пользуясь богатствами природы, наши предки смогли сформировать основу своего хозяйства в соответствии с национальными особенностями, бытовыми навыками, пронеся через столетия традиционные материальные и духовные ценности, передавая их из поколения в поколение. [1,21]

Сегодня, глядя на происходящие политические, макроэкономические процессы, как никогда важна духовная составляющая. Именно она придает силу, веру, нерушимость и незыблемость всех основ мировых цивилизаций. А для нашего молодого государства в этом и кроется основа всех основ.

12 апреля 2017 года была опубликована статья Главы Государства Казахстана, направленная на модернизацию общественного сознания. Сохранить и приумножить духовные и культурные ценности — вот основная цель работы по программной статье президента «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» («Курс в будущее: духовное обновление»). Обращение, представленное Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым в первую очередь было адресовано молодежи. Данный проект имеет пять спецпроектов, один из которых "Туған жер" призван соединить рациональное и эмоциональное отношение к Родине. Данный спецпроект включает себя четыре подпрограммы и одна из них " Рухани Қазына" направлена на возрождение интереса и уважения к традициям, истории и культуре родного края.[8]

Я считаю, что выбранной мной тема проекта как никогда актуальна и её цель - рассмотреть преемственность применения традиционных казахских материалов декоративно-прикладного искусства в современном мире на примере изделий из войлока. Только через знакомство с традиционными видами прикладного искусства и материалами, которые применялись раньше, мы сможем возрадить наши традиции и научиться уважать ручное рукоделие.

Среди богатейшего и многообразного наследия казахского народа одно из почетных мест принадлежит народному прикладному искусству, которое является «лицом» народа, показателем его культуры и духовных накоплений. Это основа, на которой строятся все

современные виды искусства. Изучая малознакомые страны, первым делом люди изъявляют желание познакомиться с традиционным творчеством, чтобы понять изнутри суть этноса, историю его развития и мировосприятие. О значимости народного искусства казахов писал поэт и просветитель Абай Кунанбаев, юбилей которого мы отмечаем в этом году. Он указывал, что казахское прикладное искусство - многогранно и оно есть проявление талантливости народа. Народных мастеров называют шебер, исмер, уста. Абай отмечает уважение, которым пользовались мастера: они, создавая орудия труда и инструменты, служили для общества образцом трудолюбия и целеустремленности. Изделия умельцев украшали жизнь, а сам мастер воспринимался как воплощение физической и духовной красоты. Ему приписывали такие черты характера, как совестливость, вежливость, предупредительность, ум, образованность, что обязывало народного умельца трудиться качественно, тщательно и добросовестно. Абай пишет, что мастеров уважали не только за их талант и умение, но и как воспитателей подмастерьев - представителей молодого поколения. [3,31] К основным традиционным видам декоративно-прикладного казахского искусства относятся: кожевенное и ювелирное искусство, обработка камня, кузнечное ремесло, ткачество и, конечно же, войлочное искусство.

Войлок – это самый древний на планете нетканый материал. Юрты, одежду, шапки и тапки человек начал валять в доисторические времена, и сам войлок впервые упоминается в Библии в истории Ноя. [4,72]

Войлочная юрта – одно из великих достижений кочевых народов, их быт требовал, чтобы жилище было нетрудоемким в изготовлении и транспортабельным, её покрытие не пропускает дождь, ветер, холод. Китайский поэт Бо Цзюй-и еще в IX в. посвятил юрте стихотворение «Голубая юрта», есть там такие строчки:

Шерсть собрали с тысячи овец,
Сотни две сковали мне колец,
Круглый остов из прибрежных ив
Прочен, свеж, удобен и красив…
Юрту вихрь не может покачнуть,
От дождя ее твердеет грудь.
Нет в ней ни застенков, ни углов,
Но внутри уютно и тепло…
Войлок против инея – стена,
Не страшна и снега пелена… [2,15]

Данный проект предлагает показать преемственность применения традиционных казахских материалов декоративно-прикладного искусства в современном мире на примере изделий из искусственного войлока. Конечно, время не стоит на месте, все меняется в этом мире, совершенствуется. И уже традиционные материалы заменяются современными аналогами.

Искусственный войлок – это аналог натурального войлока, изготовленный из полипропилена. Преимущества искусственного войлока - мягкость и комфорт даже при невысоком и неплотном ворсе; более дешёвый, чем натуральный войлок. Изделия из такого войлока по внешнему виду не уступают натуральному. На выставках произведений декоративного народного искусства можно увидеть современные орнаментальные композиции, выполненные из искусственного войлока, ткани, кожи и фетра. Эти работы свидетельствуют о восстановлении национальных традиций в изготовлении предметов обихода, одежде и сувениров. [7]

Основная задача данного проекта – вызвать интерес к знакомству с традиционными видами казахского декоративно-прикладного искусства и войлоку, который применялся и применяется при выполнении современных творческих работ. Впервые работы, выполненные с применение искусственного войлока, я увидела в своей школе на уроках технологии. Этим творчеством занимается учитель Меренцова И.Е. Она очень увлеченно рассказала и показала технику исполнения. В дальнейшем Ирина Евгеньевна стала моим руководителем по проекту.

В процессе исследования проблемы я узнала, что в настоящее время вырос большой интерес к творческим работам, выполненным ручным способом с применением искусственного войлока. Материал, исследованный мною, наглядно показывает, как на протяжении веков формировалось войлочное искусство Казахстана, впитывая и отражая нашу историю. И сейчас очень важно нам это не потерять.

В ходе работы над проектом мной было проведено анкетирование среди учащихся 8-х классов. Всего в анкетировании участвовало 30 человек. Респондентам были предложены вопросы следующего характера:

1.Какие традиционные виды декоративно-прикладного искусства Казахстана вы знаете?

2. Что можно сделать из войлока?

3. Хотели бы вы научиться выполнять работы из войлока?

Анкетирование проводилось с целью выявления мнения респондентов относительно желания занятия творческим делом. 83% не смогли ответить на этот вопрос и лишь 17% назвали ковроделие, войлоковаляние и др.; 45% участников знают, что можно сделать из войлока, а 55% нет; 72% хотели бы научиться. Так же мной были проведены беседы с показом собственных работ для учеников 8-х классов. В ходе выполнения проектной работы мной было выполнены творческие работы с применением искусственного войлока.

В наше время слишком мала доля произведений ручного авторского труда. И поэтому привлечение к работе старых мастеров, несомненно, будет способствовать сохранению традиций нашего народа.

Так, я познакомилась с очень талантливой и творческой женщиной - Бахтнур Мухаметкарим, которая занимается различными традиционными видами рукоделия, используя в своих работах искусственный войлок. Эта женщина со своей семьей переехала в Казахстан в 2009 году из Китая и живет в поселке Нурлы кош. Бахтнур Мухаметкарим показала свои работы и рассказала о техники их выполнения. Эта встреча произвела на меня большое впечатление и я заинтересовалась историей развития войлочного искусства и его применения в современном мире.

Во время работы над проектом я посетила факультет дизайна и культурно - досуговой работ Кокшетауского университета им. Абая Мырзахметова и встретилась с заведующей кафедрой Мугжановой Гульнар Сейткасымовной, которая является почетным деятелем культуры РК, членом Союза художников РК, членом Евразийского союза дизайнеров РК, член академии искусств РК. Она показала свои работы из войлока, рассказала о технике их выполнения. В последствии она стала моим научным руководителем.

В ходе работы над проектом я познакомилась с талантливой рукодельницей из Кокшетау Гульден Касымовой, которая сейчас проживает в Астане и там открыла творческую мастерскую по изготовлению изделий в национальном стиле из искусственного войлока. Гульден показала мне свои работы, рассказала о технике из выполнения, которые в дальнейшем я применила при выполнении своих творческих работ. Встреча с Гульден Касымовой воодушевила меня на дальнейшее занятие рукоделием с использованием войлоком. Так же, работая по проекту, я узнала о других рукодельницах, живущих как в Казахстане, так и зарубежом.

Все эти женщины дали вторую жизнь войлоку, используя его в современных изделиях, делая из него настоящее шедевры прикладного искусства. Исследуя собранный материал и встречаясь с рукодельницами, я еще раз убедилась в приеемственности традиций казахского творчества.

Изделия, выполненные своими руками, всегда ценились, ценятся и, вероятно, будут цениться по сравнению с серийными промышленными изделиями, так как такие работы - это источник эмоциональной духовности, отражение нашей истории и современности.

Хотелось бы, что бы традиционное войлочное искусство нашло своё место в современной жизни каждого человека и более широко применялось в оформлении одежды, быту, стало «визитной карточкой» и брендом Казахстана во всем мире. Что бы молодое поколение старалось сохранить и приумножить творческое наследие, гордилось тем, что живет в стране,

где бережно относятся к её истории. Только зная свою историю, мы с уверенностью можем идти вперед.

Литература:

1.Кенжеахметулы. С.«Традиции и обряды казахского народа», Алматы: ТОО Алматыкітап, 2006.
2.Маргулан А.К. «Казахское народное прикладное искусство» 3 том Алматы: Өнер, 1994г.
3. Омирбекова М.Ш. «Традиционная культура казахов», Алматы: ТОО -Алматыкітап,2014 г.
4. Тохтабаева Ш. Ж. «Золотое руно: казахские изделия из войлока», Nomad Kazakhstan, 2010 № 4-5; 2011. № **2**
5. aeromake.ru/page/331
6. www.livemaster.ru/klub-valyalschikov/groupforums
7.http://visitkazakhstan.kz/ru/about/131/
8.http://www.zakon.kz/4587361-izdelija-iz-vojjloka-stanovjatsj

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМДІ КІРІКТІРУ

Целиноград ауд, Қоянды ОМ,8-сынып оқушысы
Ибадулла Мөлдір Сабиғатқызы
Целиноград ауд, Қоянды ОМ ,
тарих пәнінің мұғалімі Зандыбай Сандуғаш
Ibadullamoldir131@gmail.com

Біз өз алған білімімізде кіріктірілген сабақтарды жиі пайдаланамыз және оларды өте табысты деп санаймыз Бұл мақалаламда Қазақстан тарихы пәнінде оқытудағы интеграция мәселелері қарастырылады. "Интеграцияланған сабақ және оны қолдану мүмкіндіктері" түсінігі, кіріктірілген сабақтарды дайындау және өткізу тарих және экология пәндері бойынша кіріктірілген сабақтар.

Қазақстан тарихы пәні бойынша экологиялық білімді кіріктіру үдерістері экологиялық білімді дамыту бойынша қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстан тарихын экологиямен байланыстырып оқыту, ол берілетін білімнің интеграциясы болып табылады.

Жаңа білім беру жүйесінің экологиялық алғышарттары табиғатты қорғау іс-шараларын өткізумен қатар, ғаламшардың экологиясын жақсарту жолымен, білім беру-тәрбиелеу жүйесі арқылы байланысы болып табылады.

Экологиялық тепе-теңдік қоғамға жан-жақты экологиялық білім беру бағдарламасы енгізілгенде ғана қалпына келтіріледі. Экологиялық білім беру үдерісіндегі аса маңызды рөл қазіргі адамның дүниетанымын қалыптастыру, табиғаттағы адам орының қайта ой елегінен өткізу қабілетін қалыптастыру, өз ісі үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелеу болып табылады. Тарихымызды оқи отырып, экологиямыздың жағдайын біле аламыз. Елімізде болып жатқан экологиялық апаттардың не себептен орын алғандығы, оны шешу жолдарын білу үшін өткен тарихын білу қажет деп ойлаймын!

Экология адам ойлауының жаһандық тәсілінің бір бөлігі, оның ғаламшар ауқымында бір-бірімен, қоғам мен табиғатпен өзара байланысын түсіну үшін тарихына көз жеткізу керек. Экологиялық проблемаларды шешу тек бір ғылымның ғана емес, сонымен қатар экономиканың, саясаттың, тарихтың, адамгершіліктің, білімнің де пәніне айналып отыр.

В. И. Вернадскийдің ноосфера туралы дамуы мен ілімдері, экологиялық білім берудің ғылыми қағидатының әдіснамалық негізі болып табылады. Экологиялық мәселелерді шешу биосфераның физикалық, химиялық, биологиялық және географиялық ұйымдасуы туралы ғылыми білімге негізделеді.

Бүгінгі таңда бұл бағытта экологиялық білім беру мазмұны да дамып келеді. Экологиялық білім беру деп жеке тұлғаны оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың үздіксіз процесі, қоршаған әлеуметтік - табиғи ортаға жауапкершілікпен қарауды қамтамасыз ететін ғылыми және практикалық білім, құндылық бағдарлану, мінез-құлық және қызмет жүйесін қалыптастыруға бағытталған. Экологиялық білім беру, дербес білім беру саласына үміткер, бірқатар ерекшеліктерге ие (білім берудің мақсаттары мен тиімділік көрсеткіштерін, жаһандық проблемаларды шешуге бағдарларды, ізгілендіруді және технологияны түсіну).

Осылайша экологиялық білім беру жалпы білім берудің мазмұнына механикалық қосымша болып табылмайды.Өзінің гуманистік маңыздылығы бойынша ол жалпы білім берудің қазіргі өмірдегі жаңа құбылыстармен байланысын қамтамасыз етеді, бұл оны үздіксіз білім беру жүйесінің органикалық жаңа бөлігі етеді. Экологиялық тәрбие-бұл азаматтардың әл-ауқатының белгілі бір деңгейіне, өмірлік қажетті ақпаратқа қол жеткізуге және қоршаған ортаға жаппай саналы тұрмыстық қарым-қатынасқа негізделген, қоршаған табиғат үшін қауіпсіз мінез-құлықтың белгілі бір деңгейін қамтамасыз етуге арналған жүйе.

Экологиялық деп атауға болатын сананың жаңа түрін қалыптастыру оқыту және тәрбиелеу процесінде жүзеге асырылады. Экологияны оқыту және экологиялық тәрбие ретінде түсінілетін экологиялық білім беру қоршаған орта проблемаларының санасында жетекші рөл атқарады, оған ұтымды және ұқыпты қарым-қатынасты орнатуға ықпал етеді. Экологиялық тәрбие адам мен табиғаттың қарым-қатынасын табиғи реттейтін мінез-құлық нормаларын бекітуге арналған.

Экологиялық білім беру мен тәрбиелеу қоршаған ортаны қорғау саласындағы ақпараттық қызметті жандандырады, қоғамдық сананың деңгейін көтереді және жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғау процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылып кеткендей еліміздің экологиялық білімін игеру өте күрделі, сол себептен экологияны толық меңгеру қазақстан тарихынан басталады. Қазақстан Республикасының экологиялық білім беру тұжырымдамасы әзірленіп, бекітілді. Тұжырымдамада экологиялық білім мен экологиялық білім беру жүйесі мен стратегиясы, экологиялық мәдениет, экологиялық білім беру жалпы білім беру жүйесінің бір бөлігі ретінде қарастырылады, алайда, арнайы шараларды әзірлеу қажеттілігі атап өтіледі.

Қазақстан тарихы пәніне экологиялық білімді кіріктіру нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық, ғылыми, оқу-әдістемелік, ақпараттық, оны дамытудың материалдық-техникалық жағдайын қамтиды. Қазіргі уақытта жаһандық экологиялық проблемаларды шешу және қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында халықаралық стандарттарды қолдану ынтымақтастыққа алып келеді.

Қазақстанда жасалған нақты шарттар бойынша Қазақстан Республикасының "Жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі алты қағидаттың бірі " халық арасында бизнесті және экологиялық мәдениетті оқыту және қалыптастыру", қолданыстағы білім беру бағдарламаларын жетілдіру және әзірлеу болып табылады. Білім беру және кадрларды даярлау жүйесінде табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғау ерекше назар аударылған мәселелер қатарына жатады. Қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылының өзекті мәселелері әрқашан мектептегі қазақстан тарихы және қоғамтану білімінің мазмұнында көрініс табады.

Тарих пәнінде экологиялық компоненті әрдайым ғылымның даму деңгейімен және қоғамның әлеуметтік сұраныстарымен анықталады және өндірістік күштердің даму деңгейіне байланысты болады. Әдістемелік әдебиетті талдай отырып, тарих ғылымының ерекшеліктерін көрсететін тарих "адам-табиғат" мәселесін зерделеудің кешенді тәсілімен сипатталады, бұл мектептегі экологиялық білім беру мақсаттарына қол жеткізу үшін айтарлықтай әлеуетке ие оқу пәндері ретінде тарих және экология туралы айтуға мүмкіндік береді.Тарих пен экологияны кіріктіріп оқыту жаңартылған білім мазмұны бойынша іске асырылады. Қазақстанның тарихын зерттей отырып, экологиямызды білеміз, оқимыз, саралаймыз. Тарих сабағында экологиялық білім беру мәселелеріне назар аударып, экологияны терең қарастыруға болады. Мәселен әртүрлі тарихи дәуірлер мен мемлекеттердің мәдениетін сипаттай отырып, бірақ осы мәдениеттегі

табиғаттың экологиясын және онымен өзара әрекеттесуін талдаусыз қалдыру мүмкін емес, оқушыларға қоғамдық экологиялық сананың даму кезеңдері мен бағыттарын көрсетуге болады.

Екінші жағынан, халықтардың қоғамдық дамуы мен өздері тұрған аумақтардың табиғи жағдайларының өзара байланысын атап өту маңызды. Қазақтың тарихына тоқтала отырып, табиғатта кездескен экологиялық мәселелеріміз бен елімізде жойылып бара жатқан аңдар мен өсімдіктердің шығу тарихын зерттей аламыз.

Тарихи материалдарда еліміздің әр облысының экологиялық мәселесін қарастыруға болады, оның ішінде Арал тағдыры, Семей полигоны, Байқоңыр ұшақ айлағының экологиясы, көмірге бай Қарағанды, жездің отаны Жезқазған, т.б қалаларымыздың тарихын оқи отырып, экологиялық біліміміздi толықтырамыз.

Гердер түсінігінде адамзат тарихы-бұл ең алдымен, табиғат тарихы, адам табиғи буын ретінде пайда болатын даму. Әлеуметтік тарих табиғат тарихының жалғасы ғана емес: әлеуметтік тарих та да бар деп айтқан болатын. Экологиялық тарихтың отандық тарихнамасын қарастыра отырып, бұрын "экологиялық тарих" ұғымының мәнін анықтаймыз. Шетел тарихнамасында қолданылатын "environment" термині ағылшын тілінен аударғанда "қоршаған орта" дегенді білдіреді. «Орта", сондықтан "environmental history" – "қоршаған орта тарихы". Алайда, біздің ойымызша, болып жатқан "экологияландыру" аясында барлық ғылым мен қалыптасулар ерекше экологиялық ойлаудың жаңа бағытын " экологиялық тарихы" сияқты, неғұрлым толық жауап беретін даму үрдістеріне қазіргі заманғы ғылым. Бірқатар зерттеушілер оны "тарихи экология"деп атауға бейім.

Экология және тарих көбінесе табиғат түсінігінде методологиялық тұрғыдан жақын, өйткені екі пән де ғылыми дәрежеде талданған. Экологиялық тарих бір уақытта тарихи және экологиялық ғылымдарға жатады, табиғат тануының биологиялық және гуманитарлық мәні арасындағы алшақтықты еңсеріп, сол арқылы қазіргі заманғы экологиялық проблемалардың көптеген аспектілерін терең тануға ықпал етеді. Бірінші жағдайда адамның табиғат ортасын түрлі тарихи кезеңдерде зерттейді.

Екінші – экологиялық белгілі бір дәрежеде табиғат тарихының адаммен өзара байланысын көрсетеді.

Сондықтан экологиялық тарих үшін табиғи және гуманитарлық ғылымдармен интеграциялық процестердің екі саласы тән. Осының салдарынан өсімдіктер мен жануарлар экологиясының терминологиялық аппараты, сондай-ақ жалпы экология ұғымдарының едәуір бөлігі экологиялық тарихнамалармен алынған. Экология мен тарих бірі-бірімен тығыз байланысты.

Тарих пәнінде экологиялық мәселелерді шешу, олардың ғылыми дәлеледерін кіріктіріп оқыту өте күрделі болғанымен, тарих пен экология арқылы өлкемізді танимыз, рухани жаңғыру аясында еліміздің экологиялық мәселесін шешеміз, оқып білеміз. Мысалы елімізде рухани жаңғыру аясында Ұлы Жібек жолының тарихын оқи отырып, сол уақыттағы экология мәселесінде саудагерлердің жолға шығуы, табиғаттағы тосын ауа-райы да қалыс қалған емес. Елімізді қызғалдақтар отанына теңесек, жоғалып кету қаупі бар Борщов қыздалдағының тарихын біреуі білсе, біреуі біле бермейді. Алманың тарихын зерттей отырып, Алматымыздағы апорт алмасының тарихына көз жүгіртуге болады. Айта берсем мысалдар өте көп.

Тарихымызды оқи отырып, экологиямызды білеміз, экологияны оқи отырып тарихымызды білеміз. Екеуі екі бөлек пән болса да тарих пен экология бір-біріне сабақтас пәндердің бірі деп ойлаймын.

Ел боламын десең, бесігінді түзе демекші, ел тарихын білсен сонау ғасырлардағы экология мәселесі, бүгінгі күннің экологиясымен салыстыруға болмайтының түсінгеніміз дұрыс. Қорыта айтқанда, экология жеке ғылым ретінде бірден қалыптаса қалған жоқ, ол тек қана 19-ғасырдың аяқ шенінде жеке ғылым ретінде мойындалды, ал болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігіне қауіп төндірмей, қазіргі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тарихымызды тереңнен бойлап, сауатты түрде экологиямызды қорғай алатын ұрпақ болуымыз қажет!

Қолданылған әдебиеттер:

1. Г.Б. Бейсеева. Экология негіздері. Алматы, 2010
2. Ф.Қ. Иштаева және т.б. Экология. Фолиант. Астана, 2008
3. А.Ж.Ақбасова, Г.Ә.Саинова. Экология. Алматы,
4. Н.М.Чернова, А.М.Былова. Общая экология. М. 2004.
5 . Андреева Т.А. Экология в вопросах и ответах. М. 2006

ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІНІҢ ТЕРРИТОРИЯСЫ МЕН ШЕКАРАСЫН АНЫҚТАУДАҒЫ ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВТІҢ РӨЛІ

Ақмола обл., Нұр-Сұлтан қ., №2 ДБАОММИ,
10 сынып оқушысы Өмірзаққызы А.
Ақмола обл., Нұр-Сұлтан қ., №2 ДБАОММИ,
тарих мұғалімі Әбішева А.Ә.
abisheva_aidana@mail.ru

Ежелден-ақ қазақ өмірінде жер өте маңызды орын алған. Мал шаруашылығымен айналысқан ұлы көшпелілердің ұрпағы – қазақтардың күн көріс көзі жер екені белгілі. Ұлтарақтай болса да, ата қоныс жер қымбат. Ат төбеліндей болса да, туып өскен ел қымбат,– демекші, Алтай мен Атыраудың арасын жайлаған, елі менен жерінің тұтастығын, амандығын ойлаған бабаларымыз қасық қаны тамғанша жерін қорғап болашақ ұрпаққа үлкен аманат қалдырды.

Ғұндардың басшысы Мөденің Дунху әміршісіне айтқан сөздері бәрімізге белгілі: «Атымызды бердік, әйелімді бердік. Сәйгүлік те, әйел де табылады, соғыстан олжалаймыз. Бірақ, жер! Бұл жерде біздің ата-бабамыздың сүйегі жатыр, оны беруге болмайды! Жер – мемлекеттің тұтқасы!» [1, 54,55 б.]. Осыдан-ақ біздің ата-бабаларымыз жерді қалай қастерлеп қорғағанын көруге болады.

Қазақ хандығы тұсында қазақтардың үш жүзге бөлініп өмір сүргені туралы қазақтың ұлы ғалымы, ағартушы Шоқан Уәлихановтың ойынша: «Алтын Орда мемлекетінің ыдырауы кезінде қазақтар өздері көшіп жүретін жерлердегі өз құқықтарын қамтамасыз ету үшін осындай үлкен одақтар құрған».

Қазақ тарихындағы атадан – балаға ұласып, үздікті – создықты екі ғасырға созылған қазақ-жоңғар соғысындағы ең қантөгісті, күрделі кезең XVIII ғасыр екендігі тарихтан белгілі. Жоңғарлардың қалың қолы қазақ хандығы сарбаздарын мүлдем титықтатып, оты мен суы шүйгін жайылымдық жерлердің басым бөлігін өз иеліктеріне қаратып алады. «Елім-айлап» зар еңіреген халық жер бетінен мүлдем жойылып кетудің шақ алдында тұрады. 1730-шы жылдардан бастап патшалық Ресейдің қол астына кіре бастаған Кіші жүз қазақтары бодандықтың жаңаша айла-тәсілдеріне тап болады. Орынбордан басталған әскери бекіністер мен қамалдар Орта жүз және Ұлы жүз қазақтарының байтақ өлкелерін де айнала құрсаулап, «ұзын арқан, кең тұсаудың» бұғаулығына аямастан енгізе береді. Осылайша, сеңдей соғылысып сенделген қазақ өз жерінде өзі торға түсіп, Еділ, Жайық, Ертіс, Есіл, Тобыл, Үй, т.б. сарқырай аққан өзендер бойында мал басына салық төлеп, кейінде әр түтінге салықты қоса төлеп және ең шұрайлы жерлерінен айырылып бодандықтағы зарлы күндерін бастан кешіре бастайды.

Еділді тартып алғаны –
Етекке қолды салғаны.
Жайықты тартып алғаны –
Жағаға қолды салғаны.
Ойылды тартып алғаны –
Ойдағысы болғаны.

Қоныстың бар ма қалғаны?! [2, 28 б.] – деп Мұрат Мөңкеұлының күңірене жырлауы да сол себепті.

Ал XX ғасырдың басында Ресейдің қоғамдық-саяси өмірінде күрделі оқиғалар мен елеулі өзгерістер болды. Сол дәуірдегі саяси-әлеуметтік ірі оқиға Мемлекеттік Думаның шақырылуы еді. Қазақтар I, II Мемлекеттік Думаға шақырылды. Мемлекеттік Думада қазақ зиялылары қазақтың мұңын мұңдап, жоғын жоқтап, қазақ арасындағы мәселелерді шешуге тырысты. Осы кезде Ресей империясының қоғамдық-саяси өмірінде аграрлық мәселе маңызды орын алды. II-ші Мемлекеттік Думада сөйлеген сөзінде депутат Б.Қаратай жер мәселесін тікесінен қойды. Ол «Қырғыз-қайсақ халқы атынан бұл мінбеден ешкім сөйлеген жоқ. Біздің мемлекетіміз шиеленіскен аграрлық мәселені шаруаларды Дала облыстарына, дәлірек айтсақ: Орал, Торғай, Ақмола, Семей және Жетісуға қоныс аудару арқылы шешпекші болды», – деп сөзін бастады. Әрі қарай патшалық Ресейдің қоныс аудару саясаты нәтижесінде сол кездегі Қазақстанның солтүстік аудандарындағы туындай бастаған геосаяси ахуалды жан-жақты талдады. Онда ол «қоныс аударуда Орта Азиялық облыстар ішінде қоныс аударатын бос жер бар ма, жоқ па ол туралы жергілікті халықпен келісілмегенін, табиғи, шаруашылық, статистикалық, топырақ және ауа райы тұрғысынан зерттелмегенін «ашып айтты» – оны зорлық жасау деп есептеу керек» – деді [3, 226, 227 б.].

Сондай-ақ 1917 жылы Орынборда өткен I,II Жалпықазақ съездерінде қазақ халқын толғандыратын мәселелер талқыланып, нәтижесінде Алаш партиясының бағдарламасы жасалды. Бағдарламаның жобасы он баптан тұрды. Оның ішінде жер мәселесі де қаралған болатын.

Қазақ жерін қорғауда, оның тұтастығын сақтауда қазақ зиялыларының өкілдері Ә.Бөкейханов, М.Дулатов, А.Байтұрсынов, С.Меңдешев, С.Сәдуақасов, Ә.Ермеков және тағы басқалары барынша еңбек етіп, өздерінің үлестерін қосты.

Жер, территория – мемлекеттің негізі. Патша үкіметі және Столыпин реформалары нәтижесінде қазақтардан тартып алынған жерлерді қайтару мәселесінде Алаш басшыларымен қатар Әлімхан Ермековтің де қосқан үлесі зор.

Азамат соғысы уақытында қазақ даласын басқару үшін Қырғыз әскери революциялық комитеті құрылды. Оның құрамына Алаш қозғалысының өкілдері енді.

Қырревком 1920 жылдың маусым айында Қырғыз (Қазақ) Кеңестік Автономиясын құру туралы жобаға байланысты РКФСР Ұлт істері Халық Комиссариатына «Қырғыз (Қазақ) өлкесінің территориясы мен шекарасы» атты құжатты ұсынды. Бұл құжатта негізгі 3 мәселе қаралды. Соның ішінде «Қазақ өлкесінің территориясы мен шекарасын анықтау» мәселесі бойынша РКФСР Ұлт істері Халық Комиссариаты және Қырревкомның кейбір мүшелері өздерінің ерекше пікірлерін білдірді. Олар қазақтың байырғы жерлерін бір ғана Қырғыз (Қазақ) Автономиясына беру мүмкін еместігін, бұлай істеу тек буржуазиялық ұлтшылдардың күшеюі мен билігінің кеңеюіне әкеп соғатынын ескертті. Сондықтан олар Қазақ республикасынан Орал облысының Гурьев, Лбищенск және Орал уездерін, Торғай облысынан Қостанай уезін, Ақмола облысының Петропавл, Омбы, Көкшетау уездерін мүлдем шығарып тастауды ұсынды. Бұндай қарсылықтарға қарамастан Семей және Ақмола губревкомдарын біріктіру мәселесі қолға алынды. Шекара мәселесімен жан-жақты айналысу үшін облыстардан уәкілдер шақырыла бастады. Әлімхан Ермеков Семей облысының губерниялық комитетінің уәкілі болып сайланды. Орынборда Ә.Ермеков Семей және Ақмоланың Қырәскериревкомының құрамына қайтарылуы туралы баяндама жасайды. Ол бұл туралы өз естеліктерінде де айтады: «Бұл Қазақ автономиясының жасалмаған кезі. Баяндамамда мен азамат соғысының аяқталуына байланысты Семей мен Ақмола облыстарын енді Қырәскериревкомның қарамағына қайтару керектігін атап өттім. Және осы мәселені талқылау кезінде болашақ автономиялық республика құру және оның шекарасын белгілеуге байланысты мәселелер көтерілді» [4, 87 б.].

Әлімхан Ермеков Омбы, Орынбор, Мәскеуде жасаған баяндамаларында Қазақстанда жер мәселесінің тығырыққа тіреліп, шешімін табу керек мәселе екендігіне баса назар аударып айтады.

Ә.Ермеков Қырәскериревкомның 1920 жылғы 18 мамырдағы қаулысы бойынша жаңадан құрылатын «Қазақ АКСР-інің жалпы жағдайы және оның шекара мәселесі» жөнінде баяндама жасау үшін Мәскеуге аттанады.1920 жылғы 9-10 тамызда Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитетінің Төралқасы жанында барлық мүдделі мекемелер мен ведомстволардың мәслихаты болып, онда Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқаруға байланысты және оның Ресей Федерациясымен шекарасы және өзара қатынастары туралы мәселелер талқыланды.Негізгі тартыс «Қазақ автономиясына қай жерлер кіреді?» деген мәселеге келгенде, қатты ушыққаны белгілі. Бірақ Алаш арыстары алға қойған мақсатына жетті. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Әлімхан Ермеков Қазақ мемлекеті алдындағы тарихи миссиясын осылайша орындап шықты. Сол кезде бар-жоғы 29 жастағы Әлімхан Ермеков Әлихан мен Ахметтің дем беруінің арқасында азулы топтың алдында Қазақ жерінің шекарасы жайында баяндама жасады.
17 тамызда В.И.Лениннің төрағалығымен өткен мәжілісте Ә.Ермеков сөз сөйледі. Баяндаушы Ә.Ермеков Қырревком мен ХҚК-нің жазбаларына сүйеніп, жаңа республикада қазақтар тұратын барлық территорияларды біріктіруді ұсынды. Ол баяндамада Астрахан, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Сырдария, Закаспий, Самарқан, Ферғана облысы мен губернияларын қамтитын, жалпы көлемі 3 467 922 шаршы шақырым жерді Қазақ республикасының құрамына беруді сұрады. Көрсетілген жердің 81 пайызын жан саны 5,5 миллион болатын қазақтар пайдаланатын. Бұл сол аймақтардағы тұрғындардың 54 пайызы еді [5, 95,96 б.]. Лениннің төрағалық етуімен өткен мәжілісте Әлімхан Ермеков барын салды. Өйткені ол иісі қазақтың тағдыр-талайы шешілетін кез дәл осы тұс екенін жан дүниесімен сезінді және жағдайды аса жетік білетіндігі һәм шешендігі арқасында өз айтқандарымен Ленинді иландыра алды. Тіпті көзбе-көз сөйлесуден кейін, қазақтың уысынан шығып бара жатқан Атырау өңірін де алаш жұртына мәңгіге қайтарып берді.

Ол өз сөзінде мынадай пікір айтқан: «Қазақстан шекарасын анықтау барысында мұқым өлкенің этникалық, экономикалық және мәдени ерекшеліктерін ерекше ескеру керек. Егер қазақтардың осы уақытқа дейін көшпелі өмір салты мен мал шаруашылығын басты кәсіп ретінде сақтап қалғанын назарға ілсек, онда бұл облыстардың өзара тығыз байланысы көзге анық көрініп тұр. Сондықтан да Қазақ автономиялы республикасын құру тек солтүстік және оңтүстік облыстардың арасындағы шекаралық тұтастықты сақтаған жағдайда ғана мүмкін әрі нақты өмірлік сипат алады. Бұл мәселе керісінше шешілген жағдайда автономия тіршілік көзінен айырылады. Сонымен қатар, мәдени, экономикалық және аралас облыстық орталықтарда талап етіп отырған территорияның құрамында қалып қояды. Бұл орталықтарсыз оңтүстік облыстар экономикалық, шаруашылық, мәдени ашаршылыққа ұшырап, тірі өлікке айналады. Осы пайымдауларды ескере отырып, Қазақ автономиясының шекарасын көрсетілген шекара бойынша бекіту қажет. Орынбор қаласы уақытша орталық ретінде қарастырылуы керек» [6]. Тарих өзі көрсеткендей Ә.Ермековтің айтқаны шындық болды.

1920 жылдың 26 тамызында Қазақ автономиясын құру және оның жер көлемін белгілеу жөнінде жарлық шықты. Жарлық бойынша Қазақ автономиясының құрамына Семей, Ақмола, Торғай, Орал облыстары және Закаспий облысының Маңғышлақ уезі, Астрахан губерниясының Синеморье болысы, Бөкей ордасы және басқа да жерлер кірді.

Жер – елдіктің белгісі, ол халық бірлігінің, оның тұтастығының көрінісі. Жерсіз ел болмайды. Жерден айырылу – елден, елдігінен айырылу деген сөз. Осы жерді қорғауда, тұтастығын сақтап болашақ ұрпаққа аманат етіп қалдыруда Алаш зиялыларының еңбегі ерен. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Жерден өткен байлық жоқ: жер болса – ел болады, ел болса – ер болады» [7], - деп айтқандай қазақ өлкесінің территориясы мен шекарасын анықтаудағы Әлімхан Ермековтің зор еңбегін бағалау жас ұрпақтың парызы.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Көмеков Б., Галиев А. Мәде қаған. Тарих, тұлға, уақыт (Шығыстың ұлылары топтамасы). – Алматы: «Аруна» баспасы, 2007. – 96 б.

2. Мөңкеұлы М. Шығармалары: Өлеңдер, жырлар, толғаулар, айтыстар; зертеулер.–Алматы: «Ана тілі» баспасы ЖШС, 2013.–288 б.
3. Озғанбай Ө. Ресей Мемлекеттік Думасы және Қазақстан (1905-1917 жж.).– Алматы,1997. – 460 б.
4. Өскембаев Қ. Ә.Ә.Ермековтің қоғамдық-саяси және ағартушылық қызметі (1891-1970 ж.ж.). – Қарағанды, 2003. – 180 б.
5. Кыдыралина Ж. Алимхан Ермеков. – Алматы: ТОО «Литера-М», 2012.– 320 с.
6. http://massaget.kz/mangilik_el/40114/
7. https://baq.kz/kk/news/prezident/n-nazarbaevtin-zher-turali-aitkan-kanatti-sozderi-8402

МОИ РОДСТВЕННИКИ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

Калдыбаева Г.З.
ученица 11 «А» класса, КГУ «СШ №6,
г. Атбасар отдела образования Атбасарского района»
Бурумбаева О.Н.
учитель истории, КГУ «СШ №6,
г. Атбасар отдела образования Атбасарского района»
kaldybayeva2002@mail.ru/olesya16051905@mail.ru

Меня всегда интересовал вопрос, принимали ли участие в ВОВ мои предки? Кто они? Как и где воевали? Есть ли награды, звания? И как хранится память о них в нашей семье? Я не хотела оставаться в стороне и тем более этот вопрос очень волновал меня с того момента, когда я в 9 классе начала на уроках истории знакомиться с темой ВОВ, а мотивацией послужил тот факт, что в процессе урока учитель задавала нам вопросы о ВОВ, один из них касался того, есть ли в наших семьях родственники, которые воевали на фронтах войны? К моему великому сожалению я ничего не могла рассказать о своих родственниках и молча слушала рассказы своих одноклассников. Я была поражена тем фактом, что они знали так много о своих родственниках, которые прошли те страшные годы войны, имеют награды и они очень гордятся ими. Придя домой я начала расспрашивать свою маму, о том, кто из наших родственников был на войне и вообще были ли те родственники, которые воевали? Много информации мне так и не удалось узнать от неё, и эта тема по-прежнему оставалась «белым пятном» для меня.

Прошло время и вновь тема ВОВ стала интересовать меня, приняв решение во что быто ни стало узнать о своих родственниках я начала работу в этом направлении. С целью поиска и сбора интересующей меня информации, начала беседовать со всеми своими родственниками, начала конечно с родителей и так шаг за шагом, мне удалось ответить самой себе на многие вопросы, интересующие меня ранее. Все мы прекрасно знаем, что миллионы людей ушли на фронт. Многие не вернулись домой, пропали без вести, вернулись ранеными. Война закончилась полной СССР. Она оставила след в каждой семье. Наша семья не исключение. Моей первоначальной задачей являлось то, что мне необходимо было узнать поближе историю своих прадедов – участников этой беспощадной войны. Чтобы в дальнейшем рассказать потомкам. Чтобы эта история не умерла вместе с теми, кто её ещё помнит. Ведь это часть истории моей семьи! И вот, что мне удалось узнать:

Мой прадед, Калдыбаев Койшин, родился в 1906 году в селе Косбармак Атбасарского района Акмолинской области. 15 июля 1941 года был призван в армию Атбасарским РВК Атбасарского района Акмолинской области. В Великой Отечественной войне был рядовым. В октябре 1943 года пропал без вести. Более, к сожалению, ничего не удалось о нём узнать. В моей семье кроме прадеда Койшина, воевали еще двое его родных брата: Тайшыбек и Исакан. О них я попытаюсь рассказать более подробно.

Калдыбаев Тайшыбек, родился в 1907 году в селе Косбармак. В предвоенные годы работал трактористом в Совхозе №5 ц/у (центральная усадьба), сейчас село Ново-Самарка, Атбасарского района, Акмолинской области. Его женой, была моя прабабушка – Жанапия. Их дети: старший сын – Рамазан (1947 г.); дочь – Жумакуль (1950г.), вторая дочь – Канай (1953-1987 гг.). 26 июля 1941 года был призван в армию Атбасарским РВК и участвовал в боях в составе 310 стрелковой дивизии, был рядовым.310-я Новгородская стрелковая дивизия сформирована в июле 1941 года в городе Акмолинск (ныне Нур-Султан). Состояла в основном из призывников Акмолинской, Карагандинской, Кокчетавской, Северо-Казахстанской и Кустанайской областей. Штаб располагался в незадолго перед этим, построенном здании, акмолинского главпочтамта на улице Ленина 61 (рядом с кинотеатром «Октябрь»). К 30 июля 1941 года формирование закончилось. В августе 1941 года дивизия была включена в состав 54-й армии (МВО). 18-19 августа дивизию отправили в район Волхова на защиту Ленинграда. 310-я Новгородская стрелковая дивизия сражалась на побережье Балтийского моря в Восточной Померании. Награждена орденами Красного Знамени и Ленина. На ее счету сотни освобожденных и взятых населенных пунктов, среди которых двенадцать городов, таких, как Новгород, Гдыня, Кезлин, Шлохау, Бублиц, Воллин, Свинемюнде. Более десяти тысяч ее бойцов и командиров в ходе боев награждены орденами и медалями. Имя моего прадеда записано в Книге Памяти Акмолинской области 1941-1945. А также в Алфавитной книге, призванных в советскую армию в период 1941-1945 гг. по Атбасарскому району.

Второй из братьев прадеда, Калдыбаев Исакан родился 30 декабря 1917 года в селе Косбармак Атбасарского района Акмолинской области. В 1931 году ему было выдано свидетельство о том, что он поступил в Акмолинскую школу Стройуча Казжелдорстроя, обучался в ней по слесарной специальности, в 1933 году окончил полный курс теоретического и практического обучения, получил общеобразовательные знания в объемной группе школы семилетки, при чем в течении обучения показал хорошие успехи в учебе. 10 сентября 1953 году женился на К. Ерденовой и через два года у них родился сын Мейрамбек – мой дедушка. К сожалению, прабабушка умерла сразу после родов. 5 сентября 1963 года, прадедушка Исакан зарегистрировал брак с Болтеновой Анной Кабановной (Нурикамал) 1927 года рождения и через 2 года у них родился сын Омарбек он является моим любимым дедом. Он рассказал о своем отце Исакане то, что тот был очень грамотным, владел арабским языком. Добрый, трудолюбивый, всегда всем помогал, но в тоже время был очень строгим. Имел крупное телосложение. А ещё он участвовал в русско-финской войне. По приезду домой с русско-финской войны, его призвали в ряды советской армии. Так он попал на фронт.17 марта 1938 года моему прадеду Исакану выдано удостоверение о том, что он действительно прошел военное обучение 120-ти часовой программы при кустовом учебном пункте г. Атбасара Атбасарского райсовета ОСОавиахима с 22 февраля по 17 марта 1938 года. А также выдано удостоверение на право ношения значка «Готов к ПВХО». Призывной комиссией при Атбасарском военном комиссариате Целиноградской области (республики) признан годным к строевой службе, призван на действительную военную службу и направлен в часть 15 октября 1939 года.7 ноября 1939 года при 586 стрелковом полку принял военную присягу.586 стрелковый полк – 107 стрелковая дивизия. Дивизия сформировалась в 1939 году на Алтае, в г. Бийске и г. Барнаул. Уже в 1940 году дивизия была лучшей в Красной Армии. В её состав в 1939 году вошли: 586, 630 и 765 стрелковые полки. 24 июня 1941 года дивизия выехала на фронт под Дорогобуж Смоленской области. Прибыла туда и приняла участие в Смоленском сражении. В течение августа месяца дивизия вела наступление на Ельню. За отвагу и стойкость в наступлении дивизия была награждена орденом Красного Знамени. В Великой Отечественной войне с июня 1941 по июль 1942 года в составе 586 стрелкового полка мой прадед был стрелком.28 июля 1942 года тяжело ранен в правый локтевой сустав под Смоленском.3 октября 1942 года демобилизован по болезни. В послевоенные годы работал помощником машиниста. 8 июня 1957 года ему было выдано удостоверение о инвалидности. Причина инвалидности: ранение полученное при защите СССР. 22 июля 1964 года прадеду был выдан военный билет НТ № 3385075, при Атбасарском городском военном комиссариате Целиноградской области

(республики), в котором описан весь его военный путь.6 мая 1974 года ему была назначена пенсия пожизненно.21 марта 1987 года он умер. Мой отважный прадед был награжден несколькими почетными медалями от имени Президиума Верховного Совета. В соответствии с указом Президиума Верховного Совета СССР от 7 мая 1965 года награжден Юбилейной медалью «Двадцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.». От имени Президиума Верховного Совета СССР медаль вручена 15 марта 1967 года. От имени Президиума Верховного Совета СССР награжден Юбилейной медалью «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения Владимира Ильича Ленина». Секретариатом исполкома Атбасарского районного Совета депутатов трудящихся, выдан 24 марта 1970 года. В соответствии с указом Президиума Верховного Совета СССР от 26 декабря 1967 года награжден Юбилейной медалью «50 лет Вооруженных сил СССР» от имени Президиума Верховного Совета СССР медаль вручена 15 сентября 1972 года. В соответствии с указом Президиума Верховного Совета СССР от 25 апреля 1975 года награжден Юбилейной медалью «Тридцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» от имени Президиума Верховного Совета СССР медаль вручена 8 мая 1977 года. За долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Целиноградского областного Совета народных депутатов от 13 июля 1978 года награжден медалью «Ветеран труда». Выдана 24 июля 1978 года. В соответствии с указом Президиума Верховного Совета СССР от 28 января 1978 года награжден Юбилейной медалью «60 лет Вооруженных сил СССР» от имени Президиума Верховного Совета СССР медаль вручена 22 февраля 1979 года.

После того, когда я узнала столько нового о своих родственниках, меня переполняет чувство гордости за своих прадедов и мою семью. Отныне и всегда, я буду хранить память о войне и ветеранах, передавая из поколения в поколение славу о героях»!

Литература:

1. Семейный архив
2. КНИГА ПАМЯТИ Акмолинской области 1941-1945. Атбасарский район. АО «Кокше-Полиграфия»
3. Алфавитная книга, призванных в советскую армию в период 1941-1945 гг. по Атбасарскому району.
4. Всемирная история. Учебник для 11 классов общественно – гуманитарного направления общеобразовательных школ. Алматы «Мектеп» 2015
5. История Казахстана. Учебник для 11 классов общественно – гуманитарного направления общеобразовательных школ. Алматы «Мектеп» 2015
6. Всемирная история. Учебник-тест для подготовки к ЕНТ/ А.Б. Сатанов – Алматы: ШЫҢ – КІТАП, 2014
7. История Казахстана. Учебник-тест для подготовки к ЕНТ / А.Е. Нурхаева – Алматы: ШЫҢ – КІТАП, 2010
8. https://ru.wikipedia.org/wiki/Великая_Отечественная_война
9. samsv.narod.ru/Div/Sd/sd310/default.html 310-я Новгородская стрелковая дивизия
10. Современный справочник школьника. Все предметы. 5 – 11 классы. ЭКСМО. Москва. 2013 год
11. Популярное издание Ратто Симона «Моя первая энциклопедия в вопросах и ответах». 2018 год

«ЧЕЛОВЕК – ЭПОХИ» - САУЭР ИВАН АДАМОВИЧ

Касенова Камила Талгатовна
ученица 10 класса, СШ № 33,
село Родина Целиноградского района
Авилкина Светлана Юрьевна
учитель истории, СШ № 33,
село Родина Целиноградского района
avilkina.68@mail.ru

Родина. Отечество. Для любого человека эти слова всегда имели большое значение. Народ, не помнящий своего прошлого, не может быть счастлив в будущем – эта мысль проста и понятна всем. К сожалению, зачастую мы сталкиваемся с тем, что современный человек утрачивает связь со своими корнями, с малой родиной. Достижения современности так быстро и активно входят в жизнь любого подростка, что история не только далёких предков, но и поколений ещё живущих людей это далекое прошлое.

Но вместе с тем, в каждом уголке Казахстана, в каждом городе, ауле, селе есть специфические черты истории и культуры, которые формируют в человеке интерес и любовь к родному краю, его патриотические чувства.

Лидер нации Н. Назарбаев в своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» предложил обратить внимание общественности на историю наших современников. [1]

Будущее Казахстана и её народа не в возвращении к прошлому, а в движении вперёд, в упорной и настойчивой созидательной работе.

И поэтому мы должны знать тех людей, кто своим каждодневным трудом меняет все вокруг: вносит вклад в развитие общества, страны в целом, влияет на своё окружение, чья устойчивая позиция и взгляды на жизнь заслуживают того, чтобы об этих личностях говорили. Эти люди нужны своей стране здесь и сейчас, люди меняющие, как минимум, казахстанский мир; люди, на которых ориентируется подрастающее поколение.

Мы хотим рассказать о таком человеке - нашем знаменитом земляке, руководителе ТОО «Агрофирма Родина» Сауэр И.А.

Удивительно, сколько людей существует на планете, сколько судеб, сколько предназначений. Кому-то выпало стать успешным, кому-то богатым, кому-то известным, но очень мало тех, кто объединил в себе все это, а еще меньше тех, кто посвятил все, чего достиг, окружающим людям.

Одним из таких героев нашего времени по праву можно назвать Сауэра Ивана Адамовича.

Мы изучили и обобщили факты биографии Сауэра И.А., проанализировали информацию об истории становления и развития села Родина, до и в период руководства Ивана Адамовича, обстоятельства, в которых, Иван Адамович проявил выдержку, величие духа, веру в будущее.

Мы считаем, что данная тема актуальна в наши дни, так как она сохраняет связь между поколениями.

Хронологические рамки исследования: 30 - годы XX века - начало XX! века.

Итогом нашего исследования явилась попытка привлечения молодёжи к изучению истории своего родного края, воспитание интернационализма, патриотизма, толерантности.

В дальнейшем работа может иметь практическое применение, материал будет использован как наглядность на уроках истории, классных часах, внеклассных мероприятиях, а также пополнит экспозицию школьного музея.

Наша работа содержит информацию об истории становления и этапах развития села Родина.

Поводом к написанию этой работы явился результат опроса среди моих сверстников, которые, к сожалению, мало интересуются историей родного края и людьми, прославившими свой край.

Сауэр Иван Адамович.

Кто бы мог подумать, что выходец из деревенской семьи, простой паренек, окончивший ВУЗ на инженера-механика, вдруг достигнет таких высот! Да как, медленно, шаг за шагом, радуясь маленьким победам и стремясь к большим.

Безусловно, Иван Адамович - настоящий лидер, сумевший повести за собой народ.

Восхвалять его можно бесконечно, благодарить за все то, что он для нас сделал, любить и почитать. Но с чего начинался его трудовой путь?

Иван Адамович родился 11 июня 1958 года в с. Малиновка (ныне Акмол) – районном центре Целиноградского района.

Любовь к труду прививалась с самого детства. Отец его часто повторял: «Ни одна культура на поле не должна чувствовать себя чужой», - и эти наставления Иван Адамович запомнил на всю жизнь и применил на развитие своего агрохолдинга. [2]

Скорее всего, успешность уже была заложена в нем, вместе с человечностью и трудолюбием.

В 1980-м году окончив Целиноградский сельскохозяйственный институт, до 1985-го года проработал бригадиром тракторно-полеводческой бригады совхоза «Красный флаг» Целиноградского района, а с 1985 по 1987 год – был повышен до главного инженера того же совхоза.

Следующим, наверное, самым важным этапом в жизни является получение должности директора совхоза «Родина», затем ТОО «Агрофирма «Родина».

История нашего села началась с 30-х годов прошлого века. Именно в это время сюда прибывают репрессированные и спецпереселенцы из России, Западной Украины, Белоруссии, Молдовы, Кавказа.

31-я точка КарЛАГа, Богом забытое место, тогда еще село «Интернациональное» абсолютно не было перспективным. Старенькие бараки, бедные люди, всюду развал и паника.

Наше село, как и тысячи сел Казахстана, пережило все вехи социалистического строительства.

1940-м году появляется первая техника. Работа кипела. Жизнь была радостная, но ненадолго, грянула война - наступил 1941 год. Все помыслы тружеников села были направлены на одно – «Все для фронта! Все для победы!»

Долгожданная победа пришла! Народ с новыми силами принялся за восстановление и дальнейшее развитие хозяйства.

В 1954 году Приозерный сельский совет укрупнился.

В 1961 – на базе двух колхозов «Новый быт» и «Большевик» был образован совхоз «Родина».

Директор совхоза Тимошенко Николай Гаврилович предложил назвать новый совхоз «Родина». Его предложение было утверждено. [7]

С 1987 года по настоящее время – директор хозяйства Сауэр И.А.

Причин отказаться от этого места было в десятки раз больше, чем согласиться работать здесь, но Иван Адамович не сдался, засучил, как говорится, рукава и принялся за работу.

В 1994 году совхоз «Родина» был приватизирован по пилотному проекту и стал первым частным хозяйством в Республике Казахстан, а Сауэр Иван Адамович стал его руководителем. Впереди было еще больше работы, еще больше достижений.

Помимо развития хозяйства, Иван Адамович развивался и сам, как успешная и разносторонняя личность.

В 1989-1993-х и 1999-2003-х годах – являлся депутатом Акмолинского областного маслихата.

- Член Ассамблеи народов Казахстана;
- Член Президиума Национальной палаты предпринимателей «Атамекен»;
- Почетный гражданин Акмолинской области.
- Высшая степень отличия - звание «Қазақстанның Еңбек Ері» Герой труда Казахстана (2013 год)

Издал книгу «ПК «Родина» - хорошо работать, достойно жить», в которой повествует о том, как достиг своих целей.

Своего рода пособие для тех, кто тоже хочет быть полезен обществу и стать успешным.

И это только его личные достижения.

ТОО Агрофирма Родина регулярно становится победителем республиканского конкурса «Алтын сапа», награждена золотой медалью. Получает золотые медали «Алтын белгі» на ярмарке достижений агропромышленного комплекса Казахстана, а самое главное, признательность и благодарность людей. [6]

Жить в нашем селе почетно и интересно, здесь созданы все условия для достойной жизни: постоянная, хорошо оплачиваемая работа, льготы и поощрения, новейшее оборудование, места отдыха и развлечений.

Здесь развиты культура и спорт, а главное, образование - огромное внимание уделяется школе.

Учащиеся премируются за отличную учебу, участие в культурно-спортивной жизни, учреждена номинация «Ученик года».

Агрофирма «Родина» оплачивает обучение студентов в ВУЗах, выплачивает стипендию.

Сельский округ Родина был признан лучшим в Акмолинской области. Здесь наработан опыт организации сельскохозяйственного производства, развитие социальной сферы и создания благополучных условий для жизни и деятельности тружеников села и их семей.

И все это заслуга нашего земляка – человека эпохи – Сауэра И.А.

В завершении, ещё раз хотелось бы подчеркнуть важность и значимость знаний истории нашей страны, в которой проживает более 130 национальностей, где каждый ощущает себя прежде всего гражданином своей Родины, гражданином Казахстана и поэтому очень важно сохранять мир и дружбу, согласие, стабильность и гражданский мир в нашей стране.

Литература:

1. Н. Назарбаев «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Астана, 2017
2. И. Сауэр «ПК «Родина» - Хорошо работать – достойно жить» Астана 2001
3. Газета «Акмолинская правда» № 151,152 декабрь 2013
4. Газета «Казахстанская правда» № 132 декабрь 2013
5. Журнал «Батыр» № 2 февраль 2015
6. www.toorodina.com
7. Архивные документы

МОЯ МАЛАЯ РОДИНА – ЖАРКАИН

Кияшко Татьяна
ученица 9 класса ГУ «Средней школы имени Николая Островского»
Бегалина Ирина Николаевна
учитель истории и географии ГУ «Средней школы имени Николая Островского»
ira_begelina@mail.ru

Для чего нужно знать историю своего края?

Народная мудрость гласит: не зная прошлого, не поймешь и настоящего.

Любовь к Отчизне начинается с любви к своей малой родине – месту, где человек родился. Малая Родина и есть исток, начало, откуда человек делает шаг в большой мир. С родного уголка земли начинается огромная страна КАЗАХСТАН, гражданами которой мы являемся.

История родного края… Вдумаемся в эти слова. Это история того уголка земли, где мы родились, где жили наши отцы и деды. История, богатая событиями, примечательная славными

и великими именами. Но много ли мы знаем о своих корнях, о названиях наших родных мест, об истории родного края? Нам, необходимо помнить, что наши детские впечатления самые яркие и порой остаются на всю жизнь, и если в процессе краеведческой работы удастся разбудить в детской душе чувство глубокого уважения к своим истокам, то ребенок, повзрослев, даже покинув «глубинку», всегда с теплотой и любовью будет вспоминать свои родные места, а значит, с этими же чувствами будет думать о большой Родине – Казахстан.

История происхождения края.

Жаркаинский район был основан 22 октября 1955 года Указом Президиума Верховного Совета Казахской ССР, в начале он назывался Баранкульским районом, затем в 1997 году ,в связи с упразднением Жанадалинского района, (он был образован в 1969 году) его территория была объединена с Державинским районом.Нынешний район взял наименование старой Державинки, которая основана еще в начале века.

История города Державинска начинается с того, что существовало русское поселение недалеко от места нынешней «дислокации» Державинска и названа в честь проживавшего в нем купца Державина. Образовалось поселение во времена переселения в места казахских кочевий российских крестьян в 40-50е годы XIX века, где в поселке с 2 улицами работали 4 мельницы.

В 1919 году «в период террора Колчака» Державинск становится одним из центров красных партизан. Здесь планировали провести партизанский съезд большевики Сабыр Шарипов и Афанасий Терентьев. В 20-е в поселении Державинск белогвардейская банда казнила верных последователей первых большевиков Макара Мельника, Назара Жерняка, Архипа Шкурко. Своих героев односельчане похоронили на площади. В 1954 году население Державинска стремительно выросло за счет приехавших на целину людей. Освоение целины – это грандиозный социально-экономический проект двадцатого века. Аналогов, которому в мировой истории не было. За короткий исторический период во многих районах Казахстана преобразовалась экономика, образование, здравоохранение, культура.

Жаркаинский район расположен в юго-западной части Акмолинской области Республики Казахстан. Граничит в юго-западной части с Костанайской областью, на севере - с Есильским районом, на востоке - с Жаксынским и Атбасарским районами.

Город Державинск расположен на берегу р.Ишим, который богат рыбными запасами,посевными и пастбищными угодьями и разнообразием фауны и флоры.

К достопримечательностям можно отнести «Красную мазарку», березовую рощу, озера с.Шойындыколь. «Красная мазарка»- единственный, оставшийся в хорошем первозданном виде, архитектурный памятник в районе. Памятник интересен «премудростями» производства материалов, кирпич не хуже огнеупорного. Территория - 12,1 тыс. кв. км, что составляет 8,2 процента территории области.

На территории района имеется березовая роща, где размешен загородный оздоровительный летний лагерь «Ак кайын», живописные места на территории Шойындыкольского сельского округа.

По географическому расположению и природно-климатическим условиям Жаркаинский район стал одним из производителей в Акмолинской области по выращиванию твердых сортов пшеницы.

Специализация региона - зерновое производство, животноводство и переработка сельскохозяйственной продукции, ремонт сельскохозяйственной техники.

Создан мощный кадровый и научный потенциал. Целина воспитала целую плеяду героев. Ставших руководителями передовых предприятий, крупными учеными, государственными и политическими деятелями. Сегодня славные традиции первоцелинников продолжают их дети и внуки, ставшие по примеру отцов достойными гражданами и патриотами нашей родины – Республики Казахстан.

Целинники – это высокое поистине народное звание, сплав мужества, энтузиазма и терпения, проявленного в самые трудные, первые годы целины. Историю одного из таких первоцелинников, а именно, моего дедушки, я хочу вам рассказать.

Вклад Гегомян Рафика Ванушевича в развитие Жаркаинского края

Человек может считаться богатым, если кто-то сложит писания о его делах.

Гегамян Рафик Ванушевич родился 17 октября 1932 года в семье военного конструктора. Он был вторым ребенком в семье. Его с ранних лет увлекли знания и книги. Особое внимание он уделял технической литературе. Тяга ко всему новому и врождённый талант сделали свой выбор в пользу развития сельского хозяйства и села в целом. Работая более 40 лет бригадиром полеводческой бригады, Рафик Ванушевич всячески старался улучшить и рационализировать условия труда. И благодарностью за его многолетний труд и за вклад в развитие края стало его признание как заслуженного рационализатора и государственные награды:

Медаль за освоение целинных земель 20.10.1964г. Орден Трудового Красного Знамени 19.04.1967г. Орден Ленина13.12.1972г. Орден Октябрьской Революции 24.12.1976г. Золотая медаль за достигнутые успехи в развитии народного хозяйства СССР 12.05.1980г. Орден Трудового Красного Знамени 19.02.1981г. Медаль Ветеран труда 12.04.1984г. Медаль ветеран труда 08.08.1991г.

И многие другие правительственные награды.

За многолетнюю трудовую деятельность им, было придумано и притворено в жизнь более 137 рационализаторских новшеств, о чём говорят в подтверждение тому авторские свидетельства. Все его разработки и авторские проекты активно использовались в практике в первые и последующие годы освоения целинных земель. Были придуманы и неоднократно улучшались почвообрабатывающие агрегаты. А именно, плоскорезы - глубокорыхлители ПГ-3, ПГ-5, жатки прямого кошения 5-ти и 6-ти метровые, фуражирные комбайны, сцепки для закрытия влаги и многое, многое другое.

Молодёжно-комсомольская бригада под руководством Рафика Ванушевича неоднократно занимала призовые места на различных соц.соревнованиях. Не редкими гостями в его бригаде были такие высокопоставленные лица, как Кунаев Д.А., Назарбаев Н.А., Кулагин С.В.

В первые годы становления независимого Казахстана, он старался как никогда. В поисках выхода из не простой экономической ситуации, сконструировал и запустил мини цех по переработке подсолнечника. И вскоре новость о натуральном подсолнечном масле разлетелась по округе и далеко за её пределами.

В планах были также макаронный цех и многое другое. Но годы добросовестного труда, отданные любимому делу, наложили отпечаток на здоровье. И в 2011 году Рафика Ванушевича не стало, но память о заслуженном рационализаторе и просто хорошем человеке, который любил свою родину и свою работу, живёт и по сегодняшний день.

Гегамян Рафик Ванушевич – человек, который прославил нашу Родину, внес неоценимый вклад в развитие сельского хозяйства района и всей Республики.

Работая над исследовательской работой, собирая материалы по крупицам, я пришла к выводу:

-знание истории своей Родины, её прошлого помогает лучше оценить настоящее, воспитывает любовь и уважение к людям труда. Без прошлого нет настоящего, без настоящего нет будущего. Вырастет бурьян, как памятник на забытых могилах деревень. Наше поколение и знать не будет о том, что в таких глухих местах, когда-то жили, работали и создавали историю своей страны трудолюбивые и самоотверженные люди.

-историю родного края и людей, которые внесли вклад в развитие и процветание, нам обязательно надо знать и помнить, для того чтобы не исчезло бесследно прошлое, чтобы наше подрастающее поколение знала свою культуру, традиции, обычаи, свой родной язык. Плох тот народ, который не помнит, не ценит и не любит своей истории.

Я считаю, что история отдельного края является частицей страницы истории нашего государства. А нам следует ее знать, изучать и помнить. Помнить, что

«человек жив памятью …», что существует понятие исторического опыта.

«Как дерево живёт своими корнями,
Питает и умножает красоту и богатство цветущей кроны,
Так и человек чистыми помыслами и добрыми делами славит свой род».

Литература:

1. автор. Тургай сегодня. год издания
2. Жаркаинские зори
3. Личный архив семьи Гегамян Л.Е.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖАЗАСЫН ЕҢБЕКПЕН ӨТЕУШІЛЕРДІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІР ТАРИХЫНАН

Ақмола обл., Нұр-Сұлтан қ., №2 ДБАОММИ,
10 сынып оқушысы Қабдулла А.
Ақмола обл., Нұр-Сұлтан қ., №2 ДБАОММИ,
тарих мұғалімі Әбішева А.Ә.
abisheva_aidana@mail.ru

Күнделікті өмір – қазіргі Қазақстан тарихнамасындағы тарихи зерттеулерде өзекті болып жатқан түсінік. Бүгінде отандық тарихтың түрлі кезеңдеріндегі қоғамның әртүрлі санатының күнделікті өміріне арналған бағыттар, соның ішінде 1920-30-жылдардағы ауыр кезеңді қарастыру маңызды болуда. Халықтарды жер аудару жылдарындағы күнделікті өмірді зерттеу әлеуметтік жағдайдың өзгеруін қарастыруға, адамның экстремалды жағдайларға бейімделу механизмін анықтауға мүмкіндік береді.

ХХ ғасырда қаншама мың адамның тағдырын бір-ақ күнде өзгерткен халықтарды күштеп жер аударудың зардабы орасан зор. Сталиндік жылдарда көптеген қоғамдық және мемлекеттік басшылар, әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдері, сондай-ақ тұрақты тұратын жерінен мәжбүрлеп қоныс аударған барлық ұлттар мен этникалық топтар негізсіз саяси қуғын-сүргінге

ұшырады. 1920-жылдардың соңында Қазақстанның көптеген облыстарына кулактарды күштеп қоныс аударта бастады. Кулактарды жер аудару тарихы ұжымдастырудың және байлардың мүлкін тәркілеу тарихының ажырамас бір бөлігі болып табылады.

1930 жылы 30 қаңтарда БКП(б) Орталық Комитетінің «Жаппай ұжымдастыру аудандарындағы кулак шаруашылықтарын жою жөніндегі шаралар туралы» Қаулысынан соң кулактардың мүлкін тәркілеп, күштеп жер аудару қарқынды жүргізіле бастады [1, 91 б.].

Осы уақытта Қарағанды облысы кулактар, байлардың күштеп қоныс аударылған жеріне айналды. Кулактар отбасыларымен тек Украина мен Ресейдің орталық аудандарынан ғана емес, сондай-ақ Солтүстік Кавказ бен Орталық Азиядан да көшірілді. Жазасын еңбекпен өтеушілердің негізгі бөлігі облыстың аумағына орналастырылды. Жазасын еңбекпен өтеушілердің ұлттық құрамы әртүрлі болды. «Кулактардың» негізгі бөлігін орыстар, украиндықтар, немістер құрады, сонымен қатар олардың арасында поляктар, белорустар, татарлар, еврейлер, армяндар және тағы да басқа халықтар да болды.

Қоныс аударушылар еліміздің Конституциясымен кепілдік берілген барлық негізгі азаматтық құқықтарынан айрылды. Жазасын еңбекпен өтеушілердің басты міндеті ауыр және көп еңбекті қажет ететін жұмыстарға қоғамдық-пайдалы еңбекпен айналысу болып жарияланды. Арнайы қоныс аударушылар белгіленген тұру тәртібі мен қоғамдық тәртіпті мүлтіксіз сақтауы, арнайы комендатураның барлық өкімдеріне сөзсіз бағынуы тиіс болатын. Кез келген тәртіп бұзушылық, комендантқа бағынбағаны үшін жазасын еңбекпен өтеушілер айыппұл немесе қамауға алынды. Арнайы қоныс аударушылардың күнделікті өмірі көптеген тыйым салулар мен шектеулерден тұрды.

Қазақстанға ұжымдастыру кезінде Ресейдің орталық облыстарынан 189 мың адам жер аударылған. Ал 1931 жылдың өзінде 150 мың адам Ақмола, Қарағанды, Павлодар, Көкшетау облыстарының аумағына күштеп қоныстандырылды [2, 9 б.]. Қарағанды облысына қоныстандырылған жер аударушылар тек кеңшарлардың поселкелерінде құрылған арнайы аумақтарда ғана емес, сонымен қатар облыстағы әртүрлі өнеркәсіптік кәсіпорындарда жұмыс істеді. Қарағанды облыстық атқару комитетінің құжаттарында 1930-жылдары жер аударылғандар жұмыс атқарған 70-тен аса кәсіпорындардың тізімі берілген. Осы бойынша жазасын еңбекпен өтеушілердің көп бөлігі көмір өнеркәсібінде істеген [3, 6 б.] .

Арнайы қоныстанушылардың Ақмола басқармасы бес аудандық комендатурадан тұрды. Олар: Тайынша, Шортанды, Ақмола, Осакаров және Қарағанды. Алғашқы төрт комендатура жер өңдеу бойынша шаруа қожалықтарын құруға бағытталса, Қарағанды облысы қала құрылысымен байланысты болды. Жазасын еңбекпен өтеушілер әртүрлі шахталарда, зауыттарда жұмыс істеді. 1933 жылғы 25 қаңтардағы БКП(б) Қарағанды қалалық комитеті бюросының хаттамасы бойынша арнайы қоныстанушыларға белгілі бір поселоктарды территория бойынша бөлу принципімен келесідей шахталарды бөліп берді: 1, 15, 19, 20 [3, 27 б.] .

1934 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша Қарағанды көмір бассейнінде 10397 адам жұмыс істеді, оның ішінде 5525 арнайы қоныстанушы болды. Ал 1935 жылдың наурыз айының соңында 11574 арнайы қоныстанушы өнеркәсіптерде жұмыс атқарды [4, 5 б.]

Қазақстанға жоғарыда аталған қаншама мың кулактар жер аударылса да, дегенмен күштеп қоныс аударылған кулактарды қабылдап, оларға жан-жақты көмек көрсетуге үкімет толық дайын болмады.

Қарағанды облысында арнайы қоныстанушылар мәдениет үйлеріне, қараусыз қалған мешіттерге, қоймаларға ,әртүрлі уақытша ғимараттарға және барақ тәрізді салынған үй-жайларға 50%-ы орналастырылса, ашық аспан астында қалғандар өздеріне жеркепе қазып алды [3,14 б.]. Жер аударылғандардың алғашқы қысты қандай жағдайда өткізгені туралы өлкетанушы Ю.Поповтың әкесі Попов Григорий Павлович өзінің естеліктерінде баяндайды. Г.П. Попов 1931 жылы Қарағандыға күштеп жер аударылады. Ол өзінің естеліктерінде: «Алғашқы қыс өте қиын болды және ол мәңгі есте қалды. Қарағандыға 75 мың арнайы қоныстанушылар келді. Оның ішінде балалар мен қарттар көп болды. Құрылыс материалдары болмады, олар Ақмоладан алынды. Барақтар қыс мезгіліне дейін толық салынып бітпеді. Соған қарамастан бұл барақтарда

70 адамға дейін тұрды. Саманнан тұрғызылған барақтар кеуіп үлгермей, қыста қатып қалды. Кірпіш болмады, сондықтан пешті әркім өз шамасы келгенше тұрғызды», - деп еске алады [5, 5 б.].

Арнайы қоныстанушылар санының көптігі, климаттың күрт өзгеруі, ауыр тұрмыстық жағдай, аз тамақтану, санитариялық жағдайдың болмауы көшіп келгендердің арасында жұқпалы аурулар мен жаппай өлімнің көбеюіне алып келді. 1931 жылы 26 тамыздағы шыққан құжатта Қарағанды аумағында сумен жабдықтау қанағаттанарлықсыз болғандықтан, тұрмыстық жағдайдың ауыр болу себебінен және медициналық көмектің болмауынан тұрғындар арасында іш сүзегі және басқа да аурулардың таралғандығы айтылады. Сонымен қатар арнайы қоныс аударушылардың көптеп келуі (60 мыңға жуық адам) және медициналық қызметпен толық қамтамасыз етілмеуінен науқастар саны одан әрі көбейе түсті [3, 14 б.]. Эпидемиялық аурулардан зардап шеккен арнайы қоныс аударушылар арасында бөртпе және іш сүзек, дизентерия, қызылша, оба және тырысқақ аурулары кең таралды.

Жоғары да аталған себептерге байланысты арнайы қоныстанушылар арасында өлім саны да көбейді. Оны біз сол зұлмат заманды өз көзімен көрген жандардың естеліктерінен көре аламыз. Прасковья Тимофеевна Украинская: «Менің анам және он айлық бауырым қайтыс болды. Мен ол уақытта 7 жаста едім. Бізді Осакаровкадағы төбесі жоқ барақтарға орналастырды. Әр барақта 70-80 адам. 1932 жылдың көктемінде әр барақтан 5-6 адам ғана тірі қалды». Василий Михайлович Судейкин: «1932 жылдың желтоқсан айында бізді Кубаньнан 9-поселокке әкелген уақытта біздің отбасымызда алты адам болды. 1933 жылдың жаз айының соңында мен ғана тірі қалдым». Петр Петрович Крылов: «Тоғызыншы поселокте 1933 жылы түгелдей отбасылар өліп жатты» [6, 3 б.].

Арнайы қоныстанушыларға күнделікті жұмыс атқарғаны үшін белгілі бір мөлшерде тізім бойынша азғантай тамақ беріліп отырды. Дегенмен, бұл көмек оларға жеткілікті болмады. 1931 жылы Орынбордан Ақмолаға жер аударылған Григорий Пивоваров өзінің естелігінде адамдардың суықтан және тұрақты тамақтың жетіспеушілігінен зардап шеккенін айта келіп, «тізім бойынша берілетін өнімдердің ішінен тек нан ғана тағамға лайықты болды, бірақ ол өте аз берілгендіктен, бір рет тамақтанғанда барлығын жеп қоятын едік, ал жарманы бір жерде пісіру керек болды, ол үшін бізде пеш болмады»,- деп еске алады [7, 4 б.].

Жұмыс істейтін жазасын еңбекпен өтеушілерге орталықтың қарым-қатынасы туралы 1933 жылдың 1 қаңтарындағы БКП(б) Қарағанды қалалық комитеті бюросының хаттамасында: «Өз еркімен жұмысын тастаған арнайы қоныстанушылар және жұмысқа шықпағаны үшін, жұмысты дұрыс атқармағаны үшін өндірістен шығарылғандарды 5 күннен 15 күнге дейін жұмыс бермей, кінәлі адамды және оның отбасы мүшелерімен қоса белгілі бір мерзімге мөлшерлеп берілетін азық-түліктен айыру керек. Жазалау уақыты біткен соң, оларды арнайы мөлшерлеп берілетін азық-түлік шегінде, яғни аталған азық-түлік мөлшерін 400 граммға дейін төмендетіп, аз төленетін жұмысқа жіберу керек. Ал нан жұмысшыларға және олардың отбасыларына жұмысқа шыққан күннің ертеңінде беріледі», - деп көрсетілген [3, 25 б.].

Өткен ғасырда орын алған халықтар жер аудару саясатының салдарынан қаншама мыңдаған жандардың тағдыры бір сәтте өзгеріп шыға келді. XX ғасырда күштеп көшірілген жазасын еңбекпен өтеушілер қилы заманда Қазақ өлкесінен пана тауып қана қойған жоқ, бастарынан қиыншылықтарды бастан өткізе отырып, өздері және ұрпақтары үшін екінші Отанын тапты. Ресми биліктің тыйым салғанына қарамастан, жергілікті тұрғындар жағдайы ауыр жандарға бейтаныс жерге қоныстануға көмектесті. Қиын-қыстау кезде нанымен бөлісіп, үйлеріңде паналатып, бар көмегін аямады. Олар ездерінің ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалды, көпұлтты Қазақ өлкесінен өзіне лайықты орын тапты.

Қазақстанға күштеп жер аударылған жазасын еңбекпен өтеушілер тарихын зерделеу тек осы халықтардың өз тарихын, өткенін білу тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ қоныс аудару қозғалысының объектісі болған Қазақстанның тарихындағы үлкен бетті зерттеу үшін де маңызды болып табылады. Қазақстан көпұлтты және көпконфессиялы мемлекет болып табылады, қазіргі уақытта бүкіл әлеуметтік-экономикалық құрылымды реформалауда шешуші кезеңді бастан кешуде. Біз үшін этносаралық келісімнің сақталуы, қоғамдағы үнқатысу мен

өзара түсіністік ахуалын құру азаматтық бейбітшілік пен саяси тұрақтылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Полиэтникалық және көп түрлі мәдениеті бар еліміздің орнықты дамуы үшін мүмкіндіктер ауқымын жетілдіру, жүйелі жаңаруды тездету, қажетті құндылық ретінде бірлік пен үйлесімділікті қарастырады. Қазақстан көптеген этникалық топтардың достық қарым-қатынасын сақтап қалды. Республика этносаралық келісім мен халықтардың бейбіт қатар өмір сүруінің ерекше тәжірибесін жинады.

Жоғарыда көрсетілген жазасын еңбекпен өтеушілердің күнделікті өмірі туралы деректерді біршама көрсеткенімізбен, дегенмен, Орталық Қазақстанға арнайы қоныс аударушылардың күнделікті өмірін зерттеп, болашақ ұрпаққа жеткізуде тарихшылардың алдында әлі де болса көптеген міндеттер тұрғаны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жангуттин Б. Вынужденные мигранты в Казахстане в 1930-е годы: численность и состав // Отечественная история. – Алматы, 2001. – № 3. – С. 95–100.
2. Козыбаев М.К., Алдажуманов К.С. Тоталитарный социализм: реальность и последствия. – Алматы: Фонд XXI век, 1997
3. Спецпереселенцы в Карагандинской области. Сборник документов и материалов. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2007. – 325 с.
4. Михеева Л. Спецпереселенцы // Индустриальная Караганда. – 27 январь. – 1998.
5. Ю.Попов. Из записок отца // Индустриальная Караганда. – 28 октябрь. – 1990.
6. Чиров Д. Откуда родом переселенцы? // Индустриальная Караганда. – 21 апрель. – 1989.
7. Чиров Д. О жизни, о судьбе // Индустриальная Караганда. – 21 август. – 1988.

ҰЛЫ ТҰЛҒА - ҚАРАКЕРЕЙ ҚАБАНБАЙ БАТЫР

Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебі, 7 сынып оқушысы
Қайрат Жанар
Целиноград ауданы, Қоянды орта мектебі, тарих пәні мұғалімі
педагогика ғылымдарының магистрі
Ахметова Баян Бурубаевна
bayan.akhmetova.1964@mail.ru

Қазақтың ұлы даласына ұлылығы сай билеушісі Абылай хан болса, мемлекеттілігінің тұғыры болған басты батырларының бірі Қабанбай батыр. Өле-өлгенше қазақтың тәуелсіздігіне қалқан болып өткен Қаракерей Қабанбай батыр. Батыр мемлекетке, қабырғалы елге қызмет етуі керек. Қаракерей Қабанбай батырды біз мемлекет тағдыры шешілер қиын сәттерде көреміз.

Қабанбай батыр – қазақтың біріккен қолының бас қолбасшысы, даңқты батыр. XYIII ғасырда жоңғар басқыншыларына қарсы күрестің бел ортасында жүрген қолбасшылардың бірі, халық арасында оны Қаракерей Қабанбай деп атаған. Осы уақытқа дейін Қаракерей Қабанбай батырдың өмірін, жорықтарын, шыққан тегін жыраулардың жыры арқылы, сол заман туралы деректерді зерттеген біраз ғалымдар бар: Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Шоқан Уәлиханов, Аманжан Жақыпов, Бейсенхан Садыхан, М. Тынышбаев, Камал Әбдірахман, Зейнолла Сәнік, С. Дәуіт, З. Тайшыбай, Алдан Смайыл.

Батырдың шын аты – Ерасыл. Ол 1692 жылы Арқада дүниеге келген. Найман тайпасының Қаракерей руының Байжігіт тармағынан шыққан. Атасы Мәмбет, әкесі Қожақұл, Қожақұлдың ағасы Күшік те ел үшін күрескен ерлер. Қабанбайдың 7 жасында, яғни 1702 жылы әкесі Қожақұлды қалмақтар өлтірген. Қаракерей Қабанбай батырдың туылған жері туралы әртүрлі деректер бар. Қазіргі кезде зерттеуші, тарихшы Камал Әбдірахман Қабанбай батырды Ақмола

өңірінде дүниеге келді деген пікір білдіреді. «Есіл бойы Қабанбай атамыздың кіндік кескен ұлы ордасы» [1].

Қаракерей Қабанбай батырдың қалдырған өсиетін еске түсірейік. Дәм-тұзы таусылуға жақындағанын білген ұлы батыр ұрпағына мынадай аманат қалдырады:

«Арқаға арнап, бейіт соғып,

От орныма қойыңдар...»

ЖұмахановТілеухан, Жұматаев Бақыт «Қазақ хандығы» еңбегінде Алакөл өңірінде дүниеге келді[2]. Зейнолла Сәніктің «Хан батыр Қабанбай» кітабында мынадай дерек айтылады: «Қаракерей Қабанбай 1692 жылы Алакөл өңірінде туған» [3].

1710 жылғы Арал теңізінің солтүстік жағындағы Қарақұм шөлінде өтті. Бұл құрылтайды ұйымдастырған Тәуке ханның өзі болды. Үш жүздің Құрылтай жиынында жоңғарларға қарсы халық жасағы жасақталды. Қарақұмда өткен бұл Құрылтай жиналысының тарихтан алатын орны ерекше зор. Мұнда қазақ халқының басына қаһарлы күн туғанда бұрыннан келе жатқан рулық тартыста рулық бедел-биліктің күшеюін көздеп жүрген батырлар тұңғыш рет бүкіл халықтық – ұлттық Отан қорғау идеясын түсіну сатысына көтерілді. Ел намысының – ер намысы екеніне көзі жетті, азаттық, тәуелсіздік туының астына бірікті. Сондықтан да осы кезде туған жерді, елді, Отанды қорғау идеясын қазақ халқының ұлттық тәуелсіздік санасының ояну кезеңінің алғашқы бастамасы болды деп санауға болады [4].

Ерасылдың ең алғаш шыққан шайқасы 1718 жылғы Аягөз шайқасы болатын. Аягөз өзенінің бойындағы шайқаста Қайып хан мен Әбілқайыр сұлтан отыз мың әскер әкеледі. Алайда мылтықпен қаруланған қалмақтар жеңіске жетеді. Сол себепті Орта жүздің руларының біразы солтүстікке қарай Қайып ханнан бөлініп, көшіп кеткен. Бұл туралы 2006 жылғы шыққан «Тарихи тұлғалар» кітабында «1717 жылы Аягөз шайқасында ерекше көзге түсіп, Қабанбай батыр аталады» [5]. Аягөз шайқасында жеңгенін медет тұтқан жоңғарлар 1718 жылы кең көлемде майдан ашып, оңтүстіктегі Арыс, Бөген, Шаян өзендерінің бойында ұрыс салады. Осы шайқастарда Қабанбай алғаш рет қолбасылық жекпе-жекке шығады. Қалмақтың бірнеше батырын өлтіріп халық қаһарманына айналады.

«Ақтабан шұбырынды» жылдары Қаракерей Қабанбай көптеген батырлармен бірге күрес жүргізді.

1723 жылы Түркістандағы ел ордасын қорғау кезінде тұрған қазақ қолы Қаракерей Қабанбай батырдың басқаруымен жауды өзіне қарай тартып алдарқатады. Жоңғарлар Асы өзеннің бойымен асуға өрмелегенде, Қабанбай батыр аянбай қарсылық көрсетеді. Төмен жылжып, Арыс аңғарына түскен тұста да жоңғар қолымен жағаласып, уақыт ұтады. Жаудан қашқан елдің ес жинап, Сырдарьяның арғы бетіне өтуіне жағдай жасайды [4]. Түркістан қаласын қорғауға қатысқан Қабанбай батыр қаланың жау қолына берілуіне қарамастан үлкен даңққа бөленді. Жоңғарлар Әзірет Сұлтанның кесенесін тонап, Сауран, Шымкент, Сайран, Ташкент, Созақ және басқа да қалалардағы мешіттердің кітапханаларын отқа жағып жіберді.

Қытайдағы қазақ зерттеушісі Зейнолла Сәнік Қаракерей Қабанбайды мынадай ұрыстарға қатысты деп жазды:

«1724 жылы Түркістан қаласын қорғау шайқасы, 1725 жылы Алакөл шайқасы, 1728 жылы Шұбартеңіз жағасындағы шайқас және Балқаш көлінің оңтүстік өңіріндегі қол жеткен жеңістер, 80 күнге созылған Шорға соғысы, бір жарым жылға созылған Шаған шайқасы, 1730 жылғы жоңғарларды Іле өңіріне дейін қуып келу, тағы ірі-ірі ұрыстардың бәріне дерлік Қабанбай қолбасшылық етіп, бас сардарлық міндет атқарған»[3].

1726 жылы Төле би, Қазыбек би мен ел тәуелсіздігін ту еткен батырлар Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Саурық, Шақшақ Жәнібек, Малайсары, Әбілқайыр хан Ордабасында бас қосып, халықты бірлікке шақырып, елді жаудан азат етуге үндеді. Ордабасындағы жиында қазақ жасақтарының қолбасшысы болып Әбілқайыр сайланды. Ордабасы жиынынан кейін 1728 жылы Бұланты шайқасында, 1729 жылы Аңырақай шайқасында қазақ жасақтары жоңғарларға ойсырата соққы берді. Осылайша Ордабасы жиыны қазақ халқының тұтастығын, тәуелсіздігін сақтап қалуға маңызды рөл атқарды. Бұланты-Білеуті шайқасынан кейін жау басып алған жерлер азат етіле бастайды[3]. Бұл жеңістер тарихи

жазбаларға былай деп түскен: «1730 жылы Қалдан Церен өзінің ат жалын тартып мінуге жараған барлық адамын жинап қазақтарға қайта шабуыл жасаса да, кектенген елдің тегеуірінді соққысына тап болып, оңбай жеңілді. «Ойрат әскерлерінің қазақтармен соғысындағы суық хабар тіпті сұмдық болды. Қалмақтар тұтас қырыла жаздады... Олар малын, үйін тастап, жаяу қашып келді.... Тіпті үйлерінен шығуға бата алмай қалды» [6].

1738 жылы Қандыжап отыз мың қолды тың тұрған Орта жүз еліне – Арқаға қарай аттандырады. Жаудың бетін қайтару міндеті Орта жүз елінің қолына қолбасшы болып жүрген Абылай мен Қабанбайға жүктеледі. қазақ батырлары мен жасақтарын Абылай мен Қабанбай қайта ұйымдастырып, жауды тұс-тұстан соққылайды да, ең соңында қоршап алып, Арқа жерінде қалмақ батыры Қандыжапты жекпе-жекте мерт қылып, тірідей қолға түсіреді. Осы жолғы жеңістен кейін Абылай мен Қабанбайдың даңқы бұрынғыдан да артып, бүкіл қазақ елінің мақтауына бөленеді. Қалмақтар Қандыжаптың құнын кешіп, бітімге келеді. Кейін келе ол «Қандыжап бітімі» деп аталып кетеді [7].

1740 жылы жоңғарлардың Жәмі ноян бастаған отыз мың қолы тұтқиылдан шабуыл жасап, Абылайды байлап әкетеді. Өздерінің басын біріктірген көсемінен айрылған қазақ елі қайтадан күйзеліске түседі. Қабанбай қазақ елін ұйымдастырып, соғыс дайындығына кіріседі, әрі жоңғарларға Абылайды босату немесе тұрыстық беруге елші жібереді. Қазақтардың қатты қысымынан сескенген, әрі сұрақ үстінде Абылайдан жеңілген Қалдан Церен Абылайды босатуға мәжбүр болады.

Жүсіп Көпейұлы (1858 – 1931) Абылай және Қабанбай заманында болған оқиғалар жөнінде мол дерек қалдырған екен. Ол өзінің «Абылай» атты еңбегінде Абылай заманында өткен білікті билер мен батырларды бірден атап келіп: «Қазақта батырда – Қаракерей Қабанбайдан асқан батыр жоқ, - деп жазған [8]. Қабанбай батырдың өмірі мен ерлік күресі Бұқар, Ақтамберді, Үмбетей, Дулат, Тәттіқара т.б. халық ақындарының жырларына арқау болған. Қабанбай батырға арналған жырлардан Қазақстанда 18 нұсқасы, Қытайда онға тарта нұсқасы сақталған [9]. Қабанбайдың сан рет ерлігіне байланысты әсіресе, оның Шыңғыстауы бөктеріндегі жоңғарлардан ең соңғы қамалын бұзуына байланысты Абылай хан өз уәдесі бойынша Қабанбайға «Хан Қабанбай» деген мәртебелі атақ береді. «Есенгелді» жырында Абылайдың Қабанбайды «Бас батыр» деп атағандығы айтылады. Қабанбайдан оза ешқандай қазақ батыры «Хан батыр» деп аталмаған, Абылай мұнан басқа батырлардың ешбірін «Бас батыр» деп атап, «Халық саған аманат» деп тапсырғандығы жөніндегі деректерді қазірге дейін ұшырата алмадық [9].

Қаракерей Қабанбайдың «Дарабоз» атануы туралы Мұхтар Әуезов былай дейді: «Көп адамы қырылып, ашынған Абылай қолдағы батырларына жар салыпты. Кімде-кім еңбек етіп, айласын тауып, осы қалмақты дәл осы үңгірден шығармай қырып беретін болса, бұдан былай Қолбасылық дәрежені сол кісіге бұйырамын депті. Сонда Абылайға ерген ерен батырлардың ішінде үздік шыққан Қаракерей Қабанбай болған еді. Күндіз-түні талмай ұрыс салып, ұңгірдің аузын оқпенен көміп, қалмақты бұқтырып отырып, әлденеше күн аштықтан бұралтады. Сөйтіп, ақыры қалмақты жеңіп, Абылайды дегеніне жеткізеді. Соның артынан жеңіс тойын жасағанда Абылай Қабанбайға: «Бар батырдан сен оздың, жеке-дара шығып озып тұрсың. Айтқаным-айтқан, сертімнен шыққаным осы, қайратың үшін бұдан былайғы жорықта қолбасы сен боласың! Және бұдан кейін сенің атың Қабанбай емес, Дарабоз болсын» - депті [10].

1751 жылы Арқадан Оңтүстік Қазақстанға – Ханбаба (Барақ сұлтанның үлкен ұлы) жорық жасады. Ұлы жүз жасағын өзіне қосып алған екі түмен қазақ әскері Сыр бойы, Шымкент, Сайрам, Ташкент қалаларын жоңғарлардан тазартып, Ташкентте Төле бидің билікке келуіне көмектеседі. 1757 жылы жоңғардың билеушісі Әмірсананы қуып келген Қытай әскерінің бетін қайтарды. Бұл соғыста Қабанбай батырдың ұрыс тәсілдері жеңіске қол жеткізудің кепілі болды. «1757 жылы қазақ-қытай келісімдеріне сай, Үрімші және Ерен Қабырғада сауда айырбас орындары ашылады»[11].

Зейнолла Сәнік жырларды зерттей отырып, Қабанбай батыр өлімі туралы мынадай пікір айтады: «Қабанбай» атты жырда Қабекен қырғыздардың Әтеке Жырық атты батырын жекпе-жекте жеңіп, қайтар жолында науқасқа шалдығады. Ауырып үйінде хал үстінде жатқанда Әтеке

жырықтың Садыр деген баласы «Қабанбайдың көзі тірісінде елін шабамын» деп қалың қол бастап келеді. Жұрт абыржып, елді үрей басады. Осындай қысыл-таяң жағдайда Алла Тағала Қабанбайдың тілегін қабылдап «сүт пісірім уақыт буынын қатайтады», батыр «төл атымен серттесіп, соңғы рет жауға мінеді» де, елін шабуға келген жауын біржолата жеңіп, соңғы рет інісі Дәулетбаймен қоштасып, үйіне келіп, дүниеден өтеді. Амалмен құрған қақпанды,

Ақылды пенде баспайды.

Тәңірім жазған жазудан,

Өлшеулі ғұмыр аспайды, - деп батырдың өзі айтқандай, 1770 жылы 78-ге қараған жасында, дүйсенбі күні есіл ер қаза тауып, үш жүздің ұранына айналған ұлы жүрек тоқтайды»[3].

Қабанбай батыр Қазақ халқының басынан кешкен ең қиын-қыстау күндерді өз мойнына арқалап, өмірінің ең соңғы сәттеріне дейін елін жаудан қорғау жолында ерлікпен өтті. Қаракерей Қабанбай батырдың ерліктері туралы аңыздарда, «Сабалақ» (Абылай хан дастанынан), «Төрт төре», Бұқар жырау жырларында жырланған. Абылай ханның Бас батыры Қабанбай жайында «Ер Қабанбай» атты дастан бар.

Даңқты батыр, дарынды қолбасшы, аты аңызға айналған Қаракерей Қабанбай батыр бабамыздың өшпес ерлігі ұрпақтарының есінде мәңгі жүруі тиіс.

Қолданған әдебиет:

1. Камал Әбдірахман «Хан батыр Қабанбай» 14-бет Астана «Фолиант» баспасы – 2001
2. Жұмаханов Тілеухан, Жұматаев Бақыт «Қазақ хандығы» 130-бет Алматы «Аруна» баспасы
3. Зейнолла Сәнік «Хан батыр Қабанбай» 53-бет
4. Алдан Смайыл «Қанжығалы қарт Бөгенбай»«Фолиант» баспасы Астана-2007
5. «Тарихи тұлғалар» Құраст. Тоғысбаев Б., Сужикова А. «Алматыкітап» баспасы 2006
6. «Жоңғар хандығынның тарихы» 372-бет
7. Ш. Күмісбаев «Қаракерей Қабанбай» 251-бет «Аруна» баспасы 2006 жыл Алматы қ.
8. Мәшhүр Жүсіп Көпейұлы «Абылай» 1992 ж.
9. «Абай» энциклопедиясы 299-300-беттер
10. Мұхтар Әуезов Таңдамалы шығармалары. 20-том.
11. Жамбыл Омари «Қанжығалы қарт Бөгенбай» 362-бет Астана-2007 «Фолиант» баспасы

ИСТОРИЯ МОЕЙ УЛИЦЫ

Кузьмина Софья Евгеньевна
ученица 7 «Б» класса, СШ №10, г. Кокшетау
Конакаева Замзагуль Байзаковна
учитель истории, СШ № 10, г.Кокшетау
E-mail: zkonakaeva@mail.ru

Любят родину не за то, что она велика, а за то, что своя.
Сенека Луций Анней (Младший)

У каждого человека есть свой любимый город. Чаще всего любимым называют тот город, где промчалось детство человека, ведь именно с детством связаны самые дорогие сердцу воспоминания.

Любимый город. Этому городу вовсе не обязательно быть столицей, городом миллионером. Он может быть маленьким, тихим, но очень родным.

Предлагаю познакомиться: Кокшетау - город моего детства. Этот город небольшой, но такой уютный. Здесь я родилась, здесь живут мои родные люди, друзья, одноклассники.

Я люблю этот город, сама не знаю, за что. Ни за что, наверное, пока конкретно, точнее, за то, что он есть, что он именно такой, непохожий ни на какой другой город. Есть просто чувство, которое я не могу объяснить словами, а могу объяснить это чувство в сравнении: с любовью к родным. Ведь их мы любим не за что-то, а просто за то, что они есть.

Если быть предельно честными, то, наверное, мало кто знает, в честь кого названы большие улицы и небольшие улочки в наших городах. Порой мы ежедневно ходим по давно знакомым улицам и даже не задумываемся, почему улица носит то или иное название? Как называлась раньше и почему? Кому посвящены памятники и мемориальные доски? Кто из знаменитых людей ходил и жил на улицах наших городов?

Я хочу написать о человеке, чьим именем названа улица, на которой проживает наша семья – улица Мухтара Ауэзова.

Я никогда не задумывалась,почему так названа моя улица. Но недавно, когда я читала книгу М.Ауэзова, мне стало очень любопытно узнать - кем он был, что в честь него названа улица. Данная моя статья посвящена Мухтару Ауэзову.

Мухтар Омарханович Ауэзов родился 1897 г. в Семипалатинской области в семье кочевника-казаха. Его первым учителем стал дед Ауэз, учивший мальчика грамоте по рукописному сборнику стихов великого казахского поэта и просветителя Абая Кунанбаева. Через переводы Абая Мухтар впервые узнал никогда не слыханные им дотоле имена русских классиков - Пушкина, Лермонтова, Крылова — и героев их произведений.

Выросший в семье, где любили и почитали Абая, М. Ауэзов посвятил много лет изучению его жизни и творчества. В казахской кочевой степи, где жил Абай, до революции почти не было грамотных людей, поэтому сведения о поэте и тексты его стихов Мухтар Ауэзов по крупицам собирал у современников Абая. Он написал его научную биографию, издал его стихи и философские изречения, уже зрелым писателем создал роман-эпопею в двух книгах под общим названием «Путь Абая». В этом романе при всей его исторической достоверности образ главного героя не просто литературный портрет, а обобщенный характер общественного деятеля, посвятившего жизнь борьбе за освобождение своего народа от гнета баев-феодалов и невежественного духовенства, борьбе за приобщение казахов к русской демократической культуре.

Он дает сведения об истории, экономике, этнографии, фольклоре края. Обе книги удостоены премий: «Путь Абая» и «Абай». Они переведены на десятки языков и заслужили мировую известность.

В 1917 г. двадцатилетний Мухтар Ауэзов написал пьесу «Енлик-Кебек» (до этого казахи не знали ни драматургии, ни театра).

Разоблачению бая, эксплуататора и насильника, посвящен и первый рассказ Мухтара Ауэзова «Сиротская доля», написанный им после поездки по Семипалатинской области.

Ауэзов является одним из ярких деятелей, что на заре двадцатого века ставили перед собой целью достижение независимости казахского государства. Такие почитаемые лидеры «Алаша», как Алихан Бокейханов, Ахмет Байтурсынов и Миржакип Дулатов, возлагали на молодого Мухтара большие надежды. Не потому ли, зная об ожидавшем их неминуемом расстреле, Ахмет Байтурсынов оставил завещание: «Берегите Мухтара!»

В большинстве ранних произведений писателя звучит тема раскрепощения женщины («Кто виноват?», «В тени прошлого», «Красавица в трауре»). Особое место в его творчестве занимают образы русских революционеров, помогавших героям Мухтара Ауэзова найти свое место в борьбе с угнетателями. И в последнем, напечатанном уже посмертно произведении Ауэзова «Племя младое», посвященном нашей современности, борьбу за новую жизнь против пережитков патриархальности возглавляет русский коммунист.

Он преподавал в вузах, занимался научной работой. Им создан первый курс истории казахской литературы и курс абаеведения, опубликовано первое научное исследование киргизского эпоса «Манас». Мухтар Ауэзов был избран академиком Академии наук Казахской Республики.

В литературе Казахстана МухтарАуэзов, как драматург, занимает почётное место. Первым и самым ранним произведением Ауэзова была пьеса «Енлик-Кебек», основанная на народном предании о трагической судьбе двух молодых людей. Сюжет аналогичен истории о вражде семей Монтекки и Капулетти в пьесе Шекспира «Ромео и Джульетта». Пьеса «Енлик-Кебек» впервые была поставлена в юрте жены Абая Айгерим и с тех пор не сходит с казахской сцены. Его драма «Кара-Коз», с изумительной чуткостью и исторической правдивостью восстановившая национальные и бытовые особенности народных певцов Казахстана, получила первую премию на конкурсе драматургов в 1926 году в Кзыл-Орде.

Имя Ауэзова присвоено Институту литературы и искусства, в котором он много лет проработал и Казахскому государственному академическому театру драмы в Алма-Ате.

Решением Кокшетауского гормаслихата от 26 июня 2000 г. старейшая центральная улица г. Кокшетау – улица Советская была переименована в улицу имени выдающегося казахстанского писателя, общественного деятеля, ученого МухтараАуэзова.

Улица Советской она стала в 1920 г., а до этого она называлась улицей Петропавловской.

Старинными достопримечательностями нашей улицы являются здания бывших домов - жилого и торгового - купца А.В.Соколова построенные в последней четверти XIX века и торговый дом купца И.И.Короткова 1903 года постройки.

В районе пересечения улиц Ауэзова и Куйбышева с 1971 года находится памятник казахскому ученому и просветителю XIX века ШоканУалиханову.

С моей улицы Ауэзова хорошо просматривается на сопке Букпа надпись «КОКШЕТАУ». Которая была установлена в июле 2012 года. Его общая длина - 67 метров, а высота букв - 10 метров.

Моя улица – это то место, к которому я отношусь с особым чувством. Она мне очень дорога, потому что здесь я живу, знакомлюсь с новыми людьми, многому учусь.

Моя улица навсегда останется в моем сердце независимо оттого, где я буду жить в будущем.

Литература:

1. Ауэзов М.О. Большая советская энциклопедия.
2. Государственный архив г. Кокшетау
3. Электронная библиотека «Мир Мухтара Ауэзова»

"КӨКШЕТАУ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ГОСПИТАЛЬДАР"

Көкшетау қаласы "IT мектеп-лицейі", 8 сынып оқушысы
Мухамедияр Камила Хамзақызы
Көкшетау қаласы "IT мектеп-лицейі", Тарих пәнінің мұғалімі
Бугабай Арман
bugybai@mail.ru,
kamilamukhamedyar@gmail.com

Тұңғыш президенттің "Кеңістік - барлық нәрсенің, ал уақыт - бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістіктің көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады" демекші өз еліміздің тарихи кеңістігі бізге керек. Тарих ең басты құндылық. Соның ішінде әр кімнің өзінің туған өлкесі ыстық екені белгілі. Осы орайда өзіміздің қаламыз Көкшетаудың тарихы бір төбе. Қала мен көше тарихын білуіміз қажет. Әсіресе өлкетануды. Себебі өлкетану әр өңірдің өзінің өзектілігі мен құнды тарихымен сапалы. Осыған орай Көкшенің төрінде орналасқан. Ұлы Отан соғысында жаралы әскерлерге пана болған әскери госпитальдар туралы зерделеп, зерттеп көрелік.

Отан үшін жан пида деп қаншама саңлақтардан айырылдық. Майдан кезінде Көкшетау қаласында әскери госпитальдар орналасты. Жалпы госпиталь дегеніміз Госпиталь (лат. *hospitalis - қонақжай*) — әскери қызметшілер емделетін арнайы емхана. Кейбір елдерде жай азаматтарды да, әскери қызметшілерді де емдейтін мекеме.

Қазақстан - 1941 жылы 24258 адам қабылдаған республикалардың бірі. Барлығы республиканың әр түрлі аудандарына аударылды, Солтүстік Қазақстанда (Ақмола, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан) - 22524 адам.

Көкшетау қаласындағы әскери госпитальдар

Соғыстың алғашқы жылдарында ел аумағына 2 миллион 400 мың адам, 142 өнеркәсіп орны көшірілсе, ал, Көкшетау өңіріне 1941 жылдың аяғында 2 әскери госпиталь әкеліп орналастырылды. Оның алғашқысы 500 орынға арналып, 1942 жылдың аяғына дейін қызмет етті. Соңғысы соғыс біткенге дейін алғы шептен әкелінген жауынгерлерді емдеді.

Мына бір деректер жауынгерлердің денсаулықтарын жақсартып, қайтадан ұрыс даласына аттандыру үшін өңіріміздегі әскери госпитальдарда қандай істер атқарылғандығын көрсетеді. Мәселен, 1941 жылдың 21 желтоқсаны мен 1942 жылдың 14 қаңтары аралығында №1600 Ақмола қаласының әскери госпиталі екі жарым айға жететін 845 пұт көмір алған. Тағы бір деректе әскери госпитальдың киім-кешектер қоймасында 148 шинель, 13 күпәйке, 38 жаңа пилотка, жөндеуді қажет ететін 32 бәтеңкенің болғаны жазылған. Тіпті, командирлер мен жауынгерлердің киім-кешектерін жамап-жасқауды ақ халатты абзал жандар өз міндетіне алған. [1]

Соғыс жылдары Көкшетау қаласында 420 төсектік №2447 және 400 төсектік №2396, №3604 госпитальдар орналастырылды. Эвакогоспиталь №2396 Көкшетау қаласында 1941 жыл 23 желтоқсаннан 1942 жыл 1 желтоқсанға шейін болды. Орналасқан жері Урицкого №17 (қазір Еркін Әуелбеков көшесі). [2]

Сонымен қатар ең ұзаққа созылған эвакогоспиталь №2447 госпиталь 1941 жылы желтоқсаннан 1944 жыл 1 маусым айына шейін болды. Эвагоспитальдың бас шабы орналасты Чапаев көшесі (қазір Қанай би көшесі) Көкшетау қаласының мұражайында орналасқан. Хирургиялық бөлім мен бірэтаждық облыстық емханада, аралас жеңіл жарақат алғандар орналасты Урицкого №21 көшесі (қазір Еркін Әуелбеков көшесі бұл жерде бүгінгі таңда заңгерлік консультация орналасқан). [3]

1941 жылдың тамызында әртүрлі корпустарда орналасқан №2447 эвакуацияланған госпиталі көп еңбектік қызметін бастады. Бір бөлігі №7 мектеп ғимаратында (Мектеп қазіргі қала әкімдігінің ғимаратында орналасқан), екінші бөлігі Н.Ә.Назарбаев даңғылы және Урицкий көшелерінің қиылысында (М. Ғабдуллин мұражайы ғимаратында) орналасқан), үшіншісі бөлігі К.Маркс және Советская көшелері арасындағы ғимаратта ("Азық-түлік"ЖШС) орналасты.

Сондай-ақ Көкшетау қаласына тігін фабрикалары тағы да басқа тұрмысқа байланысты фабрикалар көшірілді. 1941 жылдың күзінде мұнда Орджоникидзеден Подольский тігін тұрмыстық машиналар зауыты және екі фабрика – аяқ киім кооперативтік және тігін фабрикасы эвакуацияланды. Көкшетау механикалық зауыты (КМЗ) Подольск зауытының жабдықтарын орналастыру үшін қала орталығында бірден бірнеше алаңды шұғыл түрде дайындады. Соғыс қарсаңында осы аумақтардағы кейбір жерлерде қоймалар, автошаруашылықтар және шеберханалар орналасқан, олар әскери зауыт цехына жабдықталған. Барлық әскери нысандардан қазір облыстық тарихи-өлкетану мұражайы аумағындағы ғимараттар ғана сақталған. Подольск тігін машиналары зауыты мен Көкшетау механикалық зауытының базасында құрылған әскери зауыт 621 нөмірімен құпия деп аталды. Оның өнімдері-жарықшақты және фугасты миналар, гранаттар, бастары мен миналарға арналған тұрақтандырғыштар, тігін машинкалары, ауыл шаруашылығы машиналарына арналған бөлшектер. Соғыстың бірінші жылында көкшетаулықтар станцияда Қызыл әскермен санитарлық поездарды қарсы алды. Сол жылдары көлік өте аз болды, сондықтан жараланғандарды корпусқа жеткізу жылқылар жегілген арбаларға тура келді. Санитарлық поездар соғыс кезінде дерлік келді, яғни эвакогоспиталь медперсоналы жылдың және тәуліктің кез келген уақытында жарақаттанғандарды кезекті қабылдау үшін станцияға шұғыл келу керек

болды. Көшірілген әскери госпитальдар үшін тұрғындар ауруханалардың алғашқы ғимараттарының қатарында дайындалды, олар әлі де сақталып, қаланың ескі бөлігінде орналасқан. Көкшетау дәрігерлері фронт аймағынан көшірілген №2447 әскери госпиталінің емдеу корпустарына арналған үй-жайларды жабдықтады. Қазіргі облыстық аурухананың аумағында 1916 жылы салынған қызыл кірпіштен салынған ескі ғимарат бар. Соғыс жылдарында мұнда ауыр жараланған адамдарды емдеген №1 корпус орналасқан. 1941 жылдың желтоқсанынан 1942 жылдың желтоқсанына дейін Көкшетау қаласында №2396 нөмірлі кеңес сарбаздарына арналған тағы бір госпиталь жұмыс істеді, ал 1943 жылдың 1 тамызынан бастап осы госпитальдің бұрынғы бөлімшелері базасында неміс әскери тұтқындарына арналған №3604 арнайы госпиталь ұйымдастырды. Ол тікенекті сыммен қоршалып, сақшылармен күзетілді. [6]

Барлық госпитальдарда келген медициналық қызметкерлерден басқа Көкшетау әйелдері мен қыздар жұмыс істеді. Олар арнайы құрылған медбике курстарында оқыды. Олардың жанқиярлық еңбегінің арқасында Қызыл әскер жауынгерлерін қайта майданға аттаған. Бұдан басқа көкшетаулықтардың көмек қолы жақсы болды. Мысалы: соғыс кезіндегі Көкшетаулық госпитальға қазақ педогогикалық колледж үлкен көмек көрсетті. №2396 госпитальға уақытша қолдана тұруға 233 темір төсек, 79 тәпшік, 60 тумбочка, 6 шкаф және гитара, балалайка және 20 пар шаңғы. Газетке жазылуға қаражат та бөлінді. [5]

Көкшетаудың солтүстік-батыс бөлігінде XIX ғасырдың бірінші жартысында құрылған ескі зират бар. Ұлы Отан соғысы кезіндегі қала тарихында ол ерекше орын алады, өйткені мұнда госпитальдарда жарақаттан өлгендердің кеңес жауынгерлерінің бауырлас бейіті орналасқан. Соғыстан кейін онда 20 қайтыс болған жауынгерлердің тегі бар плита орнатылған. Осы бауырлас қабірдің жанында 1961 жылы қолдарында автоматты түрде плащ-палаткада кеңес солдатына ескерткіш орнатылған. Оның постаментінде: "Ұлы Отан соғысындағы Отанымыздың бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күресте қаза болған батырларға Мәңгілік даңқ (1941-45 жж.)" деген сөздер жазылған. Осы зиратта біздің жерлесіміз-Кеңес Одағының Батыры Федор Филиппович Глининнің зираты бар. 19 жасында ол майданға, естайға ұрыста оң жағалауында Дунай, ол Батыры атағына ие болды. Бұл зиратта соғыстан кейін 1950-60 жылдары қайтыс болған көптеген майдангерлер-көкшетаулықтар жерленді.

Әскери госпитальдардың жұмысын ұйымдастыру

Көкшетау қаласында да біршама әскери госпитальдарға қарасты шаттық жұмыстар жүргізілді. Отан алдында ұлтқа қарамай біраузыздан, бір үйдің баласындай жұдырықша жұмылған да ғана жұмыс оңға басатыны ақиқат емеспе.

Осы берілген суретте госпиталь штабы орналасқан, бұл Қанай би 36 (Чапаева) қазір Көкшетау қаласының мұражайы болып жұмыс істейді. Осы қалалық мұражайда №2447 әскери госпиталь 1941 жыл 23 желтоқсан - 1944 жыл 1 маусым айына дейін Ұлы Отан соғысындағы қан майдандағы жаралы әскерлерді қабылдап отырған.

Еркін Әуелбеков №21 (ул. Урицкого) көшесінде №2447 әскери госпитальдың 2-ші емдеу бөлімі, жеңіл жарақат және аралас бөлімі жұмыс істеп тұрды. Бұл жерде қазір заңгер консультациясы орналасқан. Сонымен қатар қалаға әскери госпитальдарды емдеуге арналған тағы да нысандар бой көтере бастады. Тіпті уақыт өте келе олардың жаралыға бөлініп жатқызатындай орындар дайындала бастады. Нысандар бірнешеуден құралды.

Тағы бір нысан 3-ші емдеу бөлімі. Бұл жерде №2447 әскери госпитальдың жарақат алғандардың тағы бір емдеу бөлімі. Бұл қазіргі Абай №26 (ул. К.Маркса) көшесінде орналасқан бүгінгі күні бұл жерде автотұрақ орналасқан.

3-ші емдеу бөлімі. (қазір автотұрақ) суретте. Сонымен қатар әскери госпиталь №2396 Еркін Әуелбеков №17 көшесінде орналасқан (ул. Урицкого). Бұл әскери госпитальда 1941 жыл 23 желтоқсан - 1942 жыл 1 желтоқсан айына дейін орналасқан. Қазіргі таңда бұл жекеменшік үй. Қала тұрғыны тұрады. Үй иесі 30 жылдан бері

тұрып келеді. Бұрын соңды бұл жерде госпиталь болғаныдан бейхабар болып шықты. Тек біз архив құжаттарында көрсетілген мекенжай бойынша барып көрдік.

Көкшетау қаласына қосымша 1941 жылы тағы да әскери госпитальдарға керек штаб, керек жарақ дайындау керек деп №2447 әскери госпитальдың басшысы Яковчук Степан Яковлевичке тапсырма берілді. Бұл тапсырма төмендегі акт бар. Сол актіні толығымен төменде көрсеткенді жөн көрдік.

АКТ

Көкшетау қаласы 1941 жыл 14 қараша

Көкшетау қаласындағы №2447 әскери госпитальдың басшысы товарищ Яковчукке: Көкшетау қаласындағы әскери госпитальға тағы 400 төск және екі казарма, госпатальға кеңсе Красный №5 үй. Госпиталь басшысына шұғыл түрде жөндеу жұмыстарына кірісу керек. Жұмысты 1941 жыл 15 қараша - 1941 жыл 25 қараша айына шейін бітіру қажет.

Қаражатты қаражат есебінен қырық мың рубль. Ройсовет госпиталь басшысына жұмыс істеуге көмекке адам берілсін.

Комиссия басшысы: **Чернников** Комиссия: **Кролева, Чернышева, Яковчук** Хатшы:

Осы акт бойынша Көкшетау қаласында штаб, әскерге керек жарақтар, жөндеу жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар №2447 госпатальдың кеңсесі Красный №5 үйде орналасқан. (қазір Әлихан Баймұқанов көшесі). Бүгінгі таңда бұл жер жекеменшік үй. №3604 арнай әскери госпиталь Көкшетау қаласының Қанаи бй 29/а көшесінде орналасқан. Бұл арнай госпиталь әскери тұтқындарға арналған.

Бұл әскери госпиталь 1943 жыл 1 тамыз - 1944 жыл 1 қазан айына дейін жұмыс істеді. (Қанай би 29 а) 1,2 суреттерде №3604 әскери госпитальдың мән жайы фото суретте көрсетіл -ді.

Қаламыздағы Қанаи би 29/а көшесінде орналасқан госпитальды жөндеу жұмыстарынан өткізу қажет. Себебі бұл қаламыздың құнды да сәнді жәдігері болып табылады. Қарап отырсаңыздар күн өткен сайын жәдігерлердің саны азайып барады. Осындай құнды, ескінің сырын беріп тұратын ғимараттарды сақтап қалған жөн.

Көкшетау қаласы да қан майдандағы соғыстағы әскерлерге зор көмек көрсетті. Қаламыздың қақ ортасында орналасқан №2447, №2396, №3604 әскери госпитальдар ерекше орын алды. Көкшетау қаласындағы госпитальдар туралы әлі де зерделеп зерттеуді қажет етеді. Қаламыздағы Қанаи би 29/а госпиталды жөндеу жұмыстарынан өткізу қажет. Себебі бұл қаламыздың құнды да сәнді жәдігері болып табылады. Қарап отырсаңыздар күн өткен сайын

жәдігерлердің саны азайып барады. Осындай құнды, ескінің сырын беріп тұратын ғимараттарды сақтап қалған жөн.

Біздің қаламыз да күн сайынғы қамқорлықта, еңбек пен оқуда өмір сүреді. Өйткені қалалар, адамдар сияқты-олардың өз бет-бейнесі, өзіндік қайталанбас тағдыры бар.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. ГАГК Ф.13 Оп 1. Д. 169 Л. 122,175. [1]
2. ГААО. Ф 1 Оп 1. Д. 190. Л. 17-18. [7]
3. ГААО. Ф 1 Оп 1. Д. 353 Л. 3, 13, 16, 22-24. [3]
4. ГААО. Ф 1 Оп 1. Д. 547 Л. 24, 30. [1]
5. ГААО. Ф 1 Оп 1. Д. 183 Л. 44. [2]
6. ГАГК Ф.13 Оп 1. Д. 171 Л. 25 [2]
7. ГАГК Ф.98 Оп 1. Д. 160 Л. 17-19 [3]
8. ГАГК Ф.13 Оп 1. Д. 146 Л. 22 [4]
9. ГАГК Пахомов І. Забота о раненых бойцах. //Колхозный путь. - 21 января - 1943 [5]
10. ГААО. Ф 714. Оп. 2. Д. 31. Л.25-27 [5]
11. "Арқа Ажары" газеті 2010 жыл мамыр айы [6]

12. Ғаломтор: https://www.inform.kz/kz/uly-otan-sogysy-kezindegi-akmola-onirindegi-askeri-gospital-dar-turaly-ne-bilemiz_a2652634
13. https://e-history.kz/kz/publications/view/1131 e-history.kz©
14. https://e-history.kz/kz/contents/view/2689

ПАМЯТЬ СЕРДЦА

Рахманова Гульназ Сатжановна
ученица 9 «А» класса Еликтинская СШ
Койшыбаева Гульнара Бексеитовна
учитель русского языка и литературы, Еликтинская СШ
li-gulnara@mail.ru

Любовь к Отчизне начинается с любви к своей малой родине – месту, где человек родился. Малая Родина и есть исток, начало, откуда человек делает шаг в большой мир. С родного уголка земли начинается огромная страна , гражданами которой мы являемся.

Народная мудрость гласит: «Не зная прошлого, не поймешь и настоящего».

Многие нравственные качества человека закладываются в детские, школьные годы. Любовь к родному краю, желание видеть родной посёлок, город, страну все более и более растущими и процветающими – все эти чувства в большой степени зависят от того, как мы их воспринимаем в школьные годы. Картины родной природы: горы и озера, реки, степные дали и леса – все это в равной степени формируют чувство к родному краю, а рассказы о прошлом, о деятельности людей, внёсших огромный вклад в развитие родного края, оставляют большой след в нашей душе. Чем полнее, глубже, ярче, содержательнее будут наши знания о родном крае и лучших его людях, тем более действенным скажутся они на формировании благородного нравственного чувства: интереса и любви к родному краю, глубокого уважения к патриотическим традициям земляков.

А.Толстой писал: «…Родина – это движение народа по своей земле из глубин веков к желанному будущему, в которое он верит и создаёт своими руками для себя и своих поколений. Это – вечно отмирающий и вечно рождающийся поток людей, несущих свой язык, свою духовную и материальную культуру и непоколебимую веру в законность и неразрушимость своего места на земле… »

Любовь к Родине начинается у домашнего очага, где произнёс своё первое слово, сделал первый шаг. Каждый воспринимает это великое чувство по-своему. Для нас Родина начинается с пения птиц, шелеста зелёных листочков на берёзовых ветвях, с горы Еликты, которая величаво возвышается над нашей окрестностью. Куда бы мы ни поехали, где бы мы ни находились, нас тянет в родные места, где прошло наше детство.

Чувство гордости охватывает, когда видишь необъятные поля, леса; не перестаёшь любоваться природой родного края, своей малой родины.

Родной край - в этом сочетании двух слов заключено так много: тропка от родительского дома, друзья детства. И, конечно, родной край – это люди, жившие до нас, и те, кто живёт рядом с нами.

Изучая историю по учебникам, просматривая исторические кинофильмы, свыкаешься с мыслью, что это происходило где-то в далёкие годы, в прошлые века. Но история вершится рядом с нами, она живёт в воспоминаниях тех, кто живёт рядом с нами, а мы этого порой не замечаем. Так теряется по крупицам знание прошлого, потому что безвозвратно уходят люди, исчезают документы, стираются старые фотографии. Ведь интересно знать, откуда произошло название нашего посёлка; как жили, трудились, защищали свою землю от вероломного и жестокого врага, о чём мечтали люди. Тема изучения истории села имела место и ранее, в связи

с событиями начала 90-х годов, всем нам известных и пережитых, материалы были утеряны. Новый возврат к данной теме продиктован временем. Ныне настало время, когда мы должны знать: кто мы, что мы, откуда.

Переписывать историю легко, перемарывая и вырывая целые страницы на потребу дня, склоняясь в глубоком реверансе перед теми, кому выгодно посеять семя вражды, вычеркнуть из памяти великие дела и подвиги наших дедов и прадедов. Настало время защитить память о тех, кто отдал свои жизни за мир, за счастье ныне живущих и здравствующих людей.

Когда началась Великая Отечественная война, в действующую армию были призваны и березняковцы. К сожалению, точных сведений об участниках Великой Отечественной войны не сохранилось. И только благодаря старожилам села удалось собрать небольшую информацию о ветеранах войны, которые ушли на фронт из нашего села или после ранений и демобилизации из армии по окончании войны трудились в Конном заводе №47 (с.Березняковка- с.Еликты).

Защищая советскую Родину от безжалостного врага, никто и не думал об орденах и медалях. Они сражались за наше будущее. Это мы должны сохранить в памяти их беспримерный подвиг «…ради жизни на земле».

А как сохранить эту память? Надо рассказывать о жизни и подвигах наших земляков, чтобы помнить. Можно уничтожить памятники, бульдозером сравнять могилы бойцов, но невозможно уничтожить Слово, которое будет переходить от одного поколения к другому, рассказывая о великих подвигах, ставших легендами, ибо отдать свою жизнь во имя других, трудиться, не жалея себя, могут поистине люди-батыры, богатыри. Вот о таких людях и хочется рассказать.

Яковлев Пётр Сергеевич родился 10 июля 1913 года. Приехал в Березняковку из Арыкбалыкского района. В Конном заводе №47 работал трактористом (участвовал в посадке защитных лесополос), бригадиром. Его рабочий стаж – 62 года. В первые дни войны был призван в действующую армию. Прошёл всю войну от начала и до конца. Воевал в составе 2-3 Украинских фронтов. Участвовал в Сталинградском сражении, в форсировании Днестра, взятии города Будапешт. На его долю выпало немало испытаний. Он участвовал в операциях на Корсунь-Шевченковском и Яссы- Кишиневском направлениях. Дважды был ранен, получил контузию. Был награждён следующими орденами и медалями: орден «Отечественной войны 2 степени», медали «За взятие Вены», «За отвагу» (2 медали), «За боевые заслуги», «За победу над Германией», «За оборону Сталинграда». Имеет благодарности за взятие города Будапешт и форсирование Днестра.

Касенев Нуркуш Аманжолович родился 10 мая 1910 года. Прошёл войну от начала и до конца, участвовал в обороне Сталинграда. В Конном заводе проработал всю жизнь. Стаж – 56 лет. (точных данных о нём сохранилось мало, так как были утеряны документы после его смерти).

Сайдалинов Зайкен был привезён в родной посёлок в 1943 году в сопровождении солдат, через 2 дня скончался от ран, похоронен на старом кладбище.

Светличный А.В. родился в 1902 году, погиб в 1943 г. Перезахоронен в 1956г. в Смоленской области, посёлок Сходы.

Шеин Александр Андреевич (год рождения неизвестен) окончил Оренбургский сельскохозяйственный институт. Воевал под Москвой. Получил тяжёлое ранение и был демобилизован из армии. В конезавод приехал в 1942 году и до самой пенсии работал главным ветврачом.

Наравне с ветеранами стоят и те, кто в годы военного лихолетья трудился в нашем совхозе. Основываясь на воспоминания старожилов, удалось собрать информацию о женщинах, работавших в годы войны.

Мукушева Фатима Алькибаевна родилась 1 мая 1900 года. Имеет медаль Сталина, медаль «За трудовую доблесть», «40 лет победы». Всю жизнь проработала в конезаводе разнорабочей.

Сайдалинова Рахима родилась в 1909 году. Была принята на работу в 1943 в качестве сельхозрабочей. Общий стаж – 21 год. Ушла на пенсию в 1964 году. В 1945 году была награждена медалью «За доблестный труд»

Исаева Анастасия, жена участника войны Исаева Ф.П. Работала в конезаводе разнорабочей.

Труд тыловиков был невыносимо тяжёлый. Мукушева Ф. и Сайдалинова Р. снабжали дровами весь совхоз, возить приходилось на быках, а пилить деревья вручную.

Женщины работали не только в поле, но и на ферме, и на конюшнях, ездили на разгрузку вагонов. Своим трудом и они ковали победу. Их имён нет ни на одном памятнике, но помнить о них мы должны.

Первый памятник героям Отечественной войны 1941-1945 гг. был поставлен рядом со старой школой. Впоследствии был демонтирован, а новый памятник установили во дворе новой школы.

Новая школа, новые люди, другое время…, другие и чужие ценности. Уже раздаются голоса: «Не наша война, не наша история, не наш праздник!» Их единицы, а нас - «тьмы и тысячи» и наш ответ: «Память сердца не уничтожить!» Будущее в руках молодого поколения, которое должно чтить героическое прошлое своей страны, помнить о тех, кто сохранил для нас эту землю, кто подарил нам мирную жизнь.

Литература:

1.Абуев К.К. Кокшетау. Исторические очерки// Абуев К.К., 1997
2.Материалы из газеты «Акмолинская правда»
3.Интернет-ресурсы

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ БУРАБАЙСКОГО РАЙОНА

Сердюк Р.Н.
ученица 11 класса, ШГ № 1, г. Щучинск
Мухамеджанова А.М.
учитель истории, ШГ № 1, г. Щучинск
regina.serduk.02@mail.ru
granat54324@mail.ru

В настоящее время очень часто в СМИ мы слышим слова: демография, демографические проблемы, демографическая ситуация. И что самое главное, постоянно звучит мысль о зависимости будущего страны, а значит и Бурабайского района от этих понятий. Будущее – это я и мое поколение, поэтому мне стало интересно о какой зависимости идёт речь.

С каждым днем обостряется глобальный демографический дисбаланс, который формирует новые миграционные волны и усиливает социальную напряженность по всему миру.

В Казахстане, наблюдается миграционное давление в отдельных регионах страны, где незаконные трудовые мигранты дестабилизируют местные рынки труда.

Очень важно отметить, что проблемы всего Казахстана зависят от ситуации в каждом районе в отдельности. Именно поэтому особую актуальность приобретает региональный аспект исследования демографической ситуации.

Согласно исследованиям, чтобы нация прожила больше 25 лет, минимальный коэффициент рождаемости должен быть 2,11 детей на семью. За всю историю, ни одна нация не восстановилась при коэффициенте 1,9 детей, а восстановится при коэффициенте в 1,3 – невозможно. Потому что для восстановления тогда потребуется от 80 до 100 лет, а экономической модели, которая могла бы поддержать существование нации столь долго, не существует [1].

Именно поэтому свое исследование я начала с изучения численности населения. В 2000 году в нашем районе проживало 79901 человек, а в 2018 году – 75105 [2]. Таким образом, за последние восемнадцать лет количество жителей сократилось на 4796 человек или на 6%.

Сокращение численности населения района имеет не только экономическую, но и социальную, и гуманитарную стороны. И именно, эти два фактора в значительной мере, влияют на то, что молодежь района все меньше и меньше связывает своё будущее со своей малой родиной.

На общую численность населения влияет также соотношение численности мужчин и женщин. В Бурабайском районе численность женщин превышает численность мужчин. В 2018 году соотношение было таким – 35868 мужчин на 39237 женщин [3]. Соотношение полов является важным фактором брачности. В период с 2013 по 2016 годы число браков сократилось на 214 [4]. Думаю, что еще одной причиной подобного явления – снижение популярности фактического брака. Уменьшение фактора брачности ведет к депопуляции населения, что, в свою очередь, негативно влияет на демографию района.

В районе более половины браков распадаются. В 2017 году количество разводов составило 304, а число браков – 592. В республике распадается каждый третий брак [5]. Это говорит о том, что в районе прослеживается общереспубликанская тенденция.

На численность населения района влияют и показатели рождаемости и смертности. В период с 2000 по 2007 годы число умерших превышало число родившихся, а с 2013 года наблюдается устойчивая тенденция снижения числа умерших.

Пик рождаемости в районе наблюдался в 2008 году, с этого времени происходит постепенное уменьшение числа родившихся [6].

Таким образом, естественный прирост населения в районе начался с 2008 года.

Миграционный отток ежегодно количественно дополняет естественные потери населения. В нашем районе отток значительный. С 2016 года наблюдается рост числа выбывших из Бурабайского района. Наибольшее количество выбывших пришлось на 2017 год – 3554. Сальдо миграции в 2017 году было отрицательным (-159) [7].

Таким образом, для демографической ситуации Бурабайского района характерно: уменьшение численности населения, активные миграционные процессы, устойчивая тенденция снижения рождаемости.

Для улучшения демографической ситуации в районе необходимо:

- повышать экономическую, социальную и экологическую привлекательность города Щучинска параллельно с развитием Специальной экономической зоны «Бурабай»;
- продолжить реализацию программы «Нурлы Кош» для привлечения соотечественников в Казахстан на постоянное место жительства;
- выработать приоритеты нравственности – возрастание роли семьи, в деятельности органов культуры, средств массовой информации;
- при составлении бюджета учитывать сложившуюся демографическую ситуацию в районе;
- производить оплату отпуска по уходу за ребенком до трех лет;
- производить прием в детские сады детей с одного года;
- создать Центр ресурсной поддержки семьи в районе.

Демографический дисбаланс – это проблема, которая касается каждого ответственного гражданина нашей страны. В Стратегии «Казахстан – 2050» вторым глобальным вызовом человечеству Елбасы Нурсултан Абишевич Назарбаев называет именно демографический дисбаланс [8]. Демографические проблемы и их решения являются стратегической задачей нашего государства, и в силах каждого из нас проявить гражданский долг и ответственность за будущее страны.

Литература:

1. Мир меняется. https://www.youtube.com/watch?v=FTwfokf4IMw
2. Комитет по статистике Министерства национальной экономики.

https://www.stat.gov.kz.
3. Казахстанцев будут учить серьезней относиться к браку. https://m.ru.sputniknews.kz/society//2018-1117/8123889/brak-razarhstan-programma.h-tml?mobile_return=no
4. Комитет по статистике Министерства национальной экономики. https://www.stat.gov.kz.
5. Казахстан 2050. https://2018.strategy2050.kz/rupage/global10/

«ТОҒЫЗ ӘУЛИЕ НЫСАНЫ»

7 а сынып «Жалтыр№4 орта мектебі » ММ
Сериков Темирлан Азаматович
тарих-география пәнінің мұғалімі
Искакова Гулдана Бекбулатовна
iskakova.guldana80@mail.ru

«Рухани Жаңғыру» бағдарламасы бойынша «Тоғыз аулие нысаны » ғылыми жобасының басты мақсаттарының бірі - ұлттық рухани құндылықтарды сақтау және нығайту. 9-шы үйдің қарақшылары тарихи құндылыққа ие және қасиетті орын.

2017-2021жылдар ҚР аумағында «Рухани жаңғыру»жобасы ауқымды іске асырылуда.Бұл жобаның басты мақсаттарының бірі ұлттық рухани және мәдени құндылықтарды сақтау және арттыру.Осы бағдарлама аясында тарихи нысандарды- « Тоғыз әулие зираты»қарау ұсынылады.

Өкінішке орай бүгінгі таңда кейбір тарихи және мәдени ескерткіштер қаз-қалпында кездеспейді ал, кейбіреуі мүлдем белгісіз.Осындай маңызды бірақ , кең жұртшылыққа аз танымал қазақтың рухани мәдениетінің ескерткіші.

Жобаның негізгі мақсаты:

- Оқушылардың тарих туралы білімдерін көтеру.
- Қазақстандық патриотизмге, отансүйгіштікке, елжандылыққа тәрбиелеу және зерттеу мамандығына деген қызығушылығын арттыру.

Жобаның міндеттері:

– Тоғыз әулие тарихын зерттеу
– Өз жерінің тарихын жетік білу
– Болашақта өз өлкесінің дамуына үлесін қоу

Мәселе: ауылының тарихын зерттеу арқылы өлкетану саласына деген қызығушылықтарын арттыру.

Зерттелетін объект: Тоғыз әулие нысаны тарихын анықтап, осы күнге дейінгі жағдайын зерттеп зерделеу.

Астанадан 140 км астрахан ауданы Жалтыр ауылының жерінде әулиелер жерленген қорым бар. Онда ең ескі қорымдар 18 ғасырға жатады.

Керемет тылсым күш осы жерге ұзақ уақыттан бері ем және жұбаныш іздеген адамдарды өзіне тартады.«Алланың нұры осы зиратқа түседі»деп айтады ақсақалдар.Тіптен кеңестік атеиістік кезеңде де қазақтар мұнда келетін жолды ұмытпаған,жақындарымен жасырын келген.Сондықтан да бұл көне зират осы күнге дейін белгісіз боп келген.

« Тоғыз әулие зиратында» тек қажылар,отызға жуық өз заманының танымал ғалым –хазрет адамдары жерленген.

Бұлар Қошқарбай батырдың асырап алған баласы Жақып-молданың ұрпақтары.

« Тоғыз әулие зиратында» 19ғасырды өмір сүрген танымал саяси қайраткер Ақмола округінің аға-сұлтаны Ибрахим –қажы Жайықбай жерленген екен.Халық оны Ыбрай –қажы атаған.Сонымен қатар зиратта Алдажар- қажы баласы Мұсылхан би жерленген.Ол әділ судья

болып халық оны «Би-аға »атаған. Ол өзінің әкесі Алдажар-қажы , Мұсылхан сияқты араб,түрік,парсы және орыс тілдерін еркін меңгерген.Бірақ,осылардың ішінен 9 әулие ең көп танымалы.Осы 9 әулиенің әрқайсысыдер кезінде адамдарды дұрыс жолға бағыттап тәрбиеледі.Осылардың арасындаәлі күнге дейін халыққа белгісіз боп келгендері бар:Жақып-молда қажы 18 ғ,Жанбатыр-хазрет,Құтан-хазрет,Алдажар-хазрет,Жантас-хазрет,Альта-хазрет,Мұса-хазрет,құранды жатқа білетін Шернияз-қары,Садық-хазрет,Нұртазы-хазрет,Бақберген –хазрет және басқалар.Олардың барлығы бабалары Қошқарбай батырдың жанындағы осы ескі зиратқа жерленген.Осы жерленгендердің ішінде ғалым софылық бағыттағы ақын әулиелік қасиеті бар этнограф Машһүр Жүсіп дастан арнаған Шонтыбай-хазретте бар.

Машһүр Шонтыбай-хазретті Кутб-заман және барлық орта жүз қазақтарының пірі деп атаған.Ал,бізге белгілі болғандай Кутб-заман жоғары дәрежелі әулие саналды.

Қошқарбай батыр

18 ғасырда(1710жылдары) Қошқарбай батыр (туған жеріОмскқаласы,Қара-өзек ауылы) Абылай ханның Сібірдегі оң қолы болды.Бұл жайлы бүгінде ешкім біле қоймайды. Қошқарбай батыр – Обь өзені мен Сібірден алтай мен жоңғар тайпаларын әрі қуған найзағайдай болды. Оның есімімен 20 ғасырға дейін аналары жылаған балаларын қорқытты. Қошқарбай батыр бір күні бес мыңдық әскерімен жорықтан олжалы оралды.Параба татарлары алтай қазақтары арқылы оларды жоңғарлар тұтқындағанын хабарлағанда Қошқарбай батыр өз серіктестерін құтқарды.Жоңғарлар қыпшақтармен соғыста қарсы тұра алмай жеңілді.Үлкен жүк тиелген арбамен олжалы оралды.Бір арбаның өзі тайпаластарын таңғалдырды.Бұл арба кітаппен толтырылған еді.Сол арбаның бұрышында10- 11жас шамасындағы ұл бала отырған еді.Бала қалың Құранкітапты кеудесіне қысып ұстап алған.Ол бала Жақып молда еді Қошқарбай батырдың параба татарлардан асырап алған баласы еді.Ол Ноғай ханы Аминнің ұлы.Жақып молданың генеалогиясы пайғамбардың тұқымы мен байланысты.Жылдар өткен соң Абылай ханның өзі Жақып молдадан бата алуға келді.

Қошқарбай батырға қиын кезеңдердерді басынан өткізуге тура келді.18 ғасыр Қазақстан тарихында ауқымды қайғылы кезеңдердің бірі болып есептеледі.Ол әдебиет беттерінде қара сиямен жазылғандығына таңғалуға болмайды.18 ші ғасыр бойы қазақтар үнемі қалмақтар,орыстар,қытай,жоңғарлардың қудалауында болды.Қайғы бір ақ келмейді дегендей шабуылдан кейінгі үнемі қирау табиғи апаттармен : құрғақшылық,оба,жұтпен ұштасып отырды. Көшпенділер өмірінің үлгісі бетпе-бет өлімге тең.Аман қалу үшін бірыңғай мелекет жеке ұлыстар мен жүздерге бөлінді.Бірақ бұл қазақтарды әлсіздендірді.Мұны көрші алып мемлекеттер байқап отырды.Соңында қазақ даласы алдымен бақылауға кейінірек басқаруға көшті. Бір жағынан Ресей сияқты алып империя,екінші жағынан Қытай мемлекеті көз тікті. Қошқарбай батыр бейжай қалып қарап қалған жоқ.Ол елінің бостандығын қалап сол үшін әрекет етті.Оны көрген қолбасшы санады.Ол жат адамдарды ағайын қылуға ұмтылды.Бұл қауіпті сейілтті.Ауыл ақсақалдары Қошқарбай заманын еске алып «әулие» қасиетті деп таныды.өйткені көршілер одан қаймыққан еді. Қошқарбай батыр және оның асыранды ұлы Жақып молда « Тоғыз әулие зиратында», Жалтыр ауылының жақын маңында жерленген.

Мектеп оқушылары «Тоғыз әулие нысаны» басында

Қолданылған әдебиеттер:

1.Жалтыр селолық кітапханасынан
2. Ауыл ақсақалдарының әңгімесінен
3. Астрахан ауданы әкімшілігі мұрағатынан

СОЛДАТ ВОЙНЫ НЕ ВЫБИРАЕТ

Сивоконь В.Д.
ученица 7 класса, СШ №5 а.Акмол, Целиноградский район
Горицына Н.А.
учитель истории, СШ №5 а.Акмол, Целиноградский район
ngoritsyna@mail.ru

Мой дед, расскажи о прошедшей войне, -
Спросила я деда однажды. -
Тебя из Афгана везли на броне,
Представлен ты к ордену дважды...

У времени есть своя память – история. И потому мир никогда не забывает о трагедиях, потрясавших планету в разные эпохи. У каждого поколения своя война. Великая Отечественная, Афганская, Чеченская. В этом году мы празднуем 75ую годовщину победы в Великой Отечественной войне. Наши прадеды сражались и погибали за своё Отечество. Но знали бы погибшие прадеды, что их внукам придётся тоже воевать. Воевать на чужой земле, в Афганистане. Подвиги в Афганистане сродни подвигам воинов Великой Отечественной войны. Да разве могло быть иначе – одна армия, преемственность поколений, а главное – воинская дружба, где жизнь товарищей дороже своей.

Данную работу я посвящаю своему дедушке, воину-интернационалисту Смаилову Фекрету Ганиевичу. Мне, ученице 7 класса, непросто разбираться в информационном потоке, поясняющем причины, цели этой войны. Мой дед ветеран Афганской войны, он не любит вспоминать о ней и часто говорит: «Война в Афганистане - это трагедия». Трагедия в том, что родные не знали, что их сыновья брошены в огонь настоящих боёв, честно выполняя свой интернациональный долг, проявляя при этом изрядное мужество и отвагу. Понимая какую цену заплатили наши деды мы должны ценить мир в нашей стране, изучая её историю.

Дедушка рос, как и все мальчишки, подвижным и непоседливым мальчишкой в обычной рабочей семьи. В 1982 году, окончив среднюю школы № 5 с. Малиновка, он устроился работать водителем в АО «Акмола-Феникс». Любил играть на гитаре и петь песни (в то время многие юноши увлекались гитарой). Всегда был душой компании. Его уважали за жизнерадостный характер, за доброту и порядочность. Он был неизбалованным, трудолюбивым юношей (в семье было пять детей). Достигнув 18 лет, мечтал служить в армии. Через год, в апреле 1983 года мечта осуществилась – дедушка призвался в армию и попал по распределению в учебную часть г. Усть-Каменогорск. 26 июня стали отправной точкой отсчёта службы солдата Афганской войны. Поколение наших прабабушек, с содроганием вспоминают время афганской войны, потому что время службы сыновей, оказавшихся в числе ограниченного контингента, было временем ожиданий худших новостей, временем испытаний для солдат, т.е. уроками мужества, было временем потерь. В своем первом письме дед писал: «Мама, ты только не волнуйся, я сейчас в Афганистане здесь такая же служба, как и у нас в Союзе. Только стоит сильная жара». Сначала их учили надевать солдатскую форму, а потом обучали, как вести себя в бою. Им

приходилось бегать по 20 км, затем по 30 км в противогазах; разбирать и собирать автоматы, прыгать с большой высоты.

Вспоминаются слова Ю. Друниной: «Кто говорит, что на войне не страшно, тот ничего не знает о войне». Дедушка не скрывает, что поначалу было очень страшно, «казалось, что присутствуешь на съёмках фильма, вот только пули свистят по – настоящему, а взрывы гремят так, что в ушах звенит. Старослужащие говорили: «Не бойтесь, свою пулю не услышите». Постепенно мы привыкли». По словам дедушки, практически каждый день солдатам приходилось действовать в экстремальной обстановке. Все силы отнимало, изматывало постоянное ожидание опасности: автоматные очереди, мины, разрывающиеся под ногами, горная дорога, каждый метр которой таит опасность. "Дальше Кушки не пошлют, меньше взвода не дадут", — шутили они. Воевать приходилось в нечеловеческих условиях. «Но самое главное, - говорит дедушка, - это не трудности, с которыми нам пришлось встретиться, а армейская дружба, испытанная в бою, крепче которой не может быть». Только сплочённость, доверие, понимание, крепкий боевой дух помогали ему и его сослуживцам с честью переносить все тяготы военной жизни. Всякое пришлось повидать афганцам, а может быть, и не раз заглянуть в глаза смерти. Они знают о жизни, о мире гораздо больше, чем их сверстники. Они знают и страшную боль – боль потери друзей.

На мой вопрос, что же такое «солдатское счастье», он ответил: «Это чуточку везенья, и своя голова на плечах». По окончании службы 11 мая 1985 года дедушка вернулся в родную Малиновку, где и по сей день работает водителем в «Акмола-Феникс». Ежегодно его приглашают на встречу воинов – афганцев нашего района. Дедушка частый гость военно-патриотических мероприятий и участник митингов ко Дню Победы, куда он приходит в медалях и орденах. Имя воина-интернационалиста Смаилова Фекрета внесено в энциклопедию 90-летия Целиноградского района.

Я внучка воина-интернационалиста, мне 13 лет и теперь я знаю, что война это самое страшное, что может быть на земле, и мы, современная молодёжь, сделать всё возможное ради сохранения мира на земле. Я уверена, что и через сто лет школьники с гордостью и волнением будут писать о своих прадедах, которые выполняли воинский и человеческий долг, потому что солдат войны не выбирает.

Я очень люблю своего деда и горжусь его мужеством и стойкостью, верностью солдатской присяге и Родине!

Литература:

1. https://fb.ru/article/243021/afganskaya-voyna-kratko-prichinyi-hod-voynyi-itogi-posledstviya-kratkaya-istoriya-afganskoy-voynyi--
2. https://d-pankratov.ru/archives/4735
3. https://126avtobat.at.ua/index/0-33

ОДНО ИЗ ПРЕКРАСНЫХ ШКОЛЬНЫХ ВОСПОМИНАНИЙ

Сызанова Сабина Муратовна
Ученица 7 «Г» класса СШЛ №2, г.Кокшетау
Мукушева Айгуль Едигеевна
Учитель географии, СШЛ №2, г.Кокшетау
a-mukusheva@mail.ru

Школьная парта – одно из прекрасных школьных воспоминаний. Каждая парта – абсолютно живой и индивидуальный участник всех школьных событий, она словно хороший школьный друг. С партой связано очень много интересных воспоминаний в школьной жизни. Каждый из нас помнит свою школьную парту до мелочей, до каждой надписи и пятнышка на ее столешнице. А между тем, это не только предмет воспоминаний детства и юности, но и серьезное изобретение [1, с.187].

Правильная школьная парта Эрисмана была изобретена в 1870 году, и сегодня она вновь возвращается к нам. Знаменитый русский гигиенист Эрисман Ф.Ф. сначала придумал одноместную школьную парту, а в конце 19 века ссыльный петербургский студент Коротков П.Ф. усовершенствовал парту Эрисмана, сделав ее двухместной, за что получил серебреную медаль на промышленной выставке и диплом об изобретении. А первый аналог такой мебели в виде постовца появился еще в эпоху Возрождения, потом он преобразовался в конторку или секретер, а уже позже – в школьную парту [1, с.187].

Согласно существующим стандартам, школьные парты разделяются на несколько типов, отличающихся высотой столешницы, предназначены для учащихся разного возраста и соответственно роста [1, с.187].

В современных учебных заведениях парты заменяются ученическими письменными столами, комплектующимися рабочими стульями с соответствующей высотой сиденья, стулом с подставкой для письма и др [2, с.198].

Конструкция школьной парты такова, что позволяет формировать правильную осанку, так как парта создана под пропорции ребенка, за школьной партой поза с прямой осанкой наименее утомительна и способствует большей работоспособности школьника, удобна для письма и чтения [2, с.198].

Наклон крышки парты позволяет видеть текст в книге или тетради под прямым углом, что положительно влияет на зрение школьника. Кроме того, конструкция парты предусматривает максимально правильное расстояние от глаз ученика до текста в тетради или книге в 30-40 см [3].

В царской России также была изобретена уникальная парта-трансформер, у которой меняется высота стола и угол наклона столешницы. Такая школьная парта помогла сохранить правильную осанку и хорошее зрение многим поколениям школьников. Раньше эти парты использовали только в элитных школах из-за их дороговизны, но сегодня их производство удешевлено, и они массово применяются в школах России [4, с.137].

Но в последнее время появилось много новых видов школьной парты, новые технологии ее изготовления, с новыми гигиеническими требованиями, современными формами и материалами изготовления. Появились парты в виде столов с отдельно стоящими стульями и парты с вмонтированными компьютерами. Поэтому сейчас у многих детей нарушения зрения, осанки. Также можно сравнить парты с других стран [4, с.137].

Например: В странах Восточной Азий в начальной школы все парты соединены между собой и со стороны кажется как будто одна длинная парта [4, с.137].

А также почти во всех школах Северной и Южной Америки стоят одноместные парты. Все американцы считают, что это удобнее чем двухместная [4, с.137].

А сейчас вся школьная мебель похожа на ту, что была сделана в 60-е, только стала она еще хуже — почему-то стало немодным выполнять даже элементарные требования стандартов. Взамен прочного, многослойного пластика, применяется ламинированная плита, у мебели

острые углы, нет наклона у столешниц, высота их не регулируется, ростовые размеры детей и подростков не учтены, стул не регулируется по высоте, его невозможно зафиксировать на нужном расстоянии от стола, нет подножек, подлокотников [5, с.234].

В современное время – 3% детей в первые годы учебы уже имеют нарушения зрения. К 3-4 классу этот показатель растет до 10%. В 7-8 классе он составляет 16%, а среди старшеклассников почти 20% страдают близорукостью. Близорукость у подростков в последние годы приобрела поистине пугающие масштабы — по статистике миопией страдает каждый третий ребенок в возрасте 14 — 15 лет. Стабилизируется острота зрения, как правило, в возрасте от 18 до 25 лет. Среди учащихся 1—2-х классов близорукость встречается у 3—6%, 3—4-х классов — у 6%, 7—8-х классов — у 16% и в 9—10-х — более чем у 20%. Выраженная (высокая, далеко зашедшая) близорукость дает свыше 30% слабовидения и слепоты от всех глазных заболеваний, она является преградой к выбору многих профессий [5, с.234].

Литература:

1. Бобрик М.Ю. Введение в историю географии // Методические рекомендации. – Витебск: ВГУ, 2006. -187 с.
2. Цветков А.М. География туризма. – Санкт-Петербург: Наука, 2009.- 198 с.
3. https://clck.ru/NCGVnй
4. Мечковская В.Г. История географии XX века // Методические рекомендации. – Украина: Донецкий вестник, 1995. -137 с.
5. Кузьбожев В.Н. Биогеография // Наука. – Белорусь: ГНУ, 1985. -234 с.

«ҚАЗАҚТЫҢ ҚЫЗҒЫШТАЙ ҚОРҒАУШЫСЫ БОЛҒАН – ЖҰМАБЕК ТӘШЕНЕВ»

«Ж.Тәшенов атындағы орта мектеп» КММ,
11 сынып оқушысы
Тлеубердинова Жұлдыз Есболқызы
Тарих пәнінің мұғалімі
Муратова М.А.
tleuberdinovazh@mail.ru

Қазақ халқының тарихында есімдері алтын әріптермен жазылып қалған тұлғалар аз емес. Әсіресе, алмағайып аласапыран кезеңдерде туған еліне ес болып, бағыт-бағдар көрсеткен жандардың орыны тым ерекше. Олар болмаса біздің бүгінгі жарқын күндеріміз дәл осындай қалпында болар ма еді? Халқымыздың басына түскен қиын сағаттарда ерекше жаралған перзенттерінің жанкештілігінің арқасында қазақ жері осы бүтіндігін сақтап қалды. Өткенді бағаламай, тарихты терең білмей, ертеңгі күнге дайын болу мүмкін емес.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасында былай деп атап көрсетті: «Бостандық пен тәуелсіздікті жеңіп алу жеткіліксіз, оны табанды түрде қорғап, нығайтып, ұрпақтарға қалдыру қажет. Біздің ұрпақ еңсере алмай, өздеріне қалдырған ауырпалықтар, қиыншылықтар мен проблемалар үшін болашақ ұрпақ кешірер. Егер біз өз мемлекетімізден айырылып, егемендігіміздің стратегиялық негіздерін өз жерлеріміз бен ресурстарымызды қолымыздан шығарып алсақ, бізге кешірім жоқ» Осы ұлағатты да ұтымды сөздер халқымыздың аяулы перзентінің, біздің жерлесіміздің елі мен жері үшін жасаған жанкешті ерлігімен үндесіп те, үйлесіп жатқан жоқ па?!

Менің жұмысым осындай ұлы тұлғаларымыздың бірі, өзіміздің жерлесіміз, XX ғасырдың екінші ширегіндегі Н.С.Хрущев басшылығы кезінде жер мәселесі бойынша жүргізілген қитұрқы саясатқа қайсарлық танытып, қарсы тұрған Жұмабек Ахметұлы Тәшеневке арналып

жазылып отыр. Биыл қоғам қайраткері – Жұмабек Ахметұлы Тәшеневтің 105 жылдық мерейтойы. Елінің жері мен абыройын қызғыштай қорыған қазақ халқының біртуар азаматының қазақ халқының болашағы үшін жасаған еңбегі орасан зор. Ұлттық намысы күшті, қаны бар азаматтардың кеңес басшылығына ұнамағаны бүгін елдің көбіне мәлім және олар жөнінде айтылып та, жазылып та жүр. Ертеректе, кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында Смағұл Садуақасов, Сұлтанбек Қожанов сияқты қайраткерлер Голощекин қуғындауына ұшырап елден безіп кетті. Кейін, 60-жылдары осындай қуғындауға ұшыраған Жұмабек Тәшенев біздің Аршалының тумасы еді

ХХ ғасырдың елуінші жылдары Қазақстан басшылары арасынан ерекше көз тартатын тұлға-Жұмабек Тәшенев еді. Мемлекетшілдік пен патриоттықтың асқан үлгісі, ұлы тұлғамыз Жұмабек Ахметұлының мұнайлы Маңғыстауды, мақталы оңтүстікті, солтүстіктегі астықты алты облысты қорғап қалған ерлігі жайында баяндағым келеді. Еліміздің тарихында ел үшін керемет еңбек сіңірген азаматтар көп болған. Қазақ батырлары әсіресе жер мәселесіне келгенде жанын берген. Солардың арқасында осындай ұлан ғайыр жерге ие болып отырмыз. Өзімізге тарихтан белгілі ғұндардың ұлы мемлекетінің іргесін қалаушы Мөдеге дұшпандар келіп одан сәйгүлік арғымағын беруді талап етеді, оған келіседі. Сонан соң ең сұлу әйелін беруді сұрайды, оны да береді. Ал олар бос жатқан жердің бір бөлігін алғысы келіп сұрағанда ол ашуға булығып: «Жер мемлекеттің тұғыры, оны қалай беремін?»-дейді. Мөде өзіне жерді беру жайында кеңес бергендердің бәрінің бастарын шауып, жауларды тарпа бас салып, оларды талқандаған. Өз дәуіріндегі солақай саясаттың салқынынан қорықпай, қарсылық көрсетіп, қазақтың жерін сақтап қалған тұлға — Жұмабек Ахметұлы Тәшенев. Оның туған халқының алдындағы үлкен ерлігінің бірі — сұрапыл хрущевтік дәуренде Қазақстанның мұнайлы Маңғыстауын Түркменстаннан, мақталы оңтүстік аудандарын Өзбекстаннан және солтүстік аймағындағы байлығы шалқыған, егін-жайы толқыған бес облысын көрші Ресейге қосудан аман алып қалуы дер едік. Қазақтың ұлан-ғайыр киелі жерін талан-тараждан қорғап қалған Ж. Ташеневті халық арасында «Кісендеулі жолбарыс» деп атап кеткен.

Жұмабек Ахметұлы ең үлкен дәрежедегі жиындарда өзі де пікірін ашық айтатын, өзгенің де жасқанбай сөйлеуін қалайтын. Өзінің қарақан басын, ағайын-туғандарын да ойламай, тек халықтың күйін күйттеп, жырын жырлап «халық үшін жан пида! " деп өткен асқақ рухты Жұмабек Ахметұлы Тәшенев сынды қазақтың озық ойлы азаматының тағдыры -тарих, ісі-өнеге. Жұмабек Ахметұлы халқының есінде ерлігімен қалған азамат. Замандастары оны тебірене отырып еске алады. Әрбір ісі аңыздар мен дастандарға бергісіз асыл еріміздің тарихи-саяси бағасын бергізіп, Тәшеневтің ерлікке толы асқақ рухын жастарымыздың жүректеріне сіңіріп, «болмаса да ұқсап бағуға» баулу ұлт тарихын зерттеуші зиялыларымыздың қасиетті борышы және міндеті болмақ.

Жұмабек Ахметұлы туралы деректер жинап, халыққа насихаттап жүрген журналист Жолдыбай Базаров «Қазақ даласы дүрбелеңге толы ХХ ғасырдың басында өзін қорғау үшін тағы бір ұлын өмірге әкелді де, арынды айбат, абдырауды білмейтін ақыл, зеректік пен зейінділікті, кемеңгерлікті Күн нұрымен, Арқаның керімсал самалымен бойына сіңірді де, күрес алаңына аттандырып салды. Сол бір аумалы-төкпелі кезеңде балалықтың еркелігін, жастықтың желігін жүрегінен ерте ысырып, бесіктен белі шықпай жатып, жасанып жауға аттанған Алпамыс батырдың заңды жалғасындай атқа қонған азаматтардың бірі, әрі бірегейі Жұмабек Ахметұлы Тәшенев еді»,- деп қаһарманның қазақ тарихындағы рөлін әсерлі, бейнелі оймен бедерлейді.

Жұмабек Ахметұлы халқының есінде ерлігімен қалған азамат. Замандастары оны тебірене отырып еске алады. Әрбір ісі аңыздар мен дастандарға бергісіз асыл еріміздің тарихи-саяси бағасын бергізіп, Тәшеневтің ерлікке толы асқақ рухын жастарымыздың жүректеріне сіңіріп, «болмаса да ұқсап бағуға» баулу ұлт тарихын зерттеуші зиялыларымыздың қасиетті борышы және міндеті болмақ.

Жұмабек Ахметұлы туралы деректер жинап, халыққа насихаттап жүрген журналист Жолдыбай Базаров «Қазақ даласы дүрбелеңге толы ХХ ғасырдың басында өзін қорғау үшін тағы бір ұлын өмірге әкелді де, арынды айбат, абдырауды білмейтін ақыл, зеректік пен

зейінділікті, кемеңгерлікті Күн нұрымен, Арқаның керімсал самалымен бойына сіңірді де, күрес алаңына аттандырып салды. Сол бір аумалы-төкпелі кезеңде балалықтың еркелігін, жастықтың желігін жүрегінен ерте ысырып, бесіктен белі шықпай жатып, жасанып жауға аттанған Алпамыс батырдың заңды жалғасындай атқа қонған азаматтардың бірі, әрі бірегейі Жұмабек Ахметұлы Тәшенев еді»,- деп қаһарманның қазақ тарихындағы рөлін әсерлі, бейнелі оймен бедерлейді.

Армия генералы, Кеңес Одағының Батыры, Қазақстанның Халық Қаһарманы Сағадат Нұрмағанбетов Тәшеневті былай деп еске алады:«Қандай қызметте болса да ең алдымен өз елінің мақсат-мүддесінен шығатын, халықтың жағдайын ойлайтын ұлттық мәселелерді КСРО басшыларының алдында тайсалмай қоятын. Жүрегі қазақ деп соғатын біртуар азамат еді»

Жұмабек Тәшенев елдің, халықтың жоғын жоқтап, сол үшін тоталитарлық жүйеге жақпай қуғын-сүргінге түскен алаштың біртуар ұлы, мақтанышы. Жұмабек Ахметұлы халқына адал, ел игілігі жолында асқан жауапкершілікпен еңбек еткен қайраткер тұлға болатын. Қазақтың тарихи сахнасында әр кезеңде ақылды, ойлы, ұлт мүддесін ойлаған азаматтар туылып отырған. Сондай өз заманына лайық туған, елім, жерім деп өмір сүрген, халқына жақсылық жасаудан жанын аямаған дара тұлғаны қандай сөзбен әспеттесек те жарасымды. Ол қандай мәселеге болсын әділдікпен қарап, белсеніп шығып, қызына сөйлеп, көзқарасын батыл қорғайтын.

Елбасы Н.Назарбаев: “Ұлы тұлғаларын білмейінше, бірде-бір дәуірді дұрыстап тану мүмкін емес. Адам тарихының айнасынан біз тарих көшінің жүрісін ғана аңдап қоймаймыз, оның рухын, тынысын сезінеміз» деген болатын. 2019 жылы біздің мектебімізге Жұмабек атамыздың есімі берілді. Біз бұл хабарды қуана қарсы алдық. Тәшенев атамыз атындағы мектепте білім алумен үшін мақтаныш. Биылғы жыл мектебімізде Тәшенев атамыздың 105 жылдық мерейтойы тойлау басталған болатын.

Жұмабек Тәшеновтың мұрасы – қазақ халқының бүгіні мен болашағы жолында жасалған жанкешті іс. Ұлы Даланың ұлы тұлғаларын дәріптеу болашақ жастардың қолында. Қазіргі таңда ұрпақ санасын ояту мен ұлттық құндылықты қорғап қалу мәселесі тұрғанда Қазақсттаның әрбір азаматы өзінің үлесін осы іске қосуы тиіс деп ойлаймын. Ұлы Даланың өркениеті болып табылатын ұлы тұлғаларымыздың Мәңгілік Ел үшін жасаған ерліктерін жалғастыру біздің міндетіміз. Жұмабек Тәшеневтің мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға негіз етеді. Оның тарих қатпарларында алтын әріппен жазылған ерлігі әрбір жастың бойында патриоттық сезімді қалыптастырады. Тәшенев өмірін зерттей келе мынадай ұсыныс айтқым келеді:

1. Ж.Тәшеневтің қайсарлығын болашақ ұрпаққа үлгі ету мақсатында ауданымызда мұражай ашылып, ескерткіш тақта орнатылса;

2. Тәшенев жайында деректер тарих оқулықтарында өз орнын алса;

3. Тәшенев туған күніне орай мерей тойлары республика көлемінде аталып өтілетін іс-шаралар тізіміне қосылса;

4. Тәшеневті ғылыми зерттеу жұмыстары өз жалғасын тауып, «Тәшеневтану» курстары енгізілсе. Бұл аталған жұмыстар жастарға патриоттық тәрбие беруде өз үлесін қосар еді деген сенімдемін. Жұмабек Ахметұлының патриоттығынан, қайсар-батылдығынан, өз еліне шынайы берілгендігінен үлгі алып өскен ұрпақ еліміздің болашағын жарқын етері сөзсіз.

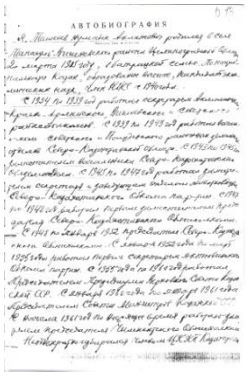

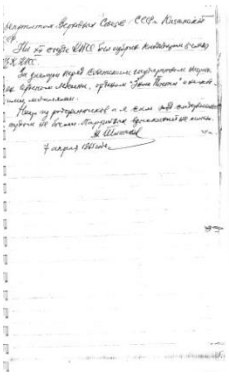

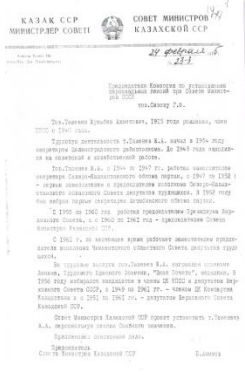

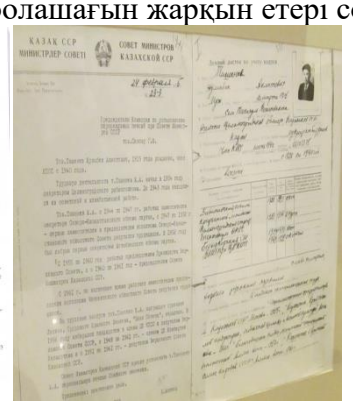

Пайданылған әдебиттер тізімі:

1. Д.А. Қонаев, «Ақиқаттан аттауға болмайды». Естелік-эссе. Алматы «Санат», 1994 жыл.
2. Кәрішал Асан «Шынжырда өткен жолбарыс» А:2004.
3. «Жұмабек Тәшенев туралы естеліктер» Алматы, «Білім» 2005.
4. Астана Ақшамы 13-наурыз 2010 жыл ТӘШЕНОВ көшесімен өткенде...
5. Айқын газеті 29-шілде 2010 жыл.
6. ҚАЗАҚСТАН-ZAMAN газеті 31 наурыз 2001 жыл «Елі мен жерін шырылдай қорғаған Тәшенев».
7. «Аңыз адам» №10 мамыр 2014 жыл
8. Жумабек Ташенев. Человек-легенда. Вечерняя Астана №139 9 декабря 2014г.
9. С.Дүйсен, Қ. Еңсенов Ұлы дала тұлғалары Жұмабек Тәшенев Алматы 2010

ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ ПО-ЦЕЛИНОГРАДСКИ

Чмутова В.В.
ученица 7 класса, СШ №5 а.Акмол, Целиноградский район
Горицына Н.А.
учитель истории, СШ №5 а.Акмол, Целиноградский район
ngoritsyna@mail.ru

«…Патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, региону, с любви к малой родине…» Н.А.Назарбаев «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». Вот уже три года как увидела свет эта публикация, которая вызвала у меня огромный интерес. В апреле 2017 года Елбасы обратился к народу Казахстана с программной статьёй «Болашақ қабағдар: рухани жаңғыру», в которой говорится о том, как «всем казахстанцам вместе сделать шаг навстречу светлому будущему Казахстана, превратившись в единую нацию - народ сильных, ответственных и современных людей». За время, прошедшее с момента выхода программной статьи «Взгляд будущее: модернизация общественного сознания», идеи, отраженные в ней, нашли живой отклик и поддержку в сердцах целиноградцев. По историческим меркам прошло совсем немного времени, но результаты работы впечатляют. Это реально значимые события, как в масштабах всей страны, так и на территории Целиноградского района, где я проживаю и убеждаюсь, что это действительно так. В своей статье я предлагаю познакомится с результатами исследования, предоставив краткий обзор достигнутых результатов по реализации программы в Целиноградском районе.

На сегодняшний день в регионе активно реализуются значимые проекты, проводятся широкомасштабные и разно форматные мероприятия. В рамках спецпроекта «Туған жер» в моём родном селе Акмол, районном центре, открыты проектный офис «Рухани жаңғыру», «Центр активного долголетия», «Центр семьи». В парке «Рухани жаңғыру» каждый житель и гость Целиноградского района может увидеть фотогалерею «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Великие имена Великой Степи». Важным событием для нас стало открытие в селе Акмол

Аллеи славы 13-ти Героям Труда - уроженцев нашего региона. Бюсты трем знаменитым казахским биям - Толе би, Айтеке би, Казыбек би установлены на территории районного суда. В центре установлен бюст Герою Социалистического труда - Ивану Ивановичу Шарф, которого по праву считают создателем Малиновки (ныне Акмол). Произведена закладка капсулы и первого камня в строительство краеведческого музея Целиноградского района. На основании рекомендуемого проекта «Ұлттық қазына»: «живые» уроки в музеях», в школах открываются историко-краеведческие музеи, где мы, учащиеся можем принять участие в интегрированных уроках. По спецпроекту «Казахстанская культура в современном мире» в Целиноградском районе кипит культурная жизнь. Открываются сельские клубы, отремонтированные с помощью спонсоров и безвозмездно переданных государству. Целиноградская земля богата талантами, это доказывают и победы сельчан на ежегодном областном конкурсе народного творчества «Ақмола жұлдыздары», и присвоение четырем творческим коллектива района звания «народный», и амбициозные планы воспитать за пять лет 25 ярких молодых исполнителей республиканского уровня из числа местной талантливой молодежи. По базовому проекту «Жомарт жүрек», который направлен на стимулирование, поощрение и мотивацию населения, к участию в развитии малой родины, ежегодно Целиноградский район направляет ветеранов (чернобыльцы, афганцы, пенсионеры, ветераны труда) в оздоровительный комплекс «Жумбактас» на оздоровление и отдых.

Активно продолжается изучение истории края и популяризация значимых для региона событий. В рамках спецпроекта «Сакральная география» построена мечеть «Аналар рухы» - «Материнский дух» в память о женщинах – мусульманках, оказавшихся в АЛЖИРе в годы политических репрессий. Произведена закладка камня музея в честь новомученников и исповедников акмолинских Целиноградского района около православного храма в с. Акмол. Этнологической экспедицией под руководством доктора исторических наук, профессора факультета социальных наук кафедры археологии и этнологии Евразийского университета им. Л.Н. Гумилева Жамбыла Артыкбаева, проходившей в 2017 году, собраны интересные краеведческие материалы по мавзолеям и местам захоронения. Я с особым интересом исследовала этот материал и подготовила фото-информацию.

В Республиканский реестр САКРАЛЬНЫХ МЕСТ КАЗАХСТАНА вошел мавзолей Кабанбай батыра в с. Кабанбай батыра.

В реестр сакральных мест Акмолинской области вошел мавзолей Нияз би в с. Тайтобе Целиноградского района. Мавзолей Нияз бия – «Белый мавзолей», с которым связывают происхождение наименования Акмола и начало истории нашей столицы.Место захоронения Ыбырай Жаикпаева, который во 2 половине 19 века был ага султаном Акмолинского уезда и основал поселение Акпан на территории современных сел Родина, Зеленый гай, Садовое, Акмешит, также захоронения 7 кажы, сохранившиеся на территории села Родина.

Кобек батыр - один из приближенных Кырыкпай баба, батыров хана Абылая, захоронение живший в 18 веке, которого находится на территории захоронение возле Караоткельского сельского округа. с.Жанажол.

Кобек батыр наряду с Нияз бием был направлен ханом Абылаем нести службу в кочевьях Караоткель.

Огромный интерес у жителей и гостей района вызывают природные памятники, богатая историей сопка Майлантау (сопка с необыкновенно красивым природным ландшафтом и богатой историей, связанной с периодом джунгарских нашествий, находится на территории с. Приречное) и соленое лечебное озеро Сарыколь, (соленое лечебное озеро близ одноименного села, в голодомор озеро спасало жителей близлежащих сел от голода), которое в настоящее время посещают люди с заболеваниями суставов.

Целиноградский народ, соблюдая свои обычаи и традиции и по сей день, с гордостью может сказать, что чтит и уважает своих предков, не забывая то, через что прошел их народ. Вклад меценатов в развитие родных сел, помощь нуждающимся соотечественникам, подъем патриотических настроений в обществе – все это результаты реализации государственной программы «Рухани жаңғыру». Проведенное практическое исследование показало, что наблюдаемое сегодня духовное возрождение по-целиноградски - это восстановление связи поколений, осознание причастности к судьбе своего народа и своей Родины.

Свою статью я хочу закончить словами Елбасы о том, как «…важно, чтобы казахстанцы, особенно молодое поколение, понимали ценность модернизации. Чтобы выжить, надо измениться. Тот, кто не сделает этого, будет занесен тяжелым песком истории». В перспективе я планирую исследовать тему духовного возрождения в Акмолинской области и представить результаты работы в научном проекте.

Литература:

1. https://mail.kz/ru
2. http://apgazeta.kz/o-gazete/
3. https://www.facebook.com/ruhanizhangyruselin

«ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ НЕГІЗДЕРІ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ОСНОВЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА»

ПРИЧИНЫ БЕЗРАБОТИЦЫ СРЕДИ МОЛОДЁЖИ И ПУТИ ЕЕ РЕШЕНИЯ

Бекжанова А.А.
учащаяся 9 класса, НИШ ФМН г. Кокшетау
Табарак Н.И.
учитель английского языка НИШ ФМН г.Кокшетау
ayaubekzhanova@yandex.ru

Аннотация

Данная статья посвящена изучению проблемы безработицы среди молодежи, и раскрытию причин, вызвавших ее среди молодого населения Казахстана. Также, в статье предлагаются идеи и пути ее решения.

Современные реалии жизни быстро меняющегося мира, заставляют молодых людей сталкиваться с трудностями трудоустройства. Беседа с молодежью, которая ищет работу, и та, которая работает, самостоятельно пытаются решить вопрос своего трудоустройства. Их комментарии свидетельствуют о существовании недружелюбного, порой жесткого мира труда с недоброжелательным отношением, с нарушением их прав! Что стало причиной сложившейся ситуации? Во-первых, несовершенное законодательство в отношении молодежи и несовершеннолетних. Во-вторых, существование двух, несогласованных между собой рынков: рынка образования и рынка труда. А также, неполная осведомленность молодых людей где и как найти максимально грамотно работу, как защитить себя от нечестного работодателя, куда

обратиться в случаях абьюзивного обращения на рабочем месте со стороны администрации и коллег. Оказавшись в такой ситуации, молодые люди оказываются один на один в западне стрессовых ситуаций, депрессии, и негативного отношения к труду. Итак, мы решили изучить сложившуюся ситуацию, и найти оптимальные пути решения. В основу исследования легли следующие методики: *метод «SOS» – отбор, упорядочение, синтез, метод полевого исследования и статистического анализа. Актуальность и новизна исследования заключаются в детальном исследовании причин этой проблемы, и предлагаемых нами возможных путей решения.* Так, в ходе изучения данного вопроса, обозначились *следующие задачи:*

- изучить причины, которые приводят к существованию проблемы безработицы молодежи;
- выяснить где, как и какую работу находит молодежь и несовершеннолетние;
- изучить Трудовое законодательство и провести сравнительный анализ ситуации с оказанием поддержки со стороны государства по отношению к подрастающему поколению и учащейся молодежи в Казахстане и зарубежных странах;
- провести опрос студентов и несовершеннолетних с целью изучения их опыта поиска и опыта самой работы;
- определить наиболее успешные решения, которые могут быть приемлемы и реализуемы в нашей стране.

В ходе исследования, мы выявили следующие причины, которые приводят к существованию проблемы безработицы на рынке труда:

1. Стремительные глобальные изменения, быстрая смена ориентиров экономики, стремительный прогресс новых технологии, устаревание рынка предложений в работниках, и рост спроса работников, обладающих новыми, современными навыками.
2. Структурные сдвиги в экономике, экономический спад, который вынуждает работодателей снижать потребность во всех ресурсах, в том числе и трудовых
3.Расхождения на рынке труда в спросе и предложений.
4.Существование двух отдельных рынков: рынка образования и рынка труда.
5. Неполная осведомленность молодых людей где и как максимально грамотно найти работу, как защитить себя от нечестного работодателя, куда обратиться в случаях абьюзивного обращения на рабочем месте со стороны администрации и коллег
6. Неумение молодых людей адаптироваться в условиях быстро меняющегося мира, где причиной является не владениями Софт скилсами.

Изучение трудового законодательства в отношении молодежи и несовершеннолетних, а также опыта зарубежных стран, позволило нам определить следующие пути решения проблемы:

1. Оговорить минимальный уровень зарплаты для несовершеннолетних в Законе о Труде, как это сделано на законодательном уровне в развитых странах. Так, в США она составляет что $4.25 в час для несовершеннолетних, и $7.25 для молодых людей, достигших 20-летнего возраста.[1]

2. Внести в закон о защите прав несовершеннолетних и молодежи, чтобы оградить их от несправедливого отношения работодателей и коллег, сотрудников по работе.

Изучив Трудовое законодательство и проведя сравнительный анализ ситуации с оказанием поддержки со стороны государства по отношению к подрастающему поколению и учащейся молодежи в Казахстане и зарубежных странах, мы выяснили следующее:

1. Уровень безработицы на март 2020 года в Казахстане составляет 4,8%. Статистический анализ делается систематически, только вопрос насколько валидна данная информация остается открытым. Реалии жизни показывают не совсем радужную ситуацию с рабочими местами, достойными условиями труда, и достойным уровнем заработной платы.
2. Изучая уровень безработицы в мире, мы узнали, что ее низкий уровень не всегда показатель успешности ее решения, что наблюдается в ряде стран.
3. Функционируют Центры занятости, рекрутинговые компании, и сайты объявлении с предлагаемыми вакансиями, но эффективность их работы не решает вопрос безработицы. Как показали результаты онлайн-опроса, большинство столичной молодежи, которые обращались в

ЦЗН за поддержкой, были не удовлетворены качеством работы сотрудников и излишним бюрократизмом [2]

4. Изучение лучшего опыта зарубежных стран, позволило определить пути, которые можно реализовать в нашей стране.

Опыт алайзии и Сингапур: Страны взявшие курс перехода от трудоемкой экономики к экономике, основанной на знаниях, продолжают перспективные идеи по трансформации бизнеса из трудоемкого в наукоемкий что позволит создать средние и высококвалифицированные рабочие места с более высокой заработной платой, а также повысить рентабельность бизнеса и его конкурентоспособность в долгосрочной перспективе. Другим важным аспектом предлагаемых в инновациях, школьная учебная программа, основанная на академических и технических предметах, а также система политехнического образования, которая имеет тесную связь “школа-работа” [3, 7с.].

Опыт Японии: Общественная служба трудоустройства создает возможности для получения различного опыта трудоустройства, включая стажировки. Меры по поощрению стажировок включают в себя "Молодежную стажировку", программа, в рамках которой младшие и старшие школьники могут быть младшими интернами в компаниях [4, 11с.].

Опыт Великобритании: В этой стране существует служба оказания помощи и поддержки в поиске работы: The National Careers Service helpline. Телефон доверия для информирования, консультаций по вопросам работы, карьеры и обучения, если тебе 13 и старше, а также ряд других служб, направленных на устойчивое развитии страны и поддержание благосостояния подрастающего поколения [5].

Опыт США: Страна внедряет Закон об инновациях и возможностях трудовых ресурсов, касающиеся детского труда где призывается к созданию системы подготовки к работе “school-to-work”, содержащих три основных элемента: обучение в школе, обучение на рабочем месте и связующие действия, основанное на концепте “кооперативное обучение”, где участниками являются: учащиеся - учителя - работодатели[6].

Проведение опроса студентов и несовершеннолетних с целью изучения их опыта поиска и опыта самой работы, позволило выявить следующее:

Большинство респондентов были в возрастной категории от 14 до 16 (71%) лет. (90%) опрошенных желают работать с целью иметь финансовую независимость от родителей, обеспечивать себя и близких. Как показывает данные опроса, поиск работы через объявления: соцсети, уличные борды с частными объявлениями самый популярный и действенный в нашей стране. Есть респонденты, которым родственники помогли с местом работы. Респонденты ровно разделились на тех, кто проинформирован о определенных законах о труде, и на тех, кто не знает о них. Лишь малая часть опрошенных людей знает о помощи государства безработным гражданам при поиске работы.

Проделанная нами поисково-исследовательская работа позволила нам определить наиболее успешные решения, которые могут быть реализуемы в нашей стране:

1. В отношении несовершеннолетних из социально-уязвимых семей, обязать успешных предпринимателей принимать на работу подростков, достигших 14 лет на период летних каникул.

2. В отношении учащихся 6-10 классов общеобразовательных школ и обучающейся молодежи колледжей и университетов, ввести элективные курсы, направленные на развитие SOFT SKILLS.

3. В отношении учащихся старшей школы (10-12 классы), проводить психологические и профессионально-направленные тесты, которые позволят учащимся определить склонности к той или иной профессии.

4. В отношении перспектив с востребованностью специалистов на ближайшие 10 лет проводить научно-исследовательский анализ, определяя изменения в тенденциях на спрос и востребованность в специалистах, что позволит выпускникам увереннее выбирать специальность вне зависимости от ее престижности.

5. Изучить успешный опыт стран, которые свели к минимуму уровень безработицы.

Результаты и выводы: проделанная нами поисковая и аналитическая работа, а также проведенный опрос подтверждают значимость и ценность предлагаемых нами путей решения, и возможность их реализации.

Область практического использования результатов: собранные нами данные и пути решения, могут лечь в основу памятки для тех, кто ищет работу.

Литература:

1. Официальный сайт Правительства США [Электронный ресурс]: U.S.Department of Labor/Minimum Wage,URL:https://www.dol.gov/general/topic/wages/minimumwage *(дата обращен. 25.03.2020)*
2. Официальный сайт Правительства Казахстана [Электронный ресурс]: Zakon KZ, https://www.zakon.kz/5006272-5-sposobov-sdelat-tsentry-zanyatosti.html *(дата обращения: 7.02.2020)*
3. Пахомова Л.Ф. Модели Процветания.- Москва: Институт Востоковедения, 2007.-256с.
4. Social Science. Japan №32 September, by the Institute of Social Science, University of Tokyo, 2005.
5. Правительственный сайт Великобритании [Электронный ресурс]: GovUK, Careers helpline for teenagers, https://www.gov.uk/careers-helpline-for-teenagers *(дата обращения: 12.04.2020)*
6. Protecting Youth at Work: Health, Safety, and Development of Working Children and Adolescents in the United States, Ebook: 978-0-309-17430-5, 1998.-336с. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK230173/ *(дата обращения: 5.03.2020)*

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ

Жусупова А. И.
ученица 8 «В» класса, СШГ №1, г. Кокшетау
Жангужина А.А.
учитель истории, СШГ №1, г. Кокшетау
aluazhusupova9@gmail.com

Одной из самых актуальных и «живых» проблем на сегодняшний день является экологическая проблема, проблема обеспечения охраны природы. Окружающая нас среда подвергается уничтожению каждый день от привычек, действий и потребностей человека, впоследствии чего происходит полное или частичное уничтожение природы.

Человек, с первых дней своего появления был тесно связан с природой. Звери, рыбы, птицы и растения - все это потреблялось ранее, все это потребляется и сейчас. К сожалению, новые технологии, новые отрасли промышленности, научные открытия, каждый наш шаг в технологичное и усовершенствованное будущее несет за собой колоссальные потери для живого мира. Но как уберечь природу от источников загрязнения окружающей среды, выбросов, выхлопных газов, смога?

Состояние экологии вызывает серьезную озабоченность во всем мире, поскольку развитие экологического кризиса несет непосредственную угрозу существования самого человека. «Человек, являясь главным виновником сложившейся экологической ситуации, становится и главной ее жертвой: по некоторым данным, в мире погибает порядка 40% людей от загрязнения водных ресурсов, атмосферного воздуха и почвенного покрова » [1].

И вот интересное наблюдение. В связи с пандемией - COVID-19, в условиях карантина, в последнее время экологическая ситуация начала улучшаться. В результате, приостановка заводов и значительное снижение транспортного движения, способствовали снижению уровня

загрязнения воздуха над Китаем, Великобританией, а так же над крупными городами таких стран, как Италия, Франция, Испания, Швейцария и других близлежащих государств.

Но помимо воздуха, стала лучше и вода. Венеция - город на воде, его ежегодно посещают 25-28 миллионов туристов со всего мира, что бы увидеть знаменитые площади, дворцы, соборы, музеи. Десятки миллионов туристов, которые хотят увидеть знаменитые каналы, не обращают внимания на то, как это вредит экологии города. И вот, «отсутствие туристов из-за пандемии коронавируса, неожиданно положительно повлияло на чистоту каналов: вода стала чистой и прозрачной, а в социальных сетях можно встретить фотографии рыб и даже лебедей, плавающих между домами» [2].

Сегодня все большее количество людей всерьез интересуются темой экологии и вовлекаются в ее решение. Это и видеоблогеры, пропагандирующие минимализм в быту, и производители, выпускающие одежду, обувь из вторичного сырья, эко-кожи. Некоторые предприятия занимаются утилизацией и переработкой мусора и отходов, таких как: черный и цветной металл, макулатура, резина, древесина, нефтепродукты, различные масла и др.

Главные экологические проблемы современности, среди которых опустынивание плодородных земель, потепление климата, уменьшение озонового слоя, уменьшение количества биологического разнообразия, загрязнение Мирового океана не имеют государственных границ и должны, на наш взгляд, решаться всем миром сообща. Существуют так называемые "зеленые" организации, например: "Green Peace", также "Всемирный фонд дикой природы", разного рода общественные природоохранные инициативы (к примеру, система "Красная книга"). Но этих мер не достаточно. Необходимо решать эти вопросы и правовыми методами, с использованием усилий государств и международных организаций.

В этой связи наибольшую ценность представляет такая правовая категория как естественное право человека на благоприятную окружающую среду. В его основе лежит государственная политика, направленная на создание благоприятных условий для чистой окружающей среды и экологически чистых производств, недопущение в большом количестве загрязнения воздуха, почвы, воды. Граждане вправе требовать соблюдения экологического законодательства, проявлять гражданские инициативы. Вступать в общественные объединения в этой сфере. Могут получать компенсацию за ущерб, нанесенный здоровью, имуществу в результате экологических катастроф.

Широкое распространение право на благоприятную окружающую среду получило лишь в начале 90-х годов XX века, а «впервые оно было провозглашено в Конституции Испании 1978 года» [3]. Данное право регламентирует обязанность соблюдения физическими и юридическими лицами, а также государственными органами все мер, правил для сохранения экологически чистой окружающей среды. В Конституции Республики Казахстан записано: «Государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека» [4, п.1.ст.31.]. Это конституционное положение нашло отражение в других законах.

При решении глобальных экологических проблем особую роль играет Организация Объединенных Наций, которая разработала Стратегию ООН в области решения глобальных экологических проблем и стала координатором ее исполнения. На Конференции ООН по окружающей среде и развитию, проходившей в Рио-де-Жанейро в июне 1992 г. на уровне глав государств и представительств, было принято большое количество различных Конвенций, соглашений в сфере охраны окружающей среды. Принятие этих документов стало переломным моментом в международном экологическом движении.

Казахстан также принимает активное участие в мероприятиях по глобальной экологической безопасности. Проводится большая работа по ратификации (это процедура признания, придания юридической силы) международных документов. Одной из глобально значимых конвенций, ратифицированных в 1995 году Республикой Казахстан, является Рамочная конвенция ООН по изменению климата. «В августе 1998 г. Казахстан принял решение о подписании Киотского Протокола. Киотский протокол впервые вступил в силу в 2005 году. Подписавшие его страны взяли на себя ответственность по сокращению парниковых выбросов. В настоящее время действие Киотского протокола продлено до 2020 года» [5].

Казахстан ратифицировал Венскую конвенцию «Об охране озонового слоя» и Монреальский протокол к этой конвенции. В соответствии с принятыми обязательствами Казахстан в настоящее время организовывает и проводит работу по изъятию озоноразрушающих веществ из эксплуатации, другие мероприятия на национальном уровне по защите озонового слоя. Казахстан присоединился к Конвенции ООН «По борьбе с опустыниванием» и к Конвенции ООН «О международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящимися под угрозой исчезновения» [6].

В 1998 году Казахстан подписал Орхусскую конвенцию о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся охраны окружающей среды. «Во всем цивилизованном мире - строительство промышленного комбината, завода, полигона отходов, автомобильной или железной дороги, а тем более гидроэлектростанции или атомной станции, не начинается без согласования с местными жителями. Причем чрезвычайно важным моментом процесса является вовлечение общественности на самом раннем его этапе - планировании и определении места строительства, технологий и его будущего влияния на природу и человека, при этом принимаются во внимание мнения самых разных представителей общественности» [7]. Это положение является вполне актуальным для Казахстана.

Помимо ратифицированных международных документов экологические проблемы решаются путем разработки и применения национального экологического законодательства. Прежде всего, это Экологический кодекс, Лесной кодекс, Водный, Земельный, Кодекс «О недрах и недропользовании». Экологический кодекс регламентирует «права и обязанности физических лиц, общественных объединений, органов местного самоуправления в области охраны окружающей среды, порядок лицензирования деятельности в области охраны окружающей среды. Определяет нормы производственного и общественного экологического контроля, правовой режим чрезвычайной экологической ситуации и экологического бедствия, регламентированы экологические требования при обращении с отходами производства и потребления и др.» [8]. .

Одной из обязанностей физических лиц является «сохранять окружающую среду, бережно относиться к природным ресурсам» (п.2 ст. 13 Экологического кодекса). На деле, это означает переход к гармонизации отношений с природой, доведение до определенного баланса потребительского подхода к природе, экологизация производства, природосберегающие технологии, создание безотходных технологий, обязательная экологическая экспертиза новых проектов.

Другой мерой, которая будет способствовать улучшение взаимоотношений общества и природы, является ограничение в использовании природных ресурсов. В связи с этим необходимы структурные изменения в экономике, поиск новых, безопасных, безвредных, и максимально щадящих природу источников энергии, развитие экологического сельского хозяйства, развитие крупных поселков с подсобными хозяйствами. Большое значение имеет формирование экологического мышления и экологической культуры среди населения. Все эти меры в совокупности могут гарантировать право каждого человека на благоприятную окружающую среду и тем самым обеспечивать экологическую безопасность и охрану природы.

Литература:

1. http://stalinism.narod.ru/eco/puti_rjeshjenija_ekologichjeskikh_probljem.htm
2. https://wosoft.ru/news-240238-voda-v-kanalah-venetsii-stala-chische-izza-karantina.html
3. http://www.aggregateria.com/P/pravo_na_blagoprijatnuju_okruzhajuschuju_sredu.html
4. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 (с изм. и доп.)
5. http://meta.kz/novosti/economy/758565-kiotskiy-protokol-prodlili-do-2020-goda.html
6. https://studwood.ru/1154444/ekologiya/mezhdunarodnye_ekologicheskie_konventsii_respubliki_kazahstan_prinyatye_oblasti_ohrany_okruzhayuschey_sredy

7. https://studwood.ru/1154444/ekologiya/mezhdunarodnye_ekologicheskie_konventsii_respubliki_kazahstan_prinyatye_oblasti_ohrany_okruzhayuschey_sredy
8. Экологический кодекс Республики Казахстан от 09.01.2007 г. №212

ИМЕЮ ПРАВО НА ЗАЩИТУ!

Шамсутдинова Рамина Маратовна,
ученица 9 «А» класса,
КГУ «Средняя школа-гимназия №1» отдела образования г.Кокшетау
Нугуманова Гульмира Тлегеновна,
учитель истории и географии,
КГУ «Средняя школа-гимназия №1» отдела образования г.Кокшетау

Ежедневно, приходя в магазин, мы сталкиваемся с огромным выбором товаров. Но, к сожалению, товары встречаются не только высшего, но и низкого качества. Часто, изготовители, гонясь за прибылью, закупают дешевое сырье, и из-за этого такое качество товара.

Я задалась вопросом: сколько людей столкнулись с обманом и браком продукции, кто несет ответственность за товар, кто защищает права простого покупателя?

Обратившись к интернету, я нашла много историй, где люди рассказывают о том, что столкнулись с плохим обслуживанием, с ужасным качеством товаров, с обманом продавцов. Меня заинтересовала эта тема, и я решила поискать ответ на вопрос: какие же права имеет человек, когда сталкивается с такими проблемами.

В первую очередь, в словаре С.И. Ожегова я узнала, что лицо или организация, потребляющие продукты чьего-нибудь производства, называется потребителем [1, с. 84].

В наших условиях, когда, создан свободный рынок, конкуренция уже зародилась, а продавцы заинтересованы в полном удовлетворении запросов граждан, вопросы защиты прав интересов граждан-потребителей, а также организация надлежащей работы торговых предприятий и предприятий общественного питания независимо от форм собственности на основе специальных нормативных актов приобретают актуальное значение.

Права и гарантии каждого потребителя на обеспечение качественными товарами, работами и услугами защищены от опасностей для жизни и здоровья в соответствии с Законом Республики Казахстан «О защите прав потребителей». [2, с.6]. Права потребителя на справедливую цену по услугам от предприятий монополистов обеспечиваются Законом РК « Об естественных монополиях и защите конкуренции», в соответствие с которым цены продукций, услуг предприятий монополистов утверждаются антимоно¬польным органом. Все возрастающую роль в защите прав потребителей в наше время построения гражданского общества играют общественные организации, выступающие в качестве защитников прав потребителей путем проведения контрольных закупок в торговых учреждениях, проведения испытаний на соответствие требованиям по качеству и публикации сведений о товаре ненадлежащего качества в специальных печатных органах, также выступая защитниками и представителями потерпевшей стороны в контролирующих, надзорных органах, судах. Знание основных прав поможет нам правильно вести себя в ситуациях нарушений этих прав. Каждый потребитель имеет право на:

- безопасность продукции — Вы имеете право на то, чтобы товар (работа, услуга) были безопасны для жизни, здоровья, имущества потребителя и окружающей среды. Требования, которые должны это обеспечивать, являются обязательными и устанавливаются в порядке, определяемом законом (п.2 ст.12 Закона РК "О защите прав потребителей");
- свободное заключение договоров на приобретение товаров, использование работ и услуг;

- надлежащее качество продукции, работ и услуг;
- получение полной и достоверной информации на русском и государственном языках о цене, о стране
- происхождения товара и изготовителе, потребительских свойствах продукции; способах и правилах использования продукции и хранения, дате изготовления, сроке годности товара и гарантийном сроке

В случае монополий это означает право быть уверенным в удовлетворительном качестве и обслуживании по справедливой цене. Купленные товары и услуги должны не только отвечать их насущным потребностям, но и отвечать долгосрочным интересам. Перед покупкой, мы - потребители, должны настаивать на качестве продуктов, а также на гарантии продуктов и услуг. Желательно, чтобы покупали продукты с маркировкой качества.

Право быть информированным – право на получение информации о качестве, количестве, эффективности, чистоте, стандарте и цене товара, чтобы защитить потребителя от недобросовестной торговой практики. Потребитель должен настаивать на получении всей информации о продукте или услуге, прежде чем принимать решение о покупке. Также я считаю, что потребитель имеет право на возмещение ущерба и право на компенсацию морального вреда.

Согласно социологическому опросу, который проводил Комитет по регулированию естественных монополий, в основном права потребителей нарушаются в сферах розничной торговли, общественного питания, общественного транспорта, КСК и торговли на рынках, соблюдения прав на интеллектуальную собственность.

Например, любому человеку даже ребенку могут продать некачественный продовольственный товар, с истекшим сроком годности, с нарушением информации о товаре на маркировке.

Согласно статье 25, пункту 7 закона «О защите прав потребителей»: информация, предоставленная только на одном или только на иностранном языке, не считается за предоставленную. Информация о товаре в обязательном порядке должна быть на государственном и русском языках. [2, с.8].

Также, при продаже товаров, некоторые недобросовестные продавцы могут продавать товар без соответствующих документов: сертификаты, таможенные декларации, накладные.

Во многих бутиках, магазинах и на рынках размещают объявления: «Товар возврату и обмену не подлежат!». Я узнала, что такие объявления незаконны и недействительны. Все товары подлежат обмену или возврату, кроме тех, которые указаны в пункте 1 статьи 30 закона РК «О защите прав потребителей»: продавец-изготовитель обязан обеспечить обмен или возврат непродовольственного товара надлежащего качества, если он не был в употреблении и сохранен его товарный вид, потребительские свойства, пломба, ярлык, а также документ, подтверждающий факт приобретения товара в течение 14 дней.

Существует ряд товаров, которые не подлежат обмену и возврату – это лекарственные средства, изделия медицинского назначения, нательное белье, чулочно-носочные изделия, животные и растения, метражные товары, ткани всех видов, абонентские устройства сотовой связи.

Мы как потребители имеем право обменять или вернуть товар в супермаркетах, в магазинах, на рынках . Если даже купленный товар входит в перечень неподлежащих обмену и возврату, но он некачественный, без документов, с нарушением маркировки, с отсутствием информации о товаре, отсутствием документов, без чека, товар испорчен или с истекшим сроком годности, то можно требовать обмен или возврат. К примеру, если вы купили в аптеке лекарство, но оно оказалось с истекшим сроком годности, вы имеете право вернуть его даже после 14 дней, предусмотренных законом.

Потребитель не имеет права на возврат, если купил товар, но испортил по своей вине. В этом случае продавец может отказать в ремонте и обмене, и будет прав.

Таким образом, потребители имеют полное право на приобретение, свободный выбор, возврат или обмен товаров и услуг, как надлежащего, так и ненадлежащего качества. Также

имеют право на получение полной информации о товаре, документах, сертификатах, декларациях, накладных и о продавце.

Куда обращаться, если вы не знаете своих прав, но чувствуете, что их нарушают? Потребитель при нарушении своих прав может обратиться с претензией к продавцу, изготовителю, исполнителю товара по устранению нарушения прав и закона интересов, возмещения потребителю, причиненного этими нарушениями убытка в добровольном порядке.

Или же обратиться в любое общественное объединение или НПО по защите прав потребителей в своем городе или департамент по контролю за качеством товаров и услуг. Список и контакты таких организаций можно с легкостью найти в интернете.

К сожалению, недобросовестные изготовители и продавцы встречаются на нашем пути очень часто. Следуя пошаговой инструкции, составленной юристами мы сможем защитить свои права потребителя.

Шаг первый – составление письменной претензии. Если продавец отказывается идти на контакт и выполнить ваши законные требования (поменять бракованный товар, вернуть деньги за некачественный продукт), вам необходимо подать ему письменную претензию с изложенными требованиями.

Претензия составляется в свободной форме, и должна содержать следующие сведения: ваши данные (ФИО, адрес, контактный телефон); данные организации (название магазина, адрес, ФИО руководителя), эту информацию вы можете найти в вашем договоре, на кассовом чеке или в «Уголке потребителя» магазина; краткое изложение сути возникшей конфликтной ситуации; ваши требования (возврат денег, замена товара, возмещение ущерба); желаемый срок выполнения ваших требований; дата и подпись.

В том случае, если к претензии вы прилагаете какие-либо документы (копии чеков, гарантийных талонов), то все их необходимо перечислить в тексте претензии. Обратите особое внимание на то, что ни в коем случае нельзя отдавать с претензией подлинники документов. Они должны оставаться у вас на руках, в качестве доказательства приобретения товара в данном магазине.

Шаг второй – обращение в суд.

Если в ответ на свою претензию вы получили письменный отказ, то за защитой своих прав потребителя придется обратиться в суд. Исковое заявление в суд вы можете написать сами или обратиться к адвокату за помощью в составлении.

«С каждым днем вопросы в сфере защиты прав потребителей обретают все более глубокий смысл и значение. Об этом свидетельствуют совершенствование существующей законодательной сферы и характер поступающих обращений потребителей. Потребительское образование – всегда актуально.

Хочется отметить, что после изучения и детального рассмотрения некоторых прав чувствуешь себя полноценным потребителем. Теперь уже на практике я могу применять нормы и нормативы закона, знать и защищать свои права самостоятельно.

Литература:

1. Словарь Ожегова - https://gufo.me/dict/ozhegov
2. .online.zakon.kz›document/?doc_id=30661723
3. Экономика для школьников – Москва «Эконов», 1995. - 30 с.
4. https://articlekz.com

«ШЕТ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Аубакирова Айнур Маратовна
ученица 9 класса, СШ №19, г. Кокшетау
Канафина Асельхан Зайроллаевна
учитель СШ №19, г. Кокшетау
ainura.aubakirova.05@mail.ru, aselhan-89@mail.ru

Заимствования иностранных слов — один из способов развития современного языка. Язык всегда быстро и гибко реагирует на потребности общества. Заимствования становятся результатом контактов, взаимоотношений народов, профессиональных сообществ, государств.

Нашему поколению легче выразить свои мысли и чувства при помощи средств английского языка. Большой приток англицизмов наблюдается именно сейчас, в век Интернета и распространения компьютерных игр.

Актуальность темы: Английский язык был и продолжает оставаться неисчерпаемым источником заимствований, поэтому, несмотря на достаточную изученность вопроса, данная тема продолжает оставаться актуальной. Проблема заимствований особенно значима в современных условиях, поскольку сегодня высказываются серьезные опасения по поводу мощного наплыва англицизмов, которые могут привести к обесцениванию русского слова. Новизна темы определяется значимостью английского языка в жизни русскоязычного общества.

Цель исследования: выяснить причины и целесообразность употребления английских слов в русском языке.

Данная работа ставит перед собой несколько **задач.** Во-первых, это дать определение иноязычным заимствованиям и выявить основные причины и возникновения. Во-вторых, на основе конкретных примеров выяснить целесообразность их употребления.

Под заимствованным словом в языкознании понимается всякое слово, пришедшее в русский язык извне. Процесс заимствования слов - явление нормальное, а в определенные исторические периоды даже неизбежное. В принципе освоение иноязычной лексики обогащает словарный запас принимающего языка. Вспомним, какую огромную роль сыграли греческий и латинский языки в Европе, старославянский язык в славянском мире, арабский - на мусульманском Востоке. Заимствование слов из других языков происходило, происходит и будет происходить во все времена и в языках всех народов. [4]

Интересный факт: иностранные слова, в частности английские, в русский язык приходили и успешно приживались с глубокой древности. Сегодня трудно поверить, но «князь», «шлем», «кровать», «лошадь», «плита» и многие другие – когда-то тоже были иностранными.

В те же времена, а это начало XIX в., и начало зарождаться движение ярых противников «иностранщины» во главе с Г.Р. Державиным (русский поэт эпохи Просвещения) и А.С.Шишковым (писатель и литературовед). Они предлагали заменить «калоши» на «мокроступы», «лабиринт» на «блуждалище», а «индивидуальность» на «яйность». Как вы понимаете, ничего у них не вышло. Так и сегодня очень невелика вероятность, что гаджеты, брифы, коворкинги и иже с ними куда-то исчезнут. [1, с.15]

Изучением причин заимствования иноязычных слов занимались многие лингвисты еще в начале XX века, и они выяснили, что самой основной причиной заимствования слов считается

необходимость в наименовании вещей и понятий. Существуют и другие причины разные по своему характеру – эстетические, психические, социальные, языковые и т.д., потребность в новых языковых формах, в разнообразии средств и в их полноте, в краткости, ясности, удобстве и т.п. [2, с.37]

Существует две больших группы причин заимствования. Это внешние причины исторические контакты народов, необходимость номинации новых предметов и понятий, новаторство нации в какой-либо отдельной сфере деятельности, языковой снобизм, мода, экономия языковых средств, авторитетность языка-источника (это иногда приводит к заимствованию многими языками из одного и появлению интернационализмов), исторически обусловленное увеличение определенных социальных слоев, принимающих новое слово. Все это **экстралингвистические причины** [3, с.28].

К **внутрилингвистическим причинам** [3, с.29] можно отнести:

1) отсутствие в родном языке эквивалентного слова для нового предмета или понятия: *плеер*, *хэпинг*, *импичмент* и др. На наш взгляд, эта причина является основной при заимствовании;

2) тенденция к использованию одного заимствованного слова вместо описательного оборота, например: гостиница для автотуристов - *мотель*, короткая пресс-конференция для журналистов - *брифинг*, фигурное катание на лыжах – *фристайл,* или *снайпер* вместо меткий стрелок, *турне* вместо путешествие по круговому маршруту, *спринт* вместо бег на короткие дистанции и т.д. Но, как часто бывает в языке, тенденции к замене русских описательных оборотов иноязычными словами противостоит другая, как бы сдерживающая действия первой.

3) потребность в детализации соответствующего значения, обозначение с помощью иноязычного слова некоторого специального вида предметов или понятий, которые до тех пор назывались одним русским (или заимствованным) словом. Например, для обозначения слуги в гостинице в русском языке укрепилось французское слово *портье*, для обозначения особого сорта варенья (в виде густой однородной массы) - английское *джем*. Потребность в специализации предметов и понятий ведет к заимствованию многих научных и технических терминов: например, *релевантный* наряду с русским существенный, *локальный* наряду с русским местный, *трансформатор* наряду с русским преобразователь, *компрессия* наряду с русским сжатие, *пилотировать* наряду с русским управлять и др.;

4) тенденция пополнять экспрессивные средства, ведущая к появлению иноязычных стилистических синонимов: обслуживание - *сервис*, ограничение - *лимит*;

5) если в языке укрепляются заимствованные слова, которые образуют ряд, объединяемый общностью значения и морфологической структуры, то заимствование нового иноязычного слова, сходного со словами этого ряда, значительно облегчается. Так, в XIX в. русским языком из английского были заимствованы слова *джентльмен*, *полисмен*; в конце XIX - начале XX в. к ним прибавились спортсмен, *рекордсмен*, *яхтсмен*. Образовался ряд слов, имеющих значение лица и общий элемент - мен. К этому, пока небольшому, ряду начали прибавляться новые заимствования, которые в наши дни составляют уже довольно значительную группу существительных: *бизнесмен*, *конгрессмен*, *кроссмен*.

Основные причины возникновения заимствований мы выявили. Далее выясним целесообразность употребления заимствований.

Новые слова в языке – это абсолютная норма. И вот лишь несколько причин, почему:

возникшая потребность в наименовании новой вещи или явления, которые до настоящего момента в нашей культуре отсутствовали. Такие слова бывает даже трудно объяснить, проще показать, о чем идет речь.

Хоспис, диджей, чизбургер, боди, кофе латте, боди, бизнесвумен, бодибилдинг – эти наименования отражают понятия, которым нет аналогов в современном русском языке среди исконно русской лексики, и потому такие заимствования, на наш взгляд, необходимы, они не просто обогащают наш язык, но и позволяют состояться эффективной коммуникации.

Необходимость разграничить оттенки значения, содержательно близкие, но все же разные понятия.

Примеры: **Эйчар** (*от англ. HR [human resources] – человеческие ресурсы*) – специалист, который занимается подбором, адаптацией и мотивацией персонала. «Но зачем? Ведь есть же кадровый работник!?» – спросите вы.

Но эйчар и кадровик – это не одно и то же. Кадровик – это специалист по кадровому делопроизводству, человек, который знает закон и умеет правильно оформить документы. Чувствуете разницу?[5]

Языковая мода. Да, и спорить тут бесполезно: английский язык сегодня является очень модным, престижным, востребованным. Поскольку данный процесс напрямую касается подрастающего поколения, «на лету» схватывающего все новое, этот процесс стремителен и наиболее опасен. Например, некоторые популярные слова имеют аналогичные полные синонимы (*message -сообщение, ОК – хорошо, ладно, weekend – конец недели, выходные),* но активно употребляются молодежью в повседневной устной речи. Некоторые из самых популярных и неожиданных англицизмов. И если вы хотите быть частью мейнстрима можете смело использовать наиболее понравившиеся:

- **овердофига** – (*англ. «over»*) очень много;
- **сорян** – (*англ. sorry*) прости;
- **чилить** – (*chill*) расслабляться;
- **зачекиниться** – (*check in*) отметиться;
- **хелпушка** – (*help*) шпаргалка;
- **фидбэк** – (*feedback*) – отзыв на что-то, отдача;
- **камингаут** – (*coming out*) признать принадлежность к сексуальному меньшинству (выйти из сумрака);
- **флэшбэк** – (*flashback*) воспоминание, возврат в прошлое.

Таким образом, в речи современной молодежи преобладает лексика, связанная с новыми технологиями и мобильными телефонам, отражающая взаимоотношения в молодежной среде, лексика спортивной тематики.

Безусловно, слова, связанные с новыми технологиями, невозможно заменить русскими аналогами. Но употребление жаргонизмов и молодёжной лексики, которые засоряют русский язык, можно свести к минимуму. Например, вместо слова *тинэйджер* говорить просто *подросток,* а вместо *сейл – распродажа, постер* – это небольшой плакат, *квизы* – головоломки, *кастинг* – отбор. Также сейчас много иноязычных слов употребляется только потому, что так модно, и зачастую многие не знают их значения.

Мир меняется, и мы должны меняться вместе с ним. Не заблуждайтесь на тему того, что русский язык деградирует с появлением в нем заимствованных слов. Это в корне неверно. Ни одна волна заимствований – ни французская, ни немецкая, ни голландская – не привела к порче русского языка. Напротив – способствовала ее развитию.

Еще одним аргументом в пользу англицизмов будет то, что далеко не каждому из них можно подобрать аналог в русском языке. Например, «креативный» – не всегда «творческий».

Литература:

1. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие для студентов вузов. - М.: Логос, 2001. - 15 с.
2. Крысин Л.П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий // Вопросы языкознания. 2002. №6. - 37 с.
3. Панасенко К. В. Русские заимствования в английском языке// «Вестник» №17(224), 2017, - 28-29 с.
4. https://www.study.ru/article/lexicology/anglicizmy-ili-zaimstvovaniya
5. https://works.doklad.ru/view/qCeMBvJnVjw.html

ИНОСТРАННЫЕ НАДПИСИ НА ОДЕЖДЕ

Власик Елизавета Сергеевна
ученица 7 класса, ОСШИКОР им.Богенбай батыра г.Степногорск
Ауганова Жанар Бакыткельдиновна
учитель английского языка, ОСШИКОР им.Богенбай батыра г.Степногорск
zhanar_dombaeva@mail.ru

Данный проект посвящен выявлению уровня понимания обучающимися нашей школы значения иностранных надписей на одежде.

Выбор темы подтверждается ее актуальностью, поскольку в настоящее время различные надписи на одежде молодежи служат в качестве важнейшего атрибута. Они могут рассказать нам много о человеке, об уровне знания английского языка, о круге интересов его владельцев. И довольно много молодых людей не в полной мере понимают смысл иностранных надписей на одежде. Тем не менее, они покупают вещь и носят потому, что они модные, красивые или могут быть другие причины для этого. Большинство обучающихся не обращают особого внимания на надписи на одежде, которые, в свою очередь, могут содержать грубые слова, грамматические и орфографические ошибки.

Я хотела бы рассказать вам о разных иностранных надписях, встречающихся на одежде школьников: на рубашках, кепках, юбках, на футболкахи других вещах. Возникает сразу такой вопрос: Все ли владельцы вещей понимают смысл иностранных надписей на одежде?

Мое исследование направлено на поиск ответа на этот вопрос.

Объектом изучения являются надписи на английском языке на одежде обучающихся нашей школы.

Предметом исследования моей работы является та информация, которую несут надписи на одежде.

Цель работы – выявление уровня понимания обучающимися нашей школы значения иностранных надписей на одежде.

Для достижения поставленной цели было необходимо решить **несколько задач:**

- Изучить историю появления надписей.
- Найти определенное количество надписей на одежде обучающихся нашей школы.
- Перевести на русский язык смысл надписей.
- Провести анкетирование среди обучающихся 5-11 классов с целью выявления возраста, причины покупки этих вещей.

Гипотеза: уровень владения английским языком позволяет нашим обучающимся правильно понимать смысл иностранных надписей.

Работа проводилась поэтапно:

1) На первом этапе проводилась основная информационная работа.

2) На втором этапе мною был проведён анализ значений иностранных надписей и их сравнение с разных точек зрения.

3) На третьем этапе были сформулированы выводы, оформлены результаты работ.

При выполнении исследования были использованы **следующие методы:**

- теоретический
- исследовательский
- эмпирический (анкетирование)

Материалы моей исследовательской работы могут быть полезны на уроках английского языка как при изучении темы "Одежда", так и на классных часах.

Основная часть

- История появления иностранных надписей на одежде.

Надписи на одежде существовали еще много веков назад. И самые ранние известны нам по Древней Греции, где были вышивки на поясах, которые говорят нам об именах владельцев. Очень часто в моде были надписи, которые представляли собой часть орнамента. Что же

касается современных надписей, то все началось очень просто: сначала надписи украшали только форму рабочих, указывая на их статус на рабочем месте, потом они стали показывать какого дизайнера или какой фирмы эта вещь, а уже после этого стали появляться надписи, которые в самом деле несут смысл. Неизвестно, кто первый придумал надписи на одежде. Надписи бывают очень разные. Их можно объединить в несколько групп темам: романтика, спорт, кредо или жизненная позиция, призыв, музыка, города, дизайнеры, экология, религия, разное. Надписи говорят и об уровне владения английским языком и о том, что человек не всегда понимает то, что написано на одежде. Надписи меняются с возрастом человека. У ребенка это просто какие-то словосочетания или веселенькие фразы, у подростка – это надписи, содержащие всевозможные фразы. Сейчас, незаменимым атрибутом молодежного гардероба являются футболки.

История появления футболок начинается в далёком 1941-м году в Америке. Футболка похожа на букву «Т», в связи с чем, её так и прозвали T-shirt, что в дословном переводе с английского, означает «Т-образная рубашка».

В 1960 году на футболки стали наносить различные надписи и изображения. Такую моду пропагандировали хиппи с надписями: «Shit Happens» или

«I`m with Stupid», «Beatles» и т.д. Постепенно посредством футболок люди старались выделиться из серой толпы и быть оригинальными.

Подражание молодёжной моде?

В наше время быть обычным не интересно. Молодёжи хочется носить одежду с разными иностранными надписями: «Hero», «Kiss me» «I loveYou» и т.д. Креатив не знает границ! Каждому подростку хочется подчёркивать свою индивидуальность.

- Важность понимания значения иностранных слов на нашей одежде

Когда дети еще не достигли переходного возраста, их гардеробом полностью занимаются родители. В этом возрасте малышей обычно не очень волнует, как их одевают. Однако, чем старше они становятся, тем больше внимания обращают на свой внешний вид. Если надпись на футболке хоть в какой-то степени отражает сферу интересов ее владельца, то все в порядке. Вообще, к надписям на одежде следует относиться настороженно. Окружающие воспринимают их зачастую, как слова, произнесенные вслух хозяином модной одежды.

Практическая часть

Методика проведения исследования

Я провела анкетирование среди обучающихся 7-11 классов с целью выявления определённого мнения относительно надписей на одежде. Моей главной целью было выявление уровня понимания обучающимися нашей школы значения иностранных надписей.

Вопросы были следующие:

1. Когда вы покупаете одежду, вас привлекают надписи на ней?
2. Носите ли вы одежду с надписями на английском языке?
3. Если носите одежду с иностранными надписями, знаете ли вы перевод?
4. Вы замечаете грамматические или лексические ошибки в иностранных надписях на вашей одежде?

Далее я фотографировала с разрешения обучающихся их футболки с надписями на английском языке, или переписывала надписи.

Результаты опроса обучающихся

Я зафиксировала и проанализировала ответы около 40 обучающихся и выяснилось, что большинство опрошенных обучающихся нашей школы любят покупать футболки с разными иностранными надписями. Некоторые надписи я отразила в таблице.

Возраст подростка	Надпись	Перевод	Знает о значении надписи или нет?
15	Gucci	Гучи	+

14	Chanel	Шанель	+
15	Diesel	Дизель	+
17	Selfmade	Самодельный	+
11	Enjoy with me	Наслаждайтесь со мной	-
16	Happy	Счастливый	+
11	Adidas	Адидас	+
13	Touch the world	Прикоснись к миру	_
15	Apple	Яблоко	+
14	Nice	Хороший	+
14	Cool	Крутой, прохладный	-
14	Take me to the after party	Возьми меня на вечеринку	+
15	Daddy's Girl	Папина дочка	+

- Выводы. Анализ проведённой исследовательской работы.

По данным моего исследования большинство обучающихся нашей школы в своем гардеробе имеют предметы одежды, содержащие надписи на английском языке. Из всех опрошенных 50% обучающихся знают перевод той надписи, которая есть у них на одежде. Также 28% ребят отметили, что обращают внимание на смысл иностранных надписей при покупке вещей. 22% опрошенных обучающихся с трудом переводили свои надписи. Незнание смысла написанного они объясняли тем, что они воспринимают их как украшение понравившейся при покупке одежды. В ходе исследованиямною были выявлены надписи, состоящие просто из набора букв, т.е в них отсутствовал смысл. Например: BENLEF и cenicenic.

В своём исследовании я считаю, что достигла поставленной цели. Мне удалось выявить уровень понимания обучающимися нашей школы значения иностранных надписей на одежде.

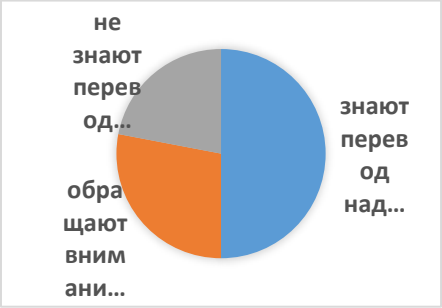

Заключение

Моя исследовательская работа показывает, что большинство обучающихся не придают особого значения надписям на их одежде, хотя знают или догадываются о значении, в которые в свою очередь могут содержать непристойный и обидный смысл, грамматические и орфографические ошибки.

В гардеробе каждого есть и даже не одна вещь, содержащая надпись на английском языке. Иногда она может содержать просто набор бессмысленных слов и фраз, иногда обидную и нецензурную лексику, а иногда на самом деле наполненную смыслом и хорошим юмором фразу.

Каждый подросток должен проявить интерес к тому, что написано на его одежде. Судя по тому, что надписи бывают разными, можно оказаться в неловком положении. Не стоит надеяться на то, что все вокруг не знают иностранного языка и не понимают, что написано на вашей одежде. Всем нужно стремиться к тому, чтобы знание английского языка было на хорошем уровне, чтобы правильно понимать смысл иностранных надписей.

Литература:

1. www.mangolife.ru/istoria futbolki.htm|
2. Аракин В.Д. История английского языка.- М.(Высшая школа, 1968.-420 с.)
3.Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике (Учебное пособие.- М.(1991.-140 с.)
4.Борисова Л.М. Из истории английских слов (Книга для учащихся старших классов.- М.(Просвещение, 1994.-95 с.)
5.Иванова И.А. Этимология английских слов. 2000 г. (Интернет)
6. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка(Учебник для институтов и факультетов ин.яз.- М.(Высшая школа).

THE INFLUENCE OF THE HARRY POTTER BOOKS ON THE INTEREST IN LEARNING ENGLISH AMONG SCHOOLCHILDREN

Voichuk A.A.
9 grade student, MG №5 “Tandau”, Kokshetau
Taniyeva A.I.
An English teacher, MG №5 “Tandau”, Kokshetau
alanavoychuk@gmail.com

Seven books, eight films over two thousand of pages and years of hard work were done. Harry Potter has started capturing the world back in 1997, when the first book of series was released. Magical world of wizards and witches, cloaks, spells and wands were something completely new for each child who familiarized with this wonderful book. The first book introduces 11-year-old boy who once receives an invitation to Hogwarts. In all 7 books readers watch main characters going through tough times, testing their friendship and even facing the death.

Rowling's books actions occur in the present days, as evidences are a subway, a phone, a TV, and etc. are depicted in her books. However, the magical world of Harry Potter preserves ancient traditions. In the book all wizards wear cloaks which are an ancient element in the world of magic.

The plot of the children's composition is very dynamic, full of events, incredible adventures. The book, as usual, is divided into chapters and each new chapter. At the same time, the idea of the work is incredibly simple and schematic. The storyline of the books about the life of "the boy who survived" is an essential fantasy story. Harry with his friends learn the mysteries of the magical world. The incredible miracles that occur in the novel and it will not allow the reader to get bored.

The purposes of the article are to explore the influence of Harry Potter books on teenagers' desire to study English and gain knowledge about culture of Great Britain. The objectives which were settled are:

1. Study English words, stable expressions and phrases in Harry Potter books.
2. Study British culture which is mentioned in Harry Potter books.
3. Conduct the survey among schoolchildren.

The relevance of the research is in a minor level of research in issue relating to an impact of Harry Potter books on interest in learning English among pupils. The Harry Potter books are one of the most famous and widely read works of modern times. This work will reveal how reading books in English particularly books of Harry Potter can help to learn English. The novelty is the research is among Kazakhstani schoolchildren.

There are several reasons why Harry Potter books were chosen as a topic of this work and we made the research in order to reveal an impact of the Harry Potter books on the interest in learning English among learners.

First of all, each child who has watched or read Harry Potter, dreams to be a part of this magical world. There is no doubt that after getting acquainted with Harry Potter world, teenagers desire to visit and see this fantastic place with their own eyes.

The second reason is that it is the funniest way of learning English and it is like a treasure for person who considers reading indeed interesting books and has pre-intermediated level of English. Moreover, books were translated in many languages, the Russian and the Kazakh languages, respectively, which simplifies readers' comprehension.

Basically, while writing a story, authors put a piece of themselves in a text. J. K. Rowling was born and raised in Yate, England and, of course, her true English accent is reflected in every books of Harry Potter.

Considering this, usage of idioms, British slang and stable expressions are pure. Joanne Kathleen replaced some common phrases with similar ones, but from different perspective. For example, there was a common, English phrase "a cat among the pixies" in the "Harry Potter and The Order Of Phoenix". The original of this phrase comes from "cat among the pigeons", which means an undesirable person in a group.[1]

An another one, on their ways home Mrs. Figg tells Harry: 'Dumbledore said we were to keep you from doing magic at all costs… well, it's no good crying over spilt potion I suppose…' In given sentences, J. K. Rowling changed used and known by everyone "cry over spilled milk" to "cry over spilled potion". Both Mrs. Figg and the original phrase means is being upset over something that has already happened and cannot be changed.[2]

The phrases "you wait," it means a anger that person will see what happens "Oh, you wait, it's the best game in the world" [3:78], "Look where it's got him.", it means where the way leads person "He always thinks monsters aren't as bad as they're made out, and look where it's got him! A cell in Azkaban!" [4:56]. These phrases are written in a spoken style which can help learners speak as native speakers.

Such replacements take their part in the story, creating magical atmosphere, but can also help learning English. Needless to say, memorizing stable phrases and idioms that were changed that why the way is to read is much easier.

There is the remarkable fact that the Potter series shows a clear love of language. For example, we can see this by looking at the word-play involved in blend words – words made up from fusing two words together. Examples in Harry Potter include words like 'animagus', a blend of animal and magus (a kind of wizard, plural magi), and 'merpeople', blending from mer(maid) and people. Some of the words sound like parodies of English words, like 'Hogwarts', the name of Harry's 'School of Witchcraft and Wizardry', 'Hufflepuff' house or the game 'Quidditch'. Although 'Hogwarts' sounds like a combination of hog and wart, there is also a plant called hogwort, which is a genuine English word, which may have also influenced this creation. So it seems that the English language may have already contained 'otterisms before Potter, but they were obscure or "hidden", a bit like how the magical world is hidden from humans in the Harry Potter series! [5]

The third reason is J.K. Rowling used a lot of material from children's English folklore in her works. She took from English and Scottish mythology, legends and legends to create an amazing and magical world. As it is known from the books about Harry Potter, students of Hogwarts-the school of magic had the right to keep a pet ("Students can also bring an owl, cat or toad"). These animals were not chosen by chance. The cat, according to the beliefs of the peoples of Ancient England and Scotland, is the most favorite animal among witches and wizards. They kept a cat as a pet along with an owl, toad, or snake. It should be noted that in the mythology of the Welsh Celts, the image of an owl appears, which has the gift of omniscience.[6]

Moreover, for instance, Oxford has got a pretty similar to Hogwarts' custom of wearing gowns. The difference is that they do not wear it routinely, but only for special occasions. Usually those occasions take place in a giant dinner hall, which looks almost like the Great Hall.

Thus, Harry Potter itself has become a part of English culture. Millions of people want to visit London to go to famous Harry Potter museum and even more people learn English to be able to read the original book due to the influence of polarity of these books and films.

We have questioned 58 teen-aged students so that to track how many of them have read Harry Potter and consider this fact as the reason they want to visit Great Britain or start to learn English. As the survey has shown, 28.6% of respondents see that Harry Potter has set off a desire to visit United Kingdom in them, 38.7% of schoolchildren say that they wanted to learn English after reading the books. About 35% of the students think that they would enjoy reading Harry Potter in the original, but just a small fraction of the respondents has already done that.

To draw a conclusion, it would be fair to claim that reading Harry Potter can help English learners to move forward in their studying, gain knowledge about Great Britain and be curious. The phrases and stories are told in given the books will assist to understand an English language and British culture closer. The provided survey above it is clearly seen that learners do want to learn English with Harry Potter books. People gain an interest in British's customs and culture after reading the series of books and it was proved by the survey results and exploring internet articles. It is necessary to take measures to ensure that children are more interested in reading, as this is an important factor in education.

References:

1. https://www.hp-lexicon.org/thing/its-no-good-crying-over-spilt-potion/
2. https://medium.com/@andreakaufman25/how-harry-potter-expresses-britains-national-identity-in-postwar-culture-7306aa2036dd
3. Harry Potter and the Philosopher's Stone.1997. Reinforced Library Edition. New York: Scholastic, 2003. Print – 78 p.
4. Harry Potter and The Prisoner of Azkaban. 1999. 1st American Edition. New York: Scholastic, 1999. Print – 56 p.
5. https://www.cambridge.org/elt/blog/2017/10/20/harry-potter-english-language/
6. http://godsbay.ru/celts/index.html

ПРОИСХОЖДЕНИЕ НАЗВАНИЙ МЕСЯЦЕВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Герфанова Аделия Равильевна
ученица 7 класса, НИШ ФМН, г.Кокшетау
Рыспаева Динара Сарсембаевна,
к.ф.н., заведующая кафедрой
английского языка и методики преподавания,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова
gerfanovadeliya@gmail.com

Настоящее исследование посвящено изучению происхождения названий месяцев в английском языке. Тема исследования является актуальной, поскольку, изучая иностранный язык, мы погружаемся в культуру того народа, который на этом языке говорит, а культура, как известно, находит свое отражение в словах и выражениях.

Самым древним письменным памятником, в котором истолковываются названия англосаксонских месяцев, является сочинение Беды Достопочтенного, английского ученого-монаха, под названием «Об исчислении времени» [1]. Беда отмечает, что у англосаксов год начинался 25 декабря.

Последний месяц старого года и первый месяц нового года носили общее название *Guili* (Йоль), значение которого учёным до сих пор не удалось установить. Второй месяц нового года назывался *Solmonath*, что связано с обрядом поклонения Солнцу и Земле, во время которого англосаксы подносили лепешки своим богам. Третий и четвертый месяцы были названы в честь богинь – *Хреты и Эостре*. Об этих богинях мало что известно, и некоторые ученые

предполагают, что Беда придумал их, чтобы как-то объяснить названия месяцев. Пятый месяц носил название *Thrimilki*, и связано это название с тем, что в это время, то есть в мае, коров доили три раза в день. Шестой и седьмой месяц, также как и первые два, объединились под общим названием *Litha,* которое является возможным древним названием луны. Название восьмого месяца – *Weodmonath* – означало «месяц сорняков», а девятый месяц назывался *Halegmonath*, или «священный месяц», «месяц подношений», во время которого проходил праздник урожая. Название десятого месяца – *Wintirfyllyth* – связано с появлением полной зимней луны. Ноябрь назывался *Blotmonath*, что означает «кровавый месяц». В это время англосаксы приносили в жертву своим богам животных, которых собирались убить, так как зимой они могли прокормить лишь небольшую часть своего стада.

Представим описанное выше в таблице, в которой отражены названия месяцев на древнеанглийском языке и их значение (см. Таблицу 1).

Таблица 1 – Названия месяцев в древнеанглийском языке

Название месяца на русском языке	Название месяца на древнеанглийском языке	Значение
1	2	3
Декабрь	Guili	Не установлено
Январь		
Февраль	Solmonath	«солнечный месяц»
Март	Hredmonað	в честь богини Хреты
Апрель	Eostremonað	в честь богини Эостры
Май	Thrimilki	месяц, когда коровы доились трижды в день

Продолжение таблицы 1

1	2	3
Июнь	Litha	Луна
Июль		
Август	Weodmonath	«месяц сорняков»
Сентябрь	Halegmonath	«священный месяц»
Октябрь	Wintirfyllyth	«полная зимняя луна»
Ноябрь	Blotmonath	«кровавый месяц»

Таким образом, мы видим, что названия месяцев у англосаксов отражают их образ жизни, определяемый годовым природным циклом, их тесную связь, единение с природой.

Названия месяцев в современном английском языке восходят к римским традициям. Как известно, римляне постепенно завоевали Британию в 43-84 гг. н.э. и оставались на её территории на протяжении четырех столетий. За это время римская культура внесла значительные изменения в культуру, быт и язык завоеванных народов. Изменился и календарь, который до римского завоевания, как уже было отмечено выше, состоял из древнеанглийских названий месяцев.

Первый римский календарь, который назывался «Ромулов календарь» или «календарь Ромула», датируется VIII веком до н.э. Год у римлян состоял из 10 месяцев, и первым месяцем в календаре считался март. Позднее, в 45 г. до нашей эры римляне реформировали календарь и начали делить год на 12 месяцев. Год в новом календаре начинался с января.

Чтобы установить происхождение и значение названий месяцев в современном английском языке, мы обратились к Oxford Learner’s Dictionary [2] и Online Etymology Dictionary [3] и проанализировали словарные статьи на каждое из названий. Результаты данного анализа отображены в таблице ниже (см. Таблицу 2).

Таблица 2 – Названия месяцев в современном английском языке, источник их происхождения и значение

Название месяца	Источник происхождения	Значение
1	2	3
January	с лат. Januarius	month of *Janus*, the Roman god who presided over doors and beginnings месяц Януса – двуликого бога начала и конца в римской мифологии
February	с лат. februarius	the name of a purification feast held in this month месяц так назван в честь праздника очищения
March	с лат. Martius	month of *Mars* месяц Марса – бога войны март считался благоприятным месяцем для войны
April	с лат. Aprilis	«согреваемый солнцем» Точное значение не установлено. Существуют две версии происхождения данного слова: 1) месяц назван в честь богини красоты Афродиты 2) название месяца произошло от лат слова aperire – «открывать»
May	с лат. Majus, Maius	month of May месяц так назван в честь римской богини земли Майи

Продолжение таблицы 2

1	2	3
June	с лат. Junius	month of June, variant of *Junonius* ‘sacred to Juno’ «посвященный Юноне» месяц так назван в честь древнеримской богини Юноны – покровительницы замужних женщин
July	с лат. Julius	named after the Roman statesman *Julius* Caesar месяц так назван в честь римского императора Юлия Цезаря, у которого день рождения был в июле
August	с лат. Augustus	“consecrated, venerable”; named after *Augustus*, the first Roman emperor (63 BC-AD14). «священный, почтенный» месяц так назван в честь первого римского императора Октавиана Августа (63г. до н.э. – 14 г. н.э.)
September	с лат. septem	“seven” (being originally the seventh month of the Roman year) «семь» (седьмой месяц римского календаря)
October	с лат. octo	“eight” (being originally the eighth month of the Roman year) с латинского *octo* означает «восемь», первоначально октябрь считался восьмым месяцем в римском календаре
November	с лат. novem	“nine”, the ninth month of the Roman calendar с латинского *novem* означает «девять», первоначально ноябрь считался девятым месяцем в римском календаре
December	С лат. decem	“ten”, the tenth month of the Roman calendar с латинского *decem* означает «десять», первоначально декабрь считался десятым месяцем в римском календаре

В ходе нашего исследования мы провели анкетирование среди учащихся 7-го класса НИШ ФМН г.Кокшетау. Нам было интересно узнать, знают ли учащиеся, откуда произошли названия месяцев в современном английском языке. Мы составили google test и разослали его учащимся.

В тестировании (12 вопросов) приняли участие 22 человека. Большая часть учащихся -17 человек - показали низкий уровень знаний происхождения названий английских месяцев, ответив только на 5 вопросов из 12. 4 человека правильно ответили на 6 вопросов, и 1 человек дал правильные ответы на 7 вопросов. Данные результаты показывают, что учащиеся плохо знают происхождение названий месяцев в английском языке.

Таким образом, мы выяснили, откуда произошли названия месяцев в современном английском языке. Мы установили, что некоторые месяцы названы в честь римских богов и императоров, а некоторые происходят от числительных. Названия месяцев имеют одни и те же корни, и в настоящее время они являются международными. Мы считаем, что на уроках по английскому языку необходимо раскрывать значение подобных лексических единиц (названий месяцев, дней недели и т.д.), что поможет обучающимся лучше узнать изучаемую культуру и расширить их кругозор.

Литература:

1. Бранстон Б. Забытые боги Англии / Б. Бранстон; пер. с англ. З.Ю. Метлицкой. — М.: Новый Акрополь, 2014. — 224 с.
2. Oxford Learner's Dictionaries [Электронный ресурс]// https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/
3. Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс]// https://www.etymonline.com/

НИКНЕЙМ КАК ОСОБАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ СОВРЕМЕННЫХ АНТРОПОНИМОВ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНСКИХ ИНТЕРНЕТ-ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ)

Домченкова Кристина Денисовна
ученица 7 класса, Аршалынской средней школы №2
Дудко Алёна Владимировна
учитель английского языка, Аршалынской средней школы №2
sokolovskaya-alena@mail.ru

Цель работы: Проведение исследования антропонимической системы никнеймов, их языковой анализ, описание способов образования и выявление источников формирования.

Задачи:

1) Выявить языковые особенности никнеймов.
2) Дать их структурную характеристику
3) Охарактеризовать способы их образования.
4) Определить типологические черты
5) Проанализировать варианты ников участников интернет-коммуникации, представленные на порталах Instagram, Twitter, HypKZ и ВКонтакте
6) Определить роль и значение английского языка при выборе никнейма.

Гипотеза: в виртуальной среде человек использует никнейм как код, который, если его «расшифровать», многое расскажет о своём носителе.

Актуальность Современный человек в виртуальном пространстве стал немыслим без сетевого имени, которое дало ему возможность создать себе образ, скрыв свое реальное «Я».

В Казахстане в настоящее время происходит бурный рост пользователей сети Интернет. Помимо того, что в республике популярны такие англоязычные сайты как Twitter, Instagram, российские Вконтакте, можно отметить появление своих отечественных социальных сетей как: HypKZ.

В сетевой литературе понятие «никнейм» рассматривается как прозвище, кличка. Такое понимание связано, вероятно, с этимологией слова (англ. nickname — «кличка», «прозвище»).

Синонимы к слову никнейм:

1.Логин.

2.Имя пользователя.

3.Ник.

Итак, ник это - своеобразная презентация себя интернет-сообществу с целью правильной идентификации пользователя, выделению себя на фоне толпы и для привлечения внимания к своей персоне.

Осознавая популярность английского языка, мы попытаемся определить, какие англоязычные ники выбирают казахстанские Интернет-пользователи.

Нами было просмотрено 250 никнеймов социальных сетей Instagram, Twitter, HypKZ и ВКонтакте казахстанских пользователей.

1) Пользователи портала Instagram регистрируются англоязычными никнеймами. Например: Из них 56% - имена собственные (aida.115; damelidzh), и 44% английские слова

- lights - молния
- king-God – король-Бог
- tomorrow-never-dies – завтра не умрет никогда
- pianoguy - пианист
- moonlight - лунный свет
- kaz-art – каз-искусство
- peach - персик
- diamonds – бриллиант

2) Пользователи блога Twitter 64% никнеймов на английском языке, 28% на русском, 16% на казахском языке. Если взять во внимание англоязычные никнеймы, то 37% представлены именами собственными, а 63% английскими словами:

- sad - грустный
- loves - любит
- unicorn - единорог
- 5seconds – 5 секунд
- Undead - живой
- Blurry face – размытое лицо
- Crazy doughnut – сумасшедший пончик
- Little geek – маленький компьютерщик

3) Пользователи русскоязычной сети ВКонтакте в основном регистрируются под именами собственными, но из них 40% англоязычные, 60% русскоязычные.

4)Пользователи казахстанской сети HypKZ выражают свои никнеймы на казахском языке - 55%, на русском – 41%, на английском – 4%, которые являются именами собственными.

Сравнив данные сети, конечно нельзя не учитывать их происхождение. Тем не менее, количество никнеймов на английском языке возрастает, что говорит о желании самопрезентации на иностранном языке, хотя возможность регистрации аккаунта с помощью кириллицы не исключена

Перевод никнейма не должен осуществляться формально, но возможна их интерпретация. Мы пришли к выводу, что при выборе ника большая часть пользователей отдаёт предпочтение никам, обозначающим человека, людей и их эмоции, используют в качестве никнейма имена собственные.

Анализ никнеймов учащихся Аршалынской средней школы №2.

Нами было проведено исследование, включавшее в себя анкетирование учащихся Аршалынской средней школы №2 с целью выяснить, какие ники они выбирают в виртуальной жизни и почему.

Всего анкету заполнили 45 человек. Из них 22 человека используют свое имя, а 23 используют никнейм. В процентах это: 48% - предпочитают свое имя, а 52% - предпочитают

скрываться. Из этого можно сделать вывод, что большинство людей, хоть и незначительное, предпочитают то, чтобы их никто не узнавал.

В ходе своего исследования я также выявила, что 45% опрошенных имеют по одному никнейму, 55% сверстников имеют даже не по одному виртуальному псевдониму , в основном 2-3 .

В основном участники анкетирования используют ники

- В социальных сетях-53%
- В он-лайн играх-40%
- На форуме-11%

Также мне было интересно узнать ,какие виды никнеймов используют мои сверстники, вот что я выяснила

- Полное имя использует лишь – 6 % опрошенных
- Уменьшительно- ласкательные – 3 %
- С заменой символов – 25 %
- Никнеймы, связанные с названиями животных и растений – 6 %
- Никнеймы, связанные с профессиями – 0 %
- Никнеймы, связанные с именами героев/музыкантов/актеров – 36 %
- Самооценки – 13 %
- Аббревиатуры – 11%

В анкете был задан вопрос «Как вы думаете, зачем вам нужен никнейм ?»

Вот результаты

- 33% школьников используют никнейм, чтобы их никто не узнал.
- 13% учащихся используют никнейм просто так.
- 16% способ самовыражения
- 10% отображение сферы увлечения
- 28% другие причины.

И, наконец, анализируя ники участников опроса, выявили, что при выборе никнейма 69% участников опроса используют английский язык, из которых 71% имена собственные, 29% английские слова, которые имеют перевод.

Проведя исследование , мы пришли к следующим **выводам**:

1. Никнейм – это действительно своеобразная самопрезентация себя интернет – сообществу, выделение себя на фоне толпы и привлечения внимания к своей персоне.
2. Люди очень часто используют никнеймы для того,чтобы никто не узнал их .
3. Выбор ника целиком зависит от индивидуальных психологических особенностей человека, его интеллекта, фантазии и чувства юмора.
4. В ходе проведенной исследовательской работы мы доказали данную гипотезу, на самом деле можно сказать, что в виртуальной среде человек использует никнейм как код, который, если его «расшифровать», многое расскажет о своём хозяине
5. Количество никнеймов на английском языке среди казахстанских пользователей социальной сети Instagram 100%, Twitter 64%, ВКонтакте 40%, HypKZ 4%. В русскоязычной сети ВКонтакте преобладают ники на русском языке (60%), а в казахстанской сети HypKZ преобладают ники на казахском языке (57%).
6. 44% никнеймов на английском языке представляют собой не имена собственные, а английские слова, которые имеют перевод. Перевод никнейма не должен осуществляться формально, но возможна его интерпретация, что может многое сказать о его носителе. Тем самым мы доказываем нашу гипотезу.

Литература:

1. Нихонина А. И. «О формировании идентичности подростков в социальных сетях»/ А. И. Нихонина//Народное образование.-2015 г.

2. Журавлева Е.А., Корнелюк А.А. Никнейм как разновидность антропонимов // Сборник материалов международного форума студенческой и учащейся молодежи «Первый шаг в науку — 2009». Минск, 2009. Т. 1.
3. Рут М. Э. «Антропонимы: размышления о семантике»//Известия Уральского государственного университета. № 20. — Екатеринбург, 2001.
4. http://vnickname.ru/chtoeto.php
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/Антропоним
6. https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/angliiskiy-yazyk/library/2019/09/06/nickname-kak-osobaya-raznovidnost

АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СРЕДЕ ОБЩЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Жалбирова А. М.
ученица 10 класса, ГУ «Джалтырская СШ №1», с. Жалтыр
Самосевич О. В.
учитель английского языка высшей категории, ГУ «Джалтырская СШ № 1», с. Жалтыр
zhalbirova.2003@gmail.com
samosevich67@mail.ru

В любом языке есть слова, заимствованные из других языков. Собственно, что касается русского языка, в нем таких слов в пределах 10%, ведущую часть которых составляют имена существительные. Интенсивность заимствования иностранной лексики, а особенно английской лексики в наше время тем более увеличилась. Вследствие этого нам представилось увлекательным обсуждение некоторых английских заимствований в речевом общении современных подростков. Какова же роль английских заимствований в современном русском языке, а именно, в повседневной речи; считается ли «англицизация» естественным языковым процессом или же этот процесс связан с социально-идеологическими причинами? Данные противоречивые вопросы обозначили актуальность предоставленной работы и выявили предмет нашей исследовательской работы.

Проблема изучения «Англоязычные заимствования в сфере общения подростов» определена тем, что с усилением компьютерной сети Интернет, формированием цивилизационных взаимосвязей – появляется видимое увеличение численности новых заимствованных слов. С одной стороны, процесс заимствования расширяет лексический запас носителей русского языка, но с противоположной – теряется его индивидуальность. Причинение вреда культуре языка - загрязнение его жаргонизмами, направленность к безграмотному применению языковых структур и единиц разговорной речи - считается большой проблемой культуры речи молодых людей.

В связи с предоставленным, целью этой работы является: с помощью рассмотрения английских заимствований продемонстрировать, какое воздействие оказывает английский язык на повседневную речь современного подростка. При создании нашей исследовательской работы был проведен анализ следующих речевых областей:

1. Речевое взаимодействие подростков ГУ «Джалтырская средняя школа №1»;
2. Употребление английских заимствований учителями ГУ «Джалтырская средняя школа №1» и родителями обучающихся;
3. Язык средств массовой информации, наименование общественных объектов, продуктов социального пользования.

С целью выполнения исследования мы использовали способ рассмотрения словарных толкований; сравнительный способ; метод математической обработки данных,

социологические приемы, такие как беседа, опрос; прием систематизации, а также классификации.

Гипотеза: современные подростки широко используют заимствованные английские слова и их производные в своей речи.

Предполагаемый результат: английские заимствования прочно вошли в стиль общения подростков.

Методы образования английских заимствований

Выделяют соответствующие категории иностранных заимствований:

– Прямые заимствования. Значение в русском языке в том же варианте, что и в первоисточнике. Пример: бай – пока, уик-энд – выходные.

– Гибриды. Присоединение к иностранному корню суффикса, приставки и окончания. Например, чатиться – общаться.

– Калька. Взятые фразы, используемые с сохранением их фонетического, а также графического состава. Образец: хит, диск.

– Композиты. Слова, состоящие из двух английских слов: хит-парад, секонд-хэнд. [1, с.124]

– Экзотизмы. Специфические слова других народов, не имеющие русских синонимов. [2, с.47], например, гамбургер (hamburger), хот-дог (hot-dog).

Повышение информативных потоков, возникновение глобальной сети Интернет, формирование мирового рынка, информационных технологий – все без исключения не могло не привести к появлению в русском языке новых слов.

В интересах того, чтобы обнаружить характерные черты и предпосылки использования детьми иноязычных слов в их обыденной речи, мы составили социальное анкетирование. В опросе принимали участие 95 человек. Это учащиеся 5-11 классов ГУ «Джалтырская средняя школа №1». Ребятам предлагалось указать причину использований и частотность применения английских заимствований. Было выявлено, что наиболее часто используют в своей речи ученики 5 и 6 классов – 73% и 69%. А 7 и 8 классы – 32% и 28%. Учащиеся 10 и 11 классов - 45% и 61% и используют их весьма крайне редко, когда без этого не обойтись.

К главным факторам повышения доли сленга в речи нынешних школьников опрошенные учителя и родители отнесли:

1. Потребность в наименовании новых предметов, определений, явлений (ноутбук, сканер).
2. Необходимость смены продолжительных описаний одним словом (пилинг – крем, убирающий верхний слой кожи).
3. Пополнение языка более выразительными средствами (имидж – образ).

Классификация английских заимствований по сферам применений

– СМИ. Это рекламирование туристических маршрутов, гостиниц, марок, названия сайтов.

– Музыка и кинематография. Учащиеся привели пример песни «Грустный дэнс» - Artik&Asti.

– Спорт. К примеру: Футбол, армреслинг, волейбол и так далее.

– Электроника и техника. Например, скайп, компьютер, термопот, миксер.

– Экономика и политика. Пример: доход, дилер, риэлтор, спикер, мэр, президент. [3]

На основании вышеприведенных образцов мы составили диаграмму зависимости заимствований от различных сфер:

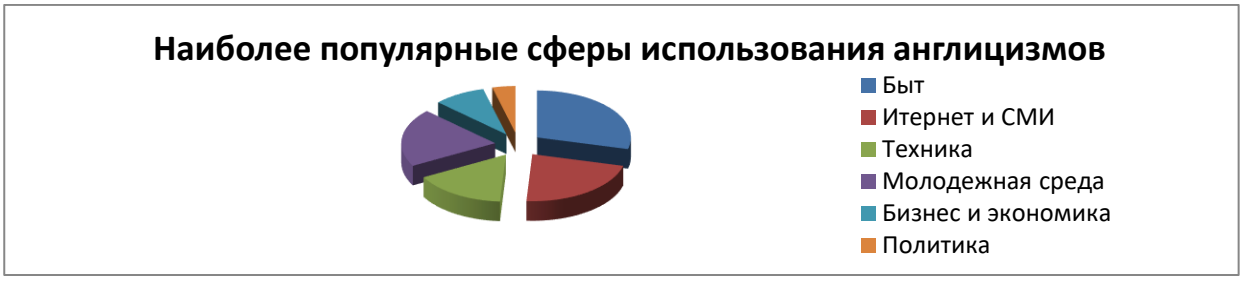

Выявление частотности использования англоязычных слов в повседневной жизни

Проложенные нами исследования демонстрируют, то что учащиеся нашей школы зачастую применяют заимствованные слова в своей речи. К примеру, мы предложили ученикам сочинить рассказ с применением максимально встречающихся в их повседневной жизни заимствований:

«В прошлый уик – энд мы собрались на супер – пати. Перед пати мы с подругой пошопились,купили смарт-часы Xiaomi за 50 баксов. По дороге домой зашли в Бургер Кинг и взяли два гамбургера. Дома замиксовали коктейли, диджей играл попсу и рок. Ко мне пришла моя BFF и мы затестили ее брендовую косметику. Пати была просто крейзи!»

(Кенесова Дильназ – 8 класс)

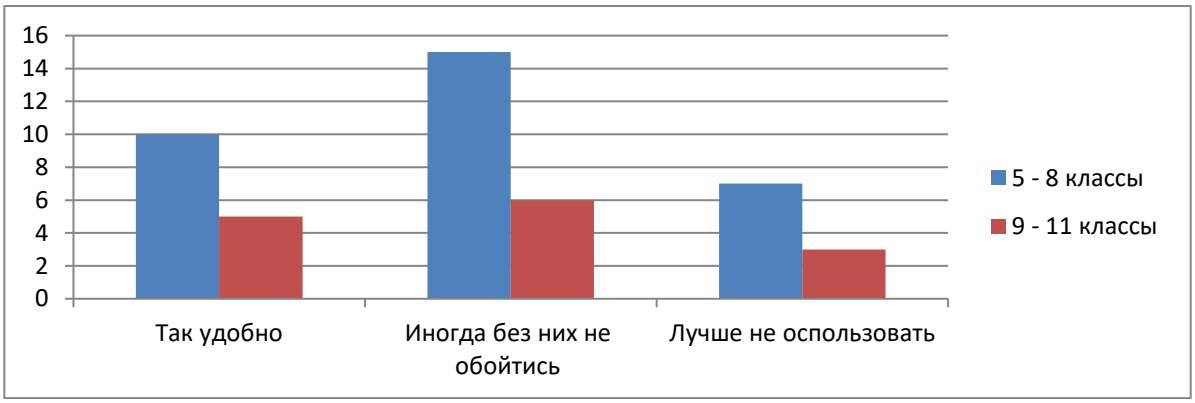

ТОП-10 наиболее встречающихся англицизмов в русском языке:

Супер	**Super**
О'кей	**OK**
Вай-фай	**Wi-fi**
Шоппинг	**Shopping**
Изи	**Easy**
Хэллоу	**Hello**
Фаст-фуд	**Fast-food**
Бренд	**Brand**
Пати	**Party**
Плиз	**Please**

В абсолютно всех языках изменения совершаются исключительно вследствие коммуникативной потребности. Полученные нами в процессе изучения данные позволяют сделать заключение о том, что обширное применение англицизмов в речи подростков неминуемо. Этому способствует социальные факторы, воздействие окружающей действительности, пополнение подросткового сленга наиболее современной, по их мнению, лексикой английского происхождения. Молодежь во все времена была инициатором всего нового и передового, поэтому англицизмы прочно вошли в нашу повседневную речь, но следует внимательно относится к этому процессу чтобы сохранить самобытность и уникальность родного языка.

В дальнейшем данные этой работы планируется использовать для систематизации англоязычных заимствований и возможного создания словаря сленгов и заимствований.

Литература:

1. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. – Москва: Наука, 2008. - 124 с.

2. Дьякова А. И. Англицизмы в русском языке: история и перспективы. – Москва: Наука, 2008. - 47 с.
3. Интернет-источник: http:\\www.lingvomaster.ru «Фонетико-графические особенности экзотизмов (на материале современной англоязычной прессы)».

CREATION OF NEW WORDS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Diasali Karim
The 8th grade student, Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics in Kokshetau
Turgumbayeva Balgyn Kaukarovna
English teacher, Nazarbayev Intellectual school of Physics and Mathematics in Kokshetau
diasali.karm@gmail.com

This article is intended to familiarize the reader with the formation of new words in the English language. The significance of the topic given in this scientific article is explained by the easier learning of English words thanks to the knowledge of their origin. Depending on the purpose, we define eight main ways of word formation in the English language. The theoretical significance of the research is determined by the fact that the data obtained during the study can be successfully used in the learning process for students.

The aim of the research is to make a comprehensive and detailed analysis of the different methods of creating new words in order to use them in speech

Tasks:

1) Learn the techniques of creating new words
2) Understand the influence of scientific progress on the derivation process and apply them in different areas of human activity.

Object of study: the ways of word formation in the English language

Hypothesis to be proved: knowing the word formation techniques will enlarge the vocabulary and develop speaking and writing skills.

Nowadays new words are formed every day owing to the development and creation of new technologies. It is obvious that at about 5,400 words are formed in the English language every year, but have anyone ever thought about the way they are formed? [1, p.21]

Ways of word formation in the English language:

1. Compounding
2. Conversion
3. Changing a word using a prefix or suffix
4. Abbreviation and acronyms
5. Loanwords
6. Eponyms
7. Toponyms
8. Transliteration

Compounding is the case when two words form one by combining their meanings. Words can be part of a single whole, for example: foot + wear = footwear, information + mania = infomania. A hyphenated example can be as follows: La-la-Land (dream world), self-isolate and peer-checking. One more sample of compounding is a blended mode of word formation: glamorous + camping = glamping, cybernetic + organism = cyborg.

Conversion is the transition of a word from one part of speech to another part of speech in the same form. Words formed by conversion are written and sound the same. The meanings of the words are connected. There are the following types of conversions:

- Noun-Verb (for example, google-search engine name – to google–search for information in the search engine, to uncage the animals – to remove animals from the cages)

- Adjective-Verb (for example, free – to free)
- Verb-Noun (for example, the verb to drink – a drink)
- Preposition (conjunction, adverb) - Noun (for example, in and out, inside and outside, ins and outs – all moves and exits)

Prefixes and suffixes create new words, usually by changing the meaning of the root word. A prefix is a part of a word that can be joined with another word, called the "root" word, to give it a different meaning. Sometimes it can just be a simple letter that acts as a prefix – but sometimes it is a lengthier word. Prefixes can change the meaning of the root word in all kinds of ways – and there are lots of different prefixes.

- ✓ The prefixes un -, in-, im-, il-, ir-, a-, non-, and mis - are used to form the negative form of a word or its antonyms, for example, unbelievable, impossible, illegal.
- ✓ The prefixes super-, hypo-, hyper-, ultra-, infra - pass the value of being above something, exceeding standards or exceeding quality or size, for instance, supermarket, hyperfamily is larger than superfamily.

A suffix is a letter or group of letters added at the end of a word, which makes a new word. But unlike a prefix, the change is usually a bit more subtle – rather than turning a word into its opposite or adding another aspect of meaning to it, a suffix will change the class of a word – for example, from a verb to an adjective and from adjective to a noun (intensivist – a doctor who works in intensive care) [2, p.]

- The suffixes -tion, -sion are added to indicate an action, state, or abstract concept. These suffixes are of French origin, so they only occur in certain words, for example, solution, station, division.
- The suffixes -ary, -ory, -ery, -ry indicate the type of activity, occupation, place of manufacture, product, collective name of items, as well as actions and qualities, for example, dictionary, bakery, husbandry.
- The suffixes -ance, -ence, -ancy, -ency indicate the condition or quality of something, for example, participance, concedence, reluctancy, fluency.

An Abbreviation is a shortened form of a written word or phrase. Abbreviations may be used to save space and time, to avoid repetition of long words and phrases, or simply to conform to conventional usage. The styling of abbreviations is inconsistent and arbitrary, it includes many possible variations. Some abbreviations are formed by omitting all but the first few letters of a word; such abbreviations usually end in a period: Oct. for October, univ. for university, and cont. for continued. Other abbreviations are formed by omitting letters from the middle of the word and usually also end in a period: govt. for government, Dr. for Doctor, and atty. for attorney, ASAP for as soon as possible, WFH for working from home. Abbreviations for the names of states in the U.S. are two capitalized letters, e.g., AR for Arkansas, ME for Maine, and TX for Texas [3].

Acronyms are typically formed by using the first letter of each word in a phrase to form a new word. For example, the phrase "you only live once" is often shortened to YOLO. Acronyms are usually spelled with capital letters and pronounced as a new word.

Loanwords are words adopted by the speakers of one language from a different language (the source language). Borrowing is a consequence of cultural contact between two language communities. Borrowing of words can go in both directions between the two languages in contact, but often there is an asymmetry, such that more words go from one side to the other, for example, very, dollar, zero [4]

The main languages from which the words were borrowed: Latin 29%, French 29%, Germanic Languages 26%, Greek 6% and other or unknown languages 6%. For example, *Very* – This despised yet commonly used adjective comes from the Old French "verai", which means "true". Dollar – this comes from Czech through Dutch. Its roots are connected to the origins of the mint itself: a factory where coins and currency is produced. Zero – this comes from Arabic. In fact, the great majority of English words related to numeracy, mathematics and trade can be traced back to Arabic.

An Eponym is a person, place, or thing after whom or which someone or something is [or is believed to be. The adjectives derived from eponym include eponymous and eponymic. For example, Alzheimer's disease, Apgar score, Cesarean section [5]

Toponymy is the study of geographic place names, including natural places like mountains and rivers, and human places, like cities and countries. The word comes from the Greek topos for place and onoma for name, for example Boston, Australia, Kazakhstan.

Transliteration changes the letters from one alphabet or language into the corresponding, similar-sounding characters of another alphabet. Transliteration is the process of expressing the sound of how a word is pronounced in the source language in the alphabet of the target language. The most popular use of transliteration is in the context you have been advised to use it, with names of people or places. For example, My name is Диасәлі Кәрім [diasə'li kə'rim] (A Kazakh name) and when I was going on a trip to Russia, my name would be transliterated into Russian as "Диасали Карим" which, when pronounced in Russian would sound like "Diasali Karim" [diasa'li ka'rim], very close to the original.

Language is constantly developing and expanding! As some words fall out of fashion and into obscurity, others come into being, often because of highly specific context of time and place. This process of fashioning new words out of old ones is called derivation. With the progress of new technologies, new words are created every day in different areas of human activity.

You may notice that the language in English books differs from the language in movies and blogs. This is due to the appearance of new words in the English language. The main source of these words is colloquial speech. In everyday life, we do not pay much attention to strict literacy. And many words born this way take root in the language and become slang. Many slang words, after a while, enter the literary language. Here are some examples of slang words that are used today: bro is short for brother, but it is more than brother. Bro - friend, a real PAL. Hater - a person who doesn't like a certain person or thing. Selfie photo – is a self-portrait taken on a mobile phone camera. Vlog-combining the two words "video" and "blog", this video shows the daily life of the author [6].

To sum up, we can say with confidence that all types of word formation were considered and this research work will help students studying English to expand their vocabulary, knowing the origin of English words. If students know the word formation techniques it is obvious that they enlarge their vocabulary and develop speaking and writing skills. While working on the topic, there were difficulties with the selection and editing of the necessary educational material, due to the study of a large volume of literature. In the future, we plan to expand this topic by learning modern English and improving our understanding of English in movies, blogs, and everyday life.

Bibliography:

1. R. Murphy English grammar in use, New York, Cambridge, 2012
2. E. Ehrlich Schaums Outline of English grammar, New York, **McGraw-Hill Education**, 2011
3. M. Bragg The Adventure of English. Language Issues – How New Words are Created. Sceptre, 2003 https://www.thehistoryofenglish.com/issues_new.html
4. D. Crystal English as a Global Language, Cambridge University Press, 2009.
5. L. Reilly 53 Modern Words Recently Added to the Dictionary, The Oxford Dictionary Online. 2012 https://www.mentalfloss.com/article/31363/35-modern-words-recently-added-dictionary
6. Merrian-Webster Dictionary since 1828, New Words Added to the Dictionary for April 2020 https://www.merriam-webster.com/words-at-play/new-words-in-the-dictionary

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ДИАЛЕКТИКАСЫ

Көкшетау қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінің
8 сынып оқушысы
Кәрім А.М.
Көкшетау қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінің
ағылшын тілі мұғалімі
Тургумбаева Б.К.
asanali.karim@inbox.ru

Бұл мақала ағылшын тілінің диалектикалық әртүрлілігіне арналған. Зерттеу жұмысында келтірілген тақырыптың **өзектілігі** келесімен түсіндіріледі: ағылшын тілінің диалектілерінің қалыптасуының динамикалық процесін және ағылшын тіліні өзгергіштігіне қызығушылықтың артуы. Белгіленген мақсатқа байланысты біз нақты міндеттерді анықтаймыз, атап айтқанда ағылшын тілің негізге алып, қазіргі диалектілерге байланысты жүйелі талдау жасау. Ғылыми жұмыстың **теориялық маңыздылығы** зерттеу барысында алынған мәліметтер оқу просінде әрі қарай сәтті қолданыла алатындығымен анықталады.

Бұл зерттеудің **мақсаты**: ағылшын тіліндегі түрлі диалеттердің сараптамасын жасап, оларды білудің пайдасын әнгімелеп, пайдалану жолдарын анықтау.

Міндеттері:

1) Негізгі бес диалектілеріндегі ерекшеліктерін жүйелі талдау жасау

2) Қазіргі диалектілерге байланысты мысалдарды қарастыру.

Зерттеу нысаны: ресми Британдық ағылшын тілімен қатар өзге ағылшын тілінің диалектикалық ерекшеліктері.

Дәлелденуі қажет гипотеза: ағылшын тілі диалеттердің ерекшеліктерін зерттеп пайдалана алса, жасөспірімдер заман талабына сай сынақтарда жақсы білім көрсете алады.

Қазіргі таңда ағылшын тілі әлемнің барлық елдерінде танымал болды. Сонымен қатар, ол өте әмбебап, және әлемдік экономиканың негізгі тілдерінің бірі. Қазіргі жұмыс берушілер көбінесе шет тілдерінен базалық білімі бар мамандарға артықшылық береді. Бұл әлемдік экономиканың табысты дамуы үшін, яғни елдер арасындығы қарым-қатынасты дамыту үшін қажет. Осылайша, адамдар өзара қарым-қатынас жасап, алға қойылған міндеттер мен мақсаттарға қол жеткізулері керек, бірақ қазіргі диалектілердің есебінен ағылшын тілін егжей-тегжейлі зерттеу оңай емес.

Егер диалектілерді тілдегі айырмашылықтар ретінде қарайтын болсақ, ол аумақтық және әлеуметтік факторларға байланысты болуы мүмкін. Тіл әрқашан оның тасымалдаушыларымен бірге дамиды және аумақтық аспект маңызды рөл атқарады. Ағылшын тілінің диалектілерін жіктеу барысында, аумақтардың шекараларымен байланысты кейбір қиындықтар туындайды. Ағылшын тілін меңгеріп жатқан миллиондаған адам екі диалектінің бірі: Американдық Ағылшын (Americas) немесе Британдық Ағылшынды (Europe) –меңгереді. Алайда, ағылшын тілінде қарапайым Британия мен АҚШ-тан әлдеқайда көп диалектер бар. Акцент сөздердің айтылуын, ал диалект топта адамдар пайдаланатын айтылу, грамматика және лексиканы қамтиды.

- **Американдық ағылшын (American English or Americas)**

1) Зат есімдер: Американдық ағылшын тілі Британдық ағылшын тілінен сөз қолданысымен ерекшеленеді. Мысалы Америкада пошта ұяшығына-“mailbox” десе, Ұлы Британияда-“postbox”.

2) Past Simple vs Present Perfect: Американдықтар, әдетте, жақында болған нәрсе сипаттаған кезде Past Simple уақытын пайдаланады, Ұлыбританиядағы адамдар Present Perfect пайдалануға бейім.

3) Ұжымдық зат есімдер: жекеше немесе көпше? Британдық ағылшын тілінде ұжымдық зат (мысалы, комитет, үкімет, команда және т.б.) жалғыз және көпше болуы мүмкін, бірақ көбінесе бұл топтың мүшелерін көрсетеді. Құрама Штаттардағы ұжымдық зат есімдер,

олармен салыстырғанда, топты біртұтас ретінде көрсете отырып, әрқашан бірлі-жарым. Мысалы: “The band is playing” және “The band are playing”

4) Дұрыс ytvtct бұрыс етістіктер? Сөйлесуде айырмашылық көрінбесе де, бірақ жазбаша түрде әлдеқайда айқын. Көптеген етістіктер Британиядағы ағылшында өткен шақтарын төмендегідей құрайды: leapt, dreamt, burnt, learnt, ал Америкада тұрақты келесідей жазылады: leaped, dreamed, burned, learned. [1, 12 б.].

- **Австралиялық және Жаңа Зеландиялық Ағылшын (Океания) (Australian and New Zealand English or Oceania)**

1) Британдық ағылшын тілі бүгінде белгілі класстық жүйесіне бөлінген қоғамнан дамыды. Британдық ағылшын және австралиялық ағылшын тілідер арасындағы әлі де айырмашылықтар бар. Австралия бастапқыда иммигранттардан құрылды, 19 ғасырда австралиялықтарға континетте өмір сүретін аборигендер әсер ете бастады. Біраз уақыт өткен соң, иммигранттар аборигендердің аттары мен сөздерін пайдалана бастады. Мысалы: “kaya, palya yaama”- сияқты сөздер “сәлем ”-дегенді білдіреді
2) Спеллинг: Австралиялық ағылшын тілінін жазуы - Британдық Ағылшын және Американдық Ағылшын тілдерінің қоспасы. Қысқа сөздер Британдық жазу сияқты жазылған, ал ұзын сөздер Американдық ретінде жазылған. Мысалы: **“**Enrolment- Enroll”
3) Ұжымдық зат есімдер: Британдық ағылшын тілінде бұл ұжымдық зат есімдерді етістіктермен біріктіріп, көпше қолданылады. Австралиялық ағылшын тілінде бұл ұжымдық зат есімдер етістіктермен үйлеседі және жекеше түрде қолданылады. Мысалы: “the staff has decided the date of the summer play” [2].
4) Британдық Ағылшын қолданбайтын Австралиядағы ағылшын сөздер қоры: Осы лексикондардың көпшілігі Британдық австралиялық аборигендерден шыққан, және оларға cobber, battler, bludger сияқты сөздер жатады.

- **Оңтүстік Африкалық ағылшын (Африка) (South African English or Africa)**

1) Оңтүстік Африка өзінің лексика класын, әсіресе жаргондық сөздер мен фразаларды дамыта бастады. Мысалы, Оңтүстік Африкада "now" сөзі әрқашан сіз ойлайтынызды білдірмейді. Біреу "now" немесе "now now" десе, ол шын мәнінде, ол мұны "біраз уақыттан кейін" немесе "жақын болашақта қандай да бір сәтте" білдіреді.
2) Оңтүстік Африкада ағылшын тіліне басқа тілдер қатты әсер етті және оның лексиконы басқа Оңтүстік Африка тілдеріндің сөздер мен фразаларды кездеседі.

- **Ирландия ағылшын тілі (Европа) (Irish English or Europe)**

1) Ескі сүйкімділік: Ирланд диалектісі өзінің ескі модалы шармымен танымал және поп-мәдениетінде жиі пайда болады. Ирландиялықтар жиі "Ds"-ты " Js"-қа айналдырады-сондықтан "Dury" сөзі "juty" деп оқылады. Және ирландиялықтар "TH" дыбысын "T" немесе "D" сияқты оңай айтылатын баламалармен ауыстырады.
2) Сөздегі айырмашылықтары: Ирланд ағылшын тілінде Британдық ағылшын тілімен салыстырған кезде сөз қолданысында айырмашылқтарды байқауға болады Мысалы: “ Reanglamán”- “Бойы Ұзын, арық адам дегенді білдіреді”
3) Ирландия фразалары:.Ирландиялық ағылшын тілі кейбір ерекше фразалар мен ерекшеленеді. Мысалы: "what's the craic?” немесе "for craic"."Craic" негізінен "Көңілді" дегенді білдіреді, бірақ "craic” дегеніміз "қал қалай?" немесе " не болады?" - дегенді де білдіреді.

- **Үнді ағылшын (Азия) Indian English or Asia)**

1) Спеллинг - жазылым: Индиялық жазылудың көптеген нұсқалары американдық нұсқадан ерекшеленеді. Мысалы: Civilization - Civilisation, Organization - Organisation, Center - Centre, Color - Colour, Flavor - Flavour, Defense – Defence.

2) Айтылу: Үндістанның көптеген ана тілдерінің бірінде ғана "TH" дыбысы бар. Сондықтан Үндістанда ағылшын тілін тасымалдаушылары оны қолданбайды. Ирландиялықтар сияқты оны "T"немесе"D"әрпіне ауыстырады [3].
3) Ерекше сөздер: Кейбір сөздер тек Үнді Ағылшын (Indian English) тілінде кездеседі. Мысалы: Geyser (gee-zuhr) - су жылытқыш, prepone (тек Үндістанда) (delay - қарсы), timepass (бос уақытта өте маңызды нәрсе істеу) [4].
4) Хинглиш (Hinglish) - бұл хинди грамматикасының барлық ережелері сақталып, Пенджаб сөздігінің кейбір элементтері бар хинди мен ағылшын тілінің қоспасы. Ол, әдетте, латын тілінде, ағылшын тілінде жазылған.

Ағылшын тілі 53 елдің ресми тілі болып табылады және онда бүкіл әлем бойынша 400 миллионға жуық адам сөйлейді. Ағылшын тілінде сөйлей білу - ағылшын тілін тасымалдаушылармен қарым-қатынас жасауға көмектеседі. Ал диалекттердің ерекшеліктерін білу - сіздің мүмкіндігінізді кеңейтеді, себебі әртүрлі мәтіндермен жұмыс жасау барысында түрлі диалектте пайдаланған сөзді танып, оның мағынасын алдын ала түсінуге болады. Сонымен қатар ол қабылет кез келген тест өткенде грамматикалық ережелерді танып, оларды пайдалануға мүмкіншілік береді, сонымен қатар сынақтардан сүрінбей өтуге колдау жасайды. Заман талабына сай халықаралық IELTS тестін тапсырған уақытта тыңдалым бөлімінде Үндістан, Австралия спикерлердің айту мәндерін түсініп, сұрақтарға жауап беруге зор көмек етеді. Жиырма бірінші ғасыр дағдыларын қалыптастыру үшін жас өспірімдер жан-жақты және полимәдени болулары қажет.

Қолданылған әдебиет:

1. Жирова И.Г., Британдық ағылшын тілінің аумақтық және әлеуметтік диалектикалық өзгергіштігі. - Мәскеу мемлекеттік аймақтық университеті zhirova557 @ yandex https://cyberleninka.ru/article/n/territorialnaya-i-sotsialnaya-dialekticheskaya-variativnost-britanskogo-angliyskogo-yazyka
2. Duolingo, Dialects of English: Indian English https://forum.duolingo.com/comment/3592432/Dialects-of-English-Indian-English-Part-I
3. Useful English, http://usefulenglish.ru/phonetics/english-language-history-dialects-accents
4. Dialect – English Grammar today – Cambridge Dictionary https://dictionary.cambridge.org/ru/

АНГЛИЙСКИЕ НАДПИСИ НА ОДЕЖДЕ КАК СПОСОБ ВЫРАЗИТЬ СВОЮ ОРИГИНАЛЬНОСТЬ

Моисеева Дарья Алексеевна
ученица 9 класса
КГУ «Партизанская средняя школа»
Шрайнер Ирина Александровна
учитель английского языка
КГУ «Партизанская средняя школа»
shrayner_ira@mail.ru

Clothes always reveal the inner world of the one who wears these clothes. Clothes can talk about anyone we meet.

В настоящее время в гардеробе любого человека имеется одежда с украшениями в виде надписей. Вообще такой предмет одежды, как футболка, с момента своего появления считался вещью «говорящей». Имеются даже культурологические изыскания на тему того, что футболка

– это «чистая доска» для лозунгов и заявлений, а так же место для демонстрации своего жизненного кредо.

Надписи могут сказать нам многое: о сфере интересов своего владельца, об уровне владения английским языком и об уровне культуры. Многие люди не понимают смысл надписей на английском языке. Но, тем не менее, они носят такую одежду, потому что она яркая, красочная и модная. Некоторые и вовсе не придают значения английским надписям на своей одежде и не задумываются, что надписи могут содержать обидный смысл или орфографические ошибки.

Актуальность данной работы состоит в том, что в современном мире одежда с надписями очень популярна. Люди не только носят одежду с надписями, но и выражаются ими, показывают свою оригинальность.

Особой популярностью среди молодежи пользуются футболки со смешными слоганами, которые каждый подбирает согласно своему характеру и мировосприятию. Но так как большая категория казахстанцев не очень хорошо знает английский язык, поэтому казусы с надписями на одежде встречаются у нас постоянно.

Надписи бывают очень разные. Они могут сказать нам многое о человеке, в частности и о том, что этот человек не понимает то, что написано на его одежде. Надписи меняются и с возрастом человека. У ребенка это просто какие-то словосочетания или веселенькие фразы, у подростка – это надписи, содержащие всевозможные фразы, начиная с того, какой это человек и заканчивая номером команды или улицы. Взрослые же люди, понимая, что на одежде может быть написано что-то не для их возраста или что-то непристойное, стараются выбирать одежду без надписей.

Существующие в настоящее время надписи на одежде можно классифицировать следующим образом:

- по целевой аудитории.

Футболки ориентированы на определенную аудиторию: детей, подростков, мужчин или женщин, представителей разных движений, фанатов и т.д.

- по функциям и целям.

Футболки часто используются для маркетинговых целей. Они хорошо подходят для рекламирования товарных знаков. Также, на футболках могут быть указаны события, праздники и т.п.

- по смыслу содержания (тематические)
  - ✓ Антибренд (Pumba, Abibas)
  - ✓ Известные бренды (Reebok, Adidas)
  - ✓ Любовь (I love you, True love)
  - ✓ Туристические (Kazakhstan, I love NY)
  - ✓ Праздники (I can always make you smile, New Year)
  - ✓ Автомобильные (Audi, Nissan)
  - ✓ Астрономия, космос (Space inside, Darth side of the moon)
  - ✓ Спорт (I love football, Barcelona)
  - ✓ Музыка (I love rock, The Beatles)
  - ✓ Игры (Counter Strike, Dota 2)
  - ✓ Кино, мультфильмы, ТВ (Winx, The Simpsons)
  - ✓ Детские (Sunny, Pretty)

Мы провели небольшое исследование в нашей школе. Было опрошено 100 человек. Все респонденты были поделены на две группы: подростки (70 человек) и взрослые (30 человек). Мы задавали им следующие вопросы:

- возраст;
- есть ли у вас одежда с надписями на английском языке;
- знаете ли Вы перевод надписи на своей одежде;
- причина, по которой Вы приобрели эту вещь;
- задумывались ли вы перед покупкой о смысле текста?

Из всех опрошенных только 25% подростков и 18% взрослых знают перевод той надписи, которая есть у них на одежде, также они отметили, что обращают внимание на надпись при покупке вещей. Остальные затруднились перевести свои надписи. Они отметили, что никогда не задумывались о смысле того, что на них написано. В ходе исследования были выявлены надписи, содержащие грамматические и орфографические ошибки, на которые не указали владельцы.

В ходе проведения нашего исследования был составлен тематический мини-словарь надписей на одежде. Этим словариком учащиеся могут пользоваться при выборе одежды с надписями. Вот фрагмент словарика:

Love-любовь			
№ п/п	**фото**	**слово**	**перевод**
1		Love	Любовь
2		Love is…the first kiss	Любовь это…первый поцелуй
3		I love my mom and dad every day a little bit more	Я люблю моих мамочку и папочку с каждым днем больше и больше

Наше небольшое исследование заставило многих учащихся школы изменить свое отношение к английским надписям на одежде и осознать смысловую нагрузку англоязычных надписей. Мы уверены, что это поможет повысить уровень владения языком и уровень культуры внешнего вида и многие задумаются перед покупкой очередной модной вещи с непонятным текстом.

Мы разработали рекомендации по выбору одежды с надписью на английском языке

1) Переведите англоязычную надпись до того, как приобретете одежду. Не выбирайте одежду с надписями, которые могут поставить Вас в неловкое положение в глазах общественности и друзей.

2) Если Вы грамотный носитель своего языка, то относитесь уважительно к другому языку, соответственно, не выбирайте одежду с орфографическими или грамматическими ошибками. Культурный человек не позволит себе ходить в майке с бессмысленным набором слов.

4) Культурный человек сохраняет лояльность, терпение и выдержку во всем, поэтому не станет своей надписью унижать и оскорблять кого-либо! Культурный человек позитивен, поэтому надпись не должна быть злобной или гадкой!

5) Вы - не рекламный баннер! Не надевайте одежду с рекламой. Если, конечно, это не является частью Ваших обязанностей на работе/ в школе.

6) Если Ваши надписи вызывают добрую улыбку, повышают настроение или напоминают о важности Вашего существования, тогда используйте весь спектр своей фантазии для выбора идеи! Пусть Ваша одежда станет внешним проявлением вашего внутреннего богатства! Ведь в человеке должно быть все прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли.

Не надо забывать, что judge not of men and things at first sight «встречают по одежке, а провожают по уму».

Литература:

1. Мюллер В. К. Англо-русский словарь.5300 слов М., 1997
2. Блохина В. Всемирная история костюма, моды и стиля.- Минск, 2009 г.
3. http://ru.wikipedia.org
4. http://vk.com/club48531783 - М. Михайлова. История надписей
5. http://rupor.sampo.ru/topic/34311-сайтрупор «Что означают надписи на футболках»

БІЛІМ – ӘЛЕМНІҢ ЕҢ ҮЛКЕН ҚАЗЫНАСЫ

Талапкер ауылы, №3ОМ, 10 сынып оқушысы
Наркешова Фарида Мейрамқызы,
Талапкер ауылы, №3ОМ, ағылшын тілі мұғалімі
Жолаушина Гульзира Габдулловна
candy_girl.02@mail.ru, red_rose_9393@mail.ru

Ертеде жалғыз баласы бар бір жесір әйел өмір сүрепті. Жалған дүниемен қоштасатынын сезген кезде әлгі әйел баласын шақырып былай дейді; «Басымыздан қиын күндерді өткердік, кедейшіліктен бас көтермедік. Бірақ саған үлкенбайлық мирас етемін. Кезінде оны маған бір ғұлама берген болатын. Сол кітапта үлкен асыл қазынаға жету жолы жазылған. Оны оқитын менің уақытым болмады. Бірақ сен міндетті түрде оқы, өйткені кедейшіліктен құтылып бай болуың керексің!». Анасының жаназасынан кейін баласы кітапты қолына алып оқи бастайды. Кітаптың бірінші бетінде былай жазылған екен «Қазынаға жету үшін кітаптың әр бетін кезек-кезегімен оқыңыз. Бір бетін оқымай екіншіге өтпеңіз. Егер де соңында не бар екен деп, дереу кітаптың соңғы бетіне өтер болсаңыз – қазынаға ешқашан жете алмайсыз». Кітаптың алғашқы беттері парсы тілінде жазылса, бір жерінен бастап кітап араб білінде жазылған екен. Өзін қазірден бай сезінген жас жігіт, бұл құнды кітап туралы басқа біреу біліп қоймасын, өзінен басқасы қазынаға жете алмасын деп арабшаға аудартуды қимайды. Содан кейін кітапты ары қарай оқу үшін араб тілін меңгеріп алады. Белгілі бір жерден бастап араб тілінде емес, ағылшын тілінде жалғасады. Сосын тағы-тағы басқа тілдерде. Жас жігіт бар ынта-жігерін қосып кітап қай тілде жазылса, сол тілдердің бәрін меңгереді. Көп тілдерді меңгергеннің арқасында қаланың ең жақсы аудармашысы, ең білгір атанады. Бұны естіген патша, сарайға уәзір қызметіне тағайындайды. Жас жігіттің өмірі реттеле бастайды. Осылай жүріп жігіт кітаптың соңына жетеді. Кітаптың соңғы бетін ауыстарғанда, бір-ақ сөйлем жазылғанын көреді: «Білім – әлемнің ең үлкен қазынасы». Білім - дүниенің ең үлкен қазынасы, қандай даналық сөз [1, 717]. Осыны естен шығармайық. Біздің көрші үйдегі Ернұрдың ойынша білімсіз де жақсы өмір сүруге болады. Ол құралпы балалардың бәрі оқу оқыса, ол ойнағанды ұнатты. Сонымен құрдастары білім алып, қызметке орналасқанда, ол үйде жұмыссыздықтан іші пысып, теріс әрекеттермен айналыса бастады. Еңбектеніп әуре болғанша, қасына жақындаған жанның ақшасын немесе бағалы заттарын қағып алуды әдетке айналдырды. Ұрлық түбі қорлық екенін білмеді. Міне, енді тиісті жазасын алуда. Онан басқа ауылдастарының бәрі білімді, ел сыйлайтын азаматтар. Алған білімдерінің арқасында үлкен жетістіктерге қол жеткізген. Яғни, дүниенің ең үлкен қазынасына. Бір азаматтың өз ана тіліне қанық болуы шарт астында өзге бір ұлттың тілін жеттік игеріп, сол ұлт азаматтарымен ойдағыдай тіл табыса білуін үлкен біліктіліктің белгісі деуге болады. Өмірде өзге бір ұлттың тілін игерген адам сол халықтың ішкі жан-дүниесін түсініп, күллі мәдени құндылықтарымен танысу орайына ие бола алады. Азаматтарымыздың қазіргі ай сайын алға ілгерлеп, күн сайын жаңарып, тез қарқынмен дамып бара жатқан өзгерісшең өмірге ойдағыдай сәйкесуі үшін, қос тілді болып қана қалмай, қайта көп тілді болуы төтенше қажеттілікке айналуда. Бұлай істеу әр азаматтың өзіне де, өзгеге де тиімді. Сондықтан қазіргі қоғамда көп тілді болу әрқандай адамды кең өріске, тың өмірге бастайтын жол есептелмек. Көптілді меңгерген адам әуелі өз тілінде ой қортып, туған халқына өнеге болып, өзге жұртпен бәсекеде ырықты орынды иелеп, сан мәдениетті санасына салып сараптай алса, онда ол өз өмірін қалайда мағыналы өткізетін айтулы тұлға болып жетілері қақ. Көптілді білім- көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Бүгінгі таңда көп тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік.

Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Қазақ тілі мемлекеттік тіл, ал орыс тілі мен шетел тілдерінің бірін білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтеді, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға болып дамуына жол ашады, ұлтаралық қатынас

мәдениетін, толлеранттілігін және планетарлық ойлауының қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Маманға шет тілін меңгеру кез-келген шетелдік ортада өзін еркін ұстап, жаңа кәсіптік ақпараттар легіне немесе жалпы ақпараттық ғаламшарға бейімделу мүмкіндігіне ие болады. Әр адамның түрлі әлеуметтік қызметтерінде жеткен жетістіктерінің нәтижелері түрлі болмақ, сол себептен шетел тілін оқытудың мақсаты тек нақты білім іскерліктерін біліп қана қоймай, сондай тілдік тұлғаны қалыптастыру болып табылады, оған шет тілі «өмір заңдылықтарында» және «нақты жағдаяттарда қарым-қатынас жасай алу үшін» қажет болмақ.

Білімнің құралы – тіл. Рухани байлығымыз тіл арқылы жасалады. Кез келген халықтың тілі сол халықтың ұлттық ерекшелігін танытатын қойма тәріздес. Сол қойманы ашып, қазынасын танып білу – бізге мұрат. Адамның өз ана тілін жетік білуімен қатар өзге бір ұлттың тілін жетік игеріп, сол ұлт азаматтарымен өзара түсінісе алатыны үлкен біліктіліктің белгісі деуге болады. Өмірде өзге бір ұлттың тілін білетін адам сол халықтың ішкі жан-дүниесін түсініп, барлық мәдени құндылықтарымен танысу орайына ие бола алады. Азаматтарымыздың қазіргі ай сайын алға қадам басып, күн сайын жаңарып, тез қарқынмен дамып бара жатқан өзгерістерге толы өмірге ойдағыдай сәйкесуі үшін қос тілді болып қана қалмай, сонымен қатар көп тілді болуы басты қажеттілікке айналуда. Бұл іс әр азаматтың өзіне де, өзгеге де тиімді. Сондықтан қазіргі қоғамда көп тілді меңгеру кез келген адамды жарқын болашаққа бастайтын жол іспеттес. Кезінде халқымыздың «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген аталы сөзі дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай. Көп тілді меңгерген адам өз өмірін қалайда мағыналы өткізетін айтулы тұлға болып жетілері анық. Бүгінгі таңда елімізде «көптілділік» мәселесі көкейкесті мәселелердің бірі болып саналады. Елбасымыз сол үшін де тілдердің үштұғырлылығын міндеттеп отыр. Көптілділіктің үш тілді меңгеру дәрежесі сол адамның немесе бүтіндей халықтың өмір сүрген тілдік ортасы, әлеуметтік, экономикалық, мәдени өмірі, тұрмыс-тіршілігі секілді көптеген факторларға байланысты. Ұлттық құрамы бірыңғай, бір ғана этнос мекендейтін мемлекетте көптілділік сирек болып келеді. Халқымыз ежелден тіл абыройын биік көтеріп, «Өнер алды – қызыл тіл» деп, сөз өнерін бар өнердің алдына қойып, жоғары бағалаған. Ана тілі дегеніміз – сол тілді жасаған, жасап келе жатқан халықтың өткені, бүгінгісі, болашағы. Қазақ тілі өзінің даласындай бай. Қазақ сөзі қашанда даланың қоңыр желіндей аңқылдап, еркін есіп тұрады. Қазақ тілі қасиетті Қазақ домбырасының үнімен үндесіп жатады. Ана тілі – бұл әкенің тілі, туған халықтың тілі. Ана тілін біз кішкентай кезімізден әке-шешемізден, әжеміз бен атамыздан біле бастаймыз. Ана сүтіндей бойымызға біртіндеп сіңеді. Халықтың тәуелсіздігінің ең басты белгісі – оның ана тілі, ұлттық мәдениеті. Өзінің ана тілі, ұлттық мәдениеті жоқ ел өз алдына мемлекет болып өмір сүре алмайды. Дүниедегі барлық халық тәуелсіздікке ұлттық қадыр-қасиетін, мәдениетін, ана тілін сақтап қалу үшін ұмтылады. Сондықтан кез келген мемлекет өзінің аумағында салт-дәстүрін, ана тілін айрықша қорғайды. Еліміз Қазақстан Республикасы егемен ел атанды. Ана тілімізге мемлекеттік мәртебе берілді. Тіл туралы заң қабылданды. Тіл адамдар арасындағы қатынас құралы, өйткені адамдар қоғамдық өмірде бір-бірімен тіл арқылы сөйлеседі, пікір алмасады, ойын жеткізеді. Тіл арқылы біз оқып, білім аламыз, қалаған мамандықты игереміз. Тіл арқылы даналар сөзін оқып білеміз, одан ғибрат аламыз. “Өнер алды – қызыл тіл” деген осыдан шыққан болар. Тіл халықпен бірге жасайды, дамиды, өркендейді. Әдетте тіл жөнінде, тіл – адамдар ара қарым-қатынас жасау құралы деп, оған жай-жадағай анықтама берілгенімен, іс жүзінде тіл тек адамдар ара қарым-қатынас жасау құралы ғана болып қалмастан, қайта онан да маңыздысы, ол белгілі бір ұлттың ұлттық сана-сезімі, халықтың халықтық қасиеті, оның жалпы тарихы, әдет-ғұрпы, мәдениеті қатарлыларды тұтастай өз бойына қамтып жататын күрделі ұғым.

Сондықтан тіл - мейлі қайсы ұлттың болмасын тарихы мен тағдырының, тәрбиесі мен тағылымының, бүкіл халықтық болмысының баға жетпес асылы, сарқылмас құнды қазынасы, ұлт рухының ұйтқысы болып келген.

Тәуелсіздік тізгіні қолымызға тиіп, егеменді ел болған алғашқы күндерден бастап-ақ елімізде тіл саясаты жүзеге асырылуда. Әрбір адам өз туған халқының, өзі өмір сүретін елдің тілін білу қажеттігі – ертеден келе жатқан қағида. Алайда, жаһандану қалыптасқан осы қағидаға түзетулер енгізуде. Қазіргі кезде халықаралық қатынас тілін білу қажеттігі туындап отыр. Бұл

біздің жастарымыз үшін аса қажет. Бүгінгі таңда елімізде «Көптілділік» мәселесі көкейкесті мәселелердің бірі болып саналады. Елбасымыз сол үшін де тілдердің үштұғырлылығын міндеттеп отыр. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: «Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Және оған қамқорлық та сондай дәрежеде болады» деп сендірді. Орыс және ағылшын тілдерін оқып үйрену білімнің, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түсетін, экономикалық мүмкіншіліктерімізді арттыратын бірден-бір тетігі дей келе, жаһанданауға бейімделуді, замана көшінен қалмай, осы үш тілдің үйлесіміне қол жеткізу арқылы тілімізді, дінімізді, дәстүрімізді, салт-ғұрпымызды сақтап қала аламыз, – деді. Бірақ «Үш тұғырлы тіл» мәселесін дұрыс түсінбей жүргендер де бар. Алдымен ақты ақ, қараны қара деп, мәселені жеке-жеке бөліп, мемлекеттік тілге ешқандай зиянын тигізбейтінін насихаттау мәселесі жетіспей отыр. Үш тұғырлы тіл, негізінде, қазақ жеріндегі қазақ тілінің соңында қалған орыс пен ағылшын тілін қоса пайдалану болып табылады. Яғни, орыс тілі мен ағылшын тілі қазақ тілінің көлеңкесінде, ығында жүреді. Тұңғыш президентіміз айтқандай, үш тілдің ішінде қазақ тіліне басымдық беріліп, қалған екі тіл сол ана тілімізге бағынышты күйде болады. Әрине, дамыған өркениетті елу елдің қатарына қосылу мақсатында жүргізіліп отырған «Үш тұғырлы тіл» саясаты, шын мәнінде, елдің ертеңі үшін керек нәрсе. Мәселен, Қазақстанда заң мамандары, экономика мамандары өте көп және жұмыссыз. Бірақ, көп компаниялар мен кәсіпорындар заңгерлер мен экономистерге зәру. Осы олқылықтарды толтыру мақсатында «Үш тұғырлы тіл» идеологиясы дүниеге келіп отыр. Яғни, елімізге қажетті, үштілді меңгерген, кез келген жерден ақпарат ала алатын, өз ісінің білгірі, бүкіл әлем бойынша коммуникацияға түсіп, жер бетінің кез келген нүктесінде бизнес жасайтын кадрлар ауадай қажет. Аталмыш кадрлар мәселесін «Үш тұғырлы тіл» саясаты оп-оңай шешіп бере алады. Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде Елбасы көрегендік танытып, алдымызға үш тілді білу қажеттігін қойып отыр. Әсіресе, өскелең ұрпақтың, жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр. Тіл білу – байлық. Әсіресе, өркениетті еліміздің дамуына үлес қосқымыз келсе, көп тілді игерген азаматтарға қарап қуанатынымыз да белгілі. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді. Әр азамат ана тілінің бай қорын игерумен бірге орыс, ағылшын тілдерінің де асыл қазынасынан сусындап, оны іске асыра білгені де жөн. Тұңғыш президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2025 жылға қарай қазақстандықтардың 95 пайызы қазақ тілін білуге тиіс деген талап қойып отыр. Бұл талаптарды орындауда елімізде шаралар жасалып жатыр. Соның нәтижесінде қазірдің өзінде еліміздегі оқушылардың 60 пайыздан астамы мемлекеттік тілде оқиды. Мемлекеттік тіл барлық мектептерде оқытылады [3, 14]. Осындай шараның қолданылу барысында, біздің ойымызша, елімізде он - он екі жылдан соң жаппай қазақша білетін қазақстандықтардың жаңа ұрпағы қалыптасады деген сенімдеміз. Қазақ тілі – тек қазақ халқының тілі емес, мемлекеттік тіл – ортақ тіліміз. Демек, «Тілі бірдің - тілегі бір», «Тіл тағдыры - ел тағдыры» екендігін жадымызда ұстай отырып, ел бірлігінің негізі – тіл бірлігіне қол жеткізу жолында қызмет ету қазақстандықтардың ортақ парызы.

Ендеше жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып білуге деген қызығулары мен ұмтылыстарын арттыру арқылы олардың Отанға деген махаббаттарын оятып, өз тағдырын ел тағдырымен мәңгілікке байланыстыратын ұрпақ болып қалыптасуына қол жеткізу мақсатына өз үлесімнің бар екендігін мақтан тұтамын!

Қолданылған әдебиет:

1. Бас.ред. Р.Н. Нургалиев; Қазақ ССР. 4 томдық қысқаша энциклопедиясы.\ Алматы; Қаз. Сов. Энциклопедиясы. 1989 ж. - 717 б.
2. Бас.ред. Думан Рамазан; \ Астана; Әлем әдебиеті. Әдеби-көркем және публицистика-лық журналы. 2013 ж. - 224 б.

3. Солташұлы Ы. Заман талабы –көптілді болу. // Ақиқат. 26 қараша 2012 ж. №11. 14-15 б

АНГЛИЙСКИЕ СЛОВА В ИНСТАГРАМ АККАУНТАХ ПОДРОСТКОВ

Рыспаева Малика Джанибековна
ученица 6 класса, средняя школа-гимназия №1,
г. Кокшетау
Герфанова Эльмира Фиратовна
магистр, ст. преподаватель кафедры английского языка и МП,
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова
goldensunrise@mail.ru

Глобализация, распространение массовой культуры, всеобщая модернизация и возможности, которые дает знание иностранного языка, на сегодняшний день размывают границы и позволяют находиться во взаимодействии со всем миром. Английский язык стал неотъемлемой частью процесса глобализации, и он с каждым днем набирает популярность. Программа обучения в школах нашей страны направлена на изучение не только родного языка и языка межнационального общения, но и языка международного общения – английского языка.

На сегодняшний день в больших мегаполисах, равно как и в небольших городах, можно увидеть надписи на английском языке: названия компаний, фирм и организаций, кафе и ресторанов, рекламные объявления. Владение английским языком дает значительные преимущества. На английском языке говорят более чем в 67 странах, и это один из шести языков ООН. Поэтому неудивительно, что английские слова проникают в речь подростков. Переход элементов, слов, оборотов, морфем и фонем из одного языка в другой в результате контактов языков является заимствованием [1]. Заимствование может быть устным (воспроизводит общий фонетический облик слова) или письменным, книжным (когда производится транслитерация слова) [2].

Заимствование из английского языка или слово, созданное по образцу английского слова/выражения, называются англицизмами. В речи подростков англицизмов много, и они становятся частью ежедневно употребляемых слов. В качестве примеров англицизмов, которые в своей речи часто употребляют подростки, можно привести такие слова как: фейк - (fake), погуглить (google), пипл (people), лол (lol), лузер (loser), плиз (please), шузы (shoes), хейтер (hater), логать (log) и т.д.[3].

Наиболее яркое использование англицизмов и английских слов мы можем наблюдать в социальных сетях. Современный мир невозможно представить без интернета. Интернет – это обучение онлайн, обмен информацией, покупки, книги, игры и конечно, общение. Подростки разных стран переживают одинаковые сложности, мечтают об одном и том же, открыты всему новому и желают достичь успеха. На сегодняшний день есть возможность общаться со своими сверстниками не только в школе или во дворе, но и далеко за пределами страны.

Английский язык дает возможность подросткам общаться со всем миром и делиться своими достижениями, мыслями, обсуждать общие интересы. Для того чтобы увидеть, как часто подростки используют английские слова в речи, мы обратились к такой популярной социальной сети как инстаграм. Инстаграм – это приложение для обмена фотографиями и видеозаписями с элементами социальной сети, позволяющее снимать фотографии и видео, применять к ним фильтры, а также распространять их через свой сервис и ряд других социальных сетей [4]. Мы выбрали данную социальную сеть, так как на основе опроса, проведенного исследовательской группой BRIEF, было выявлено, что Инстаграм является одним из наиболее популярных приложений среди подростков в возрасте от 13 до 19 лет[5].

Нами было проанализировано 20 Инстаграм аккаунтов, а также подписи к 216 фотографиям. Собранные подписи к фотографиям были разделены по категориям. В результате

анализа было выявлено, что наиболее часто используются подписи на английском языке. Так, 80 подписей – это слова, фразы и предложения на английском языке. 65 подписей представлены на русском языке, и под 51 фото были использованы смайлы и эмоджи.

Таблица 1 – Распределение подписей к фото из Инстаграм по категориям

Инстаграм аккаунт	Фото с подписями	Английские слова	Русские слова	Смайлы/Эмоджи
20	216	80	65	51

Все выписанные подписи к фотографиям были разделены на группы. Анализ показал, что большая часть лексических единиц используемых подростками, связаны с выражением эмоций – 45%; 30 % – слова, связанные с описанием природы и временами года; 15% - это подписи к праздничным фото, 10% – это слова, описывающие повседневную жизнь. Далее приведем примеры в Таблице 2.

Таблица 2 – Примеры подписей к фото из Инстаграм

Группы	Примеры	%
Слова и выражения, раскрывающие эмоциональное состояние	#mood; #love; I'm lonely; it's so crazy and good; live without regret; keep smiling; Life is beautiful; Live more, worry less; There is always the way, if you are determined	45%
Слова, связанные с описанием природы и временами года	Autumn time; Sunset is beautiful; Let it shine; nasty; Enjoy sunrise; Memories about my fascinating winter; There is sun in everyone	30%
Слова, связанные с праздниками	Happy New Year; Happy Halloween; 1st September; Happy birthday	15%
Слова, связанные с повседневной жизнью и увлечениями	Dance choreography; school time; my friends; way home; Coca Cola; my bookshelf; movies; at the cinema	10%

Примеры показывают, что доминирующие лексические единицы более эмоционально окрашены, но употребляются в своем первом значении, в коротких предложениях и подразумевают своим адресатом подростков одинакового возраста.

Полученные результаты показали, что подростки чаще используют английские слова и англицизмы. Для того чтобы понять почему подростки предпочитают использовать английские слова на своих Инстаграм страницах, нами было проведено онлайн анкетирование среди подростков 12-15 лет. В анкетировании прияли участие 50 человек.

Результаты представлены в таблице.

Таблица 3 – Результаты проведенного анкетирования

Вопросы	Да	Нет	Другие ответы
Употребляете ли вы английские слова в социальных сетях?	85	10%	5%

Продолжение таблицы – 3

Употребляете ли вы английские слова в речи?	70%	19%	11%
Понятны ли вам значения английских слов?	80,8%	19,2%	-
Считаете ли вы модным употреблять английские слова?	73,1%	7,7%	19,2%
Хотели бы вы свободно владеть английским языком?	100%	-	-

Результаты анкетирования показали, что среди основных причин использования английских слов подростками на своих Инстаграм страницах можно выделить следующие:

- во многих программах и приложениях есть английские слова, и поэтому их употребление становится привычкой;
- подросткам кажется, что такие слова более эмоционально окрашены и передают точнее мысль и настроение;
- большинство просто хотят выучить английский язык и поэтому стараются использовать знания в повседневной жизни.

Опрос показал, что 100% опрошенных подростков желают свободно владеть английским языком. Дополнительные знания являются причиной и высокой самооценки. При этом 19,2 % ответили, что не до конца понимают значения слов.

Английский язык прочно утвердился в современной жизни молодежи и подростков, этому способствуют интенсивное изучение языка в школе и дополнительные занятия, средства массовой информации и социальные сети, приложения и программы для телефонов, планшетов и компьютеров все это также вызывает и интерес и повышает мотивацию к изучению языка. Проведенный анализ фактологического материала и результаты анкетирования показали, что современные подростки желают изучать английский язык, понимая, что это часть современного мира, средство коммуникации. Знание языка расширяет границы и дает больше возможностей во всех сферах: учебе, общении и будущей профессии.

Литература:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]// https://gufo.me/dict/ozhegov/
2. https://bigenc.ru/linguistics/text/1985739
3. Доронина П.Д. О языке подростков в социальных сетях. Вестник РГУ им. С.А. Есенина, № 4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Instagram
5. Тренды казахстанской молодежи: наиболее популярные социальные сети у молодежи Казахстана. Исследовательская компания BRIF Research Group. [Электронный ресурс]///https://www.brif.kz/
6. Instagram [Electronic resource] : [sotsial’naya set’]. – Mode of acces

ЖАЛЫНДЫ ЖЫР- ӨШПЕС МҰРА, БИІК РУХ

Степногорск қаласы, Бестөбе кенті № 1 орта мектебінің,
10 «А» сынып оқушысы
Аренова Венера
Степногорск қаласы, Бестөбе кенті № 1 орта мектебі, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Мухаметжарова Алмагуль Байжановна
amukhametzharova@bk.ru

Қазақ халқы ерте заманнан тәрбиеге, білімге, ұрпағының өнегелі болуына ерекше көңіл бөлген. Бүгінде тәрбие мен білім беруде бұрынғы өткен көреген, ақын, шешен қолбасшылардың өмірі мен олардың шығармашылығын жастарға үлге - өнеге етіп отыр.

Оған дәлел , Ұлы Жеңістің 75 жылдығы қарсаңында біз өзіміздің ғылыми зерттеу баяндама жұмысымызда Ұлы Отан соғысы жылдары ұранға айналған Жамбыл өлеңін талдап-зерттеп ұсынудамыз.

Бұны біз қашықтықтан онлайн - сауалнама жүргізу барысында да анықтаған едік.

1941 жылдың басында кәрілікке мойын бере бастаған , екі дәуірдің куәсі болған Жамбыл ақын сол кезде 15 республикадан құралған мызғымас Кеңестер Одағына фашистік германия тұтқиылдан шабуыл жасағанда қаламын қолға алып, қайтадан қайраттана, жігерлене түсті.

Бұл тұста Жамбыл ақын жауға қаламмен қарсы шығып, «Ата жаумен айқастық», «Өлім мен өмір белдесті», «Ленинградтық өренім!», «Москваға», «Аттан, батыр, ұрпағым», «Майданға хат», «Отан әмірі», «Балама хат», «Воронеж батырларына» тағы басқа да өлеңін жауға оқ етіп жаудырды. Өмір мен өлім белдескен шақта ақын қуатты жырларымен кеңес жауынгерлеріне жігер берді. Оның жырлары жыл құсындай болып майданға аттанды. Жауынгерлерге Ленинград, Москва, Сталинград сынды ірі қалаларды жау қолына бермеңдер деген ақын жырларында өршілдік рух басым болды .

Бұл өлең плакатқа басылып Ленинград (қазіргі Санкт-Петербург қаласы) көшелерінде ілінген жыр жолдары халықты рухтандырды. Ел еңсесін тіктеді. Солдаттар соңғы күшін жиып, жауға тойтарыс берді.Жамбылдың ақырғы жыры 1945 жылы 9 мамырда айтылды. Ол жырда неміс басқыншыларын халқымыздың қаһармандықпен жеңгендігі дәріптелді. Кеңес жауынгерлеріне қайратына қайрат, жігеріне жігер қосқан өлеңдерінің ішінен «Ленинградтық өренім» өлеңін ерекше атауға болады:

Ленинградтық өренім,
Мақтанышым сен едің.
Нева өзенін сүйкімді,
Бұлағымдай көремін…
Уа, қаһарман, өренім,

Мақтанышым, беделім!-деп рухтана жырлаған .

Ұлы Отан соғысы жылдарында патриоттық рухта жазылған өлеңдері үшін КСРО Халық Комиссарлар кеңесі 1941 жылы Мемлекеттік сыйлық берді.

«Бұл кісінің жырлары теңіз түбінде шашылып жатқан маржан сықылды. Оны жинап алып, халықтың қолына беру – біздің әрқайсымыздың азаматтық борышымыз» деген С.Сейфуллин . Сондықтан біз оның өмірін, жырларын білуіміз керек. Сәкен аға дәл бұны бізге арнап айтқандай. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде ол Ленинград қорғаушыларына арнап «Ленинградтық өренім» өлеңінің ерекшелігін көрсетудуе . Бұл өлең – 1941 жылы Ленинград (қазіргі Санкт-Петербург) жау қоршауында қалған кезде шығарылған өлең. Жамбыл бұл өлеңінде Ленинградтықтардың қаһармандығын көрсетіп, ауыр қиындықтарды бастан өткізген өрендерді жыр етеді. Қала халқының әрі жау шабуылына, әрі азық-түлік тапшылығына ұшырап тұрған кезінде Жамбылдың бұл өлеңі Ленинградты қорғаушыларға зор қуат береді. Соғыстың

қиын кезеңінде Отанға деген ыстық сезімнен туған бұл өлеңнің идеялық маңызы өте зор болды. Ленинград қаласы 900 күн қоршауда қалды. Халқымыз үшін өте ауыр күндер туды. «Ленинградтық өренім» атты өлеңнің аудармасы радио арқылы қала тұғындарына естіртілді, көшелерге, үйлердің қабырғасына, плакаттарға жазылып ілінді. Тарковский 1941 жылдың қыркүйегінде Жамбыл Жабаевтың «Ленинградтық өренім» атты өлеңін орыс тіліне аударды.

1-сурет. Аударма

2-сурет. Блокададағы Ленинград

Ал бүгінде біз ,жастар, бұл өлеңді Facebook,Instagram парақшаларымызда челлендж негізінде үлкен мақтанышпен орындадық.

Зерттеу жұмысы барысында тағы бір тоқталар сәт ол сөзді түсініп, меңгермеген адамның бойында мәдениеттіліктің өзі түгіл нышаны болуының мүмкін еместігі. Осы пікіріміздің дәлелі ретінде Абай өлеңінің шумағын толық келтірейін:

Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы...

Абайдың осы бір өлең жолын жұртшылық жиі қолданады. Кейде ретімен, өз орнына лайықты айтса, көбінесе істің мән-жайына түсінбей, әншейін айта салушылық та бар. Осы өлеңнің бір ғана жолында иірім-иірім ойлар жатыр.

Негізгі ұғым «сөз» болса керек. Себебі сөздің патшасы – өлең. Мәселе сөзде. Сөз болған соң өлең бар, оның патшалығы бар. Сөз – істің, қарекеттің көрінісі. Екіншіден, сөз идеяға байланысты. Идеяның өзі сөз арқылы анықталмақ. Сөзсіз идея айқындалмайды. Идеяны сөзбен теңестіру Платон философиясынан бастау алған. Үшіншіден, сөз – ойлаудың нәтижесі әрі оның процесі. Қорытындылай айтсақ, қандай сөзде болсын қорытынды бар, ойлау жүйесі, яғни ой тұтастығы бар. Міне , Жамбыл ақынның жоғарыда біз қарастырып отырған өлеңі осыған тура дәлел емес пе ?

Сөзді меңгеру, оны қабылдай білу және қолдана, пайдалана білу дегеніміз мәдениеттіліктің ғана емес, даналықтың белгісі. Абай сөзді осы мәнде айтып отыр.

Қазақтың кемеңгер ақыны Абайдың 175 жылдығын тойлап отырған шақта халқыма екі зор тұлғалы ақынының осы бір екі шығармасының орны мүлдем бөлек. Олай болса, шығармашылығы екі ғасырды қамтып жатқан ұлы жырау туралы ҚР тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Егер біз Жамбыл даналығын тәу етіп, ұлылығын ұлағат тұтып жатсақ, оның бас себебі Жамбыл арманының адамзаттық арман аңсарымен ұласып жатқандығында. Сондықтан да қазақтың Жамбылына адамзаттың Жамбылы ретінде құрмет көрсетіп, өлмес

рухының алдында басымызды иеміз»,- деген . Поэзия әлемінде Жамбыл ақын туған халқының мақтанышы, әлемдік деңгейдегі жыр алыбына айналды. Оның ақыл-ойға, парасатқа, терең тарихқа, мөлдір сырға, нәзік сезімге, бай образға толы поэзиясы өлеңге құштар, өнерсүйер әрбір жанды сүйсінтті. Жамбыл бабамыз — есімі қазақ әдебиетінде алтын әріптермен қалған ғажайып құбылыс. Оның өлеңдері Азия мен Еуропа және басқа да континенттер ұлттарының елу шақты тілдеріне аударылған.

«Жамбыл жүз жасаған адам, соның 85 жылы ақындықпен өтті. Ол әлеуметтік және жеке өміріндегі сөзінің көбін өлеңмен сөйлеген кісі», — деп толғанған екен кезінде даңқты жазушы Сәбит Мұқанов.

Бұл сөздер – ақын өмірі мен шығармашылығына, оның ғасыр жасаған, ерлікке толы поэзиясына берілген әділ баға, біздер үшін мән-мағынасын ешқашан жоймайтын құнды деректер.Бұл мәліметтер Жамбыл бабамыздың кейінгі ұрпақ үшін , біздер үшін ,тек танымдық дүние, аңсап, сусап оқитын, тәлімдік, тәрбиелік мәні зор өнегесі, біздерге қалдырған өлшеусіз ғибраты. Біздей ұрпақтары барда ұлы ақын жыры ғасырдан ғасырға жасай береді.

Зерттеу барысында айтарымыз, Жамбылдың ақындық мұрасы көп зерттелген. Оның шығармаларының баспа бетін көруіне кезінде С.Сейфуллин араласқан. М.Әуезов, С.Мұқанов бастаған қазақ ақын- жазушыларының көбі Жамбыл жайында мақалалар, естеліктер жазған. Арнайы зерттеулер де бар. Ал біз болсақ, ақынның «Ленинградтық өренім» атты өлеңін интернет желісінен Facebook,Instagram парақшамыздан баршаға ұсынып , лайк басқандары арқылы , халықтың патриоттық рухын байқап қуандық. Басқа да оқылған өлеңдермен салыстыра зерттеп, біршама қуанышқа бөлендік .

Осы ретте Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы - қоғам дамуына тың серпін беріп, барша қазақстандықтардың жаппай қолдауына ие болған тарихи бастама. «Бұл игі бастаманы ел ішінде насихаттап, лайықты жүзеге асыру- баршамыздың міндетіміз. Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс.Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана»,-деп баса айтылған.

Нәтижесінде алдағы уақытта Жамбыл Жабаевтың «Ленинградтық өренім» атты өлеңі желісіне патриоттық рухта бейнероликтер түсіру және кент , жалпы жастар арасында кең аумақта челлендж ұйымдастырып, рухани құндылығымызды арттыруды мақсат етудеміз .

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. «Егемен Қазақстан» республикалық газеті ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы, 2017 ж. 12 сәуір
2. Жабаев Ж. Екі томдық шығармалар жинағы //Жазушы. – Алматы: Алма-Ата, 1982. -440 б.
3. «Қазақстан»: Ұлттық энцклопедия // Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998

ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ АЗАМАТТЫҚ ИДЕЯНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Красный Яр селосы, №3 Красный Яр көпсалалы орта мектеп-гимназиясы,
8 сынып оқушысы Арынбек Мадина
Красный Яр селосы, ККОМГ №3, мектеп – гимназия директоры м.а.
Бактыбаева Гульзат Оразбаевна
Көкшетау қ, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің
доценті, ф.ғ.к. Смагулова Нургул Каирбековна
Smaghulova13@mail.ru

Адамзат баласының талай ғасыр жүріп өткен жолы, басынан кешкен тарихы бар. Осы бұралаң жолда талай қиындықты, жеңіліс пен жеңісті бастан кешірді. Жеке адам баласы сол қоғамның бір мүшесі болып табылады. Демек оның әрбір іс-әрекеті сол қоғамда қалыптасқан заңдылықтарға байланысты екені анық. Өкінішке орай қоғам дамуында оның өрістеуіне кері әсер ететін құбылыстар болады. Соның бірі бүгінгі күні қоғам дертіне айналып отырған сыбайлас жемқорлық мәселесі болып отыр.

Қоғамдық өмірде болып жатқан өзгерістер жағдайында елде қабылданған бағдарламалық құжаттарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелеріне айрықша назар аударылады. 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының басты ерекшеліктеріне қазіргі кезеңдегі жұмыстың басым бағыттарының бірі – қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жатады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруда барынша табысқа жеткен елдердің тәжірибесін талдау қоғамда сыбайлас жемқорлықты рухани-этикалық деңгейде қабылдамау ахуалын қалыптастыру мейлінше тиімді тәсіл екенін көрсетті.

Сыбайлас жемқорлық» сөзі (латын тілінен «corumper») көптеген мағынасы бар: бүлдіру, құлдырау, параға сатып алу, азғыру, тура жолдан тайдыру, притон, құбылмалылық, істі бұзу, күйреуге әкелу, бұрмалау, алдау, қорлау, ар-намысын таптау, «rumpere» көп мағыналы (бұзу, қирату, заңнан аттап өту, шартты бұзу) етістігімен қатар қолданылатын «со» қосымшасы сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен іс-қимыл жасау екенін көрсетеді.

Бұдан өзге, латынша «corruptio» «параға сатып алу», «іріп-шіру» дегенді білдіреді, «сыбайласу» етістігі «біреуді ақшамен немесе өзге де материалдық игіліктермен параға сатып алу» дегенді білдіреді.

Рим құқығында «corrumpire» сөзі «сындыру, бүлдіру, бұзу, зақымдау, алдау, бұрмалау, параға сатып алу», сондай-ақ «құлдырау, бұзылғандық, нашар жағдай, (пікір немесе көзқарастың) құбылмалылығы» деген мағынаны білдіреді [1].

Сыбайлас жемқорлық ұғымының жалпыға танымал тұжырымдарымен қатар, латын термині «corruptio» екі түбірлі сөзден «cor» (жүрек, жан, рух, ақыл-ес) және «ruptum» (бүлдіру, бұзу) шығады деген пікір бар. Сондықтан сыбайлас жемқорлықтың мәні лауазымды тұлғаны параға сатып алуда немесе оларды байытуда емес, ал әлеуметтік жүйені, оның ішінде мемлекеттік билік жүйесінің бірлігін бұзуда (ыдырату, іріп-шіру), мемлекеттің, азаматтардың заңды мүдделерін қоғамдағы өзінің жағдайын жеке мақсатына пайдакүнемдік арқылы сатып кетуде.

Мектеп оқушыларының бойына сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдарын пайдалану қажет. Сондай-ақ бұл құзырлы орындар өткізген мәжіліс және сынып сағаттарын өткізумен ғана шектелмеу керек. Оқушыға қазақ әдебиеті мұраларын оқыту барысында ар-ұждан тазалығына, біреудің ақысын жемеуге, арам жолмен күн көру, жетістікке жету рухани тұрғыдан азғындану екенін ұғындыру қажет. Осы тұрғыдан келгенде қашанда ұрпақтың рухани таза, өр намысты, адал болып өскенін армандаған ата-бабамыз ұлттық құндылық ретінде артына қалдырған мол мұрасындағы оймен өріп, сөзбен кестелеген ұлағатын түсініп өскен абзал.

XIX ғасыр әдебиетінде өзіндік орны бар ақындардың өлең- толғауларының тақырыптық-идеялық ерекшеліктерін ашып көрсете отырып, жас буынның бойына сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың мүмкіндігінің мол екені анық.

Біз бүгінгі көтеріп отырған өзекті мәселені Шәкерім Құдайбердіұлы мұрасы негізінде қарастыруды мақсат еттік. Дегенмен бұл келелі проблема, қоғамның дертіне айналып отырған кесір құбылысты сынаған, адам баласына бұдан аулақ болуға шақырған ойды халық ауыз әдебиетіндегі мақалдардан да байқауға болады. Атап айтсақ,

Қарақұрт жеп қой семіреді,
Қансоқта жеп ит семіреді,
Пара жеп би семіреді.
Дәніккен қарсақ құлағымен ін қазар.
Ұры өле өлгенше ақпын дейді.
Елін сатып асаған,
Екі күн ғана жасаған.
Ұрымен жақын болсаң, ұятқа қаласың.
Бұзауды ұрлаған, өгізді де ұрлайды.
Ұрлық, ұрлықтың түбі қорлық.
Арам әрекет елден кеткізер.
Арамның ісі өрге баспайды,
Өрге басса да, өрден аспайды. [2]

Осы мақал-мәтелдің өзегінде «ұрлық қылу», «арамдық жасау» адамдықтан кету екені, ондай істеген адамның жолы болмайтыны туралы насихат тұнып тұр. Әдебиет –сөз өнері. Ендеше, осы бір қастерлі өнердің мүмкіндігін жас ұрпақтың бойына жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптатыруға пайдалану қажет екені анық.

Ақын – өзі туып өскен қоғамның, заманның төл перзенті, ұлтының рухани рухынан сусындаған жан. Сондықтан да қай ақын болмасын оның поэзиясында өзі ғұмыр кешкен кезеңнің сыр-сипаты дәуір алға тартқан өзекті мәселелер көрініс табады. Қазақ ұлтының ұлы ақыны Шәкәрім Құдайбердиевтің шығармашылығынан өз заманының бет-бейнесін көреміз.

Ақынның өз шығармаларында көтерген тақырыптар – қоршаған орта, табиғат әлемі, қоғ бейнесі және мінез-құлық, тәрбие мәселелері. Шәкәрім ақын үшін нағыз адам деген атқа лайық жандар – ең биік идеал. “Ескіден қалған сөз теріп” өлеңінде осы нақты суреттелген:

Жүрегі таза адамдар,
Зұлымдықтан амандар,
Қиянатсыз надандар
Әулиеден кем емес. [3,79 б.]

деген өлең жолдарында ақын арлылықтың қарсы беті саналатын надандықтың өзі қиянатсыз болса, сол да жетерлік деген ой айтқан. Адамның жүрегі таза болса, ол ешкімге қиянат жасамайды, біреудің маңдай терімен тапқан ақысын жемейді, өз еңбегімен күн көреді. Оңай пайда табуға талпынбайды. Сондықтан да жалпы адамзатқа тән асыл қасиеттер адалдық пен әділдік, білімділік пен еңбекқорлық, парасаттылық пен зиялылық мәселелерін жырлауға келгенде Шәкәрімге жетер ақын жоқ. Осынау ізгі қасиеттердің маңызын ашып, және оған терең мән бере отырып, ақын айналасындағы адамдар бойындағы қасиетсіздікке жирене қарайды. Егер қоғам мүшелерінің бәрі әділетсіздікке жирене қараса, оған жол бермесе, жемқорлық деген кесепат біздің ортамызға тарамас еді.

Ақынның «Насихат» өлеңінде:

Адалдық жолы болар заман бар ма,
Жем болдық шын жексұрын надандарға. Адастың деп отырмын айғай салып,
Бар тапқаным сол болды, амал бар ма… – [3,93 б.]

деп күйінеді. Шәкәрім ақын ұлтының бойына бәле болып жабысқан осы бір жағымсыз қасиеттерден арылтуды мақсат еткен. “Үйретуден жалықпау” қағидасын ұстанған Абайды дана ұстаз таныған Шәкәрім ұлы ақын ұсынған адамды адамдыққа тәрбиелеу атты жанды идеяны одан әрі дамытты. Данышпан Абай:

Болмашы кекшіл,
Болсайшы көпшіл.
Жан аямай кәсіп қыл! [3,175б.]

деп нақыл айтса, Шәкәрім де ұлтқа қызмет етуді адам баласының ең басты міндеті, қасиетті парызы санайды.

Адамдық борышың, Халқыңа еңбек қыл.
Ақ жолдан айнымай,
Ар сақта, оны біл [3,175б.]

Шәкәрім өлеңдеріндегі азаматтық тұлғаның болмысын айыратын басты көрсеткіш «ақ жол», «ар сақтау», «біреудің ақысын жемеу». Яғни ұлт алдындағы борыш ұғымы алдыңғы қатарға шығып, азаматтың халқына сіңірген еңбегіне қарай бағалануы. Ал өмірде адам болып қалу үшін, адамгершілікті жоғалтпау үшін не қажет?! Абайдың «бес асыл ісін»

Шәкәрім ақын "Талап пен ақыл" өлеңінде сегізге жеткізеді:

Сабыр, сақтық, ой, талап болмаған жан,
Анық төмен болмай ма хайуаннан.
Ынсап, рахым, ар, ұят табылмаса, Өлген артық дүниені былғаған. [3,105б.]

Шәкәрім өмір шындығын нақты, әрі бейнелі суреттеуген. Өз ортасынан ойып алған оқиғалармен, сол ортадан тапқан кейіпкерлерін бүкіл қоғамға тән типтік бейне дәрежесіне көтеріп, көркем образ жасаған

Ойласам, сол тышқандай бұзықтар көп,
Сырты сопы, іші арам қылықтар көп.
Пара алып, не қазынаның ақшасын жеп,
Адалымсып жүретін ұлықтар көп...
Бір ұрты май, бір ұрты қандар да бар,
Қой терісін жамылған жандар да бар. Жазасыздан жазалап атақ алып,
Ақ жүрексіп жүретін паңдар да бар… [3,189 б.]

"Епті тышқан бидайды таси берген" деп басталатын осы мысал өлеңде пернелеу арқылы жеткізген ақын кейіпкерінің шынайы иесі кім екені бесенеден белгілі. Бұл – қоғамдағы ілгершіл ой пікірге тұсау болар, кері кеткен, кесірлі жандардың нақты бейнесі. Олардың іс-әрекетін көрсету арқылы ақын одан жирендіре отырып, оқырманды адамдық ұлы мақсатқа жетелейді.

Қорыта айтқанда, өкінішке орай бүгінгі күні бүкіл ел болып күресіп отырған «сыбайлас жемқорлық» мәселесі өткен ғасырлардың бәріне тән болған екен. Бірақ жас ұрпақты рухани тұрғыдан тазалыққа тәрбиелеу, халқымыздың «біреудің ақысын жеме», «басқаның ала жібін аттама» деген тағылымға толы қағидалары негізінде жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру бүгінгі білім беру жүйесі мен отбасының басты мақсатына айналуы тиіс.

Қолданылған әдебиет:

1. Большой юридический словарь. http://slovar.cc/pravo.
2. Мақал-мәтелдер жинағы. Алматы.: Рауан, 2008 ж.- 201 б.
3. Шәкерім Құдайбердіұлы. Өлеңдер жинағы. 1 том. Алматы.: Дәуір.1999. -265 б.

МАХАМБЕТТІҢ «ҚАРА НАРҒА» АРТҚАН ЖҮГІНЕ ҚАЗІРГІ УАҚЫТТА СІЗ ӨЗ ТАРАПЫҢЫЗДАН ҚАНДАЙ МІНДЕТТЕРДІ ЖҮКТЕР ЕДІҢІЗ?

Көкшетау қаласы, М.Ғабдуллин атындағы
№3 көптілде оқытатын мамандандырылған гимназиясының
8 «А» сынып оқушысы Ахметжанова Меруерт Галихановна
Қазақ тілі мен қазақ әдебиет пәнінің мұғалімі
Шахманова Батия Рамазановна
a.mikolla@mail.ru

Махамбет жырлары -дәуір шындығы, көтеріліс айнасы. Махамбет өлеңдерінің бастан аяғына дейін жырлаған негізгі өзекті тақырыбы – елін, туып өскен жерін қорғау үшін «егеулі найза қолға алып, жарақты жауды тоқтатып» , елі үшін кездескен қиыншылықты жеңе білуге жас ұрпақты үгіттеу. Өзінің «Қара нар керек біздің бұл іске» атты өлеңінде қайратты, қиындыққа еш мойымайтын ер жігіттер туралы айта келіп, оларға бірқатар міндет жүктейді.

Толарсақтан саз кешіп,
Тоқтамай тартып шығарға
Қас үлектен туған қатепті
Қара нар керек біздің бұл іске.
Қабырғасын қаусатып,
Бір-біріндеп сөксе де
Қабағын шытпас ер керек
Біздің бүйткен бұл іске.

Ақынның пайымдауы бойынша, ер жігіт қашан да ерлерге тән қажыр-қайраттың, ерік-жігердің, ақыл-парасаттың иесі болғаны жөн. Жолындағы небір қиындықтардан қажымай өтетін, жора-жолдастарын сол өткелден құтқарып алып шығатын нар жігіттер керек, қабырғасын қаусатып бір-бірлеп сөксе де, жасымайтын, мойымайтын жігіттер керек деген ойды айтып, ер азаматқа тән қасиеттерді сипаттайды.

Мен де ақынның жүктеген міндеттеріне қосыла отырып, өз тарапымнан бірқатар міндеттер қосар едім. Ең бастысы: азаматтарға өз сөзіне, ісіне жауапты нағыз ер болуын міндеттер едім. Себебі сөзі мен ісі қабыспайтын басшыларды көргенде налитыным бар.
Екіншіден,заманның көшіне ілесе алатын, мақсаты айқын, арманы асқақ,еліміздің үкімет басында отырған басшыларымызға ұлтымыздың рухын көтеру секілді мәселелерді артар едім.

Үшіншіден, екі сөйлемейтін, ел басына күн туған шақта еш мойымайтын батыл, жігерлі,ұлттық тілді насихаттайтын,тіліміздің дамуына үлес қосар ер азаматтарымыздың көп болғанын қалаймын. Себебі, тіл-біздің тірегіміз, түп тамырымыз.

Төртіншіден, өз жерімізге өзіміз иелік ететін, намысы биік, атадан қалған асыл мұраны көзінің қарашығындай сақтап жүретін есіл, ер азаматтар болуын қалаймын.Себебі «ақ білектің күшімен, ақ найзаның ұшымен» қорғап қалған ата-бабаларымыздың батырлығы мен қаhармандығы ұрпақтан-ұрпаққа өнеге болуға тиіс.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда тәуелсіз еліміздің әрі қарай өркендеп өсуіне осындай ер жігіттер керек.Сол себепті Махамбет Өтемісұлының осы өлеңін ер азаматтарымыз оқып, өзіне үлгі алса екен деймін. .«Сабыр-ақыл серігі» дегендей ер азаматтарымыздың сабырлы , білімдар, көзі ашық, көкірегі ояу, намысшыл, отбасын өрге сүйрейтін, егеменді еліміздің еркін де еңселі азаматтары болуын көздеймін .

Қолданылған әдебиет:

1. Махамбет Өтемісұлы «Қара нар керек біздің бұл іске» өлеңі

«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНЫҢ МОНҒОЛ ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАСЫ ХАҚЫНДА

Астрахан ауданы, «Астрахан №1 ОМ»,
11-сынып оқушысы Әділбекқызы Шәрбат
Астрахан ауданы, «Астрахан №1 ОМ» ,
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі Ахыт Еркегүл
sharbat0215@mail.ru, erke1978@mail.ru

Қазақ халқын әлемге танытқан «Абай жолы» роман-эпопеясы екені баршамызға мәлім. Көптеген шетелдіктер: «Абай жолы» романын оқыған соң, дүние жүзінде қазақ деген халықтың барын таныдық-деген пікірлер айтады. «Абай жолы-қазақ тарихының-шежіресі. Ол оқырман қауымның көңілінен шыққан, әлемдік әдебиет дәрежесіндегі алтын қорымыз, сарқылмас қазынамыз.

Ұлы ғұлама Махмуд Қашғари айтқан түбі бір түркі тілдес тілдер тобына монғол тілі де біріктірілгенін білеміз. Ал біздің қозғамақ мәселеміз - «Абай жолы» романының монғол тіліне аударылу жайы. Монғолия Республикасында тұратын қазақтардың шоғырланған орталығы-Баян-Өлгей аймағы. Осы мекендегі тілін, дінін, салт-дәстүрін берік сақтаған ат төбеліндей қазақтардың арасынан талай дарынды ғалымдар, ақын-жазушылар, өнер қайраткерлері шығып қоғам өмірінің дамуына өз үлестерін қосты. Солардың бірі-Жамлиха Шалұлы.

«Мен Монғолияда туып, өмір сүрген күндеріме ризамын деп жүре беруіме болар еді. Бірақ, қазақ деген халық барын, қазағымның әлемдік атақ-даңқын монғол халқына да таныту парыз деген ой, шетте жүрген менің жүрегіме мәңгі ұялап, қалайда осы жолда қызмет етемін деп ант еткенмін»-дейді, Монғолия және Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі, танымал аудармашы-жазушы Жамлиха Шалұлы. 1960 жылы Монғолия Ұлттық университетінің филология факультетін тәмамдап, аударма саласында сүбелі еңбек қалдырған Жамлиха Шалұлы «Абай жолы» романы ғана қазақты әлемге паш еткен туынды болғандықтан, осындай күрделі еңбекті монғол тіліне аударуға үлкен тәуекелмен бел буғанын айтады. Яғни, осындай қайсарлықтың ар жағында қазақи қанға сіңген намыстың, ұлтын сүйген жүректің ісі байқалғандықтан да болар, бұған дейінгі аударма саласындағы шығармашылық тәжірибесі демеу болып, М.Әуезовтің «Абай жолы» романын «Абай зам» деген атпен аударып шығарды.

«Абай жолының» монғол тіліне аударыла бастауы Монғолияда елуінші жылдардың ортасынан басталады. 1952 жылы басылған «Абай жолының» І кітабы «Абайды» Монғолиядағы қазақ зиялылары сол жылдары монғол тіліне аударады. Романды редакциялау монғолдың атақты ғалымы, Алтай тектес тілдерді зерттеген тюрколог Ринчин Бямбаевқа табысталған. Әртүрлі себептерге байланысты аударма сол кісінің қолында сақталып қалады. «Мен іздеп барғанымда «Әр ұлттың өз жоқтаушысы бар деген осы»-деп, қызыл шүберекке түйілген ауқымды дүниені табыстап тұрып, маған сенім артатынын білдірді. «Хасагийн улаан ваадант», «Қазақтың қызыл шаршысы» деген сөз осы оқиғаға негізделіп көпке дейін ұмытылмады»-дейді Ж.Шалұлы.

Осы бірінші кітап толықтырыла келіп авторлар ақылдастығында 1972 жылы жарық көрді. Мұнда әр тарауды әртүрлі аудармашылар аударғандықтан, бәрін бір стильге салу, романдағы Абай өлеңдерін аудару Ж.Шалұлының жауапкершілігінде болады. Атап айтсақ: романның І-тарауы «Қайтқанданы» Ж. Ахмет, «Қат-қабатта», «Жолда», «Шытырманда», «Бел-белесте», «Өрде», «Қияда» сынды тарауларын О.Тілейхан, Б. Құрметбек сынды қалам иелері тәржімелейді. «Жайлауда», «Тайғанақта» бөлімдерін тарих ғылымының докторы, профессор А.Міниіс, «Еңісте», «Оқапта» тарауларын Абай өлеңдерін алғаш монғол тіліне таныстырушы С. Хайрулла, ал «Асуда», «Тарауда», «Эпилог» бөлімдерін Ж.Шалұлы аударды.

«Абай жолының» ІІ кітабын аудару Ж. Шалұлының тікелей өз қолына өтеді. «Ендігі жүктің ауырлығы маған ауды. Романның жалғасын ізін суытпай шығару талап етілді» - дейді Ж. Шалұлы «Құбылам» естелігінде.

Аудармашы «Абай жолын» аударғанда мына мәселелерді негізге алғанын айтады:

1. Бұған дейін «Абай жолы» орыс тіліне аударылған. Романды қазақ нұсқасымен салыстыра отырып, мағына ерекшелігін нақтылай түсу керек.
2. Монғол-қазақ тайпалары тарихы, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы жағынан ұқсас киіз туырлықты көшпенділер болған.
3. Монғол-қазақ тілдері жалғамалы түркі тілдер тобына жатады.
4. Сөздік қоры ерекше бай екі тіл көп жағдайда мағыналас, халық мақал-мәтелдері де мәндес болып келуінде.

Әр сөздің синонимдік қатарларын, аударатын сөздің мағынасын ашатындай саралай білу-үлкен өнер. Мысалы: М.Әуезов халықтың «Кебенек киген келеді, кебін киген келмейді»-деген мақалын қолданады. Ал монғолдарда «кебін»-деген ұғым жоқ. Өйткені өлікті олар кебінмен орамайды. Бірақ монғолда осы мәндес «Көлденеңінен кеткен келмейді, қол-аяғымен кеткен келеді» мәтелмен ауыстырады. Мұндай ұтымды қолданыс Ж. Шалұлы аудармасында көп пайдаланылған. Тағы бір мысал: «Ойына түк кірмеді Кәкітай **шоңның**»-деген өлең жолын «Абай замда» былай берген: «Нэрэн шүү! Какитай **шонд** ю ч эс бодогдов»-деп **шоң** сөзін аудармасыз беріп, мағына ашудағы көрнекті тәсіл ретінде қолданады. Бірақ мағынасын сілтемеде түсіндіреді. **Шоң** сөзінің баламасы жоқ емес, өлеңнің көркемдік ерекшелігіндегі бар салмақ осы сөзде тұрғандықтан аударып жіберсе сөздің айқындаушы қасиеті жоғалып қарапайым бір сөз болып қалар еді. Бұл-аудармашы шеберлігі.

Міне, Ж. Шалұлы «Абай жолын» аударуға кеткен 5 жылдық еңбегінде осындай әдеби көркемдік сөз қолданыстарын асқан ыждағаттылықпен айшықтайды.

Ж. Шалұлы 5 жыл бойы «Абай жолындағы» жүздеген кейіпкерлермен бірге болып, біте қайнасады. «Шығарманың соңғы нүктесін қойғанда, Абаймен мәңгілікке қоштасып жан дүнием алай-дүлей болғаны әлі есімде»-дейді, Ж. Шалұлы естелігінде.

Қорыта келе, 1978 жылы Монғолияда «Улсын Хэвлэлийн газар» мемлекеттік баспаханасында М.Әуезовтің әлемге танылған «Абай жолы» дәуірнамасы «Абай зам» болып монғолша жарық көреді. Бұл «Абай жолының»- Азиядағы ең алғашқы аудармаларының бірі. Ол кезде Қытай, Жапон, Корей елдері бұл туралы мәселе қозғамаған.

Жамлиха Шалұлы Монғол жұртына Әуезовтің кім екенін, Абайдың ұлылығын, қазақтың қандай халық екенін таныта білді. Бұл шығарма-әдебиетіміздің алтын қазынасы.

Қолданылған әдебиеттер:

1. М.Әуезов «Абай жолы» роман-эпопеясы. 1994 ж. I, II т.
2. М. Әуезов «Абай зам» монғол тіліндегі аудармасы. I том-1972, II том-1978.
3. Ж. Шалұлы туралы дерек «Қазақ елі» газеті 1997 жылғы сандары.
4. Ж. Шалұлы, «Құбылам» естелік-эссе.
5. Б. Базылхан. Монғолша-қазақша сөздік. 1997 ж.

ҚАЗАҚ ӘЗІЛ-ҚАЛЖЫҢДАРЫН ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ҚАРАСТЫРУ

Астрахан ауданы, Жалтыр аулы, «Жалтыр №4 орта мектебі» ММ
9 «А» сынып оқушысы
Баймұхан Ерасыл
Астрахан ауданы, Жалтыр аулы, «Жалтыр №4 орта мектебі» ММ-нің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Сейтжанова Жибек Социаловна
Seytzhanova1973@mail.ru

Соңғы жылдары қазақ тіл білімі саласында кеңінен зерттеліп, айтылып жүрген мәселе прагматика термині. Бұл термин жөнінде қазақ ғалымдарының басым көпшілігі Ресей

ғалымдарының тұжырымдарына сілтеме жасай отырып, прагматиканың зерттеу аясын анықтайды. Прагматиканың негізгі зерттеуі сөздің, сөйлеушінің, тыңдаушының арасындағы айтылуы мен мақсаты, іс әрекетті орындау барысындағы эмоциясы мен көңіл күйін түсіну, байқау, білу деп келтіреді [1.1]. әрине ғалымдардың көпшілігі бұл пікірмен келісе отырып, контекстік семантика, сөйлеу актісі, мәтін лингвистикасы т.б мәселелерді қарастырады дейді. Бізде бұл тұжырымдарды дұрыс деп есептейміз. Себебі, басқа тілдермен салыстырғанда біздің қазақ тілінің қолданылуы, сөйлеу ерекшелігі оның ішінде әзіл,қалжыңның айтылу ретіне үнемі тыңдарманға арналады. Тағы бір мәселе, әзіл-қалжың табиғатында эмоция, көңіл күйдің әсерінің басым болатындығы. Сөйлеу формалары тыңдаушының деңгейіне қарай бағытталады. Қазақ тіліндегі «Әзілің жарасса атаңмен ойна» мәселі осының дәлелі. Әзіл айтылу үшін сенің тыңдаушының шамасы, деңгейі сол қалжыңға сәйкесі шарт. Біз жоғарыда тілдік форма, сөйлеу формасы деген терминді қолданып өттік, қалжыңның қазақ арасында айтылуына форманың маңыздылығы ерекше. Әзіл-қалжың құрдастар арасында, жеңге мен қайын іні немесе жезде мен балдыз арасында айтылатындығы белгілі форманың болатындығын көрсетіп отыр. Эмоциялық тұрғыдан әзіл күлкі тудыру арқылы жеңіл ой берсе, ызалы күлкі арқылы айтылып, негатив мәнінде де түсінік қалыптастыруы мүмкін. Сондықтан да, халқымыз қалжың сөз деп көп жағдайда жеңіл-желпі мағына үстемелеп, адамға терең әсер бермеуін қадағалайды. Бұл да болса, тіліміздің әлі де зерттеуді қажет ететін саласы. Сөз дегенің жәй зат емес, ол жанды құбылыс, іс әрекет, белгілі мақсат деген Зейнолла Қабдолвтың сөзін ескере отырып, мәтіннің ұсақ бөлшегі сөйлем мен сөздерді зерттеу оның танымдық мәнін ашу, мағынасын тану ең қызықты әрі күрделі еңбек екенін түсіндік. Лингвистикалық факторлармен мәтін бойына әсер беретін, демек, адресат айтушының тілдік картинасымен адресатқа (көпшілік оқырман аудиториясына) бағдарлаумен, яғни коммуникативтік потенциалмен кең өрістетілген контексті түсіне отырып, жұмыста біз екі құраушы – айтушы мен жауап берушінің күлдіргі яғни әзіл-қалжыңды құрастырушыны (комикалы бағыттағы дискурс) мәтіндерді өзара байланыстырып қарастырамыз.

Әзіл-қалжыңдардың тілін меңгере отырып, өзіміздің сапалық құрамы жағынан әртүрлі мәліметтермен айналысамыз. Әзіл қалжыңдар тақырыптары мен олардың әртүрлілігі заңды түрде шығады; әркелкі эмоционалды мәнерлілігі; құрылымдық, тілдік және жанрлық безендірілуі. Алайда, әрбір жеке мәтіннің барлық үйлесімсіздігі кезінде жалпы" ауыз екі стильдің " нысаны мен мазмұнының қатынасында мағыналық константалармен ерекшеленетін, ескеру керек. Біз оларды күлкілі бағыттағы мәтін ретінде анықтаймыз.

Біз бұл зерттеу жұмысымызда, қазақ әзіл-қалжыңының тілідік табиғатын оның ішінде прагматикасына кеңінен тоқталуды мақсат еттік. Жоғарыдағы ғалымдардың тұжырымына сәкес өз зерттеуімізідің негізгі нысаны мәтінге байланысты екенін болжауға болады. Шама шарқымыз келгенше біз зерделеген мәліметтерге талдау жасап көрейік. Прагматика таным мен түсінікке, эмоцияға тікелей қатысты болғандықтан, әзіл-қалжыңдардың мәтіндерін қысқа, нұсқа алуға келмеді. Себебі, біз зерттейтін мәселелер кеңінен көрінбей қалады. Осы үшін мәтіндерді толықтай алып талдау жасауды жөн көрдік.

Біз зерттеу нысанына айналдырған әзіл, қалжыңдар халық арасында кең тараған «деген екен» атауымен белгілі жинақ әзілдер топтамасы болды. Мысалы, Халық ақыны Омар Шипин (1879-1963) бірде Қостанай облыстық газеті редакциясына келіп, егін орағына орай жазылған екі жүз жолдық өлеңін тапсырады. Ақсақалдың өлеңін қабылдап алып қалған редакция қызметкерлері оның жүз жолын қысқартып, жүз жолын газетке шығарыпты. Омекең келесі жолы редакцияға барған кезде жігіттер:

- *Ақсақал, ғафу өтінеміз, өлеңіңіздің жүз жолын ғана басуға мүмкіндік болды, - деп кешірім өтінген болады.* Сонда Омекең сәл ғана езу тартып:
- *Сендердіңде қақ жарымын қысқартатын «қасиеттеріңді» біліп, өзім де, есеппен көбірек жазып әкеліп ем... Егер газетке шыққан осы жүз жолды әкелген болсам, онда сендер елу жолын ғана қалдырар едіңдер,*- деген екен. [2.25]

- Қазақ әзіл-қалжыңының айтылу формасына қарай өзіндік басты ерекшелігі бар. Біріншіден, құрдастар арасында айтылатын әзілдердің көпшілігі ауыз екі стилде қолданылады,

екіншіден, қарапайым халық арасындағы қалжыңдардың мәтінін де тұрмыстық қарапайым сөздермен айтылып отырады. Үшіншіден, тілші, әдебиетшілер немесе зиялы қауым арасында айтылатын қағытпа қалжыңдардың көпшілігі сыпайы тілмен жеткізіліп отырады. Әрине бұл мәтіндерді көркем әдеби немес публицистикалық стилдің жанрына кіргізе алмаймыз дегенмен, ұнамды, өрескел емес кей жағдайда, ресми стилдің элементтері қолданылып, сыпайы жеткізілетінін ескеру керек. «***Ақсақал, ғафу өтінеміз****», өлеңіңіздің жүз жолын ғана басуға мүмкіндік болды, - деп кешірім өтінген болады,* бұл жерден, бірінші сөйлеушінің тарапынан ешқандай әзіл немесе қағытпа қалжың байқалмайды. Ресми түрде кешірім сұрау мағынасында айтылып тұр. Бірақ, тыңдарманнан жасқанған, қысылған мәндегі рең бұл сөйлемнен көрінеді. Оның дәлелі: «*өлеңіңіздің жүз жолын ғана басуға мүмкіндік болды*»- деген өзінің жағдайын түсіндіріп отырған мәнді аңғарамыз. Бұл нақылы тыңдарманға арналған форма. Ал тыңдаушы қандай формада тіл қатуы мүмкін, ашулануы немесе үнсіздік, кейде жәй ғана келісе салып айтушының сөзін қолдап, ризашылығын білдіруі де мүмкін. *Сендердіңде қақ жарымын қысқартатын* ***«қасиеттеріңді»*** *біліп, өзім де, есеппен көбірек жазып әкеліп ем... Егер газетке шыққан осы жүз жолды әкелген болсам, онда сендер елу жолын ғана қалдырар едіңдер*,- деп әзіл арқылы жауап беріп, өзінің бұл іс әрекетті қабылдауын тұспалмен жеткізеді. «Қысқартатын қасиеттерің» сөзі арқылы өзінің ренішін, өкпесін білдіп тұр. Қасиет сөзінің мағынасы қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «әрбір затқа тән айрықша белгі, ерекшелік, жақсы белгі» [3.491] мәнімен түсіндірілген. Сондықтан да сендер осындайсыңдар, мен білемін, мағынасы бұл сөйлемде басымдық алып тұр. Ал екінші сөйлемдегі, ... *«Егер газетке шыққан* ***осы жүз жолды әкелген болсам, онда сендер елу жолын ғана қалдырарр едіңдер»*** сөйлемін тұтастай қарастыруға тура келеді. Қазақ тілінің синтаксистік заңдылығына орай аяқталмаған ойды толықтырып тұрған бұл сөздер сөйлеу формасына күлкі реңін білдіріп, қалжың туғызып, жоғарыдағы жағдайды жәйлі шешуге үлес қосып тұр. Дегенмен, әзіл қалжыңның негізігі мәні мен мақсаты сөзден ұту, тапқыр ой айту болғандықтан, ақынның сөзінің ұтымды айтылып, жеңгенін байқауға болады.

Ғалым Тұғышбаева Ғ.Ж «Қарым қатынас пен сөйлеу әрекеті прагматиканың бір- бірнен ажырамас бөлігі. Прагматикалық сөйлеу әрекетінің негізінде адамдардың бір-біріне тіл арқылы ықпал ету, әрекетке итеру ұғымдары жатады. Бұл ұғымдар қарым-қатынасқа қатысушы коммуниканттардың мақсатынан туындайды. Демек, сөйлеу әрекетін тудыратын – сөйлеушінің мақсаты. Жалпы қайсыбір сөйлесімнің прагматикасы болмасын, нақты жағдайдағы адамдардың қандай мақсатпен сөйлеп тұрғанын анықтауды мақсат тұтады»-деп келтіреді [4.1]. яғни, біздің талдап, қарастырып отырған мәселеміздің тікелей прагматикаға қатысты екенін көреміз.

Қадырға ағалық лебіз білдіріп тұрған Қазақ мәдениет қоры облыстық бөлімшесінің төрағасы Жайсаң Ақбаев:

- Қадыр – қазақы ақын, даланың жаршысы. Оның гимні – таңсәрідегі малдың мөңірегені, -деп еді,

- Қадыр ағасының сөзін сәл түзетті:

- «Мен даланың гимні – малдың үні», -деп едім...

Жайсаң:

- Мен өз тілімде жеткізіп тұрғаным ғой.

Қадыр:

- Оны да қаперлеу керек екен-ау.

- Бұл мәтінен тең дәрежедегі адамдардың арасындағы шынай әзілді көруге болады. Біз жоғарыда атап өткен зиялы қауым өкілдерінің тілдесулері екені кейіпкерлерінен біліп отырмыз. Сонымен қатар ақынға берілген бағалау, мадақтау түріндегі ақын шығармашылығына көрсетілген құрметті сөйлеушінің тарапынан көрінеді: «*Қадыр – қазақы ақын, даланың жаршысы. Оның гимні – таңсәрідегі малдың мөңірегені, -деп еді»* бұл сөйлемнің ішіндегі негізгі бағалауы *«гимн», «малдың мөңірегені»* тіркестері. Гимн сөзінің қазақ тіліне кірме сөз екені дыбысталуынан белгілі. Ол грек тілінен шыққан «салтанатты ән»-деген мағынаны береді. Мемлекеттік рәміздердің бірі. Ал «малдың мөңірегені» тіркесі төрт түлік үй жануарлары оның ішінде сиыр малының дыбыс шығаруын мөңіреу деп түсінеміз. Гимн сөзінің мағыналық

жағынан терең мәні мен дәрежесін түсінуге болады ал малдың мөңірегені теңеуі аса жақсы, сәтті айтылған дей алмаймыз. Дегенмен, даладада гимн бар, даланың өзіндік, үні,гимні болады деп түсінік келеді. Оны аңғартатын себеп, тыңдаушының берілген жауабында тұр. *Қадыр ағасының сөзін сәл түзетті:*

- «Мен даланың гимні – малдың үні», -деп едім...

Жайсаң:

- Мен өз тілімде жеткізіп тұрғаным ғой.

Қадыр:

- Оны да қаперлеу керек екен-ау.

Ақын өзінің әдеби тілін айтып, жауап ұсынып еді, бірақ сөйлеуші тапқыр ойды әзіл арқылы ұтымды жауап беріп тыңдаушыны сөзден тұқыртып кетті. Сол ойды мен өз тілімде жеткізіп тұрмын деген өзіндік сөйлеу әдебі бар екенін ескерту арқылы күлкі реңін туғыза отырып, берілген жауаптан өзінің ойын дәлелдеп шықты. Тыңдаушының соңынан айтылған оныда қаперлеу керек екен-ау сөйлемінен, сөзден тосыла отырып, мойындағанын көреміз. Коммуникацияға түскен тұлғалардың көңіл күйлері мен эмоциялары анық көрінбеген диалогта, астарлы әзіл бар екені анық. Себебі, сөз таластырудағы сөздің ұтқырлығы, жеңіске жету, білдірмей ұта отырып, күлкі реңін тудырған басымдылықты байқаймыз.

Біз өз зерттеу жұмысымызда әзіл-қалжыңдардың прагматикалық қырларын қарастыра отырып, прагматиканың зерттелу аясы кең көлемді екеніне көз жеткіздік. Себебі тілдің сөйлеуі тек сөйлеу немес айтылу үшін жасалмайтыны анық. Кез келген сөйлеу әрекеті белгілі бір мақсатты көздейді. Сол әркетті жүзеге асыруда ең алдымен сөздің жүйелігі маңызды, ойыңызды жинақы жеткізуде рөл атқарады. Ал ұтымды айтылған әзіл, кез келген адамның қызметіне жарап, мақсатын орындайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тұңғышбаева Ғ. Ж. «Прагматика» ұғымының мағынасы мен қолданылу аясы, 2010, Алматы
2. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігі, «Дайрк-Пресс», баспасы 2008
3. Мақұлбекұлы С. «Отыз тістен шыққан сөз» Тараз-1997ж.
4. Майлин Б. "Сойқанды содылар" 1928.
5. . Жансүгіров І. "Сықақ" 1929., "Құқ" 1935.

ШОЛПЫ - ҚЫЗДЫҢ СӘНІ

Астрахан ауданы,Астраханка ауылы,
Астрахан №2 орта мектебінің 7 сынып оқушысы
Будко Валерия Сергеевна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Зейнелхан Қарлығаш
kzejnelxan@inbox.ru

Адамзат тарихында барлық уақытта және барлық халықтардың ортасында нәзік әйелдердің дарынды болымысы болғанын білеміз. Қазақ ұлтының таным түсінігінде -қазақ шежіресі анадан бастау алып, қызбен өрбіп, ұрпақ жалғастығы мен өмір сабақтастығын қыз балаға теңеп жатады. Ұлы даланың тарихнамасында есімдері аңызға айналған әндер, өлеңдер, поэмалар жазылған әйелдер аттары аз емес. Осы бір табиғаттың сұлу жаратылысының құпиясы қазақ әйелінің бойына ерекше дарыған. Оған себеп қазіргі күнге дейін сақталып жеткен салт дәстүрлеріміз бен ғұрыптарымыз. Қазақ әйелінің әлем сұлуларынан ерекшеленетін бірден бір белгісі қолаң шашы. Тек қана шашқа байланысты ақын, жазушылардың қалам тербеген бірнеше еңбектері бар екені жасырын емес. Бүгін біз осы қазақ әйелі ұғымы мен шаш және шашқа тағылатын әшекей бұйым

туралы сөз қозғамақпыз. Әрине шаш пен шашбау туралы қазіргі күнге дейін зерттелеген мәліметтер жеткілікті. Біздің мақсатымыз шашбаудың қадір қасиетін, өз ортамызда жаңғырта отырып, оқушылар арасында насихаттау. Ұлттық дәстүр мен құндылықтарды біле отырып, білімдерін шыңдау, ел азаматтарының міндеті.

Бұл – ұлттық санадағы сұлулыққа деген іңкәрліктен пайда болған эстетикалық талғам. Зерделі зергерлер әсем бұйымдарды дүниеге әкеліп, сұлулықтың санадағы бейнесін жасаған. Сол арқылы ұрпақты тәрбиелеп, көркем дүние меңгеріп, одан әрі жетілдіре берген. Бұл бұйымдар адам қажеттіліктерін өтеп қана қоймай, олардың өнер әлемі жайындағы көзқарасынан да хабар береді. Шынайы шеберлердің туындылары ғасырлар елегінен өтіп, бізге жетті.

Қазақ қолөнерінің басқа түрлеріне қарағанда, зергерлік өнімдердің жасалуы оның кәсіптік сұранымына байланысты. Әр зергердің өз ерекшелігі болған. Ол құпиялар жанұядағы осы кәсіпке бейімделген адамға мирас болып қала берген. Дәстүрлі зергерлік өнерде шеберлер әр түрлі құралдарды өздері жасап пайдаланған. Зергерлердің аса көп жасайтыны – әйелдердің әшекей бұйымдары. Қазақ қыз-келіншектері кеуделеріне алқа, құлақтарына сырға, шаштарына шолпы, білектеріне білезік, саусақтарына жүзік таққан.

Бір-біріне үзбелеп бекітілген үлкенді-кішілі өрнекті алқалардан құралатын салмақты да салтанатты өңіржиектер аса көзтартарлық әсем болады. Қатар-қатар тізбектелген тастар қондырылып жасалған тамақ алқа асыл матамен өрнектеледі. Ал інжу-маржан қадалған тамақшаларды қыздар жиі тағады.Қыз баланыың бұрымына, шашына деген құрмет, сезімталдық әр халықтың дәстүрінде бар. Бір қызығы барлық ұлттарда да шашты киелі санап кесуге болмайды деп сенеді. Тарихатан білетініміздей әйелдің шаш бойынша мәртебесін анықтайды. Мысалы, орыс халқының қыз немесе үйлену тойында жасалатын "өрмелеу" рәсімі бар. Қыз шашының ұшын өріп, шаштарға салып, бас киімнің астына жасырынған. Осы уақытта ол еркін өмірімен қоштасқан ән шырқады. Бұл бас киім ол адамдардың көзінше шешпейтін болған, осындай дәстүрдің қазақ халқында бірнешеуі бар. Белгілі шығыстанушы-түркітанушы В. В. Радлов 25-40 жастағы әйелдер кимешек киген, бас киім киген, ол басын, мойынын, кеуде мен арқасын жабатын. Әйелдер бастарын повязывали жаулық, былайша айтқанда, орамал. Егер әр түрлі ұлттардың дәстүрлерін салыстырсақ, көпшілігінде басы жабылмаған адамдардың, тұрмыстағы әйелдердің пайда болуына тыйым салынғанын байқауға болады. Әдетте бұл күйеуінің қызғанышымен байланыстырады, бірақ шаш сиқыр мен зұлымдардан өзін қорғау үшін жабылған тағы бір нұсқасы бар. Ол әрдайым сиқырлы күш көзі сияқты шаштарға ұқсайды деп ойлады. Қазақтардың салтында ұзын бұрымдар сұлулықтың белгісі болып саналды, олар туралы әндер, өлеңдер және тіпті ертегілер айтылды. Мысалы, қыздың сұлулығын сипаттағанда: "Қыпша бел қолаң шаш" ("жұқа тал, ұзын сәнді шаш"). Мысалы, "Ой көк" халық әнінде "Шашын он күн тарап, бес күн өрген" деген сөздер бар. Иә, қызды әдемі шашының арқасында ғана сүйе алады деп айтуға болады! Мысалы, "Құламерген" ертегісінде батырдың әйелі Құламерген ұзын және сәнді шаштарға ие болды. Бір күні ол өзенге шомылғанда оның бірнеше шашы ағысқа түсіп кетті. Бұл шашты жалмауыз кемпір, таңдап алып, оларды ханға жеткізеді, бұл шаш ханды сұлулығымен баурап алып, оның иесіне сырттай ғашық болды. Нәтижесінде Құламерген қараңғы жерге тасталған, ал оның әйелі ханға алып келді және күштеп үйленгісі келді. "Аламан және Жоламан" ертегісінде де осындай сюжеттік желі бар. Ұзын бұрым ғасырлар бойы сұлу қыздың көркі саналып келеді. Қыздың сұлулығын оның шашы мен бағалы.

Білектей арқасында өрген бұрым,
Шолпысы сылдыр қағып, жүрсе ақырын.
Кәмшат бөрік, ақ тамақ, қара қасты,
Сұлу қыздың көріп пе ең мұндай түрін?

– деп ұлы Абай жырлағандай, халқымызда қыз-келіншектің көркі – шаш, шаштың сәні – шашбау, шолпы, шаштеңге, шашқап.Әйел шашы табиғатына қарай: қолаң шаш, сүмбіл шаш деп, өріміне қарай жалғыз бұрым, қос бұрым деп аталады. Қазақ халқы шаш күтімін, яғни оны тарауды, өсіруді, өруді үлкен тәрбие мектебі деп түсініп, «Ақ үйден бір қыз шықты көзі күлген,

шаштарын он күн тарап, бес күн өрген», - деп жырға қосады. Біздің данагөй ата-бабаларымыз, мейірімді ақ әжелеріміз ежелден-ақ: «Шаштың киесі бар», – деп айтып кеткен. Олардың ақыл-кеңесі бойынша, шашыңның бір талын да кез - келген жерге тастауыңа болмайды, оны құс ұясына салуға алып кетсе, бас ауруына тап боласың. Қазір ғалымдар бұл сөздің астарында ақиқаттың жатқанын анықтап отыр. Олардың пайымдауынша, адам шашы ғарыш энергиясын қабылдайтын антена. Бұл ғылыми тұрғыда дәлелденген ақиқат.

Осы орайда зерттеушілер Шәкәрім, Төле би тәрізді ұлыларымыз бен ақылман аталарымыз шаш, сақал, мұртын әдемі қоя білгендігімен олардың бойындағы көптеген ізгі қасиеттердің арасында байланыс барын айтады.

Шаш күтімі, оларды өсіру үлкен шыдамдылықты талап етеді. Шаш тарауға арнайы қос тарақ үшін кейде нақты зергерлер арнайы жасайтын болған. Шеберлер мүйіз тарақтарын да жасады. Шашты жылтырату үшін сары май мен жұмыртқа ақуызының қоспасынан дайындалған шаш-май (шашқа арналған бальзам) қолданылды. Шашқа арналған әшекейлердің арасында шолпылар ерекше орын алды (шетінің ұшына бекітілген). Шолпы безендіріп қана қоймай, шаштың өсуіне ықпал етті. Әдемі шолпыларды тек қыздар мен жас әйелдер киген. **Шолпы, шаш теңге** – бұл бұйымдарды қыз-келіншектер шаштарының ұшына тағады. Шаш теңгелер мен шолпылар әсем шиыршықталған күміс үзбе бауларға бекітілген тоғыз теңгеден тұрады. Тоғыз – қазақ ұғымында киелі сандардың бірі. Олар бір-бірімен ұзыннан-ұзақ жалғасып, шаштың ұшына бірге өріледі. [1.92] Қазақ тарихы туралы еңбектерде шолпы – қыздардың бұрымға тағатын әшекейі. Шолпыны екі үзбелі етіп, күмістен соғады. Қақталған күмістен соғады. Қақталған күмістен үш бұрышты немесе сопақша пішінді етіп жасалады да, ортасына асыл тас орнатылады. Үлкен тұмаршасының етегіне шынжырлап немесе үзбелеп соғып, сөлкебай тіркелген біреше салпыншақ тағылады. Ол баулары арқылы бұрымға қоса өріледі. Дәстүрлі қазақ қоғамында шолпының – көзді шолпы (асыл тас қондырылған), қозалы шолпы, қоңыраулы шолпы, шынжырлы шолпы, қос үзбелі шолпы, маржанды шолпы, меруертті шолпы, ақықты шолпы т.с.с. түрлері мен атаулары кездеседі. Шолпыны о баста әйелдер қара ниетті тылсым күштерден қорғану үшін тағып жүрген. Халық адамның жарты жаны шашта болады деп, оны қорғау мақсатында шолпы, шашпау таққан. Кейде олардың салмағы 3 кг-ға жеткен. Шолпы қыздардың жүрісі мен бойын тік ұстау мәнерін қалыптастырған [2.530]

Қазақ қыздары киімінің тұрақты элементі шашбау әшекейлері болды, ол әйел затының өзіндік ерекшелік белгісін білдірді. Шашбау әшекейлері құрылымы бойынша екі түрге бөлінді. Бірінші, оның жинақы болып келетін түрі шолпы деп аталады, ол сырғымалы құрама бөліктерден: жылтыр меруертпен біріктерілген дөңгелек, гүл тәріздес әшекейден, жартышеңбер немесе орыстың (оның ішінде жалған) тиындарынан, әртүрлі пішінді жұқа медальоннан, күміске бекітілген түрлі түсті тастардан құралады. Екінші түрдегі әшекейдің жалпы атауы – үзбелі шашпау, ол – ұзындығымен ерекшеленеді, оның сәндік элементтері мынадай: күміс шынжырлармен немесе жүн, жібек баулармен, маржан моншақтармен, тапсалармен безендіріледі. Бұл әшекейлердің элементтері шолпыға ұқсас жасалуы мүмкін. Шашбаулар бұрымға бекітіліп, олардың ұзындығын көрсететін, сонда ұзын үзбелі шашбау бұрымға ілінетін, не олар күміс шынжырлар мен түрлі түсті сымдар арқылы шашпен бірге өріліп, шашқа айқын нақты сән береді. Кейде бұл әшекей қара баулармен де бірге өріліп, шаштың жетіспейтін ұзындығы мен қалыңдығын толықтырып тұрады.

Бұл күнде күнделікті тұрмстан қолданудан шолпы мен шашбаудың қалғаны жасырын емес. Бірақ, әлі күнге ұзату тойлары мен сырға салу дәстүрлерінде қазақ қыздары шолпы мен шашбау тағып өз шаштарын әсемдеп өреді. Әрине заман талабына сай жаңарған шашбау түрлері бұл күнде тек күмістен емес басқа да дүниелерден жасалып қолданылуда. Қазақ қызының сұлулығын әйгілеген шашбаудың адам денсаулығына да пайдасы бар екендігі ғылымда дәлелденеген. Қыз баланың тік жүріп, бойының сұңғақ өсуіне әсері бар делінеді. Әйгілі Мұхтар Әуезовтың «Абай жолы» романында шашбаудың сылдырына қарап, қыз баланың мінез-құлқына баға беретіндігі айтылады. Сонымен бірге шашбаудың сыңғыры естілсе, артық ауыз сөз бен ауыл арасындағы әңгімені тоқтатып, қыз бала келе жатыр -дейтін болған.

Біз қарастырып отырған бұл мәселе терең талдау мен жан-жақты саралауды қажет ететін тақырып, дегенмен, оқушылар үшін пайдалы әрі қызықты ақпарат. Сондықтан да қазақ қызының шашы мен оған тағылатын әшекей бұйымдар оның ішінде шашбау туралы мәселе әлі де зерттеуді қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Зергерлік өнер әлемі Алматы 2017ж
2. Қазақ салт дәстүрлері "Балауса" баспасы Алматы 2017ж
3. Қазақстан ұлттық энциклопедия-"Қазақ энциклопелиясының Бас редакциясы" Алматы 2007 ж

АНИМАЦИЯЛЫҚ ТУЫНДЫЛАРДЫҢ БҮЛДІРШІНДЕР МЕН БАЛДЫРҒАНДАР САНАСЫНА ӘСЕРІ

Көкшетау қ. №3 Мәлік Ғабдуллин атындағы мамандандырылған көпбейінді мектеп-гимназиясы, 9 сынып оқушысы
Бураканова Дильназ Серикбаевна
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің доценті, ф.ғ.к. Кажибаева Гульден Кенесовна
guldenkgk@mail.ru

Мультипликациялық кино (латын тілінде multiplicatio – көбею; ағылшын тілінде – жандандыру) – суреттердің, қуыршақтардың қозғалысы фазаларын жеке кадрларға түсіріп, ретімен көрсетуден туатын кино өнерінің бір түрі [1]. Анимациялық туындылар арқылы балаларға белгілі бір ойды жеткізіп, олардың танымын кеңейтуге және тәрбиесін қалыптастырып, өнеге тұтуға, қиял көкжиегін дамытуға ықпалы бар кино өнерінің ерекше бұл түрі қазіргі заманауи технология дәуірінде өте жетілген.

Біз мақаламызда отандық мультфильмдердің бүлдіршіндер мен балдырғандар санасына әсерін, тәрбиесіне ықпалын және сол анимациялық туындылардың сапасын, жас ерекшелікке қарай жіктелісін қарастырамыз.

«Қазіргі мультфильмдердің тәрбиелік мәдениет тудырушы белсенділігін шартты түрде келесі үш топқа бөлуге болады: әлем жайындағы қарапайым білімдер; жаңа сөздер мен ағымдар; адамдар арасындағы қарым қатынастар моделі; адамдардың құндылықтары, эстетикалық компонент. Мультфильмдер балаға жалпыадамзаттық тәжірибе, мәдениет, дәстүрлер мен халықтың тарихын қол жетімді етеді, сонымен қатар ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды жас ұрпақтың санасына сіңіруге жол ашады» деп мультфильмнің қызметін, әсері мен ықпалын атайды [2,153 б.]. Яғни, анимациялық туындылардың бала санасына ықпал етерлік мәні зор.

Жалпы анимациялық туындылар балалардың жас ерекшелігіне қарай жіктелуі де қажет. Мысалы, 3-5 жастағы мультфильмді 6-9 жастағы балалар қызығып қарамайды. Сондықтан әр жастағы балалардың оқиғаны қабылдау деңгейі, түсіну, қабылдау өресі ескерілуі тиіс. «Мұзбалақ», «Қазақ елі», «Күлтегін», «Аңшы», «Отырарды қорғау», «Тұрлыхан», «Тастүлек», «Қанатты барыс», «Ақ қасқыр», «Керей мен Жәнібек» т.б. мультфильмдерін 7-9 жастағы балалардың көріп, түйсінуіне, осы жастағы балалардың философиясына сіңімді келетін анимациялық өнімдер болып табылады. Себебі, бұл өнімдерде уақыт ұзақтығы бар, ал бұл жастағы балалар мұндай мультьфильмдерді шаршамай көре алады. Олардың физиологиялық жас ерекшелігіне сай келеді. Екіншіден, оқиғада тартыс бар. Жас ерекшелікпен үндес келетін шағын шиленіскен тартысқа құрылған сюжетті 7-9 жастағы балалар қабылдай алады. Ал 3-6 жастағы балалар үшін уақыт ұзақтығы тым қысқа болуы тиіс. Екіншіден, бұл жастағы балаларға шағын ойын түрінде, оқиғасы ықшамды, юморлы болуы керек.

Бүгінде бүлдіршіндер мен балдырғандарды елжандылықты, достықты, адамгершіліктің алғашқы әліппесін үйрететін, жас буынға елінің, ұлтының тарихын, ұлттық құндылықтарын дәріптеп , санасына сіңіретін, танымына жеткізетін анимациялық фильмдер қазақтың ұлттық кино қорында молынан кездеседі.

1967 жылы жарыққа шыққан Әмен Қайдаровтың *«Қарлығаштың құйрығы неге айыр?»* мультфильмі қазақ мултипликациясының тарихының көшін бастайды. Ол – ертегі негізінде түсірілген тұңғыш отандық мультфильм. Фильм 1968 жылы Ленинградта өткен Бүкілодақтық фестивальде екінші жүлдеге ие болды. Бұл туынды – әлем елдерінің экрандарында көрсетілуімен және күні бүгінге дейін телеэкранда қойылып келе жатуымен өміршең қалпын жоймаған ерекше мультфильмдік сапалы өнім. *«Қарлығаштың құйрығы неге айыр?»* мультфилімінің ерекшелігі сонда: кез келген жастағы балалар жалықпай көре алатын туынды. Мультфильмнен бала мәңгілік тақырыптардың бірі: зұлымдықтың зиянын, ізгіліктің қадірін түсінеді.

Әмен Қайдаровтың түсірген “Ақсақ құлан”, “Құйыршық”, “Қожанасыр – құрылысшы” атты фильмдері қазақ мультипликациясының алғашқы жетістіктері болып, соның негізінде 1970 жылдары қазақ мультипликациясы Орта Азиядағы жетекші орынды иеленді. Режиссер-суретшілер Ж.Даненов пен Ұ.Қыстауовтың «Алпамыс батыр», «Айдаһар аралы», Е.Әбдірахмановтың «Тапқыштар», «Бозторғай», Б.Омаровтың «Үш шебер», «Қаңбақ шал» анимациялық туындылары да сапалы болды. Белгілі бір кезеңде балалардың мультфильмдік өнімге деген сұранысын өтеді.

Халқымыздың тәлім-тәрбиелік мұрасы қашанда, қай кезеңде болмасын ізгілікті, мейірбандылықты дәріптейді. Ұрпақты жастайынан тәрбиелеудің маңыздылығы тал бесіктен басталған. Әңгімелер, ертегілер баламен қарым-қатынас жасаудың ең сапалы құралы болса, қазіргі заманауи дамыған қоғамда *бүлдіршіндер мен балдырғандар тәрбиесінде* мультфильмдердің әсері мол, ықпалы айрықша деуге болады.

Кез -келген мультфильмнің баланың психологиясына не жағымды, не жағымсыз әсер етеді. Олардың ішінде балаға жақсы қырынан әсер ететін және жаман қырынан ықпал жасайтын мультфильмдер де бар. Отандық өнімдер көбіне баланың жағымды эмоциясын қалыптастыруға арналған. Бүлдіршіндер мен балдырғандар тәрбиесінде Ә. Хайдаровтың («Қарлығаштың құйрығы неге айыр?», «Ақсақ құлан», «Құйыршық», «Қожанасыр-құрылысшы», «Қырық өтірік») анимациялық туындыларының балалардың қиялын, тәрбиесін жетілдіруде пайдасы басым. Ал қазіргі шетелдік кейбір анимациялық өнімдер баланың жағымсыз эмоциясын қалыптасуына ықпал етіп жатыр («Маша мен аю», «Монстрлар мектебі», ««Винкс клубы – сиқыршылар мектебі», «Спанч Боб – төртбұрышты шалбар» т.б.).

Қазіргі таңда мультфильм түсірумен айналысып жүрген «САҚ» (бұрынғы «Жебе») киностудиясының түсірген «Толағай», «Қошқар мен Теке», «Момын мен қарақшылар», «Маймақ қаз» т.б. мультфильмдерінің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен тәрбиелік мәні бар. *«Қошқар мен Теке»* мультфильмінде қошқар мен теке бақыт іздеп, сапарға шығады. Еркіндікте және бейтаныс жерде өмір сүру алғашында қызық болып көрінеді, алайда әр түрлі шытырман оқиғаға тап болады. Тіпті қатерден әрең қашып құтылады. Мультфильм оқиғасы балаларға бақыт, қуаныш әркімнің өз үйінде екенін түсіндіреді. Сәуле Досжанованың сценарийі бойынша түсіріліген *«Маймақ қаз»* мультфильмінде кемтар болып туған қаздың балапанының тағдыры суреттеледі. Өзге балапандар оны кемсітіп, ойын ойнағанда үнемі оның кемтарлығын бетіне басады. Әкесі: «Көктүйнекті қырғи алғанша, әлгі маймақты неге алмаған» деп анасына қатты зілденіп айтқан сөзін естіп, намыстанған маймақ қаз көлге жалғыз кетіп қалады. Оны өзге қаздар тауып алып, өздеріне асырап алғысы келетінін айтады. Отбасы іздеп келсе де, үйіне маймақ қаз оралмайды. Күз болады. Барлық құстар жылы жаққа оралады. Маймақ қаз да асырап алған ата-анасымен жылы жаққа ұшып кетеді. Туған жерге қайта ораламыз деген әсем көңілмен ұшады. Мультфильмде ешқашан адамның туа бітті кемістігін бетке баспау, оны қорламау тәрізді адамдық өлшемге тән қасиеттерді жеткізеді. Сонымен қоса туған жер құндылығын бала санасына сыйдырады.

Қазақ мультфильм өнімдерінің үлкен шоғырын елжандылық, ерлік, ұлттық құндылықтар тақырыбына арналған анимациялық туындылар құрайды. Атап айтсақ, «Мұзбалақ», «Қазақ елі», «Күлтегін», «Аңшы», «Отырарды қорғау», «Тұрлыхан», «Тастүлек», «Қанатты барыс», «Ақ қасқыр», «Керей мен Жәнібек» т.б. мультфильмдері – ерлікті, елдікті дәріптейтін, батылдыққа, жігерлілікке баулитын, ұлтының тарихын, батырларының ерлігін үлгі ететін туындылар.

ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің тапсырысы бойынша түсірілген «Мұзбалақ» мультфильмінде бүркіт пен адамның достығы туралы баяндалады. Фильмді режиссер-аниматор – Тұрдыбек Майдан және Тілек Төлеуғазы жасап шыққан. Мультфильмінде аңшы Шегір батырдың зұлымдығы, бүркітті қорлықпен ұстауы, оның зұлымдығы үшін елді жыланның жеп кетуі, жас аңшы Ақтайдың ізгілігі, бүркітке жасаған қамқорлығы суреттеледі. Ақтайдың жыланмен шайқасып, елді құтқару ерлігін көрсетеді. Авторлар сонымен қатар «Мұзбалақ» атты анимациялық фильм арқылы тарих қойнауына сіңіп, ұмыт болып бара жатқан қазақтың саятшылық мәдениетін көрсетеді. Адам мен бүркіт арасындағы сенімді, достықты жас ұрпақ санасына сіңіруді мақсат тұтқан.

Аспан әлемінде тілдескен,
Он сегіз мың ғалам.
Тікенегі мен гүлі өскен,
Өзгермейтін заман.
Самал желі өбіп бетімнен,
Шыққан кезде шыңға.
Айтамын деп сөзім бекінген,
Жүрегімді тыңда.
Ай, ай, жолымды бер,
кең жазиралы даламын.
Мекенімді табамын.
От пен судың даласы...
Адамзаттың баласы.

Сен де маған қарашы, деген «Мұзбалақ» мультфильміндегі әннің өзі де ұлттық рухқа жетелейтін әуен, сонымен қатар осы анимациялық өнімнің мазмұнын ашуға ықпалы да бар. «Мұзбалақ» атты анимациялық фильм – көркемдігі жоғары, сапалы туынды.

Анимациялық туындылардың бүлдіршіндер мен балдырғандар санасына әсері қандай?

Біріншіден, адамгершілік тәрбиесін қалыптастырады. Бала мультфильмдерден мінез-құлық үлгілерін байқай отырып, өзін қалай ұстауы керек екенін, мақсатына қалай қол жеткізуге болатынын үйрене бастайды. Қазақтың, яғни ұлттық мультфильмдердің басым бөлігі адами қасиеттерді дамытуға бағытталуымен ерекшеленеді. Мұндай анимациялық өнімдер балаларды кейіпкерлермен бірге уайымдатып, жанашар болуға, дос бола білуге, ата-ананы құрметтеуге жетелейді. Жақсылық пен жамандықтың не екенін, жақсылықтың қадірін, жамандықтың зиянын ұғындырады.

Екіншіден, азаматтық тәрбиені қалыптастыруға жетелейді. Елдікке, ұлттық құндылықтарды тануға негіз болады.

Үшіншіден, еңбек тәрбиесін шыңдайды. Мультфильмдердің кейіпкерлері балалардың ата-аналарына, бауырларына, достарына көмек көрсетуіне, жәрдемдесу қажет екеніне үйретеді.

Төртіншіден, эстетикалық тәрбиесін жетілдіреді. Мысалы, егер мультфильмдерде табиғаттың әсемдігі көрсетілсе, оның кейіпкерлері арқылы балаларда табиғатты қорғау сезімі қалыптасып, аялау, құрметтеу қасиеттері қалыптаса бастайды. Сұлулық, әсемдік, әдемілікті кішкентай танымындарына сыйдырып, сол әсемдікке қарай қадам жасайды.

Қолданылған әдебиет:

1. Отандық телеарналардағы анимациялық туындылар: мазмұндық сапасы мен пішіндік ерекшеліктері .stud.kz/referat/show/43464

2. А.Н.Жәнібекова. Бүлдіршіндердің дамуына қиял-ғажайып ертегілер мен жаңашыл мультфильмдердің әсері. «Ғылыми зерттеулер әлемі» журналы. №1-12(115-126), January-December, 2017.

ЖАҢЫЛТПАШ ЖАНРЫН ЖАҢҒЫРТАЙЫҚ

Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің,
7 «В» сынып оқушысы
Денежко Юлия
Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің
қазақ тілі мен әдебиеі пәнінің мұғалімі
Атошева Жазира Беибитовна
zhazken_7@mail.ru

Қазақ фольклорының жекелеген жанрлары бойынша көптеген ғалымдарымыз ғылыми зерттеу еңбектер жазды. Жаңылтпаштардың балалар фольклорынан алатын орны айрықша. Бала тәрбиелеуде бұл жанрдың ерекше маңыздылығына халық ертеден үлкен мән берген. Қазақ халқы балалар тәрбиесіне, ұрпағының саналы болып өсуіне жіті көңіл бөлген. Бұл ұғымды саналы ұғынған қазақ халқы ұрпақ тәрбиесін бала дүниеге келген күннен бастаған. Мұндай тәлім-тәрбие жүргізу ерте кезден қазірге дейін жалғасып келе жатқан құнды дәстүріміздің бірі. Мұны, әрине, қазақтың қазыналы ауыз әдебиеті үлгілерінен көре аламыз.

Жаңылтпаш жанрының дәстүрлі тәлімдік-тәрбиелік мектебіне айналу мәнісі, әрине, оның танымдық қуаты мен тәрбиелік маңызынан, көркем бояулы эстетикалық күшінен, ойлы-сезімді тереңдігімен айқындалады деп түсінеміз. Сонымен қатар, дүние сырларын танытып, білім берерлік, білік-дағды қалыптастырарлық ерекшелігі де бар. Жаңылтпаш ана тілінің бай қорын, мол мұрасын бала жастан игеруге, жатық сөйлеп, тіл саздылығын тануға көмектеседі, көркем сөзді қастерлеуге тәрбиелейді.

Жаңылтпаш мазмұнында халық өмірінің түрлі қырларын таныстыратын танымдылығымен қатар, балаларды тағылымдық өнегеге баулитын ғибраттық сарындар да мол кездеседі.

Қамаштан көріп қалашты,
Қалашқа Жарас таласты.
Бөлінсін десең қалаш тең,
Таласпа Жарас, Қамашпен, – тәрізді кейінірек шыққан жаңылтпаштар бұл ойымызға дәлел бола алады. Жаңылтпаштардың өлең құрылысы тым шағын, қарапайым болып келеді. Дегенмен ішінара:

Жаңбыр жауып келеді қар аралас,
Бір топ қатын келеді шал аралас.
Тауға қайың бітеді тал аралас,
Бір топ сиыр келеді тана аралас, – сияқты қара өлең үлгісіндегі шумақтар да кездеседі. Немесе:

Айыр атанды жүк қартайтар,
Семіз қойды май қартайтар.
Күйгелек менің атамды
Жас қартайтпас, ой қартайтар, – тәрізді нақыл деуге келетіндей жаңылтпаштар да бар. Жалпы, жаңылтпаштың ұйқасты, үйлесімді тілмен келетін өлеңдік өрнегі де балаларға үлкен ләззат береді. Жаңылтпаш – қазақ балалар өлең-ойындарының ішінде салмақты орын алатын тәрбиелік мәні жоғары, көркемдік кестесі де күрделі жанрлық түрлердің бірі. «Жаңылтпаштың сөздері айтуға қиын, көбінесе ұяң, қатаң дауыссыз дыбыстардан құралады. Жаңылтпаштың әрбір сөзі шапшаңдата, тездете айтылуға тиіс. Ол әрбір сөзді жылдамдата айтумен қатар нақышына келтіре, мүлт кетпей оралымын таба айтуға тиіс», - деген ғалым

М.Ғабдуллиннің пікірінде жаңылтпаштардың тәрбиелік мәнінің жоғары екендігін дәлелдей түседі.

Жаңылтпаштар тақырып жағынан алуан түрлі. Тұрмысқа қажетті күнделікті қолданылатын заттар, табиғат және табиғи құбылыстар, шаруашылық түрлері, жан-жануарлар мен өсімдіктер әлемі, т.б. тақырыптарды қамтиды.

Шығарма астарында жатқан ойды аңғарып, ой қорытындысын жасау алғашқы кезде балаларға қиынырақ түсуі мүмкін. Бірақ үлкендердің көмегімен бала астарлы мағынаны табуға дағдылана бастайды. Соның нәтижесінде кейін бала өлеңнің, әрбір жұмбақтың, әрбір жаңылтпаш пен өзге де шығармалардың байыбына барып, мазмұнына терең үңіліп, қорытынды шығара білуге үйренеді. Бұл бір жағынан баланың ақыл-ойын, санасын, тілін, логикасын дамытса, екінші жағынан оған рухани, этикалық және эстетикалық тәрбие береді.

Айтылмақ ой жаңылтпаш арқылы тыңдаушыға қызықты да әсерлілігімен көкейге қонымды болып, қарапайым жеткізіледі.

Мысалы: Асан бақша жақтан ақ сабақ асқабақ әкелді,
Басқа жақтан басқарақ асқабақ әкелді.

Мұнда Асанның өз маңдай терін төгіп еңбек еткен бақшасынан алынған асқабақ пен басқа жақтан әкелген асқабағын әдемі де, астарлы, ұтқыр да тапқыр жаңылтпашпен айқындап беріп отыр. Жаңылтпаштар көп жағдайда шағын көлеммен шектеліп, заттың барлық қасиеттерін айтпай-ақ, негізгі белгілерін басшылыққа ала отырып, қысқа да нұсқа түрінде айтылады. Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың ана тіліне деген құштарлығы артып, ойлау қабілеті шыңдалады. Сондай-ақ баланың аңғарымпаздығы, алғырлығы ұштала түседі. Бұлар, бір жағынан баланың ойлауын жетілдірсе, екінші жағынан сөздік қорын да молайта түседі.

Жаңылтпаш адамды өнерге, ойын дамытуға, тілін жаттықтыруға үйрететін этнопедогогикалық туынды болып есептеледі. Жаңылтпаш - баланың ойлау қабілетін дамытуда, тілін ширатуда, дүниетанымын дамытуда маңызы зор. Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың ана тілін ардақтау, сөз қадірін білу сезімі қалыптасып, ойы қиялы дамиды, тәлім-тәрбие алады.

Жаңылтпаштың басқа жанрлармен байланысын зерттеу, оның қалыптасуы, даму жолдары, көркемдік ерекшеліктері жайлы ғылыми еңбектер жазу әдебиеттану ғылымына қосылған нәтижелі іс деп білеміз. Жаңылтпаштар фольклордың басқа жанрларымен де тығыз байланысты. Халықтық шығармаларды басқа жанрларымен салыстырудың өзгешеліктерін айқындауға мүмкіндік береді. Басқа жанрлармен байланысты зерттеу арқылы жаңылтпаштардың тарихи шығу жолын, даму және өзгеру жолдарын байқаймыз.

Кейбір шешендік сөздер мен қанатты сөздердің және ертегілер мен мақал-мәтелдердің төркіні осы жаңылтпаштармен де ұштасып, жалғасып жататынын көруге болады.

Жаңылтпаштардың басым көпшілігі халық өлеңдерімен байланысты айтылады. Тіпті аллегориялық сипатта айтылатын халық өлеңдері көбіне жаңылтпаштарға жақын болады. Әсіресе, қазақ халқының айтыс өлеңдерінде жаңылтпашпен айтылатындары өте көп. Мұнда ақындық өнермен қатар, өмірді көп біліп, көп көрген айтысушы адамның парасаттылығы мен білімділігін қажет етеді.

А. Байтұрсынов «Әдебиет танытқыш» атты еңбегінде жаңылтпашқа мынадай түсініктеме береді: «Жаңылтпаш деген аты жаңылтудан шыққан. Қатарынан қайта-қайта шапшаң айтқанда, иә тіл келмейтін, иә тіл басқа сөз қылып бұзып кететін сөздердің басын құрап, келістірген шығарма – жаңылтпаш деп аталады». Қай халықта болсын жаңылтпаш сөйлеу аппаратратына күрделендіріліп берілетін синтаксистік жағынан дұрыс құрылған фраза болып есептеледі. Мағыналық жағынан әр түрлі болғаныман дыбысталуы жағынан жақын сөздерден, фонемалардан түзіле отырып, жаңылтпаш белгілі бір ырғақ пен әуезге негізделеді. Жаңылтпашта ырғақтың, аллетерациялық, тәсілдің болуы заңды құбылыс. Қазақ тіліндегі жаңылтпаш жанры туралы аз-кем айтылып қалатыны болмаса, осы уақытқа дейін аталған жанрдың құрылысы мен жасалу жолдары, тәсілдері туралы әлі зерттелмей келеді.

Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың тілін ардақтау, сөз қадірін білу сезімі қалыптасып, ой-қиялы дамиды, тәлім алады. Жаңылтпаштарды халық бала психологиясы мен тілінде болатын мүкістерге сәйкес шығарған. Тілі шыға бастаған жас бөбекпен, тілі шыққан балдырғандардың тілінде көбінесе «р» дыбысы мен «и» дыбысын, «ш» дыбысын «с» дыбысымен шатастыру байқалады. Әсіресе, тілдің алдыңғы (тілалды) дірілмен айтылатын «р» дыбысын айту алғаш көптеген бөбектерге қиын сияқты болып көрінеді. Сондықтан жаңылтпаштар да, көбінесе сол «р» дыбысы мен «и» дыбысын қатар айтуға құрылған. Бала тіліндегі «ш» дыбысы мен «с» дыбысын шатастырып айтуды түзету үшін халық жаңылтпаштарды шығарған. Сол сияқты «қ-к», «ж-ш», «т-д», «н-ң» т.б. дыбыстарды шатыстырмай айтуға жаттықтыратын жаңылтпаштар бар.

Халық педагогикасының бұл саласын қазақ ақындары дамыта түсті. Олардың бір ерекшеліктері, ол жаңылтпаштар көбінесе әрі тіл ширату, әрі дүние таныту, әрі білім беру, тәрбиелеу. Сонымен бірге жаңылтпаштар баланы табиғатты қорғауға тәрбиелейді, баланың тілін ширатады.

Жаңылтпаштар тек жас балалардың тілін ширату үшін ғана қолданылмайды, сонымен қатар жаңылтпаш айтысып, тіл ұстартуды үлкендер де салтқа айналдырған болатын.

Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың ана тіліне деген құштарлығы артып, ойлау қабілеті шыңдалады. Сондай-ақ баланың аңғарымпаздығы, алғырлығы ұштала түседі. Бұлар, бір жағынан баланың ойлауын жетілдірсе, екінші жағынан сөздік қорын да молайта түседі. Жаңылтпаш (аз қолданылатын атаулары – тез айтқыш, таза айтқыш, тіл сындырғыш) – халық фольклорының әзіл жанры, шағын өзіндік өлең. Жаңылтпаштар өлеңдерден сөздердегі ұқсас және айтылуы қиын дыбыстар мен әріптердің тіркесі мен орын алмастыруына негізделетіндігімен ерекшеленеді.

Жаңылтпаштардың авторы – халық. Бұрын жаңылтпаштар балаларды күлдіру және ойнату үшін ойлап табылатын. Заманауи Қазақстанда қазақша жаңылтпаштарды оқытушылар мен логопедтер мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалардың сөйлеу қабілетін жақсарту үшін жиі пайдаланады. Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың ана тіліне деген құштарлығы артып, ойлау қабілеті шыңдалады. Сондай-ақ баланың аңғарымпаздығы, алғырлығы ұштала түседі. Бұлар, бір жағынан баланың ойлауын жетілдірсе, екінші жағынан сөздік қорын да молайта түседі. Жаңылтпаштар өз ұлтын, өз мұрасын түсінуге үйретеді. Жаңылтпаштар баланың дүниетанымын, тілін дамытып, кішкене кезден бастап мақсатты іс-әрекетке үйретеді.

Бала тәрбиелеуде ғасыр бойы пайдаланып келген ауызекі поэтикалық шығармашылығының асыл тіректерін – бүгінгі күнге дейін құнын жоймай келген мұраны оқу – тәрбие үрдісінде тиімді пайдалану көкей тесті мәселе. Себебі, олар біріншіден, оқушылардың білім, білік, дағдысын қалыптастырады; екіншіден, логикалық ойлау қаблетін дамытып, ақыл-ой ұшқырлығына, шапшаңдыққа баулиды; үшіншіден, халқымыздың тұрмыс- тіршілігінен мағлұмат беріп, ата – салт-дәстүріне аялы көзқарасты қалыптастырады; төртіншіден, әрбір оқушы осы ата дәстүрі мен әдет- ғұрлы арқылы жалпы адамзаттық әлемге аяқ басып, өз халқының игілігін басқа халықтарға жақын да түсінікті ете алуға мүмкіндік алады; бесіншіден, оқушыда ұлттық сананы, адамгершілік ізгі қасиеттерді, отан сүйгіштікті дамытуға жәрдемдеседі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Әдебиеттану терминдер сөздігі. Алматы, 1998 ж
2. Қазақ әдебиетінің тарихы. 1 том,1948 ж., 23-бет
3. Дәуітұлы Т. Жаңылтпаш - тәрбие құралы // Ұлағат . - 2009. - Б. 130-136.
4. Жаңылтпаштардың әдеби жанрлық қызметі. http://baq.kz/kk/blog/article.

«АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ»

Астрахан ауданы, Колутон орта мектебінің
11-сынып оқушысы
Дьяченко Валентина
Астрахан ауданы, Колутон орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Шокыбаева К.К.
04_k.96@mail.ru, Minmineonni@gmail.com

Қазақ халқының ұлы ақыны, гуманист-философ, композитор, әдеби сөз зергері, ағартушы-демократ, шешен, заңгер, әділ би, аудармашы, қоғам қайраткері, тәрбиеші-ұстаз Абай атамызға биыл 175 жыл толып отыр.

Абай Құнанбаев елінің, жұртының болашағын ойлап, халқына ауыр тұрмыстан, азаптан құтылудың жолын меңзеп, оқуға, білімге шақырған. Адамның бойындағы сол кездегі жаман қасиеттірінің бәрін атап көрсетіп, содан арылуға, жақсылықты өн бойына жинауғабаулыған, яғни тәрбиеге көп көңіл бөлген.

Қазіргі психология ғылымы тұрғысынан, Абай атамыз «адам» деген ұғымға қазақ даласында бірінші болып анықтама берген. Абай атамыздыі тұжырымына сүйенсек, «адам» – ақылдылық пен еңбек сүйгіштіктің, әділдік пен білімділіктің, махаббат пен адалдықтың, адамгершіліктің жиынтығы.

Абай халықты «Адам бол!» деп тәрбиелеген. Адам болу дегені – шын мәнінде азамат болу, бүкіл адамзаттың қамын ойлайтын, өзін - өзі зор тұтып, надандарды менсінбейтін, дүниеге әлем тұрғысынан қарайтын Азамат адам болу. Абай қазақ жастарын әр нәрсеге көрсеқызар болмай, өнерді үйренуге,тиянақты білім алуға шақырды.

Жастардың мінез-құлық, адамгершілік тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген Абай:

«Тез үйреніп, тез жайма,
Жас уақытта көңіл – гүл» деп жазған.

Менің зерттеу жұмысымның мақсаты - Абай Құнанбайұлының айтып өткен ақыл өсиеттерін айта отырып, қазіргі жастардыар-ұяты бар жастар етіп, адамгершілікке баулу.

Менің ойымша, менің таңдаған тақырыбым қазіргі күн талабына сай, себебі ар-ұят, адамгершілік бар жерде әділдік, бейбітшілік, шыншылдық, ең басты тәрбие орнайды. Мен Абай атамыздың қара сөздерін оқып, ар-ұят, адамгершілік, тәрбие барлық жерде керек екеніне көзім жетті.

Абай ата – бүкіл қазақ еліне танылған, өмір еңбектің шытырман жолдарынан өтіп, шыңдалған, болашақты көрегенділікпен саралап, болжай білген азамат. Ақынның өткен өмірінің өзі – көпке үлгі болар өмірбаян.

Абай (Ибрагим) Құнанбайұлы 1845 жылы қазіргі Шығыс Қазақстан облысы Абай ауданы Қарабұлақ жайлауында дүниеге келген. 1904 жылы Балашақпақ жайлауында қайтыс болған. Бейіті Жидебайда орналасқан. Ақынның арғы бабасы – Олжай батыр. Олжайдан Айдос, Айдостан Ырғызбай, Ырғызбайдан Өскенбай тарайды, Өскенбайдың әйелі Зереден Құнанбай дүниеге келеді. Құнанбайдың әйелі Ұлжаннан Абай дүниеге келеді.Абайдың шын есімі Ибраһим. Әжесі Зере өзінің сүйікті немересі Абайды «ақылды, абай бол» деп, «Абай» атап кеткен. Абай би және ақсүйектерден шыққан асыл да бай отбасынан шыққан. Абайдың үш әйелі болған. Бәйбішесі Ділдәдән – Ақылбай, Әбдірахман, Күлбәдән, Әкімбай, Мағауия, Райхан; екінші әйелі Әйгерімнен – Тұрағұл, Мекайыл, Ізкайыл, Кенже, барлығы жеті ұл, үш қыз сүйген. Әмеңгерлік жолмен үйленген әйелі Еркежаннан ұрпақ көрген жоқ.

Абай Ескітам қонысында әкесі ашқан медреседе, оқып, ауыл молдасы Ғабитханнан дәріс алған. ӘкесіАбайды он жасқатолғансоң, Семейдегі Ахмет Риза медресесінебереді. Ондаүшжылоқиды. Абай осы қаладағы «Приходская школаға» да қосымшатүсіп, ондаүш ай орысшаоқиды. Осы жылдарышығысклассиктері Низами, Сағди, Қожа Хафиз, Жәмиеңбектеріноқыса, екіншіжағынан А. С. Пушкин, А. И. Герцен, И. А. Крылов, Ф. М. Чернышевский мұраларыноқыптанысболған, БатысЕуропаәдебиетінен Гете, Дж. Байрон

сияқтыақындардыда оқып, зерттеген. Есейген соң, осы ақын-жазушылардың өзіне ұнаған еңбектерін аударып, болашақ ұрпаққа қазақ тілінде жеткізген. Абай өлеңжазуды он жасындабастаған. «Сап, сап, көңілім», «Шәріпке», «Абыралыға», «Жақсылыққа», «Кеңжайлау» өлеңдері 1870 - 80 жылдараралығындажазылған. Ақынныңүлкеншығармасы – «Қансонарда» 1882ж. жазылған.

Абай музыка саласында да мол мұрақалдырып, қазақтың музыка өнеріндамытты. Қазіргіуақыттаақынның 27 әнінің 36 нұсқасынотағатүсірілген.

Абайдың қара сөздерін мағынасына қарай: ел мінезі жөнінде, оқу ғылым жөнінде, мақал афоризмдері, тәлім-тәрбие жөнінде, адамгершілік жөнінде деп бөлуге болады.

Мысалы: Адамгершілік жөніндегі қара сөздерге 7, 17, 19, 20, 31, 32, 34, 38, 43, 36-қара сөздерді жатқызуға болады.

Солардың бірі отыз алтыншы қара сөзі.

Пайғамбарымыз салалаһу һайлайһи уәсәләнің хадис шарифинде айтыпты:

-«Мен лә хаяһү уә лә иманун ләһу» кімнің ұяты жоқ болса, оның иманы да жоқ, деген. Біздің қазақтың өзінің мақалы да бар: «Ұят кімде болса, иман сонда» деген. Енді бұл сөзден білінді, ұят өзі иманның бір мүшесі екен. Олай болғанда, білмек керек, ұят өзі қандай нәрсе?

Бір ұят бар – надандықтың ұяты: жас бала сөз айтудан ұялған секілді, жақсы адамның алдында жазықсыз – ақ әншейін барып жолығысудан ұялған секілді. Не шариғатқа теріс, не ақылға теріс жазығы жоқ болса да, надандықтан бойын керістендіріп, шешілмегендік қылып, ұялмаса нәрседен ұялған ұялу – ақымақтық жамандық.

Шын ұят сондай нәрсе: шариғатқа теріс, я ақылға теріс, я абыройлы бойға теріс бір іс себепті болады. Мұндай ұят екі түрлі болады. Біреу – ондай қылық өзіңнен шақпай – ақ, бір бөтен адамнан шыққанын көргенде, сен ұялып кетесің. Мұның себебі, сол ұят істі қылған адамды есіркегендіктен болады. «Япырмай, мына байғұсқа не болды. Бірнәрсе іштен рақым секілді болып келіп, өзіңді қысып, қызарып кетеді.

Біреуі сондай ұят, шариғатқа теріс, я ақылға, я абыройлы бойға теріс я адамшылыққа кесел қылық, қатеден, яки нәпсіге еріп, ғапылдықтан өз жаза тарттырады. Кірерге жер таба алмай, кісіге бетіне қарамай, бір түрлі қысымға түсесің. Мұндай ұяты күшті адамдар ұйқыдан, тамақтан қалатұғыны да бар, хатта өзін - өзі өлтіретұғын кісілер де болады. Ұят деген адамның өз бойындағы адамшылығы, иттігінің ішіннен өз мойныңа салып, сөгіп қылған қысымның аты. Ол уақытта тілге сөз де түспейді, көңілге ой да түспейді.

Көзінің жасын мұрныңның суын сүртіп алуға да қолың тимейді, бір ит боласың. Көзің кісі бетіне қарамақ түгіл, еш нәрсені көрмейді. Мұндай қылыққа жетіп, ұялған адамға өкпесі бар кісі кешпесе, яки, оның үстіне, тағы аямай, өртендіріп сөз айтқан кісінің өзінің де адамшылығы жоқ, десе болар.

Осы күнге менің көрген кісілерім ұялмақ түгіл, қызармайды да. «Ол істен мен ұятты болдым дедім ғой, енді нең бар? – дейді. Я болмаса, «жә, жә, оған мен – ақ ұятты болайын, сен өзің де сүйтпеп пе едің?» - дейді. Немесе «пәленше де, түгенше де тірі жүр ғой, пәлен қылған, менікі оның қасында несі сөз, пәлендей, түгендей мәнісі бар емеспе еді?» - деп ұялтамын десең, жап – жай отырып дауын сабап отырады. Осыны ұялған кісі дейміз бе, ұялмаған кісі дейміз бе? Ұялған десек, хажис анау, жақсылардан қалған сөз анау. Осындай адамның иманы бар дейміз бе, жоқ дейміз бе?!

Абайдың осы қара сөзінде «ұят болса – иман сонда» деген мәселеге көңіл бөлсек алдымен «иман» сөзіне тоқталайық. Иман – араб тілінен шыққан сену деген сөз.

Иман ол сенім, адам сенімсіз, үмітсіз, армансыз өмір сүре алмайды.

Сенім дегеніміз – адамның өмірде өзі ұстанатын принциптері мен мұраттарына терең негізделген нанымы.

Имандылық бастаулары - әдептілік, кішіпейілділік пен қайырымдылық, жомарттық, ар-намыс, ұят-абырой тағы басқа әдеп, имандық.

Ар-ұят, иманды жан ешкімнің ақысын, жеп ала жібін аттамай, өз еңбегімен дүние жинап күн көріп жатқан, кісіге қиянат жасамайтын жан. Бұл адамның ең тамаша қасиеттерінің бірі. Өз бойына осы бір қасиеттерді дарыта білген адам иманды деп танылатыны сөзсіз.

Иман-деген қазақ даласында ар білімінің басты ұғымына айналған. Халқымыздың жақсы адамды иманжүзді дейтіні де содан. Мұсылмандық түсінікте иманды адам ғибратсыз болмайды.

Абай адамның адамгершілік, имандылық, ар - ұят сезімдеріне айрықша мән береді. Осындай сезімдерді бойға дарыту үшін адам жаман мінезден арылып, өзін - өзі тәрбиелеуі керек деп есептеймін.

Бұл жұмыста Абай шығармашылығының қара сөздері алынып отыр. Ұлы ақын шығармалары зерттеліп келді, әлі де зерттеле бермек.

Абай Құнанбаевтың жазған қара сөздерінің тәрбиелік мәні өте зор. Біз одан үлкен ғибрат аламыз. Әр сөзі терең ойға, өзіңді, ортаңды тануға, жақсы қасиеттерді бойыңа дарытуға, жаманнан аулақ болуға жетелейді.

Абай сол заманғы қазақтың басты проблемасы философиямен көп айналысты. Абай атамыздың әрбір сөзін қайта оқып, тереңірек барлай бастасақ, олардың қыр – сырлары қайта ашыла түседі. Шындығында Абай тағылымын дәріптеу, оны терең түсіне білу, меңгеру оңай емес. Абайдың шығармаларында даналық толып жатыр. Өмірде ар – ұят пен иманды қатар ұстау керек. Сонда адам баласы артына жақсы ұрпақ қалдырады. Ұят пен иман – адам өмірінің негізгі қасиеттерінің бірі. Адам баласының бақыты оның ар – ұяты таза болуында. Абайдың қара сөзіндегі ар – ұят қазіргі жас ұрпақтарымыздың бойында аз да болса бар екенін дәлелдедік. Сонымен қатар үлкен кісілер мен жастардың ар – ұят түсінігінде айырмашылық бар екенін анықтадым. Абайдың поэзиялық мұрасына қоса қара сөздері беретін бір заманда бағасы жойылмайтын бір үлкен қымбат қазына – деп ойлаймын.

Адамгершілік қасиеттер отбасында, қоршаған ортада, балалар бақшасында, мектепте, адамдардың іс - әрекетінің барысында бір – бірімен араласуы нәтижесінде, қоғамдық тәжірибе алуын өмірмен байланыстыру арқылы қалыптасады. Халықта: «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақал бар. Сондықтан адамгершіліктің іргетасы отбасында басталады.

Тәлім – тәрбие болмаған жерде адамгершілік мәдениеті мен қасиеті де қалыптаспайды дегеніне көзім толық жетті. «Адамға ең бірінші керегі білім емес, тәрбие. Тәрбиесіз білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне апат әкеледі» Әбу Насыр Әл – Фарабидің сөзін әрдайым жадымызда сақтауымыз керек деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай. Шығармалары . I том А, “Жазушы”, 1995
2.Абай. Шығармалары . I том А, 1961
3.Әбдібекқызы Қ. “Оқушылардың көркем шығармашылық қабілетін дамыту” А, “Рауан” 1994
4.Бітібаева Қ. “Әдебиетті оқыту әдістемесі” А, “Рауан” 1997
5.Жұмалиев Қ. “Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі” А, 1974
6.Қазақ әдебиеті . Хрестоматия 10-сынып А, “Мектеп”2003
7.Қазақстан ұлттық энциклопедия I том А-Ә А, 1998
8.Бітібаева Қ. Абай шығармашылығыноқыту.- Алматы: "Мектеп" баспасы, 2003. - 232 бет.
9.Абайдың қарасөздері. -Алматы: Өнер, 2010. -124 бет.
10.Әуезов М. Абай Құнанбаев. Монографиялықзерттеулер мен мақалалар. - Алматы, «Санат», 1995. - 320 бет.
11.Досжан Д. Абай айнасы. - Алматы: Қазақстан, 1994. - 368 бет.
12. Абай педагогикасы «Келешек - 2030» Көкшетау, 2003
13. Абай қарасөздері «Көшпенділер» баспасы Алматы, 2007
14. Қазақ әдебиет экциклопедиялық анықтамалық «Аруна» баспасы Алматы, 2007
15. «Шапағатнұр» журналы 2006
16. Хадистержинағы

МҰХТАР ШАХАНОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДОСТЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің,
11 «А» сынып оқушысы
Елдашбаева Динара
Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің
қазақ тілі мен әдебиеі пәнінің мұғалімі
Канапина Жулдыз Умирзаковна
kanapina1983@bk.ru

Бүгінгі таңда Шаханов шығармаларын тек қазақ халқы емес, әлем әдебиеті мойындайды, оған да себеп адам және адмгершілік қағидаларды бүгінгі таңдағы адамзаттық құндылықтарды әдебиет әлемінде айқын көрсетуінде. Әдебиет дегеніміздің өзі адамды рухани жағынан байытып, нәрлендіру емес пе? Қазір адамның ақыл-парасатымен бірге нәпсісі үстемдік құрған кезең. Нәпсі қуаты бүгінгі жылтырақ «бұқаралық мәдениетті» туғызады. Адамды өлтіру, қорлау, зорлау, азаптау - міне қазіргі күннің қызықтырар басты тақырыптары. Ал, қазір жер жүзі «соғыс алаңына» (ойындар, кинофильмдер арқылы) айналды. Мұның бәрі жас ұрпақ санасына мысқалдап сіңе бермек. «Нәпсі философиясынан Рух философиясын жоғары қою адамзат мүддесіне сай екенін Мұхтар Шаханов тамаша дәлелдеп шыққан және ол Рух болмысын қорғауды проблема етіп көтерген. Бұл биік гуманистік позиция автордың әлемдік деңгейдегі ой-санасының көрінісі». Біздің ойымызша, адамзаттың бүгінгі таңдағы рухани көркем ойының биігінен қарай отырып, М. Шаханов рухани-адамгершілік құндылықтар тұрғысынан сан қырлы, еліміздің таза ұлттық рухынан тыныс алған күрделі туынды – тұлпарларын әлемдік әдебиеттің үйіріне қосты. Поэзия есігін алғаш ашқанда, М. Шаханов әлі ешкім бастамаған жол іздеуге мақсат ұстанған болатын. Бұл күнде оның өз жолы бар. Оқырман қауым сол жолдың әлі де болса кеңи түсіп, ақынның алда талай татымды дүниелер беретініне сенімді. []

Ақын шығармасына ойлы сөз жазған Шыңғыс Айтматов «Қазақ поэзиясында бұрын-соңды мұндай қуатты дүниені кездестірген емеспін», - деп өте жоғары бағалапты. Шыңғыс айтса айтқандай, адамзат тарихынан сыр тартқан небір таңлым аларлық жәйттер, кесек-кесек қанатты тың ойлар, батыл тұжырымдар жан-дүниеңді баурап алып, асыл армандарға жетелейді. Тек өзің емес еліңнің, бүкіл адамзаттың болашағы үшін ақынмен бірге толғанасың.

Поэзия - сөз өнері, көркемдік шеберліктің теңдесі жоқ озық үлгісі. Оның үстіне поэзияның аса маңызды әлеуметтік, қоғамдық құбылыстарды бейнелеп көрсете алатын зор мүмкіншілігі бар. Ол - айналамыздағы дүниені, өмірді танып – білудің күшті құралы, біздің қоғамдық ой – санамыздың, көркемдік, эстетикалық сезіміміздің үлкен, өнімді саласы. Сондықтан поэзиядағы сөз суреттілігі, бейнелілігі өмір шындығынан нәр алып, соған тікелей жалғас туады. Сөз қолдану шеберлігі, көркемдік шеберлік дегеніміз өмір құбылыстарын танып – білу, ұғып – түсіну қабілетімен, көркем ой – сезім қуаттылығымен терең тамырласып, қабысып жатыр.

Поэзияда тек тіл, сөз ғана көркем емес, ой да көркем, бейнелі. Өлең тіліне көркемдік сипат дарытатын, қуат беретін сол ой – сезім тереңдігі, өткірлігі, әсерлігі. Поэзия өмір шындығын асқан ойшылдықпен, ерекше сезімталдықпен ашып көрсетеді, бейнелеп суреттейді десек, тіл, сөз әлгі ақындық, көркем ой – сезімді жеткізудің құралы ғана. [3]

Поэзия адам сезімін бейнелеуде тура айтуды да, тұспалдауды да, қарапайым түсінікке лайық ұғынықты өрнектеуді де, сипаттап жеткізуді қиын күрделі мегзеу, шартылықтыда кең пайдаланады. Бәріде өмір күрделілігі: оны ешқашан да танып біту мүмкін еместігін оның шексіздігін ескеруден туады. Демек бір қарағанда «түсініксіз» болып көрінген жәйттар да ұғымсыздық, бұлдырлыққа емес, күрделілікке бас игізуді бірінші орынға шығаруға бастайды. [4, 67]

Нені жырласада – достықты ма, махаббатты ма, табиғатты ма тереңнен тартып, философиялық ойға құру, күтпеген тың байламдар жасау – Мұхтар творчествосына тән бір

ерекшелік. Достық ол үшін тек екі адамның бірін – бірі жақсы көруі емес , ол тіршіліктің негізгі мәні және өмір сүрудің негізгі шарты деп дәлелдейді. [5, 89]

Шаханов шығармаларындағы «достық» тақырыбының жырлануы бір оқыған көзі қарақты оқырманның өзін бей – жай қалдырмайтын өзекті дүние. Өлеңдеріндегі достық проблемасының жырлануындағы бірінші ерекшелік, үндестілік. Мысалы:

«Достық өлкесінің заңы» өлеңінде

Сәби кезім

Бірге ойнайтын досымды.

Ертіп бардым нағашымның үйіне деп бастайды, балғын сәбилік шақтан басталатын достықты айтса, келесі шумақтарында

Айыппа екен, өзін беріп қатерге

Ер жігіттің досын қорғап қалғаны деп осы өлеңдегі оқиғаның кейіпкері нағашысының сөзін яғни ақыл, кеңес ретінде жеткізеді. Ал, «Танкөз» поэмасында:

Біздер іштей серт етістік ана үмітін ақтауға

Достық гүлін кеудемізде мәңгі тірі сақтауға деп достық проблемасын дамыта түскендей. Аталған поэманың өзі достық тақырыбына құрылғанын ескеріп, мұндағы бірнеше детальді мысалғы алайық

Бір-бірінен жан аяспас дос болыпты оларда

Дос болыпты. Біздің достық содан өнген боларма – деп, поэманың сюжеті бойынша балаға әкелерінен мұраға достық қалғанын меңзейді, кейін оқиға барысында достықтың өзі бірге туған бауырлыққа ұласатынын жырлайды, бұл өмірдің шындығы екенін дәлелдейді.

«Серт» атты өлеңінде.

Мүмкіндігім бола тұра

Саған жәрдем бермесем.

Менің қолым кесілсін.

Мүмкіндігің бола тұра

Маған көмек бермесең

Досым сенің қолың кесілсін

Досым біздің тағдырымыз – дәл осылай шешілсін деп өз шешімін айтады. Осылайша бірнеше өлеңінде алынған достық проблемасы дамытылады және жоғардағы өлеңдерді толықтырып, үндесіп тұрғандай. Дәл осы ойын келесі өлеңдерінде, оқиғаға арқылы суреттей келіп, адамның жанын тербеп, нұрға бөлейтін, нәзік қылды достықты жырлап, оқып отырған оқырманға рух беретіндей шеберлік шыңында көрсетеді.

«Байқаймысың» өлеңінде

Бұдан асқан қайғылы түн қонған емес басына оның,

Досы бар да алшысынан тұрушы еді асығы оның.

О, сұмдық – ай,

Жаулық сезім парасатты паналапты,

Исатайдың өлімімен Махамбетті жаралапты - дей келе келесі өлеңінде әлемнің бар ажарынан бізге достық сымбаттылау мен жадырап жүрсін десең сен мықты бол қымбаттым-ау деп жоғардағы өлеңдерімен үндестіреді. Сәби шақтан бастап жырлаған достықты болашаққа жетелейді. Адамның жасына сай өсетіні секілді, достықтыда өсіреді, дамытады. Өзін мысалға ала отырып жырлаған өлеңінде «мені қазір үш топ адам қоршап тұр»

Бүгін менің пәс болсада аспаным,

Бүгін мені сатсада кей достарым,

Бүгін мені сөз ететін тамсана,

сендер барсыңдар достарым, мені өмір сүруге құлшындыратын да сендердің маған деген кіршіксіз сенімдерің деп, барлық адамда дос болған мен «сенім» деген аса бағалы дүние болмаса достықтың өзі жоқ екенін ұқтырғандай, яғни адамның бала шағынан бастау алған достықтың, өмірдің әр аттаған қадамдарында қолтықтан демейтін достарының арқасында жүзеге асып жүргенін айта келіп, мадақтайды және келесі өлеңінде ойын одан әрі өзіне тән ерекшелікпен екі жолға сыйдырып жеткізеді.

Қара аю мен түлкі бұққан мына сайлы өлкеде

Жалғыз емес екеніңді сезу қандай мәртебе деп адамның өмірінің мәні де дос пен көрікті, дос арқылы шаттықа бөленетінін, қайғы мен қуаншта сенімен бірге болатын достардың бар екенін сезінуден асқан бақыт жоқ екенін дәлелдейді. Осылайша достық тақырыбын жырлай келіп

Жалғыз терек орман болмас, ал мен орман өсірсем,

Достарымның жүрегіне орман егіп тастасам деп айта келе «танакөз» поэмасына қайта оралсақ

Ізгілік пен ізеттің байлауында
Мама қаздар самғайтын қойнауында,
Достық атты қазына аралы бар
Сонау Мақсат тауының жайлауында.
Жұрттың бәрі баруға құштар оған,
Құштар бол деп ешкім оны қыстамаған,
өзін мәңгі бақытты санайды екен
Сол аралдан от алып ұшқан адам.
Алаулаймыз шығыстың ақ таңындай,
Кезіміз жоқ жататын ақтарылмай .
Сол аралға, арман не жетіп өлсек,

Тек жете алмай қалудан сақта, құдай! Түйіндейді. Өмірде адамдар арсындағы достықтың бар екені рас та, достық атты шеңбердің дәл центрін басып жүргендер тым аз. Ал өмірдің маңызы адамдар мен қоғамда өмір сүру ендеше Шаханов шығармаларындағы маңызды мәселелердің бірі «достықтың» жырлануы басқа ешкімен ұқсатуға келмейтін, өз шығармаларының ішінде жазылып бөлек, бөлек тақырып болса да, детальдар арқылы жинақтала келіп үндесетін, балашақтан басталатын достықтың өзін өміршең етіп, өмір өзегіне айналдырған бір құдірет бар, құдіреті сол оқырманын бей – жай қалдырмай «достық аралына» баруға, соған жетуге шақырады. Оған шығармаларындағы жазылған жәйттардың шындығы мен қоса өмірмен ұштасып, үндесіп жатуының өзі жеткілікті.

Мұхтар шығармаларының ерекшелігі, аңыздан өлең туғызуы, адамды селт еткізер тұсы - өлеңнің ішкі мазмұны, өлеңдегі ойдың тереңдігі мен көкейкестілігі. Табиғатында суреткерлік қасиеті басым болғандықтан ол ашынған жүрек, ақырған ашу, қан жылаған қайғыны мезгіл, мекенсіз өлеңнің өзегіне итере салмайды, соған әкелген жағдай мен заманды, тарих пен тағдырды баяндап, тұтас бір өмір келбетін жасайды. Айтар ой, айшықты сезім кейіпкер тағдырымен, ақынның өз тағдырымен тікелей астасып жатады

Қазір әдебиет пен бірге мәдениетті қастерлеу аса қажеттілік тудырған заманда Мұхтар Шаханов шығармаларын зерттеуде, зерделеуді аса қажеттілік екенін тағы бір мәрте мойындадық. Себебі қоғам дамуының көшінде әдеиетсіз жүру мүмкін емес. Қазіргі қоғам адам мүддесімен бірге рухани тазалықты қажает етеді. Бұның бәрін Шаханов әлемі мен мөлдірлігінен көреміз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. М.Шаханов «Эверестке шығу» - Алматы: Атамұра, 2003
2. М.Шаханов «Дәуір дастандары» - Алматы: Жазушы 1992
3. З.Ахметова «Өлең сөздің теориясы» - Мектеп Алматы – 1973

ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ ОНЫҢ МҰРАСЫ

Көкшетау қаласы, №2 Красный Яр орта мектебінің 8 «а» сынып оқушысы
Мамзина Жанель Жасанқызы
Көкшетау қаласы, №2 Красный Яр орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
гуманитарлық ғылым магистрі
Махыметова Жадыра Асылбекқызы
zhadyra.1984@mail.ru

Адамзат тарихында түрлі мәдениеттің жасампаз сұхбатының гуманизм мен әділдіктің жалпы адамзаттық идеяларын жемісті жүзеге асырған, жаңа философиялық жүйелердің пайда болуына жеткізген ұлы тұлғалар бар. Солардың бірі Әл-Фараби.

2020 жылы ұлы ойшыл, шығыстың Аристотелі атанған, атақты жерлесіміз Әбу Насыр Мұхамед ибн Тархан ибн Узлаг әл-Фарабидің туғанына 1150 жыл толып отыр.

Әбу Насыр әл-Фараби бабамыз 870 жылы сол кезде дүние жүзіндегі ірі қалалардың бірі болған Отырарда дүниеге келді. Әл-Фарабидің ілім-білімге деген алғашқы ынтасы, ғылыми ойының алғашқы ұшқындары туған жері Отырарда, оның тамаша кітапханасында пайда болды. Кейіннен ол Шаш, Самарқан, Бұхара, Хорасан, Бағдат, Дамшық (Дамаск), Каир қалаларына барып білімін тереңдете түскен. Әлемге әйгілі ойшыл, философ, социолог, математик, физик, астроном, ботаник, лингвист, логика, музыка зерттеген ол, өзінің көптеген ғылыми мұраларын қалдырды. Бүгінде ұлы даламыздың ұлы тұлғасына 1150 жыл толып отыр.

XII-XIII ғасырларда Әл-Фараби еңбектері Еуропада латын және иврит тілдеріне, аударыла бастады. Оның еңбектері Еуропалық Қайта өрлеу дәуіріне үлкен әсер етіп, Батыс пен Шығыстың мәдениеттері мен философияларын жақындастыратын байланыстырушы көпір болды.

Қазақстанда әл-Фараби мұрасын зерттеу мәселелері XX ғасырдың екінші жартысында жалғасын тапты. 1960 жылы 15 қазанда академик Ақжан Машанов (Машани) Қазақ КСР Ғылым академиясының президенті, академик Қ. Сәтпаев әл-Фараби мұраларын зерттейтін және оның еңбектерін аударған ғалымдардың идеясын қолдауды сұрап, «ұлы әл-Фараби біздің жерлесіміз, біз ол туралы аз білеміз ...» деп атап өтті [1] . Осы сәттен бастап ғалымдар әл-Фарабидің өмірі мен шығармаларын үздіксіз зерттей бастады. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін бұл саланың даму қарқыны тездей түсті, бұған Қазақ ұлттық университетінің 1991 жылдың 23 қазанынан бастап әл-Фараби есімі беріліп келе жатқандығы дәлел. Фараби зерттеулеріне философ, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ғылыми орталығының негізін қалаушы А.Х. Қасымжановтың, араб тілінде сөйлеген және математика бойынша докторлық диссертацияны қорғаған әйгілі математик А.Көбесовтің, академик, философ М.Бурабаевтың, белгілі қазақ жазушысы А.Әлімжановтың ерең еңбектері тиді.

Әл-Фараби шынымен де әлемдік деңгейдегі тұлға болған, ол өз жұмысында араб, парсы, грек, үнді және түркі мәдениетінің ең құнды жетістіктерін ұштастырды. Әсіресе оның әйгілі «Китаб аль-музыка аль-Кабир» (Музыканың үлкен кітабы) еңбегінде ерекше байқалады. Әл-Фараби әртүрлі мәдени дәстүрлерді біріктірген жай ғана гуманист ғалым емес, ол өз заманының білімдерін жүйелеуге ұмтылған ғылымның реформаторының данышпаны болды, бұл оның «Ғылымдардың жіктелуі туралы» трактатында көрініс тапқан. Бұл трактатта әл-Фараби әрқайсысы үшін зерттеу тақырыбын анықтай отырып, сол кездегі ғылымдарды қатаң тізімге алған. Ғалым тілді, логика, математика, физика және метафизика, азаматтық ғылымдар мен заң ғылымдарын бөліп, ғылымды 5 түрге бөлген. Оның осы ғылымдарға арналған негізгі ғылыми еңбектері: «Философиялық трактаттар», «Логикалық трактаттар», «Ақыл мен ғылым туралы», «Математикалық трактаттар», «Музыка және поэзия туралы трактаттар», «Этика трактаттар», «Птолемейдің Алмагест туралы пікірлері».

Ұлы ойшыл адамның ақылмен адам болғанын айта келіп, «даналық ғылымының бастауына ұмтылған адам, әдепті, жақсы тәрбие алып, Құранды және заң ғылымдарын бірінші кезекте

оқып үйренуі керек. Ақылды, пәк, ар-ұжданды, шыншыл болып, сатқындықтан, өтіріктен, қулықтан алшақ болуды айтты. Жетістіктерге жету үшін ғылымды материалдық байлыққа жетудің құралы ретінде алға ұмтыл»- деген [1].

Яғни ойшылдың ықылым заманда айтып кеткен осы бір насихаты бүгінгі күні актуалдылығын жоғалтқан емес. Білім алу, жоғары ғылыми жетістіктерге ұмтылу, жаңа ойлар - жастарға қазіргі уақытта бәсекеге қабілетті болу үшін қажет нәрсе.

Кеңес ғалымдарының әл-Фараби философиясын зерттеуге қосқан үлесін елеусіз қалдыруға болмайды. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарына дейін жарық көрген бұл жұмыстарға шолу Лунин Б.В., Абдурасулов М.К. өз еңбектерін оның философиясының әртүрлі аспектілеріне арнады. Ғ.С.Құрманғалиев, М.С. Бурабаев, С.Н. Григорян, А.Х. Қасымжанов, А.А. Қасымжанова, Н.С.Қирабаев, А.Н. Таукелев, Г.С.Сапарғалиев, М.М. Хайруллаевтар зерттеу жұмыстарын жүргізген. С.Н. Григорян өз еңбектерінде Фарабидің философиялық, қоғамдық-саяси көзқарастарын зерттеген. М.М. Хайруллаев болса Әл-Фарабидің саяси мұрасын, метафизика мен физика ілімдерінің философиялық аспектілерін зерттеді. Сонымен қатар, ғалым әл-Фараби философиясының ортағасырлық мұсылман философиясының дамуына ғана емес, сонымен қатар Батыс Еуропа философтарының философиялық көзқарастарының дамуына өз ықпалын тигізіп, оның нақты ғылымның дамуындағы атқарған рөлін атап өтті. А.Х.Қасымжанов өзінің еңбектерінде жалпы философиялық көзқарастармен қатар оның саяси, этикалық және эстетикалық көзқарастары туралы ойларын атаған болатын. Әл-Фараби философиясының әлеуметтік-саяси және этикалық мәселелері А.А.Касымжанованың «Әбу Насыр әл-Фараби мұрасындағы саясаттанудың негіздемесі» еңбегінде толық қарастырылған.

Қазақстандық тарихи-философиялық ғылым соңғы онжылдықтар бойы әлемдік философияның дамуына қомақты үлес қосқан ортағасырлық Шығыстың ұлы ойшылы Әл-Фарабидің энциклопедиялық мұрасына тұрақты түрде қызығушылық танытып келеді. Бұл қызығушылық Әл-Фарабидің отаны Оңтүстік Қазақстан жері болып, оның түркі отбасынан шыққандығынан емес, өткен кезеңнің рухани мұрасының бізге қазіргі дәуірімізді күрделі өзгерістерге, қайшылықтарға толы жан-жақты пайымдап, зерделеуге мүмкіндік беретініменен де сипатталады. Қазіргі заманғы фарабитанулық зерттеулердің даму ерекшелігі, алдымен, ғылыми қауымдастықта өткен кезеңнің шығармашылығын оқып-үйренудегі ғылыми парагдигманың алмасуы болып табылады. Жалпы белгілі ғалым Ә.Дербісәлінің зерттеулеріне сүйене отырып, Отырар-Фараб қаласынан шыққан жиырмаға жуық Фараби аттас ірі тұлғалар шыққандығын байқаймыз. Шығыстанушы-ғалым “Қазақ даласының жұлдыздары” атты тарихи-филологиялық зерттеуінде мынадай әл-Фарабилер туралы мағлұмат береді: Әбу Насыр әл-Фараби, Әбу Ибраһим Исхақ әл – Фараби, Исмаил әл-Жауһари әл-Фараби, Бурһан ад-Дин Ахмад әл-Фараби, Әбу-л-Қасым әл-Фараби, Махмуд әл-Фараби, Қауам ад-Дин әл-Фараби, Маула Мухаммад әл-Фараби, Бадр ад-Дин әл-Фараби, Исмаил әл-Хусайни әл-Фараби және т.б. [2].

Ұлы ғалымның Отырарда туып өсіп, жігіт шағында араб еліне кеткені жайында өзбек ғалымы Хайруллаев: “Әл-Фараби алғаш білімін Отырар медреселерінің бірінде алған болуы керек. Өйткені көне дәуірден қалған бір деректерге қарағанда, Мәуреннаһрда балаларды түрлі қолөнер мен ғылымға үйрету, баулу, оқыту олардың бес жасар кезінен басталатын болған [2].” – десе, әл-Фараби зерттеушілерінің бірі М.Бурабаев: “Әл-Фараби 20 жасына дейін Отырарда оқып, тәрбиеленіп, кейін Самарқанд, Бұхара, Хиуа және Шығыстың көп жерлерін аралаған, ұзақ уақыт бойы араб халифатының саяси, мәдени орталығы Бағдатта тұрған деген деректі келтіреді” [2]. Ал, әл-Фараби төңірегіндегі дауға біржола нүкте қойған көрнекті ғалым А.Машанов “Әл-Фараби және Абай” атты еңбегінде ұлы ойшылдың Отырардан шыққанын былайша дәлелдейді: Фараб атты мекен бір ғана жер емес, бірнеше жерде бар. Соның бірі Амудария бойында, тәжік жерінде. Сол бойынша әл-Фараби ирандық нәсілден деген жалған пікір қалыптасқан. Оны қазір ешкім қолдамайды. Ал, әл-Фарабидің туған жері Сырдария бойындағы Фараб (Отырар) екенін дәлдеп жазып, картаға түсірген атақты ғалым-географ ибн Хаукал. Ол өзінің “Китабу Масалик уа мамалик” аталатын географиялық еңбегінде Түркістан аймағының сипатын берген, қалаларын картаға түсірген. Ол Отырарды жазғанда, картаға түсіргенде әдейі арнайы, тоқтап:

“Бұл жер атақты ғұлама, асқан философ әл-Фарабидің туған жері”, – деп жазған [3]. Міне осылайша қазақтың қара топырағында кіндік қаны тамып, содан нәр алған болашақ энциклопедист ғалым әлемнің барлық философтарын, ақындарын, жалпы ғылым адамдарын құшақ жая қарсы алып, олардың ғылыммен алаңсыз айналысуына жағдай жасаған араб халифатына жол тартады. Ол кезде Халифатта Ғаббастықтардың әулеті билік жүргізіп тұрған еді. Алғашқы фарабитанушы ғалым А.Машанидің айтуы бойынша Бағдат халифаларының сенімді серіктері көбінесе түркістандықтар болған. Сол себепті әл-Фарабидің бұл жерден ғылым үйренуіне толық жағдай болады [3]. Ғаббастықтар дәуірі тұсында ғылым мен білімге, өнерге ден қойған адамдарға кең жол ашылды. Халифат астанасы Бағдатта ғалымдар үйі (арабша: дәр-ул-Хикма) ашылып, ғалымдардың жиналатын ордасына айналады. Әбу Насыр осында Грекия мен Римнен қуғын көріп, ығысып келген Йуханна бин Хайлан, Әбу Башр Матта, Әбу Бәкір бин Сираж секілді ірі ойшыл, атақты ғалымдармен таныс болып, олардан ғылым үйренеді. Ол грек ғалымы Әбу Маттадан грек тілін үйреніп, грек тіліндегі ғылыми кітаптарды аударумен шұғылданса, ибн Хайланнан медицина мен логиканы үйренеді. Ал, Әбу Бәкір бин Сираждан астрономияны үйренеді. Арабтың мәдениеті мен ғылымы дәуірлеген шақта, сонда білімін жетілдіріп, ғылыми жұмыстармен айналысады. Ғұлама ғалым өмірінің соңғы жылдарын Кайрда, Халепте, Дамаскіде өткізген.

Қазақстанда әл-Фараби мұраларын зерттеп, саралау XX ғасырдың II жартысынан бері қарай жолға қойылды. Көрнекті ғалым, үлкен фарабитанушы-ғалым Ақжан Машановтың мынадай естелігінде: Батыс елдерінен соғыстан ығысып келген ғалымдар Алматыда о жылдары көп болатын. Әсіресе, олар КСРО Ғылым академиясының Қазақстандық филиалы маңында шоғырланды. Чехославакиядан келген Э.Я.Кольман деген математика ғылымының тарихын жақсы білетін ірі ғалым, профессор филиалда біздерге баяндама жасады. Сол баяндама маған зор әсер етті. Ол 1943 жылдың басы болатын. Баяндаманың негізгі мазмұны Орта Азия мен Қазақстан ғалымдарының орта ғасырлардағы ғылымға қосқан үлесі туралы еді. Ол кісі сонау алғашқы құрылған араб халифатынан бастады. “Мың бір түннің” атақты қаhарманы Арон Рашид, әл-Мумин кездерінен бастап, ғылымға қандай жақсы жағдай туғанына тоқталды, оның мыңдаған жыл бойы дүние жүзіне үлгі болғаны айтылды. Осы араб ғылымын жасауда Орта Азия мен Қазақстан жерінен шыққан ғалымдардың қосқан үлесін ол кісі барынша талдап көрсетті. Әл-Хорезми, әл-Фараби, әл-Жауhари, әл-Бируни, Ибн Сина, Абул-Вафи, әл-Ферғани, Омар Хайам, ат-Туси, Ұлықбек, әл-Хазин тағы бірсыпыра адамдарды атап өтті. Европа елдерінің орта ғасырдағы ғылыми өрлеуіне ерекше зор әсер еткен осы адамдар екені айтылды. Баяндамасының қорытындысында Кольман “Адам баласының ғылымға көзін ашқан осы сияқты шамшырақтарды неміс фашистері жоққа шығарғысы келеді. Олардың елін кембағал ел деп қорлауда… Мұның өзі адам баласының саналы тарихына істеген хайуандық, қиянат”, – деп қатты тебіреніп барып, тамамдады… ” [4]. Әрі қарай Ақжан Машани осы аталған ғалымдардың ішінен әл-Фараби мирасын іздестіріп, Қазақстанда оның ешқандай еңбегінің жоқ екеніне көз жеткізеді. Кезінде әл-Фарабиді ұстаз тұтқан Әбу Али Ибн Сина, Әбу Райхан әл-Бируни сияқты ғалымдардың мұрасы том-том болып шыққан, ал әл-Фарабидікі мүлде жоқ.

Орта ғасырдағы бабаларымыздың ғылыми-мәдени мұраларын, олардың тарихын зерттеу, игеру ғылым жолындағы әрбір азаматтың борышы болуы тиіс. Сонда ғана қазақ халқының тарихын терең танып біле аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ә.Дербісалиев. Қазақ даласының жұлдыздары, Алматы, 1995.
2. Конрад Н.И. Запад и Восток. – Москва: Наука, 1972. – 496 б.
3. М.Хайруллаев. Эпоха и учение, Ташкент, 1975.
4. Н.Келімбетов. Ежелгі дәуір әдебиеті, Алматы 1991. 264 б.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ЭПИГРАММАЛАР

Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің, 9 «Б» сынып оқушысы
Николаева Анастасия
Целиноргад ауданы, Жаңаесіл аулы №32 орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеі пәнінің
мұғалімі Куспанов Фархат Бегімқанұлы
ertis-alakol@mail.ru

Эпиграмма - әр дәуір әдебиет өкілдерінің туындыларында жиі кездесіп жүрсе де аса терең зерттеле қоймаған сатираның бір арнасы.

Ал адам, қоғам, сатира деген үш ірі ұғымды бір бірінен ажыратып, бөліп- жаруға келмейді. Себебі олар тарихымен тамырлас, дамуымен тағдырлас. Енді мұны сатира тұрғысынан алып қарастырайық. Сатира проблемаларын зерттеушілердің бірі Д. Николаевтың айтуынша, «...бір нәрсе анық: сатира «сатира» деген сөздің өзі тумай тұрып пайда болған». Анығын айтсақ, сатира адаммен, адамзат қоғамымен бірге пайда болған деп айтуға болады. Адам баласы әзіл-оспақ, күлкіні өзімен бірге ала келуге мәжбүр. Себебі адам бар жерде өмір бар, өмір бар жерде сәттілік-сәтсіздік, күрес-талас, жеңіс пен жеңіліс бар. Сәттілік пен жеңіске қуанбау, сәтсіздік пен жеңіліске қынжылмау мүмкін емес. Осы сәтте С.Торайғыровтың мына бір өлең жолдары еске түседі:

Сезімнің сыртқа шықпас түсі бар ма?
Оны жасырар адамның күші бар ма.
Біреу сөз, біреу - пішін, біреу күймен
Көрсетпейтін жүректің іші бар ма?

- дегендей сол сезім, көңіл күйлерінің сыртқа теппеуі, сатира, юмор болып көрінбеуі тағы мүмкін емес. Сондықтан да орыстың ұлы драматургі А.Островский адамдар күлкі-әзілмен өмір сүріп, күлкі-әзілмен өледі деген. Бұл пікірді Абай да айткан. «Туғанда дүние есігін ашады өлең, өлеңмен жер қойнына кірер денең», -деген ол. Ұлы ақынның бұл пікірінде әр түрлі ой жатыр. Оны адам дуниеге шыр етіп келіп, кеткенде ел-жұртын, туыс-жұрағатын күңірентіп, күрсінтіп, жылатып кетеді деп те, адам баласы өмір бойы өлең айтып, әзіл-қалжың жарастырып өтеді деп те түсінуге болады. Демек, адам бар жерде әзіл-қалжың бар, күлкі бар, яғни сатира мен юмор бар. Ал қоғамдық билік жүргізу мен қарапайым халық арасындағы карым-қатынас тұрғысынан алып қарасақ, езілген еңбекші халық бірте-бірте сатираны өзінің фольклорлық туындыларында пайдаланып, құдайлар мен патшаларды, помещиктер мен алпауыттарды, басқа да үстем тап өкілдерін әшкерелеуге бағыттаған. Сол арқылы қоғамның дамуына, адамдардын мінез-құлық психологиясының өзгеруіне әсер етіп отырған. Қазақ фольклорындағы сатира мазмұны да осыған саяды. Қазақ халқы да өмір үшін талай алыс-жұлыс, талас-тартысқа түскен. Әділетсіздік пен теңсіздікке, жамандық пен оңбағандыққа еш төзбеген. Ондай дерттерге ызалы жырымен, уытты тілімен соққы беріп отырған. Осыған орай фольклорлық сатира да таптық қоғамның, ондағы теңсіздіктің тууымен байланысты пайда болған.

Әр халықтың күлкі-сықағының ұзақтан басталар тарихы, дәстүрі, қоғамдық-әлеуметтік мәні мен таптық бағдары бар.

Қазақ халқының ауыз әдебиетінде сатира, юмор толыққанды жанр ретінде де, белгілі бір болмыс-құбылысты суреттеп, айтып берудің әдіс-тәсілі ретінде де көрінеді. Әдіс-тәсіл сапасында ол халқымыздың ең көне досы, өмірінің айнасы - тұрмыс-салт жырларының өзінде-ақ мол кездеседі.

Әдетте күлкі-сықақ, әзіл-оспақ халықтың өз күш-қуатын сезінген, көңіл-күйінің көтерілген сәттерінде туады. Үй - ішіндегі қуаныш-қызық, қыз ұзату, келін түсіру сияқты жайлар соған себеп болады. Сондықтан да сатира, юмор соларда айтылатын той бастар, жар-жар, беташарларда көбірек ұшырасады. Әзіл-оспақ, ақылды қалжың мол болса ғана, той қызықты өтеді. Тойға жұрт қызық көреміз, көңіл көтереміз деп келеді. Той бастаудың бірінде:

Жиналар той дегенде тірі-тірлік,
Жарасар қыз-жігітке күлкі, серілік,

Той-базар, той-той - базар, тойлай келдік,
Қолға алып алтынсақа ойнай келдік.
Тойларға мұндай-мұндай келмес те едік,
Өтерін дүниенің ойлай келдік,
- деп жалғастырып, қайнысына бір сәлем еткізіп қояды. Бұл тұста жұрт қыран-күлкі болады. Қайнысы көрімдікке атан түйе береді деп қайрағанға
емес, «ендігі қатын алу кезегі менікі деп ол жылмың- жылмың етеді» дегеніне күледі. Бұл күлкі басылар-басылмаста бет ашушы:
Ана отырған бикеші,
Жібектен ескен шүйкесі.
Мен де келін болам деп,
Құрып бір отыр жүйкесі,
- деп тағы бір ду-ду еткізеді. Мұнда, бір жағынан, сен ғана емес, қыз біткеннің бәрі сенің кебіңді киеді деп келінді жұбатса, екінші жағынан, үй бойжеткенінің «мен кашан келін болам деп діңкесі құрып отыр» деп жұртты күлдіреді.
Ескерер ерекшелік мұндағы күлкі, юмор сөз жүйесінде емес, айтылған пікірдің мәнінде, мазмұнында жатқандығында.

Осылайша ауыз әдебиетіндегі тұрмыс-салт жырларының өзінде сатира сақтандыру, олардың таптық санасын қалыптастыру ниеті көзделеді. Сатира, юмор қазақ ауыз әдебиетінің шешендік сөздер саласында мол. Ол көбінесе сөз жарыстырып, пікір аңдысып отырғанда, үстем тап өкілдерінің кекетіп ұрынуына жауап беру үстінде туады. Сол аңдысуда жеңіп, дауда істі өз пайдасына шешіп, тиіскен шонжарды шоққа отырғызып кету үшін шешендік сөз шенемей-түйремей тұра алмайды. Шешендік сөздерде сатира кейде астарласып, байқалмай тұрады:
Кейбір шешендік сөздер дидактикасыз, таза сатира түрінде айтылады.
Мысалы:
Байды құдай ұрарда,
Барымталасып дау бастайды.
Кедейді құдай ұрарда,
Егін салып сусыз тастайды.
Қатынды құдай ұрарда,
Ел қыдырып, үйін иесіз тастайды.
Ұлықты құдай ұрарда,
Елдегі ақымақтың сөзін қостайды.
-деген шешендік сөзде ешбір дидактика жоқ. Байдың барымташыл, даукестігі, кедейдің салақтығы, қатынның қыдырымпаздығы ашық та тура сыналған.

Сөйтіп, қазақ ауыз әдебиетіндегі асыл мұраның бірі - шешендік сөздер бірде әзілдей айтылып, күле отыра рухани азығы ретінде пайдаланылса, енді бірде ұлықтардың өзіне ауыз салып, оларды сынап-мінеп тұқырту аркылы, қоғамдық тәртіп пен жөн-жосықтың жаңа сипат алуына ықпал етіп отырған.

Эпиграмманың бастаулары батырлар жыры мен ғашықтық дастандарда да молынан кездеседі. Бұл жырлардағы кейбір кейіпкерледің бейнелері сатиралық тұрғыда берілген. Ол турасында зерттеуші, ғалым Л.А.Юркина: «Внешность персонажей низких жанров (басен, комедий и.д.р) указывает на разного рода телесные несовершенства. В изображений комических персонажей преобладает гротеск; это определяет выбор черт портретируемого. Автор комического портрета выбирает - живот, щеки, уши, нос...» - дейді.
«Алпамыс» жырында кездесетін осындай сатиралық түрде суреттелген бейне
- Ұлтан. Онда:
Кеуделері кепедей,
Мұрындары төбедей,
Күрек тісі кетпендей,
Кеңірдегі жүhиттің көріндей,
Отырған орны алты қанат үйдің төріндей,

Құлақтары қалқандай,
Мұрыны сығымдалған талқандай,
Көздері терең зындандай,
Басқан ізі от орнындай,
Аузы ошақтай,
Азу тісі пышақтай,
Мұрын тесігі үңгірдей,
Иегі сеңгірдей,
- деп суреттелген Ұлтанның түрін көргенде, жаныңнан түңілесін. Портретті беруде небір ұсқынсыз теңеу, жексұрын сипаттарды жиып-терген.
«Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырындағы Қодар бейнесі де осы тәріздес былай суреттеледі:
Жылқысы суға қанды тойып алды,
Қодардың әр нәрседе ойы бар-ды.
Қайтіп күйеу болады ол антұрған,
Бес кез жарым өзінің бойы бар-ды
Әйтеуір, тоқсан мыңды суарды тез,
Ақылы жоқ, ойы жоқ Қодардан без.
Қайтіп күйеу болады ол антұрған,
Жаурынының жалпағы бір жарым кез.
-деген шумақтарда Қодар бейнесі іс-әрекет және портрет аркылы жасалған.
Қазақ ауыз әдебиетіндегі эпостық жырларда Ұлтан мен Қодар тәрізді «Қобыландыдағы» Қараман, «Ер Тарғындағы» Ақшахан, «Айман -Шолпадағы» Көтібар, «Қыз Жібектегі» Бекежан бейнелері де сатиралық тұрғыда берілген.

Жоғарыдағыларды қорытындылайтын болсақ ауыз әдебиеті үлгілерінде көрінген сатира, юмор уақыт өте келе Абайға дейінгі Шал, Шернияз, Шөже, Сүйінбай, Махамбет сынды көптеген көмейіне жыр ұялаған, сөз өнері дүл-дүлдерінің шығармашылығында да көрініс тапты, Бірақ бұл кезеңдегі сатира мен юмор ауыз әдебиеті үлгілерінің ізімен дамыса да оныңөзіндік ерекшеліктері де байқалады. Қазақ ауыз әдебиетінде сыналатын, ажуаланатын, сатираның өткір жүзіне бірінші ілінетін діни адамдар: қожа, молда, имам, ишандар болған. Сонымен қатар ол кездегі сатираның бойында шарттылық, жалпылай айта салу, басымдылық танытса, Абайға дейінгі ауыз әдебиеті өкілдері тұсындағы сатираның нақтыланатүскені байқалады. Бұған Шал ақынның Баспай байды, Шернияздың Баянас, Баймағамбетті, Шөженің Балтаны, Алшынбайды сынап-мінеп, ажуалап, көзінше бүкіл жұртқа күлкі етуі дәлел. Сонымен қатар осы кездегі сатирада обьектісіне кейінгі Абай шүйілген адам бойындағы моральдық, этикалық мін, ұнамсыз қылықтар, ел ішіндегі тұрмыстық кемшіліктерді сынап, атап көсету белең ала бастады.

Қолданылған әдебиеттер:

1 Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы, 2003.
2 Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиетінің тарихы. Алматы, 1960.
3 Қожакеев Т. Сатиралық жанрлар. Алматы, Мектеп 1983.
4 Байтұрсынов А. Ақжол. Алматы, 1991.
5 Кәкішев С. Ахаң туралы ақиқат. Алматы, 1988.
6 Торайғыров С. Шығармалар жинағы. Т.1. Астана, Фолиант, 2002

БАЛА ЕСІМІН ҚОЮДЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН МАҢЫЗЫ

Степногорск қаласы, Бестөбе кенті № 1 орта мектебінің 10 «А» сынып оқушысы
Нургалиева Алтын
Степногорск қаласы, Бестөбе кенті № 1 орта мектебі қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Мухаметжарова Алмагуль Байжановна
amukhametzharova@bk.ru

Әр адам - жеке тұлға. Адамның өмірге келуінен бастап, өмірінің соңына дейін оның өмір сүруі ең алдымен, біздің ойымызша, тікелей оның есіміне де байланысты деп ойлаймын. Себебі, бала дүниеге келгенде ең алдымен оған есім береді. Есім берген кезде ең алдымен ата-анасы, кейін туысқандары, ата-әжесі де бірнеше мәрте ойланып, сосын барып тоқтамға келіп, сәбиге ат қойғаны жөн. Біздің ғылыми жұмысымыздың тақырыбы да осыған байланысты.

Мен бұл тақырыпты алмастан бұрын, ең алдымен, жан- жақты қарастырып, зерттеп , қашықтықтан онлайн – сауалнама жүргізіп тоқтамға келдім. Себебі бұл мені қызықтырған тақырыптың бірі .

Бүгінгі таңда, 2019 жылы, дүниеге келген балалар саны Қазақстан бойынша статистикаға жүгінсек, 142 896 нәресте. Осының бәріне де ат қойылып, ата-анасы үлкен үміт күтуде , қуануда . Кейбір зерттеулерге қарасам, ата-аналар балаларға ат қойғанда үлкен, танымал тұлғалардың есімін беруге тырысады. Сонымен қатар, әр тарихи кезеңге байланысты да қойылған есімдер жоқ емес.

Мысалға, қазақ заман талабына қарай балаларының есімін де өзгертіп отырған. Кеңес заманында Октябрь, Пионер, Совет, Марлен деген сияқты ат қойса, қазір діни есімдерді қою сәнге айналды. Тіпті бала өмірге келген күні болған оқиғамен де байланыстырып қойған есімдер де бар.

Белгілі тұлғалардың есімін ырымдап қоятын дәстүр бар. Мысалы ер балалар арасында Нұрсұлтан ең көп қойылған есімдер қатарында. Тіпті ата-аналар өз балаларын ЭКСПО, Шырша, Окилахон, Бриллиант деп атап, елді таңқалдырған жағдайлар да кездесіп отырады.

Жалпы адамға таңдалған есім болашақты таңдаумен бірдей деп айтқым келеді. Яғни, ата-анасы осы ретте жауапкершілікті сезіне білуілері керек. Себебі, көп балалы отбасыларда немесе ұлды зарыға күтіп жүрген бірнеше қыз балалардың ата-аналары аса қатты мән бере бермейді. Ал ол ертең ес біле бастаған балаға есімнің мағынасы үлкен әсер етуі әбден мүмкін. Ал қазір түсініксіз есімдер көп. Ал есімнің түсініксіз болуы баланың өзіне деген сенімін жоғалтады.Ол жағдайларда бала не мағына беретінін білмегендіктен әрі түсініксіз болғандықтан өз атынан өзі намыстанады .

Мысалы, Арман деген есім қазақтарда ауыр ат болып есептеледі. Соны үйде дастархан басында баланың есіне сала берсе, ол болашақта ауыр тағдыр күтіп тұрғанын болжап қояды. Алдында кездескен қиындықтарды да тағдырынан көріп тұрады екен.

Сонымен қатар, мысалы, Жамбыл, Абай,Ғабит, Мақпал, Ләззат, Тоқтар, Талғат, Әлия, Мәншүк тағы да көптеген аттарды осылай ретімен жаза беруге болады. Яғни, халық сол кездегі тұлғалардың, танымал болғандардың аттарын осылайша қойып отырған. Бүгінгі таңда, Нұрсұлтан, Қайрат, Ерке, Баян тағы басқа көптеген бүгінгі тұлғалардың аттары өте-өте көп.

Дәлел ретінде, менің көршім кішкентай баласын Қасым-Жомарт деп те атап отыр. Сондағы айтайын дегенім, әлгі кішкентай балаға: «Атың кім?»,- деп сұрасам, үлкен бір мақтанышпен «Қасым- Жомарт», - деп мақтанып айтады. Сонда кішкентай баланың өзі оның атының ерекше таңдалып қойғанын біліп, сезіп отыр. Мысалға, менің әжем ағамның есімін Серікболсын деп қойған еді. Себебі,ол кезде Серікболсын Әбдильдин деген үлкен азамат болған екен. Сонда, әр ата-ана перзентіне үлкен сенім артып, оның болашағына сеніммен қарап, есімін солай таңдайды екен.

Осы ғылыми жұмысты жүргізу барысыныда кент тұрғандарымен, оның ішінде, көбінесе жас отбасылар ,жастар арасында WhatsApp арқылы онлайн-сауалнама жүргіздім. Сауалнамада қойылған сұрақтар 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте

Қатысқандар саны : 75 адам

№	Сұрақ	Иа	Жоқ	Білмеймін	Ескерту
1	2	3	4	5	6
1	Отбасын құруға үлкен жауапкершілікпен қарау қажет пе ?				
2	Дүниеге сәбидің келуі ата-анаға қосымша жауапкершілік жүктей ме?				
3	Нәрестеге есім беру кезі үлкен жауапкершілікті қажет ете ме ?				
4	Отбасы үлкендерімен ақылдасудың қажеті бар ма ?				
5	Нәрестеге қойылған есім оның болашағына әсер ете ме ?				
6	Танымал азаматтардың есімдерін өз нәрестеңізге қояр ма едіңіз ?				

Сауалнама нәтижесін 1-суретте PowerPoint программасында қорытындылап, сыздым.

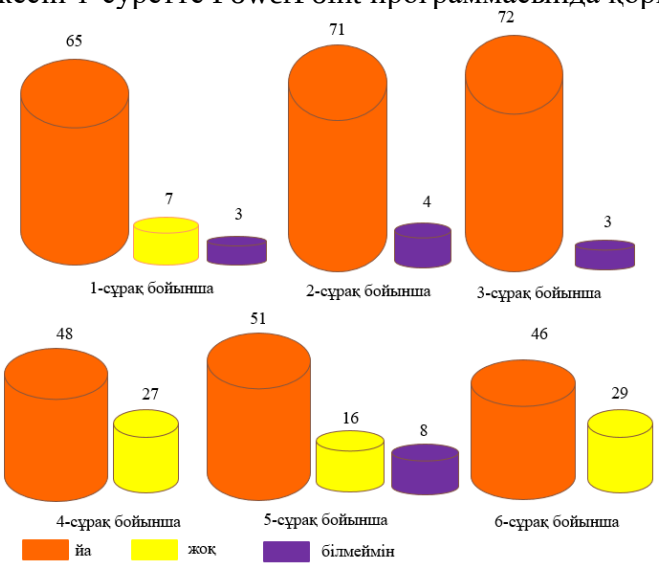

1-сурет. Жүргізілген сауалнама нәтижесі

Осы Whaatspp арқылы онлайн-сауалнамамен бірге мен кентіміздің қария ата –әжелерімізден де балаға ат қою дәстүрі жайында WhatsApp арқылы видео - онлайн сұрақтар қойып , біршама жұмыс жүргіздім.

Сауалнаманы қорытындылайтын болсам, бүгінгі таңда да, жастар,жалпы отбасы , өз перзентіне есім таңдарда дәл ата-бабаларындай, үлкендердей танымал, елге танылған, өзін көрсеткен, белделді адамдардың атын қояды.

Елімізде соңғы кезде ең көп қойылған ұл баланың есімдері - Әлихан, Айсұлтан, Нұрислам, Әмір, Әлинұр, Санжар, Алдияр болса, қыздардың арасында Медина, Раяна, Айлин, Асылым, Айзере, Кәусар және Томиристер көп.

Бұл Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің сайтында көрсетілген ақпарат.

Есім адамның тағдырына, болмысына әсер ете ме деген сауал төңірегінде ғалымдар да XX ғасырдан бері зерттеулер жүргізіп келеді екен . Соның негізінде адам есімдерін зерттейтін антропонимика ғылымы пайда болған. Ғалымдардың зерттеуінше адам аты оның өміріне айтарлықтай әсер етеді екен, баланы неғұрлым көркем есімдермен атаған сайын, тұла-бойы да соған сәйкес көркемделеді. Қазақ отбасыларында сонымен қатар өзге халықтардан сіңген есімдер де өте көп. Айтылуы да, естілуі де әдемі, өзге тілде жақсы мағына беретін есімдерді қою

соңғы жылдары кең танымал болып отыр . Әсіресе, қазақтарда ежелгі түркі, араб, Иран есімдері көп.
Қазақ ұлтында сонымен қатар ырымның да түрі өте көп. Ат қоюға байланысты да ырымдар көптеп кездеседі.
Мәселен «елге танымал, өз ортасының беделді азаматтарына ұқсасын» деген ырыммен сол адамға баласының аузына түкіртіп ат қоюына қолқа салып та жатады. Ырымдап ат қою ғұрпы бойынша есімінің тарихын есейе келе көпшілігі интернет желісінен оқып біліп жатады .
Бүгінде егер есіміңіз ұнамаса, онда алмастыруға болады деп айтылуда. Бұл туралы АХАТ секторының мамандары айтып берді. Сонымен қатар, Қарнақбаева Ақбота Шымкент қаласы жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімінің АХАТ секторының меңгерушісі:«Адам есімін өзгертуге болады. Бірақ халық кез-келген адам қалауынша атын өзгерте береді екен деп түсінбеу керек. Мәселен, туу туралы куәлігіңізде жазған атыңыз Айгүл делік. Алайда сізге бұл есім ұнамайтын себепті отбасыңыз, туған-туысқандарыңыз басқаша атпен атайды. Мысалы Гауһар деп. Осы тұста егер сіздің Гауһар екеніңізді дәлелдейтін қандай да бір құжат болған жағдайда есіміңізді алмастыра аласыз.
Мысалы мектептегі журналда сіз Гауһар деп жазыласыз немесе қандайда бір байқаулардан алған марапатыңыз Гауһар деп берілсе, ондай жағдайда есіміңізді алмастыруға мүмкіндік бар.
Ал, мұндай дәлелдер болмаған жағдайда атыңызды өзгерту мүмкін емес. Өйткені заңда өрсетілмеген. Есімін алмастыру өтініш берілген соң, 7 жұмыс күн ішінде дайын болады.
Мемлекеттік баж 4810 теңге төленеді. Осы құжаттарды халық шаршамай-ақ үйде отырып e.gov.kz арқылы электронды түрде жолдауға да, Халыққа қызмет көрсетуі орталығы арқылы да жазбаша түрде тапсыруға болады.
Қорытындылайтын болсам , дәл қазіргі уақыттағы халық арасында жиі қолданылатын есімдерді stat.gov.kz сайтынан көруге де болады.
Сонымен қатар, өз атыңыздың да қаншалықты жиі қолданыста екенін білуге болады.
Зерттеу нәтижесінде болашақта мен жас отбасылар арасында, туу куәліктерін алатын орындарда, Facebook,Instagram желілерінде ат қоюға байланысты безендірілген , көркем роликтер орналастыруды қарастырғым келеді.
Бала – әр отбасының жалғасы .Сондықтан да дүние есігін ашқаннан бастап оны шексіз сүйіп, бақытты болу жолында еңбек жасаған абзал.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ильясова Н.Б. Қазақ есімдері // Мемлекеттік тілді дамыту институты: -Алматы: 2013ж.- 256 б.
2. Қазақ есімдері — **Вконтакте** vk.com/club77281998
3. Дмитрий Зима. Тайна имени // Москва: 2004 г. -360 с.

«ЛАТЫН ТІЛІНЕ КӨШУ –ЗАМАН ТАЛАБЫ»

Көкшетау қаласы, № 10 орта мектебі, 8 сынып оқушысы
Рашит Султана Мақсатқызы
№ 10 орта мектебі қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі
«Қазақ тілі мен әдебиеті»мамандығы
бойынша педагогика ғылымдарының магистрі
Мукушева Гульмира Байкеновна
gulmira.mukusheva.1975@mail.ru

Біз, қазақ елі, уақыт көшіне ілесіп, қалып қоймай, әлемдегі өркениетті мемлекеттердің қатарына қосылу үшін, жалпы ұлт ретінде сақталып қаламыз десек, көп кешікпей, әліпбиімізді латын жазуына көшіруіміз керек. Бұл – бүгінгі күннің талабы.

Латын әліпбиіне ауысу – біздің ұлттық санамыздың отарсыздануының бір жолы. Бір ғана мысал, еліміздің латын әрпіндегі транскрипциясын Kazakhstan деп емес, ***Qazaqstan*** деп жазған болар едік.

Менің бұл тақырыпты таңдаған себебім дәл қазіргі уақытта осы тақырып ересектер мен оқушылар арасында көп айтылуда. Мені де осы сұрақ ойландырды. Яғни «Латын әліпбиіне көшу қажет пе?» деген бүгінгі күннің сауалы – ел келешегін ойлаған әрбір азаматтың көкейкесті мәселесі болып отыр.

13 Қыркүйек 2017 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» деп айтқан еді. 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды. Сондай-ақ, Елбасымыз өзінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек. Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» – деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті.

Тілдері ұқсас, діні бір, түп негізі ортақ түркі тектес елдер осы күнге дейін әртүрлі әліпбимен жазып келеді, латын әліпбиін пайдаланатын түркі тілдес мемлекеттердің жазуы да бірізге түсірілмей келеді, барлығына ортақ әліпби құрастыру (жазу) түркі мемлекеттерінің тарихи, рухани, мәдени байланыстарының нығаюына, ынтымақтастыққа, өзара интеграцияға алып келер еді.

Қандай да істің бастамасында қиындық болатыны белгілі, бірақ әліпби мәселесінде ондай қорқыныш болмауы керек. Себебі бұл бір-екі жылда емес, Тәуелсіздік алған жылдардан бастап сөз болып келе жатыр және Елбасы атап көрсеткендей, оқушылар ағылшын тілін оқу арқылы латын әріптерін меңгерген, ғалымдардың, барша қоғам өкілдерінің көмегімен қазақ әліпбиінің жаңа нұсқасы қабылдануы керек, жаңа әліпби үйрететін мамандар, оқулықтар дайындалып, бір-екі жылда әдістемелік жұмыстар жүргізіледі. Яғни жаңа әліпбиге көшу бірнеше кезең арқылы жүзеге асады. Ең бастысы, жаңа әліпби төл дыбыстарымыздағы ерекшеліктердің сипатын нақты

көрсете алатындай, қазір қолданылып жүрген басы артық әріптерден құтылатындай, орфографиялық заңдылығымыздың табиғатына сай келетіндей болуы керек. Бізден бұрын латын жазуына көшкен түркі халықтарының қателігі бізге сабақ болып, сол қателіктерді қайталамау үшін жаңа қабылдайтын әліпбиіміздің ғылымилығына баса назар аударғанымыз жөн.

Қазақ халқы кеңестік қызыл империяның пәрменімен ХХ ғасырдың 20-30 жыл ішінде 3 рет әліпбиін (алфавитін) ауыстырған екен. Мұның астарында халықтың ғасырлар бойғы жинақталған бай рухани тарихын біржолата ұмыттыру, отарлау, орыстандыру, жалған «сауаттандыру», мәңгүрттендіру саясаты жатқандығын бүгінгі ұрпақ жақсы біледі.

1929-1940 жылдар аралығында ресми түрде қолданылған латын әліпбиімен үкіметтің қаулы-қарарлары, мемлекеттік баспасөзі, көркем әдебиеті т.б. жарық көріп тұрды. Кейіннен бұл жазу кеңестік идеологияның саясатын мүлтіксіз жүргізуге кедергі келтіреді, біртұтас кеңес халқын жасаймыз, барша жұрт орыс тілінде сөйлесе, солғұрлым коммунизмге тез жетеміз деген желеумен әліпбиді кириллицаға көшіріп жіберді.

Соңғы уақытта осы латын жазуына қайта көшу немесе қайта оралу мәселесі көпшілік арасында біраз пікірталасқа айналып отыр.

Білім, ғылым, өндіріс саласына еніп жатқан жаңа технологияларға латын әліпбиі арқылы қол жеткізудеміз. Сондықтан латын әліпбиіне көшумен халықаралық ақпараттық кеңістікке шығу жеңілдейді, яғни ғаламтор жүйесін халқымызға ана тілінде меңгеруге жол ашылады. Қазір бәріміздің көзіміз ашық, көкірегіміз ояу, бірнеше тілді бес-алты айдың ішінде қорықпай, еркін үйреніп алып жатқанда, ана тіліндегі дыбыстарды басқаша таңбалауды ғана меңгеріп алу біздерге көп қиындық келтірмейді. Әрі бүгінде ұялы байланыстағы хабарламалардың көбі осы графикамен жазылуда.

Латын әліпбиіне көшу мемлекеттік тілдің қолданыс аясын одан әрі кеңейтуге мүмкіндік жасайды. Тіл тазалығы мәселесіне келсек, тіліміздегі қазіргі жат дыбыстарды таңбалайтын әріптерді қысқартып, сол арқылы қазақ тілінің табиғи таза қалпын сақтауға мүмкіндік аламыз. Қазақ тілін оқытуда басы артық таңбаларға қатысты емле, ережелер қысқарып, мектептен бастап барлық оқу орнында оқыту үдерісі жеңілдейді.

Қазақстанның кириллицаны тастап латынға көшуі – көршіміз Ресеймен достық байланыстарынан бас тартуы деген сөз емес. Бұл – тәуелсіз елдің ішкі ұлттық мәдени мәселесі. Ол мәселенің көрші елдермен қатынастарға қатысы жоқ. Ресей мен Қазақстанның достық негіздегі байланыстары екі ел үшін де пайдалы екені анық. Сондықтан Қазақстанның латын әліпбиіне өтуі Ресеймен достық байланыстарды жалғастыруға еш кедергі келтірмейді.

Өзге ұлт өкілдерінің мемлекеттік тілді үйренуіне де өз әсерін тигізер еді. Мәселен, бұған дейін кириллицамен жазылып келген қазақ тіліндегі сөздерді латын әрпімен таңбалайтын болсақ, тіл үйренушілер ол сөздерді басқаша қабылдайды, олардың ойында басқа ассоциация пайда болады: Қазақстан – Qazaqstan, өнер – öner, өзен – özen, өмір – ömir т.б

ХХI ғасыр – ақпарат ғасыры десек, бүгінгі компьютер заманында әлемдік ғаламтор жүйесіндегі ақпарат кімнің қолында болса, сол өз билігін емін-еркін жүргізе алады. Ал ақпараттың басты құралы – жазу. Яғни ғаламтор жүйесінде үстемдік жасаушы – ол латын графикасы.

Сондай-ақ, латынға көшкенімізде ұтатын тұстарымыз: Біріншіден, тіл тазалығы мәселесі. Екіншіден, қазақ тілін оқытқан уақытта басы артық таңбаларға қатысты емле, ережелердің қысқаратыны, мектептен бастап барлық оқу орындарында оқыту үрдісін жеңілдетеді. Үшіншіден, латын әліпбиіне көшу – қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады.. Төртіншіден, түбі бір түркі дүниесі, негізінен, латынды қолданады.

Біз, қазақ елі, уақыт көшіне ілесіп, қалып қоймай, әлемдегі өркениетті мемлекеттердің қатарына қосылу үшін, жалпы ұлт ретінде сақталып қаламыз десек, көп кешікпей, әліпбиімізді латын жазуына көшіруіміз керек. Бұл – бүгінгі күннің талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы.
2. Городкова Ю.И. Латинский язык. Учебник-6-е изд,
3. Боровский Я.М , Болдырев А. Учебник латинского языка изд-4
4. Ақпараттық көздер.

АТБАСАРДАН ШЫҚҚАН ӨЛКЕТАНУШЫ

Атбасар қ., №7 ҚОМ 5-сынып оқушысы
Траркан Гүлнар Әділқызы
Сағындық Аружан Қайратқызы
Көкшетау қ., №7 ҚОМ
қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәндерінің мұғалімі
Әуезова Зәмзәгүл Тұрғанқызы
zamzagul-auezova@mail.ru

Атбасар тарихи-өлкетану мұражайының 40 жылдан астам тарихы бар. 1911 жылы құрылған Атбасар тарихи-өлкетану музей ғимараты (көпес А.Беловтың тұрған үйі) – тарих және сәулет ескерткіші. 1978 жылы 5 қараша күні музейдің ірге тасы қаланды. 1919-20 жылдары осы ғимаратта 1-ші уездік революциялық комитеті орналасқан Музей №2 Атбасар қалалық кітапханасының өлкетану бұрышы ретінде қалыптасты. Музейдің ірге тасын қалаушы Әмірова Клара Әмірқызы мәдениет саласының және халық ағарту ісінің үздігі, өлкетанушы.

Соңында өнегелі із қалдырып, халқына еңбегін сіңірген Атбасар өңірінен шыққан тұлғалар аз емес. Солардың бірі – өлкетанушы, қаламгер публицист Клара Әмірова. Қазақстан Республикасының оқу-ағарту ісінің үздігі Клара Әмірқызы Әмірова 1925 жылы 13 наурызда Атбасар ауданына қарасты Ерікті ауылында дүниеге келген. Ол кісінің жастық шағы Ұлы Отан соғысының ауыр жылдарымен тұспа-тұс келеді. 1944 жылы Көкшетау педагогикалық техникумын бітірген соң туып-өскен ауылында бастауыш сынып мұғалімі болып балаларға дәріс берген. К.Әмірова 1963 жылдан бастап мәдениет саласындағы жұмысқа ауысады. Біраз жыл Атбасар қаласында орталық кітапхананың кітапханашысы болды. Туған өлкесінің тарихын зерттеп, «Ауылым – атамекенім», «Аза тұтар ардағымыз», «Қиылған ғұмырлар», «Атақоныс – аманат», «Атақоныс ақиқаты» кітаптарын жазды.Алғашқыда кітапхананың бір бөлмесінде музей ашу үшін жәдігерлерді жинап, оны музейге айналдырған еді.Кейін ол орын кеңейтіліп, 1978 жылдың 5 қарашасында жеке ғимарат берілді. Сөйтіп, Атбасар тарихи-өлкетану музейі бой өтерді.

Міне, осылайша өңіріміздің шежіресін айшықтайтын өлкетану музейінің іргетасы қалыптасты. Осындай үлкен шаруалардың басында Клара Әмірқызы жүрді. Ол кісі көлікті өзі жүргізіп, ел арасынан көне жәдігерлерді жинаудан жалықпады. Клара Әмірқызының өлкеміздің тарихы мен белгілі азаматтары туралы жазған еңбектері өскелең ұрпақ, біздер үшін қалдырған өшпес мұра. Клара Әмірованың ұзақ жылдардағы еңбегі бағаланып, «Ерен еңбегі үшін», «Еңбек ардагері», тағы да басқа көптеген медальдармен марапатталды. Есімі «Қазақ ССР-інің Алтын кітабына» жазылды және 1995 жылы 17 ақпанда «Атбасар қаласының Құрметті азаматы» атағы берілді. Төрт бала тәрбиелеп өсіріп, ұлын ұяға, қызын қияға қондырған асыл ана 2002 жылы 77 жасында өмірден өтті. Клара Әмірованың еңбегі тек аудандық тарихи-өлкетану музейін ашумен ғана шектелмейді. Ол 1999 жылы Атбасар қаласында ұлы жазушы І.Есенберлин әдеби музейінің ашылуына да атсалысып, оны ұйымдастырушылардың бірі болды. Атбасар өңірінің тарихы мен шежіресіне байланыс-ты көптеген мақалалар жазып, кітаптарын шығарды. Оның «Ауылым – атамекенім» кітабында осы өңірдің ежелгі тарихы мен жер-су атауларына, өмір сүрген атақты

адамдарға қатысты бай мәліметтер бар. Кейінірек бір кезде жаппай бұрмаланып кеткен жер-су, елді мекен атауларын қалпына келтіруде өлкетанушының осы кітабы көп көмегін тигізгенін атап өткен артық болмас. Клара апамыздың ізін басқан шәкірті -Сәулет Шақайұлы Балғазин оның ісін жалғастырып, тарихи-өлкетану музейінде бірнеше жылдар бойы басшылық жасаған болатын. Бүгінгі таңда музей қоры жаңа жәдігерлермен толығып, халыққа одан әрі қызмет көрсетуде. Атбасар тарихи-өлкетану музейінің бүгінгі директоры Анар Әлкешқызы Ілиясова ұжым мүшелерімен бірлесе отырып, айтарлықтай шаруалар атқарып жатыр. Музейде өлкенің бірнеше ғасырлық тарихын баяндайтын құнды жәдігерлер көп және олардың саны уақыт өткен сайын молая түсуде.

Қазіргі уақытта музей тарих және архитектура ескерткішіне жатады. Екі қабатты ғимаратта музей экспозициясы 12 залдан орналасқан. Экспозицияның бірнеше бөлімінде өлкенің табиғаты туралы мәлімдейді. Өлкемізде мекен еткен алғашқы қоғамның тарихына музей экспозициясында үлкен мән беріледі. Осы залда ауданымыздың археологиялық карталары, ежелгі адамдардың пайдаланған тастан жасалған құралдары, палеонтологиялық заттар көрсетіледі. Экспозицияның негізгі орнын қазақ халқының мәдениеті, тұрмысы, зергерлік бұйымдары, ұлттық киімдері, киіз үй жабдықтары алады.Келесі музей экспозициясында қала тарихы залында Ресейден және Украинадан жер аударылып келгендердің қолданған заттары,Ұлы Отан соғысында қатысқан атбасарлықтар, Тың игерушілер туралы мәліметтер көрсетілген. 2018 жылдың 31 шілдеден бастап 3 тамызға дейін Ақмола облыстық тарихи-өлкетану музейінің қызметкерлері Атбасар тарихи-өлкетану музейінің қызметкерлерімен бірлесіп Атбасар музейінің көрме залдарының реэкспозициясын жасады. XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы Атбасар ауданының тарих, археология, этнография залдары толықтай жаңартылды.

Экспозициялық залдарының бірі Алашорда партия мүшесінің кабинеті қайта құрылды, сондай-ақ Ақмола облысының аумағында және Атбасар ауданындағы «Алаш» партиясының құрылуы тарихы туралы витриналарда фото-материалдар ұсынылды. Табиғат залында және көшпенділер залында ішінара реэкспозиция өткізілді.

Сондай-ақ, музей ұжымы ауданда өтетін түрлі мәдени-көпшілік шараларға әрдайым белсене қатысып отырады.

1995 жылдың 17 ақпанында Атбасар қаласы мен ауданына сіңірген ұшаң-теңіз еңбегі мен тарихи-өлкетану мұражайының іргетасын қалап,ескірген жүздеген мұрағаттарға қайта өмір бергені,туған өлкесіне деген махаббаты мен сүйіспеншілігі үшін Клара Әмірқызына «Атбасар қаласының құрметті азаматы» атағы берілді.

2005 жылы өлкетанушы К.Әмірқызының 80 жылдығы құрметіне оның есімімен Атбасар қаласының бір көшесі аталды.

Атбасар қаласының 175- жылдығына орай осындай шежірелі өңірдің өлкетану музейінің іргесін қалаған Клара Әмірқызының есімі осы музейге және Атбасар қаласындағы біздің №7 қазақ орта мектебіне берілсе деген ұсынысымыз бар. Бұл белгілі өлкетанушыға К.Әмірқызына көрсетілген лайықты құрмет болар еді.Бүгінде өз ұрпағына «Атбасар өлкетану мұражайы тарихтан көп сыр шертеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Энциклопедиясы алынған мәлімет -2017 ж.
2. «Арқа ажары»газеті -2018 ж
3. «Егеменді Қазақстан» газеті-2000 ж.
4.Егеменді Қазақстан»газеті-2012ж.

ҚАЗАҚ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ТІЛДЕГІ КӨРІНІСІ

Бұланды ауданы «Партизанка орта мектебі» КММ 7 Б-сынып оқушысы
Штумпф Анжелика Владимировна
«Партизанка орта мектебі» КММ қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі
Тулеубаев Бекзат Жанатович
tuleubaev.bekzat@mail.ru

Жұмыстың өзектілігі. Қазақ-көне дәуірден бастау алатын күрделі де бай тарихы, сан қырлы мәдениеті, өзіндік игі ғұрып-дәстүрі бар, этнографиялық ахуалы әр қилы, пейілі өзінің байтақ даласындай кең де қонақжай халық. Халқымыздың бітім болмысын зерттеген этнограф ғалымдардың атап өткендей, қазақ-тәубешіл, жаугершілікте тәуекелшіл, зерделі де ойшыл, сабырлы да төзімді, шыдамды да жомарт, елгезек те еліктегіш, кеңпейіл де кішіпейіл, әділдікті бағалай білетін халық.

Осы халықтың рухани мұраларының ең көнесі де, ең қажеттісі де салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы. Салт-дәстүр халықтық жөн-жоралғылардың, ұстанымдардың жиынтығы. Салт-дәстүр халықтың өмір-тұрмысынан, шаруашылық-тіршілігінен қалыптасқан қоғамдық қатынастарынан, дүниетанымынан туындайтын мәдени құбылыс. Әдет-ғұрып ұзақ тарихи мерзімде біртіндеп қалыптасып, халықтың санасына сіңіп, қай ұлттың болсын ұлттық болмысын құрайды және оны басқа этностардан ерекшелендіреді.

Қазақ әдет-ғұрыптарын олардың қоғамдағы атқаратын қызметіне қарай отбасылық және қауымдық-қоғамдық ғұрыптар деп үлкен екі топқа бөлуге болады. Отбасылық ғұрыптарға баланың дүниеге келуі, ержетуі, келін түсіру, қыз ұзату және т.б. жатқызуға болады. Ал қауымдық-қоғамдық ғұрыптарға бүкіл қауым болып өткізетін, жалпы қоғамдық мәні бар әдет-ғұрыптарды жатқызуға болады. Мысалы наурыз тойы, құрбан айт, ораза айт, ас беру, асар және т.б.

Қазақтың шаруашылыққа, тұрмыс-тіршілікке байланысты әдет- ғұрптары да бір төбе. Қазақ әдет-ғұрптарын отбасылық және қауымдық-қоғамдық деп бөлуді шартты түрде ғана түсіну керек. Өйткені, отбасылық ғұрыптар мен қауымдық-қоғамдық салт-саналар өзара аттасып, араласып жатады. Отбасылық ғұрыптар кейде қоғамдық сипат алады, ал бүкіл қауым атқаратын, қатынасатын ғұрыптар әр отбасыда да көрініс табады.

Осы салт-дәстүр мен ұлт мәдениетін үйретудің кілті - ана тілінде. Тіл мен ұлт мәдениеті, ұлттық сана, салт-дәстүр - біртұтас ұғым. Олар этностың ең негізгі көрсеткіштері. Халықтың өткен жолын, даму кезеңдерін сол этноспен бірге дамып келе жатқан тілдік деректері арқылы анықтауға болады.Тіл- тарих. Тіл- ұлт өмірінің айнасы, сондықтан да бойында сақталған ұлттық мәдени негіздерге сүйенеді. Себебі өркениеттің өрісі қаншалықты екені де тілден бөлек дүние емес. Ендеше, ұлт мәдениеті ұлт тілінен бөлінбейді. Тіл мен мәдениет - өркениет дамуының ең алғашқы кезеңдерінен бастап үйлесімділік пен сәйкестікте өмір сүріп келе жатқан құбылыс.

Халықтың ақыл-ойы, дүниетанымы, өмір сүру тәсілі материалдық және рухани мәдениеті, тарихы, сол материалдық, рухани дүниелерінің қалыптасуы, салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары сияқты белгілі ұлт болмысын құраса, оны тіл арқылы танып білу бірінші кезектегі өзекті мәселе болып табылады.

Тіл білімінің антропоцентрлік және когнитивті, комуникативті жаңа даму кезеңі халықтың болмысына, салт-дәстүріне, әдет-ғұрпына жаңа көзқараспен қарауды, нақты ізденістерді талап етеді.Этностың тұрмыс-тіршілігі, қазіргі болмысы мен тарихы, оның материалдық және рухани мәдениетінің тілдік көріністері арқылы айқындалады және жете зерттеледі.

Жұмыстың мақсаты мен міндеттері. Зерттеу жұмыстың басты мақсаты- тіл деректері арқылы халқымыздың тұрмыс-тіршілігіне, мәдениетіне, ұлттық дүниетанымына қатысты салт-дәстүр, әдет-ғұрып, діни наным-сенімдердерін ұлттық құндылық тұрғысынан өзектеп айқындау. Бұл мақсатты шешу үшін төмендегідей міндеттер қойылады:

Зерттеу нысаны. Қазақ халқының мәдени, ұлттық қазынасы салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сенімдері алынады.

Зерттеудің әдістері. Зерттеу жұмысында жинақтау, талдау, қорыту, баяндау, сипаттау әдістері қолданылады.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері. Тақырыпты зерттеуде қазақ тіл білімінде этнолингвистикаға байланысты жазылған Ә.Қайдар, Р.Сыздық, М.М.Копыленко, Е.Жанпейісов, Н.Уәлиұлы, Ж.Манкеева, Т.Жанұзақов, Б.Қалиев, Б.Сағындықұлы, Г.Смағұлова, Б.Момынова, С.Сәтенова, Р.Шойбеков, Г.Сағидолдақызы, А.Жылқыбаева, А.Ислам, Д.Керімбаев, Ә.Хазимова, Г.Әубәкірова және тағы басқаларының ғылыми- теориялық еңбектері басшылыққа алынады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Этнос болмысына қатысты фактілер кешенді жинақталып, сараланып, жүйеге салынады. Олардың мазмұны айқындалып, түсіндіріледі және қорытындыланады. Ұлттық сананың жүйесін құрайтын салт-дәстүрлердің қазақы дүние бейнесін қалыптастыруға қатысы айқындалды. Адам бойындағы ұлттық сезімді түзетуге әсер етуші құрал қызметіндегі ерекшелігі анықталды.

1.1.Бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрлер

Қай заман, қай қоғамда болсын адамзат баласы ұрпақ тәрбиесіне зор мән берген. Ұттың бүгіні де, болашағы да тәрбиелі ұрпаққа байланысты деп білген. Толық жетіліп қалыптасқан ұлттың сана-қабілетінде, түсінік талғамында, мінез-құлқында өзіне тән ерекшелік менталитеті болатыны көптеген ғасырлар бойы дәлелденген.

Ата-бабаларымыз ұлан байтақ елін, байлыққа толы жерін ғасырлар бойы қорғап, халқының бостандығы мен тәуелсіздігі үшін ел қамын ойлаған батырларын, халқының сөзін сөйлеп, ел қамын жеген білімпаз шешендері мен билерін мақтан еткен. Шежіре толы Отанымызды қорғау, шешен де өткір тілімізді, дәстүрімізді сақтау, оны зерттеп білу- азаматтық парыз.

Бала тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптарға баланың дүниеге келген күнінен бері жүргізілетін тәлім-тәрбиелерінен бастап, есейіп азамат болып кеткенге дейінгі кезеңі кіреді.

Амандасу салты. Екі қазақ кездесе қалғанда жасы кішісі жасы үлкеніне «Ассаламағалейкүм!» деп бірінші болып сәлем береді. Жасы үлкен кісі оған «Уағалейкүм ассалам!» деп жауап қатады. Тек содан кейін ғана егжей-тегжейлі аман-саулық сұрасады. Бұлай сәлемдесу бірін-бірі тіпті танымайтын адамдар үшін де міндетті болып саналады.

Азан шақыру. Дүниеге келген жас нәрестеге оның құлағына азан шақырып ат қойылатын. Жасы үлкен туысқандардың бірі Құраннан аят оқып, нәрестенің атын оның құлағына үш рет қайталап дауыстайтын.

Шілдехана. Бала дүниеге келген күні жасалатын той. Діни наным бойынша халқымыз алғашында нәрестені жын-періден қорғау үшін үш күн шілде күзет рәсімін орындаған.

Бесік той. Бесік- қасиетті, киелі, құтты мүлік, сәбидің алтын ұясы болып табылады. Жаңа туған баланы бесікке салу - халқымыз үшін елеулі дәстүрлердің бірі.

Бесік құда. Сәбилерді бесікте жатқанда атастыру арқылы болған жекжаттық.

1.2.Үйлену, келін түсіру, қыз ұзатуға байланысты салт-дәсүрлер

Қазақ өмірінің сан ғасырлық тарихы әдетте ана тілімен тығыз байланысты. Мысалы, құда түсіу рәсімдері, үйлену тойы, ас беру тағы басқа толып жатқан ұлттық дәстүр үлгілерінің атаулары тілде сақталмаған болса, онда рухани мәдениет үлгілерінің мазмұны да кеми бермек.

Әдет-ғұрып, салт-сананы айтқанда, әдетте олар туралы халықтың көрнекті де, көрікті ойлары тізімге оралады. Сөз мәні, сөз сыры, ішкі-сыртқы мағыналары салтпен, дәстүрмен араласып жатқандығын байқаймыз. Ол мағыналар, сырлар астарында небір тарихи ұғым жатады немесе онда салт-дәстүрлерге сай түрлі наным сақталады. Келін түсіру, қыз ұзату ғұрыптарымен байланысты жұмыста ұрын беру, бауыздау құдалық, ит ырылдатар, табалдырық аттар, түндік ашар, отқа май құю, оң жақ, жаушы, сәукеле, боғжама, сыңсу, босаға, беташар тәрізді бірсыпыра идиоэтникалық бірліктердің тілдік сараптамасы берілген.

Атастыру.Ата-ана өздерінің ұлын үйлендіру қамын әрқашан ойластырып жүретін. Болашақ келінді бала кезінен іздестіре бастайтын. Тіпті балалар дүниеге келмей жатып-ақ атастыру рәсімі болатын. Құдаларды өнегелі, құрметті, текті жерден іздестіретін. Құда түсудің

салт-дәстүрлері бойынша арнайы рәсім өткізілетін. Қазақтарда жеті атаға толмаған туыстар арасында неке қиюға қатаң тыйым салынатын.

Құйрық-бауыр.Баланы үйлендіруге қатысты әдет-ғұрыптардың реті мынадай болатын: құда түсуге алдын ала келісу, ата-ананың құда түсуі, күйеудің қалыңдыққа ұрын баруы, келін түсіру тойы, неке қию рәсімі. Ұзатылатын қыздың әкесі құда түсіп келген құдаларға құйрық-бауыр жегізетін. Бұл салт-дәстүр құдалық рәсімінің орындалғанын көрсететін. Ал құдалық екі жаққа да белгілі міндеттер жүктейтін. Құдалықтан айнуға болмайтын.

Қалыңмал.Құда түсудің ресми бөлігі аяқталғаннан кейін жігіт жағы қыздың қалыңмалын төлейтін. Қалыңмал әдетте мал басымен есептелетін. Оның мөлшері құда түсушілердің қаншалықты бай, ауқатты екендіктеріне қарай белгіленетін. Қалыңмалдың мөлшері 5 жылқыдан 1000 жылқыға дейін жететін.

Кит кигізу.Үйлену тойы кезінде құдалар бір-біріне киіт кигізетін болған. Ол түрлі қымбат бағалы киімдерден, мата кездемелерден, мал басынан тұратын. Құдалар жағы бір-бірімен қоржын алмасып, өзара сыйлық жасасатын. Үйлену тойының әдет-ғұрыптары неке қию рәсіміне ұласады.

Дала тұрғындарына тән әдептілік пен сыпайылық, кішіпейілділіктің бір көрінісі - үлкен кісінің есіміне әке (еке) сияқты жұрнақ сөз қосып айту. Мәселен, Қазбек - Қазеке, Диқан - Дәке, Бауыржан - Бауке сияқты айтылады. Мұны ХХ ғасырдың бас кезінде белгілі орыс ғалымдарының бірі Л. Баллюзек те байқаған: «Қырғыздардың сыпайылығы, кішіпейілділігі мен әдептілігінің бір көрінісі - жасы үлкен кісілердің есіміне еке (әке) сөзін қосып айтуы».

Жас келіндер ер азаматты ерекше құрметтеудің белгісі ретінде күйеуінің жақын туысының атын атамаған. Күйеуінің әкесі мен шешесін ата, ене деп атаған.

1.3. Қонақ күтуге байланысты салт-дәстүрлер

Қазақ отбасына тән абзал, асыл қасиеттердің бірі- ежелден келе жатқан қонақжайлылық. Қонқты сыйлау, құрметтеу қонаққа деген ілтипат бала кезден қалыптасады.

Қазақ қонақты «кісі келсе есің шықсың, есебін артынан санап ал» қағидасымен күтетін халық. Қонақ күтуне байланысты тілімізде төменгідегідей қағидалар бар:

Базарлық.Алыс сапардан немесе жәрмеңкеден қайтып оралған адам өзінің жақын туыстары мен көршілеріне әр түрлі сыйлықтар - базарлық ала келетін.

Байғазы беру.Егер кімде-кім әлдебір жаңа киім кие қалса, бағалы затқа ие болса, оған жақын туыстарының, дос-жарандарының байғазы беру әдет-ғұрпы болған.

Асату. Бұл дәстүр Сәбит Мұқановтың «Халық мұрасы» деген кітабында толық баяндалған. Дастарқан басында ет жеп отырғандар тоғая бастағанында, төрде отырған ақсақал қалған етті қолымен қонақтарға, жас балаларға асатады. Бұрындары ауыл балалары ет асаймыз деп қонақ келген үйдің қасында жүретін-ді.

Жұмыста салт-дәстүр, әдет- ғұрып, наным-сенімдердің, кейбір тілдік жергілікті ерекшеліктердің, тұрмыстық атаулары талдауға түсті.

«Ата салтың - халықтық қалпың» демекші, өз жұртының қадір- қасиетінен мәлімет беретін ғұрып қасиетпен, құрметпен қарау - ұлтымызға, елдігімізге сын. Тыңдар құлаққа, көрер көзге, сезінер жүрекке танымал басқа елдерде жоқ дәстүр өрнектері, ортақ мұралары - мақтаныш сезім тудырып, жұртшылықты жалпы отаншылдық пен елжандылыққа тәрбиелеуде маңызды міндет атқармақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кенжеахметұлы С. «Жеті қазына»-А.: Ана тілі, 1997.-128 б.б.
2. Байтас Б. «Батырлар жинағы»-А.: Алтын Алқа, 2007 ж.
3. Жанпейісов Е. Н. «М.Әуезовтың «Абай жолы» эпопеясының тілі»- А.: Ғылым, 1976.-165 б.
4. Ақпанбек Ғ. «Қазақтың дүние танымы»- А.: Қазақ университеті, 1993.-53 б.
5. Жүсіпов Б. «Келіннің бетіне орамалды неге жабады?» // Ақ жол Қазақстан, 2004

«ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА»

«ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТ-СЛЕНГА НА РЕЧЕВУЮ КУЛЬТУРУ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ»

Булатов Азим
ученик 8 А класса Астраханской средней школы №1
Астраханского района
Кусаинова Бакытгуль Тантайкызы
учитель русского языка и литературы
Астраханской средней школы № 1
Астраханского района
bakytgul-kussainova72@mail.ru

Над этой темой я задумался давно, так как сам являюсь пользователем сети Интернет. Мне не безразлична судьба русского языка, ведь культура общения на русском языке, как мне кажется, уходит на задний план. Современная молодежь старается общаться на более упрощённом языке. В дальнейшем всё это может отразиться на речевой культуре подрастающего поколения, поэтому мы не должны этого допустить. Мы живем в век интернета. Это очень удобно. Интернет позволяет общаться с людьми на больших расстояниях. Раньше наши мамы и папы, бабушки и дедушки писали письма, бежали к почтовому ящику в ожидании ответа. А теперь сигнал мобильника оповещает нас о сообщении в той или другой сети. Из интернета можно узнать много нового и полезного: люди со всего мира делятся с нами своими навыками и умениями из разных областей. Мы уже настолько привыкли к этому, что не представляем своей жизни без сети. Интернет сегодня является не только источником разнообразной информации, но и популярным средством общения для многих людей, особенно для молодежи. Полноценное общение в молодежной среде невозможно без владения ее языком. Свойства речи и свойства среды взаимосвязаны. Речь отражает нашу действительность, которая связана с ускоренным темпом жизни, сменой культурных ориентиров и ценностей. С ростом темпов жизни растет и словарный запас, так как каждому новому понятию должно соответствовать его определение, то есть слово. В школе мы начинаем изучать русский язык, познаем правила написания слов, предложений, текста. Обогащаем нашу речь литературой, проникаемся, ведь каждый человек обязан знать свой родной язык. Раньше русский язык был «великим и могучим», а теперь с каждым годом растет безграмотность. Современная молодежь старается общаться на более упрощенном, доступном языке, не придерживаясь правил письма. Некоторые люди пишут без заглавных букв, без знаков препинания. Находясь в виртуальном интернет-пространстве, можно заметить, что слова русского языка зачастую употребляются не по правилам, что приводит к негодованию педагогов, родителей, представителей всего старшего поколения. Стремительные негативные изменения, происходящие в русском языке, заставляют многих говорить о том, что он истощается, теряет свой блеск, глубину. Большинство исследователей сходятся во мнении, что причина негативных тенденций в развитии русского языка заключается в активном проникновении в него разговорного, просторечного языка (в частности интернет-сленга). Действительно ли существует проблема снижения уровня культуры речи и грамотности? В чем причины и каковы последствия этой проблемы? В своей работе постараюсь дать ответы на эти вопросы. Цель: выявить причины и особенности использования интернет-сленга в виртуальном пространстве сети Интернет и определить его влияние на речь современной молодежи. В соответствии с поставленной целью необходимо решить следующие задачи: 1)Выявить происхождение и особенности интернет-сленга как стиля современного русского языка. 2) Определить причины использования сленга подростками. 3)Рассмотреть часто употребляемые молодежью сленговые выражения. 4) Выявить особенности влияния сленга на грамотность современной молодежи. Методы

исследования: 1) теоретический анализ литературы и интернет-источников; 2) практический анализ информации в социальных сетях; 3) сбор и анализ информации.

Глава 1. Происхождение и особенности интернет-сленга как стиля современного русского языка. Интернет — общение является самым популярным в мире. Такой тип общения требует быстроты написания сообщений, поэтому письма отличаются краткостью и лаконичностью. Объем одного сообщения не превышает 5–6 слов. В связи с этим постепенно стал вырабатываться симбиоз письменной и устной речи или, как его еще по-другому называют, интернет-сленг. Что же такое «сленг»? Толковый словарь Ефремовой характеризует сленг как «совокупность слов и выражений, употребляемых представителями определенных групп, профессий и т. п. и составляющих слой разговорной лексики, не соответствующей нормам литературного языка». В других источниках сленг -это набор особых слов или новых значений уже существующих слов, употребляемых в различных группах людей (профессиональных, общественных, возрастных и так далее). Итак, сленг - слова, живущие в современном языке полноценной жизнью, но считающиеся нежелательными к употреблению в литературном языке. То есть, сленг — это разновидность нелитературной речи, которой чаще всего пользуются подростки и молодые люди. Трудно сказать, когда появился интернет-сленг. Вероятнее всего, с появлением интернета. Одной из причин появления новых слов в компьютерном сленге является стремительное развитие новых технологий. Отсутствие в русском языке значительного числа терминов в этой области и привело к появлению компьютерного сленга. Многие профессиональные термины достаточно громоздки и неудобны в ежедневном использовании, что порождает желание сократить и упростить слова. Мощным источником новых слов также послужило повальное увлечение молодежью компьютерными играми в последнее время. Очень много слов появилось в результате сокращения фраз, причем это фразы на английском языке. Для эмоционального общения разработчики интернет сетей придумали смайлики. Но нам все равно не хватает их, чтобы выразить наши эмоции в переписке. Стали появляться всякие сокращения, например LOL - (англ. laughing out loud, lots of laughing) — громко смеюсь, IMHO - (англ. in my humble opinion) по моему скромному мнению. Но и этих сокращений было мало, так появился целый язык интернет сети, его называют «аффтарский». Этот язык приветствует написание слов сокращенных, с орфографическими ошибками. Другой причиной появления сленга в молодежной речи является потребность в самовыражении и встречном понимании. Он помогает самоутвердиться, почувствовать свое единство с остальными, становится способом противопоставления себя старшему поколению, помогает подчеркнуть собственную современность, продвинутость.

Глава 2. Причины использования сленга подростками. Интернет является не только источником разнообразной информации, но и популярным средством общения. Неудивительно, ведь общаться в сети не только дешевле, но и проще: не имеют значения ни годы собеседника, ни его удаленность. Интернет-сленг сегодня можно встретить повсюду: рекламщики привлекают молодежь, используя интернет словечки, дикторы радио и телевидения пользуются интернет языком, наши «селебрити» употребляют в своей речи интернет язык. Например, певцы, используют разные интернет-фразы в своих инстаграммах и других соцсетях. А молодежь слепо подражает своим кумирам. Так, благодаря рэперу Face, в речи подростков появилась фраза «Чо пацаны аниме?». И употребляют ее без разбора все мальчишки, порой даже не вникая в смысл. Коверкая слова, изобретая свой так называемый интернет язык, молодежь испытывает свободу. Сленг делает речь более краткой, эмоционально выразительной, а говорящий может наиболее полно и свободно выразить свои чувства и эмоции. Новый стиль общения в Интернете подразумевает, что виртуальный человек должен уметь говорить быстро и при этом еще быть оригинальным. Непринужденный молодежный сленг стремится уйти от скучного мира взрослых, родителей, учителей, объясняя это тем, что они «не в теме». Современного школьника нельзя представить без сленга. Его главные достоинства — выразительность и краткость. Таким образом, сленг является неотъемлемой частью речи. Многие преподаватели, филологи, деятели культуры считают, что характерными

чертами сленга являются расшатывание норм языка, снижение общей и словесной культуры. Поэтому все больше и больше людей считают, что электронное общение школьников необходимо корректировать: развивать умение слышать себя и грамотно оформлять свои мысли. Анализируя влияние сленг на речь современного подростка, я выделила как положительные, так и отрицательные его аспекты. Положительные стороны интернет-общения. Подросткам нравится использовать интернет-сленг. Им приносят радость сообщения, написанные таким же языком. Подобное общение раскрепощает, позволяет свободно обсуждать любые темы. Таким образом, ребята перестают ощущать одиночество и не остаются со своими проблемами один на один. Сленг позволяет общаться быстро, что весьма удобно. Обычно в чатах и в VK переписка ведется сразу с несколькими людьми, и поэтому здесь скорость написания очень важна. Такой язык делает общение доступным и веселым. Отрицательные стороны интернет-общения. Из-за увлечения интернет-сленгом подростки пишут с ошибками, искажающими устную и письменную речь не только на форумах, но и в повседневной жизни. Наша культура речи становится убогой. У молодежи скудный словарный запас, мы не можем четко выразить свои мысли, правильно построить предложение. Общаясь на своей волне, подростки унижают грамотных людей, высмеивают их правильный слог и стиль изложения. Раньше приветствовалась грамотность, а сейчас в моде интернет-язык. Часто употребляемые учащимися сленговые выражения. Сеня - сегодня; пжл - пожалуйста; Ща - сейчас; Прив, привки, хай - привет; Че? Шо? - Что делаешь? Что говоришь?; Ок - хорошо; Норм - нормально; Здр, здорова - здравствуй; Пасибки, спс, спасиб - спасибо; Супер - здорово; Дз, домашка - домашнее задание; Комп - компьютер; контроша - контрольная работа; Днюха, др - день рождения; Телек - телевизор; Звякну - позвоню; Ваще - вообще; Медляк - медленный танец; Слыш - слышишь; Сорри - извини; Треня - тренировка; Упр. - упражнение. Особенности влияния интернет-сленга на грамотность подростков. Прежде чем ответить на вопрос о влиянии сленга на грамотность подростков следует сказать о наиболее частых ошибках, допускаемых в интернет-общении: 1) Замены: буква «В» заменяется на буквы «фф» (здарофф). буква «К» заменяется на букву «г» (гак ты?). 2) Написание английских слов русскими буквами (Хай). 3) Сокращения (здавствуй -здр). 4) Написание слов по произношению (нормально - норм). 5) Отсутствие пунктуации. 6) Использование смайлов вместо знаков препинания. 7) Написание имен собственных с маленькой буквы. Анализ интернет-ошибок позволяет сделать вывод о том, что использование интернет - сленга ведет молодежь к неграмотности: 1) Сложные слова пишут так, как считают нужным. 2) Свою неграмотность возводят в ранг достоинства. Заключение. Интернет-общение, а вместе с ним и интернет-сленг, являются неотъемлемой частью современной жизни, оказывая как положительное, так и отрицательное влияние на современную молодежь. Можно сделать вывод о том, что интернет-сленг расширяет возможности общения современной молодежи, делая ее более коммуникабельной и открытой, раскрепощенной. Но есть и отрицательные стороны общения. Погружаясь в виртуальность, мы порой забываем о реальности, а интернет-сленг засоряет нашу речь в повседневности. Мне хочется верить, что молодежь научится ценить русский язык, что модным станет образованность и грамотное изложение своих мыслей, а не общение в стиле интернет-сленга. Я считаю, что в современном обществе безграмотность должна считаться пороком, а умение писать и говорить правильно - престижным. Мода - модой, а язык надо знать. Нужно помнить о нем и гордиться им!

Литература:

1. В.И. Даль Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1994.
2.http://www.wikireality.ru/wiki/Интернет-сленг
3.https://www.scienceforum.ru/2015/1353/10091
4.https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2014/04/27/vliyanie-internet-slenga-na-rechevuyu-kulturu-sovremennoy-molodezhi Основные термины (генерируются автоматически):

русский язык, современная молодежь, интернет, молодежь, слово, сленг, язык, компьютерный сленг, литературный язык, разнообразная информация.

СИМВОЛИКА ЦВЕТА В ЛЮБОВНОЙ ЛИРИКЕ С.А.ЕСЕНИНА

Гиндуллина З.И.
ученица 10 «Б» класса,
ГУ «Первомайская средняя школа» Астраханского района
Домалевская Н.В.
учитель русского языка и литературы
ГУ «Первомайская средняя школа» Астраханского района
domalevskaya72@mail.ru

Имя Сергея Есенина знакомо нам с детства. Мое знакомство с поэтом началось со всеми любимого нами стихотворения «Белая береза под моим окном….». Стихотворения поэта о природе, о животных рисовали в моем воображении яркие образы, навевали грусть. Есенин не просто поэт, он художник. Как справедливо заметил И. Сельвинский, “ такого глаза наша “ поэтическая живопись ” ещё не знала ” [1].

Цветовая гамма в творчестве Есенина изучена, можно сказать, вдоль и поперек, но в основном это касается стихотворений о природе. Мне стало интересно, какую роль играет цвет в любовной лирике поэта. Этому и посвящается данная статья.

Тема любви – одна из главных тем в творчестве С.А.Есенина.

«За горами, за желтыми долами…» - первое известное стихотворение, которое Есенин посвятил женщине. Ею была Анна Алексеевна Сардановская– первая любовь молодого поэта. Ей С. Есенин посвятил стихи «За горами, за желтыми долами…» и «Опять раскинулся узорно». Оба стихотворения были написаны в 1916 году. В стихотворении «За горами, за желтыми долами…» любовь к родной земле и девушке настолько переплетаются, что в самом начале чтения стихотворения кажется, что это стихотворение о природе. Именно для описания красот родной природы Есенин использует цвета: желтый, голубой, зеленый. Желтый — цвет золота, которое с древности воспринималось как застывший солнечный цвет. Это цвет осени - «желтые долы». Может быть, поэтому именно желтый цвет придает грустное звучание стихотворению. Зеленый — цвет травы и листьев - «зеленая ширь». Он символизирует юность, надежду. Зеленый цвет действует успокаивающе. Голубой – символ устремленности к небу, то есть к чему-то недосягаемому. Символ неба, воздуха, целомудрия, верности, духовности, веры– «голубеет небесный песок». В стихотворении «Опять раскинулся узорно» лирический герой описывает девушку с рыжей косой на фоне природы. «Над белым полем» раскинулся багрянец. Белый цвет – цвет чистоты, невинности, багрянец символизирует величественность. Он рисует образ малиновых полей, растянувшихся вокруг. Поэт подчеркивает, что поля здесь не просто фон. Малиновый цвет – символ страсти, порывов.

Таким образом, в любовных стихах, посвященных Анне Алексеевне Сардановской, используются желтый, голубой, белый, малиновый, зеленый цвета, благодаря которым мы чувствуем нежность, то робость, то страсть, чистоту помыслов поэта по отношению к любимой женщине. В целом первая любовь стала источником вдохновения для всей ранней любовной лирики Есенина.

Непростые отношения складывались у С. Есенина с Анной Романовной Изрядновой, девушкой самоотверженной, влюбленной в поэта. Ей Есенин посвятил стихотворение «Гаснут красные крылья заката». Написанное в 1916 году, стихотворение проникнуто тоской, одиночеством. В метафоре «гаснут красные крылья заката» лирический герой говорит не только об угасающем дне, но и о конце отношений с любимой. В стихотворении используется красный цвет – «красные крылья заката». Красный цвет – символ страсти, любви. Глагол «гаснут» подчеркивает, что любовь, страсть прошла. Синий, синь –символизирует что-то нежное,

несказанное. А метафора «синие рога месяца» указывает не только на вечернее время суток, но и говорит о юности поэта. В этом стихотворении цветовая гамма способствует передаче настроения стиха, придает романтичность.

- Стихотворения «Зеленая прическа…» и «Не напрасно дули ветры…» посвящены Лидии Ивановне Кашиной. Стихотворение «Зеленая прическа» было написано Есениным в 1918 году. В стихотворении упоминается зеленый цвет – «зеленая прическа», «тени, сияли зеленя». Зеленый цвет – один из любимых цветов в поэзии Есенина. В стихотворении зеленый цвет символизирует юность, надежду лирического героя на скорое возвращение.

В стихотворении «Не напрасно дули ветры» лирический герой чувствует, что становится мудрее. Все невзгоды, которые представлены в образе ветра и грозы, лишь помогли ему, пролили свет на многое. Последние строки, в которых присутствует прием олицетворения , совмещенный с метафорой, "отелившееся небо лижет красного телка", можно определить как начало новой жизни. Автор использует цвета: «синяя мгла», «рдяный мак заката», «отелившееся небо лижет красного телка». Синий цвет в данном случае символизирует верность, доброту и честность, мудрость. Рдяный мак – тревожный, но радостный и сильный цвет. Здесь же добавляется красный цвет(красный телок), что тоже символизирует жизнь, энергию, без которой невозможна жизнь.

Таким образом, в стихотворениях, посвященных Л.И.Кашиной, цветовая гамма помогает понять лирического героя, его тревоги, переживания, желание жить.

Музой поэта была Зинаида Райх. Ей Есенин посвятил немало стихотворений. В стихотворении «Вечер чёрные брови насупил» у поэта появляются мрачные мысли, недовольство своим образом жизни, мысли о неизбежной смерти. С первых строк звучит черный цвет. Именно он задает тон всему стихотворению. Черный цвет символизирует несчастье, горе, траур, гибель, смерть, сон и тьму. На момент написания стихотворений в 1923, в 1924 годах (а это не за долго до смерти поэта) лирика «приобретает характер житейских раздумий».[3] Интересно, что в стихотворениях «Цветы мне говорят – прощай», «Не гляди на меня ты с упреком», «Письмо женщине» - цветовая гамма отсутствует. Возможно, что стихотворения, посвященные З.Райх, больше носят философский характер, это стихи – размышления, поэтому цветовая гамма в них сведена до минимума.

«Верная Галя» - именно такие слова начертаны на памятнике Галины Бениславской, безответно любившей поэта. Именно о ней в стихотворении «Собаке Качалова» Есенин скажет: «...та, что всех безмолвней и грустней,..». К сожалению, я нашла только одно стихотворение «Не криви улыбку, руки теребя», посвященное Галине Бениславской. В стихотворении лирический герой говорит о любви к другой женщине, о том, что героиню он не любит. Цветовая гамма также отсутствует. Нет чувства – нет цвета.

С 1922 по 1923 гг. у Есенина был еще один бурный сумасшедший роман с американской танцовщицей А. Дункан. В стихотворении «Пой же, пой на проклятой гитаре», посвященном А.Дункан, лирический герой признается, что впервые понял, что любовь – это чума, зараза. Лирический герой демонстрирует двойственное отношение к женщине: он то любуется ею, то ненавидит ее. В стихотворении используются цвета: «розовый купол» дней, «золотая сума» снов. Розовый цвет в данном случае обозначает наивное восприятие объективной реальности; золотые сны - счастливые мечтания, прекрасные видения, грёзы.

В стихотворении «Сыпь гармоника! Скука… Скука…» лирический герой подчеркивает, насколько низко пал, окунувшись в московскую жизнь, которая так и не принесла ему счастья. В стихотворении поэт использует синий цвет «синие брызги». У славянских народов синий цвет служил символом печали, горя, ассоциировался с бесовским миром. Возможно, поэтому поэт вместо нейтрального синие глаза, синий взгляд употребляет просторечное «синие брызги».

В стихах, посвященных А.Дункан, я думаю, цветовая гамма подчеркивает желание лирического героя надеть «розовые очки», увидеть прекрасное в жизни, но реальность не позволяет сделать этого: печаль, пьяный угар не отступают от лирического героя, тянут его в «бесовскую бездну».

Женщине с «задумчивыми глазами», Августе Миклашевской, Есенин посвятил целый цикл лирических стихотворений. Среди них такие известные, как "Ты такая же простая, как все", "Пускай ты выпита другим", и т. д. А на сборнике "Москва кабацкая" он подписал: "Милой Августе Леонидовне со всеми нежными чувствами, которые выражены в этой книге". В стихотворении «Я помню, любимая, помню» Есенин использует метафору «голубые года» - говорит о безоблачных годах, счастливых годах.

В стихотворении «Мне грустно на тебя смотреть» лирический герой с грустью говорит о разрыве с любимой, что подчеркивается цветовой гаммой: ивовая медь – пожелтевшие листья ивы; желтый цвет – цвет застывшего солнечного света. Для поэта жизнь как будто тоже остановилась, «не осталось ничего, как только желтый тлен».

Стихотворение «Заметался пожар голубой» было написано в 1923 году. В стихотворении используются цвета: голубой, злато-карий, цветом в осень (желтый). Сочетание теплых и холодных цветов передает внутренний мир поэта. «Пожар голубой» - инверсия, которая подчеркивает душевный мятеж героя. Злато-карий омут – глубокий взгляд, где не видно дна, в котором можно утонуть; цвет осени (желтый цвет) - цвет зрелости.

Есенин гордился тем, что породнился с Толстым, женившись на его внучке Софье Андреевной Толстой. Софье Андреевне Толстой Есенин посвятил стихи «Видно, так заведено навеки», «Ну целуй меня, целуй», «Кто я? Что я? Только лишь мечтатель». В стихотворении «Видно, так заведено на свете» лирический герой ощущает себя спокойным, мудрым. Метафора «розовый огонь» - это состояние души лирического героя. Розовый, как и красный, символизирует любовь. Любить сгорая.

«Месяц желтый, синие дремы» - мотив смерти подчеркивается сравнением желтого месяца с вороном, который кружит над землей. Желтый цвет – цвет перемен, еще раз подчеркивает, что в жизни может произойти всякое. Дрема – полусон. Синий цвет – цвет неба, вечности.

В стихотворении «Какая ночь! Я не могу» в стихотворении лирический герой признается, что он не любит и ею тоже не любим. «Отсвет лунный, синий» - от лунного света, синего света остается только блик, отсвет.

Таким образом, проанализировав цветовую гамму в любовной лирике С.А.Есенина, можно сделать вывод: во-первых, один и тот же цвет может трактоваться по-разному, например: розовый цвет -1) наивное восприятие действительности; 2) любовь

Синий цвет – 1) нежность, невысказанность; 2) вечность.

Во-вторых, цвет помогает читателю разобраться в душевных переживаниях лирического героя.

В – третьих, в стихах ранней любовной лирики поэта, посвященных А.А.Сардановской, А.Р.Изрядновой, Л.И.Кашиной, Есенин использует цвета: желтый, золотой, голубой, зеленый, синий (синь), малиновый, рыжий, багрянец, рдяный. Данные цвета символизируют нежность, юность, чистоту помыслов поэта по отношению к любимой женщине. В стихотворениях появляются мотивы, сливающие воедино поэзию любви с поэзией природы.

В-четвертых, в стихах, посвященных З.Райх, Г.Бениславской, звучит философская тема, цветовая гамма практически отсутствует.

В-пятых, в любовной лирике позднего периода (стихи, посвященный А.Дункан, А.Миклашевской, С.Толстой) используется цветовая гамма: розовый, золотой, синий, голубой, желтый. Но эти цвета приобретают совершенно другое звучание. Это уже не юношеская восторженность. В стихах больше разочарования.

Есенин, как большой художник, с помощью красок сумел передать тончайшие эмоциональные состояния, которые возникали в его душе. Многообразие цветовых эпитетов помогают понять не только чувства, переживания и оттенки настроений, лирического героя, но и раскрывают мироощущение поэта.

Литература:

1. С.А. Есенин. Стихотворения. Поэмы. М.: издательство «Олимп», 2001г
2. Сборник стихов Сергея Есенина.-М.,1995.
3. Ю. Прокушев. Сергей Есенин. М.: издательство «Детская литература»,1971
4.Гараев И. «Цветовая палитра С.Есенина» https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2017/08/03/tsvetovaya-palitra-poezii-s-a-esenina
5. [2], [3] Любовная лирика Сергея Есенина https://ote4estvo.ru/poyety/81254-lyubovnaya-lirika-sergeya-esenina.html

«ГОВОРЯЩИЕ» ФАМИЛИИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Губарева А.Ю., Малова А.Ю.
ученицы 9 класса, АСШ № 2, с. Астраханка
Болдырева А.Б.
учитель русского языка и литературы, АСШ № 2, с. Астраханка
ainur-zhakupova@mail.ru

Тема проекта выбрана нами неслучайно. На уроках русской литературы мы всегда изучаем интересные произведения с очень увлекательным сюжетом. В этих произведения нам часто встречаются герои с весьма необычными и интересными фамилиями. В русской литературе такие фамилии называют «говорящими». Впервые «говорящие» фамилии заинтересовали нас в 7- ом классе, когда мы познакомились с комедией Д.И. Фонвизина «Недоросль». Со временем интерес к этой теме только возрастал. Выбор этой темы обусловлен большим интересом к говорящим фамилиям в произведениях русских писателей.

Данная тема актуальна, так как помогает нам, современным школьникам, через "говорящие" фамилии увидеть сущность героя, понять его характер. Без осмысления "говорящих" фамилий невозможно глубоко понять суть персонажей в произведениях.

Цель исследовательской работы: рассмотреть использование и раскрыть значение говорящих фамилий в произведениях русской литературы.

В разделах нашего проекта мы ставили перед собой следующие задачи:

- изучить историю появления фамилий в русском языке;
- рассмотреть «говорящие» фамилии в произведениях русских писателей.

Объектом исследования являются произведения Д.И. Фонвизина, Н.В. Гоголя, А.П. Чехова и А.С. Грибоедова.

Предметом исследования являются: особенности "говорящих" фамилий в произведениях русской литературы.

Проблемный вопрос. Как посредством «говорящих фамилий» авторы в произведениях выражают свое субъективное отношение к создаваемому персонажу, изображаемым характерам, типам личности, наконец, как герои с «говорящими фамилиями» помогают автору раскрыть идейный замысел своего произведения. Рассматривать данную проблему будем на примере творчества Д.И. Фонвизина, Н.В. Гоголя, А.П. Чехова, А. С. Грибоедова.

Гипотеза**.** Предположим, что "говорящие" фамилии - это отличительный приём для выражения, как положительных, так и отрицательных образов персонажей, которые помогают увидеть сущность и характер героя с первых страниц произведения.

Практическая значимость этого проекта заключается в том, что работа может пригодиться учителям и учащимся на уроках русской литературы.

Структура нашей исследовательской работы состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы и приложения.

В первом разделе мы изучили историю появления фамилий в русском языке

Фамилия- это наследственное родовое имя, которое указывает на принадлежность человека к одному роду. Обычно она ведет начало от общего предка, а иногда в более узком понимании - к одной семье.

Слово «фамилия» нерусское по происхождению. Оно внедрилось в повседневную жизнь народа России только после указа Петра I. Становление же фамилий как элемента именования русских людей (хотя это слово тогда никому не было известно, оно не употреблялось) на Руси датируется 14-15 веками, а назывались они прозвищами или прозваниями. В этом же значении иногда употребляется слово «назвище» [1, с. 12]..

Массовое присваивание фамилий началось после отмены крепостного права в 1861 году. После того, как крестьяне стали самостоятельными, возникла потребность в фамилиях. Часто бывало и такое, что фамилии просто придумывались, исходя из профессии, характера человека, его образа жизни и т.д. Нередко в качестве прозвища человек получал название какого-нибудь животного или птицы, так в прозвище подмечался внешний облик человека, его характер или привычки. Так например, одного за упрямство могли прозвать Ослом, другого за длинные ноги Журавлем, третьего Медведем- за то, что он очень большой и неуклюжий.

Не просто порой бывает узнать и объяснить значение той или иной фамилии. Иногда кажется, что фамилия простейшая, но за ней, за этой фамилией может скрываться множество любопытнейших тайн, которых, как оказалось, не так легко раскрыть. Разгадку о происхождении тех или иных фамилий содержит в себе наука, которая носит название этимология. Она помогает узнать значение фамилии, поэтому должна быть интересна каждому человеку [2,с. 102]..

Слово «фамилия»- латинского происхождения. В древнем Риме familia- семья, в состав которой, кроме родственников входили и рабы. Из латинского языка это слово пришло во многие современные европейские языки с таким же значением- семья, familiy- в английском, familie- в немецком, famille- во французском.

Во втором разделе мы рассмотрели «говорящие» фамилии в произведениях русских писателей, а точнее в творчестве Д.И. Фонвизина, Н.В. Гоголя, А.П. Чехова, А. С. Грибоедова.

В комедии Д.И. Фонвизина «Недоросль» все герои делятся на положительных и отрицательных. Однако наиболее яркими и запоминающимися являются всё же отрицательные персонажи, несмотря на свою жестокость, высокомерие и необразованность: госпожа Простакова, её брат Тарас Скотинин и сын Митрофан. К положительным героям можно отнести: Стародума, Софью, Правдина и Милона. Такие фамилии, как Цыфиркин и Кутейкин являются лексически нейтральными и говорят лишь о роде занятий наставников Митрофана.

Рассмотрим подробнее каждого из отрицательных персонажей:

Имя Митрофан (в буквальном переводе с греческого языка означает «матерью явленный», т.е. похожий на свою мать), с ним благодаря фонвизинской комедии произошла весьма любопытная трансформация. Прежде лексически нейтральное имя собственное уже больше двух веков считается оскорбительным, так как Митрофанами принято называть бездельников, неучей и невежд.

Ещё один резко отрицательный персонаж, обладатель скотоподобной фамилии, самовлюблённый, необразованный и черствый – Тарас Скотинин. Сама фамилия его говорит о том, что все его мысли и интересы связаны только со своим скотным двором. Единственный интерес его жизни – свиньи и всё, что с ними связано.

Госпожа Простакова точная копия своего братца, вспомним, что такую фамилию она получила, выйдя замуж, а в девичестве она Скотинина, и эта фамилия ей подходит больше.

Таким образом, все герои с «говорящими» фамилиями в комедии Д. И. Фонвизина интересны и противоречивы.

В произведении «Мертвые души» Н.В. Гоголь использует «говорящие» фамилии таким образом, что одни говорят о своей «мертвой хватке»- Собакевич, о своей бережливости- Коробочка, об излишней сентиментальности и мечтательности- Манилов, а другие о своей неусидчивости и разгильдяйстве – Ноздрев и о скупости- Плюшкин. При характеристике образа

помещиков следует соблюдать последовательность, ведь сам Н.В. Гоголь писал: «Один за другим следуют у меня герои один пошлее другого» [4, с. 62].

В образах помещиков великий писатель отразил процесс постепенной деградации этого класса, его пороки и недостатки. Смех Гоголя кажется добродушным, но он никого не щадит, каждая фраза имеет глубокий, скрытый смысл, подтекст. Ирония- характерный элемент гоголевской сатиры, которая присутствует не только в авторской речи, но и в речи персонажей. А. П. Чехов любил использовать в своих произведениях «говорящие» фамилии как способ раскрытия характера, происхождения, профессиональной принадлежности героя. Прочитав фамилию, мы сразу можем понять, отрицательный или положительный персонаж перед нами.

А. П. Чехов в рассказе «Хамелеон» высмеивает такие человеческие пороки, как заискивание, подхалимство, трусость. Для этого он мастерски использует “говорящие” фамилии, обнажающие перед читателем сущность своих носителей.

Рассказ «Смерть чиновника» А.П. Чехова также содержит имена, которые очень точно характеризуют героев. Очевидно, что фамилия Червяков произошла от слова «червяк». Фамилия Бризжалов произошла от глагола «брюзжать», то есть постоянно ворчать, выражать недовольство чем-либо, кричать. Фамилия генерала позволяет точно раскрыть черты характера человека, занимающего высокую должность.

Благодаря «говорящим» фамилиям, все герои чеховских произведений понятны читателю.

«Говорящие» фамилии в комедии А.С. Грибоедова «Горе от ума» приобретают новое звучание. Они кратко, но метко характеризуют героев. Например, фамилия Фамусов – производное от латинского «fama» – молва. Фамилия героя гласит о его зависимости от публичного представления: «Ах, боже мой! Что станет говорить княгиня Марья Алексевна!» [7, с. 33]. Фамилия Молчалин является одной из самых «говорящих» фамилий в произведении «Горе от ума». Она подчеркивает склонность этого героя поступать согласно примеру старшего поколения: прислушиваться к мнению света, выслуживаться перед вышестоящими людьми. Фамилия «Чацкий» -это зарифмованный намек на имя одного из интереснейших людей той эпохи: Петра Яковлевича Чаадаева. «Говорящими» фамилиями наделены и второстепенные персонажи пьесы. Например, князь Тугоуховский имеет проблемы со слухом и даже носит специальный слуховой аппарат. Фамилия Хлёстова образована от слова «хлестать», она жестокая, деспотичная и очень грубая барыня. Даже фамилия Репетилова, появляющегося лишь в четвертом действии, несет высокую смысловую нагрузку. Она произошла от французского слова «repeto» – повторяю. Репетилов – отражение Чацкого в кривом зеркале, его карикатурный двойник. Он не имеет собственного мнения, а лишь повторяет слова и мысли, услышанные в обществе, в том числе и мысли Чацкого.

Следует отметить, что значение фамилий в «Горе от ума» велико для понимания проблематики произведения. Фамилии героев в пьесе «Горе от ума», несомненно, несут на себе более серьезную смысловую нагрузку, нежели говорящие фамилии в традиционной комедии классицизма.

В соответствии с целью и задачами, поставленными нами, мы изучили историю появления фамилий в русском языке, а так же рассмотрели и проанализировали "говорящие" фамилии в произведениях русской литературы.

Д.И. Фонвизин, Н.В. Гоголь, А.П. Чехов, А.С. Грибоедов любили игру слов и виртуозно использовали этот метод в своей литературе. Они настоящие мастера своего дела.

Тема, над которой мы работали, очень интересна и актуальна

Мы доказали верность гипотезы, что говорящие фамилии - это отличный приём для выражения как положительных, так и отрицательных образов персонажей, который помогает увидеть сущность и характер героев с первых страниц произведения. Считаем, что наш научный проект имеет практическую значимость. Материалы исследования могут пригодиться учителям и учащимся на уроках русской литературы.

Литература:

1. Полякова Е.Н. Из истории русских имен и фамилий.- М.: изд.«Просвещение», 1975, 158 с.
2. Унбегаун Б.-О. Русские фамилии.- М.: изд. «Прогресс», 1995,448 с.
3. Локтионова Н.П., Забинякова Г.В. Русская литература 7 кл.- А.: изд. «Мекстеп», 2017, 304с.
4. Шашкина Г.З. , Анищенко О.А., Шмельцер В.В., Полуянова А.Ю. Русская литература 9 кл., ч. 2.- А.: изд. «Мектеп», 2019, 248с.
5. Чехов А.П. Избранные сочинения в четырех томах. Том 1. Рассказы- М.: Художественная литература, 1987, 448 стр.
6. Азарова Н.М. Текст. Пособие по русской литературе XIX века, ч. 1.- М.: Прометей, 2000, (ч.1-2)
7. Грибоедов А.С. Сочинения. М.: изд. «Художественная литература», 1988, 751с.

ОШИБКИ ВОКРУГ НАС

Дегоян Н.М.
ученик 8 класса, ГУ «Новочеркасская СШ»
Денисенко А.Д.
учитель русского языка и литературы, ГУ «Новочеркасская СШ»
den_anna_s@mail.ru

Испокон веков язык играл огромную роль в жизни человека. С помощью языка мы общаемся, обмениваемся информацией, получаем знания. Люди всегда уважительно относились к дару слова, поэтому известно очень много пословиц и поговорок о языке. Слово сравнивали с драгоценным металлом, а язык - с другом. В наше время язык не потерял своего значения, но из-за развития современных технологий и в силу постоянной нехватки времени люди не всегда достаточно обращают внимания на речь. Но что простительно для устной речи, остается непростительным для речи письменной. Тема проекта была выбрана не случайно. Уже давно наблюдается общее снижение грамотности, особенно на страницах интернета. Но, к сожалению, интернет не единственное место, где можно встретить речевые ошибки. И здесь мы обращаем внимание также на СМИ и язык рекламы, а также язык информационных стендов, плакатов, записей, которые и стали объектом нашего исследования. Актуальность нашего исследования обусловлена тем, что далеко не все люди обладают достаточно развитой орфографической зоркостью и речевой грамотностью. Во многом это вызвано изменениями речевой культуры под влиянием неологизмов, заимствований, которые порой снижают качество речи. Данный вывод мы делаем на основе того материала, который получили в результате наблюдения. Целью нашей работы является выявить самые частотные ошибки и разработать рекомендации по их преодолению, тем самым повышая навыки правильной речи и письма. Перед собой мы ставили следующие задачи:

- выяснить, встречаются ли ошибки в языке СМИ и рекламе, а также других носителей информации;
- классифицировать ошибки по видам;
- рассмотреть случаи намеренного использования ошибок в языке рекламы;
- разработать рекомендации по преодолению трудностей в языке.

В своей работе мы используем материал, взятый из казахстанских источников, а полученный нами при личном наблюдении либо при анализе интернет-ресурсов.

Начать свою работу хочу с классификации языковых ошибок. Языковые ошибки во многом вызваны сейчас преобладанием не живого общения, а компьютерной переписки. Это приводит к тому, что язык стремится к сокращению, чтобы передать как можно больше информации, используя меньше слов и даже символов! О чем о говорят такие слова, как «Дв!», «спс» и

другие? И постепенно, используя такие сокращения, люди забывают, как пишется полное слово. Также негативно на речь влияют заимствования, неологизмы, сленг и жаргон. Они усложняют восприятие, но если использование некоторых из них оправдывается появлением новых понятий, предметов (например: смартфон, гаджет, гироскутер), то использование других считается в речи ненужным и даже недопустимым. Зачастую мы слышим заимствованные слова там, где имеется русский синоним, стало модным использовать в речи англицизмы, возможно, данная тенденция со временем стихнет, иначе она приведет к разрушению русского языка.

Мы же в своей работе больше обращаем внимание на грамматические ошибки, речевые и лишь частично лексические. Для начала нужно определиться, а какие виды ошибок бывают. В своей работе мы хотим выделить следующие группы ошибок:

- Орфоэпические – неправильное произношение слов;
- Орфографические – неправильное написание слова;
- Пунктуационные – неправильная постановка знаков препинания;
- Грамматические – нарушение в согласовании слов и членов предложения;
- Речевые – неправильное употребление форм слова, нарушение в использовании слова.

Мы выделили ошибки в рекламе, в речи дикторов по тв-программам, в информационных носителях, и даже на документах. Безграмотность проникает во все сферы жизни человека. Ошибки становятся настолько привычным явлением, что некоторые из них кажутся практически нормой. В данном разделе мы рассмотрим виды ошибок на разных носителях. Вначале рассмотрим рекламу.

Цель рекламы привлечь к себе внимание человека, чтобы убедить в покупке именно данного товара. И чтобы покупатель ее заметил, она должна быть яркой, «кричащей». И иногда рекламный текст сам говорит за себя. Как может кричать реклама, расположенная на растяжках и баннерах? Конечно же, яркой расцветкой, крупными буквами и кучей восклицательных знаков, которые человек и воспринимает как крик. Но иногда реклама кричит и своими ошибками. Порой эти ошибки вызывают комический эффект, а иной раз рекламодатель этими ошибками пытается специально привлечь к себе внимание.

Анализируя рекламные стенды, мы выделили на них разные группы ошибок. Далее мы их рассмотрим по группам. На первом месте орфографические. Приведем несколько примеров:

1) Правописание тся/ться: «McDonald’s – вот что мне нравиться!» В 3 лице настоящего времени глагола «ь» не пишется;
2) Правописание безударной гласной: «Требуется преподОватель». Хотя простая проверка скажет, что основа – «дать». «Скоро открИтие учебного центра» - ошибка в букве, которая стоит под ударением! И если судить по объявлениям, то это реклама учебных центров, тогда вопрос: а стоит ли идти в такой учебный центр? Это случай, когда реклама не двигатель торговли, а отпугиватель.
3) Правописание приставок пре/при: «Ценовой беспрИдел!» - в значении наивысшая степень пишется пре.

Можно выделить и речевые ошибки, зачастую связанные с неправильным употребление слова. В частности, хотелось бы обратить внимание на смешение паронимов: «Сеть туристских агенств» - вместо «туристических». «Оденьте очки и погрузитесь в 3Д» - вместо «наденьте».

И это внешняя реклама. А что говорить о частных объявлениях, которые размещают взрослые люди, каково будет отношение к таким объявлениям?

Часто встречаются и пунктуационные ошибки, чаще всего это отсутствие запятых при однородных членах, например: «Проводится качественный ремонт компьютеров планшетов телефонов». Среди грамматических довольно распространенной является несогласование по числу, а также несогласование в роде.

Особую обиду вызывают ошибки в заполнении документов, может, иногда и не самых строгих, но тоже досадно такое встречать. Так в дневнике учащегося нашей школы мы нашли следующие записи:

Так, правильной формой слова будет «прийти» (рис. 1)

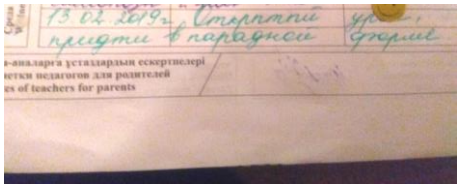

Рис. 2 – перечень ошибок:

Н и нн в прилагательном (районном); правописание сложных существительных (при сложении целых слов пишется через дефис); несогласование в роде (в районной квест-игре); речевая (замена слова «приуроченной»); несогласование в роде (средний род вместо женского); название праздника пишется без кавычек; пунктуационная – отсутствует запятая при причастном обороте.

Рис. 3 – перечень ошибок:

Непроверяемая гласная в слове «программа»; Несогласование в числе «сакральная география»; Отсутствие тире между подлежащим и сказуемым, выраженными существительными – «памятники – хранители истории родного края»; Несогласование в роде – «чувства, которые» вместо «Чувства, которое». Отсутствие запятой при однородных членах.

Лидерами ошибок среди информации, найденной нами, мы считаем следующие документы: грамота от районного МРЦ и информационный стенд, расположенный в краеведческом клубе «Исток» (расположены выше). Отдельно хотелось бы остановиться на орфоэпических ошибках, которые могут перерастать в орфографические, когда люди начинают писать так, как слышат. К таким ошибкам можно отнести слова «ихний», «плотим», «евоный». Неправильная постановка ударения говорит о низкой культуре говорящего: звОним, тортЫ, креслО, катАлог, жАлюзи, красивЕе и другие. К сожалению, сколько бы ни разбирали эти ошибки и не говорили о них, из речи они не исчезли.

Для учеников нашей школы мы организовали мини-опрос, чтобы узнать их степень владения языковым материалом. Наш мини-опрос был проведен среди обучающихся 7-10 классов (60 человек). Были предложены 5 вопросов, проанализировав ответы на которые, мы пришли к следующим результатам (в %): ученики не обращают внимание на речь окружающих (80%), считают уместным использование жаргонизмов (40%), не читают программные произведения (48%), не пользуются словарями (78%), не обращают внимания на ошибки и опечатки в текстах (52%).

Это говорит о том, что учащиеся практически не обращают внимания на ошибки в речи говорящих, а соответственно они их повторяют сами. Это говорит о низкой культуре грамотности у учащихся. Своей работой мы бы хотели обратить внимание на спад грамотности, поэтому считаем, что наша работа может быть полезна.

Таким образом, можно сказать о том, что ошибки допускаются, и допускаются не только в рекламе и СМИ, но даже в официальных документах. Получается, что людям необходимо

больше внимания уделять собственной грамотности, учиться ей постоянно, не теряя приобретенных навыков. Особенно это касается тех людей, которые непосредственно работают с текстом, чтобы не допускать таких печальных последствий. Мы считаем, что работа, проведенная нами, была несомненно полезной с поставленными задачами мы справились. Мы действительно обнаружили ошибки и смогли их соотнести с нормами русского языка. Итогом этой работы стали разработанные нами краткие рекомендации:

1) Больше читать классической литературы, где можно видеть правильное использование языка;
2) Посещать языковые курсы;
3)Чаще пользоваться словарями;
4) Разработчикам рекламы советуем иметь в своем коллективе корректора, либо заниматься самообразованием. Только работа над собой даст положительные результаты.

В целом же хотелось порекомендовать каждому воспитывать в себе нулевую терпимость к ошибкам.

Литература:

1. Бабайцева, В.В. Русский язык : теория : учебник для 5-9 кл.// В.В. Бабайцева, Л.Д. Чеснокова.– М., 1998. - 287 с.
2. Иванова, В.Ф. Современный русский язык. Графика и орфография// В.Ф.Иванова. - М., 1966. – 313 с.
3. Ожегов, С.И Толковый словарь русского языка: 72 500 слов и 7 500 фразеологических выражений// С.И Ожегов, Н.Ю. Шведова; Российская Академия Наук, Институт русского языка; Российский фонд культуры; - М., 1993. – 960 с.
4. Орфографический словарь русского языка: 106 000 слов // Под ред. С.Г. Бархударова и др. – 26 изд., стер. - М., 1988. – 400 с.
5. Розенталь, Д.Э. Справочник по правописанию и литературной правке // Д.Э. Розенталь. - М., 1996. - 368 с.

КАК ЧТЕНИЕ КНИГ ГРАВИТИ ФОЛЗ СПОСОБСТВУЕТ ПОВЫШЕНИЮ УРОВНЯ ГРАМОТНОСТИ, ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Ермуханова Наргиз
ученица 8 «Г» класса, СШ №5 аула Акмол, Целиноградского района
Әлім Кенжигүл Ахметқызы
учитель русского языка и литературы,
СШ №5 аула Акмол, Целиноградского района
Kenzhigul.alim@mail.ru

Цель работы: доказать, что чтение книг Гравити Фолз, способствуют повышению уровня грамотности, всестороннего развития личности

Задачи исследования:

Рассмотреть и выявить особенности книг Гравити Фолз
2. Разгадка тайн и загадок
3. Результаты исследования
4. Выводы

Объект исследования: анализ книг Гравити Фолз

Предмет исследования: Разгадка тайн Гравити Фолз и причины влияние на всестороннего развития личности и повышение грамотности

Методы исследования: Наблюдение, изучение литературы, анализ различных источников, опросы

Новизна: Книги «Гравити Фолз» созданные на основе мультсериала впервые изучается мной как литературное произведение, которое способствует повышению всестороннего развития личности у подростков

«Гравити Фолз» (англ. *Gravity Falls*) - американский анимационный телевизионный сериал, созданный Алексом Хиршем и компанией Disney Television Animation для телеканалов *Disney Channel* и *Disney XD*.

Мультсериал повествует о приключениях близнецов, Диппера и Мэйбл Пайнс, которые проводят летние каникулы у дядюшки Стэна в

В Дневниках вы найдете все ответы на зашифрованные послания. Там и двоичный код, и обилие алхимических символов, и масонское волшебное число, и матрица геометрического преобразования, и даже секретный код к приставочной игре (Денди, а не то, что вы (Я) подумали). И да в центре – пародия на знак иллюминатов (или то как на самом деле выглядит Стен), вокруг которого изображены разные символы, которые можно встретить в сериале (см. выше). Например комета со свитера Мэйбл или полумесяц (Да, тот кусок гаечного ключа) с фески Стэна. Теперь подробно я хочу остановиться на дневниках:

Наверное, вы могли заметить тот несвязный буквенный бред в титрах в самом конце... так вот, это не бред... это... мда... зашифрованные послания. Так в конце заставки звучит неразборчиво звучащий шепот. Если проиграть этот момент в обратном направлении, можно услышать фразу “Three letters back” ("На 3 буквы назад"), которая является своеобразным ключом к другим зашифрованным посланиям в сериале. Этот ключ — ни что иное, как отсылка к Шифру Цезаря, простому способу зашифровать послание, заменяя его буквы идущими впереди или сзади от исходной буквы в алфавите. В данном случае — на три назад (Ваш Кэп).

В заставке к серии «Double Dipper» ("Двойной Медведицей" (?... Спасибо Гугл)) звучит новое скрытое аудиопослание.

Начиная с 7-й серии, новые фразы закодированы методом Атбаш (ГУГЛИТЕ). В шифре Атбаш буквы заменяются аналогичными с другого конца алфавита. А становится Z, B-Y, C-X и так далее. (Ломайте систему, дочитывайте абзацы до конца...)

В итоге, можно расшифровать короткие предложения, мелькающие в титрах после каждой серии. Сообщения обычно относятся к самой серии, иногда — к следующей.

В Дневниках вы найдете все ответы на зашифрованные послания. Там и двоичный код, и обилие алхимических символов, и масонское волшебное число, и матрица геометрического преобразования, и даже секретный код к приставочной игре (Денди, а не то, что вы (Я) подумали). И да в центре – пародия на знак иллюминатов (или то как на самом деле выглядит Стен), вокруг которого изображены разные символы, которые можно встретить в сериале (см. выше). Например комета со свитера Мэйбл или полумесяц (Да, тот кусок гаечного ключа) с фески Стэна. Теперь подробно я хочу остановиться на дневниках:

Фан книга «Мейбл и Диппер и Сокровища пиратов времени».

Новые приключения, новый сюжет,новые персонажи и самое главное новые тайны. В самой книге, кроме самого приключения, автор устроил фанатом несколько трудных загадок и шифров. Которые связаны с мультсериалом и таит большой секрет.

Дневник 1

Это очень интересная книга. Да,да это та книга что из мультсериала. Там тайны этого мистичесского городка. Там есть разные существа, много шифров,загадки или же там написано о том, как можно создать огромный портал в паралельные вселенные.

Дневник 2

Это дневник, который нашел Малыш Гидеон. Этот дневник продолжение дневника 1. В этом дневнике можно разгадать тайны, как призвать духов, демонов или же самого Билла Шифра! В этом дневнике можно найти многое о главном злодее этого мультсериала.

Дневник Диппера и Мейбл.

В нем мистические двойняшки вели свои исследования. Тут написаны все тайны которые близнецы изучили. Там есть не только мистические тайны, там можно найти советы которые написала Мейбл, смешные записи от близнецов.

Беги Диппер Беги!

В этой книге написаны интересные историй Диппера Пайнса. В этой книге есть загадки и конечно же приключения.

Дневник 4

Дневник написал сам Диппер. Есть даже теорий о том, как появился этот дневник. Хотя дневника №4 нет в мультсериале. У меня тоже есть теория на счет этого дневника. В моей теорий Диппер тоже стал ученым как дядя Форд. Но чтобы ничего не забыть он написал 4-ый дневник. И если Диппер так же исчезнет как и его дедушка Форд. Он оставит этот дневник тому, кто защитит этот мир от зла.

Дневник 5

Недавно на продаже в интернете вышла книга. Точнее дневник 5. Если честно я не ожидала что он выйдет. Но я уверенна что там есть намного больше аномалий и загадок городка и самого мультсериала. Я уверенна что книга будет интересна читателям.

Большое свинство

Мэйбл выигрывает поросеночка Пухлю, который вскоре становится ее верным другом. И в это же мгновение Диппер упускает шанс понравиться Венди! К счастью, им в руки попадает особое устройство, позволяющее путешествовать во времени. Сумеет ли Диппер вернуться назад в прошлое, взять реванш и добиться расположения Венди? Ведь путешествия во времени чрезвычайно опасны!

Потерянные легенды

В этой книге есть четыре мини историй созданные Алексом Хиршем! Эту книгу 15 художников! В этой книге есть интересные приключения и тайны. Я долго ждала эту книгу. В этой книге храниться тайна всего мультсериала.

Графические романы

В этих комиксах есть новые приключения близнецов. В комиксе так же есть тайны связанные с мультсериалом.

Тайна книги «Сокровища пиратов времени»

По словам Алекса, эта книга не является каноном к фактическим сериям, поскольку она следует формату «выберите своё собственное приключение», имеющее множество различных возможных окончаний. Тем не менее, он также сказал, что она содержит «один огромный канонный секрет».

Гравити Фолз: Дневник №3

На странице с порталом, треугольный демон пишет криптограмму, которая переводится как: «В ОДИН ПРЕКРАСНЫЙ ДЕНЬ ЭТОТ ГЛУПЕЦ СТАНЕТ МОИМ И НИ ДИТЯ ВРЕМЕНИ, НИ БОЛЬШОЙ ФРИЛЛИ, НИКТО МЕНЯ НЕ ОСТАНОВИТ». (скорее всего я думаю что "Большой Фрилли" - это Аксолотль)

На одной из страниц есть сообщение от Билла Шифра, которое переводится как: «ПРОКЛЯТЫЙ АКСОЛОТЛЬ, КАЖДЫЙ ЗАГОВОР - ПРАВДА».

Я сама прочитала книгу «Мэйбл и Диппер Сокрвище пиратов времени» мне она очень понравилась.. Я хочу вам ее посоветовать. Потому что эта книга и сам мультфильм оставляют такие эмоций. Эти эмоций трудно описать словами. Там есть тайны которые связаны с мультфильмом и другими книгами. Их связывает многи интересного и много тайн. Если честно до того как я посмотрела этот мультфильм я думала что этот мульт плохо влияет на детей. Но потом я поняла, что ошибалась. Благодоря этому мультсериалу у меня появился интерес к чтению. До этого я ненавидела читать. Я заметила те кто смотрел этот мультсериал у них развивается фантазия. Они сами начинают писать книги или хотят создавать мультфильм. Я хочу сказать что приключения не заканчиваются, а только начинаются. И про то, что многие тайны должны оставаться в тайне или же расскрыться когда придет время. И детство не

преграда чтобы быть веселым или же праздновать праздники. Гравити Фолз дарит тебе не забываемое лето

Я, изучая тайны Гравити Фолз, выяснила следующие интересные факты:

Огромный щенок, который разговаривал с Мэйбл в магазинчике во время ее галлюцинаций, пытался предупредить девочку – он произнес «Тебе не следует доверять Стену», но сделал это задом наперед.

Исландская поп-группа Баба, которая появляется в эпизоде «Dipper vs. Manliness», — явный намек на всемирно известный шведский коллектив Абба.

В самом начале заставки на сумке Диппера можно рассмотреть надпись «Piedmont» (реально существующее горное плато в США).

Существует предположение, что семья Вэнди – отсылка к семье Уизли из книг про Гарри Поттера,.

Основное действие сериала происходит в штате Орегон, где нет города с указанным названием, но есть место с созвучным — The Oregon Vortex.

Когда Мэйбл берет пистолет с крюком и становится в узнаваемую позу, геймеры отмечают явную отсылку к игре Legend of Zelda.

Напиток Pitt Cola можно найти буквально в каждом эпизоде сериала.

Латинские буквы «H» на хижине Стена – отсылка к инициалам создателя сериала Алекса Хирша.

В течение года я проводила эксперимент. В качестве моего испытуемого был мой одноклассник Нурахмтов Сырым. До прочтения данных книг Гравити Фолз, он не хотел учится и интереса к учебе и вовсе не имел интереса к знаниям. Мой эксперимент длился год.

Что показал этот эксперимент:

Его успеваемость в учебе стала намного лучше. Раньше его успеваемость была 24%, в данное время его успеваемость составляет 60%.

У него развилось логическое мышление улучшалась память.

Его техника чтения стала лучше. В прошлом месяце он читал 84 слов в минуту, а сейчас читает 124 слов в минуту.

Его отношение с родителями изменилось в лучшую сторону. Он стал помогать им и понимать их.

Он стал лучше как одноклассник, товарищ и друг. Потому что, благодаря прочтению книг Гравити Фолз он начал понимать людей и их чувств

В качестве доказательства я взяла интервью у учителя русского языка и у самого ученика. Мое данное интервью-это еще одно доказательство что, книги могут быть не только заумными, но и интересными.

Я доказала, что тайны и загадки «Гравии Фолз:

- Учит преодолевать трудности находить выход из любых ситуаций
- Пробуждает в каждом человеке «личность»
- Развивает логическое мышление путем разгадок и тайн в книгах Гравити Фолз
- Осознавать ценность своих друзей, близких и родных
- Учит бороться за свободу, понимать то, о чем всю жизнь догадывался

Книги Гравити Фолз доказывают, что человек сам может изменить свою судьбу, свой мир.

Мой эксперимент доказал что книги Гравити Фолз меняет человека лучшую сторону. Но это же простая книжка? Как у ученика появилось тяга к знаниям? Спросите вы. Но как я уже говорила в книге полно загадок и тайн. Благодаря этим особенностям оно и развивает умственное мышление ученика. И открывает в нем его дар. Нужно лишь трудиться и хотеть этого.

Учеба дается ученикам по разному, но если правильно преподнести материал подрастающему поколению, то и знание будет интересно каждому по своему. Главное это предпочтение читателя не так ли?

Литература:

1. Халперн Дайана Психология критического мышления. Санкт-Петербург 2000.
2. Хромова А.С. (пер.с англ.) Москва 2017 «Диппер и Мейбл Сокровища Пиратов Времени»
3. Хромова А.С. (пер.с англ.) Москва 2017 Гравити Фолз, Дневник 3

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЛИРИКИ АБАЯ

Зейнуллин Жалгасбек Ауельбекович
ученик 7 “А” класса
КГУ «Гуманитарно-технический лицей-школа» г.Кокшетау
Какимова Айман Кенжетаевна
учитель русского языка и литературы
КГУ «Гуманитарно-технический лицей-школа» г.Кокшетау
aimankakimova@mail.ru

Абай Құнанбаев - великий гуманист, общественный деятель, просветитель, талантливый поэт и мыслитель - человек, заложивший основы национальной литературы. [1] Творчество Абая Кунанбаева - одна из наиболее ярких страниц мировой художественной культуры. Его многогранный талант является предметом постоянных исследований. Философы, литературоведы, культурологи, критики, переводчики изучают наследие Абая, пытаясь постичь истоки дарования поэта и мыслителя, особенности его мировоззрения. В поле зрения ученых оказываются жанровое, стилистическое, языковое своеобразие, идейно-тематическое содержание произведений Абая. Однако, остается не достаточно изученным вопрос о переводах его прозаических и поэтических творений.[2]

В ряде переводов произведений Абая чувствуется бережный и вдумчивый подход к оригиналу. Переводы В. Рождественского, Л. Озерова, М. Петровых, В. Звягинцевой, М. Тарловского соответствуют поэтическим достоинствам оригинала. Говорить по-русски языком Абая - поистине высокое искусство. Цель переводчика состоит в том, чтобы его произведение производило на читателя такое же впечатление, какое производит оригинал, переводчик должен глубоко понимать мастерство оригинала, знать эпоху, в которую появилось то или иное стихотворение, уметь «войти в мир» его автора. Именно потому говорят, что переводчик в стихах - не раб, а соперник поэта.[3]. Но при стихотворном переводе могут быть отклонения смыслового порядка. Воссоздать ясную картину природы, жизни казахского народа по-абаевски - нелегкая задача. Рассмотрим, какие случаи смыслового отклонения встречаются в переводах стихотворений.

Основным занятием казахов было скотоводство. Герольд Бельгер в своей книге «Казахское слово» говорил: «Занимаясь не одно десятилетие переводами казахской прозы на русский язык, я, понятно, постоянно сталкивался с определенными трудностями. Всегда не хватало нужных слов при описании, скажем, аульного быта, обычаев и обрядов, реалий и обозначений для раскрытия тем «лошадь», «верблюд», «животный мир», «травы», «исторические понятия». Сколько мне, например, приходилось собирать по крупицам (буквально!) русские слова для одной лишь темы «Лошадь»?! Трудно найти в казахской прозе произведения, где не описывалось бы с самых неожиданных сторон это любимое, веками почитаемое степняками благородное животное. Сколько, например, о лошади, о коне, о скакунах, об их стати, красоте, верности, о скачках, о погонях, о походах сказано в казахском фольклоре!». [4] Действительно, у казахов очень расширенный «лошадиный» словарь, характеризующий возраст коня. Вот названия лошадей, обычно используемые в определении возраста лошадей:

1.құлын - жеребенок до 6 месяцев;
2.жабағы - 6-7 месячный толстенький жеребенок;
3.тай - жеребенок старше года;
4.құнан - молодой самец 2- 2,5 года, приучаемый к седлу;
5.дөнен - молодой самец 3-4 лет;
6.байтал – кобыла;
7.бесті - 4-5 летняя лошадь;
8.ат – мерин;
9.саяқ - мерин, участвующий в скачках;
10.қысырақ - яловая кобылица;
11.бедеу бие - бесплодная кобыла;
12.сәйгүлік - скакун для скачек;
13.жорға – иноходец;
14.тұлпар - мегаскакун батыра, то есть боевой конь.

Анализируя переводы, хочется отметить, что не всегда точно можно перевести «любимое, веками почитаемое степняками благородное животное- лошадь». В оригинале Абай говорит о лошадях, указывая на возрастные особенности. В данной таблице сделана попытка самостоятельно проанализировать оригинал стихотворений «Осень» Абая с переводами разных поэтов.

Абай Кунанбаев «Осень»	Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан, Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан. Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма, **Жылқы** ойнап, **бие** қашқан, **тай** жарысқан.	Здесь жылкы-взрослая лошадь, бие-кобыла, тай- жеребенок старше года.
Перевод А. Готова	Тучи мрачно окутали весь небосвод — Это осень в дождях и туманах ползет, И застывшую землю, от стужи дрожа, **Кобылица** напрасно копытом скребет.	В переводе Александра Готова говорится только о кобылице.
Перевод Гульжан Иманкуловa	Небо, заполнив облаком серого холода Осень настала, спустился на землю влажный туман Не знаю, от сытости или от сильного холода - **Кони, кобылы** резвы и бегают наперегонки **стригунки**?	В переводе Гульжан Иманкуловой строка про жеребенка совпадает с оригиналом.
Перевод Е.В. Курдакова	Ползет ненастье. Зябко и уныло Сырая зависает мгла с утра. Играют **кони** в поле, ржут **кобылы**, И уж **двухлеток** взнуздывать пора.	Евгений Курдаков переводит так же, как и в оригинале, только вместо того, что жеребенок резвится, он пишет, что их нужно взнуздывать.

Конечно, каждый перевод интересен по-своему, переводчики старались сохранить и смысл, и интонацию, размеры стихосложения. Но, я считаю, что Абай в стихотворении «Осень» не случайно указывает на возрастные особенности лошади. Он показывает нам, что у каждой лошади разное поведение в определенное время года. Например, жылқы ойнап –играет, тай жарысқан –бегают наперегонки, резвятся.

Большую трудность для переводчиков составляло еще то, что им необходимо было воспроизвести определенный стиль эпохи, исторические особенности жизни казахского народа минувшей эпохи. Например, в стихотворении «Осень» мы видим и чувствуем не только безрадостные картины осенней природы, но и сострадание, переживание поэта к простым людям из-за их неустроенной жизни. Обратимся к переводам последних двух строчек.

А.Кунанбаев	От жақпаған үйінің сұры қашып, Ыстан қорыққан қазақтың құрысын заңы.
Перевод Е. В. Курдакова	Потертый войлок юрт, тоска дороги, И степи без единого огня.
Перевод А. Готова	Будь ты проклят, обычай глухой старины, Что мешает нам в юртах огонь развести!
Перевод А.Жолымбетова	Падет туман, дожди все льют в каком-то упоенье, Одно спасение – разжечь очаг. Жилище в копоти, в дыму.
Перевод Гульжан Иманкуловой	Вид жилища угрюмый, если там огонь не пылает Без огня обходиться- да сгинет такой казахский закон!

Каждый поэт перевел по-разному. В оригинале говорится, что жилище, где нет огня, становится серым, неуютным, потому что есть такой обычай, что в сырую погоду, когда туман, нельзя разжигать огонь, люди боялись дыма, копоти. Здесь мы чувствуем, как Абай переживает за народ, за их неустроенную жизнь. При сопоставлении переводов и оригинала мы видим, что идейное содержание передается правильно, но иногда не производят того эффекта, что в оригинале. Одной из особенностью лирики Абая является то, что природа существует не сама по себе, а тесно связана с человеком и его бытом, поэтому большую трудность для переводчиков представляет передача мыслей Абая, которые отражают исторические особенности жизни казахского народа минувшей эпохи.[5]

В заключение хочется сказать, что н*овые переводы поэзии Абая – это запрос современного читателя.* Возникает необходимость правильного перевода поэзии великого поэта. Известный поэт, писатель, переводчик - билингв Марат Адибаев выполнил перевод 20 стихотворений Абая. Он собрал *их в книге «Двадцать стихотворений Абая», которая была выпущена к 160-летию со дня рождения Великого Поэта.* Впервые, в одном сборнике были собраны двадцать оригинальных произведений Абая, затем их перевод представленные разными поэтами за семьдесят лет, что является удобным для анализа не только нового перевода, но и вспомнить прежние переводы и сравнить их. [6]. *Выход в свет данной книги* – это значительный шаг к освоению творческого наследия Абая Кунанбаева.

Литература:

1.https://www.nur.kz/1775846-velikie-ludi-kazahstana-abaj-kunanbaev.html
2.https://studopedia.ru/10_278151_poemi-abaya.html
3.А. Алимжанов. О переводах произведений Абая // Сов. Казахстан- 1955, №6, 113-116-стр; http://abai.kaznu.kz/rus/?p=178
4. Герольд Бельгер. Казахское слово// Избранное. - Алматы, 2009-. стр. 297-298
5. Камбарбаева Г.М. Стихи Абая в переводе на русский язык //Филологический сборник. — Алма-Ата -Вып 3. — С.55-62.
6. Переводческая интерпретация 20 стихов Абая .https://articlekz.com/article/23334

«БЫТЬ ГРАМОТНЫМ – МОДНО!»

Маржина К.С.
ученица 11 класса СШ имени Н.Островского
Елеубекова Р.К.
учитель русского языка и литературы СШ имени Н.Островского
roza-va@mail.kz

Язык ещё в большей мере, чем одежда,
свидетельствует о вкусе человека,
о его отношении к окружающему миру,
к самому себе…
Д.С. Лихачёв

Современный русский язык – это национальный язык русского народа, форма русской национальной культуры. Он представляет собой исторически сложившуюся языковую общность и объединяет всю совокупность языковых средств русского народа, в том числе все русские говоры и наречия, а также различные жаргоны. Это язык художественной литературы, науки, печати, радио, телевидения. Язык живёт во времени, и это время отражается в нём. С каждым десятилетием меняются нравы и образы жизни людей, и в связи с этим, появляются новые слова. К сожалению, не все слова украшают и обогащают русский язык. Полно разных иностранных выражений, которые постепенно вытесняют корневые русские слова, тем самым, подвергая опасности исчезновению языка, народ часто неправильно произносит слова, и создаёт сленги.

Целью моей работы является размышления о красоте нашего русского языка.

Во - первых, хочу поговорить о литературном языке и вообще о речи. В связи с появлением новых средств коммуникации изменяется не только разговорная речь, но и литературный язык. Современный русский литературный язык многофункционален: он используется в различных сферах общественной и индивидуальной деятельности человека для разных коммуникативных целей – передачи информации, освоения опыта, выражения эмоций, общения и т.д. Сейчас этот язык понемногу заменяется просторечием, т.к. литературные выражения обычно бывают длинными. Что касается разговорной речи, то народ всё чаще делает орфоэпические ошибки, например, очень распространено говорить не «езжу», а «ездю», «ездию» и не «ляг», а «ляжь». Она «пестрит» своего рода такими ошибками, которые чаще всего не замечает ни говорящий, ни слушающий. Безусловно, нецелесообразно было бы во избежание ошибок, пользоваться языком, к примеру, XIX века, не смотреть телевизор и не слушать радио, не читать газеты. Всем известно, что от прогресса не убежишь. Всё равно когда-нибудь сделаешь стилистические ошибки. И нет тут ничего зазорного, когда это уместно. Вспомним, как писал Пушкин в своём романе «Евгений Онегин»: «Как уст румяных без улыбки, без грамматической ошибки я русской речи не люблю». Или, наоборот, искушение выразиться оригинально, может привести к обратной реакции. Это будет лишь свидетельствовать о небрежности говорящего и, можно сказать, о необразованности.

Во – вторых, хочу рассказать о заимствованных словах, т.к. они занимают большое место в русском языке. Русскому народу на протяжении истории приходилось вступать в политические, торговые, научно-культурные и прочие связи с другими народами. В результате подобных разносторонних контактов русская лексика пополнялась иноязычными словами. Заимствование иностранных слов - один из способов развития современного языка. Как правило, заимствования полезны: употребление отсутствующего слова позволяет избегать лишних словосочетаний, язык становится более простым. Например, длинное словосочетание «торговля в определённом месте один раз в год» в русском языке удачно заменяется пришедшим из немецкого языка словом «ярмарка». В настоящее время русский язык испытывает достаточно сильное влияние иностранных языков, в частности английского. Причинами этого являются расширение международных контактов, использование сети Интернет и растущая экспансия западной культуры. Все возможные «консалтинги», «маркетинги» и «лизинги» буквально засоряют русский язык, отнюдь не украшая его. Конечно, легче сказать «мотель», чем «гостиница для автотуристов», но нельзя же все русские слова заменять на иностранные. Иногда зайдёшь на русскую Интернет-страницу, и ничего не можешь понять. Обязательно там встретишь слова «дедлайн», «прайс- лист», «хедлайнер». Даже обыкновенное русское слово «лук» приобрел новое значение. Теперь это не только овощ, но и «образ». И всё же раздражаются голоса в защиту нерусских слов, закрепляющихся в языке. Все эти слова в большей или меньшей степени влияют на нашу жизнь. Сами, того не замечая, хотим быть на Западном уровне: одеваться как Европа, выражаться также и делать евроремонт. В этом нет ничего плохого, но не надо забывать кто мы такие, и свою культуру.

Хочу поговорить о сленге. Сленг – это слова, которые часто рассматриваются как нарушение норм стандартного языка. Это очень выразительные, ироничные слова, служащие для обозначения предметов, о которых говорят в повседневной жизни. В основном сленгом пользуется молодёжь. Ведь молодому человеку важно не только «что сказать», но и «как сказать», чтобы быть интересным рассказчиком. Опять же всё начинается от заимствований из английского языка. Например, вместо слова «деньги» молодёжь говорит «бабло», «баксы». Или используют немецкое выражение «даст ист фантастиш», что означает «это потрясающе». Молодёжный сленг часто прибегает к переосмыслению слов («даун» - глупый, несообразительный человек, «грузить» - много говорить). Так «рождаются» новые значения слов, утрачиваются их многовековые особенности. Многие исследователи считают, что именно сленг является причиной того, что русский язык ухудшается. Но, если сленгом пользоваться в меру, то он может и не мешать развитию языка. Во–первых, он выступает как средство неформального общения молодых людей, помогает самоутвердиться, почувствовать своё единство. Во-вторых, фразы, употребляемые молодёжью, звучат более игриво, чем обыкновенные, придавая речи юмористический характер. Правда, действительно сленг имеет и негативное влияние. Яркий пример- всевозможные чаты (или переписки) по компьютеру. Там полное отсутствие пунктуации, множество орфографических ошибок, множество сокращений и т.д. С этим меняются и ценности молодёжи. Если девушек стали называть «тёлками», а одежду «тряпкой», то какие тут могут быть ценности, уважение вообще? Поэтому сленг может использоваться только ограниченно и ни в коем случае сленгу нельзя попадать в СМИ, иначе все взрослые и дети начнут так говорить, и тогда никаких ценностей не останется совсем. *Молодёжный сленг-отход от обыденности, игра, маска. Рискованный, непринуждённый молодёжный жаргон стремится уйти от скучного мира взрослых. Подобно его носителям, он резкий, громкий, дерзкий. Это – результат своеобразного желания переиначить мир на иной манер, а также знак «я свой». Среди юного поколения часто считается модным и привлекательным употребление таких слов, которых не встретишь ни в одном словаре. Ведь значение их не связано с самим корнем, а применённые в речи, они служат как бы вычурным заменителем и пошлым растворителем грамотного и красивого языка.*

Еще один враг речи - это ***слова-паразиты***. Ими нередко люди пытаются как-то заполнить свою скудную речь и совершенно перестают замечать их. Всем знакомы выражения: значит, так сказать, ну, вообще, в общем, это самое, короче (говоря), вот, как бы, то есть, просто, как его,

типа, конечно, в принципе и т.д. У каждого есть свой «индивидуальный запас» подобных слов. Часть их- вводные слова, которые указывают на отношение говорящего к высказываемой мысли. Но, не к месту употреблённые, они превращаются в слова-паразиты, не несущие никакую смысловую нагрузку. Говорящий бессознательно стремится заполнить ими образовавшуюся паузу или заменить какое-нибудь слово, которое не хочется вспоминать или выговаривать. Если всерьёз прислушаться к его реплике, то можно обнаружить странные психологические несоответствия. Человек, постоянно употребляющий слово «короче», так и стремится сократить свою речь, повторяющий слово «вообще» или «в общем» всё время обобщает свои мысли, у человека с «как бы» всё очень приблизительно, зыбко, а человек, говорящий «в принципе», очень принципиален и категоричен. «То есть» -непрестанно поправляет, «просто» - упрощает, а «это самое» - указывает на непонятно что.

Эту особенность нелитературной речи прекрасно подметил Н.В. Гоголь и дал блестящий образец её в «Повести о капитане Копейкине» (1 том «Мёртвых душ»). В рассказе малокультурного почтмейстера, находим такой отрывок: *«Ну, можете представить себе, эдакой какой-нибудь, то есть капитан Копейкин, и очутился вдруг в столице, которой подобной, так сказать, нет в мире. Вдруг перед ним свет, так сказать, некоторое поле жизни, сказочная Шахерезада. Вдруг какой-нибудь эдакой, можете себе представить, Невский проспект, или там, знаете, какая-нибудь Гороховая, чёрт возьми! Или там эдакая какая-нибудь Литейная; там шпиц эдакой какой-нибудь в воздухе; мосты там висят эдаким чёртом, можете представить себе, без всякого, то есть, прикосновения - словом, Семирамида, судырь, да и полно!»*

В свете всех этих размышлений особенно удручающим явлением является – ***нецензурная брань***. Само понятие «нецензурный» связано с явлением цензуры в языке. Конечно же, никаких людей и организаций, которые бы контролировали речь людей, отслеживали и наказывали бы виновных в ошибках, не существует. Но есть нравственный цензор- это совесть. Когда человек матерится, он теряет всякий стыд и чувство человечности перед окружающими, идёт против своей совести. Ведь нередко при появлении на людях разошедшегося матершинника многим бывает как-то не по себе, как будто каждый лично становится соучастником чего-то грязного, похабного. Поэтому среди культурных и грамотных людей нецензурщина немыслима.

Некоторые сегодня пытаются узаконить мысль, что мат - глубоко русская традиция, национальная особенность и даже гордость народа. Эти невежды совершенно не знают истории, а пытаются таким образом оправдать перед собой и другими свой порок. На самом деле сквернословие на Руси примерно до середины XIX века не только не было распространено даже в деревне, но и очень долго являлось уголовно наказуемым! Ещё при царях Михаиле Фёдоровиче и Алексее Михайловиче на Руси выматерившегося человека подвергали публичной порке. А народная мудрость утверждала и утверждает, что в семье сквернослова нет мира. Сама склонность к матерщине всегда сопровождается и другими пороками - начиная алкоголизмом и кончая всевозможными формами бытовой агрессии.

В заключении, хочу сказать, что изменения в современном русском языке происходят интенсивные. Как это изменит облик русского языка, обогатит его или «испортит», покажет время. А пока пусть молодое поколение, само для себя решает, нужна ли ему правильная и красивая речь. А я согласна с мнением , что быть грамотным - модно, потому, что грамотность - это уважение к себе и к окружающим!

Литература:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Под ред.чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1986.
2. Роль грамотности в жизни современного человека. Источник: http://www.textologia.ru/yazikoznanie/interesnie-fakti-yazikoznania/gramotnost/rol-gramotnosti-v-zhizni-sovremennogo-cheloveka/3844/?q=641 HYPERLINK

3. Беднарская, Л. Д. Грамотный человек [Текст]: учеб. пособие/ Л.Д. Беднарская, Л.А. Константинова, Е.П. Щенникова. – М.: Флинта, 2009. – 168 с.
4. Н.В. Гоголь «Повести о капитане Копейкине» (1 том «Мёртвых душ»).
5. Мода на грамотность. (https://kuban.aif.ru/society/education/grammar-naci_korotkie_posty_mat_lingvist_o_yazyke_i_mode_na_gramotnost)

РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Сайдаев М.Б.
ученик 10 класса, Петровская СШ, Астраханский район
Дүйсенбі Г.Н.
учитель русского языка и литературы, Петровская СШ, Астраханский район
Saidayev95@mail.ru

Заговори, чтобы я тебя увидел.
Сократ

С тех пор как возникло человеческое общество, люди стали вырабатывать правила и принципы поведения и общения в обществе. Эти правила именуются этикетом [1]. Считается, что без основных навыков этикета не может быть культуры поведения человека. Поэтому умение владеть этикетом имеет первостепенное значение, и осваивать его нужно в живом непрерывном общении, совершаемом вокруг нас и с нашим участием.

К сожалению, в наше время (особенно в молодежной среде) наблюдается *"дефицит"* уважительного отношения к собеседнику, поэтому я считаю, что проблема изучения темы речевого этикета достаточно актуальна и злободневна на данный момент. В настоящее время в современном обществе возникает необходимость исследовать проблемы, связанные с изучением русского языка (так же, как и любого другого языка).

Целями моей исследовательской работы являются изучение истории возникновения речевого этикета, выявление исторической изменчивости его правил и формул в разные периоды истории.

Задачи исследования – изучение теории вопроса, исследование материала по данной теме (интернет-ресурсы, научная литература, словари) и сделать выводы.

Гипотеза: если использовать материалы данного исследования на уроках русского языка и литературы в школах, то это приобщит учащихся к дополнительному изучению русского языка, к культуре общения, расширит словарный запас.

Актуальность работы заключается в овладении нормами речевого этикета – одного из показателей внутренней культуры человека. За последние годы наблюдается существенное изменение речевого этикета в худшую сторону. Изучение данной темы позволит углубить знания о речевом этикете, его использование в повседневной жизни.

Что же такое «речевой этикет»?

Н.И. Формановская дает такое определение: “*Под речевым этикетом понимаются регулирующие правила речевого поведения, система национально – специфичных, стереотипных, устойчивых формул общения, принятых и предписанных обществом для установления контакта собеседников, поддержания и прерывания контакта в избранной тональности*” [2].

В процессе работы над проектом я прочитал много литературы по культуре речи и речевому этикету. Я узнал много интересного о русском языке, понял, что речь и речевой этикет - это одна из главных сил самооценки человека в обществе. Человек с высоким уровнем

воспитанности, не нарушающий речевой этикет, является образцом для подражания. В современном мире остро стоит вопрос не только об утрате норм этикета, но и об общем снижении культуры общения.

Таким образом, главная функция речевого этикета – это правильное вступление в контакт, грамотное его поддержание и умение правильно из него выйти.

Каждый человек должен говорить на своем родном языке правильно. Семье, школе, средствам массовой информации нужно уделять больше внимания культуре речи, нашим традициям, манере разговора, мимике, жесту, письменному общению, речевому этикету. *Слово - очень сильное оружие, которым нужно правильно пользоваться.*

Хочу отметить, что этикет предписывает некоторые правила поведения, следуя которым все члены общества чувствуют себя комфортно, а ситуации общения и поведения людей предсказуемы. Есть любопытная притча о происхождении этикета, которая хорошо иллюстрирует сказанное.

«Однажды на каменном плато ежей застала снежная буря. Они с трудом отыскали небольшое укрытие среди камней, где сбились вместе, чтобы не замерзнуть. Однако те, кто попал в середину кучи, задыхались, а те, кто оказался с краю, мерзли. Ежи пробовали самые различные комбинации, но никак не могли отыскать «золотой середины» - то они кололи друг друга иголками, то замерзали. Но, в конце концов, они нашли то, что искали: устроились так, что никто никого больше не колол иголками и всем было тепло. И вот это идеальное расположение, удобную для всех позицию, они и назвали хорошими манерами, то есть этикетом».

Таким образом, и вежливая речь должна включать такие формулы, которые самому человеку было бы приятно услышать. Золотое правило речевого этикета базируется на главном моральном принципе: *«поступай по отношению к другим так, как хотел бы, чтобы поступали по отношению к тебе».*

Базовыми принципами речевого этикета являются уместность, точность, краткость и правильность. Речевой этикет строится еще на двух важнейших принципах: доброжелательности и сотрудничестве. В различных этикетных ситуациях принято пользоваться заранее определенными фразами, выражениями и словами, которые образуют формулы речевого этикета: так знакомым, ровесникам сказать: «Привет! Как ты?», или использовать демократичную форму приветствия: «Здравствуйте! Как я рад видеть всех!» или фразы-пожелания: «Доброго дня! Доброе утро!». В русском языке основное приветствие - здравствуйте. Оно восходит к старославянскому глаголу «здравствовать», что означает «быть здравым», т.е., здоровым[3].

При изучении темы я наблюдал за разговором людей, которые меня окружают: родители, родственники, одноклассники, друзья. И заметил, что мы редко используем речевые этикеты. Говорим просто: «передай хлеб», «выключи телевизор», «сходи в магазин». Не добавляем «пожалуйста». На выполненную просьбу практически не отвечаем «спасибо». Среди друзей после приветствия (привет, хай, салам), мы сразу начинаем говорить о том, что нас интересует в данную минуту. Очень редко спрашиваем собеседника «как твои дела?», «как прошел день?» и т.д. Для современной молодежи красиво говорить звучит как «в старых неинтересных фильмах» и этикетные отношения становятся редкостью или совсем отсутствуют. Кроме того, русский язык в последнее время засоряется иноязычными словами, они употребляются без понимания смысла, жаргонными выражениями: «как дел?», «ОК», «чао-какао», «норм», «капец» и др. Люди стали вкладывать меньше смысла в свои высказывания, они стали здороваться, прощаться, делать комплименты как бы по инерции. Следствием этого стало сокращение форм: «пока» вместо «до свидания», «здорово» вместо «здравствуй», «будь» вместо «будь здоров», «щас» вместо «сейчас».

В целях определения уровня речевой культуры учащихся 8-11 классов нашей школы, мной было проведено анкетирование. В анкетировании приняли участие - 75 учащихся.

Разбалловка: 1-20 баллов.

20 баллов	19-14 баллов	13-8 баллов	1-7 баллов
Великолепные знатоки правил этикета!	Владеют хорошим уровнем речевой культуры.	Есть необходимость в воспитании речевой культуры.	Очень низкий уровень речевой культуры.
11 учащихся	49 учащихся	12 учащихся	3 учащихся

Результат анкетирования показал:

- высоким уровнем речевой культуры владеют - 14.6%;
- хороший уровень – 65,4 %;
- ниже среднего уровня речевой культуры – 16 %;
- низкий уровень речевой культуры – 4%.

Таким образом, 80 % учащихся нашей школы владеют хорошим уровнем речевой культуры, что является заслугой наших учителей-языковедов, которые постоянно работают над воспитанием речевой культуры у учащихся. 20 % составляют школьники, слабо владеющие речевой культурой. В основном это ребята, прибывшие из других стран

(Узбекистан, Туркменистан). Эти учащиеся испытывают трудности в изучении русского языка. Поэтому наши педагоги проводят с ними индивидуальную работу, помогая им лучше усвоить русский язык и культуру речи. Также опрос учащихся показал, что многие учащиеся проявляют большой интерес к теме речевого этикета и считают эту проблему на сегодняшний день очень актуальной.

В процессе работы над исследовательским проектом я часто консультировался у своего научного руководителя, учителей-словесников, которые отметили практическую значимость работы, богатство теоретического материала и выразили желание использовать результаты исследования на уроках русского языка и литературы, внеклассных мероприятиях, так как материалы работы помогут расширить кругозор, сформировать знания о речевом этикете, вызвать интерес к дополнительному изучению русского языка, обогатят словарный запас, приобщат к культурному общению.

«Волшебство» речевого этикета и в том, что он действительно открывает двери к нашим человеческим взаимодействиям. Попробуйте-ка сказать, например, в транспорте: «Подвиньтесь!!». Ваш адресат скорее всего истолкует это как грубое требование и будет вправе не выполнить действие. А добавьте волшебное «пожалуйста» - и требовательная форма уже выражает просьбу. Ещё одной ситуацией является извинение. Извинение - это словесное искупление вины за доставленное кому-либо неудобство или неуместный поступок. В этой ситуации непременно присутствует оттенок значения просьбы.

Таким образом, существуют разные ситуации, в которых мы должны показать себя только с лучшей стороны, чтобы о нас думали, как о воспитанном человеке [4].

Закончить свою статью хочу словами поэта-барда Б. Окуджава, который в своих стихах часто использовал такие слова, как «мой дорогой, брат мой, извините пожалуйста, прошу у вас прощения, будьте добры, скажи спасибо и другие». Настойчиво и последовательно поэт внушал своим слушателям простые, но вечные истины о любви, вере, дружбе, братстве, верности.

Пожелание друзьям

Давайте восклицать,
друг другом восхищаться.
Высокопарных слов
Не стоит опасаться.
Давайте говорить
друг другу комплименты,
ведь это все любви
счастливые моменты.

Литература:

1. Введенская Л.А. Русский язык и культура речи. - М., 2002. – 29 с.
2. Акишина А.А., Формановская Н.И. Русский речевой этикет. - М., 1983.- 47 с.
3. Арова Э.В. Будьте добры. - М., 1998. – 63 с.
4. Янышев В.Е. Речь и этикет. - М., 1993. – 14 с.

ЦВЕТОВАЯ ПАЛИТРА ЛИРИКИ С.А.ЕСЕНИНА

Соколова Вероника Андреевна
ученица 8 класса, КГУ ГТЛ-Ш, г.Кокшетау
Пивень Н.В., магистр литературы,
учитель русского языка и литературы (педагог-эксперт),
КГУ Гуманитарно-технический лицей-школа, г.Кокшетау
nadya.piven@yandex.ru

Символика цвета имеет давнюю историю. Люди с незапамятных времен придавали особое значение чтению «языка красок», что нашло отражение в древних мифах, народных преданиях, различных религиозных и мистических учениях, в прозе и в стихах.

«Цвет, в общем, вызывает у людей большую радость, - пишет И.В.Гёте в своей работе о теории цвета, - глаз нуждается в нем так же, как он нуждается в свете. Вспомните, как мы оживаем, когда в пасмурный день солнце вдруг осветит часть местности и краски станут там ярче» [1, 349].

В художественном мире каждого поэта или писателя есть определенная группа слов, обозначающих цветосветовые представления, которые выполняют особую функцию, создают не только неповторимый образ, но и несут идейно-художественную нагрузку.

Одна из характерных черт поэзии Есенина, отмеченная исследователями его творчества и замеченная нами [3,8] – ***цветопись,*** когда «настроение поэта как бы опирается на цветные детали пейзажа, а они, в свою очередь, ***обостряют чувства и мысль***» [5,86]. «Первых своих читателей Есенин пленил тем, что повел по забытой ими прекрасной земле, заставляя сберегать в глазах её краски, вслушиваться в её звоны и в её тишину, всем существом впитывать её запахи…» [3,7].

При чтении лирических миниатюр нами выделено 336 цветовых единиц текста (на материале 158 стихотворений). Палитра довольно широкая: красный, багряный, малиновый, алый, розовый, зелёный, жёлтый, рыжий, золотой, синий, голубой, чёрный, белый, серый, серебряный. Отмечены такие цветовые единицы: *синий и голубой* – 92 единицы; *золотой и жёлтый* -90, *красный и оттенки* -70, *зелёный* -24, *белый и серебряный* -34, *чёрный* -26. (Цветовая насыщенность произведений С.А.Есенина: 336:158=2,13.)

Самый частый цвет в палитре поэта – синий: «*синие* глаза» [4,12], «*синий* платок» [4,13]. Этим же цветом окрашены пейзажи, вечерняя пора: «Топи да болота, *Синий* плат небес» [4,30], «Там, в полях, за *синей* гущей лога» [4,32], «На небесном *синем* блюде Жёлтых туч медовый дым» [4,286], «Колесом за *сини* горы Солнце тихое скатилось» [4,54]. В насыщенный глубокий цвет окрашивается многое из того, что видит лирический герой вокруг себя: даль, небо, вода, цветы: «Как снежинка белая в *просини* я таю» [4,13]. «Синий для Есенина – это не только «вечный дополнительный», **но и «доминирующий цвет, устанавливающий перекличку с другими»**, и это не просто цветовое пристрастие… Ведь Есенин считал, что в самом имени Россия спрятано «синее» что-то» [2,14].

Когда Есенину нужен образ менее конкретный и более эмоциональный, он употребляет голубой цвет: «*голубеет* небесный песок» [4, 11], «васильками сердце светится, горит в нём

бирюза» [4, 11]. ***Синий и голубой влекут за собой читателей, всё дальше и дальше по просторам родной необъятной Руси поэта.***

В древнерусской иконописи синий – символ небесной сферы и высшей созерцательной энергии [7,94]. Алла Марченко отмечает, что есенинские краски не смешиваются, так же как на иконах, и тяготеют к трёхцветной классической гамме: синий, красный, жёлтый [3,15]. Так и у С.А.Есенина, синий, голубой и лишь несколько случаев употребления василькового цвета и бирюзы. Эти цвета порождают ***мир, безмятежность, любовь и влекут за собой.***

«***Краски подходят друг к другу, как цветы, составляющие красивый букет, оживляют поверхность*** <…> достигая равновесия между тёплыми и холодными, внушая представление о благоустроенности мира, - пишет Т.М.Дульнева в своей статье об иконописи [7, 94]. Если синий и голубой - цвета холодной палитры, то золотой (жёлтый) – очень теплый и солнечный, даётся для равновесия: «не листопад *златит* холмы» [4,22], «*золото* травы» [4,35], «*златой* родник» [4,43], «*златострунная* вода» [4,50], «*златая* Русь» [4,58], «*золотистое* пламя» [4,61], «*златокарий* омут» [4,85], «*златящиеся* нивы» [4, 92], «*золотеющая* осень» [4,111]. «Цветообозначение «золотой» и «серебряный» передают не цвет, а свет имеют древнее значение сияния: «блеска» [7, 94] У Есенина солнечным светом и блеском наполнены холмы, трава, вода, осень, нивы и вся Русь, причем используются как древнерусские слова «золотеющая», так и неполногласные старославянские «златит», «златострунная» и т.д.)!!!

В жёлтой гамме Есенина преобладают золотые, а не матовые жёлтые тона, «цвет создаётся главным образом за счёт солнечного света» [6, 101], он может быть тёплым и холодным, но почти всегда имеет блестящий оттенок: «Кто-то в *солнечной* сермяге На ослёнке рыжем едет» [4, 26], «Хвойной *позолотой* взвенивает лес» [4,30], «*Златится* спелая звезда» [4,37].

Жёлтая (солнечная) краска используется как для описания пейзажа, так и для необходимого сравнения, давая необходимую приятность, теплоту, красоту, радостное настроение.

В лирике С.А.Есенина, чистый красный цвет встречается довольно часто, но есть и его оттенки, так же предназначенные для того, чтобы озарять радостью и давать силы: маковый, малиновый, алый, багряный, вишневый, «яблоки зари», «заря вишнёвая», розовый, медь. И совсем нет мрака… Только цветовые пятна. Для одного только цвета заката поэт находит множество различных тонов: «*маковая* заря» [4, 11], «*яблоко зари*» [4,21], «*красный* вечер» [4,60] и т.д. «*Красная* вода» [4,9], «*малиновы* меха» [4,12], «*алые* губы» [4,13], «*красна* девица» [4, 14], «*ал* наряд» [4,17], «язвы *красные*» [4,22], «*красный* костёр» [4,30], «*алый* сок» [4,34], «*красный* бугор» [4,36], «*малиновая* лебеда» [4,37], «*красный* вяз» [4,41], «*покраснела* рябина» [4,44], «*красный* хвост» [4,51], «*багряная* ветка ивы» [4,86], «любовь-*калинушка*» [4,101], «*кровь – заря вишнёвая*» [4,101], «*красная* роза» [4,118].

Красный – цвет животворной энергии, любви, символ Воскрешения – победы жизни над смертью. Красные фоны – знак торжества вечной жизни. Красный создаёт необходимые акценты, заостряя наше внимание на чем-либо.

Осенние краски у Есенина чаще всего рыжие или багряные: «Церквами у прясел *Рыжие* стога» [4,16], «Осень, *рыжая* кобыла, чешет гриву» [4,22], «Пляшет ветер по равнинам, *Рыжий* ласковый ослёнок» [4,26].

Медь, рыжий, багряный используются поэтом для выделения из окружающего описываемых единиц, придания своеобразия. Красный создаёт необходимые акценты, заостряя наше внимание на чем-либо.

Очень часто используются цветные, яркие олицетворенные сравнения и эпитеты: *«Вечер* ***синею*** *свечкой звезду над дорогой моей засветил» [4,5*6], *«Пляшет ветер по равнинам,* ***Рыжий*** *ласковый ослёнок»* [4,26], *«Месяц, словно* ***жёлтый*** *ворон, Кружит, вьётся над землей»* [4,103].

Вся проведенная работа позволяет говорить ***об основных функциях цвета у С.А.Есенина***, среди которых чаще всего отмечаются такие функции, как символическая и изобразительная:

❖ ***Изобразительная, т.е. та, которая помогает передать видение автором окружающего мира*** («и синь, упавшая в реку» [4,38], «снова выплыл из рощи синим лебедем

мрак» [4,44], «идёт одетый светом» [4,48], «золотою лягушкой луна» [4,64], «отговорила роща золотая») [4,96]) – самая частая функция, отмеченная нами у поэта;

❖ ***Психологическая, т.е. отражающая внутреннее состояние поэта*** («Голубого покоя нити» [4,58], «Я душой стал, как жёлтый скелет» [4,89]);

❖ ***Эмоционально-экспрессивная, т.е. цветопись, передающая настроение/эмоции поэта*** («Вечер сине-хмурый» [4,300], «Мокрый вечер липок был и ал» [4,47]);

❖ ***Символической, т.е. являющаяся обозначением знаковых образов и моментов*** («Овсяным ликом питаю дух» [4,46], «Как у нас в соломенной Рязани») [4,300], «седой Старик») [4,41], «Васильками сердцу светится, горит в нём бирюза») [4,12], «синий-синий мой цветок» [4,52]);

❖ ***Морально-оценочной*** («Сердце станет глыбой золотою» [4,124]).

Благодаря цвету С.А.Есенину удается создавать замечательные цветообразы*:* неба, света, луны и солнца, заката, рассвета. Так же распространены образы, представляющие растительный и животный мир, вкусовые. Картины и образы природы, рисуемые поэтом, часто яркие, красочные и «звучащие». Разнообразная цветовая палитра помогает создавать яркие, запоминающиеся образы, отразившие внутренний мир поэта.

Так как строки мастера наполнены звуками, красками, запахами, нам захотелось узнать, при помощи каких изобразительно-выразительных средств автору удалось достигнуть этой образности, и как часто цветовая палитра помогала ему в этом. Были найдены: эпитеты- 49, сравнения – 123, олицетворения -181, олицетворенная метафоричность -55.

Мы заметили, что Есенин часто использует эпитеты, среди которых и эпитеты-приложения, например, «На бугре *берёза-свечка* в лунных перьях серебра» [4,11], «Пригорюнились *девушки-ели*» [4,16], «Разыгралась *тройка-вьюга*» [4,46], «Только будут *колосья-кони…*» [4,62], «Плачет *девушка-царевна* у реки» [4,14]. В лирике поэта великое множество сравнений: «Ели, *словно копья*, уперлися в небо» [4,19], «Принакрылась снегом, *точно серебром*» [4,283], «Стрекотуньи-сороки, как свахи» [4,28-29], «*Как метель*, черёмуха машет рукавом» [4,28], Немного больше олицетворений, развернутых метафор, олицетворенной метафоричности, вся окружающая поэта природа, предметы, вещи наполнены жизнью, во всем проглядывает душа: «Серебристая дорога, Ты зовёшь меня куда?» [4,56-57], «Заря молитвенником красным Пророчит благостную весть» [4,58], «И луны часы деревянные Прохрипят мой двенадцатый час» [4,62].

Изучая лирику великого поэта, мы пришли к выводу о том, что чаще всего для передачи цветов автор использует прилагательные («занавес багряный», «осень рыжая кобыла») -282 единицы, в разы меньше – существительные («золото лип», «в снежную выбель», «точно серебром») -62; кроме этого, есть «цветные» глаголы («полыхают зори», «синеет тихая река», «голубеет небесный песок») -12 и причастия («в синеющий залив», «по голубеющей воде», «золотеющая осень»), но их доля мала…

Разнообразная цветовая палитра помогает поэту создавать яркие, запоминающиеся образы, передающие его внутренний мир, и положительно влиять на читателей, вызывая в воображении данные образы, формируя художественный вкус.

Литература:

1. Месяц С.В. Иоганн Вольфганг Гёте и его учение о цвете (часть первая). – М.: Кругъ, 2012г.
2. Буршутинская Е.А. Цвет как аспект литературного портрета в художественной прозе И.С.Тургенева//Автореферат – Череповец, 2000 г.
3. Марченко А.М. Поэтический мир Есенина. – М.: Советский писатель, 1989. – 304 с.
4. Есенин С. Исповедь хулигана: стихотворения и поэмы/С.Есенин. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. - 320 с. – (Мировая классика).

5. Локтионова Н.П., Забинякова Г.В. Русская литература. Учебник-хрестомат. для 7 кл.общеобразоват.шк. – Алматы: Мектеп, 2017. – 304 с.: ил.
6. Дрыжакова Е.В. В волшебном мире поэзии. Кн. для учащихся ст.классов. М, «Просвещение», 1978, 205 с.
7. Дульнева Т.М. Цвет в древнерусской иконописи, его символика и значение. стр. 92- 99.

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ ЧТЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СОВРЕМЕННЫМИ ПОДРОСТКАМИ И ВЫЯВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМ ПОНИЖЕНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ИНТЕРЕСА

Турашева Айшат Юнусовна
ученица 10 класса, СШ №1, г. Атбасар
Токтарова Гульнар Казкеновна
учитель русского языка и литературы
Почётный работник образования РК
учитель - мастер
СШ№1, г. Атбасар
toktarova55555@mail.ru

Современный мир стал хрупким. Как часто мы стали содрогаться от известий о преступлениях, совершаемых людьми. Виновниками злодеянии чаще всего становятся молодые люди. Почему? Возможно, одной из причин является низкий уровень жизненного опыта у молодежи, умения размышлять, делать выводы о результатах своих действии. Это можно исправить. Молодые люди могли бы извлекать первые уроки мудрости из книг. Но в наше время, время компьютеров, телевидения, информационных технологий изменилось отношение к книге. Любую информацию можно «скачать», ученики почти перестали держать в руках книги по собственному желанию. Чаще школьники читают по необходимости, чтоб не получить двойку по литературе. Проблемой в обществе становится человек, не читающий книги, ведь он ограниченный в мышлении, чаще всего становится "добычей" для ловких вербовщиков различных преступных групп. Для конструктивного решения проблемы воспитания подрастающего поколения выдвигаю гипотезу:" Сможет ли книга повлиять на формирование личности человека и сыграть роль в изменении судьбы?" Каждая гипотеза требует подтверждения действительными фактами. Постоянные разговоры о понижении уровня чтения среди подростков мы слышим каждый день, но разговоры могут быть и необоснованными. Поэтому я решила собрать фактический материал. Составив списки источников, из которых можно получить цифровые данные, отправилась в районную библиотеку с целью ознакомиться с численностью контингента за три года, а потом сопоставить данные и сделать выводы.

Библиотека - это центр культуры, действенный показатель уровня чтения населения. Первый шаг исследования в библиотеке - это анализ картотек. По данным, полученным мною в районной библиотеке, количество читающих уменьшается с каждым годом. Например, в 2017 году в библиотеку были записаны 1750 человек, в 2018 уже 1745, а в 2019 году всего 1413 человек. Построенная диаграмма показала, что идет резкий спад количества читающих и посещающих библиотеку. Второй шаг исследования - это интервью с библиотекарем. Для выявления проблемы понижения уровня читательского интереса я провела интервью с библиотекарем. Меня интересовали следующие вопросы: Книги каких жанров с интересом читают дети?

- Читают ли дети книги, кроме рекомендованной педагогами обязательной литературы школьной программы?

- Часто ли дети посещают библиотеку?
- Как вы думаете, что способствует понижению читательского интереса?
- Какова, по вашему мнению, роль родителей в привитии читательского интереса?

Ответы библиотекаря:

- Сегодня дети отдают предпочтение детективам, романам, фэнтези.
- Да, но, к сожалению, не все.
- Да, нашу библиотеку каждый день посещает несколько детей.
- Я считаю, что у этой проблемы очень много причин и одна из основных: незаинтересованность родителей.
- Наверное, в этом играет роль недостаток времени у родителей.

Итак, на мой взгляд, основными проблемами понижения читательского интереса являются:

➢ Замена читательской культуры детей материальными благами, благодаря которым родители мгновенно решают проблемы занятости своего ребенка. Примеры такого отношения мы очень часто видим на улице. Чтобы успокоить плачущего ребенка, мама не пытается его чем-то обрадовать, рассказать что-то, успокоить голосом, она просто даёт ему в руки телефон. То есть с самого детства в сознании ребенка телефон утверждается как необходимая вещь.

➢ Слишком большая стоимость книг. Маленькая книжка на один вечер для семьи стоит очень дорого. Не каждый может позволить себе такую роскошь.

➢ Нарушение ауры библиотеки. Когда количество читателей стало снижаться, в библиотеке стали открываться кинотеатры, творческие кружки, матери стали отдавать своих маленьких детей в детскую библиотеку, потому что не с кем оставить дома. Таким образом, тихая, спокойная библиотека стала больше походить на детский сад. Повсюду кричат дети, где-то шумит кино, везде разбросаны листы бумаги, блестки и прикладной материал.

К сожалению, такая библиотека больше не радует и не привлекает любителей спокойно почитать.

Третий шаг -это исследование отношения к чтению подростков, самый прямой ответ выявить подтверждена ли гипотеза. Для выявления отношения к книге своих одноклассников, я провела анкетирование по следующим вопросам:

1. Как вы относитесь к чтению книг?
2. Как вы думаете, может ли чтение книг изменить судьбу человека?
3. Считаете ли вы, что книга может повлиять на становление характера человека?
4. Считаете ли вы, что книга-пережиток прошлого?
5. Хотели ли бы вы в будущем, чтобы ваши дети читали книги?
6. Читают ли книги в вашей семье?

Анкетирование подростков заставило немного насторожиться: из 20 опрошенных - 10 учеников считают, что книга- это пережиток прошлого. . В остальном все результаты приемлемые, радует, что учащиеся прогнозируют чтение в своих семьях.

Итак, исследования впервой части работы привели к подтверждению гипотезы: среди подростков постепенно проявляется понижение читательского интереса к художественной литературе.

В произведении А. Грина «Пропавшее солнце» можно заметить важную деталь: в обстановке комнаты мальчика есть книги. Купив человека, Авель Хоггей приказал содержать ребенка в особо устроенном помещении, где не было окон. Комнаты освещались электричеством. Специально для него были заказаны и отпечатаны книги того рода, из каких обычно познает человек жизнь и мир. Всем, кто говорил с мальчиком или по роду своих обязанностей вступал с ним в какое бы ни было общение, строго было запрещено Хоггеем употреблять слово "солнце "." Роберт рос. Он был хил и задумчив", -читаем мы строки в рассказе. Почему он был физически слабым понятно: он не видел солнца, не гулял на свежем воздухе. А вот почему задумчив? Почему не сломлен обстоятельствами? Не запуган?Что помогало ему выжить, выстоять и, наконец, одержать триумфальную победу над миром бездуховности? Я думаю, именно чтение книг. Это сыграло главную роль в развитии личности мальчика. Читая книги, он познавал жизнь и мир. В его жизни не было ничего более

выдающегося и замечательного, чем эти сокровища. Все люди, окружающие ребенка, относились к нему очень жестоко: даже доктор, который должен быть милосердным и восприимчивым к чужой боли, оказался глух к страданияммальчика. Таким образом, воспитывать и развивать мальчика могли только книги. Он не сошел с ума и не умер при виде солнца, потому что в его хрупком организме была твердая сила воли, он умел анализировать, рассуждать, делать выводы. Роберт, возможно, знал, что есть отрицательные персонажи, и они вызывали у него чувство неприязни. С достоинством он разговаривал с Хоггеем и его друзьями. Роберт стал волевым и смелым. Давайте вспомним произведение братьев Стругацких «Малыш». У Малыша и Роберта похожие судьбы: оба обделены любовью, вниманием, заботой и общением, но почему Малыш в итоге лишился эмоций, чувств и фантазии,а Роберт имел возможность развиваться как обычный человек. Почему? Ответ прост: книги. Ведь у Малыша не было и этого, а Роберт вырос на книгах. На примере этих двух произведений мы видим, что книги, действительно, влияют на формирование личности героев произведений.

Автор рассказа "Зеленая лампа» Александр Грин жил в мире,где царила несправедливость.Мы видим, с какой болью он изображает тяжелое, униженное положение людей, оказавшихся в трудном материальном положении. Но писателя больше всего волнует духовная деградация богатого человека. Он мог бы оказывать помощь беднякам, стать меценатом культуры, открывать школы. Однако свои деньги он тратит на сиюминутные пустые удовольствия, которые развращают его, ведут к нравственному падению. Самое страшное, что результатом этого является черствость души. Миллионер Стильтон и бродяга Джон Ив - антиподы. Злая шутка Стильтона помогла Джон Иву прочитать множество книг и осуществить мечту : стать доктором , фатальная бездуховность миллионера привела к нищете. Множество прочитанных мною книг подтвердили персонификацию книги как учителя , наставника , друга. Фактические материал из жизни респондентов тоже стали подтверждением гипотезы : книга способна изменить судьбу человека , развивать личностные качества , закалять характер , воспитывать силу воли.

Я посетила литературный музей имени Ильяса Есенберлина, взяла интервью у экскурсовода и узнала, что в становлении личности писателя первую роль сыграли книги, так как Ильяс Есенберлин был сиротой, некому было заниматься его воспитанием и образованием, и в его судьбе книга персонифицировалась в великого учителя жизни. А сколько таких подростков в современном обществе могут найти свой жизненный путь, если рядом окажется достойная книга. Сейчас, когда действует проект "Рухани жаңғыру", мы ясно осознаем, что важным фактором развития государства является высокообразованная и духовно-устойчивая молодежь. Мы считаем, что ключевой составляющей, оказывающей огромное влияние на формирование мировоззрения молодого поколения, становится чтение книг. Государство, в котором не поддерживаются читательские интересы подрастающего поколения, обречено на духовное падение. К счастью, в нашей Республике разработана Казахстанская карта детского чтения. Моя научная статья - это вклад в реализацию Казахстанской карты детского чтения.

Литература:

1.Грин А.Рассказы .- Москва: Детская литература ,1975
2.Тураев С.В.Справочные материалы // Литература -Москва :Просвещение , 1989

КОНФЛИКТ В КОМЕДИИ "ГОРЕ ОТ УМА" КАК СОЦИАЛЬНАЯ СЕТЬ

Хакимьянов Тимур
ученик 9 "А" класса, СШ №33 Целиноградского района
Машкина Виктория Юрьевна
учитель русского языка и литературы, СШ №33 Целиноградского района

hakimyanovt@gmail.com

Анализ и интерпретация художественного произведения являются основными способами его изучения, как на уроках литературы, так и, в целом, в литературоведении. Безусловно, есть набор формальных инструментов, но нельзя отрицать субъективность восприятия каждого отдельного исследователя или литературного критика. В качестве решения этой проблемы в данной статье предлагается использование цифровых методов изучения художественного произведения, которые не используются на уровне школьной программы. Цифровая гуманитаристика одно из актуальных и динамично развивающихся направлений в современной науке в последние годы.

Объектом исследования неслучайно выбрана комедия А.С. Грибоедова "Горе от ума", так как цель данной работы - расширение круга методов и способов анализа текста на уроках русской литературы в школе.

При использовании цифровых методов анализа необходимо прибегнуть к формализации объекта исследования, так как его необходимо упростить до набора параметров, которые можно было бы посчитать. Для изучения художественного произведения это не всегда применимо, так как не представляется возможным формализация сюжета каждого романа или повести до набора одинаковых сюжетных мотивов. Это отлично работает на примере фольклорных произведений, например, сказок, что было успешно осуществлено Проппом.

Формализации также успешно подвергаются драматические произведения - можно посчитать количество появлений персонажа на сцене, показать с какими другими персонажами он взаимодействует чаще всего. Таким образом, система персонажей драматического произведения представляет собой социальную сеть. Социальная сеть представляет собой систему из узлов и ребер, где узел - это персонаж, а ребро - связь с другим персонажем. Представив социальную сеть в виде графа персонажей, можно формально показать какие герои взаимодействуют чаще других, то есть, какие именно персонажи находятся в центре конфликта в произведении. Именно этот способ предлагается использовать для анализа конфликта в комедии А.С. Грибоедова. Для построения и визуализации графа персонажей используется компьютерная программа Gephi и материалы проекта RusDraCor.

Традиционно конфликт в комедии "Горе от ума" рассматривается как противостояние фамусовского общества и Александра Андреевича Чацкого, так называемых "века минувшего" и "века нынешнего". В центре конфликта оказываются сам Чацкий, Фамусов, чей дом символизирует всю тогдашнюю Москву, его дочь Софья, которая провоцирует слух о сумасшествии Чацкого, и Молчалин, стремящийся войти в фамусовское общество. Как пишет В.И. Коровин, "единство действия (требование одной коллизии, одного конфликта) обусловлено непримиримым столкновением Чацкого с обществом и с его главными действующими лицами (Софьей, Фамусовым, Молчалиным)". Следовательно, именно эти персонажи должны оказаться в центре социальной сети. Если задать в качестве дополнительных параметров количество взаимодействий одного персонажа с другим, то есть количество одновременных появлений, например, Чацкого и Фамусова на сцене, а также количество и объем реплик, ими произнесенных, граф персонажей будет отражать не только центральных персонажей повести, но и конфликт. Таким образом, для построения графа используем файл cvs проекта RusDraCor (исходные данные комедии - 31 персонаж и 203 совместных появления). В зависимости от степени вершины (количество взаимодействий) окрашиваем их в оттенки зеленого. На рис. 1 видно, что по количеству взаимодействий центральным персонажем является Чацкий, а за ним следуют София, Фамусов и Молчалин. Эту же идею можно подтвердить, снизив детализацию графа до 20% (см. рис. 2). Вес ребер (толщина линий на рисунке), который показывает нам количество повторяющихся взаимодействий, формирует ядро центральных персонажей. Так, наиболее тесные связи в социальной сети между Чацким и Софьей, а также между Софьей и Лизой, между Фамусовым и Чацким.

Исходя из вышеизложенного, можно осторожно предположить, что с помощью построения графа персонажей социальной сети формируется ядро центральных персонажей, связи между

которыми отражают конфликт произведения. Конечно, необходимо подтвердить эту идею экспериментально на примере других драматических произведений, что может составить тему будущих работ. Однако для расширения круга методов изучения художественного произведения цифровые методы исследования все же подходят.

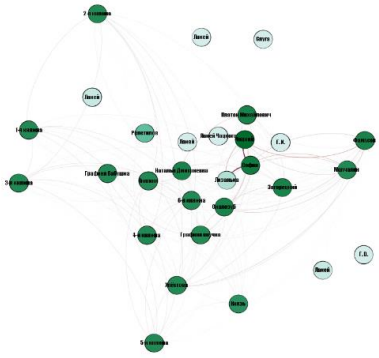

Рис. 1. Граф персонажей комедии А.С. Грибоедова "Горе от ума" с полной детализацией

Рис. 2. Граф персонажей комедии А.С. Грибоедова "Горе от ума" с детализацией 20%

Литература:

1. Грибоедов А.С. Горе от ума. (Издание подготовил Н.К.Пиксанов при участии А.Л.Гришунина), М., Наука, 1987.
2. История русской литературы XIX века. Часть 1: 1795–1830 годы / под ред. В. И. Коровина. — М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2005.
3. Пиксанов Н. К. Комедия А.С. Грибоедова "Горе от ума" / Режим доступа: http://feb-web.ru/feb/griboed/texts/lp87/lp_pic1.htm
4. Корпус русских пьес с конца XVIII века до первой трети XX века RusDraCor / Режим доступа: https://dracor.org/

КОРРУПЦИЯ КАК ПРЕПЯТСТВИЕ К СТАБИЛЬНОМУ РАЗВИТИЮ ГОСУДАРСТВА

Сабиров Санжар Болатович
ученик 10 класса, КГУ «Средняя школа-гимназия №1» г.Кокшетау
Конкашева Дана Айткалиевна
учитель истории, КГУ «Средняя школа-гимназия №1» г.Кокшетау
sdmaikoksh@mail.ru

Среди глобальных проблем современности, от решения которых зависит дальнейшее развитие мирового сообщества одной из самых острых является проблема коррупции. В 2003 году Генеральный секретарь ООН К. Аннан в своем выступлении на сессии Генеральной ассамблеи по случаю принятия Конвенции ООН против коррупции метко сравнил коррупцию с «социальной чумой», эпидемии которой подвержены все современные общества: «Коррупция ослабляет демократию и правопорядок, что ведет к нарушениям прав человека, искажает рыночные механизмы, ухудшает качество жизни людей, способствует организованной преступности, терроризму и другим угрозам международной безопасности. Это опаснейшее явление присутствует во всех странах - больших и малых, богатых и бедных...». [1] По оценкам Всемирного банка, ущерб мирового сообщества от коррупции составляет 80 млрд. долл. в год. Коррупция существует практически во всех сферах жизни общества, она проявляется в самых разнообразных формах и видах. Распространенность коррупции такова, что она представляет угрозу национальной безопасности страны, ставит под сомнение успех социально-экономических преобразований.

Коррупция (от лат. corrumpere — «растлевать») — термин, обозначающий обычно использование должностным лицом своих властных полномочий и доверенных ему прав в целях личной выгоды, противоречащее законодательству и моральным установкам. Характерным признаком коррупции является конфликт между действиями должностного лица и интересами его нанимателя либо конфликт между действиями выборного лица и интересами общества. Многие виды коррупции аналогичны мошенничеству, совершаемому должностным лицом, и относятся к категории преступлений против государственной власти.[2]

Корни коррупции уходят в прошлое, исследования неоднократно доказывают, что она существовала в обществе с момента возникновения управленческого аппарата. Упоминание об этом явлении встречается в сочинениях по искусству государственного управления, религиозной и юридической литературе Египта, Месопотамии, Иудеи, Индии и Китая - во всех центрах древневосточных цивилизаций. [3] У казахов традиции делать подарки и всевозможные подношения имеют традиционный характер, а ее корни уходят в социально-политические и экономические отношения, господствовавшие в казахском обществе в период феодализма. Коррупция проявлялась в легитимных институциональных формах и ее главными факторами в то время были: социальное расслоение общества на богатых и бедных, жесткая иерархия между этими слоями по критерию их состоятельности, а также родовые отношения и патриархальная культура, воспитывавшие у казахов психологию чинопочитания.

Борьба с коррупцией является основным приоритетом государственной политики Казахстана. В своем очередном Послании народу Елбасы от 5 октября 2018 года «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» Лидер Нации уделяет важное внимание вопросам борьбы с коррупцией и верховенству закона, качественной

организации процессов по рассмотрению обращений граждан, цифровизации процессов в госорганах, включая их взаимодействие с населением и бизнесом.[4] За годы независимости в Республике Казахстан сформирована определенная законодательная база для борьбы с коррупцией. Так, нормативная правовая база в сфере борьбы с коррупцией усовершенствована 17 законами, которые приблизили национальное законодательство к существующим международным стандартам. В целях реализации международных соглашений и международного сотрудничества в области борьбы с коррупцией 4 мая 2008 года Республикой Казахстан ратифицирована Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции, подписаны 12 соглашений с правительствами Румынии, Польши, Эстонии, Хорватии, Грузии, Словакии, Латвии, Китая, Турции, Объединенных Арабских Эмиратов, Египта и Франции по вопросам противодействия коррупции. [5]

Коррупция является негативным явлением современного общества, требующим постоянного тщательного изучения, системного подхода, комплексного и оперативного противодействия. Уровень и масштабы существующей в стране коррупции сдерживают экономическое развитие, негативно отражаются на инвестиционном климате, снижают имидж страны, международную заинтересованность в сотрудничестве с Республикой Казахстан. В этой связи борьба с коррупцией является основным приоритетом государственной политики Казахстана. Искоренить коррупцию – значит создать сильное – правовое и демократическое государство, которое эффективно служит всем нам, казахстанским гражданам. Победить коррупцию – это сформировать конкурентоспособную экономику, преодолеть бедность, повысить благосостояние казахстанцев. Ликвидировать коррупцию – значит утвердить новое качество жизни, социальную стабильность, порядок и справедливость. Устранить коррупцию – это сформировать зрелое гражданское общество, общество свободных, ответственных и созидательных людей. [6]

Принципиально важную роль в формировании антикоррупционной культуры играет работа с молодежью. Особая роль в формировании антикоррупционного мировоззрения молодежи должна отводиться правовому антикоррупционному воспитанию. Только внедрение с самого раннего возраста антикоррупционных стандартов поведения позволит искоренить это социальное зло. Важно с детства воспитывать личность в духе казахстанского патриотизма и неприятия коррупции. 2019 год был объявлен - Годом молодежи. Духовно-нравственное воспитание подрастающего поколения – это направление, которое в настоящий момент является приоритетным в системе воспитания. Мною были проведены социологические исследования, целями опроса были: выявить отношение старшеклассников СШГ №1 г.Кокшетау к проблеме коррупции и выявить уровень информированности молодежи по данной проблеме. Опросы проводились в два этапа: до проведения антикоррупционных мероприятий и после. Проанализировав данные социологического опроса, можно сделать следующие выводы, что учащиеся показали динамику роста знаний о коррупции на 35% после проведения антикоррупционных мероприятий. Одним из эффективных способов борьбы с коррупцией является разъяснительная и просветительская работа, начиная со школьного возраста. Поэтому предлагаю усилить борьбу с коррупцией со школьной скамьи и предлагаю план работы школы по противодействию коррупции:

1. Привитие нравственных ценностей, таких как честность, справедливость, патриотизм, верность и т.д, через проведение классных часов, внеклассных мероприятий.
2. Разработать Устав Честного ученика для всех учащихся.
3. Разработать сценарии сказок или представлений для учащихся 1-4 классов, пропагандирующие антикоррупционную политику.
4. Проводить 1 раз в неделю мини-урок «Я - честный гражданин своей страны», где учащиеся будут знакомиться с законами о коррупции, разбирать ситуации и давать им оценку.
5. Вести мониторинг классов по борьбе с коррупцией.

6. Разработать сайт для учителей с методической базой для борьбы с коррупцией. Где учителя смогут находить разработки различных мероприятий по антикоррупционной политике для разных возрастов.
7. Проводить для учащихся «День открытых дверей» в Департаменте по борьбе с коррупцией.
8. Проводить обучающие тренинги с приглашением специалистов.

Также социологический опрос показал, что большинство респондентов не знают, куда обращаться о фактах коррупции. Поэтому были разработаны и розданы памятки.

Антикоррупционная направленность правового воспитания молодежи должна основываться на следующих постулатах:

- повышение в обществе позитивного отношения к праву и его соблюдению;
-повышение уровня правовых знаний;
- повышения уровня знаний о коррупционных формах поведения и мерах по их предотвращению;
- формирование у государственных служащих и граждан представления о мерах юридической ответственности, которые могут применяться в случае совершения коррупционных правонарушений.

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что в нашем обществе нет места коррупции. Добиться эффективного противодействия этому явлению можно только, объединив усилия всех институтов гражданского общества. Только так мы сможем реализовать национальную идею вхождения в число наиболее конкурентоспособных государств.

Литература:

1.Заявление Генерального секретаря по случаю принятия Генеральной Ассамблеей ООН конвенции против коррупции от 31 октября 2003 год
2.Тусупбеков Р. Нужно бороться не только с коррупцией, но и с условиями, ей способствующими, Казахстанская правда, 23 февраля 2012г, с.10-11
3. Кузовков Ю.В «Мировая история коррупции» - г.Москва 2010г, с.12-13
4. Н.Назарбаев Послание народу Президента РК от 05.10.2018 года «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» Казахстанская правда,12 октября 2018г
5. Тургумбаев Е. Основные направления борьбы с коррупцией , Мысль, 2010 с.87
6.Интернет-ресурс https://www.zakon.kz/4673920

«АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫ, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА, ПСИХОЛОГИЯ И САМОПОЗНАНИЕ»

НАЦИОНАЛЬНЫЙ КИСЛОМОЛОЧНЫЙ ПРОДУКТ – КУРТ

Абаева Айжан, ученица 7 класса,
КГУ «Многопрофильная школа-лицей №3 имени А.С.Пушкина», г. Степногорск
Амангельдина Баян Кадыровна
учитель казахского языка и литературы,
КГУ «Многопрофильная школа-лицей №3 имени А.С.Пушкина», г. Степногорск
bayanamangeldina@mail.ru

В наше время молочные продукты являются жизненно важными продуктами питания, а для растущего организма эти продукты приносят много пользы. Сейчас очень много разной рекламы кисломолочных продуктов. Очень популярен творог. Сегодня ассортимент

кисломолочных продуктов достаточно разнообразен. Кумыс, кефир, тан, йогурт, айран и другие продукты известны с давних пор. Но есть в этом ряду продукт, который не так популярен, но не менее полезен. Это национальный молочнокислый продукт - курт.

Предметом моей исследовательской работы является кисломолочный продукт – курт.

Итак, **целью моей исследовательской работы** является изучение истории возникновения курта и его целебных свойств.

Для достижения этой цели необходимо решить следующие **задачи:**

1. Изучить историю возникновения курта.
2. Изучить состав и технологию изготовления курта
3. Узнать, как влияет курт на организм человека.
4. Познакомиться с технологией изготовления курта.
5. На практическом примере показать, как можно приготовить курт в домашних условиях.

Предмет исследования: национальный кисломолочный продукт - курт.

Гипотеза исследовательской работы: предположим, что домашний курт, приготовленный из натуральных продуктов вкуснее и полезнее, чем курт, который продают в магазине.

Методы исследования:

- изучение литературы по теме;
- анкетирование среди учителей и родителей учащихся МШЛ№3;
- получение информации из литературных источников и сети Интернет;
- лабораторное исследование;
- процесс приготовления курта.

Актуальность выбора темы: Каждый человек на Земле хочет быть здоровым, употребляя вкусную и полезную пищу. Богат и разнообразен ассортимент кисломолочных продуктов. Мы должны знать, что наше ежедневное питание должно быть не только вкусным, но и полезным и разнообразным. Курт - это один из ценнейших продуктов питания.

Для проведения практической работы я использовала молоко местного производства села Карабулак. Я решила сделать 3 разных курта: кислый, соленый и сладкий. Для этого мне понадобились следующие продукты: молоко, закваска, соль, сахар. Во-первых, я добавила в молоко закваску. Дождалась, пока молоко прокиснет. На это ушло 10-12 часов. В результате получилась творожная масса с жидкостью. Во-вторых, в ткань поместила получившийся творог, завязала мешочек и подвесила, так что бы жидкость стекала. Этот процесс занял 8 часов. Когда жидкость стекла, в мешочке осталась густая творожная масса. В-третьих, полученную массу разделила на три части, в первую добавила соль, во вторую- сахар, в третью ничего не добавляла. Затем скатала из всех трех частей шарики, разложила на поднос и поставила сушиться . Сушился курт 3 дня. В результате у меня получился курт с разным вкусом. Также можно добавить специи.

Существует несколько видов курта. В разных регионах делают разные виды курта. В исследованиях различных видов куртов , я заметила в них содержание некоторых химических веществ. Как видно, содержание воды, сухого вещества, белка, жира, минеральных солей и сахара в различных формах и видах курта относительно одинаково, вполне возможно определить биологическую ценность разновидностей продукта.

Долгое время курт делали только в домашних условиях, но теперь на прилавках магазинов можно встретить курт в фабричной расфасовке.

И я провела работу по выяснению, есть ли в городе место, где продают курт. К сожалению, я смогла найти только несколько магазинов, где можно купить курт, а также домашний курт продают на городском рынке.

Я решила сравнить курт, который продается в магазинах нашего города. Это 3 вида курта от следующих производителей:

1. г. Алматы, ИП « Мейрам»;
2. ТОО «Адал compani» г.Семей;
3. г. Шымкент, Абайский район .

У первого производителя показатели калорийности, жиров, белков и углеводов близок к показателям народных мастеров, у двух других производителей содержание полезных веществ очень мало, калорийность низкая. Однако состав курта первого производителя отличается от традиционного. По своей форме покупной курт не отличается друг от друга, сделан в виде белых шариков, по вкусу он очень соленый. Под руководством лаборанта были проведены микробиологические исследования **творога и курта**. Согласно нормативным документам данные продукты исследовались: **на бактерии группы кишечной палочки в 0,01 г (не обнаружены)**; **на патогенные бактерии в 25 г. продукта (не обнаружены)**; **на молочно-кислые микроорганизмы**.

Согласно нормам в твороге должно быть не менее $1*10^6$ молочно-кислых микроорганизмов, в курте при исследовании была обнаружена та же микрофлора, характерная для творожной закваски. Соответственно, после приготовления курта он не теряет своих свойств, а молочно-кислые микроорганизмы подавляют брожение в ЖКТ, благодаря этому пища усваивается быстрее и эффективнее. Так же в высушенном курте не размножается патогенная флора, что позволяет длительно хранить продукт без особых условий хранения.

Я провела анкетирование среди учеников, учителей и родителей учащихся МШЛ№3.

Было опрошено 95 человек.

Вопросы анкетирования:

1) Знаете ли вы, что такое курт?

2) Понравился ли вам?

3) Знаете ли вы о полезных свойствах курта?

По результатам анкетирования выяснилось, что в основном этот национальный продукт популярен и многие знают о его полезных свойствах.

Для того, чтобы привлечь внимание к продаже курта , я решила придумать что-то интересное и хотелось что-то новенькое добавить. Увидела название конфет "Рафаелло", которые по форме напоминают курт и решила немного изменить на – **«Құртафелло»** и мне идея эта понравилась. В сырную массу добавила сахар и формировала из них шарики. Добавила орехи и изюм сверху посыпала кокосовой стружкой и получился продукт с экзотическим вкусом. И мне захотелось сделать бренд, заинтересовать людей куртом.

Также решила попробовать и придумала новые виды курта: **«подарочный курт»**, который помимо оригинальной формы имеет необычную для этого продукта начинку. В курт добавила натуральные вещества, содержащие витамины, а также обогатила соком моркови, свеклы, кусочками орехов и зелени. Курт при таком нововведении поменял не только цвет и вкусовые качества, но и свойства. Изготовила курт квадратной, треугольной, в форме звездочки , сердечек и овальной формы. Курт в новом формате получился не только красивый, но и полезный, экологически чистый, без красителей и консервантов. Вдобавок ко всему курт пополнился целым рядом витаминов. Но самое главное

- в основе национального изделия только натуральные продукты, а цвет и вкус меняют природные красители — морковь, свекла, орехи и зелень.

Я сама очень люблю курт, а вот мои младшие сестры нет. А ведь он очень полезный, в курте много витамина А, который улучшает зрение, укрепляет иммунитет. И мне хотелось сделать так, чтобы и они тоже полюбили курт. Вот и пришла идея изменить форму, которая привлекла бы детей. Благодаря своей необычной форме, привлекательной упаковке на сегодня Чупа-Чупс являются самыми узнаваемыми и любимыми леденцами среди детей. От чрезмерного употребления чупа –чупсов у детей могут возникнуть проблемы со здоровьем: кариес, аллергия, избыточный вес, проблемы с желудком. И я решила приготовить по- новому популярный леденец. Это самодельный **«Курта-чупс»**, в основе национального изделия выполнен из натуральных продуктов. И я думаю, обновленный курт понравится детям.

Работая над данной темой, я решила попробовать сделать **Биокурт.** Уникальный состав биокурта изготовлен на кисло-молочном продукте **Био-с Имун+,** который содержит бифидо и лактобактерии и очень полезен как детям, так и взрослым. В курте много витаминов, а бифидобактерии способствуют улучшению работы кишечника, восстанавливает кислотно-щелочной баланс.

Для того, чтобы многие знали о национальном продукте, я решила сделать следующий выход в своем исследовании. В Уголке Здоровья я разместила информацию о полезных свойствах курта, провела информационный час для учащихся школы-лицея №3. И выпустила брошюру под названием «Курт-вкусно, полезно, необычно».

Литература:

1. Материалы из интернета.
2. Казахстан (национальная энциклопедия) 3 том, мәдени мұра
3. Довбенко И.В. Блюда из творога и сыра. – М.: Эксмо; СПб.: Терция. - 2008 –64 с.
4. Биология және салауаттылық негізі. №14 2008ж
5. Наука и жизнь / Ваше свободное время / Традиции народные №6, 2008 год И.Константинов.

БЕГ ДЕЛАЕТ НАС ЗДОРОВЕЕ

Әлімбай Азамат Асылжанұлы
ученика 9 класса, Многопрофильной гимназии №5 «Тандау», г. Кокшетау
Шарипова Нурсулу Кадырбековна
учитель физической культуры,
Многопрофильной гимназии №5 «Тандау», г. Кокшетау
alimbai_azamat@mail.ru

В современном мире бег является важной составляющей здорового организма любого человека. Тем не менее в настоящее время большинство людей ведёт сидячий образ жизни, что приводит к разным заболеваниям. Именно бег является самым лёгким упражнением для решения данной проблемы. Бег - это движение, а движение - это жизнь. Бег является очень популярным видом спорта, им занимаются не только взрослые, но и дети, а зачастую и пожилые люди. Многие занимаются бегом, но не только для того, чтобы иметь хорошую форму, а для укрепления здоровья. Бег полезен в любом возрасте. Именно эти аспекты показывают актуальность данной темы. Реферируемые статьи посвящены бегу, как одному из самых

распространённых и популярных видов спорта, помогающих оздоровлению. В статьях рассматриваются следующие проблемы: виды бега, влияние различных видов бега на здоровье человека, их эффективность и полезность.

Виды бега Бег - это один из методов наземного перемещения, дающий возможность человеку быстро передвигаться. Характерной особенностью бегущего тела с точки зрения механики пружинных масс является одновременное изменение энергий в шаге: кинетической и потенциальной. В таком случае именно благодаря пружинным сухожилиям и пассивной упругости накапливается энергия [1]. Поэтому, можно сказать, что бег - это также способ передвижения человека, который является для него естественным, но при этом он способен оказывать огромное влияние на состояние организма человека, а именно помогать в оздоровлении.

Для занятия этим видом спорта не требуется особого инвентаря, им можно заниматься практически в любое время и в любых погодных условиях, также каждый человек может самостоятельно определять для себя нагрузку без помощи специально обученных специалистов. Бег прежде всего является основой здорового образа жизни. Он помогает развивать выносливость, оказывает положительное влияние на важнейшие составляющие организма человека - сердце и сосуды. Повышает обмен веществ в организме. Также оказывает активную помощь в контроле за весом тела. Положительно влияет на иммунную систему и тонизирует кожу. То есть может влиять, на физическое состояние человека, и не только. Бег также позволяет наладить работу всех систем организма человека - сердечно-сосудистой, нервной и других, поскольку при пробежке кровоток в сосудах усиливается, активизируются капилляры, которые ранее не были задействованы [2]. Данный вид спорта является самым доступным из всех и играет огромною роль в укреплении сердечно-сосудистой, дыхательной, а также опорнодвигательной систем.

Бег наиболее эффективно помогает достичь тренированности, и намного быстрее, чем при занятиях каким-либо другим видом спорта. Бег используется ещё с раннего возраста как средство физического развития. Также полезен людям более старшего поколения, в военной подготовке и лечебной физкультуре. Он полезен абсолютно для каждого. Поэтому, можно сказать, что бег - показан для всех, и он оказывает разнообразное положительное воздействие на организм человека и на его здоровье. Это разнообразие и эффективность результата во многом зависят от вида бега.

Многие считают, что бег полезен в первую очередь тем, что это стройные ноги, кардионагрузки, спортивные селфи и награды с марафонов. Но бег влияет гораздо больше на нашу жизнь. Это и здоровье организма в целом, и работа мозга, и психологическое отношение к себе, и эти факты подтверждены наукой.

Для поддержания стабильного уровня сахара нам необходим гормон кортизол. Он выделяется не только во время стрессов, но и при длительных нагрузках, улучшая наши показатели бега. Поэтому если у вас был тяжелый день, то лучше всего выйти на пробежку, направив кортизол во благо организму.

Если возникает стресс, то начинает работу симпатическая АНС, а парасимпатическая активна почти всегда, потому как отвечает за состояние «ешь и люби». И вот если мы находимся в состоянии постоянного стресса, то в работе этих систем может возникнуть дисбаланс. Это можно определить по тому, что либо у нас постоянная слабость и апатия, либо наоборот – возбужденное состояние.

Есть у нас в организме ещё такой блуждающий нерв. На него тоже оказывает влияние хронический стресс. Нерв этот связывает центральную нервную систему с внутренними органами. Т.е. благодаря именно ему физиологические процессы в организме зависят от наших эмоций. Поэтому при сильном возбуждении этого нерва, мы можем испытывать боли в сердечной мышце или в животе.

Если человек занимается регулярно бегом или прочими аэробными нагрузками, то он в нервной системе возникает состояние баланса, а блуждающий нерв приводится в тонус..

Бег делает нас счастливее

Когда мы преодолеваем километры бегом, то мозг получает дозу эндорфинов и эндоканабиноидов. По сути – это своего рода наркотик, который мы получаем изнутри. Эндорфин дарит нам ощущение счастья и работает как обезболивающее.

Другой гормон-«наркотик» – допамин. Он вырабатывается, когда мы получаем удовольствие или вознаграждение. Мы его получаем в активном движении и при новых достижениях на тренировках.. Можно сказать, что именно за ним, за его новой порцией, мы каждый регулярно идём на пробежку.

Дальше серотонин. Он вырабатывается за счёт бега и просто занятий на открытом воздухе. Серотонин тоже делает нас счастливыми и возбуждёнными. В случае, когда в организме его нехватка, то это может привести к депрессии, апатии и упадку настроения. Конечно, бег не является панацеей от депрессии, но если регулярно бегать, то шансов её заполучить куда меньше.

Ко всему прочему, на каждой тренировке и тем более при участии в соревнованиях, мы выходим за рамки привычного, мы создаём себе вызовы, проверяя силы и способности нашего организма. Поэтому неудивительно, что именно те, кто бегает, кто занимается спортом обладают более высокой самооценкой, чем те, кто ведёт малоподвижный образ жизни.

Спорт и бег в частности позитивно влияет на сексуальную жизнь. Во-первых, из-за физической формы и хорошей самооценки, а ещё из-за того, что гормональный фон работает лучше у тех, кто бегает. Ну и, само собой, что у спортсменов, у бегунов, больше тестостерона, чем у тех, кто только сидит за компьютером целый день.

Если вы обеспокоены состоянием своих нервных клеток, то отправляйтесь на пробежку или займитесь другой аэробной тренировкой. Ритмическое движение ног способствует выделению нейротрофина. Это вещество, которое помогает сохранить нейроны, продлевая и сохраняя их жизнь. Потому можно смело заявлять, что бег сохраняет мозг дольше молодым, улучшая его кровообращение.

Влияние бега на здоровье человека Рассматривая влияние бега на здоровье человека, прежде всего стоит сказать о том, что существуют разные точки зрения по данному вопросу. Безусловно, бег - является полезным, а главное доступным видом спорта для каждого. Но не всегда он оказывает оздоровительный эффект. Существуют исключения. Так, например, только 12 % профессиональных спортсменов после окончания карьеры, связанной с бегом, остаются здоровыми. В основном это те спортсмены, которые занимаются бегом в быстром темпе. По некоторым исследованиям, показатели смертности таких людей схожи с людьми, которые ведут сидячий образ жизни. Поэтому рекомендуется заниматься медленным бегом или быстрой ходьбой, именно такой вид бега заметно уменьшает показатели смертности и положительно влияет на здоровье человека. Основная причина плохого влияния быстрого бега на организм - это большая вероятность получения травмы. При медленном беге можно заметить улучшение показателей артериального давления и работы сердечно-сосудистой системы. Также медленный бег оказывает положительное влияние на иммунитет и способствует укреплению мышц, так как при ходьбе или беге задействуются все группы мышц. Медленный бег положительно воздействует на опорно-двигательный аппарат и оказывает массажное действие на межпозвоночные диски [7]. Другой точкой зрения является самое распространённое в настоящее время мнение - это мнение о том, что бег носит оздоровительный характер, главное условие - это правильный бег, подстроенный под конкретного человека, под его возможности и физическую подготовку. Считается, что оздоровительный бег оказывает больше влияния на организм человека, чем ходьба, так как при беге происходит инерция, которая достигает больших размеров. При беге увеличивается дыхание, что способствует удалению шлаков из организма. Если бег является достаточно длительным, то это также приводит к биосинтезу в клетках, благодаря чему увеличивается оздоровительный эффект. В процессе пробежки уменьшается количество сердечных сокращений, что улучшает работу сердца, также расширяются кровеносные сосуды, что ведёт к понижению кровяного давления. Процесс старения замедляется, так как активируется внутриклеточный биосинтез. Но главное - это укрепление иммунной системы [8]. Многие люди считают, что, выполняя повседневные

обязанности, они смогут оставаться в хорошей форме, но со временем понимают, что этого мало. В любом случае, если человек хочет избежать ожирения или заболеваний сердца — необходимо совершать пробежки. Влияние бега отражается на всех системах организма занимающихся. Прежде всего это относится к сердечнососудистой системе, но эффект может быть достигнут только при регулярных тренировках и правильном подборе нагрузки. Обычно это определяется самостоятельно, с учётом собственных ощущений. Бег положительно влияет на опорно-двигательную систему, препятствуя развитию изменений, связанных с дегенерацией, которые обычно зависят от возраста. Улучшается работа печени, повышается кишечная моторика, а также дренажная функция этого органа; положительное влияние оказывается на центральную нервную систему; снимается нервное напряжение; повышается работоспособность, улучшаются сон и самочувствие [9]. Влияние бега на организм человека можно рассмотреть также на примере студенческой молодёжи. В современном мире физическое воспитание играет не менее важную роль в жизни школьников, ведь оно способствует подготовке здоровых высококвалифицированных специалистов. Для школьника бег — это отличный способ улучшения здоровья. Благодаря положительному влиянию на нервную систему у школьника может улучшиться настроение, а также он отвлекается от повседневных проблем и тревожных эмоций. Некоторые по состоянию здоровья, некоторые же считают это тратой своего времени. В основном спортом занимаются те школьники, которые живут с родителями. Так как родители — это контроль, это влияние на образ жизни их ребёнка. Школьнику бег, являясь самым легкодоступным видом спорта, может помочь избавиться от некоторых заболеваний, поднять жизненный тонус, служить определённой эмоциональной разгрузкой [10]. Бег также оказывает положительное влияние на школьников, которые относятся к специальной медицинской группе. В данном случае оздоровительный бег полезен только при достаточном уровне функциональных возможностей организма. То есть лица, имеющие выраженные нарушения в состоянии здоровья, освобождаются от занятий. Для остальных же применяются медленный бег и беговые упражнения с постепенным увеличением беговой нагрузки. В таком случае эффект от бега будет наиболее положительным и заметным [8]. Оздоровительный бег должен являться частью культуры и воспитания каждого человека. Если человек заботится о своём здоровье с ранних лет и старается сохранить свой организм здоровым, ему не придётся в более старшем возрасте надеяться на врачей или лекарства. Поэтому важно понимать положительное влияние бега на организм, ведь он доступен всем, нужно просто проявить интерес и немного усилия [1]. Таким образом, можно отметить, что бег имеет огромное количество видов и разновидностей, и какой из них выбрать — решает каждый человек самостоятельно, в зависимости от своих возможностей, состояния здоровья, возраста и настроения. Также бег может оказывать как положительное, так и отрицательное влияние на здоровье человека, поэтому необходимо серьёзно отнестись к выбору нагрузки, которая зависит от вида бега, а следовательно, и к выбору вида бега: оздоровительный, бег трусцой или спортивный. Бег — это важная составляющая здорового организма и здорового образа жизни. При этом эффективность и польза от данного вида спорта будет только при грамотном и правильном распределении нагрузки. Занятия бегом положительно влияют на здоровье человека, что выражается в улучшении функциональных показателей здоровья и уровне физической подготовленности занимающихся. Также необходимо отметить, что бег показан практически для всех возрастов, заниматься спортом может любой человек независимо от возраста, физических способностей и опыта, уже с детства можно начинать небольшие пробежки. Начинать необходимо с кратковременных тренировок и минимальных нагрузок. Не стоит забывать о правилах при каждом виде бега, очень важно их соблюдать, чтобы при тренировке не получить травму и не ухудшить своё здоровье.

Литература:

1. Воронов, Н. А. Бег в жизни человека / Н. А. Воронов, С. Н. Авдеева, Ч. М. Мусаев // Актуальные направления научных исследований: перспективы развития. — М., 2017. — С. 98–100.
2. Логвинов, В. Г. Виды бега и их влияние на здоровье человека / В. Г. Логвинов // Развитие науки: тенденции, проблемы, перспективы. — М., 2018. — С. 393–397.
3. Калянов, В. В. Бег трусцой / В. В. Калянов, Н. А. Аверьянова, Н. Н. Королёва, И. Г. Аркелян // Традиции и инновации в строительстве и архитектуре. Социально-гуманитарные и экономические науки. — Самара, 2017. — С. 114–117.
4. Мудрая, О. П. Особенности организации самостоятельных занятий кроссовым бегом / О. П. Мудрая, Н. Н. Ткачёва, В. Н. Лотоненко // Культура физическая и здоровье. — 2017. — № 4(64). — С. 63–67.
5. Пластинина, В. Б. Интервальная тренировка как способ улучшения аэробных процессов в организме и эффективного снижения веса / В. Б. Пластинина, А. Н. Столбов, Н. М. Бердинских // Общество. Наука. Инновации. — М., 2017. — С. 6197–6204.
6. Власов, М. В. Бег с равномерной и переменной скоростью / М. В. Власов, Н. Е. Хромов, Ю. А. Гильмутдинов // Успехи соврем. естествознания. — 2012. — № 5. — С. 49.
7. Мазовка, А. Ю. Самый полезный вид спорта / А. Ю. Мазовка // Пед. мастерство и соврем. пед. технологии : сб. материалов IV Междунар. науч.-практ. конф. [редкол. : О. Н. Широков и др.]. — Чебоксары, 2018. — С. 327–329.
8. Воронкина, Л. В. Изменение функций организма под влиянием занятий оздоровительным бегом / Л. В. Воронкина // Электрон. науч. журн. — 2015. — № 1 (1). — С. 571–575.
9. Мальчиц, Н. И. Влияние бега на здоровье человека / Н. И. Мальчиц // Теоретические и практические проблемы физической культуры и спорта. — М., 2016. — С. 170–177.

ОПРОВЕРЖЕНИЕ МИФОВ О ПРАВИЛЬНОМ ПИТАНИИ

Боровская Анастасия Юрьевна
ученица 8 класса, ГТЛ-Ш, г. Кокшетау
Кулина Оксана Викторовна
учитель биологии, ГТЛ-Ш, г. Кокшетау
anadtasija2005@gmail.com

Я считаю, что тема правильного питания (ПП) очень актуальна сейчас, во время царствования фастфуда. В любом случае к этому вопросу нужно подходить серьезно и ответственно. Принимая решение перейти на правильное питание люди должны владеть полной и правильной информацией, чтобы не навредить своему здоровью.

В последние несколько лет здоровый образ жизни стал по-настоящему массовым трендом. Все дружно худеют, покупают абонементы в фитнес-зал, ищут продукты с правильным составом и отказываются от сладкого.

Есть довольно много ошибок при правильном питании, которые не только не помогут вам сбросить вес, но и пагубно скажутся на вашем здоровье. В своей статье я хочу рассказать о некоторых ошибках правильного питания и как их избежать.

Первая ошибка: полностью убрать жиры из рациона.

Люди, следующие правильному питанию, обычно едят обезжиренные продукты. Это неправильно. Жиры обеспечивают снабжение нашего организма жирорастворимыми витаминами (витамины К, Е, D, А) и жирными кислотами. К тому же жиры дают нам чувство сытости и мы уже не так сильно чувствуем голод, также жиры- это самые энергоемкие органические вещества, дающие нам энергию для жизненных процессов (при расщеплении 1 г

жира выделяется 38,9 кДж энергии) . Суточная норма жиров составляет 0,8-1 г на 1 кг массы тела.

Вторая ошибка: чрезмерное урезание углеводов.

Углеводы являются самым важным и необходимым источником энергии и пищей для мозга, так как для его работы нужна глюкоза. Углеводы сами по себе не делают вас полными, но и полный отказ от них не сделает вас худыми. Если вы потребляете с пищей меньше калорий, чем тратите, то вы будете терять вес. Если же вы потребляете больше калорий, чем тратите, то вы будете набирать вес. Средняя ежедневная потребность человека в энергии составляет 2000 ккал, то в его меню должно быть всего 250-300 г углеводов, при этом количество добавленных сахаров должно составлять менее 50 г в день.

Третья ошибка: нужно есть много белка.

Некоторые люди думают, что если мышцы состоят из белка, то при большом количестве его поглощения он расходуется на построение мышц. Это не так. Напрямую белок и правда не преобразуется в жир. Но белок участвует в энергобалансе и организм совершенно спокойно использует аминокислоты как энергию. Потребности в белке индивидуальны для каждого человека и зависят от различных факторов, но 2 г на килограмм массы тела будут границей для любого человека. Лишний белок будет преобразовываться в калории. Есть много белка можно разве что только в случае очень интенсивных тренировок профессиональных спортсменов. Рекомендуется потреблять не меньше 50 г чистого белка. Это примерно 150 г рыбы или белого мяса.

Четвертая ошибка: отказ от соли и всех соленых продуктов.

Содержание натрия в организме человека примерно 50-60 г на 70 кг массы тела. Примерно 40% располагается в костной ткани, главным образом, во внеклеточной жидкости. Отказ от соли является чудовищной ошибкой, ведь она играет большую роль в организме человека. Ввиду недостатка натрия возникают такие проблемы, как потеря веса, слабость, кожные высыпания, выпадение волос, судороги, диарея и кишечные колики, нарушение кровообращения и работы ЦНС. На процесс жиросжигания соль никак не влияет. Отказавшись от натрия вы не будете быстрее худеть. Если у вас есть отеки - нужно бороться с их причиной, следует обратиться к врачу. Избыток натрия может быть причиной отеков, но нормально функционирующий здоровый организм должен выводить лишний натрий. Возможная причина - неправильная работа почек или гормональный сбой. На жестких диетах баланс гормонов, задерживающих воду и способствующих диурезу, нарушается. Суточная норма соли для взрослого- не более 6 граммов, для детей- не более 2- 3 грамм.

Пятая ошибка: полный отказ от сладкого.

Нужно полностью отказаться от сладкого, если хочешь похудеть. Это не так. Несколько долек горького шоколада в день, напротив, принесут организму пользу. Шоколад стимулирует работу мозга, способствует выработке эндорфинов, улучшает кровообращение, насыщает витаминами и минералами. Можно заменить шоколад другими продуктами – сухофрукты, фруктово-ореховые батончики, ягодная пастила и другие. Такие сладости при минимальной термической обработке сохраняют всю первоначальную пользу и отлично насыщают. Медики рекомендуют потреблять не более 10% от дневной нормы калорий. То, есть если человек потребляет 2000 ккал в день, то норма сахара - до 52 г (12 чайных ложечек). ВОЗ советует употреблять в два раза меньше сахара.

Питание должно соответствовать потребностям организма и быть сбалансированным. Жесткими ограничениями и неадекватным ограничением калорийности вы наносите серьезный вред вашему здоровью. Поэтому питайтесь правильно и рационально , занимайтесь спортом и будьте здоровы!

Литература:

1. NASLADDIN. Вся правда о правильном питании. https://nasladdin.ru/blog/vsya-pravda-o-pravilnom-pitanii.html - 2018 г.

2. СМТ. Вред псевдо-правильного питания. 6 главных мифов.
https://cmtscience.ru/article/vred-psevdo-pravil-nogo-pitaniya-6-glavnyh-mifov - 2017 г.

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ

Брюхова Полина Кирилловна,
ученица 11 класса,
ГУ «СШ № 33 Целиноградского района»
село Родина
Сулимова Наталья Сергеевна,
педагог- психолог,
ГУ «СШ № 33 Целиноградского района»
sulimova_natashenka@mail.ru, **kiselek.p02@mail.ru**

Делать что-то, не желая этого и не присутствуя в настоящем, на уровне эмоционального проживания, – самый глубокий корень стресса.
Анна Мишуткина.

Синдром эмоционального выгорания - понятие введённое в психологию американским психиатром Гербертом Фрейденбергером в 1974 году. С английского «staff burned-out» переводится как «персонал сгорел (выгорел)» и подразумевает окончание процесса, его финальную точку. Им трактуется психосоматическое состояние индивидумов, активно и полотно контактирующих с другими. Первоначально Фрейденберг отнёс в эту группу экспертов, трудящихся в стрессовых центрах с полной самоотдачей и наркологических лечебницах, позднее она сплотила все специальности, полагающие постоянное, тесное общение. Одним из открытий Фрейденбергера является феномен, который он наблюдал у себя и у своих коллег (потеря мотивации, эмоциональное истощение).

Иной основатель концепции выгорания - Кристина Маслач - социальный психолог, обозначила это определение, как симптом психофизического и психоэмоционального обезвоживания, включая формирование негативной самооценки, негативного отношения к деятельности, потерю сопереживания по взаимоотношению к людям (безэмоциональность).[1]

Для того, чтобы конкретно понять, что такое эмоциональное выгорание, оба психолога опирались на эмоции и чувства, которые свойственны людям.

Что же такое эмоции и чувства? Радость, грусть, страх, восторг – это разнообразные чувства и эмоции. Они - одно из явлений отражательной психосоматической жизнедеятельности человека. «Воздействия внешнего мира на человека запечатлеваются в его голове, отражаются в ней в виде чувств, мыслей, проявлений воли...» - Ф. Энгельс.

Эмоции и чувства бывают как положительные, так и отрицательные. Положительные эмоции и чувства (например: эмоции получаемые от занятия любимым делом) заключаются в удовлетворении потребностей человека. Отрицательные эмоции и чувства (например: вызванные недостатком сна) связаны с неудовлетворением потребностей. Кратко подытожим выше сказанное: эмоции и чувства – это личное отношение человека к окружающему миру и к самому себе.

Переживание эмоций - это есть эмоциональное состояние человека. В процессе жизни эмоциональное состояние напрямую влияет на жизнедеятельность человека, но и определяют уровень информационно-энергетического обмена, но и направленность поведения. Эмоции управляют человеком намного сильнее, чем это кажется на первый взгляд. Даже отсутствие эмоций это эмоция, точнее целое эмоциональное состояние. Переизбыток эмоций, ровно также,

как и не "эмоциональная бедность" (эмоциональная депривация) приводят к эмоциональному выгоранию.

А что же такое эмоциональное выгорание? Эмоциональное выгорание - это состояние переутомления, которое влечёт к упадку наших сил и сопутствуется потерей радости, энтузиазма по отношению к работе и жизни в целом. В нынешнем обществе симптом психоэмоционального выгорания частое явление. День за днём мы больше жертвуем эмоций, но меньше получаем взамен. Нередко по общению к остальным можно ощущать агрессию, безразличие и злость. Развивается синдрома эмоционального выгорания у тех людей, у которых есть склонность к эмоциональной чёрствости, предрасположенность к непрерывному переживанию негативных происшествий профессиональной деятельности, слабая мотивация эмоциональной отдачи в работе.

Акцентируют три главных аспекта, играющие весомую роль в синдроме психоэмоционального выгорания – эмоциональное истощение, деперсонализация, редукция профессиональных достижений.

Эмоциональное истощение - проявляется в ощущении апатии и ухудшении психоэмоционального настроя вследствие переутомления и ограниченности своих психоэмоциональных энергоресурсов. Например: присутствует потеря интереса как к профессиональной деятельности, так и к личностному взаимопониманию. Человек ощущает, что не может трудиться с энтузиазмом, как раньше.

Деперсонализация - выявляется в равнодушном и даже отрицательном отношении к людям, обслуживаемым по роду профессиональной деятельности. Контакты с ними становятся формальными, отчуждёнными и поверхностными. Ослабевает либо пропадает сочувствие, возникает внутреннее недовольство, иногда не имеющее причины, которое со временем рвётся наружу и влечёт к конфликтам. Подобные состояния могут происходить в замкнутых рабочих коллективах, осуществляющих длительное время совместную работу.

Редукция профессиональных достижений – это сниженная трудовая производительность. Ощущается в снижении мотивации к деятельности, вследствие неудовлетворительных результатов и приводит к снижению самооценки, негативного отношения к себе как к личности.

Но предпосылки профессионального кризиса таятся не только в постоянных контактах с трудным персоналом людей. Хроническая вялость и скопившееся раздражение могут приобретать и иные корни: единообразие повторяющихся действий, напряжённый ритм, неудовлетворительное поощрение труда (материальное и психофизиологическое), частая несправедливая самокритика, невнятная постановка задач.

В качестве примера рассмотрим проблему психоэмоционального выгорания учителей. В настоящее время эта тема актуально еще и тем, что процесс обучения реализуется по средствам дистанционного обучения. Множество сказано и о диагностике психоэмоционального выгорания. По роду своей деятельности вовлеченным в длительное эмоционально трудное общение с индивидуумами разных возрастов, социального положения и статуса, преподавателям свойствен синдром профессионального выгорания (тем более во время дистанционного обучения). Динамика развития выгорания - механизм сугубо личный, но как подчёркивает Н. Е. Водопьянова, выгорание оно как подобие вирусной болезни, начинает распространяться и на остальных индивидумов.

Выделяют основные стадии выгорания у педагогов: на первой начальной стадии у учителей наблюдаются стирание каких-то моментов (например: заполнен ли какой-либо бланк, внесена ли доработка, осуществлён ли спрос конкретного ученика). Из-за неуверенности ошибиться, это чередуется повышенным самоконтролем и психическим расстройством. На второй стадии наблюдается снижение интереса к работе, нет сил, энергии, повышенная раздражительность. Третья стадия характеризуется полнейшей утратой энтузиазма к деятельности, психоэмоциональным безразличием, бесчувствием, нежеланием видеть людей и разговаривать с ними.

Любые неординарные ситуации приводят преподавателя к неадекватным оценкам учеников, влияют формированию у него таких личностных особенностей, как

безответственность, пассивность. Поэтому немаловажным условием здоровья детей является психологическое самочувствие учителя. Он не может увидеть себя со стороны и узнать, что происходит. Поэтому он нуждается в помощи и внимании, а не в обвинении. Тем не менее можно попытаться осуществить профилактические шаги, которые предотвратят, ослабят или ликвидируют конкретный феномен.

Любое пограничное состояние можно предотвратить вовремя, обратив внимание на его проявления и занимаясь профилактикой. Профилактика синдрома профессионального выгорания заключается в соблюдении нескольких правил. Это весьма обыкновенные и в некотором роде даже банальные советы.

Стремиться без вреда для здоровья пережить неудачу. Трудности и тяготы могут коснуться каждого, это всё естественно.

Позволять себе проявлять эмоции, порой полезно просто выговориться. Загонять эмоциональности внутрь, стараться их замаскировывать, чрезвычайно вредно! Увлекаться тем делом, которое вам по душе. В основном эмоциональное выгорание случается, когда человек много времени уделяет нелюбимой работе. Когда вы заинтересованы и любите то, что делаете, вы удовлетворены, а следовательно – счастливы! Не стоит тратить собственную психологическую энергию лишь только на работу. Это и приводит к выгоранию.

Заниматься спортом. К всякому стрессу, который случается, относитесь как к способности улучшить собственные навыки, убедить себя и стать лучше.

Придерживаясь приведённых советов, человек сумеет избежать появление синдрома психологического сгорания. В случае если синдром психологического сгорания считается неустранимым атрибутом персоны, необходимо обратиться к специалистам.

Учитывая сказанное выше и сформулировав целостное понимание синдрома эмоционального выгорания на основании теоретических источников, можно сделать вывод о том, что синдром имеет возможность играть роль своеобразной психической подавленности, однако никак не медицинской проблемы психического самочувствия.

Прислушиваясь к себе, к своим чувствам и эмоциям, человек на ранних стадиях может избежать этой проблемы. Будьте внимательны к себе и своему здоровью!

Литература:

1. Шингаров Г.К. Эмоции и чувства как форма отражения действительности.- Москва: Наука, 1971.
2. Якобсон П.М. Психология чувств. - Москва: Учпедгиз, 1961.
3. Бурбо Л. Эмоции, чувства и прощение. - Москва, 2005.
4. Дружинин В. Н. Психология эмоций, чувств,воли. - Москва,2003
5. Линдеман Х. Путь к восстановлению здоровья и работоспособности. - Москва, 1980
6. http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=3997
7. https://pda.litres.ru/andrey-molokoedov/emocionalnoe-vygoranie-v-professionalnoy-deyatelnosti/chitat-onlayn/
8. https://pda.litres.ru/andrey-molokoedov/emocionalnoe-vygoranie-v-professionalnoy-deyatelnosti/chitat-onlayn/
9. https://pda.litres.ru/andrey-molokoedov/emocionalnoe-vygoranie-v-professionalnoy-deyatelnosti/chitat-onlayn/
10. https://pda.litres.ru/andrey-molokoedov/emocionalnoe-vygoranie-v-professionalnoy-deyatelnosti/chitat-onlayn/
11. https://pda.litres.ru/andrey-molokoedov/emocionalnoe-vygoranie-v-professionalnoy-deyatelnosti/chitat-onlayn/

ЭТОТ УДИВИТЕЛЬНЫЙ ЧАЙНЫЙ ГРИБ

Высоких Анастасия Александровна
ученица «8» класса, СШ№2, с. Астраханка
Бекова Асем Катаевна
учитель биологии, СШ№2, с. Астраханка
Allea4007@gmail.com

Сейчас многие люди серьёзно задумываются над своим здоровьем и, конечно же, чаще всего они обращаются к народной медицине. Есть множество лекарственных растений, экстракты которых содержатся во многих лекарствах, и мы часто не задумываемся над этим. Но не только у растений есть целебные свойства. Чайный гриб — так называют живой организм, образованный симбиозом, то есть совместным существованием двух организмов: дрожжевого гриба с уксуснокислой бактерией. Самым распространенным «зооглеем» в нашей стране является чайный гриб. Список лечебных свойств его впечатляет. Хотя современная медицина относится к чайному грибу по-разному. Одни медики признают его или, во всяком случае, не считают вредным для употребления, другие, наоборот, совершенно отрицают его целебные свойства.

Еще лет 20-30 назад его можно было увидеть чуть ли не в каждом доме, затем его забыли, а сейчас настой чайного гриба рекламируют в интернете и он даже есть в продаже.

Так в чем же загадочность и уникальность данного гриба?

Множество имен и названий: китайский гриб, японский гриб, чайный квас, индийский гриб, маньчжурский гриб, морской гриб, фанго, кам-бу-ха, японская губка, комбуча, волжский гриб. Так известно, что в Германии и некоторых странах Европы его называли чем-то вроде «чудо гриб», в Испании его название звучало как «хонго», римские легионеры называли «поска». В систематике нет такого организма имеющего такое количество названий. Настоящее же научное название чайного гриба – «Medusomyces Gisevii Lindau». Названий у этого чуда много, скорее всего его названия прибавлялись в зависимости от места пребывания и появления.

До сих пор не известно, откуда именно попал к нам этот необычный гриб. Официальная версия ученых такова: родиной чайного гриба является Цейлон, оттуда гриб распространился через Индию в Китай, Маньчжурию и Восточную Сибирь, а уже оттуда в Европу. Впрочем, некоторые считают родиной гриба Тибет, так что никакой ясности нет. Достоверно лишь то, что сегодня чайный гриб имеется и в Европе, и в Азии, где его культивируют в сахарно-чайной среде. Некоторое время даже родиной чайного гриба ошибочно считали Японию.

История происхождение чайного гриба и по сей день является научной загадкой: В естественном виде в природе он не встречается, а между тем известен с далекой древности — первое историческое упоминание об этом чудесном грибе относится примерно к 400 г. н. э.: по легенде, корейский врач исцелил японского императора этим снадобьем от болезни желудка. Есть более интересная версия этой сказки: монах предсказал больному императору, что лекарство ему принесет муравей. Некоторое время спустя император действительно увидел упавшего в чашку с чаем муравья, и тот сказал ему, что принес и опустил в чашку императора невидимое глазу лекарство. Чашку следует оставить и подождать, пока в ней не вырастет медуза, которая превратит чай в целебное снадобье. Император послушался муравья, выпил лекарство и выздоровел. Чайный гриб был издавна известен даже в древней Мексике: там его настаивали на кусочках инжира. Некоторые версии происхождения гриба таковы: ученые считают, что из естественных мест своего обитания уксуснокислые бактерии разносятся различными насекомыми в жидкие продукты; что изначально чайный гриб

Кто впервые исследовал данный гриб? Полное научное описание чайного гриба в 1913 году дал немецкий миколог Ханс Линдау. Гриб был назван «медузомицетом» за внешнее сходство с медузой. Дрожжевые грибы и уксуснокислые бактерии вместе создают огромную колонию желтовато-коричневого цвета. Нижняя часть – ростковая зона с множеством

свисающих вниз нитей, верхняя – блестящая и плотная. В нижней части и происходит взаимодействие сахарного раствора и чайной заварки, в результате которого и рождается целебный напиток – настоящий кладезь полезных веществ. Не менее впечатляющими оказались исследования Рудольфа Скленера из Германии. Он не только обосновал возможность получения экстракта из чайного гриба, но и получил патент на лечение болезней обмена веществ при помощи этого напитка. Ему удалось добиться успешных результатов применения чайного гриба при раке. В 1964 г. Скленер в результате многолетних практических исследований впервые ввел чайный гриб в медицинское обращение. Свои исследования по грибу проводил и Казахский институт эпидемиологии и микробиологии в (1942–1955 гг.) обнаружив ряд органических соединений. С тех пор гриб пережил свое второе рождение, и к нему в Европе вновь вернулась прежняя популярность

Чайный гриб удивительное создание природы и не понятно, то ли флора это, то ли фауна? Симбиоз двух организмов. Чайный гриб представляет собой симбиоз двух микроорганизмов, образованный несколькими видами дрожжевых грибов (Zygosaccharomycessp., Saccoharomysecsp.) и бактерий (Acetobactersp., Gluconobacteroxydans, Bacteriumgluconicum, Torula, Dekkera, Pichiasp.). В основном дрожжевые грибы, используют рода Torula. Бактерии и дрожжевые грибы создают колонию, по внешнему виду она напоминает медузу желтовато-коричневого цвета. Уксуснокислые бактерии рода Acetobacter sp. и Gluconobacter oxydans, эти группы бактерий, являются грамотрицательными палочками, которые окисляют спирт в уксусную кислоту. Изучив все это понятно, что это не флора и фауна, а объедение представителей двух царств грибов и прокариот, т.е совместное сожительство двух организмов.

Основной состав гриба – уксуснокислые бактерии и дрожжевые грибки. Именно их сочетание обеспечивает грибу его ценные лечебные свойства. В состав гриба входят жизненно важные витамины: А (каротин): от 0,04 до 0,12 мг (суточная потребность человека составляет около 1,5 мг); Витамин В1(тиамин): около 0,1 мг (суточная потребность человека – около от 1,5 до 2,0 мг); Витамин В2(рибофлавин):от 0,15 до 0,3 мг (суточная потребность человека – около 1,5 мг). Витамин В2– залог бодрости и хорошего настроения; Витамин В6(пиридоксин):около 0,1 мг (суточная потребность человека – около 2,5 мг); Витамин В12(цианокобаламин):около 0,005 мг (суточная потребность взрослого человека – около 0,002 мг, для беременной женщины – 0,003 мг). Витамин РР (ниацин):около 1 мг (суточная потребность – от 15 до 20 мг). Витамин D:0,05 мг (суточная потребность – от 0,0025 до 0,01 мг). Каротиноиды: от 0,02 до 0,06 мг. В организме каротиноиды преобразуются в витамин А.

Принимая данный напиток, тем самым мы обеспечиваем себя всем известными витаминами, которые не только поддерживают наш организм, но и служит профилактикой различных заболеваний и повышает иммунитет. В напитке присутствуют различные микроэлементы такие как; кальций для формирования скелета при свертываемости крови, йод необходимый нам для нормализации работы щитовидной железы, а также цинк, участвующий в обменных реакциях организма. Присутствуют в напитке также глюкуроновая кислота, фолиевая кислота, молочные бактерии (лактобактерии), углекислота, полисахариды, белки, спирт, аскорбиновая кислота. Исследования настоя на аскорбиновую кислоту показали, что он может быть использован как продуцент аскорбиновой кислоты. Кроме того, в грибе содержатся: ферменты: каталаза, линаза, протеаза, сахараза, карбогидраза, амилаза и это далеко не полный список полезных веществ чайного гриба. В нем множество органических веществ белковой природы со свойствами катализаторов. Они играют важную роль в обмене веществ, ускоряют химические процессы в организме. В целом взаимодействие всего химического состава чайного гриба и образует чайный квас, уникальный природный антибиотик. Кроме этого исследованиями было установлено, что чайный квас обладает противомикробным действием. Эти свойства связаны с накоплением в нем «медузина» – особого природного антибиотика.

Он также еще и панацея от многих заболеваний. Китайцы называли его эликсиром здоровья и бессмертия, считали, что он балансирует энергию «ци» и помогает пищеварению. Прежде всего, чайный квас используют для профилактики различных заболеваний — это его

основное действие. С его помощью можно застраховаться от простуды во время холодов, восполнить недостаток витаминов весной. Напиток с чайным грибом хорошо поднимает тонус, повышая работоспособность и активность. Принимая данный напиток человек, оказывает благоприятное влияние на ЖКТ. Очень полезное действие оказывает настой чайного гриба, благодаря своим антисептическим свойствам применяется при гингивите, стоматите, пародонтозе зубной боли и кариесе, хронических заболеваниях печени, желчевыводящих путей кишечника, при циррозе печени, заболеваниях дыхательной системы, мочевыделительной системы, заболевания нервной системы и т.д . применяется при лечении дизентерии, атеросклероза. Его употребление снижает артериальное давление, уровень холестерина в крови, избавляет от бессонницы. Этот напиток является хорошим профилактическим средством при полиартрите, простудных заболеваниях горла. Список использования настоя чайного гриба очень впечатлительный.

Широко его использование в кулинарии. Помимо применения в лечебных целях, настой чайного гриба используется в кулинарии. Используется при приготовлении домашнего уксуса, соуса для мяса, для приготовления маринада для шашлыка и даже при приготовлении окрошки и хлеба, лимонада и заправки. Домашний уксус. Чтобы приготовить отличный уксус в домашних условиях, нужно залить чайный гриб чаем и сахаром обычным способом и оставить бродить на 3 месяца. По истечении этого срока полученный настой следует прокипятить в течение часа, процедить, охладить и разлить по бутылкам. Для пикантного вкуса можно добавить в уксус семена горчицы, в расчете 1 ст. л. зерен на литр жидкости

Свойства данного гриба также используют в косметологии. Настой чайного гриба практически универсален — его можно применять для ухода за кожей лица, рук, ног, добавлять в ванну, он оказывает одновременно и лечебное и косметическое действие, причем полезен для любого типа кожи. Настой стимулирует выделительные функции кожи, улучшает кровообращение, освежает, разглаживает и тонизирует кожу, не изменяя ее естественной кислой среды (в отличие от большинства сортов мыла). Кроме этого настой чайного гриба используется по уходу за волосами и кожей головы. Месячный настой гриба можно даже использовать при чистке лица, что для женского пола является не маловажным. Эту процедуру можно применять для кожи любого типа, она освежит и омолодит кожу путем удаления верхнего слоя отмерших клеток. Очистите кожу косметическим молочком. Намочите махровое полотенце или салфетку в теплой воде, слегка отожмите и приложите к лицу на 1–2 минуты. Смочите льняную салфетку настое чайного гриба, слегка отожмите, наложите на лицо, а поверх накройте влажным теплым махровым полотенцем. Через 5 минут снимите салфетку и полотенце, вымойте лицо теплой водой и энергично потрите влажным махровым полотенцем. Кожа лица после процедуры будет розовой и свежей. Рекомендуется делать вечером 1 раз в неделю.

Исследования, которые мы имеем, на сегодняшний день об этом организме, говорят о том, что все таки - мы получаем больше пользы от данного организма, чем вреда. Издавна чайный гриб применяется в народной медицине разных стран. Постоянное употребление настоя чайного гриба повышает защитные механизмы организма, применяется не только в лечебных целях, но и в кулинарии, косметологии, имеет все виды витаминов, ферментов, кислот, полезных веществ. Гриб еще многое в себе таит! Уникальность гриба в том, что это не существующий в природной среде организм, смог «создать себя сам». Человек смог этот гриб не только попробовать, но и изучить его химический состав и использовать в промышленных целях. Считаю, чайный гриб является одним из удивительных организмов в мире

Литература:

1. Корзунова. А. Письма здоровья: чайный гриб — «Научная книга», 2013
2. Константинов. Ю. Целитель в банке. Чайный гриб — «Центрполиграф», 2018 (Карманный целитель); стр 6, 11

3. Башкирцева. Н.А. Березовый и чайный гриб — «Крылов», 2008 — (Природный лекарь), стр 8-9
4. Неумывайкин И.П. Чайный гриб - природный целитель. Мифы и реальность Год выпуска: 2007 Издательство "ДИЛЯ", Санкт-Петербург, стр. 54-56, 144- 145,155-157

ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ӨМІРДІ БАҒАЛАУҒА ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Целиноград ауданы, Нұресіл ауылы орта мектебі 11сынып оқушылары
Дюсембаева Индира,Салқынбай Ботакөз
Педагог психолог Искакова Айгуль Амангельдиновна
Aigul-miras@mail.ru

Жасөспірімдер 11 – 16 жас аралығындағы балалар. «Жасөспірім» сөзінің мағынасы ішкі дүниенің негізгі тенденциясының дамуын көрсетеді. Жасөспірім шаққа аяқ басқан баланың қалыптасуындағы түбегейлі өзгерістер сана-сезімінің дамуындағы сапалық өзгеріспен анықталады. Олардың физиологиялық, дене құрылысының, күшінің, жыныстық бездерінің қатты дамуын байқауға болады. Сондықтан да осы жас аралығында балалар өздерін ересектер қатарына қосады. Жасөспірімдер өте еліктегіш болады, егерде олардың еліктеуі орынсыз болса, баланың тәрбиесі қиындайды, еңбек, күш қабілеті төмендейді. Жасөспірім өзін бала емес екенін сезініп, сенімсіз болады. Оларды «Мен кіммін?, «Не үшін өмірге келдім?» деген сұрақтар көп мазалатады. Ата-ана мен мұғалімдер жасөспірімдерге ересектердің міндетін артады, балалардың құқығын шектейді. Бір тапсырманы орындамаса, «неге орындамадың, қашанғы бала боласың?» дейді. Ал, жасөспірімдер бір нәрсеге ересектік талпыныс жасаса, «Сен әлі баласың» дейді. Ересектер баланың жаман жолға түсіп кетуінен сақтанады.

Жасөспірімдер балалық кезеңнен өткеннен кейін, ата-анамен қарым-қатынастан құрбыларымен қатынасқа, ой бөлісуге көшеді. Ересектің пікірінен гөрі, құрбыларының пікірін артық санайды. тек жасөспірімдер бір-бірін түсінеді, себебі ортақ әңгіме, ортақ кейіпкер, ортақ пікір, ортақ ойын, ортақ демалыс, ортақ сезім, ортақ мұң, ортақ қуаныш-бәрі ортақ. Сол ортақты бөліседі.

Жасөспірімнің өзіндік «МЕНІ» жоғары болады. Олар ересек адамдарға еліктегендіктен, солар сияқты қылықтар жасап, оны үлгі тұтады. Кейбір жағымсыз мінез-құлықты дұрыс деп санайды.Ересектер жасөспірімнің намысына тимеуі тиіс, олар өте намысшыл болады, оларға үнемі сенімділік артып, кішкентай сәл ғана жетістіктермен мадақтап, «Сенің қабілетің бар, сенің қолынан келеді, мен саған сенемін» т.б сөздерді қолданып, психологиялық тұрғыдан дені сау адам етіп шығару керек. Олар достыққа, жолдастыққа берілген болады. Досының, жолдасының алдында адал, сатқындықты көтермейді, кешпейді. Егер жасөспірім сенімді жолдас болып, басқаға дос бола білсе онда мақсатына жеткені. Ал, егерде достарының алдында күлкіге қалса, оппозицияға ұшырайды, өзінше топ құрып сыныптың, мұғалімнің берекесін алып, бұзық жолға түседі. Осыдан «қиын оқушы» туындайды. Егерде олар сыныптан, мектептен өз орнын таппаса, сол орынды сыртқы ортадан табады. Сыртқы орта оны түсінеді, сыйлайды. Жасөспірім келеңсіздікке ұшыраса, одан шығу өте қиын болады. Себебі бұзақылық тобынан шыққкан адам сатқын болады. Олар сатқындықты кешірмейді, қатаң жазалайды, өмірін де қиып жіберуі мүмкін.

Қазіргі кезде жасөспірімдер арасында өз-өзіне қол жұмсау өте көбейіп кетті.Бұл кімді болсын ойландыратын жағдай.

Суицид-бұл тек адамдарға ғана тән әрекет. Суицидке баратын адамдар көбінесе ішкі жан күйзелісін басынан кешіреді немесе қатты стресс жағдайында болады, сонымен қатар психикалық аурулармен, көңіл күй бұзылыстарымен, әсіресе депрессиямен зардап шегеді және болашақ өмір қызықтырмайтын болып келеді.

Жастар арасындағы суицид мәселесін зерттегенде анықталғаны: тұтастай алғанда көп жағдайларда жасөспірімдер ата-аналарының, мұғалімдердің назарын өз мәселелеріне аудару мақсатында өзіне өзі қол жұмсауға шешім қабылдайтыны және осындай келеңсіз түрде үлкендердің селқостығы, парықсыздық, арсыздық және қатыгездігіне қарсылықтарын білдіреді. Мұндай қадамға көбінесе тұйық, жаны жараланғыш, жалғыздық сезімнен, өзінің керексіздігінен стреске берілгіш және өмірден түңілген жасөспірімдер барады. Қиын өмірлік жағдайда уақытында көрсетілген психологиялық көмек, мейіріммен жасалынған қолдау қайғылы жағдайдан жасөспірімді аман алып қалған болар еді...

Суицидке баруға әрекеттенгенін білдіретін кешенді психологиялық белгілер, яғни ұзақтығы бірнеше минуттан бірнеше аптаға немесе айларға дейінгі уақытты қамтитын суицидтік қарқынды мерзім. Мұндай жағдайлар суицидтік әрекетке бейімі бар ересек жасөспірімдер мен үлкендер арасында жиірек байқалады.

Өзіне-өзі қол жұмсауға оқталған балалар көбінесе ата-ана назарына және қамқорына зәру, 75% олардың ата-аналары ажырасқан немесе бөлек тұрады, көбіне балалар интернаттарда немесе асырап алған ата-аналарымен тұрады.

Суицидке баратындар:

-Алдында суицидке оқталғандар (аяқталмаған). Кейбір мәліметтерге қарағанда пайыздық көрсеткіші 30% құрайды;

-Өзіне-өзі зиян келтіруге бейімділік (аутоагрессия);

-Отбасында болған суицид;

-Ішімдікке салыну. Ішімдікпен ауыратын адамдардың суицидке бару тәуекелділігі өте жоғары. Бұл аурудың 25–30% өзіне-өзі қол салушылыққа қатысы бар; жастар арасында одан да жоғары – 50%. Ішімдікке салынудың ұзақтығы депрессияның, өзіне кінә артудың және психикалық бұзылудың күшеюіне әсер етеді, яғни мәлім болғанындай, бұл жағдайлар көбінесе суицидке итермелейтіні белгілі.

-Есірткіні және токсикалық (иісті) заттарды үнемі қолдану. Есірткі мен ішімдік сәйкес түрде қайғылы жадайға душар етеді. Олар адамның өзін-өзі бақылай алу қабілетін төмендетеді, депрессияны күшейтеді немесе тіпті психозды қоздырады.

-Аффектілік бұзылыстар, әсіресе ауыр депрессия (психопатологиялық синдром)

-Созылмалы немесе өлімге әкелетін аурулар;

-Ауыр қайғы, мысалы жұбайының (әке-шешесінің) қайтыс болуы, әсіресе бірінші жыл ішінде;

-Отбасы мәселелері: отбасын тастап кету немесе ажырасу, қосағынан айырылу, масқара болу, арының тапталуы, аяғы ауыр болып қалу, жыныстық мәселелер.

Жасөспірімдердің тәуекел топ қатарына түсуі бірден суицидке бейімділігін аңғартпайды. Өзіне-өзі қол салушылықтың қандай да бір-ақ себебі болады деп айта алмаймыз. Сонда да кез-келген суицидті меңзейтін белгілерге аса маңыздылықпен қарау керек. Қауіпті белгілердің тіркесін, егер олар белгілі бір уақыт ішінде сақталатын болса, ерекше қырағылықпен назарда ұстау керек. Көмек туралы жан айғай әрқашан да қол ұшын соза білетін адамның жауап әрекетіне мұқтаж.

Қауіпті топқа жататындар:

-Жастар: өзара қарым-қатынас түрі бұзылғандар, «жалғыздыққа» ұшырағандар, күш көрсетуді әдет қылған девианттық немесе қылмыстық қылықтарымен ерекшеленетін ішімдік немесе есірткі қолданатындар;

-Өзін тым қатты сынауға алатындар;

-Жеке басының қорланғанын немесе қайғылы жағдайды басынан өткізген жандар;

-Өмірде алдына қойған табыстары мен күткен жетістіктерінің сәйкес келмеуінен уайымға салынған жасөспірімдер. «Үздік» синдромы;

-Ауыр науқастан немесе айналасындағылардың сырт айналуынан күйзелген жандар.

Белгілері:

-Тәбеттің жоғалуы немесе импульсивті ашқарақтық, ұйқы қашу немесе ұйқышылдықтың жоғарлауы;

-Соматикалық сырқаттарға (іштің ауруы, бастың ауруы, үнемі шаршау, ұйқы басуы) жиі шағымдану;

-Өзінің сыртқы бейнесіне оғаш қарау;

-Ылғи жалғыздықты, қажетсіздікті, кінәлілікті немесе мұңаюды сезіну;

-Бұрын қуаныш сыйлайтын үйреншікті дүниелерден іш пысуы, жақтырмау;

-Араласудан қашу, достарынан, отбасынан өзін оқшаулау, жалғыздыққа берілу;

-Зейінінің бұзылуынан орындаған жұмыс сапасының төмендеуі;

-Өлім туралы ойларға берілу;

-Болашаққа жоспар жасамау;

-Көбінесе ұсақ-түйектен аяқасты туындайтын ашу-ызаға булығу.

Суицидке бейімділікті көрсететін көптеген сипаттамалар депрессия көріністерімен ұқсас болып келеді. Оның негізгі белгісі болып өмірде бұрын қуаныш сыйлайтын, бақыт әкелетін заттардан ләззат алу, сүйсіну сезімдерін басынан кешіру мүмкіндіктерін жоғалту болып табылады. Қылықтары мен көңіл-күйі құрдымға кетеді және талғамсыз бола бастайды. Психика күшті сезімдерден айрылады. Адамның бойын үмітсіздік, кінәмшілдік, өзін-өзі сынау және ашуланшақтық билейді. Қимыл әрекеті бәсеңдейді немесе, керісінше, шағымға, кінәлауға немесе көмек сұрауға толы қатты, шапшаң, тіпті тоқтаусыз сөйлеуге душар болады. Ұйқының бұзылуы немесе толқын бейнелі шаршау жағдайлары жиі болады. Дірілдеу, ерні кезеру және дем алысының жиілеуі сияқты соматикалық белгілері пайда болады. Жайдан-жай, ешқандай себепсіз басының, бүйірінің немесе ішінің ауырғанын сезінген соматикалық бұзылыстар пайда болуы мүмкін. Ауру адам өзінің қажетсіздігіне, күнәлі екендігіне және пайдасыздығына иланып, өмір сүру түкке тұрғысыз деген шешімге келеді.

Суицидалды мінез-құлықтың алдын алуда жүргізілетін психологиялық жұмыстар

Психолог жасөспірімге эмоциялық тұрғыдан қолдау көрсетіп, оның ашылып сөйлеуіне жағдай жасау керек. Проблема барлық адамдарда болады, проблемасыз өмір болмайтынын, бір проблема шешілсе, екінші проблема пайда болатынын, проблеманың жағымды және жағымсыз жақтары болатынын түсіндіріп, проблемадан шығу жолдарын қарастыру керек.

Жасөспірімдер арасында суицидтік әрекеттің алдын алу, диагностикалық, коррекциялық, психопрофилактикалық жұмыстарын жүргізіп, адамның өмірін сақтап қалу психологтардың ең басты міндеті.Ата-ана, ұстаз әр баланы керемет рухани күш иесі деп қарап, оның үйренсем деген ұмтылысына уақытында көңіл бөліп, демеу жасасақ, қуаттандырсақ жүрегі нұрға толы, жан-жағына шуағын шашып тұрған мейірімді, адамгершілігі мол, үнемі талпынып тұратын, өз елін, жерін, тілін, отбасын, жалпы өмірді сүйетін, еңбекқор, адал адам тәрбиелеп шығарымыз сөзсіз.Жасөспірімдерге өмірді бағалауға тек махаббат, түсіністік және қолдау көрсету көмектеседі.Жас адамдарды қатерлі қадамнан тек өзін тыңдайтын, түсіністікпен қарайтын адаммен сөйлесу мүмкіндігі ғана құтқара алады.

Шетелдік ғалымдардың айтуынша, шын мәнінде, өзіне-өзі қол жұмсауды ойлаған адамдар өмір сүргісі келіп, көмек іздеп шарқ ұратын көрінеді. Әрине, өмір деген ғажап қой.Бағалай білген адам оның әрбір сағаты мен минутын алтын берсе де айырбастамас еді. Өйткені, өмір адамға бір-ақ рет беріледі. Қамшының сабындай қысқа ғұмырды өкінбестей өткізу адамға парыз. Сондықтан, кез-келген нәрсеге сабырмен қарап, әр қимылыңды жеті рет өлшеп, бір рет кескен дұрыс.

Көтеріп тұрып, құлатады өмір.
Күлдіріп тұрып, жылатады өмір.
Етегің толып еңіреген кезде,
Қайтадан өзі жұбатады өмір.
Үмітіңді үзіп түңіле көрме,
Құлап барып та гүл атады өмір.
Үп еткен желге дірілдей берме
Шыдамдылықты ұнатады өмір – деген өлең жолдарын мысалға ала отырып, жасөспірімдерді шыдамдылыққа, сабырлыққа, өмірді бағалай білуге шақырамыз.

Қорыта келе балаға әрқашан назар аудару,оның жанайқайын есіту, түсінуге тырысу, мәселелерін шешуге көмектесу, өзіндік тәжірибесімен бөлісу, дауыс көтеріп,бұйрық берудің орнына аз да болса жеңістеріне мақтау айтып, мадақтап отыру, кешірімді болу, ал ең бастысы, бала қандай болса, солай қабылдау, сол қалпында жақсы көру, кемшілігін бетіне баса бермей, артықшылығын асырып, оны жақсы көретіндікті сездірту бұл келеңсіз жағдайлардың алдын алатын жолдардың бірі.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Жеткіншек жастағы мінез құлық және оны алдын алудың тәсілдері» әдістемелік құрал Ақтөбе, 2009.
2. С. Мұқанов. Жас және педагогикалық психология. Алматы, 1982
3. «Жасөспірімдердің өз-өздеріне қол салу мәселесі». Мектептегі психология журналы
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. М., 1999.

МАМАНДЫҚТЫ ДҰРЫС ТАҢДАУ – ТАБЫСТЫ ӨМІРДІҢ КІЛТІ

Ақмола облысы, Целиноград ауданы №5 Ақмол орта мектебі,
10 «А» сынып оқушысы Жакыпов Тимур Серикович
Ақмола облысы, Целиноград ауданы №5 Ақмол орта мектебі,
Психолог, өзін-өзі тану мұғалімі Хожатова Раушан Естаевна
kazhikova_raushan@mail.ru

Өзіңе ұнаған кәсібіңмен шұғылдансаң,
өз ұлтыңның туын көкке көтере алсаң – бақыт деген осы!
Асқар Жұмаділдаев

Қазіргі дамыған XXI ғасырда мамандықтардың саны өте көп. Тіпті, шегіне жету мүмкін емес. Қай мамандықпен қай салаға жұмыс атқаратыныңды білу де қиындау. Мұқағали атамыз адам өмірде екі нәрседен қателеспеу керек дейді. Бірі – мамандығың болса, екіншісі – адал жарың. Жасөспірім уақытта болашақта саған қызмет ететін мамандығыңды дұрыс таңдамау – үлкен қателік деп ойлаймын.

Мамандықты қалай дұрыс таңдаймыз? Әсіресе жоғары сынып оқушыларын жиі толғандыратын мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтан «Кім боласың?» деген сұраққа әркім әртүрлі жауап береді. Көптеген оқушылар ата-анасы, туыстары, мұғалімдері қалаған мамандыққа баруды ұйғарады. Осылайша қаншама адам кейін мүлде басқа салада жұмыс істеп жүр.

Біріншіден, ата-анасы баласының қай бағытқа бейім екенін білуі қажет. Кейбір жасөспірім ата-анасының таңдауымен сол мамандыққа оқуға түседі немесе қазіргі актуальды мәселелердің бірі қаражат жағынан қиналып, қалаған мамандығына түсе алмай, қолда барға қанағат етіп жүрген жастарда аз емес. Кейін сол оқу орынды аяқтап, жұмыс жасауға бел буған кезде де қиындықтар туа бастайды.

Әрине таңдау жасау оңай емес. Ең бастысы – адам еңбекке қабілетті, зейінді болуы қажет және оның мамандығы өзі өскен ортаға маңызды, бағалы үлес қосатындай болуы шарт. Адам еңбегінен қуанышын таба білсе, бойына жаңа күш қосылып, еңбекке деген шабыты арта түседі. Зор ықылас, шабытпен істеген іс – табыс биігіне жеткізетін қанат.

Мамандық таңдау – тағдырыңды таңдау деген сөз. Кейінгі өмірде өкінбейтіндей, өз қабілеті мен бейімділігіне сай кәсіп түрін таңдау. Бұл өте жауапкершілікті және маңызды іс. Мамандық таңдауда әр адам өзінің қызығушылығына, қабілетіне, бейімділігіне, қалауына сүйену керек.

Сондай – ақ таңдаған мамандығы болашақта өз сұранысын жоғалтпауына көңіл бөледі. Бұл мамандықтарға деген бірқалыпты тұрақты сұраныс деп аталады. Өз ісіне сенімді дұрыс таңдаған адам ғана жетістікке жетеді.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан өздерің сияқты жас мемлекет, сондықтан біздің болашағымыз да жастар», - деп біз сияқты жастарға айтқан еді. Мемлекетіміздің бүгіні мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде болғандықтан біз сауатты, білімді, бәсекеге қабілетті болуымыз үшін өз мамандықтарымызды дұрыс таңдап, дұрыс игеріп өмірден өз орындарымызды дұрыс таба білуіміз керек! Елбасы Жастар жылының ашылуында болашақта сұранысқа ие болатын мамандықтар туралы өз ойын білдірді. Орнын алмастыруға болатын мамандықтар жойылады. Олардың орнына жасанды интеллект жұмыс істейді. Алайда, жасанды интеллект орнын алмастыра аламайтын мамандықтарға сұранысы кемімейді, оның ішінде IT мамандар мен дәрігерлер, мұғалімдер, мәдениет қызметкерлері сияқты. Елбасы жастарды мамандық таңдау мәселесіне мұқият әрі тыңғылықты қарауға шақырған болатын.

«Мамандығың – өмір таңдауы» - демекші, мамандығыңды қалай таңдасаң, ары қарай өмірің сол арнада жалғасады. Бәрі тек өз қолыңда!

Олай болса, болашақ мамандығын таңдауда ойланып жүрген мектеп түлектері үшін төмендегідей сұрақтарға жауап іздеуге болады.

Мамандықты қалай таңдау керек?

Мамандық таңдау - бұл өмірдегі күрделі шешімнің бірі. Өз ісіңді таңдар алдында қандай мамандықтар бар екендігін және бұл мамандықтың не үшін керек екендігін біліп алған жөн. Мамандық жайлы толық түсінік алу үшін:

- Маман иесі не істейді?

- Оның қызметінің нәтижесі неге алып келеді?

- Маман иесі қандай жағдайда жұмыс істейді? деген сұрақтарға жауап табу керек. Кәсіби қызметтің нәтижесі кез- келген жұмыстың негізі. Біздің өмірде неге қол жеткізгіміз келетін туралы түсініктің өзі біздің арманымызға жетуге мүмкіндік береді. Әрине, мамандық таңдағанда маманға тек қана білімі мен іскерлігі ғана емес, сондай-ақ оның қабілеті мен жеке қасиеттерін дамыту деңгейін жағынан да қандай талаптар қойылатынын білу маңызды.

Мұндай ақпаратты қайдан алуға болады?

Өз мамандығы туралы кәсіби маман ғана жақсы айтып бере алады. Мамандық таңдау алдында кез келген жасөспірім белгілі бір мамандықтың иесі болып табылатын ересек адамдардың қасында болады. Олардың өз мамандықтары туралы қызықты әңгімелері жасөспірімді қызмет саласындағы белгілі бір қызығушылықты дамытудың себепкері болуы мүмкін.

Олармен қалай кездесу керек?

Ең қарапайым тәсіл - ашық есік күндеріне барып, өзіңді қызықтырған университет, колледж қызметкерлерінен тиісті ақпарат алу. Сонымен қатар Жоғары оқу орнының кәсіби қызмет туралы, сол мамандық бойынша оқудың ерекшеліктері туралы нақты ақпарат бере алатын қызметкерлерімен жеке кездесу жөнінде келуіңізге болады. Енді таңдалған мамандықтың бағыты туралы түсінік. Бірнеше мамандық бойынша осындай түсінік алып, өзіңе не ұнайтынын, ненің ұнамайтынын немен сәттілікке жететіңінді немен жете алмайтындығынды шешесің.

Таңдаған мамандығыммен жоғары еңбекақы аламынба?

Сен өзіңнің болашақ мамандығынды таңдамас бұрын тағы да бір өте маңызды сұраққа жауап беруге тиіссің. Бұл жұмыс маған не береді?. Көпшілігі жоғары еңбекақы алғылары келеді. Шындығында, кейде ол да жұмыстан адам күткендей қуаныш сыйламайды, өйткені адамға даму, жаңашылдыққа ұмтылу тән. Өзгеріске деген ұмтылыстың қаншалықты күшті болса, соншалықты тұлғалық және кәсіби өсу үшін өз жұмысыңнан мүмкіндіктерді көп таба аласың.

Білікті мамандық алу үшін оқу орнын қалай таңдау керек ?

Ал мамандық алып, кәсіпті игеру үшін оқу орнын таңдау керек екені түсінікті. Бұл жерде неге назар аудару керек. Кез келген оқу орнының басты құндылығы оның оқытушылық құрамы болып табылады. Мамандар қалай дайындап шығаратындықтары оның кәсіби

шеберлігіне байланысты екендігі саған белгілі. Оқу процесінің техникалық және материалдық жабдықталуына да компьютерлік сыныптар, арнайы жабдықталған бөлмелер т.б. назар аударған жөн. Студенттердің, әсіресе осы оқу орнының түлектерінің пікірін тыңдау керек.

Мамандық таңдау - қиын және еңбекті қажет ететін іс және сіз қаншалықты іздесеңіз, нәтижесі де соғұрлым жақсы болады. Мамандық әлімімен танысуды 5-6 сыныптардан бастаған тиімді. Адам жан дүниесінің қалауына сай келетін салада табысқа жетеді. Сондықтан мамандықты таңдағанда немен айналысқан қызықты, немен айналысқанда жан рақатына бөленесіз,соған назар аударған жөн.

- Мамандық - бұл сіздің ақылмен сүретін өміріңіз. Өзіңізді қызықтырған саланы қорғай бліңіз және сонымен бірге өзіңіз де дамыңыз, сонда ғана биікке жетесіз.
- Мамандық – бұл әрбір адамның сүйіп, әрі қуана жасайтын ісі, оның ертеңгі болашағы. Әр адам мамадығын қарауы керек. Себебі мамандық таңдау үлкен жауапкершілікті қажет етеді.

Қазіргі цифрлы дамыған Қазақстанда интернетті ашып, мамандықтар туралы деректерді іздесем әлем бойынша ақпараттық технологиялар мен маркетинг саласында даму қарқындап келеді. Біздің елімізде осы салаларды қамтитын көптеген мамандықтар бар. Әлеуметтік желілерде осы екі саланы қатар алып жүріп, табысты болудың жолдарын көрсететін жандар өте көп. Бірақ, дегенменде оңай олжаға қарық болғанша, еңбекпен тапқан нан, бәрібір қымбат боалды. Жастарға да осы қағидаларды берік ұстанғанын қалаймын. Қазіргі таңда оңай ақша табудың жолдары жетерлік. Оны үйде отырған жұмыссыз адамдардың ермегі деп түсінемін. Мен болашаққа басқаша қараймын. Егер адам сол мамандыққа икемденсе, ретін тапса, жақсы көрсе, онда одан артық ештеме де керек емес деп ойлаймын. Жалпы ең қиындық мамандық – ол адам болып қалу! Сондықтан осы принципті берік ұстанамын!

Дәрігер - бұл мамандық. Осы мамандықтың түрлі салалары бар: хирург, педиатр, тіс дәрігері, көз дәрігері т.с.с

Медицина саласының фармацевт мамандығына таңдау жасаудамын. Фармацевт - бұл технологиялық процестің ерекшеліктерін ескере отырып, дәрілік түрлерді дайындау және оларды халыққа және емдеу-алдын алу мекемелеріне жіберу, сондай-ақ дайын дәрілік түрлер мен медициналық мақсаттағы бұйымдарды босату жөніндегі маман.

Бұл мамандықты таңдау себебім, менің өмірім фармацевтикамен байланысты. Ес білгелі анам дәріханада фармацевт болып қызмет жасайды. Фармацевт мамандығына деген қызығушылық- бос уақытымды анамның қасында дәріханада өткізуім. Анамның дәріханаға келген адамдармен сұхбаттасуы, дәрі-дәрмектің нұсқаулығын түсіндіруі, жылы көңіл-күймен қарсы алуы сияқты іс-әркеттері. Бұл мамандыққа деген бірінші талпыныс дәріханадағы барлық дәрі-дәрмектер мен медициналық құралдарды нұсқаулығын оқумен басталды. Қазіргі таңда фармацевт мамандығының тек тәжірибесінен өттім.

Ал теориялық білім алу үшін Алматы қаласындағы С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық Медицина Университетінің Фармацевтика факультетіне оқуға түсу. Таңдаған мамандығыма қателеспегеніме сенімдімін. Ол үшін «ең бастысы –өз кәсібіңді жан – тәніңмен сүю және бар болмысыңмен бұдан да артығырақ жасауға ықыласты болу».

Мінез таңдаған мамандыққа үйлессе, жұмыс бабында үлкен жетістіктерге жеткізеді деп ойлаймын. Мысалы, фармацевт мамандығына тазалық, сабырлық, ұқыптылық, кішіпейілділік, ізденімпаздық сияқты қасиеттер болуы керек. Мен өз бойымда осы қасиеттердің барына сенімдімін. Сондықтан осы мамандықты таңдадым. Менің арманым осы мамандығымды жақсыға аяқтап диплом алып, білікті маман болу. Еліміздің «Дипломмен ауылға» бағдарламасын қолдана отырып, өзімнің туып өскен мекенімді қызмет жасау.

Гүлденген Қазақстанның, бүкіл әлемін назарын өзіне аударған сәтінде дамыған елдермен қарым – қатынасты одан әрі нығайта түсуде кішкене болса да өз үлесімді қосу. Мен бұл саланы – өмірлік мамандығым деп таңдадым. Сөзімді Жүсіпбек Аймауытов атамыздың мына бір өлең шумақтарымен қорытындылағанды жөн көрдім:

Көк жүзіне алаулы,
Міндет емес ай болу
Ең бастысы – қалаулы,

Кәсібіңе сай болу!

Мен таңдаған мамандық – менің болашағым! Әрбір бітіруші жас түлекке алдағы келе жатқан Ұлттық бірыңғай тестілеуден жоғары балл жинап, өз мамандықтарының иесі атануына тілектеспін! Кәсіптің нәпсісің көру адамның арманы! Демек осы арманның барлық жандарда орындалсын!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 2018 жылдың 5 қазанында мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты жолдауында
2. «Выбор професси» Александр Соловьев 2013 жыл, 237 бет
3. http://krmc.kz/kz/fakultet-farmaciya/ сайтынан алынды.

«КҮЛКІ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ»

Атамекен ауылының, 7 «А»сынып оқушылары,
Жуасхан А. , Мұса Ұ.
Атамекен ауылының, өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі
Асанова Б. Б.
asanova-botagoz@mail.ru

Адамзат ең қуатты қаруға ие, ол күлкі.
Марк Твен

Біз әр күнімізді амандық-саулық сұрап,бір-біріміздің қал-жағдайымызды білуден бастаймыз.Сол сәтте біз күлімдейміз,бірақ оны сезіне бермейміз де, оның біздің денсаулығымызға қандай әсер қалдырып жатқанын да түсіне бермейміз.

Біз өзіміздің биылғы оқу жылындағы ғылыми –зерттеу жұмысымызда осы тақырып аясында зерделеп көргіміз келді. Яғни зерттеу тақырыбы : «Күлкі терапиясының адам денсаулығына әсері» Не себепті біз бұл тақырыпты таңдадық? Себебі мен Жуасхан Айымгүл болашақта психолог мамандығын таңдасам, Мұса Ұлас дәрігер болуды армандайды. Екуміздің де аңсаған арманымызға қол жеткізу үшін осы тақырыптың тигізер пайдасы өте зор.

Осыдан екі жыл бұрын мен басты рөлде Пэтч Адамс ойнайтын «Целитель Адамс»атты фильмді көрдім. Бұл фильмде күлкінің пайдасы қызықты туралы бірнеше мағұлмат берілген. Сол уақыттан бері менің көкейімде мынадай сұрақ туындады: Осы адамдар неліктен күледі? Оның пайда болу себептері қандай? Сұрақтарыма жауап іздеп талай оқулық беттерін парақтадым, интернет желісіне кірдім. Өзімнің сұрағыма қанағаттанарлық бірнеше жауап тауып қана қоймай, осы тақырып мені онан сайын еліктіре түсті, қызықтыра берді. Сол себепті де мен сыныптасым Мұса Ұласпен біріге отырып, биылғы оқу жылындағы ғылыми-зерттеу тақырыбын таңдауымыздың бірден-бір себептерінің бірі осы болды. Зерттеу барысында келесі гипотеза туындады: Егер біз күлкінің қыр-сырын зерттесек, зерттеу барысында оның адам ағзасына қандай көмегі тиетінін дәлелдеп бере аламыз.

Біз осы тарапта бірнеше оқулықтарды оқып, газат-журнал беттерінде берілген ақпараттарды жиыстырып, интернет желісі бойынша материалдар іздестіре бастадық.Тақырыпты зерттеу барысында алдымызға мынадай мақсат қоя білдік:

-Күлкінің адам денсаулығына қандай пайдасы бар екенін зерттеу;

-Адамзат өмірінде күлкінің маңыздылығын ашып беру;

Алға қойған мақсатға жету үшін алдымен төмендегі берілген міндеттерді орындау керек болды. Олар:

-Адамзат баласына күлкіні сыйлаған табиғи құбылыстың қыр-сырын ашып көрсету;
-Нұр-Сұлтан қаласында орналасқан «Ана мен бала орталығына» сапар шегу;
-Күлкі терапиясының адам денсаулығына оң әсер ететіндігі туралы қорытынды жасап, ұсыныс білдіру.

Зерттеу әдістері:
-Қосымша әдебиетпен танысу;
-Жұмыстың гипотезасын шығару;
-Практикалық жұмыс жүргізу;
-Байқау,қадағалау жүргізу;
-Қорытынды жасау және ұсыныс.

Өзара қарым-қатынас кезіндегі күлкінің атқаратын рөлі жөнінде айта кетсек, күлкі және оның басқаға әсер ету күші туралы талай ғалымдар өз еңбектерінде атап көрсеткен. Күлкі – сенің көңіліңнің толып, ризашылық күйде тұрғаныңды білдіреді. Зерттеу барысында дәлелденгеніндей- егер дүкенде сатушы күлімсіреп тұрып қызмет жасаса, оның тауарларының сатылуы 20 пайызға өсетіні дәлелденген. Күлімдеп тұрған адам қабағын түйген адаммен салыстырғанда айналасындағыларды өзіне магнит тәріздес тартады екен. Осы орайда ғалым В.Левидің мына сөздерін тілге тиек етеміз: «Біреу үшін күлімдеудің қажеті жоқ. Шынайы көңіліңнен шыққан күлкі ғана айналаңдағыларға әсер етеді. Және де біреу үшін күлме.

Дұрыс күле білу де өнер.Ол жүректен шығуы керек және де төмендегі ережені тудырды: «Күлейік! Күлкі біздің қаруымыз! Өлеңде атап көрсетілгендей: «Жігіттер ойын арзан,күлкі қымбат».

Егер біз біреуге қарап күлетін болсақ, міндетті түрде қарама-қарсы тұрған адамның езуінде күлкі үйіріледі. Көңіліміз қанша құлазып тұрса да әрдайым күлімсіреп жүруді әдетке айналдырайық. Ғылыми түрде дәлелденген күлкінің төрт түрі бар екен, жәәне де оны адамдар күнделікті тіршілікте жиі қолданады екен. Олар: ерінді жымқырып күлу; ауызды қисайта күлу; ауызды ашып қарқылдап күлу;миығынан күлу. Күлкісіне қарап, адамның мінезін, ішкі жан-дүниесін шамалауға болады екен... Айғайлап күлу. Мұндай адамдар көбіне ашық мінезді, дені сау, көпшіл болып келеді екен, ал енді дыбыс шығармай ақырын күлгендердің мінезі тұйық болады. Қысқа күлу. Күштің, ақылдың, құпиялықтың белгісі. Мұндай адамдар үлкен қиындықтарды оңай жеңе алады. Үзіп-үзіп күлу. Көбіне жүйке жүйесі сыр берген күйгелек адамдар осылай күледі. Дөрекілікпен күлу. Мұндай адамдар жабайы, билікке ұмтылғыш, эгоист болып келеді. Күлгенде қандай қимыл жасайсыз? Күлгенде басыңызды артқа шалқайтсаңыз, аңқау, сенгіш адам болғаныңыз.

Күлкі-адамға көңіл-күйінің көтеріңкі жүруіне әсер ете отыра, денсаулыққа пайдасын тигізеді және өмірді ұзартады. Адам күлеген кезде дененің барлық мүшелеріне оң әсерін тигізеді. Күлкіден тыныс алу жиілейді, диафрагма қалыптасады, мойын, іш, бет бұлшық еттерінің жұмысы артады .

Күлкі эндорфин деп аталатын жақсы көңіл-күй гормондарын өндіруші алапат күш.Оның адамды емдей алатын да ғаламаты бар. Сөзіміз дәлелді болу үшін мысал келтірейік. Норман Казинс деген адамға дәрігер спондилит, яғни белдің жазылмайтын ауруы деген диагноз қойған және де қолдарынан ештеңе келмейтіні туралы ашық айтқан. Күндердің күнінде Казенс қонақ үйден бөлме алып, жан шыдатпас ауырсынуды ұмыту үшін күлкілі шығармалар оқып, комедиялы фильмдер қарай бастайды. Осылардың әсерінен ол күн бойы қарқылдап күлумен болады. Кейін бірте-бірте ауырсынулардың азайғандығын байқайды. Осылайша оның денсаулығы бірте-бірте қалпына келе бастайды. Бұған аң-таң болған дәрігерлер зерттеулер жүргізеді. Нәтижесінде аурудың жазылуына морфинге ұқсас бір заттың көмектескендігі анықталады.

Адам күлген кезде мұндай зат мида өндіріліп, ауырсынуды басады екен. Ал күлкі кезіндегі тыныстың ерекше ырғағының көмегімен бұлшық еттің тонусы қалпына келген.

Дәрігерлердің өзіне бұл ғаламдағы алғашқы жаңалық болды. Осы уақиғадан кейін Казинс «Ауру анатомиясы »атты кітабын жарыққа шығарды, ал ғалымдар – эндорфиндердің әрекетін зерттеуді бастауға мәжбүр болды. Эндорфиндер-бұл күлкі кезінде мимен өндірілетін

химиялық зат. Химиялық құрамы бойынша олар морфин мен героинге ұқсас және иммундық жүйені арттырады.

Ғылыми- зерттеу жұмыс барысында теориялық бөлімде бірнеше әдебиеттермен танысып, оқып , талдағаннан кейін біз іс жүзінде практикада күлкіні қолданып көрмекші болдық. Алдымен өзіміздің отбасымыз, мектептегі сыныптастарымыз және көшедегі бейтаныс адамдармен тәжірибе жүргізуді жоспарладық.

Мысалы күнделікті мектеп өмірінде сыныптастарымызбен күлімсіреп сөйлессек, олардың бізге деген көзқарастары да өзгергендігін байқадық. Бұрындары бір нәрсеге өтініш білдіргенде оны орындай қоймаса, күлімсіреген жүзімізді көріп орындауға тырысты. Ал, үйде ата-ана , бауырларымыз да бет-әлпетімізге қарап бойымызда бір өзгерістің пайда болғанын ашық айтты. Және де отбасымыздағы бір-бірімізбен ара қатынасымыз да жақсы жағына бет бұра бастады.

Ғылыми зерттеу жұмысымызды әрі қарай деректермен дәлелдеу үшін Нұр-сұлтан қаласында орналасқан «Ана мен бала орталығына»сапар шектік. Онкологиялық диспансердің бас дәрігерінің ұйымдастыру-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары Түсіпбаева Ләйлә Қайырлықызы және онкопсихолог Қорлан Аманжолқызы ханымдармен сұхбаттасудың сәті түсті. «Біздің «Ана мен бала орталығында» онкологиялық ауруға шалдыққан балаларды қолдауға бағытталған «Күлкі терапиясы»акциясы жиі өткізіліп тұрады. Балалар сайқымазақтармен ойнап,концертке қатысады. Шара соңында оларға сыйлықтар таратылады. Бұл әдіс Қазақстанда қазір біртіндеп енгізіліп жатыр. Әдістеменің мән-мағынасына тоқталған әдіскер күлкі терапиясының балалардың денсаулығына игі әсер беріп жатқандығын атап көрсетті. Сайқымазақтар балалармен ойнайды,жұмыс істейді,әңгімелеседі.Нәтижесінде ауру синдромы төмендейді.Күлкі терапиясының баланың сауығып кетуінің жалпы үрдісін жақсартатыны белгілі.Ол иммундық жүйені,қан айналымы жүйесін жақсартады. Ісік ауруына шалдыққан балалар ауруханада ұзақ мезгіл емделеді. Сондықтан,күн сайын сырқатпен арпалысқан балалардың өмірін аз да болса жеңілдету үшін осындай акцияларды жүйелі түрде өткізу аса маңызды»-деп сөзін аяқтады Қорлан ханым.

Сонымен бірге Қазақстандық психолог-сарапшы Анна Кудиярова да қазіргі заманда күлкі терапиясының қандай оңтайлы жақтары бар екендігі туралы ақпарат беттерінде көп айтып кеткен.

"Әзіл-оспақ, күлкі – бұл адам жанының саулығы. Психотерапвтер күлкіні ауыр науқасқа шалдыққандарға пайдаланады. Бұл осы науқастарды қарайтын дәрігерлерге де жәрдем болады. Күлкі терапиясы сайқымазақ шоуы, концерт немесе КВН түрінде өтеді. ", — дейді ол.

Аталмыш тақырып аясында жүргізілген ғылыми –зерттеу жұмысыны қорытындылай келе, біз күлкінің адам денсаулығына қандай оң әсер ететіндігі туралы дәлелдемелер келтіріп, жан-жақты аша білдік. Табиғат адамзат баласына күлу мүмкіндігін тегіннен-тегін сыйламаса керек. Әрдайым күлімсіреп жүретін адамдардың өмірі басқаларға қарағанда ерекше, олар өмірге ризашылығын білдіріп, айналасындағыларға нұрын сеуіп жүреді. Дәрігерлердің өзі күліп жүретін адамның қарапайым тұмаумен сирек ауыратындығы туралы нық сеніммен айта алады.Сондықтан да көп ауырмау үшін ешқандай ақысыз, сатып алмайтын күлкінің біздің денсаулығымызға тигізер пайдасы ұлан ғайыр.

Осы орайда Кристоф Вильгельмнің мына сөздері тілге тиек бола алады: « Барлық дене қимылдарының ішінде — күлкі ең келістісі, ол ас қорытуға, қан айналымына қолайлы әсер етіп, барлық ағзалардағы өмірлік күшке серпін береді Ал өз халқымыздың ұлы ғұламасы, қазақ батыры Бауыржан Момышұлы былай деп тұжырымдаған: «Ой жетпейтін жер болмайды, күлкі жеңбейтін жау болмайды». Сондықтан әрдайым күлімсіреп жүруге тырысайық!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абайдың қара сөздері және интернет желісінен алынған мәліметтер.
2. Данилова А. «Күлкі бөлмесі»/аудармасы/
3. Ноткин Б. «Об улыбке по – научному» / 1988. 10 бет/ аудармасы

4. Шиманская В., Шиманский Г.Монсики «Эмоция дегеніміз не және онымен қалай достасуға болады?»/аудармасы/

«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» -ТӨРТІНШІ ИНДУСТРИАЛДЫ РЕВОЛЮЦИЯ ШАРТЫНДА»

Ақмола облысы, Целиноград ауданы №5 Ақмол орта мектебі,
10 «А» сынып оқушысы Кабдул Нұрай Маратқызы
Ақмола облысы, Целиноград ауданы №5 Ақмол орта мектебі,
Психолог, өзін-өзі тану мұғалімі Хожатова Раушан Естаевна
kazhikova_raushan@mail.ru

Өзін-өзі тану адамға өзін-өзі анықтауға, жақсы қасиеттерін ашуға, өзіне адалдыққа, өзінің абыройын сақтай отырып үнемі адам, осы сөздің толық мағынасында, болып қалу үшін қажет. Негізінде, адамзаттың барлық тарихы өзіндік адамгершілікті үнемі және үздіксіз жетілдіру процесі болып табылады. Өзін-өзі тану, білім мағынасының құндылығын күшейтуге отырып, жеке тұлғаның риясыз сүю, өзіне және өз күшіне сену, жақсылық жасау, көп білу және өзін-өзі жетілдіру, дене, психологиялық, рухани, әлеуметтік және шығармашылық дамуда үйлесімділікке жету қабілетін ашады және дамытады.

Назарбаева Сара Алпысқызы: «*Өзін-өзі тану» курсы адамның өзін-өзі табуына, ең жақсы қасиеттерін ашуға, өзінің кейпін өзгертпеуге, адамгершілігін және әрқашан адам қалпын сақтауға көмектеседі. Негізінде, адамзат тарихының өзі адамгершілік тұрғысынан өзін-өзі жетілдірудің тұрақты және үздіксіз процесі болып табылады.» -деп өзін-өзі тану пәнін мектеп арасында дамытқан болатын.*

Өзін-өзі тану пәнінің басты мақсаты:

- рухани адамгершілік білім беру;
- өзінің өмірлік позициясын анықтау;
- қандай да бір мәселелерді адамгершілік нормаларға сәйкес сындарлы шешу;
- өзіне, адамдарға және қоршаған әлемге ізгілікті қарым-қатынас жасау;
- адамдарға қолдан келгенше көмек беру, туыстарына және жақындарына қамқорлық көрсету;
- өзімен-өзі үндестікте өмір сүру;
- адамгершілік тұрғысынан таңдауға даярлығын таныту және өз ойы, сөзі мен ісіне жауапты болу;
- қоғамға қызмет ету дағдыларын жүзеге асыру.

Педагог – тәрбие беру басымдылықтарының негізгі жолсерігі. Тәрбие үрдісінің ақырғы нәтижесі оның кәсіби –тұлғалық қасиеттеріне байланысты. Мейірімділік, кішіпейділік ортасы, педагогикалық қолдауды күшейту, балаларға белсенді сенім арту – бала тұлғасының адамгершілік – рухани қалыптасуының негізгі қалаушы жағдайлар.

«Өзін-өзі тану» пәні туралы менің ұсынысым: «Өзін-өзі тану» пәнін психологиялық аспектілерімен байланыстыру (жеке тұлға, индивид ретінде).

«Өзін-өзі тану» бала мен жасөспірімнің рухани-адамгершілік мәдениетінің дамуына, өз өмірінің мәнін түсінуге, өзінің «Менін» түсіну арқылы адамның жоғары болмысын, өзін-өзі тануға бағытталған пән. «Өзін-өзі тану» пәні мәдениеттің, жалпы адами құндылықтың, адамның шығармашылық қабілеттілігін дамыту, өзінің қайталанбас даралығын ұғыну, әрбір оқушы өзінің табиғи қабілеттілігін ашуды дамытуға бағытталған. «Өзін-өзі тану» пәнінің негізін құрайтын руханилық-зияткерлік, этикалық және эстетикалық негізгі үш өлшемнің бірлігінде дәлелденеді. Пәннің базалық мазмұны төрт негізгі бөлікті қамтиды: адамның өзін-өзі тануы; адам және қоғам; адам және қоршаған орта; адамзаттың рухани тәжірибесі. Өзін-өзі танудың пәндік аймағы әрбір оқушының өзінің табиғи қабілеттілігін ашуға және өзінің ішкі әлемін

ашудағы шығармашылық шамасына, өзінің қайталанбас даралығын ұғынуға бағытталған мақсатты оқыту барысын ұйымдастыруға болжанған.

Сабақтар адамзаттың рухани мұрасының жақсы үлгілеріне жүгінеді. Оларды жиі «Халық даналығы» сабағы деп атайды. Оқушылар өздерінің ішкі әлеміне талдау жүргізеді және өзінің жеке әрекетіне баға береді, өзінің жеке «Менің» сыртынан жолдар іздейді, ұғынады, үйренеді, өзінің ойын, сөзін және әрекетін талдайды, өзінің жағымсыз қасиеттерін жеңіп, жағымды қасиеттерін жетілдіреді [1].

Өзін-өзі тану сабақтарында оқытушымен ашық диалог жүргізіледі, әлеуметтік-рөлдік ойындар мен тренингтерде адамдардың өзара қарым-қатынас әлемі зерттеледі, өмірлік бақылаулары бойынша пікір алмасады, қоғамға қызмет етудің практикалық дағдылары дамытылады. Өзін-өзі тану ерекшелігін есепке ала отырып, денсаулық сақтау әлеуетіне ие әр түрлі стандартты емес сабақ түрлері пайдаланылады. Осы бағытта басты рөл оқытудың және тәрбиелеудің заманауи әдістерімен, психологиялық біліммен, балалардың жас ерекшеліктерінің есебімен педагогикалық барысты өз бетінше құрастырудағы ептілікті білетін мұғалімге бұрылады. Өзін-өзі тану мұғалімі сабақта жеке тұлғаның шығармашылық шамасын ашуға, оның қабілеттілігіне және мүмкіншілігіне көмектесетін әртүрлі дәстүрлі және дәстүрлі емес интерактивті нысандар және оқытудың әдістерін пайдаланады. Рухани адамгершілік білімінің ерекшеліктеріне сәйкес, оқушылардың саны емес, олардың оқудағы жетістіктерінің сапалы бағалары маңызды. «Өзін-өзі тану» пәні өзін-өзі дамытудың және өзін-өзі жеке тұлғаландыруды актуализациялаудың, оқушылардың маңызды өмірлік ептілікке және кеңінен шоғырланудың дағдыларына ие болуларына көмектесу және қолдау көрсетуге қажетті жағдай болып табылады.

«Өзін-өзі тану» курсы – бұл, ең алдымен жаһандану кезеңінде бақытты өмір сүре алатын, қоршаған ортаны сақтай алатын, өмірлік ұстанымы басқа адамдарды түсіне алатын, өз әлемінің ұлттық бейнесін қорғай отыра, түрлі мәдениет пен өмірлік тәжірибелерге құрметпен қарайтын рухани ағарған адамды, Ғаламшар азаматын және бір мезетте Қазақстанның азаматын қалыптастыру, жеке тұлға ретінде дамыту жүйесі. «Өзін-өзі тану» философия және психология, педагогика және тарих, дінтану және мәдениеттану, әдебиет, ұлттық психология, этика, эстетика, әлеуметтану сияқты гуманитарлық және жаратылыстану ғылыми пәндерді байланыстырған жұмылдырылған база тәріздес [2].

Шынында, біз сыртқы әлемді түсіну және меңгеруді үйрендік, алайда өзіміздің ішкі әлемімізді зерттеуді және түсінуді ұмыттық, яғни өз-өзімізді. Қазіргі заманғы адамзат кең байтақ бүкіл әлемді жаулап алып жатқанын мақтан тұтады, алайда біз өз өзімізді жаулай алмағанымыз анық. Ілгерілеу мен білімнен қандай пайда, егер адам ызадан, ашкөздіктен, қызғаныштан, қайғы- қасіретпен және өзгелерге қайғы-қасірет келтіріп өмір сүруден құтыла алмай жүргенде. Осы туралы қазақтың ұлы классиктері де айтқан. Мысалы, Шәкәрім Құдайбердиев ғалымдарға барлық білім беру мекемелерінде міндетті «Ар-ұждан ғылымын» жасау және енгізуді ұсынған болатын. Қазақтың аса көрнекті ақыны және ойшылы: «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады. Олар: барлығынан басым болатын адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек. Бұл сапалар адамды дүниеге келген күннен бастап тәрбиелейді». Өзін-өзі тану сабақтарын ар-ұждан сабақтары деп атауға болады, себебі ар-ұждан барлық рухани-адамгершілік құндылықтарын айқындаушы болып табылады. Бүгінгі күні Шәкәрім Құдайбердиевтің арманы орындалды деуге болады, себебі өзін-өзі тану сабақтары Қазақстанның барлық жалпы білім беретін мектептерінде жүргізіледі. Руханилық - бұл «адамның сол немесе басқада жоғары құндылықтарға ұмтылуы, адамның өзін өзгертуге талпынуы, өзінің өмірін сол мақсатқа жақындатуы және ішкі үйреншіліктен босатылуы» (В.И. Даль).

«Өзін-өзі тану» бағдарламасы баланың отбасындағы өмірімен, отбасылық дәстүрмен танысуға мүмкіндік туғызады. Отбасы және мектеп алдындағы мақсат-міндеттер ортақ: дені сау, қабілетті, дарынды, рухани-адамгершілігі мол жеке тұлғаны тәрбиелеу. Адамгершілік – рухани тәрбиенің қайнар көзі саналатын «Өзін-өзі тану» пәні баланы жастайынан отаншылдыққа, әдептілікке, достыққа, тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, табиғатты сүюге, отбасын сыйлауға, ұйымшылдыққа үйретуге, ұрпақ бойына жалпы адамзаттық

құндылықтарды, адамгершілік принциптер мен мұраттарды ғұмыр бойы басшылыққа алатын тұлға қалыптастыруға негізделген. Жас ұрпақты оқытып қана қою аз, оларды жаңаша дағдыларға тәрбиелеу қажет. Ғылыми технология адамның ұшқыр ойлы, терең білімді, озық тәрбиелі болуын талап етеді. Сондықтан рухани-адамгершілік тұрғысынан білім беру әр тұлғаның азаматтық қабілетінің жоғары болып, олардың кез келген ортада белсенділік көрсете алатын қабілеттерін жетілдіру. Өзекті болып отырған мәселелердің ішіндегі білім жүйесін ізгілендіруде «Өзін – өзі тану» пәні іргелі рөл атқарады. «Өзін-өзі тану – өмірді тану», – деп айтқандай көне грек философы Сократ. Басты мақсат – әр адамның өмірден өз орнын табуына ықпал ету. Өзін – өзі тану пәні әлемнің ең басты құндылығы – адам және адамның өмір сүру үшін, бақыт үшін, қуаныш үшін жаралғандығына негізделеді. Өмірдің осындай қарапайым ақиқатына – ұлттық құндылықтарды меңгере отырып, баланы халқының адал ұлы мен қызы болуға нағыз адам деген ардақты атқа лайық болуға жастайынан үйрету. Қазіргі қоғам талабы да осыны көздеп отыр емес пе? Осы мақсаттарды жүзеге асыруда балалардың кішкентай кезінен ата-аналарына, туған-туысқандарына қоятын «Мынау не?», «Мынау кім?», «Неге олай?», «Неге бұлай?» деген сұрақтарына дұрыс та нақты, дәлелді де тиянақты жауап беріп, оның танымдық сұраныстарын қанағаттандыра отырып, жан – жақты тәрбиелеудің негізі осы өзін-өзі тану пәнінде жатыр. Өзін-өзі тану пәні адамның қоршаған ортаны дұрыс қабылдауынан, оларға деген дұрыс қарым-қатынасынан басталады. «Баланы – жастан» деген халық мәтелі тегін айтылмаған. Кішкентай кезінен тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, ұйымшылдыққа, отаншылдыққа тәрбиеленген бала адамгершілігі мол азамат болып шықпақ. Осындай жауапты да күрделі міндет жүктелген «Өзін-өзі тану» пәнінің мұғалімдері мен балалар, ата-аналары арасында өзара түсіністік, сыйластық, бір-біріне деген құрметі бірінші кезекте тұруы, яғни өзара дос-құрбыларына, дәрежесі, құқығы тең адамдарша тілдесулері де жақсы нәтижеге жеткізеді. Осындай жағдайлардың жүзеге асуына «Өзін-өзі тану» пәні көмектеседі. Сабақтың негізгі мазмұнында балалардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыру мен қанағаттандыруға, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға арналған алуан түрлі этикалық ойындар мен жаттығулар қолданылады. Балаларды мейірімділікке, достыққа, сүйіспеншілікке, сыйластыққа, түсінушілікке баулып, баланың бойында жалпы адамзаттық қасиеттерді сіңіруді көздейді[3].

Бала тәрбиесінің алтын қазығы – туған ұясы, өз отынын басындағы ата- ана тәрбиесі, өнегесі. Ұлы ғалым, философ Әбу Насыр әл – Фараби “ Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі” деген екен. Бұдан шығатын түйін, бала тәрбиесіне ең әуелі оның өз ата – анасының еңбекқорлығы, ұстамдылығы ,ақыл – ойы, сана – сезімі, адамгершілігі әсер етпек. Бала ата – ананың ғана емес, ұлыс пен ұлттың ертеңгісі [4]. Жас ұрпақты жан – жақты жетілген, ақыл – парасатты, ой- өрісі биік азамат етіп тәрбиелеу қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Халықтық педагогикадағы ұрпақ тәрбиесіне келетін болсақ: бұрын қазақ халқының әрбір отбасы өзінің ұрпағын ақылды, ержүрек, жарамды етіп тәрбиелеуді жеке басының жұмысы деп қарамай, ұлтының, Отанының ертеңі, болашағы тұрғысынан өзінің қоғамдық борышы деп қараған. Сондықтан әрбір ата- ана баласын ар – намысты болуға, адамгершілікке , мейірбандыққа, тектілікке, кісілікке, атамекенін сүюге, Отанын қорғауға дайын тұруға баулыған.

«Рухани мұраға сүйінбеген елдің жұлдызы жанбайды демекші, заман ағымы талап етіп отырған ата-бабаларымыздың қалған әдеби мұраларымызды, халқымыздың өсиетін, өнегесін дәріптеп, дәстүрін таңғажайып тапқырлығын, олардан қалған ескірмейтін көне сөздерді, мақалдар мен мәтелдерді бүгінгі ұрпаққа ұлгі –өнеге болатындай, келер ұрпаққа тәлім-тәрбие беретіндей ғасырлар қойнауынан сыр шерткен асылмұраларымызды рухани-адамгершілік білім беруде тиімді қолдану – «Өзін-өзі тану» пәні бастауы бұрыннан болған, біздің арғы ата-бабаларымыздан келе жатқан жақсы дәстүрлеріміздің жалғасы іспеттес деуге болады.

Қорыта айтқанда, «Өзін-өзі тану» курсының бүгінгі таңда бала тәрбиелеуде маңыздылығы өте зор. Бұл пән адамды жеке тұлға ретінде тәрбиелеуге бағыт ұстайды. Әрбір жеке тұлға, жеке азамат өмірдің мәнін түсініп, өзіндік орнын табуы үшін ішкі мүмкіндіктерін аша білуі қажет.

Ғасырлар бойы ұрпақтан -ұрпаққа жеткен халқымыздың мол мұрасы осы пән арқылы келесі ұрпаққа жетіп жатса – біздің де мақсаттарымыздың орындалғаны.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Алматы: Компьютерно-издательский центр Ин-та философии и политологии МОН РК, 2002. ¾ С.
2. Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К.Калиев. — Алматы: Рауан, 1995. — С.
3. «Өзіндік таным». Рухани-адамгершілік тәрбие беру журналы. №2-5, 2003ж;
4. Самопознание.Kz «Дәуір» баспасы №7,8. 2011ж сыныптарға арналған әдістемелік құрал С.Назарбаева 2010ж;

COVID 19 - ПРИГОВОР ИЛИ НОВАЯ СТУПЕНЬ НАУКИ.

Калиева Айя Айбековна
ученица 9 «Г» класса СШЛ №2 г.Кокшетау
Алимов Архат Аликович
магистр педагогических наук по специальности биология,
преподаватель КГУ им.Ш.Уалиханова
arkhat-95@mail.ru

COVID-19 является зоонозным вирусом. Господствующей среди эпидемиологов является точка зрения, что источником вируса были летучие мыши [1, с. 156].

Затем вирус — или напрямую, или через другое животное — попал к человеку. Надо сказать, что такой переход случается крайне редко, это происходит с одним из миллиона или даже миллиарда вирусов, для этого должно совпасть множество условий. Однако если это произошло, что дальнейший процесс происходит очень активно: иммунитет очередного носителя не приспособлен к вирусу, он может быть гораздо более патогенным, вызывать серьезные осложнения и даже смерть Кроме того, он быстро размножается [1, с. 132].

Чаще всего от животных к людям переходят как раз коронавирусные инфекции COVID-19. Их так называют, потому что на электронной микрофотографии или на срезе они напоминают корону. Этот вирус часто вызывает простуду и среди людей встречается достаточно часто [1, с. 156].

На начальной стадии заболевшие COVID-19, как полагают, заразились в основном от зоонозного источника на оптовом рынке морепродуктов в Китае [1, с. 156].

В мире в 2020 году активно ведутся три проекта, которые должны позволить в ближайшем будущем получить точные сведения о конкретике происхождения вспышки. Эти проекты включают в себя ранние расследования случаев заражения коронавирусом, а также исследования на обнаружение COVID-19 у различных летучих мышей, пресмыкающихся и морских животных в южных провинциях Китая [3, с. 202].

В библиотеке научных трудов о коронавирусе, опубликованных на сайте Национального центра биотехнологической информации США (NCBI) был обнаружен любопытный материал, который опубликовали летом 2019 г. ученые из южнокорейского университета Халлима, шанхайского университета Фудань и Международного исламского университета Малайзии. Ниже наиболее интересный фрагмент доклада:

«За последние десятилетия мы видели несколько эпидемий респираторных инфекций от новых вирусов, которые произошли от животных. Инфекции, включая атипичную пневмонию (коронавирус SARS-CoV), ближневосточный респираторный синдром (коронавирус MERS-CoV) и свиной грипп серьезно угрожали мировому здравоохранению. С учетом неправильного

использования антибиотиков и массовых международных путешествий распространение устойчивых к карбапенемазам грамотрицательных бактерий вызывает серьезные опасения. Эти инфекции с эпидемическим и пандемическим потенциалом представляют огромную угрозу общественному здоровью в Азиатско-Тихоокеанском регионе и требуют более эффективной системы предотвращения и контроля», — говорится в научной работе «Появляющиеся респираторные инфекции угрожают общественному здоровью Азиатско-Тихоокеанского региона» [2].

Ученые из медицинской школы Duke-NUS в Сингапуре при этом отметили в своей работе «Вирусы в летучих мышах и потенциальная передача их животным и человеку», наличие вирусов, способных порождать эпидемии, которые передавались от летучих мышей. В частности, «речь идет о коронавирусе SARS, вирусах Hendra и Nipah. Также летучие мыши могут быть причиной распространения вируса Эбола и коронавируса MERS. Они вообще могут быть хранилищем большого количества известных и неизвестных вирусов, многие из которых могут передаваться человеку. Знания биологии и иммунологии летучих мышей ограничены, и у ученых нет ясного понимания основных факторов, влияющих на передачу вирусов от летучих мышей» [2].

В январе 2019 года сингапурские ученые опубликовали последние развернутые экспериментальные данные о том, как летучие мыши могут передавать вирусы. Специалисты из Университета Гонконга заметили, что летучие мыши являются наиболее эффективными распространителями коронавирусов, а юг Китая — идеальным местом, откуда может начаться глобальная пандемия. В их работе «Глобальная эпидемиология коронавирусов летучих мышей», можно прочесть следующее: «Летучие мыши — второй по численности вид млекопитающих и потенциальные переносчики самых разнообразных вирусов. Они являются единственной группой млекопитающих, способных к длительному полету, что позволяет им распространять вирусы и увеличивать вероятность межвидовой передачи [2].

До эпидемии атипичной пневмонии в начале 2000-х годов летучие мыши не были известны в качестве носителей коронавирусов. За последние 15 лет у них обнаружили более 30 коронавирусов с секретированными полными геномами, и намного больше, если в них нет геномных последовательностей» [3, с. 202].

В многочисленных работах китайские ученые указывали на то, что наибольшую опасность для людей представляют рынки диких животных и рестораны в Южном Китае, где продают или готовят летучих мышей. Их наличие приводит к межвидовой передаче коронавирусов и может спровоцировать разрушительные глобальные вспышки заболеваний, считают они [4, с. 242].

В ходе международной научной кооперации в 2016—2017 гг. в южных провинциях Китая поймали для исследований 1779 летучих мышей и 32 из них оказались переносчиками коронавирусов [2].

«Два новых альфа-коронавируса, коронавирус летучей мыши Rhinolophus sinicus HKU32 (Rs-BatCoV HKU32) и коронавирус летучей мыши Tylonycteris robustula HKU33 (Tr-BatCoV HKU33), были обнаружены у китайских подковоносых летучих мышей в Гуандуне и больших бамбуковых летучих мышей в провинции Гуйчжоу», — говорится в работе вирусологов Университета Гонконга. — Новые альфакоронавирусы летучих мышей подтверждают, что китайские подковоносые летучие мыши являются, несомненно, главными потенциальными хранилищами новых коронавирусов».

Планета Земля пережила, очень много смертельных инфекций, эпидемий и пандемий, и врачи всегда находили вакцины, и мы уверены, что пандемия COVID-19 не станет исключением.

Литература:

1. Аманова Ш.Т. Изучение зоонозных вирусов // Актуальные проблемы современной науки. – Москва: Наука, 2006. -190 с.
2. https://clck.ru/NC6dn
3. Гунько Э.А. Вирусы Земли. – Украина: Наука, 2001.- 250 с.

4. Новенко Д.М. Пандемия:История. – Беларусь: Эксмо, 2009.- 276 с.

ПОЗИТИВНОЕ МЫШЛЕНИЕ – ПУТЬ К УСПЕХУ

Красавская Екатерина Петровна
ученица 10"Б" класса, КГУ "Колутонская средняя школа"
Жаканова Айгуль Азимжановна
учитель самопознания, КГУ " Колутонская средняя школа "
eka.kr8@gmail.com, zhakanova_aygul@mail.ru

Однажды я задумалась, почему одни люди добиваются своей цели, а значит, и успеха, а другие, наоборот, становятся по своему развитию даже ниже, чем было раньше. В чем проблема?

И я поймала себя на мысли: «А на каком уровне буду я?»

Тогда я начала спрашивать у своих родителей про их окружение, их знакомых и родных, наблюдать за своими одноклассниками и за собой.

Каждое поколение находится примерно в одинаковых условиях: одно и то же образование, образ жизни, приоритеты. Конечно, эти пункты могут влиять на успех, но ведь есть много случаев, когда из не совсем богатой семьи выходили ученые, академики и т.д.

Тогда мелькнула мысль: «Способности?»

О, это неоспоримый факт. Но, если честно сказать, сколько людей, имея феноменальные способности, не смогли реализовать себя? И вот здесь-то я подумала: «А, может, все дело в том, что они были неуверенные или мышление у них было негативным?» Меня заинтересовала эта идея, и я решила ее более подробно изучить.

Что же такое негативное и позитивное мышление?

Негативное мышление - способ мышления, оперирующий отрицаниями, склонный к возражениям, видящий негативные стороны.

В категории проблем мыслят люди с негативным мышлением, в категории возможности - с мышлением позитивным . К негативному мышлению склонны слабые люди, которые страдают по прошлым неудачам или мечтают, что в будущем будет все классно (и одновременно боятся будущего).

Позитивное мышление — это оптимистичный взгляд на мир и происходящие события.

Приведу пример с мухой и пчелой. Для первой мир – помойка с отходами. Для второй – благоухающие цветочные поляны. И это привычная их обстановка – это и есть их образ жизни.

А ведь и также в жизни человека происходит тоже самое.

Много поучительных притч мною прочитано и в учебнике самопознания, и в интернете, в которых тоже говорится о том, как ты воспринимаешь мир, таков и он.

Есть такое выражение «розовые очки», и оно многими воспринимается негативно. А если посмотреть по-другому, большинство людей, которые добились успеха в этом мире, проявляли настойчивость, целеустремленность там, где другие отступили. Представим себе на минуту, что эти люди закинули свою идею, бросили все на полпути, потому что они стали думать, что у них ничего не получится, все плохо и т.д.

Наш мир остался бы на том же уровне, на котором был 100 или 1000 лет назад.

Их «розовые очки» помогли им рассмотреть возможность там, где другие видели только препятствия. Иногда «розовые очки» стоит снимать, чтобы критически оценивать происходящие события, сопоставлять полученные результаты с ожидаемыми. Но это совершенно не значит, что следует превращаться в пессимиста.

А ведь и у меня бывает так. Например, хочу научиться чему-либо – одно препятствие, второе препятствие и всё – я начинаю думать, ничего у меня не получится.

Как научиться мыслить позитивно?

Я просмотрела много разных видео и прочитала статьи. Выявила несколько способов:

- мотивирующие книги и видео;
- общение с позитивными людьми;
- дневник успеха;
- очищение речи от негативных слов;
- умение благодарить;
- аффирмации и афформации;
- проактивная жизненная позиция.

Мотивирующие книги и видео.

Читая книги или просматривая видео, можно изменить свои взгляды.

Общение с позитивными людьми.

Не зря говорят: «С кем поведешься, от того и наберёшься»

Хорошо, когда есть люди, которые своим примером настраивают на позитив. С ними всегда приятно и комфортно. Общение приносит удовольствие, притягивает позитивные мысли. Такие люди никогда не тянут вниз, не «подрезают крылья». Напротив, они уверенно движутся по жизни, вдохновляя и других к экспериментам и творчеству. Я бы хотела, чтобы я стала таким человеком для кого-нибудь из своих друзей или родных.

Дневник успеха.

В него следует записывать все свои достижения, начиная со школьных лет, а можно еще и раньше. Если получалось раньше, соответственно, будет получаться и дальше.

Очищение речи от негативных слов.

Слова – это идентификаторы человеческих мыслей и мировоззрения. Чем чаще человек произносит определенные слова, тем больше они влияют на его подсознание. Как мыслить позитивно, если звучит сплошной негатив? Необходимо раз и навсегда убрать из своего лексикона весь пессимизм и неуверенность, а также нецензурные слова.

Умение благодарить

Быть благодарным, значит ценить то хорошее, что есть в жизни. По принципу обратной связи, раз добрые поступки вызывают чувство признательности, то и благодарность человека в ответ притягивает к нему добро.

Охотнее помогают тому, кто это ценит и умеет сказать спасибо. Тем более что в момент благодарности человек дополнительно подчеркивает для самого себя, что ему есть за что благодарить. Позитивное мышление укрепляется позитивными словами.

Аффирмации и афформации

Аффирмации – это регулярное повторение жизнеутверждающих фраз, а афформации – позитивно заданные самому себе вопросы.

Например, «Одноклассники меня ценят и уважают» (аффирмация) или «Почему меня ценят и уважают одноклассники?» (афформация).

Позитивное мышление тесно связано с пониманием, что плохие и хорошие события в жизни человека в значительной степени определяются им самим. В большинстве случаев человек сам решает, как ему жить.

Умение брать ответственность за свою жизнь на самого себя – и есть проактивность.

Как мыслить позитивно, если «плывешь по течению» и проявляешь пассивность? Активная жизненная позиция отгоняет пессимизм, поскольку человек осознает, что именно от него зависит, будет успех или нет. Для достижения поставленной цели, он берет под контроль свои мысли, позитивно начинает оценивать свои возможности. Успех приходит к тому, кто ждет и верит в него.

Для себя я выбрала многие способы.

Я стараюсь мыслить позитивно. Когда у меня бывает плохое настроение, по-другому, негативным, я занимаюсь любимым делом: спортом или пением, или рисованием.

Из каждого негативного случая нужно извлекать пользу.

Например, пошел дождь, а у тебя были планы, погулять с друзьями в парке. Можно выбрать два варианта: остаться дома и слушать музыку, а можно устроиться вместе с друзьями в беседке и посоревноваться в рассказывании смешных случаев.

Достижение успеха становится возможным только тогда, если в него верить и прикладывать для этого все возможны усилия, отгоняя и тень сомнений.

Литература:

1. Википедия. Интернет
2. Дейл Карнеги « Как перестать беспокоиться и начать жить»
3. Иван Зимбицкий «11 различий в мышлении богатых и бедных»

ОТБАСЫ МЕН БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

№2 ДБОММИ, 11 А сынып оқушысы
Қуанышева М.Р.
№2 ДБОММИ, ағылшын тілі мұғалімі,
ТАУ университетінің педагогика және психология магистранты
Нуракенова А.Қ.
«Тұран-Астана» университеті, Педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
Иргебаева Н.М.
sem.pav.2011@mail.ru

Бұл мақалада бала тәрбиесіне негізгі тікелей байланысы бар орта: отбасы мен білім беру мекемелерінің ықпалдастығы қарастырылады. Бала – жасы кәмелетке толмаған, жан-жақты тәрбиені қажет ететін, болашағынан көп үміт күттіретін жеке тұлға. Балаға тәрбие берушілер: *отбасы*, ата-ана, мектеп, мұғалім, қоршаған орта, жолдастар. Аталған орталар ынтымақтастығы арқылы бала тәрбиесін тиімді жүзеге асыру жолдары тұжырымдалған.

Кілтті сөздер: отбасы, отбасы функциялары, тәрбие, ынтымақтастық.

Баланың алғашқы әлеуметтену ортасы – отбасы. Адамның тұлғалық сапаларының жетіліп, қалыптасуы отбасындағы өзара қарым-қатынаспен тікелей байланысты. Отбасының баланың дамып, қалыптасуындағы ролін алмастыратын ешбір орта осы уақытқа дейін болған емес. Отбасының негізгі қызметі өмірге бала әкеліп, ұрпақ сабақтастығын, адамзат өмірін жалғастырумен қатар, баланы тәрбиелеп, мәдени-тарихи құндылықтарды бойына сіңіру, аға ұрпақтың тәрбиесін, әдет-ғұрпын сақтауға үйрету арқылы саналы, дүниетанымы кең азамат етіп тәрбиелеу. Баланың алғашқы әрекеті сыртқы заттық ортамен тікелей байланысты. Сыртқы іс-әрекетті бала әдетте ересектермен бірлесіп, олармен бірге жасайды, ол отбасында басталады.

Выготский, әрбір психикалық функцияның өмір сахнасында екі рет көрінетінін атап көрсеткен – алғашқысы ұжымдық, әлеуметтік іс-әрекет, одан кейінгісі баланың ішкі ойлау тәсілі [1, 40б].

Алғашқы отбасындағы өзара түсіністік, ата-ана, аға, әпкелерімен өзара қарым-қатынас нормалары, жағымды әдеттер адамның ары қарайғы дамуында, басқа ортаға адаптациялануында үлкен рөл атқарады.

Л.С. Выготский психиканың дамуы туралы мәдени-тарихи концепциясында тұлға дамуында әлеуметтік ортаны тек бір фактор ретінде емес, ең басты даму көзі деп қарастыруды ұсынады. Баланың дамуында бір-бірімен тұтасып өрілген екі сызықтың болатынын: біріншісі табиғи пісу жолымен жүреді, екіншісі мәдениетті меңгеру, мінез-құлық және ойлау тәсілдерін меңгеруден тұрады деп санайды. Выготскийдің теориясында ойлаудың және басқа да

психикалық функциялардың дамуы олардың өздігінен болмайды, ол «психологиялық құралдарды» пайдалануының арқасында тіл, жазу, санау жүйесі сияқты белгілер мен символдар жүйесін баланың пайдалануынан туады [2,32б]. Ал баланың отбасында басталған тұлғалық сапаларының ары қарай ғылыми негізде ұйымдастырылуы білім беру мекемелерімен ынтымақтастықты талап етеді. Тек басқа адамдармен бірлестіктегі іс-әрекет бала дамуының басты көзі болып табылады. Сана диалог арқылы дамиды: баланың ересектермен диалогы немесе ересектердің бір-бірімен диалогы. Адам өзімен өзі қалғанда да қарым-қатынастың функциясын сақтайды. Выготский: «сөзді үлкен әлемнің кіші бөлшегі, организмнің тірі клеткасы, космосқа қатысты атом» ретінде санайды. Л.С. Выготский адамның дамуын – жаңа мүмкіндіктердің жинақталу кезеңінің жаңа дағдарыс кезеңімен алмасатын сатылы процесс деп қарастырады [3, 1б]. Бұл түсінік адамзат дамуының теориялық негізін қалайды. Выготскийдің «жақын даму аймағы» түсінігі баланың әзірге өзінің орындауға мүмкіндігі жетпейтін, тек ересектермен бірлікте және солардың арқасында жүретін әрекеттер кеңістігі болып табылады..

Баланың әлеуметтік ортаға ену жолы,сонымен қатар жас ерекшелік кезеңдеріндегі дағдарыс әр адамда әр түрлі мерізімге созылады, соның ең күрделі кезеңі отбасында өтетіндіктен ата-ананың тұлғаның даму теориясынан хабардар болуы қажеттілік.

Отбасы – некеден (ерлі-зайыптылықтан), туыстықтан, жекжаттықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасы қатынастарын нығайтып, дамытуға септігін тигізуге арналған мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерге байланысты адамдар тобы [4].

Отбасы – педагогикалық қатынас субъектісі. Бала үшін отбасы – ең алғашқы да аса белсенді тұлғалық қалыптасу көзі. Осыдан отбасында қабылданған көзқарастар, салт-дәстүрлер, ұстанымдар, әрекет-қылық үлгілері тұлға микроэлементіне бастау беріп, оның барша өмірінің негізгі сипатына ықпал етеді [5, 196 б.].

Отбасы әлеуметтік тұрғыдан қоғамда бірнеше негізгі функцияны атқарады, оның ішінде репродуктивтік (қайта өндіру), экономикалық (өндіру және тұтыну), қорғау (қауіпсіздік, денсаулықты сақтау), әлеуметтендіру (балаларды тәрбиелеу, аяқтандыру), коммуникативті (отбасындағы қарым-қатынас), т.б [6, 1б]. Осындай күрделі міндет ата-аналардың құзырында. Орыс педагогы В.А. Сухомлинский: «Тәрбие – ол балалармен үздіксіз рухани тілдесу. Және өз балаларыңызды сүйе отырып, оларды сізді сүюге үйретініңіз, үйретпесеңіз – қартайған шағыңызда көз жасыңызды төгесіз» [7, 5б.] деп тәрбиеде қателесудің қасіретін атап көрсетеді. Әлемнің екінші ұстазы әл- Фарабидің әйгілі: «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» [8, 1б] деп санауының мәні бала тәрбиесінің қаншалықты маңызды екендігін айғақтайтын басты дәлел.

Отбасы тәрбиесі адамзаттың өз қажеттіліктерін қанағаттандыруымен байланысты отбасының пайда болуынан бастау алады. Отбасы, оның мүшелерінің міндеттері атақты философ ойшылдардың еңбектерінен тыс қалмаған. Отбасы тәрбиесінің мәселелері педагогика ғылымының дамуы барысында нақты ғылыми-теориялық және әдістемелік мазмұнға ие бола бастады. К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, П.Ф. Лесгафт және басқалар балалар тәрбиесін ұйымдастыруда олардың даралық ерекшеліктерін, бейімділіктерін, дене-күш және психологиялық даму денгейін ескеру керектігіне ерекше көңіл бөлген. Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, Блонский, В.А. Сухомлинский бала тәрбиесіндегі теориялық мәселелермен қатар оның практикалық әдіс тәсілдерді, баланы 9 жасынан еңбекке араластыру мәселесін қарастырған. Қазіргі зерттеулерде баланың отбасындағы қарым-қатынасындағы іс-әрекетін ұйымдастыру, салауатты өмір салтын құру, мектеп пен отбасы ара қатынасы т.б. мәселелері өзекті мәселе болып табылады.

Тәрбие – бұл жеке адамның қоғамдық тәжірибені игеруге бағытталған белсенді іс-әрекетін қолдап, қуаттаушы, әрі ұйымдастырушы мақсат-бағдарлы, әрі саналы орындалатын педагогикалық үдеріс [9, 56 б.]

Ал ынтымақтастық – түрлі мүдделі топтардың бейбіт қатар өмір сүру жағдайында экономикалық, саяси-әлеуметтік, рухани-мәдени және халықаралық мәселелерді бірлесіп шешудегі қабілеттілігі [10,1 б.].

Отбасындағы тәрбиенің субъектілері – ата-ана мен бала, әлеуметтік мақсат, міндет, педагогикалық тәсілдер, әдістер. Осы элементтерді біріктіретін негіз – іс-әрекет.

Ұйымдастырылған мақсатты жүзеге асыруда іс-әрекет болмаса, тәрбие де болмайды. Отбасындағы тәрбиенің маңыздылығы ата-ананың басшылығымен, бақылауымен әртүрлі іс-әрекетке (оқу, еңбек, ойын, қарым – қатынас т.б.) балаларды араластыруда.

Отбасындағы басты мәселелердің бірі – баланың тіршілік әрекетін ұйымдастыру: баланың тәртібі, міндеттері, қойылатын талаптар, оның үй еңбегіне қатысуы, оқу-әрекеті, бос уақытын,ұйымдастыру.

Сондай-ақ В.Сухомлинский "Отбасы мен мектеп тәрбиесі біріккенде ғана толық тәрбие болады" дей отырып, бала тәрбиесінде білім беру ошақтары да алғашқы маңызды орталардың бірі [11, 31б.] деп санайды.

Баланың отбасында негізі қаланған көзқарасы және нанымы, мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін ары қарайғы дамуында білім беру ұйымдары оқытуда мектеп шешуші рөл атқарады. Мемлекет балаларды тәрбиелеуде отбасына мектеп арқылы көмектесіп, отбасылық тәрбиенің мазмұны мен ұйымдастырылуына басшылық жасайды. Мектеп пен отбасы бірлесіп күш жұмсай отырып, жас ұрпақтың жан-жақты дамуына ат салысады. Ал білім беру ұйымдарының, мектептің отбасымен және қоғаммен байланысы, негізінен, сынып жетекшілерінің жұмысы арқылы жүзеге асады.

Осыған орай мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тағы бір түрі - педагогикалық насихат, яғни ата-аналардың психологиялық педагогикалық сауатын ашу. Насихат жұмысы оқыту мен тәрбие міндеттерін шешуге әсер етеді. Осы тұрғыдан педагогикалық-психологиялық білім негіздерімен ата-аналарды қаруландыру мектеп алдында тұрған міндеттердің бірі.

М.Жұмабаев "Ата-аналар баланы тәрбиелегенде дәл өзіндей етіп тәрбиелеуге тырыспау керек, олар баланы өзінен күшті етіп тәрбиелеуі тиіс. Өйткені олардың заманы ата-аналарының өмір сүріп отырған заманына қарағанда анағұрлым күрделі талабы жоғары болатынын ұмытпаған жөн"[12, 1б.] деп санаған.

Мектептің, отбасының басты мақсаты – қазіргі заманның талаптарына сай балаларды және жастардың мамандық таңдауы, арнайы орта және жоғары оқу орындарына түсуге, еңбек етуге даярлығы осы екі құрылымның өзара ынтымақтастығымен байланысты.

Сөйтіп, біздер отбасы мен білім беру мекемелерінің бала тәрбиесіндегі ынтымақтастығының балалардың әлеуметтенуіндегі мәні туралы ғалымдардың пікірлерін талдай келе мынадай қорытынды жасадық:

1. Отбасы - ғасырлар бойы адам баласы тәрбиесінің негізі, белгілі дәстүрлердің, өнегелердің сақтаушысы. Олай болса, әр қоғамдық экономикалық жағдайлар мен байланысты отбасының негізгі функциясын орындап, бала дмауының түрлі кезеңдеріндегі дағдарыстарды дұрыс түсініп, оның отбасындағы әлеуметтенуінің теориялық негіздерін ата ананың басшылыққа алуы;
2. Ата-ананың психологиялық және педагогикалық сауатын көтеру;
3. Мектеп - өзгеріп отыратын жағдайлар мен құбылыстарды ажырата білетін, жасампаз шығармашылық тұрғысынан әр құбылысқа баға бере қарайтын, болашақ мамандық иелерін, қоғам мен заман талабына сай талаптарды көре біліп, іс жүзіне асыратын жеке тұлға әзірлейтін мемлекеттік мекеме.
4. Білім беру мекемелерінің негізігі қызметі баланы білім әлеміне енгізіп, саналы тұлға етіп тәрбиелеу. Ол мекемелердегі оқу тәрбие процестері және оларды ұйымдастыру мен оқытушы тәрбиелеуші мамандардың жалпы білім беру ұйымдарының қызметі ғылыми негізде, дидактикалық талаптарға сай жоғары талап деңгейінде ұйымдастырылуы тісті. Тәрбие берудің ажырамас бөлігі - ол мектеп. Мектеп - өзгеріп отыратын жағдайлар мен құбылыстарды ажырата білетін, жасампаз шығармашылық тұрғысынан әр құбылысқа баға бере қарайтын, болашақ мамандық иелерін, қоғам мен заман талабына сай талаптарды көре біліп, іс жүзіне

асыратын жеке тұлғаның дамуын қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік мекеме. Оқу мен тәрбиенің нәтижесінде әлеуметтену процесі қарқынды жүруіне байланысты оқушыда жаңа сапалар қалыптасып, дамиды.

«Ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы – әлем елдерімен терезесі тең қатынас құратын, әлем картасынан ойып орын алатын тәуелсіз мемлекет атану еді. Ендігі ұрпақ – мәңгілік қазақтың перзенті...», - деп Елбасы Н.Ә.Назарбаев айтқандай, әрбір ісіміз, мұратымыз ел іргесін бекітуге, халықтың береке-бірлігін бекемдеуге негізделуі тиіс [13, 1-3 бб.]. Отбасы мен білім беру мекемелерінің бала тәрбиесіндегі бірлескен ынтымақты іс әрекеті үнемі ізденісті талап ететін динамикалық процесс. Бала тәрбиесі мемлекеттікті сақтаудағы күн тәртібіндегі басты мәселе.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. "Педагогическая психология" Мәскеу, 1991 ж, 40 б.
2. Выготский Л.С. "Педагогическая психология" Мәскеу, 1991 ж, 32 б.
3. www.psychologos.ru сайты
4. "Қазақстан Республикасының Неке және Отбасы Заңнамасы" - 1-бөлім, 1-тарау, 1-бап, 1.29-тармақ.
5. Бабаев С.Б. "Жалпы педагогика" Алматы, 2011 ж., 196 б.
6. Түсіндірмелі сөздік www.sozdik.net
7. В.А.Сухомлинский "Школа радости" Киев, 1972 ж., 5б.
8. Қалиев С., Иманбекова Б. Халық педагогикасының ауыз әдебиетіндегі көрінісі және оны орта мектептің оқу-тәрбие үрдісіне пайдалану.-Алматы, 2010.
9. Бабаев С.Б., Оразов Ш.Б., Бабаева Қ.С., Алматы, 2018 ж., 56 б.
10. Республиканский научно-популярный журнал "Ұлттық тәрбие " - Алматы, 2017 ж №04.
11. В.А.Сухомлинский "Школа радости" Киев, 1972 ж., 31 б.
12. sabaqtar.kz сайты "Отбасы және тәрбие" - 2014 ж.
13. "Қазақстан Республикасының Неке және Отбасы Заңнамасы" - 1-бөлім, 1-тарау, 1-бап, 1.29-тармақ.

Дулатбеков Н.(Жалпы редакциясын басқарған) Ювенология. – Астана, 2010.

14. Семья и родительство –21 век.(Сборник научных трудов). – Курган, 2009.

ПИРСИНГ ГЛАЗАМИ ПОДРОСТКОВ.

Маликова Наргиза Азаматовна
ученица 7 класса, СШЛ №18 имени Сакена Жунусова, г. Кокшетау
Калиева Сауле Ануаровна
учитель русского языка и литературы СШЛ №18 имени Сакена Жунусова, г.Кокшетау
saule.caliewa@yandex.ru

Наверное, мало найдётся людей, которые хоть раз в жизни не подумали бы о возможности взять пример с друзей, коллег или знаменитостей и сделать себе пирсинг на какую-нибудь область тела. Актуальность темы очевидна, ведь в современном мире мода на пирсинг всё больше завоевывает молодежь.

В последнее десятилетие пирсинг незаметно перешел в разряд модных атрибутов практически всех социальных и возрастных групп людей. В наши дни он практически утратил религиозный смысл и играет лишь роль украшения.

Узнаем, что же говорит о пирсинге религия. Позиция религии по данному вопросу однозначна: «Ясно, что прокалывание носа для вдевания колец из серебра или золота, категорически запрещено, поскольку эта красота не оправдывает причинения боли (из-за

прокалывания). Подобная традиция практикуется у представителей малочисленных племен, и она расходится с понятием эстетики в отличие от украшений в ушах, что является красотой для всех женщин повсеместно» (Тухфат аль-мухтадж. т. 9, с. 195)

Отдел фетв Духовного управления мусульман Казахстана (далее ДУМК) запрещает внесение любых изменений во внешность. «Пророк (мир ему и благословение Аллаха) сказал: «Аллах проклял тех женщин, которые делают татуировки другим, и тех, кому делают татуировку. Тех женщин, которые удаляют волосы на лице себе или другим либо просят об этом других (выщипывают брови, изменяя их форму, делая более тонкими). И тех женщин, которые подпиливают свои зубы (делают искусственные расщелины между ними), тем самым прихорашиваясь», — говорится в одном из статей, принадлежащих данному объединению. К греховным деяниям относит он пирсинг и татуировки.

Взгляд медиков на эту процедуру тоже неодобрительный: каждый пятый пирсинг, по статистике, заканчивается инфекцией или аллергической реакцией. От осложнений в ходе выполнения самой процедуры не застрахован даже самый опытный специалист в области пирсинга. Каждый клиент имеет уникальные анатомические особенности кровообращения, и поэтому предсказать, насколько вероятно опасное кровотечение, практически невозможно – особенно если речь идет о проколе зоны, изобилующей кровеносными сосудами. Английское исследование, проведённое в 2005 году на группе из 10 503 человек старше 16 лет, выявило осложнения пирсинга в 31 % случаев; в 15 % потребовалась профессиональная медицинская помощь; в 0,9 % случаев осложнения были настолько серьезными, что потребовалась госпитализация.

Как мы видим, запретов к пирсингу достаточно. И, как все новое и запретное, он стал для подростков одним из излюбленных способов продемонстрировать свою индивидуальность и заявить протест против старых традиций.

Как мои сверстники относятся к пирсингу? Это способ самовыражения или бездумное следование моде? Знают ли подростки о рисках, связанных с процедурой пирсинга? Эти и другие вопросы я решила осветить в данной статье. Узнать, что думают по данным вопросам мои ровесники, мне удалось благодаря проведенному опросу.

В опросе принимали участие учащиеся 7 класса КГУ «Средняя школа-лицей №18 имени Сакена Жунусова» г. Кокшетау в количестве 24 человека. Анкетирование проводилось анонимно, с согласия школьников. Проанализируем результаты анкетирования.

На вопрос: « Как вы относитесь к пирсингу?» я получила следующие результаты: 30% - отрицательно, 10% - положительно, 60% - нейтрально.

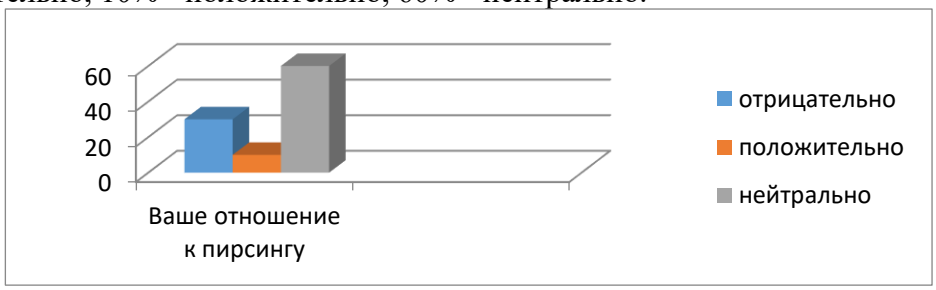

Выяснилось, что у 100% ребят пирсинга нет.

Я решила узнать, по какой причине молодые люди делают пирсинг и получила следующие ответы: 60 % ребят ответили, что это модно; 23% - это помогает обратить на себя внимание; 17 % - это украшает тело.

Следующий мой вопрос звучал так: «Считаете ли вы процедуру пирсинга абсолютно безопасной?» 90% опрошенных убеждены, что пирсинг, выполненный квалифицированными специалистами, безвреден, 10 % затруднились ответить на данный вопрос.

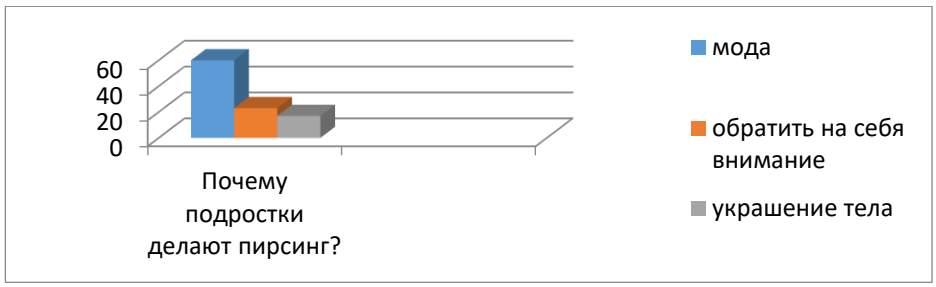

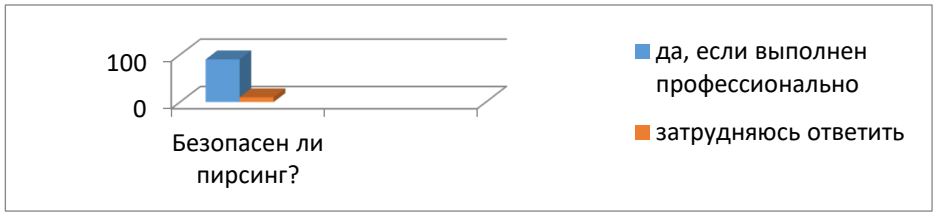

Далее я поинтересовалась, может ли, на их взгляд, пирсинг повлиять на профессиональную деятельность в будущем? 38% ответили – да; 25% - нет; 37% - не знают.

Мне было интересно узнать, планируют ли ребята сделать пирсинг в будущем. Как оказалось, 58% ребят не собираются делать, 4% - планируют, 38% - не задумывались над этим.

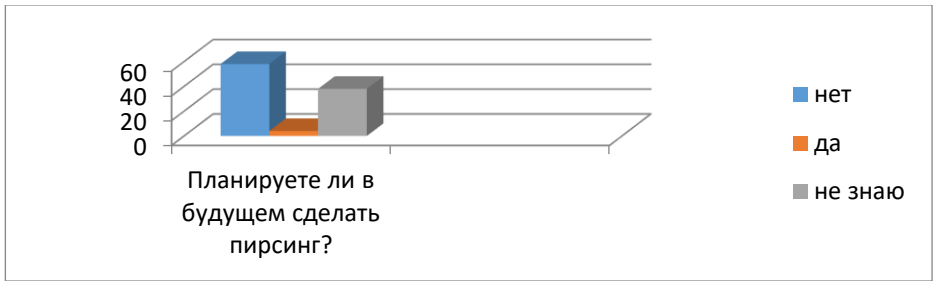

87% опрошенных знают о влиянии пирсинга на организм человека, 13% хотели бы узнать больше.

Таким образом, я получила ответы на вопросы, которые меня интересовали, и сделала следующие общие выводы: большинство учащихся относятся к пирсингу нейтрально. Большая часть опрошенных считает, что пирсинг - это лишь дань моде.

Если говорить о безопасности пирсинга, то ответы сверстников сводятся к тому, что безопасность и последствия пирсинга напрямую зависят от профессионализма мастера.

Если человек хочет сделать пирсинг, ему стоит ответственно отнестись к выбору салона, прочитать отзывы и учесть рейтинг, так как все эти критерии повлияют на здоровье человека во время процедуры и после нее. Были среди опрошенных те, кто не против пирсинга, считая, что это выбор каждого человека.

Делать пирсинг или нет - выбор каждого человека. Никто не в праве осуждать кого-либо за его решение. Люди делают их из разных соображений, но в наше время чаще всего их делают подростки, желающие таким образом выделиться из толпы и воспринимают это как способ самовыражения. И это обстоятельство заставляет задуматься над вопросом: разве нет других форм самовыражения?

В статье я выразила точку зрения своих ровесников на проблему пирсинга . И тот факт, что 4% опрошенных, не имеющих пирсинга в настоящее время, все же планирует сделать прокол в будущем, делает актуальным продолжение данного исследования.

Литература:

1. Тухфат аль-мухтадж. т. 9, с. 195.

2. 365info.kz https://365info.kz/2019/04/nakladnye-resnitsy-i-naroshhennye-nogti-haram-dumk
3.https://vk.com/@cmpkirov-mify-i-pravda-o-pirsinge
4.Социальное изучение отношения людей к пирсингу и татуировкам, как общественному явлению.
https://www.survio.com/survey/d/I7G4Z8B9L7L4I1X3H

БАСКЕТБОЛ КАК ФАКТОР ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНИКОВ

Пшеничного Захара Андреевича
ученика 7 класса, Многопрофильной гимназии №5 «Тандау», г. Кокшетау
Шарипова Нурсулу Кадырбековна
учитель физической культуры,
Многопрофильной гимназии №5 «Тандау», г. Кокшетау
nursulu777@mail.ru

В статье показана необходимость комплексного развития умственных и физических способностей для достижения успеха в профессиональной деятельности, что является важным аспектом совершенствования современной системы физического воспитания школьников. Показано, что одним из наиболее эффективных средств гармоничного сочетания умственного и физического развития школьников является баскетбол. В этой связи баскетбол может применяться в качестве одного из средств профессиональной подготовки школьников. Ключевые слова: баскетбол, гимназисты, физическое воспитание, профессиональная подготовка.

Введение.

Задача профессиональной подготовки учащихся должна опираться на закономерности развития профессионально важных психофизиологических качеств школьников. А базой такой подготовки, по мнению ряда авторов [1,2,3,6,8], является гармоничное сочетание физического, психологического и интеллектуального развития. Поэтому процесс физического воспитания школьников должен, с одной стороны, подчиняться принципам физического совершенствования, а, с другой стороны, способствовать росту профессионализма в избранном виде деятельности и опираться на личностные особенности учащихся школ исследуемого профиля [4,5,7,9]. Кроме того, физическое воспитание школьников должно служить цели укрепления здоровья, поскольку здоровье является основой профессионального совершенствования [4,5,7]. Одним из наиболее распространенных видов спорта в физическом воспитании школьников является баскетбол. В этой связи является уместным рассмотреть вопрос о роли баскетбола как фактора гармоничного сочетания различных аспектов развития – умственного и физического.

Цель работы – на основе анализа литературных данных и собственной аналитической работы определить специфику баскетбола как фактора гармоничного сочетания умственного и физического развития школьников.

Методы исследования: анализ литературных данных, метод анализа практической работы по физическому воспитанию школьников, обобщения опыта работы со школьными баскетбольными командами.

Результаты исследования. Как показывает передовой опыт человечества, современный мир требует не только высокой физической подготовки, но и развития психики и интеллекта [156,157,158,159,160,161,162]. До высот мирового значения практически во всех областях доходят люди с высокими показателями, как физического состояния, так и интеллекта и психических способностей. Поэтому и развивать физические качества надо наравне с умственными и психическими. Этот вопрос касается, прежде всего, школьной молодежи -

основы будущего общества. В этой связи рассмотрим исторические основы гармоничного развития человека.

В древние времена, когда от развития физических качеств, технических навыков и умений зависела жизнь, физическому воспитанию придавалось важнейшее значение. "Он не умеет ни читать, ни плавать", - говорили в Древней Греции, желая подчеркнуть полную несостоятельность человека [9]. Проблема гармоничного единства умственного и физического развития поднималась во времена античности, средневековья, эпохи возрождения [106]. Эта идея получила свое развитие в 19 и 20 столетьях благодаря работам П.Ф. Лесгафта [10] и развития системы физического воспитания. И особую актуальность приобретает эта проблема в настоящее время, когда, с одной стороны, растет умственная и психическая нагрузки у школьников, а, с другой стороны, спорт становится все более профессиональным, и все меньше возможностей остается для применения физкультуры как средства гармонизации умственного труда. Ведь повышение умственных и психических нагрузок без оптимальной их компенсации физической активностью приводит к существенному ухудшению общего состояния здоровья, которое, в свою очередь, отражается и на профессиональной подготовке, как это видно из рисунка. Особую актуальность эта проблема приобретает для учащейся молодежи, среди которой особое место занимают гимназисты технических и гуманитарных школ. Это именно тот контингент, для которого характерен большой объем работы, требующей высокой концентрации, внимания, памяти, кропотливости. Такой вид умственной работы является одним из наиболее утомляющих, и, естественно, должен гармонично сочетаться с двигательной активностью, которая дает достаточную нагрузку как на сердечно-сосудистую и дыхательную системы, так и на опорно-двигательный аппарат.

На первый план в трактования здоровья в этом случае выходят показатели (элементы) психофизического соединения, которые обеспечивают взаимодействие биологической составляющей и социально-технической среды. При этом одни авторы [1,3,4] обращают внимание на то, что здоровье является "наиболее важным" из аспектов профессионализма, другие [5,7,9], что оно отображается в "психофизической готовности специалиста" и состоит из следующих компонентов: достаточной профессиональной трудоспособности; наличия необходимых резервов физических и функциональных возможностей организма для своевременной адаптации к быстро меняющимся условиям производственной и внешней среды, объема и интенсивности работы; способности к полному восстановлению в заданном лимите времени; присутствия мотивации в достижении цели [11]. Все эти условия могут быть реализованы при достаточном уровне физической нагрузки школьников.

Развитие умственной работоспособности и баскетбол. На эффективность игровой деятельности баскетболиста влияют его интеллектуальные качества, особенности типа нервной системы, способность к тактичному мышлению [9,11]. В баскетболе необходимы специальные интеллектуальные качества: скорость и объем зрительного восприятия, скорость проверки информации, развитое оперативное мышление, кратковременная память, стойкость внимания, стойкость к сбивающим факторам и др. [11]. Большой объем и высокая интенсивность тренировочных и соревновательных нагрузок, необходимость быстрых и точных дифференцировок приводят к повышению силы и подвижности нервных процессов. Специальное развитие этих качеств определяет успешность тактической подготовки баскетболистов. При этом важно учесть, что необходимаадекватная оценка умственной работоспособности [4,9,11]. Большое значение в баскетболе имеет способность мозга к предвидению событий [4,9,11]. Игроку приходиться постоянно вычислять вероятность будущих изменений на площадке, угадывать возможные передвижения игроков, определять время и место появления мяча или игрока даже в том случае, если он видит лишь часть траектории их движений. Эта способность заметно возрастает по мере повышения спортивного мастерства. Мастера спорта и перворазрядники почти в 2 раза лучше решают подобные задачи, чем спортсмены II и III разрядов, и в 3-6 раз лучше, чем новички [9,11]. Все эти данные указывают на то, что процесс совершенствования специальных умственных способностей баскетболистов подвергается управлению и требует специальной работы. Роль зрительного

внимания при игре в баскетбол. Известно, что большее количество информации во внешнем мире (до 80-90 %) человек воспринимает благодаря зрению [4,9,11]. При этом глаз не просто "перерисовывает" в мозге полученное извне изображения. По зрительным каналам передается в высшие отделы мозга лишь самое необходимое, самое значимое для человека в данный момент. Это очень облегчает сбор информации и зрительное ориентирование в пространстве. По мере приобретения опыта мозг может воспринимать не все детали окружающего мира, а сразу цели, обобщенные образы, которые ускоряют обработку зрительных впечатлений. При утомлении у игрока зрение ухудшается, и это снижает результативность его действий. Для точного выполнения различных приемов, особенно бросков, очень важна способность зрения оценивать удаленность предметов в пространстве. По этой способности, объему воспринимаемого пространства и остроте зрения баскетболисты занимают одно из первых мест среди спортсменов других видов спорта. При этом следует учитывать, что чем больше в упражнениях применяются зрительные сигналы, тем больше совершенствуется зрительный аппарат баскетболиста. Особенно велико влияние баскетбола на внутренние мышцы глаз, от которых зависит приспособление глаз к видению на разных расстояниях [4,9]. Занятие баскетболом тренируют внутренние мышцы глаз и потому является средством предупреждения и лечения близорукости. Точность действий у баскетболистов зависит не только от состояния зрения, но и от сочетания движений глаз и рук. От точности этого наведения зависит четкость изображения, получаемого мозгом. Это происходит потому, что каждый глаз посылает мозгу свое изображение. Лишь при четкой координации движений обеих глаз в мозге возникает единое изображение, которое обеспечивает высокую эффективность выполняемых движений. У баскетболистов такое идеальное согласование встречается намного чаще, чем у лиц, которыене занимаются систематической тренировкой. В конце тренировочных занятий и после соревнований согласованность движений глаз может временно ухудшаться. Эти явления больше выражены у менее квалифицированных и более юных баскетболистов [9,11].

Выводы.

1. На основании литературных данных удалось установить, что проблема повышения уровня профессионализма в любом виде деятельности требует высоких показателей состояния здоровья и наличия определенных психофизиологических свойств и особенностей мышления.
2. Баскетбол является прекрасным средством физического, психологического, интеллектуального развития, воздействующим разносторонне и многопланово.
3. Подготовка студенческих баскетбольных команд имеет свои сложности в связи противоречием в задачах, связанных с необходимостью стремления к максимальным спортивным результатам, и необходимостью профессионального совершенствования в избранной профессии. В перспективе дальнейших исследований предполагается экспериментальная проверка эффективности применения баскетбола как фактора гармоничного сочетания умственногои физического развития школьников.

Литература:

1. Алькова С.Ю. Реализация дифференцированного подхода в физическом воспитании на основе субъектного опыта школьников// Теория и практика физ. культуры. - 2003. - N 4. - С. 10-12.
2. БатуринаВ.Г. Физическое воспитание школьников-пианистов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Л., 1972.
3. Бизин В.П., Гуменный В.С. Физическая подготовка школьников первого курса политехнических школ // Физическое воспитание школьников творческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2003. - N 2. - С. 85-93
4. Билогур В.Е. Обоснование содержания теоретико-методического обеспечения физического воспитания школьников// Физическое воспитание школьниковтворческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2002. - N 1. - С. 94-98.

5. Виндюк А.В. Домашние задания как одна из форм самостоятельной деятельности по физической культуре// Физическое воспитание школьников творческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2002. - N 1. - С. 88-94
6. Виндюк О.В. Двигательная активность - основа здорового образа жизни // Физическое воспитание школьников творческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2003. - N 1. - С. 72-75.
7. Ермаков С.С. Интернет в системе подготовки подростков к самостоятельным занятиям физической культурой // Физическое воспитание школьниковтворческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2002. - N 2. - С. 86-91.
8. Ермаков С.С. Педагогические условия обеспечения занятий со студентами с ослабленным здоровьем // Физическое воспитание школьников творческих специальностей / ХГАДИ (ХХПИ). - Харьков, 2003. - N 1. - С. 66-71.
9. Козіна Ж.Л., Воробйова В.О. Особливості методики підготовки баскетболісток в умовах педагогічного вуза // Физическое воспитание и спорт в высших учебных заведениях: интеграция в европейское образовательное пространство // сборник статей под ред. Ермакова С.С. / международная электронная научная конференція, г.Харьков, 26 апреля 2005 года. – Харьков, ХДАДАМ (ХХПІ), 2005. – С. 176-182.
10. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения / сост. И.Н. Решетень. – М.: Педагогика, 1988. – 400 с. – (Педагогическая б-ка)
11. Макеева В.С. Баскетбол как средство профессионально-прикладной подготовки будущих учителей начальной военной подготовки //Формы и методы активизации учебного процесса по физическому воспитанию школьников выс

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ПОДРОСТКА

Сверчук Яна Евгеньевна
ученица 11 класса ГУ «Новоколутонская средняя школа»
Стрижак Ирина Александровна
учитель географии и самопознания ГУ «Новоколутонская средняя школа»

Современный мир все чаще и чаще бросает человечеству всё новые вызовы. Развитие техники и технологий, создание новых материалом, развитие биотехнологий, быстрое изменение информации – этот ряд можно продолжать. Актуальность данной работы заключается в том, что настоящее время падает уровень духовности людей. Рядом с этими положительными сторонами современного мира на другой чаше весов – безнравственность, эгоизм, потребительство, агрессивность, пьянство, наркомания и другие пороки. Конечно, дети и подростки быстрее ориентируются в новых телефонах, быстрее учатся работать с новой информацией. Большинство подростков часто испытывают стресс, провоцируют конфликты. Очень часто взрослые люди не умеют с ними справляться, а дети и подростки тем более. Случается так, что оказавшись один на один с неизвестной информацией, теряют под ногами почву. Конечно же, ребенок ждет помощи. Получить ее в первую очередь он должен в семье. Именно в семье закладываются все нравственные основы, фундамент дальнейшей жизни ребенка, а также основы психического здоровья.

По определению Всемирной организации здравоохранения, психическое здоровье, или духовное, душевное - это состояние благополучия, при котором человек может реализовать свой собственный потенциал, справляться с обычными жизненными стрессами, продуктивно и плодотворно работать, а также вносить вклад в жизнь своего сообщества. (1) Психическое здоровье включает в себя высокое сознание, развитое мышление, большую внутреннюю моральную силу, побуждающую к созидательной деятельности. В настоящее время одним из

приоритетных направлений является охрана и укрепление психического здоровья. Начало формирования психического здоровья, по нашему мнению, начинается в семье.

Многие ученые-педагоги занимались проблемами семейного воспитания еще в прошлые века. Среди них можно назвать, например, Песталоцци, швейцарский педагог, один из крупнейших педагогов-гуманистов конца XVIII - начала XIX века, считает, что лучшей средой воспитания «человечности» в ребенке является социальная атмосфера семейной любви. Этот педагог был страстным сторонником семейного воспитания. Он говорил, что идеал воспитания и обучения – воспитание и обучение в семье, где «мать должна давать ребенку нравственную пищу для его физического развития; глаз матери должен постоянно следить за всеми душевными изменениями, происходящими с её ребенком». Свои мысли он развил в сочинениях «Гертруда» и «Как Гертруда учит своих детей». Растущей личности необходимо дальнейшее развитие и совершенствование тех нравственных и идеологических начал, которые вложили в его систему мировоззрения родители.(2) Великий педагог говорил, что заменой семейному воспитанию школы никогда в жизни стать не смогут; они могут служить миру в качестве дополнения к такому воспитанию и для заполнения его пробелов. Их высшая цель может состоять лишь в том, чтобы закрепить, усилить и расширить для своих целей дух семейной жизни. Именно родители оказывают наибольшее влияние на воспитание, на формирование нравственных качеств детей. Проблемы воспитания изучали и такие педагоги, как Ян Амос Коменский. В своей «Великой Дидактике» он сформулировал необходимость воспитания: «Рожденным людьми, безусловно, необходимо воспитание для того, чтобы они были людьми, а не дикими животными, не бессмысленными зверями, не неподвижными чурбанами» (3).

Вопросы воспитания, формирования нравственности волновали и казахских просветителей: Абая, Шакарима, Магжана Жумабаева, Ахмета Байтурсынова. М.Т.Уксукбаева в своей статье «Абай Кунанбаев о проблеме нравственного воспитания» напоминает, что великий Абай в своей «Книге слов» особенное значение придает именно семейному воспитанию. По мысли Абая, первые и самые главные учителя – это родители, что человек не от природы получает нравственные качества, он становится нравственным или безнравственным лишь в процессе воспитания. По мнению Абая, воспитателями ребенка являются люди, которые его окружают: семейное окружение, воспитатели и наставники и сверстники. Но Абай говорит, что из всех этих людей наиболее уважаемы детьми, кому они верят больше всего, что наиболее сильное и значительное влияние – это влияние любимого человека – первого и главного наставника детей.(5) В «Записках забытого» Шакарим отмечает, что основой для хорошей жизни должны послужить честный труд; совестливый разум; искреннее сердце. Вот три качества, которые должны господствовать над всем. Без них не обрести в жизни мира и согласия. Мы считаем, что именно в семье закладываются эти качества.

С.А.Назарбаеа в своей книге «Этика жизни» пишет «Не устаю повторять: причина всех наших болезней, физических и нравственных, в душе – в недобрых помыслах, гордыне, зависти, лени, самодовольстве...мы должны вернуть в наш повседневный обиход такие бесценные качества человеческой натуры, как доброта, бескорыстная любовь, милосердие, терпение, всепрощение...» (4)

На протяжении 11 лет обучения в школе, наблюдая за своими сверстниками, я вижу, что все мы – разные люди. Это неоспоримый факт. Но почему, обучаясь с одном и том же классе, присутствуя на одних и тех же уроках и внеклассных мероприятиях, мы оказываемся воспитанными по разному? Почему у нас формируются разные взгляды на жизнь, разные ценности? Вероятно, ответ кроется в слове семья. Именно это слово играет самую важную роль в том, каким станет ребенок в будущем. Самые главные люди для ребенка – это его семья, но в первую очередь – родители, которые должны иметь авторитет для сына или дочери. Общаясь со своими родителями, мы получаем и практические жизненные уроки, и что самое главное – уроки души. Когда родители общаются со своими детьми, беседуют с ними, интересуются их проблемами, показывают пример своими поступками, и самое главное – любят его, у ребенка, у подростка проявляются его природные способности, формируется правильное представление о самом себе, он может адекватно оценивать свои поступки, может правильно строить

взаимоотношения с окружающими людьми, принимать правильные решения. Наблюдая за одноклассниками, их взаимоотношениями, невольно задумываешься о том, что чаще всего отношения в семье переносятся на взаимоотношения со сверстниками. Как правило, если в семье у ребенка добрые, порядочные отношения, взаимопонимание и согласие, то дети также общаются и с окружающими людьми. Агрессия, неуважение, цинизм, наличие вредных привычек – это продолжение семейных отношений. На примере нашего небольшого села это очень хорошо видно. Во многих семьях, где родители сами пьют, скандалят между собой и с соседями, дети растут грубыми по отношению к людям любого возраста, жестокими, у них нет стремления к получению знаний, повзрослев, они тоже начинают еще в школе употреблять спиртные напитки, курить. Многие родители считают, что самое важное – обеспечить материальное благополучие и физическое здоровье своих детей, и совершенно не думают о душевном здоровье. Но в жизни человека психическое здоровье играет важную роль: психически здоровый человек адекватно оценивает действительность, проявляет интерес к окружающему миру, согласовывает свое поведение и реакцию на происходящее с условиями среды, он способен к самоанализу, рефлексии. Но когда человеку не свойственны эти качества, можно судить о его психическом нездоровье, которое выражается в дезориентации личности, уходе от ответственности, зависимости от вредных привычек, пассивности, повышенной тревожности, утрате веры в себя, враждебности к окружающим. Психическое здоровье очень важно для сохранения нормальных человеческих взаимоотношений. Оно позволяет поддерживать здоровую атмосферу в семье, родителям правильно воспитывать детей, давать им необходимую заботу и психологическую модель для подражания.

В 11 классе подростки моего возраста часто находятся в стрессовой ситуации в связи с подготовкой к итоговой аттестации и сдаче ЕНТ. Мы нервничаем, переживаем, думаем о том, как мы пройдем эту важную ступеньку в нашей жизни. Конечно, всё зависит от качества нашей подготовки. Но еще очень важно чтобы родители, наша семья нас поддержали добрым словом, беседой. Своим ровесникам я посоветовала бы учиться находиться в моменте здесь и сейчас. Мы не можем предвидеть того, что и как будет. Но нервничать и переживать не нужно. Сейчас нужно просто качественно готовиться к экзаменам, а на экзаменах успокоиться и вспомнить все то, что учили.

Изучая эту тему, хочу дать Советы родителям от подростка, которые возникли у меня в ходе работы.

1. Станьте авторитетом для своего ребенка. Если мы не уважаем своего родителя, мы не захотим брать с него пример.
2. Чаще беседуйте со своим ребенком, проявляя настоящий интерес к его проблемам.
3. Не стремитесь только к тому, чтобы обеспечить нам материальный достаток. Запомните, нам больше нужна духовная близость с вами.
4. Постоянно интересуйтесь делами своего ребенка. Станьте для него другом, который не читает нравоучения, не заставляет что-то сделать, а советует, как лучше поступить.
5. Постоянно интересуйтесь делами своего ребенка. Будьте для него не наставником, а другом, который не заставляет что-то делать, а советует, как лучше поступить.
6. Создайте красивые отношения между родителями в семье, покажите нам, что вы цените и уважаете друг друга, потому что мы любим каждого из вас – и маму, и папу, и нам очень тяжело разрываться между вами.
7. Прививайте стремление к здоровому образу жизни, показывая негативное отношение к вредным привычкам (курению, алкоголю, наркотикам), лучше всего на собственном примере.

В своей семье я чувствую себя в полной безопасности. Я благодарна своим родителям за душевную близость, за советы и поддержку. И в своей будущей семье я буду строить свои отношения так, чтобы обеспечить каждому члену семьи комфорт, здоровье и ненасилие. В

наше время и физическое, и душевное здоровье важны, как никогда раньше. Обеспечив детям и подросткам психологический комфорт в семье, родители создадут для своих детей такие условия, при которых они смогут жить позитивно, с интересом, научатся практиковать в жизни абсолютные общечеловеческие ценности, о которых мы говорим на уроках самопознания. Детям не страшны будут трудности, они научатся с ними справляться, перестанут тревожиться, научатся управлять своей жизнью. Будут получать удовольствие от жизни, которая является лишь кратким мигом в жизни Вселенной.

Литература:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирная_организация_здравоохранения
2. Зауторова Э.В. Педагогические взгляды И.Г.Песталоцци на воспитание подрастающего поколения https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-vzglyady-i-g-pestalotstsi-na-vospitanie-podrastayuschego-pokoleniya/viewer
3. Коменский, Я.А. Великая Дидактика / Я.А. Коменский. – http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Komensky/Komensky_Yan_A mos_Velikaya_didakt_izbr.htm.
4. Назарбаева С.А. «Этика жизни» - Алматы, 2001
5. Уксукбаева М.Т. Абай Кунанбаев о проблеме нравственного воспитания - https://articlekz.com/article/13166

ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР-РУХАНИ ДАМУДЫҢТҮП ТАМЫРЫ

Беловодское орта мектебі, 7 сынып оқушысы
Серикбол Назерке
Беловодское орта мектебі, педагог-психология және
өзін-өзі тану пәні мұғалімі
Қызыр Айгул
kyzyr2017@mail.ru

Қазіргі таңдағы білім берудегі мәселелерді мәңгілік рухани-адамгершілік құндылықтар білім берудің тірек нүктесі болғанда ғана, басқаша айтқанда осы құндылықтар берілетін барлық білімдермен ортақ тұтастық құрған жағдайда ғана шешуге болады

Өскелең ұрпақты рухани-адамгершілікке тәрбиелеу-жүрек жылуы, қайырымдылық, аяушылық, өзара көмек беру қасиеттерінің көрініс беруіне бағытталған рухани- адамгершілік құндылықтарды оқушылардың бойынан шығаруды оқу- тәрбие үрдісінің ажырамас бөлігі ретінде мектептің маңызды міндеті болып табылады.

Бүгін жаһандық мағынада бүкіл әлем адамның абыройы тұрғысынан маңызды бір сынақтан өтіп жатыр. Еш күмәнсіз, адамзат тарихы адам құндылығының аяқ асты болған, абыроймен өмір сүрудің қиындатылған кезеңін басынан өткеруде. Зорлық-зомбылық пен террорлық оқиғалар белең алған, қылмыс пен азғындық әрекеттер жылдам артып отырған дүниеде адами құндылықтарға жараспайтын оқиғаларға жиі кездесіп жатамыз. Жоқ жерден себепсіз соғыс шығару, терроризм, күш қолдану, азап көрсету, зұлымдық, отаршылдық, нәсілшілдік, әділетсіздік, теңсіздік, кемсітушілік, еңбекті бағаламау, аштық, жоқшылық сияқты адам атын қорлайтын жаһандық мәселелер бүгінгі қоғамның деңгейін көрсететін мысалдар. Әлемдік жаңғыру кезеңінде артып отырған рационализациялаумен бірге материалдық тұрғыдан маңызды табыстарға қол жеткізілді. Әсіресе, технология саласында тіркелген дамулар адам өмірін маңызды көлемде жеңілдетті. Алайда, жаңғыру материалдық тұрғыдан өте үлкен жеңілдіктер мен мүмкіндіктер ұсынғанымен қатар, адам мен табиғатты отарлау, соғыс қаупі, қоршаған ортаны ластау, адамзатты рухсыздандыру көптеген проблемаларды да өзімен бірге ала келді. Адамзат баласы білім мен технология саласында қарыштап дамығанымен, адам

абыройын қорғау мен жоғарылатуда алға баса алмай келеді. Сол себепті мәңгілік құндылықтарды адам бойына қалыптастыруымыз керек. Өз бойында адамгершілік құндылықтарды дамытудың өзі білім болып саналады. Ақиқат, дұрыс әрекет, тыныштық, сүйіспеншілік, қиянат жасамау сияқты адамгершілік құндылықтарды жете түсінгісі келетін кез келген адам, осы құндылықтарды іс жүзінде қолданып, оларды адал ниетпен және ақ пейілмен таратса, сол адамды нағыз білімді адам деп атауға болады.

Тұлға мәдениетінің негізі оның жалпыадамзаттық құндылықтарының негізінде көрінеді. «Құндылық» термині болмыстың белгілі құбылыстарының адами, әлеуметтік және мәдени мән-мағынасын білдіру үшін қолданылады. Адам өмірінің өзегі-құндылықтар, ал басқа мақсаттар оған жеткізетін баспалдақтар ғана. Осы қағидаға сүйенсек, қоғамның жаңару кезіндегі жаңаша көзқарастардың бірі - құндылық бағдар. Жалпыадамзаттық құндылықтар және адам тұлғасының құрылымы ішкі үйлесімділікке қол жеткізу үшін адам ойы, сөзі, ісі адами тұлғаның мынадай аспектілеріне сәйкес келетін жалпыадамзаттық құндылықтарға сай болуы тиіс:

Қиянат жасамау – рухани деңгей;
Ақиқат – интеллектуалды деңгей;
Сүйіспеншілік – адамгершілік деңгей;
Тыныштық – эмоциялық деңгей;
Дұрыс әрекет – физикалық деңгей.

Жалпы философия тарихында құндылық көрінісінің заңдылықтары туралы жалпы түсінік 19 ғасырдың ортасында пайда болды. Құндылық ұғымына тұңғыш философиялық анықтаманы Р.Лотце мен Г.Коген берді.

Құндылық — мәдениеттің құрамдас бөлігі. Мәдениеттің құрамдас бөлігі болуы себепті құндылық адамдардың өзін ұстауын реттейді, олардың шынайы тәртібін айқындайды. Мәдениет құндылықтары, тиісінше, материалдық және рухани болып бөлінеді. Құндылықтардың мазмұны қоғамның мәдени жетістіктерімен шарттастырылған. Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Ол адамның рухани қызмет аясы, оның санасының дұрыстығын айғақтаушы, адамның рухани байлығының өлшеуші іспетті. Құндылықтарды мүдделердің қарапайым жалғасы немесе бейнеленуі ретінде қарастыруға болмайды. Олар салыстырмалы өзінділікке ие.

Шынайы және алдамшы құндылықтар адамның өзінің солай деп таңдауына орай, құндылық қашанда белгілі бір қанағаттанарлық нәрсені білдіреді. Ал материалдық және рухани қажеттіктердің өтелуі тұрғысынан құндылықтардың бәрін қанағаттанарлық категорияға жатқызуға болмайды.

Адамдардың немесе әлеуметтік топтардың қажеттіліктері, мүдделері жөне талғамдары әр түрлі болады. Сондықтан барлық құндылықтар салыстырмалы. Құндылық қатынас қанағаттанарлық немесе қанағаттанғысыз болып келуі мүмкін. Біреу үшін мынау, екінші үшін анау құнды. Олардың қайсысынікі дұрыс, қайсысы қателесіп тұрғанын релятивистік тұрғыдан оны ажыратып жатуда мағына болмайды. Шынайы деп — адамға пайда әкелетін, оның санасына жоғары адамдық қасиеттерді сіңіретін, адамдардың бақыты мен игіліктілігін қамтамасыз ететін, адамның тұрғасын ажарландыратын, адаммен қоғамның ілгерілей дамуын қамтамасыз ететін құндылықтарды айтқан жөн.

Жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы тәрбие беру – рухани азғындықтан шығудың ең басты жолы. Осы орайда бүгінгі таңдағы мектептерде жүргізілетін тәрбиенің өзіндің басты мақсаты да осында айқындалып, бағыты белгіленуі қажет.

Аксиология (грек, axios — құнды, logos — ілім) — құндылықтардың табиғаты, олардың әлеуметтік орны және құндылық әлемінің құрылымы туралы философиялық ілім. Аксиологияның негізгі мәселесі — «Игілік деген не?» деген сұрақты алғашқы болып қойған Сорат екенін білеміз. Құндылықтар өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адам өмірінің мәніне баға беруден тұрады. Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар мен нормалар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Құндылықтар — қасиеттер. Қасиетсіз адам жануарға айналып кетеді.Олар бізге бала кезден,ана сүтімен бірге, ана тілі арқылы, мораль

негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрптары мен салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығады. Жалтырағанның бәрі алтын емес. Құндылықтарды танудағы ең қиын мәселе – нағыз құндылықтарды жалғандарынан ажырата білу.Құндылықтар әр адам үшін әрт түрлі болады. Реттілігіне қарай, маңыздылығына қарай өзгеріп отырады. Петракова құндылықтарды үш түрге бөледі: табиғи, жүре пайда болатын және абсалюттік. Табиғи және жүре пайда болатын құндылықтар тәрбие жүзінде адам бойында қалыптасады. Ал, абсалюттік-уақытқа бағынбайтын, өзгермейтін, бүкіл адамзат үшін маңызы зор мәңгілік құндылықтар. Жалпыадамзаттық құндылықтар адам бойында тумысынан болады. Әр адамда рух бар. Рух болмаса, дене жоқ. Рух дегеніміз жалпыадамзаттық құндылықтардың жиынтығы. Табиғи құндылықтар мен жүре пайда болатын құндылықтар жалпыадамзаттық құндылықтарды жоя бастайды. Негізгі бес жалпыадамзаттық құндылықтарды атап айтар болсақ: ақиқат, сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ішкі тыныштық, қиянат жасамау.

Сондықтан, қазіргі тәуелсіз елімізде ғасырлар бойы халқымыздың ұлттық санасынан орын алған адамгершілік құндылықтарды, яғни ізгілік, қайырымдылық, адалдық, әділдік, қарым-қатынас сияқты қасиеттерді, қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланыстырып, жеткіншек ұрпақты тәрбиелеудің қайнар бастауы деп қарастыруға болады. Яғни, «тәрбиесіз қоғам, қоғамсыз тәрбие өмір сүрмейді» деген заңдылыққа сүйене келе, өскелең ұрпақтың бойына қоғам талабына сай адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруды мақсат еткен тәрбие процесі ғана уақытпен үндесіп, қоғам мен тәрбиенің өзара байланысын түзеді.

Қорыта айтқанда ақиқат, сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ішкі тыныштық, қиянат жасамау - бұл мәңгілік бес құндылық адамның ұлтына, нәсіліне, ортасына, дініне қарамайтын, уақытпен өзгермейтін құбылыс. Адамның руханияты мен мәдениетінің жиынтығы, яғни, ата, әжелеріміздің даналығы. Бүгінгі таңда рухани білім әлемге ауадай қажет болып тұр. Сондықтан әр адамның ақыл ойын жаңғыртып, санасын өзгерту керек, сонда әлем де жаңарып, өзгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Өзін өзі тану» пәнінің мұғаліміне арналған әдістемелік құрал, Алматы қаласы: ҰҒПББСО «Бөбек» 2018-2019жж
2. «Өзін-өзі тану. kz» журналының жинағы, 2017 – 2018 жж.

АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ

Серікбол Асел
КММ №1 Егіндікөл орта мектебі, 10 сынып оқушысы
Абдраева Шолпан Апрельханқызы
КММ №1 Егіндікөл орта мектебі, педагог-психолог
Abdraeva1968@mail.ru

Кетігін тап та, бар қалан-деп ұлы ойшыл-ағартушы ,философ, көркем сөздің теңдесі жоқ шебері кемеңгер ақын, Абай Шыңғыс тауының баурайында дүниеге келген. Азан шақырып қойған аты-Ибраhим. Әжесі еркелетіп «Абай» деп атап кеткен. Бала кезінен зеректігімен көзге түскен Абай-жас кезінен бастап өлең, әңгімеге әуес болып, әжесі Зере мен анасы Ұлжанның аңыз-әңгімелерін тыңдап өседі. Әкесі Құнанбай Абайдан үлкен үміт күтеді. Әкесінің жанында жүріп, Абай сол кездегі атақты адамдардың көреді, шешен-билердің сөз саптауын үйренеді, халықтың тұрмыс тіршілігімен жақын танысады. Жастайынан зеректігінің арқасында басқа халықтардың мәдениетімен танысып, орыс әдебиетінің тілін өздігінен үйренеді. Орыстың сол кездегі ұлы ойшылдары, шығармаларымен танысып өз дүниетанымын, білімін шыңдай түседі. Абай Құнанбаев-қазақ халқының ұлы ақыны, әдебиетінің негізін салушы ғана емес, сонымен

қатар ұлы ойшылы. Оның поэтикалық шығармалары мен қара сөздері этикалық, эстетикалық, психологиялық, педагогикалық ой пікірлерге толы.[1]

Абай психологиядан арннайы еңбек жазбаса да оның көптеген өлеңдері мен қара сөздерінен осы ғылымның сан алуан мәселеріне байланысты көңіл аударарлық түрлі ой-пікірлерді табу қиын емес. Ойшыл-ақын шығармаларында жалпы психологияняң-жан мен тәннің арақатынасы, адамның психология даму жолындағы тәрбие иен білімнің атқаратын қызметі-, сондай-ақ бала психологиясы мен қоғамдық психологиясының жекелеген мәселелері де (адамның жеке басына және байланысты ерекшеліктері, педагогикалық әдеп, үлгі-өнеге,өзін-өзі тәрбиелеу жайлы, оқудың психология негіздері, ұлттық мінез-құлықты) көрініс тапқан.[2]

Абай Бірінші Елбасы Н.Назарбаев атап көрсеткендей «Құдайдан кейінгі құдертіміз, оның сөздері Құраннан кейінгі қасиетіміз. Абайды Абай еткен, оны әлемдік тұғырға көтерген оның мәңгі жасайтын қасиеті дана сөздері. Ғасырлар легі ауысқанмен оның сөздерінің жаңа қыры ашылып, ғұмырының ұзара түскеніне еріксіз таң қалып, мойынсұнасың»-деген. [1]

Қазақ әдебиеті тарихында ең алғаш жазба әдебиетінің негізін қалаған Ы. Алтынсарин болса, оны ары қарай жалғастырған Абай болған. Ыбырай Алтынсарин көркем сөз әдебиетінің атасы болса, Абайдың қара сөздері ғақлиялық даналық сөздері болғанАбайдың 1890-1898 жыл арасында жазылған бір алуан шығармалары «қара сөз»деп аталады. Ол сыншылдық, ойшылдық және көбіне адамгершілік, мораль мәселелеріне арналған өсиет, толғау тәрізді. Бұл шығармаларында Абай өзінің оқушыларымен әңгімелесіп, жүзбе-жүз кездесудегі мәслихат, кеңес құрып отырған ойшыл ұстаз тәрізденеді. Ол «Адамды ,Алланы әділетті сүй» деп артына өсиет қалдырды. «Әкенің баласы ғана емес, Адамның баласы бол», «Біріңді қазақ бірің дос көрмесең, істің бәрі бос» деген қасиетті нақылдары қай заман, қай қоғам, қай адамзатқа болмасын ортақ тағылым. Абай өзінің психологиялық көзқарасына талдау жасай отырып, халқына мұра қылып қалдырып кеткен еңбектерінде болашақ жастарды тәрбиелеуге деген ынта - ықыласын көрсете білді. Еңбек тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі адам дамуындағы барлық ерекшеліктер педагогика және психология ғылымымен ұштасып жататын тығыз процесс екені айқын.[4]

31-ші қара сөзінде. «Естіген сөзді ұмытпастыққа 4 түрлі себеп бар: әуелі –көкірегі байлаулы, берік болмақ керек, екінші сол нәрсені көргенде иә естігенде ғибраттану керек, көңілденіп, тұшынып, ынтамен ұғыну керек; төртінші ой-кеселді нәрселерден қашық болу керек. Егер ой-кеселдері кез болып қалса, салынбау, иә бір нәрсеге құмарлық пайда болу секілді». Есте сақтаудың, ұмытпаудың 4 түрлі себебі бар екндігіне тоқталған : сену керек, үлгі алу керек, бірнеше рет қайталап оқу керек, ой кеселді нәрселерден аулақ болу керек.Ой кеселдері: уайымсыздық, салғырттық,, ойыншы — күлкішілдік, қайғыға салыну, қызығу (құмарлану).

Психология ғалымы Т.Тәжібаев «...Абай тек қана асқан кемеңгер ойшыл ақын ғана емес, сонымен қатар ірі философ, психологиялық білімдер жүйесін насихаттаумен айналысқан. Ол ұлттық психологиялық ұғымдардың негізін қалады...» деп тұжырымдайды.[3]

Абай қара сөздерінде адамның бойында кездесетін жақсы және жаман қасиеттерді де саралай білген.

38-ші қара сөзі. «Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар. Сонан қашпақ керек. Әуелі надандық, екіншісі еріншектік, үшінші залалдық деп білесің. Надандық-білімнің-ғылымның жоқтығы.дүниеден еш нәрсені, оларсыз біліп болмайды. Білімсіздік хайуандық болады. Еріншектік-күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік бәрі осыдан шығады. Залымдық-адам баласының дұшпаны. Адам баласына дұшпан болса ,адамнан бөлінеді, бір жыртқыш хайуан хибасына қосылады.

Сонымен қатар Абай мұрасындағы тәлім-тәрбиелік сөздерінің бірі адамның ақылды, білімді болуы оның тұрмысынан емес,айналасындағы дүниені сезіп-біліп, үйренуінен, еңбектетуінен деп қарайды. «ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек. Пайда залалды айыратұғын қуаттың аты-ақыл,-деиді». Сонымен қатар : «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез нәрселерімен озбақ»-деп адамның өзара байланысына тоқтаған. Ғалым Абайдың “Қарашы өз бойыңда түгел ме екен, ыстық жүрек, оң шырай, қуат

пен күш” деген пікірін ұстаздардың өзін-өзі тәрбиелеуде үлгі етіп алуға болатындығын айтып өткен.

Абай жас буынға жүйелі білім беру керектігін мойындайды. Ол тәрбие мен білім берудің жас буынды адам етіп қалыптастыруда шешуші рөл атқаратынын жақсы түсінді. Ол туралы: «Егер, мен заң қуаты қолымда болса, адам мінезін түзетуге болмайды деген адамның тілін кесер едім»,- деп жазды[4]. Абайдың осы қара сөзі арқылы біз қазіргі таңда жастар бойында кездесетін жаман қасиеттерді, мінездерді өзгермейді деген адамға мінезін өзгертіп көркем мінезді, тәртіпті, мәдениетті тұлға қатарына қосылуына талпынуына және де толықтай өзгеруіне бірден-бір түрткі болады деген ойдамын.

“Абайды мұқият оқыған адам оның көзқарастары күні бүгінгі нарық экономикасымен де тікелей үндес екенін айқын аңғарар еді. Абай әлемі бізді жеті түнде адастырмас темірқазық іспетті. Соған қарап тірлігіміздің дұрыс-бұрысын сараптай аламыз. Өйткені, жанды жегідей жеп жүрген көп сауалдың жауабын Абай әлдеқашан айтып кеткен. Абайды оқып отырып-ақ, көштің басын баяғыда-ақ жөнге салып алуға болар еді. Сорлатқанда біреудің уақыты жетпейді, біреудің ұғымы жетпейді, біреудің атымен зауқы жоқ. Өз халқын “жұрт болсын, өссін, өнсін” дейтін әрбір азамат әуелі Абайды оқысын. Абайға құлақ ассын.

Казіргідей заманда Абай мұрасына айына емес, аптасына емес, күніне бір үіңіліп қоймай болмайды. Сонда жан қинап жүрген қай күмәннің де бәріне жауап таба аласың.

Өз сөзімді Қазақстан рентгенорадиологтары қауымдастығының президенті, медецина ғылымдарының докторы, профессор Жанғали Хамзабаевтың сөздерімен аяқтағым келеді: «Абайды оқып отырған қазақ орынсыз асып, жөнсіз тасып кетпейді. Дара данышпанның әр өлеңінің тұңғиығында құдық суындай құдірет, қара сөзінде қалыбыңды бұзба, ниетіңді қысас қылыққа алдырма деген керемет тағылым жатыр. Мен оны күнде оқып отырып , ізет пен инабаттан аттауға қақым қайсы? Абайды білген адам тілінен айырылмайды, ата жолынан адаспайды».[5]

Қорыта келе –адамшылдықты іздесең Абайды оқы, қалай өмір сүруді үйренгің келсе Абайға жүгін, білім мен ғылымды іздесең Абайды ақтар, өз заманыңның алдыңғы қатарлы адамы болғың келсе Абайға үңіл. Абайдың құдыреттілгі сонда оның сөздері болашақтықы екеінде. Абай дана, Абай дара қазақта.

Қолданған әдебиеттер тізімі:

1.Назарбаев Н.Ә. Абай туралы сөз // Егемен Қазақстан.-1995.-10 тамыз.
2. Жарықбаев Қ. Абай Құнанбаев қазақ халқының ұлы ағартушысы. - Алматы, 1970.
3.Байтұрсынов А. Қазақтың бас ақыны //Абай. 1992. № 3.
4. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1987, -305
5.Тәжібаев Т. Абай Құнанбаевтың психология және педагогикалық көзқарастары /Жинақ. - Алматы, 1954.

«СТРЕСС БЕЗ ДИСТРЕССА»

Сулимова Надежда Григорьевна,
ученица 11 класса,
ГУ «СШ № 33 Целиноградского района» село Родина
Сулимова Наталья Сергеевна,
педагог- психолог, ГУ «СШ № 33 Целиноградского района»
sulimova_natashenka@mail.ru

В связи с последними событиями в стране и во всем мире у нас не всегда получается взять себя в руки, контролировать свои эмоции, не поддаваться панике. С каждым днем в современном мире возникает все больше и больше причин, ведущих нас к стрессовому состоянию. Быстрое «эмоциональное сгорание», переутомления, ранние инфаркты, инсульты, хронический гастрит, обмороки и другие соматические проблемы являются, как правило, последствиями стрессов. От стресса, паники, депрессии невозможно убежать, спрятаться, закрыться… рано или поздно они достигают нас. В результате сегодня практически невозможно встретить полностью уравновешенного человека, а ведь постоянное напряжение пагубно воздействует на психику и здоровье.

Что же такое стресс? Простыми словами, стресс- это ответная реакция человеческого организма на угрозу. Он может выражаться в приступах чувства острого страха, волнения, тревоги и неуправляемого стремления любыми способами избежать опасной ситуации. Если панике дать взять верх над собой, можно просто потерять контроль над ситуацией. Семейные ссоры, конфликты между подростками, суицид- все это и многое другое- результат потери контроля над ситуацией, т.е., импульсивное состояние, выражающееся в действиях и влечениях, характеризующихся внезапным, немотивированным, непреодолимым, стремительным порывом.

Стресс влияет как на физиологическое, так и на психологическое здоровье. Находясь в стрессовом состоянии, человеку становится трудно жить, каждое действие стоит ему неимоверных душевных усилий. Человек может испытывать апатию ко всему. Не исключено, что он даже утратит интерес к жизни. Последствия стресса могут быть неутешительными: агрессивность, приступы гнева, нетерпимость и раздражительность. Эмоциональная неустойчивость, неврозы, депрессия могут привести к бессоннице, неуверенности в себе, к сомнениям в собственных силах.

В мировой психологической теории и практике вопросу стресса уже многие десятилетия уделяется огромное внимание. Первым дал определение стресса, Ганс Селье, канадский физиолог XX века. Он ввел термин «стресс» для обозначения неспецифической реакции организма на любое сверхсильное воздействие. В книге «Стресс без дистресса», ученый утвеждает, что стресс- это не просто нервное напряжение. Это состояние может быть связано, как с неприятными, так и приятными переживаниями. Вредный или неприятный стресс Селье называет дистрессом, а положительный и полезный стресс — **эустрессом** (от др-греч. εὖ — «хорошо»). На первый взгляд, может показаться, что стресс несет с собой исключительно разрушающее действие, негативно сказываясь на состоянии здоровья. Но не всем известно, что стрессовые состояния обладают и положительными качествами, в результате которых несут отличную службу для человека: во время стресса человеческий организм вырабатывает гормон- адреналин, заставляющий искать выход из сложившейся ситуации и предпринимать какие-либо действия. Стресс мотивирует к налаживанию отношений с окружающими, при этом повышая в крови уровень окситоцина, именуемого гормоном привязанности. Если стрессовое состояние кратковременно, то оно способно улучшить рабочую память, которая используется человеком для решения различных задач. Преодолевая стрессовые ситуации, человек становится выносливее.

Полная свобода от стресса означает смерть. В своей книге Селье описывает возможность использовать стресс и наслаждаться им, если лучше понять его механизмы и выработать

соответствующую философию жизни. Тогда стресс сопровождается приятными переживаниями радости, достижения, самовыражения.

Таким образом, влияние стресса на человеческий организм неоднозначно, но если быть объективным, то, конечно, отрицательных последствий данного состояния больше, нежели положительных. И конечно, любую болезнь проще предотвратить, чем бороться с ее осложнениями и последствиями.

Управление эмоциями- это большой труд и регулярная работа над собой. Сила воздействия стрессоров зависит от пола человека и его возраста, восприимчивости к различным ситуациям, поведенческих особенностей, времени суток и времени года. В любом случае, стрессоры воздействуют на всех без исключения, и каждому из нас требуются свои определенные способы защиты от стресса. Владение технологиями управления стресса является необходимым условием эффективной деятельности для современного человека. Ликвидировать стрессовое состояние каждый пытается по своему.

Хочется на простой ситуации показать, как действует стресс на наш организм. Представьте, у меня в руке стакан с небольшим количеством воды. Я его держу на вытянутой руке, и мне совсем не тяжело… Как вы думаете, что будет, если я подержу стакан в течении нескольких минут? (ничего…) А что случится, если я подержу этот стакан в течении часа? (заболит рука). А что будет, если я, таким образом, продержу стакан целый день? (рука окаменеет, почувствуется сильное напряжение в мышцах). Очень хорошо, но изменился ли вес стакана в течении этого времени? Нет! Тогда откуда появилась боль в плечах и напряжение в мышцах? И что мне нужно сделать, чтобы избавиться от боли? (опустить стакан)

Вот точно также происходит и с жизненными проблемами и неудачами. Будете держать их в голове несколько минут, это нормально. Будете думать о них много времени, начнете испытывать боль. А если будете продолжать думать об этом долгое, продолжительное время, то это «парализует» вас, т.е. вы не сможете ничем другим заниматься.

Важно вовремя обдумать ситуацию и сделать выводы! А еще важнее, отпустить эти проблемы от себя в конце каждого дня, перед тем, как вы идете спать. Таким образом, вы без напряжения, каждое утро будете просыпаться свежими, бодрыми и готовыми справиться с новыми жизненными ситуациями.

Разумное чередование труда и отдыха, правильное питание, занятия спортом, отказ от вредных привычек, — вот то, что поможет избежать стресса. Пару минут в день, старайтесь уделять концентрации на чем- то приятном: красивых цветах, любимых занятиях, приятных воспоминаниях, общению с близкими людьми. Хотя бы 15 минут в день уделите физической активности. Паника и стресс боятся сильных и позитивных людей.

А главное, помните: все проходит…, и это пройдет! Наша жизнь- это изменения, стабильность превращает человека в ленивца. Поэтому ищем во всем и везде плюсы! С новыми проблемами приходит и новая активность, возможности и пути решения! Как говорит Дейл Карнеги: «Главное, подходите к делу с сильным желанием и настойчивостью!».

Если вы прямо сейчас начнете заботиться о своем психологическом состоянии, не будете паниковать, тем самым избавляясь от стресса и тревоги, то ваш иммунитет будет стойко стоять на страже вашего здоровья! Каждому из нас важно нести ответственность за свое здоровье и жизнь.

Литература:

1. Ганс Селье «Жизнь без дистресса»
2. Дейл Карнеги «Как обрести уверенность в себе»
3. Тушканова О.А. «Психологическая подготовка к экзаменам, выступлениям, ответам на уроках»
4. Доун Хюбнер «Сила спокойствия»

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ В СОЦИУМЕ

Токтарова Дильда Нуржановна
ученица 8 класса Назарбаев Интеллектуальной школы
физико-математического направления г. Кокшетау
Тургумбаева Балгын Каукаровна
учитель английского языка Назарбаев Интеллектуальной
школы физико-математического направления г. Кокшетау
toktarova06@mail.com

Как только вы замените негативные мысли позитивными,
Вы начнете получать позитивные результаты
Вилли Нельсон

Эмоциональный интеллект – это мыслительная способность человека, выражающая его душевное состояние. Это понимание и управление своими и чужими эмоциями для построения взаимодействия с окружающими людьми. В эпоху технического прогресса и глобализации общества изучение эмоционального интеллекта является актуальным и значимым, потому что в данное нестабильное время необходимо найти баланс для устойчивого эмоционального состояния подрастающего поколения. Сегодня, как никогда подрастающему поколению приходится учиться в условиях социального неравенства, где учащиеся встечаются лицом к лицу с такими трудностями, как малый бюджет семьи, развод родителей или запугивание и унижение сверстников среди подростков [1].

Цель данного исследования: изучить пути повышения эмоционального интеллекта для построения успешного взаимодействия в обществе.

Задачи:

3) Провести обзор исследований специалистов
4) Поделиться некоторыми идеями развития эмоционального интеллекта

Объект исследования: эмоциональное состояние подростка

Гипотеза, которую необходимо доказать: Если подросток научиться управлять своими эмоциями, то он может стать успешным в жизни.

В последнее время проблему эмоционального интеллекта изучают многие специалисты по всему миру. Д. Гоулман, Э. Ориоли, Л. Моррис Д. Майер и П, Саловей считают, что высокий эмоциональный интеллект помогает человеку быть успешным. Понятие «эмоциональный интеллект» было введено в 1990 году Д. Майером и П. Саловеем, которые высказались, что эмоциональный интеллект является разновидностью социального интеллекта, и помогает отслеживать свои и чужие эмоции и чувства. Они обнаружили, что в группе людей, которые просматривают неприятный фильм, быстрее приходят в себя те, кто способен легко распознавать эмоции других. А в другом эксперименте люди, которые легко распознавали эмоции других, лучше адаптировались к нестабильности в мире и выстраивали подходящую систему социальных отношений. Значит, если человек более способен распознавать эмоции других, он более подготовлен к различным реалиям жизни. Следовательно, необходимо готовить представителей молодого поколения к нестабильности в мире, обучать их основам управления своим эмоциональным интеллектом.

П. Саловей и Д. Майер заложили основы исследовательской деятельности, направленной на изучение особенностей эмоционального интеллекта, а благодаря работам Дэниэла Гоулмена и Манфреда Ка де Ври, удалось широко распространить понятие «эмоциональный интеллект». Согласно теории этих ученых, соединения между миндалевидным телом мозга и неокортексом, которая составляет основную часть коры головного мозга, представляют собой центр сражений или основу договоров о сотрудничестве между головой и сердцем, то есть между мыслью и чувством. Такая схема объясняет, почему эмоции оказываются столь губительными для плодотворного мышления. Именно поэтому мы, потеряв душевное равновесие, говорим, что

«никак не можем собраться с мыслями». По этой же причине постоянный эмоциональный дискомфорт обычно приводит к ослаблению умственных способностей у детей, снижая их обучаемость.

Человек с высоким эмоциональным интеллектом опознает поступающую в мозг информацию на ранних этапах, тогда как человек с низким эмоциональным интеллектом различает ее на более поздних этапах, когда включается когнитивная обработка. Становится понятно, что чем выше эмоциональный интеллект, тем больше фильтр для прохождения негативной информации, то есть “перекос” происходит в сторону позитивной информации”. Следовательно, необходимо научить школьников поддерживать баланс своего эмоционального состояния для успешного усвоения необходимой информации для дальнейшего обучения. [2, стр. 7]

У некоторых людей эмоциональный интеллект выше, у некоторых ниже, некоторые вообще не развивают свой EQ (Emotional Quotient). Многие родители уделяют больше времени образованию ребенка, нежели его психическим навыкам. Конечно, на формирование эмоционально умного человека влияет не только родительский фактор, но и его окружение: одноклассники, друзья, учителя. Чем хуже окружение ребенка, тем хуже развивается его эмоциональный интеллект, что вскоре приводит его к постоянным неудачам, а потом и к бедности. Однако эмоциональный интеллект можно развить [3].

Каким образом можно это осуществить? Прочитав множество советов из области психологии, сделав анализ собственного поведения, было принято решение начать с себя. Первое решение было произносить только позитивные слова. Вместо того, чтобы сказать «не болей», лучше произнести «будь здоров», или «говори правду» вместо «не лги». Оказывается, человек привыкает к негативным словам в своем словарном запасе и даже не замечает, что произносит их! Для начала можно попросить членов своей семьи проконтролировать ситуацию и останавливать при каждом случае, когда произносится частица «не». Сначала даже не замечаешь, как отрицательные частицы присутствуют в речи, поэтому родителям приходилось довольно-таки часто останавливать меня и указывать на недочеты. Однако спустя несколько дней контроля становится легче заменять отрицательные слова на положительные. Как говорится, человек к хорошему быстро привыкает. Вскоре заметила, что отрицательная лексика шаг за шагом стала вытесняться из речи. Спустя два месяца стала душевное состояние стало выравниваться, эмоциональное состояние стало более спокойней. Следующим этапом стало прислушивание к себе и исправление себя. Оказалось очень полезным перефразировать фразу из негативной в позитивную, и повторять ее несколько раз без отрицательной частицы “не”.

Каждый день, поставив перед собой цель, нужно просыпаться с мыслью «у тебя всё получится», несмотря на то, что в первые дни ощутимого эффекта нет. Когда просыпаешься без всяких мыслей в голове, день проходит обычно, иногда не успеваешь выполнить домашнее задание, а если успеваешь это сделать, то забываешь прибраться в комнате. Отрадно отметить, что после долгих тренингов, стало возможным совмещать физический труд (уборка) с моральным (домашнее задание).

Только приложив огромные усилия можно развить свой эмоциональный интеллект! Нужно определить проблему, затем внести изменения в свою обычную речь, работать постоянно и упорно, не считаясь со временем. Изменить укоренившиеся навыки эмоционального сознания далеко не просто, потому что на это потребуется много времени.

После ряда тренингов стало понятным, что для внесения изменений в свои привычки с целью повышения уровня эмоционального интеллекта подростку нужно:

- иметь желание и стремление измениться;
- понять, что стремление к изменениям должно быть естественным и реальным;
- заниматься этим регулярно, не только тогда, когда вспомнишь об этом или пожелаешь;
- помнить, что это работа над собой, которая требует обязательного выполнения всех задач, которые поставлены перед тобой, ведь это эксперимент;
- контролировать себя каждую минуту, следовательно, повышать уровень саморегуляции.

Следующим моим решением было изменить реакцию на критику. Мне не нравится, когда я резко отвечаю своим сверстникам на их замечания в свой адрес. Мне следовало бы научиться сдерживать свои эмоции и изменить свое поведение в эмоциональной области. Вначале у меня очень плохо получалось сдерживать себя, так как достаточно не люблю чужую критику на свой счёт. И думала закончить этот эксперимент, но вдруг я поняла, что если мы не будем менять себя, то чего же мы достигнем? Как правило, люди, которые не хотят выходить из зоны комфорта, добиваются малых успехов, поэтому было решено не опускать руки и не останавливать начатый эксперимент. И могу сказать, что получилось, сдерживать свои эмоции, когда кто-то пытается раскритиковать меня, однако думаю, что нужно не просто молчать в ответ, а приостанавливать собеседника фразой «чем же ты лучше меня? Это очень помогает, ведь собеседник начинает задумываться и прекращает тебя осуждать. Я перестала принимать критику, как оскорбление и начала учитывать её, чтобы каким-то образом улучшить себя, ведь зная свои недочеты, ты сможешь измениться в лучшую сторону. После этого эксперимента, мне стало гораздо легче и спокойнее, и я очень рада, что в тот момент, я не остановилась и решила идти дальше.

Проведя эксперимент, я поняла, какое развитие разговора будет для меня наиболее благоприятным. Для того, чтобы я могла сдерживать свои эмоции во время неприятного для меня разговора, я решила, что лучше всего избегать людей, которые могут тебя раскритиковать и испортить тебе самооценку, ну а если ты уже в разговоре с тем, с кем ты не хочешь общаться, то лучше всего создать «купол» вокруг себя и не принимать всё близко к сердцу, как бы банально это не звучало.

Для себя я выделила несколько действий, которые помогут избавиться от «токсичных» людей:

- успокойтесь и наблюдайте, так как гнев и обида сужают поле вашего восприятия
- не спорьте, а лишь прислушивайтесь к критике
- просите уточнить критику (порой человек не понимает, как переступил все границы)

В будущем планирую составить программу самоуправляемого обучения в помощь тем, кто хочет повысить свой ЭИ. В намеченной программе преобразований будут присутствовать только те качества, которые вы сами искренне и осознанно хотите у себя видеть, то, чего вы по-настоящему ***хотите*** достичь. Если вы действительно хотите развивать свой ЭИ, то запомните приведенные здесь правила, вооружитесь терпением и непреклонным намерением измениться. Будьте уверенными в удаче, и у вас непременно получится всё, что вы наметили!

Литература:

1.Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Однотомный толковый словарь русского языка. – Москва: 2010. http://ozhegov.textologia.ru/

2.Д. Гоулман Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. – Москва: Манн. Иванов и Фербер (электронная библиотека), 2013. -7 с. https://mybook.ru/author/deniel-goulman/emocionalnyj-intellekt-pochemu-on-mozhet-znachit-b/read/?page=7

3.Фокина И.В. Связь эмоционального интеллекта с типами мышления и уровнем креативности у старшеклассников // Современные научные исследования и инновации. 2014. № 1 [Электронный ресурс]. URL: http://web.snauka.ru/issues/2014/01/30291

БОРЬБА СО СТАРЕНИЕМ В 21 ВЕКЕ

Шаврина Лана Игоревна
ученица 11 Б класса, Гуманитарно-технического лицея-школы, г. Кокшетау
Кулина Оксана Викторовна
учитель биологии, Гуманитарно-технического лицея-школы,
г. Кокшетау
lana160402@gmail.com

Все живые организмы на Земле проходят множество этапов: рождение, развитие, смерть. Однако, единственный живой вид на Земле пытается затормозить старение и смерть. Это - человек. Благодаря второй сигнальной системе, ему подвластно мышление, чувства, стремления, цели.

Так, на протяжении многих веков человечество пыталось улучшить качество жизни, а ведь это и есть способ замедлить старение. С каждым новым столетием продолжительность жизни увеличивалась, лишь за последние два столетия миром было открыто множество возможностей и способов лечить смертельные болезни, поддерживать иммунитет.

Средний возраст человека в 21 веке составляет 75-80 лет, но это стало возможным только на рубеже 20 столетия.

Если проанализировать уровень жизни и ее продолжительность в разные исторические времена, то можно сделать вывод, что пещерные люди жили до 30 лет, однако, многие не доживали и до 15. Средний возраст древних греков и римлян 25-35 лет, однако, человек считался старым уже в 30 лет. Продолжительность жизни в следующих столетиях увеличивалась, например, в 15-18 века составляла от 30 до 40 лет. И только с приходом 20 века медицина огромными шагами устремилась вперед, используя технологии и открытия из разных отраслей науки- биофизики, биохимии, биотехнологии, генной и клеточной инженерии. Изобретение антибиотиков и вакцин от многих инфекционных заболеваний, использование рентгена и магнитно-резонансной диагностики (трехмерного изображения органа) в диагностике заболеваний, открытие стволовых клеток в регенеративной медицине дало огромную возможность человечеству. Таким образом, люди начали осваивать новые горизонты возраста, и продолжительность жизни составила 65-75 лет. Однако, такой прогресс привел к новым трудностям. Человек все же не смог преодолеть проблему физиологического старения. Нам снова приходиться сталкиваться со старостью, появлением новых заболеваний, связанных с пожилым возрастом. Но медицина и наука не остаются на месте и современные ученые ведут дальнейшую работу над тем, чтоб если не победить старость, то сделать жизнь людей преклонного возраста наиболее комфортной..

Однако, нужно признать, что не смотря на появление новых возможностей и технологий, мы сталкиваться со многими факторами, ускоряющими физиологическое старение. В своей статье я хочу ознакомить вас с причинами, ускоряющими данный процесс, и, как следствие, вызывающими заболевания сердечно-сосудистой и нервной системы. А также попытаюсь указать выход из этих глобальных проблем.

1. Питание: из-за быстрого ритма жизни, людям проще съесть быстро приготовленную еду. Так появилась популярность фастфуда. Как бы этот вариант ни был удобен, он приводит к страшным последствиям, таким как: ожирение, сахарный диабет, проблемы с сердечно-сосудистой системой, появление пептической язвы, стресс, нехватка питательных веществ.
2. Офисная работа или пассивный образ жизни: люди перестали двигаться, так как новые технологии дают возможность лениться. В настоящее время человек практически лишен физической нагрузки. Несмотря на то, что у него появились новые возможности для укрепления здоровья, человек предпочитает пассивный образ жизни. После напряженной работы, требующей большой мозговой активности, но при этом сидения на одном месте, человек приходит домой и продолжает сидеть или лежать. Так появляются проблемы с опорно-двигательной системой: остеохондроз, искривление позвоночника; а также со стороны

сердечно-сосудистой системы: застой венозной крови и лимфы; множество кожных изменений: морщины, синяки под глазами, сухая и раздраженная кожа. Дыхательная система страдает не меньше, ведь постоянное нахождение в замкнутом помещении уменьшает объем легких и вызывает гипоксию мозга и внутренних органов. Отсюда следует проблема гиподинамии и гипокинезии .

3. Загар - длительное нахождение на пляжах, в соляриях приводит к плачевным последствием. Особенно сейчас, когда озоновый слой разрушается, кожа человека больше подвержена облучению ультрафиолетовыми лучами, что приводит к раздражению кожных покровов, покраснению, ожогам, а впоследствии и к раку кожи. Страдает и роговица глаза, которая также способна повредиться, находясь долго под солнечными или искусственными лучами. Поэтому нужно обязательно использовать солнцезащитные средства.

4. Косметические средства. Не каждое средство в нашем мире может принести положительный эффект. В век рекламы и информации, трудно выбрать надежное средство для организма. С раннего детства дети используют крема, которые не дают коже вырабатывать свои собственные защитные белки и ферменты. Так мы становимся заложниками уходовой косметики, что тоже плохо влияет на кожу. Выходом из такой ситуации является детальное изучение своих проблемных зон и правильное назначение уходовой косметики.

5. Гаджеты, соцсети. Они причина не только физических негативных последствий, но и сказываются на душевном состоянии человека. Что также негативно влияет на здоровье человека, так как любые переживания, гнев, стресс имеют способность вызывать расстройства со стороны ЦНС (повышенная возбудимость, психические расстройства), онкологические заболевания.

6. Вредные привычки. Они всегда являлись первопричиной многих заболеваний, однако сейчас их количество увеличилось, и опасность перешла на новый уровень. Новые виды наркотиков разрабатываются стремительно, появляется множество синтетических веществ, приводящих организм к зависимости, а впоследствии и к летальному исходу.

7. Экологическая обстановка в республике и мире. Разрушение озонового экрана, повышенный радиоактивный фон, химическое и шумовое загрязнение планеты.

Все эти причины в большей или меньшей степени ведут к тяжелым последствиям, болезням, ослаблению иммунной системы и т.д.

Только за последние 30 лет случаи инсультов, инфарктов, разрыва аорты увеличились в 7 раз. К такому исходу приводит слабость стенок сосудов, атеросклеротические бляшки, сифилис, сахарный диабет, герпес. Все это является следствием неправильного образа жизни.

В последнее время помолодели такие заболевания , как инсульт, инфаркт или тромбоз, что значительно сокращают жизнь людей. В качестве примера мы рассмотрим разрыв аневризмы артерии (вены) головного мозга, что ему сопутствует и как его можно предотвратить.

Аневризма - это расширение артериального кровеносного сосуда (очень редко вен), по которому осуществляется кровоснабжение головного мозга. В результате образовавшихся внутри сосуда липидных бляшек, его стенки теряют эластичность, становятся тонкими и хрупкими, из-за чего увеличивается риск их расслоения и образования аневризмы. Стенки аневризмы слабые и тонкие, что может вызвать их неожиданный разрыв в любое время, вследствие повышения артериального давления или стресса. Кроме того, нарушение кровотока может произойти в результате образования сгустков крови тромба (сахарный диабет, повышенный уровень холестерина в крови).

Головная боль - распространенное явление для современного человека, когда мы проводим много времени в одном положении за компьютером или смартфоном, испытываем каждый день стрессы. Поэтому часто не обращаем внимания ни на один из симптомов, связанных с сосудистыми заболеваниями . Да и отличить простую головную боль или мигрень от аневризмы очень сложно.

Как правило, многие ранее перечисленные болезни поражают пожилых людей, но в последнее время все чаще встречаются и у очень молодых. Ежегодно в Казахстане умирает

большое количество работоспособных граждан. На первом месте стоят сердечно- сосудистые заболевания, на втором- болезни органов пищеварения, на третьем- несчастные случаи, травмы, отравления, на четвертом- онкологические заболевания и на пятом месте- болезни органов дыхания. Риск развития заболеваний возрастает с 30 лет. Большинство больных в возрасте от 41 года до 60 лет- это мужчины, на втором месте- женщины.

Человек, живущий в современном мире, должен постоянно заниматься профилактикой: заниматься спортом; оградить себя от вредных привычек; принимать здоровую, качественно приготовленную пищу; избегать стрессовых ситуаций; заботится об экологическом состоянии нашей природы. Помнить, что человек 21 века имеет огромные возможности улучшить качество жизни и не подвергать себя болезням. В заключении хочется сказать, будьте здоровы в это непростое, но удивительное время! Давайте вместе использовать его уникальные возможности для ведения здорового образа жизни. И помните: даже обычная разминка во время утомительной работы за компьютером, хорошее настроение и побольше позитивных эмоций могут продлить вам жизнь и отодвинуть старость!

Литература:

1. Анастасова, Л. П. Биология. Формирование здорового образа жизни подростков. 6-9 классы. Методическое пособие / Л.П. Анастасова, В.С. Кучменко, Т.А. Цехмистренко. - М.: Вентана-Граф, 2016. - 208 с.
2. Артюнина, Г.П. Основы медицинских знаний и здорового образа жизни / Г.П. Артюнина. - М.: Академический проект, 2009. - 766 с.
3. Пол Каланити, Н.П Когда дыхание растворяется в воздухе./ Издательство “Эксмо”, 2019.-204 с.
4. 3. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И.Вернадский. - М.: Айрис-пресс, 2007. - 576 с.
5. Ресурсы интернета.

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

«БИОЛОГИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «БИОЛОГИЯ»

Айтбай Д.А. - Экология және балалар денсаулығы 3
Очеретянюк А.Е., Соловьева Н.В.- Зелень – источник витаминов 6
Палажина М.И. - Влияние дерматоглифики на характер человека 9
Тоқтамыс А. - Туған жердің табиғатын аялайық! 12
Филатова Д.Д. - Любовь и гормоны 14

«ЭКОЛОГИЯ. ТУРИЗМ. ГЕОГРАФИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ЭКОЛОГИЯ. ТУРИЗМ. ГЕОГРАФИЯ»

Баймагамбетова Ф.Ж., Кусаинова А. К. - Изменение географического положения Казахстана во времени 17
Бисембаев М.С. - Пандемияның ел экономикасына әсері 19
Бокшан И.М. -Изучение факторов изменения численности населения Акмолинской области по средствам графического моделирования 22
Бублик О.С., Дракина Д.С. - Экология в искусстве 25
Громова М.В. - Реализация экологического подхода в обучении через проектную деятельность на уроках географии в средней школе 28
Жәдігерқызы Ұ. - Туған жер тұғырым 30
Изотова Т.И. - Ветроэнергетика - энергия будущего 33
Исламов И.К. - Оценка экологического состояния родников города Щучинска 36
Кайруллова Д.Ж. - Ерейментау көлдерінің жасырған құпиялары 39
Кусаинова Д.К. - Страны, страдающие от вулканов 42
Қайрат Б.Е. - Нұрсұлтан қаласы қазақстандық экотуризм орталығы 44
Құрмет А. - Нұр-Сұлтан қаласындағы қоқыс полигондарының экологиялық жағдайы 46
Нурпанова Р.К. - Жемчужина Казахстана в народно-художественных промыслах 49
Острецов Т.И. - Влияние коронавируса на экологию 52
Рудзутакова Д..- Проростки подсолнечника однолетнего *(helianthus annuus)* как тест – объекты для определения качества почв г. Кокшетау 55
Сатыбай Д. - Менің туған өлкем 58
Ситнер Е.А. - Утилизация и переработка шин 60
Тасболат А.С. - Жасыл планетаға жанашыр болайық 63
Филиппенко В. - Менің өмірімдегі география 65

«ФИЗИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ФИЗИКА»

Айтпаев А.Т. - Жарықтандыру - оқушылардың көру қабілетін нашарлату факторы 67
Емельянов Д.С. - Паровая турбина. Изготовление действующей модели 70
Жасуланова Д., Лушкина Т. - Алюминий на кухне, вред или польза? 73

Жұмақан Д. Қ. - Физиканы қашықтықтан оқу 76
Кулумбетова К.Т. - Физика дыхания 78
Қызыр А. - Баламалы энергия 81
Миллер Д.А. - Создание прибора- сигнальная кнопка для интеллектуальных игр 83
Накипбеков А.Е. - Су құбыры 85
Серикова К. - Физикалық факторлар және қоршаған ортаны қорғау 88
Ташкин М.К., Бабенко А.М. - Инновационные технологии в отоплении жилых помещений 91
Текен А.Қ. - Қобыланды батыр» жырындағы физикалық заңдылықтар 94
Токмолдина А. К.- Физика және астрономиядан экологиялық бағыты бар тәжірибелерді өткізудің мазмұны мен әдістемесі 97
Трифауцан А. - Беспроводная передача энергии 101

«МАТЕМАТИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «МАТЕМАТИКА»

Булан М. - Математиканың шығу тарихы 103
Виногродский Е.В. - Как метод координат может облегчить решение задач? 106
Кошанов А.Т. - Ғажайып π саны 109
Курган Н.С. - В мире удивительных чисел. Число Пи. 112
Муканова С.М. - Казахстанская пенсионная система 115
Сампиева З.М. - Симметрия в нашей жизни 118
Ульянова Е.В. - Математика – ключ к познанию вселенной 121

«ИНФОРМАТИКА» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИНФОРМАТИКА»

Диль Н.А. -Развитие творческих способностей при создании игр в среде программирования Scratch 123
Медведева А. -Цифровые технологии в традиционной художественной среде 126
Серикжан А. - Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында Scratch бағдарламалау ортасын оқу үдерісінде қолдану 129
Серікбол И. - Робототехника–заман талабы 131
Хамитов Р.С., Утегенов Ж.М. - Система мониторинга противопожарной безопасности и помощи при эвакуации из зданий с массовым скоплением людей 134

«ХИМИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ХИМИЯ»

Балашов В.С. - Создание малой замкнутой системы и исследование условий ее эффективного функционирования 137
Жуматаев А.С. - MEL Chemistry VR – оқушының виртуалды ындық химия зертханасы 140
Зейнуллина А. - Қатты тұрмыстық қалдықтарды өңдеудің бас жолы - сұрыптау 142
Қожабекова А.А. - Газдалған сусындардың ағзаға әсері 145
Прокопьева В.Н. - Изучение химического состава и создание косметической композиции на их основе 147
Сало Е.А. - Исследование компонентного состава растения рода Euphorbia, произрастающего на территории Акмолинской области 150

Сеилова С.Қ. - Исследование лечебных свойств растения Каланхое 152
Султанбекова С.Г. - Оттың түстері қандай және олар қаншалықты ыстық 154

ТАРИХ, ЗАҢТАНУ, ӨНЕР ЖӘНЕ СПОРТ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ИСТОРИИ, ЮРИСПРУДЕНЦИИ, ИСКУССТВА И СПОРТА

«ТАРИХ ЖӘНЕ ӨЛКЕТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИСТОРИЯ И КРАЕВЕДЕНИЕ»

Әсем Ә. - Абай қарасөздеріндегі интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясы 156
Байканова А.Б. - Ұлы отан соғысы: ақмола облысынан шыққан кеңес одағының батырлары. 159
Балташева М.А. - Ерлік-елге мұра, ұрпаққа-үлгі 162
Бектұрғанова Г.Б.,Тулешева А.Т. - Нұрмағамбетов Сағадат Қожахметұлы «Күркіреп өткен бір соғыс» 164
Булах Д.Д. - Нет ничего ближе и дороже, чем родина 167
Васильев И.П. - Формирования средневековой городской культуры в Казахстане 169
Великих К.Н. - Имена в современном обществе 172
Дуб М.С. - Наследие Абая на все поколения 175
Егель В.Я., Швабауэр В.А. - Народы села Покровка: традиции и обычаи 176
Елмұрат А.К. - Военные госпитали в Акмолинской области в годы Великой Отечественной войны 179
Жанузакова Э.К. - Шақшақ Жәнібек батыр 181
Зарубина А.Д. - Современные тенденции применения традиционных материалов в декоративно-прикладном искусстве Казахстана (на примере войлока) 184
Ибадулла М.С. - Қазақстан тарихы пәніне экологиялық білімді кіріктіру 187
Өмірзаққызы А. - Қазақ өлкесінің территориясы мен шекарасын анықтаудағы Әлімхан Ермековтің рөлі 190
Калдыбаева Г.З. - Мои родственники в Великой Отечественной войне 193
Касенова К.Т. - «Человек – эпохи» - Сауэр Иван Адамович 196
Кияшко Т. - «Моя малая Родина - Жаркаин» 198
Қабдулла А. - Қарағанды облысындағы жазасын еңбекпен өтеушілердің күнделікті өмір тарихынан 201
Қайрат Ж. -Ұлы тұлға - Қаракерей Қабанбай батыр 204
Кузьмина С.Е. – История моей улицы 207
Мухамедияр К.Х. - "Көкшетау қаласындағы әскери госпитальдар" 209
Рахманова Г.С. - «Память сердца» (к 75-летию Победы) 213
Сердюк Р.Н. - Демографическая ситуация Бурабайского района 215
Сериков Т.А. - Тоғыз әулие нысаны 217
Сивоконь В.Д. - Солдат войны не выбирает 219
Сызанова С.М. - Одно из прекрасных школьных воспоминаний 221
Тлеубердинова Ж.Е. -Қазақтың қызғыштай қорғаушысы болған – Жұмабек Тәшенев 222
Чмутова В.В. - Духовное возрождение по-целиноградски 225

«ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ НЕГІЗДЕРІ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ОСНОВЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА»

Бекжанова А. - Причины безработицы среди молодёжи и пути ее решения 227

Жусупова А.И.- Правовые аспекты охраны природы 230
Шамсутдинова Р.М. - Я имею право на защиту 233

ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКИ

«ШЕТ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

Аубакирова А.М.- Особенности английских заимствований в русском языке 236
Власик Е.С. - «Иностранные надписи на одежде» 239
Войчук А.А. - The influence of the Harry Potter books on the interest in learning English amount schoolchildren 242
Герфанова А.Р. - Происхождение названий месяцев в английском языке 244
Домченкова К.Д. - Никнейм как особая разновидность современных антропонимов (на примере казахстанских интернет-пользователей) 247
Жалбирова А.М. - Англоязычные заимствования в среде общения подростков 250
Карим Д.М. - Creation of new words in the english language 253
Кәрім А.М. - Ағылшын тілі диалектикасы 256
Моисеева Д.А. -Английские надписи на одежде как способ выразить свою оригинальность 258
Наркешова Ф.М. -Білім – әлемнің ең үлкен қазынасы 261
Рыспаева М.Д. - Английские слова в инстаграм аккаунтах подростков 264

«ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ» СЕКЦИЯЛАРЫ
СЕКЦИИ «КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА»

Аренова В. - Жалынды жыр-өшпес мұра,биік рух 267
Арынбек М. - Жемқорлыққа қарсы азаматтық идеяның қазақ әдебиетіндегі көрінісі 270
Ахметжанова М.Г. - Махамбеттің «қара нарға» артқан жүгіне қазіргі уақытта сіз өз тарапыңыздан қандай міндеттерді жүктер едіңіз? 273
Әділбекқызы Ш. - «Абай жолы» роман-эпопеясының монғол тіліндегі аудармасы хақында 274
Баймұхан Е.М. - Қазақ әзіл-қалжыңдарын прагматикалық тұрғыдан қарастыру 275
Будко В.С. - Шолпы-қыздың сәні 278
Бураканова Д.С. -Анимациялық туындылардың бүлдіршіндер мен балдырғандар санасына әсері 281
Денежко Ю. - Жаңылтпаш жанрын жаңғыртайық 284
Дьяченко В.Ю. - Абай Құнанбаев шығармаларындағы тәрбие бастауы 287
Елдашбаева Д. - Мұхтар шаханов шығармаларындағы достық мәселесі 290
Мамзина Ж.Ж. - Әл-Фараби және оның мұрасы 293
Николаева А. - Қазақ әдебиетіндегі эпиграммалар 296
Нургалиева А. - Бала есімін қоюдың өзіндік ерекшелігі мен маңызы 299
Рашит С.М.- Латын тіліне көшу –заман талабы 302
Траркан Г. Ә., Сағындық А.К. - Атбасардан шыққан өлкетанушы 304
Штумпф А.В. - Қазақ салт-дәстүрлерінің тілдегі көрінісі 306

«ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА»

Булатов А. - Влияние Интернет-сленга на речевую культуру современной молодёжи 309
Гиндуллина З.И. - Символика цвета в любовной лирике С.А.Есенина 312
Губарева А.Ю., Малова А.Ю. - «Говорящие» фамилии в произведениях русской литературы 315
Дегоян Н.М. - Ошибки вокруг нас 318
Ермуханова Н. - Как чтение книг Гравити Фолз способствует повышению уровня грамотности, всестороннего развития личности 321
Зейнуллин Ж. - Трудности перевода лирики Абая 325
Маржина К.С. - Быть грамотным – модно! 328
Сайдаев М.Б. - Речевой этикет в русском языке 331
Соколова В.А. - Цветовая палитра лирики С.А.Есенина 334
Турашева А.Ю. -Исследование уровня чтения художественной литературы современными подростками и выявление проблем понижения читательского интереса 337
Хакимьянов Т. - Конфликт в комедии "Горе от ума" как социальная сеть 339

«ФИЛОСОФИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ. САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ФИЛОСОФИЯ. СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ»

Сабиров С.Б. - Коррупция как препятствие к стабильному развитию государства 342

«АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫ, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА, ПСИХОЛОГИЯ И САМОПОЗНАНИЕ»

Абаева А. - Национальный кисломолочный продукт – курт 344
Әлімбай А.А. - Бег делает нас здоровее 347
Боровская А.Ю. - Опровержение мифов о правильном питании 351
Брюхова П.К. - Эмоциональное выгорание 353
Высоких А.А. - Этот удивительный чайный гриб 356
Дюсембаева И.А., Салқынбай Б.Н. - Жасөспірімдерге өмірді бағалауға қолдау көрсету 359
Жакыпов Т.С. - Мамандықты дұрыс таңдау – табысты өмірдің кілті 362
Жуасхан А. , Мұса Ұ. - Күлкі терапиясының адам денсаулығына әсері 365
Кабдул Н.М. - Өзін-өзі тану» -төртінші индустриалды революция шартында 368
Калиева А.А. - COVID 19 - приговор или новая ступень науки 371
Красавская Е. - Позитивное мышление- путь к успеху 373
Қуанышева М.Р. - Отбасы мен білім беру мекемелерінің бала тәрбиесіндегі ынтымақтастығы 375
Маликова Н.А. - Пирсинг глазами подростка 378
Пшеничный З.А. - Баскетбол как фактор гармоничного развития школьников 381
Сверчук Я.Е. - Влияние семьи на психологическое здоровье подростка 384
Серикбол Н. - Жалпыадамзаттық құндылықтар-рухани дамудың түп тамыры 387
Серікбол Ә. - Абайдың қара сөзіндегі психологиялық көзқарасы 389
Сулимова Н.Г. - Стресс без дистресса 392
Токтарова Д.Н. - Влияние эмоционального интеллекта на регулирование взаимодействий в социуме 394
Шаврина Л.И. - Борьба со старением в 21 веке 397

«Мектеп пен университет: ғылыми ынтымақтастық көкжиегі»
атты ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции
«Школа и университет: грани научного сотрудничества»

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің редакциялық баспа бөлімі
Баспаға қол қойылған күні 25.05.20 ж. Көлімі 25,6 о.б.парақ
Таралымы 35 дана. Тапсырыс №36. Қағаз көшірмелік.
Ризография.
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің баспаханасында басылған.

Отпечатано в типографии Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова
Мекен жайымыз: Қазақстан, Ақмола обл., Көкшетау қ., Темірбеков көшесі 30а,
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
e-mail: mail@kgu.kz, kgu@mail.kz